

అం

శ్రీ ర. ము.

శ్రీమద్ధారీతమలతలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వైదికసాధార్యైః

అఖిలవైదికకర్తృసుస్థానసౌకర్యాయవిరచితమ్

ప్రతిరక్షితం నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వడ్డేపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

భణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అభిజ్ఞరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తరువల్లికేణ శ్రీ సరస్వతీభట్టారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామణ్డిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సంవిజయతేన రామ్

౧౮౮౫ - ౧౧ - ౫.

ప్రకటన

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్స్ట్రూమెంట్స్ కంపెనీ మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యక్ల్యాంబోలె ఛిగ్నెవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧ - ౧౨ - ౦	౦ - ౩ - ౦
త్పత్తిరత్నాకరః	౩ - ౮ - ౦	౦ - ౫ - ౦
అశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧ - ౩ - ౦	౦ - ౨ - ౦
దశనిర్ణయా	౧ - ౬ - ౦	౦ - ౨ - ౦
మథీవిలాసనమ్	౩ - ౪ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యవాధీయశ్రాద్ధకాణ్ఠః	౪ - ౦ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యవాధీయాశౌచకాణ్ఠః	౧ - ౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ప్రయోగచర్మికా	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ప్రయోగదర్శికా	౦ - ౮ - ౦	౦ - ౧ - ౦
చర్మకాశికవాటకమ్	౦ - ౯ - ౦	౦ - ౧ - ౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
ధనజ్ఞయవిజయవ్యాయోగః	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
వివేకసూరిచరితమ్	౦ - ౧౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ఆర్తిప్రబంధః	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦ - ౨ - ౬	౦ - ౦ - ౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగ్రంథ అపేక్షితగ్రంథాదరే అపుగళన్న, మైసూర్ ల్లిరువ హిందూలైఫ్ ఇన్స్ట్రూమెంట్స్ కంపెనీ మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యక్ల్యాంబోలె వడయబహుదు, అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిందకళుహిసువవరు రూపాయిగక్కే ౧౭ నేప్రకార అధికవాగి కొడచేకు.

ప్రతిరత్నాకరస్థావరమునుక్రమణికా

౪) విషయాణి	౪) విషయాణి.
౧ కృష్ణప్రశంసా.	౨౭ పరివేత్తా.
౨ ధర్మలక్షణమ్.	,, భగవత్సేవాప్రశంసా.
౪ శ్రుత్యాదీనాంబలాబలచింతా.	,, వైష్ణవలక్షణమ్.
,, ధర్మప్రమాణాని.	౨౮ మైథునాష్టాంగిని.
౯ సాత్వికాదిపురాణవిభాగః.	,, బ్రహ్మచర్యలక్షణమ్.
౧౦ స్వపూత్రత్యాగేదోషః.	,, అష్టాంగప్రణామః.
,, జపాదౌకాలాదినియమాః.	,, అద్భోదయలక్షణమ్.
౧౪ కలియుగధర్మాః.	౨౯ ఆశ్రమిలక్షణమ్.
,, కలినిషిద్ధధర్మాః.	,, దశవిధవిప్రలక్షణమ్.
౧౬ చతుర్యుగధర్మాః.	౩౦ షట్కర్మవివరణమ్.
౧౭ కలియుగవిశేషధర్మాః.	,, బ్రాహ్మణస్వరూపమ్.
౨౦ బకవృత్త్యాదిసంజ్ఞానిర్వచనమ్.	,, నగ్నలక్షణమ్.
౨౨ పాషణ్డలక్షణమ్.	,, ఆరూఢచ్యుతలక్షణమ్.
,, ఆతతాయలక్షణమ్.	౩౧ యమనియమాదివివరణమ్.
౨౩ అన్తావసాయిలక్షణమ్.	,, దేవలకస్వరూపమ్.
,, మహాపాతకలక్షణమ్.	,, సహజరజాతిస్వరూపమ్.
౨౪ స్నాతకస్వరూపమ్.	౩౩ అభోజ్యాన్నవివరణమ్.
,, గుర్వాదిలక్షణమ్.	,, కదర్యహేతుకాదిస్వరూపమ్.
౨౫ శాఖారణ్యస్వరూపమ్.	,, షట్సమయాః.
,, వృషలీపకస్వరూపమ్.	౩౪ దైవాసురసృష్టివిభాగః.
౨౬ వృత్తిభేదః.	,, పిష్టావదానప్రమాణమ్.
,, ధనభేదః.	,, విష్ణునామనిర్వచనమ్.
,, శిల్పిలక్షణమ్.	౩౬ ప్రదోషనిర్ణయః.
,, పూర్ణపాత్రలక్షణమ్.	౩౭ చూడామణిలక్షణమ్.
,, పోష్యవర్గః.	,, మన్వన్తరాదినియమాః.
౨౭ సగ్ధహలక్షణమ్.	,, యుగాదినిర్ణయః.

విషయానుక్రమణికా

పు విషయాణి.	పు విషయాణి
౩౭ అపవిత్రాణి.	౪౭ అహింసా మ్.
౩౮ దేహదోషవిభాగః.	,, ప్రాతరుత్థానవిధిః.
,, సద్బ్రాహ్మణలక్షణమ్.	౪౮ ఉత్సర్గవిధిః.
,, పరివేత్తా దిస్వరూపమ్.	౫౦ శౌచవిధిః.
౩౯ వేదవిక్రయనిరూపణమ్.	౫౪ శౌచేదిష్ఠియమః.
,, యజ్ఞోపవీతనామాని.	౫౮ ఆచమనవిధిః.
,, దర్భభేదాః.	౬౩ ద్వీరాచమనవిధిః.
,, వ్రతస్వరూపమ్.	౬౪ ఆచమననిమిత్తాని.
,, హవిలక్షణమ్.	౬౬ ఆచమనాపవాదః.
,, ప్రాయశ్చిత్తనిర్వచనమ్.	౬౯ సద్రవ్యసౌభిక్ష్యస్త్రైర్వేదిః.
,, దీక్షానిర్వచనమ్.	౭౦ దస్తధావనవిధిః.
,, జపశబ్దార్థః.	౭౪ దస్తధావననిషేధః.
౪౦ షడ్భేత్వానిపుణ్యకాలః.	౭౫ ప్రాతస్నానవిధిః.
,, అహతవస్త్రలక్షణమ్.	౭౬ స్నానభేదః.
,, నీలవృషభలక్షణమ్.	౭౭ గౌణస్నానాని.
,, ఏకోద్దిష్టపార్వణవివేకః.	౭౯ స్నానాపాజలాలాని.
,, సవితృశబ్దనిర్వచనమ్.	౮౩ సజగ్రముణినిర్ణయః.
,, యోగ్యదేశః.	౮౫ సక్తాస్త్రాదిస్నానవిశేషః.
౪౧ భర్మదేశవిభాగః.	౮౬ తీర్థయాత్రాయాం వాహనాది
౪౨ శ్రుతిస్మృతిప్రవర్తనప్రకారః.	,, నదీరజోదోషః. (నిషేధః.
,, స్మృతిప్రణేతారః.	౮౮ గ్రహణేస్నానశాస్త్రవిధిః.
౪౩ వృత్తనియమః.	౮౯ మాఘస్నానమ్.
౪౪ వృత్తపరిత్యాగే ప్రత్యవాయః.	౯౦ సముద్రస్నానమ్.
,, కర్మభేదనిరూపణమ్.	౯౩ అభ్యజ్ఞస్నానమ్.
,, ఆచారహీనస్య అనర్థప్రాప్తిః.	౯౬ స్నాననిషేధః.
౪౬ సదాచారప్రవృత్తిః.	౯౭ ఆమలకస్నాననిషేధః.
,, ప్రాణితారతమ్యనిరూపణమ్.	,, కామ్యస్నానమ్.

ః పద్యముక్తమణికా

పు విషయాణి	పు విషయాణి
౯౯ వైమిత్తిక స్నానమ్.	౧౦౮ భానువారాదౌ స్నానాక్లా తిల
౧౦౩ శ్వాదిస్ప శేణ.	తర్పణవివేకః.
,, బిడాల స్ప శేణ.	౧౦౫ వస్త్ర నిష్పీడనవివేకః.
,, అశుద్ధస్య చక్షులాదిస్ప శేణ.	౧౦౬ సడలప్రకారః.
౧౦౪ చక్షులాదిభాగ్యాస్ప శేణ.	,, స్నానవిధిః.
,, వృషలాదిస్ప ర్శమజ్జననశ్చాభ్య.	౧౦౭ కాపిలస్నానమ్.
౧౦౫ అస్తర్షణాహారోదనే.	,, వస్త్రధారణవిధిః.
,, శిశ్వాదీనారజస్వలాదిస్ప ర్శే.	౧౦౯ వస్త్ర నిష్పీడనవిధిః.
,, రాత్రౌ వైమిత్తిక స్నానమ్.	౧౧౦ స్నానప్రశంసా.
౧౦౬ రాత్రౌ జలోద్ధరణవిధిః.	,, ఉద్ధ్వపుణ్ణవిధిః.
,, ఆతురస్నానమ్.	౧౧౧ శ్రీచూడావిధిః.
,, రజస్వలావైమిత్తిక స్నానవిధిః.	,, తులసీవద్మాక్షమాలి కాధారణం.
,, సూతికామరణే.	౧౧౨ నష్టోపాసనమ్.
౧౦౭ రజస్వలాశో యస్యస్ప శేణ	౧౩౧ ప్రాతస్సన్ధ్యానుష్ఠానమ్.
ప్రాయశ్చిత్తమ్.	౧౩౨ సన్ధ్యాననుష్ఠానప్రాయశ్చిత్తమ్.
౧౦౮ రజస్వలాయాశ్చక్షులాది	౧౩౩ సన్ధ్యాననుష్ఠానప్రాయశ్చిత్తం.
స్ప శేణ ప్రాయశ్చిత్తమ్.	౧౪౦ ద్విరావమనవిధిః.
౧౦౯ కృతచ్ఛక్తిః.	,, ప్రాణాయామవిధిః.
౧౧౦ ఆశౌచే రజస్సమ్భవే.	౧౪౧ న్యానక్రమః.
,, రజోమధ్యే అఘనమ్భవే.	౧౪౨ గాయత్రీకవచమ్.
౧౧౧ భుక్తిమధ్యే రజస్వలాయాశ్చ	౧౪౩ గాయత్రీవ్యాఖ్యా.
క్షులాదిస్ప శేణ.	౧౪౪ జపవిధిః.
,, రజస్వలాస్ప ర్శే తద్వస్త్రపా	౧౪౫ గాయత్రీపురశ్చరణమ్.
త్రాదిస్ప ర్శే.	౧౪౬ సన్ధ్యాదిలోపప్రాయశ్చిత్తమ్.
,, ఉత్సవాదౌ స్పృష్టిదోషాభావః.	౧౪౭ అభివాదనవిధిః.
౧౧౨ స్నానాక్లాతర్పణవివేకః.	౧౪౮ నమోరప్రకారః.
౧౧౩ స్నానాక్లాతర్పణవిధిః.	౧౪౯ నామ్నానభిధేయాః.

పు పిషయాణి	పు విషయాణి
౧౮౩ నాభివాద్యాః.	౨౦౬ అజ్ఞాధ్యయ నేనానధ్యాయః.
౧౮౪ అభ్యుత్థానవిధిః.	౨౦౭ తవణవిధిః
౧౮౫ హేమామవిధిః.	,, వేదాభ్యాసవిధిః
౧౮౬ హేమామకాలః.	౨౦౮ సమిత్పుష్పద్వాహరణవిధిః
౧౮౭ హవిష్యనిణయః	౨౦౯ వజ్రపుష్పణి
౧౮౮ సమిత్నిణయః.	౨౧౦ కుశోత్పాటనవిధిః
౧౮౯ ఇద్ధనిర్ణయః.	౨౧౧ వవిత్త్రవిధిః
,, అగ్నిధనునవిధిః.	౨౧౨ పోష్యవగ్గవిచారః
,, హేమామస్థానకర్తాదివివరణమ్	,, బ్రాహ్మణాదివృత్తయః
౧౯౦ హేమామనియమః. ఆహుతిప్ర	౨౩౧ దానప్రశంపా
మాణాదీని.	౨౩౨ మహాదానాని
౧౯౧ శ్రోతపూర్వత్వాదివిధిః.	౨౩౩ ఆచార్యలక్షణమ్
౧౯౨ పాత్రతోయస్పృశనమ్.	౨౪౦ కమవిపాకవివరణమ్
,, హేమామానస్తరికర్తృవిధిః.	౨౪౧ ప్రాయశ్చిత్తవిధిః
౧౯౩ హేమామకాలాత్యయప్రా	౨౪౨ ధనభేదనిరూపణమ్
యశ్చిత్తమ్.	౨౪౩ ద్రవ్యశుద్ధిః
౧౯౪ పునరాధాననిమిత్తమ్.	౧౬౬ భూశుద్ధిః
౧౯౫ అగ్నిసమగత్యాదిప్రాయశ్చిత్తం	౨౬౭ గ్రామోత్పాతశాస్త్రః
,, ఆత్మసమారోపణవిధిః.	౨౭౦ జలాదిశుద్ధిః
౧౯౬ ఉపహృతప్రాయశ్చిత్తమ్.	౨౭౫ మాధ్యాహ్నికస్నానమ్
,, ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గే	౩౦౩ స్నానే దిక్షియమః
ఆత్మసమారోపణవిధిః.	౨౦౪ మృత్తికాస్నానే విశేషః
౧౯౭ ద్విభార్యాగ్నిసంసర్గః.	౨౦౫ మాధ్యాహ్నికమ్
,, బ్రహ్మచారిణకతకవ్యవిధిః.	౨౦౬ దేవపూజా
౧౯౮ బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః.	౨౦౭ స్త్రీశూద్రాదిత విష్ణోద్ది
౨౦౯ అపత్నీకస్య బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యనధి	వస్తననిషేధః
కారః.	,, ధనుమానపూజా

విషయానుక్రమణికా.

పు	విషయాః.	పు	విషయాః.
౨౯౯	నివేద్యానివేద్యవివేకః.	౩౫౧	పార్వణశ్రాద్ధాదిభోజనై
౩౦౫	భక్త్యభివ్యక్తివివరణమ్		ప్రాయశ్చిత్తమ్
౩౧౫	సంవిభాగవిధిః	౩౫౨	గ్రహణభోజనకాలనిర్ణయః
౩౨౧	వైశ్వదేవానుక్రమః	౩౫౪	అభోజ్యాన్నాని
౩౩౨	భోజనవిధిః	౩౬౬	తౌమూర్బలవిధిః
౩౩౫	పరిషేవనవిధిః	౩౬౭	స్నాతకవిధిః
౩౩౬	అపాశనవిధిః	౩౬౮	సాయంసంధ్యావిధిః
,,	ప్రాణాహుతివిధిః	౩౬౯	శయనవిధిః
౩౪౦	పానీయపానాదివివేకః		

పదార్థాః.

సంస్కృతమ్	ద్రావిడమ్	తెలుగు
వేణుకాః	మూర్తిలరిశి	వెనురుబీయమ్
హస్తికాః	కానెల్లు	కాగువడ్లు
నీవారాః	కుళచ్చనెల్లు	దూసవడ్లు
ప్రియకూషాః	దీపమల్లికై, కుర్రుల్	కొర్రలు
శాలిభేదాః	రాజాన్నమ్, దీపమల్లికై	రాజాన్నం మొదలైనవి
వరకమ్	వరక్ [మోదలాసదు	వరిగెలు
కోద్రవమ్	వరహుభేదకల్	ఆళ్ళు మొదలైనవి
కుఢాన్యమ్	శోశం కంబుమోదలా	జొన్నలు, సజ్జలు మొద
ప్రతిలోమాః	హీనజాతికల్ [నదు	లైనవి
కదర్బీ	వాల్మీ	అరటి
మూతకమ్	మా	మామడి
పనసమ్	పెలా	పనసకాయ
కారవల్లీ	పాపల్	కారగ
వ్యాఘ్రీ	కణ్డంక త్తిరి	ముల్లుములక
శిమ్పూ	అప్పరై	చిక్కుడు
సింహీ	శిరువల్లుదలై	పెద్దములుక

పదార్థాః.

సంస్కృతమ్	ద్రావిడమ్	తెలుగు
చ్యామ్రానభః	పుట్టు	కానుగ
కర్కశూః	యలనై	రెగు
ఉర్వారుకమ్	వెళ్ళరి	దోసకాయ
కార్మోటకమ్	వల్లపాహల్	తెల్లకాకిర
సూరణమ్	కనై	కస్త
తూద్రకస్తమ్	శిరుకల్ మిట్ట	చిలుగోరు
మహాకస్తమ్	పెరుకల్ మిట్ట	పెద్దగెణసు
వల్లికస్తమ్		కాయకత్త
ఉత్పలకస్తమ్	శెట్ల మిర్చి మిట్ట	చక్కెర
పిష్టితకమ్	మున్నె	నెల్లిగూర
శాకుటమ్	శెమ్మ	చాను
ముద్గమ్	పయిర్	పెసలు
ఆథకమ్	తువరై	కంబులు
తుళ్యమ్	కొళ్ళు	పులువలు
తిల్వః		లాద్దుక
మసూరమ్	కడలై	శనిగలు
నూపమ్	ఉళున్దు	మినుములు
జీవనీ	పాలై	పాల
ఝరసీ	తురాయి	చాగరాశి
బాష్పమ్	కీరై	తోటహార
కోశాతకీ	పెరుంపేరగమ్	బీరద్వయమ్
అలాబు	కుండైచ్చోరైకాయ్	కుండైచ్చోరైకాయ
సూరణద్వయకస్తమ్	కాట్టుకల్ శేక్	అడవికస్త, డోరుకస్త
హింగుః	శోనస్తపెరుక్కాయమ్	యెర్రహిణ్దువ
గృష్ణవాదికశాతాః	మరైజ్జెకుష్ణిమున్నాననై	యెర్రమునుగ, తెల్లమును
		గ మొదలైనవి
ఆరనాభర్యయమ్	త్రీఫలైయోడెమాడిన కాడియుమ్, వెరుం కాడియుమ్	త్రీఫలామిశ్రితకలిన్ని ఉ త్తకలిన్ని
త్రిఫలా	కడుకాయ్, తానిక్కాయ్	కరక తాడి, వుళిరికలు

పదార్థాకాః.

సంస్కృతః.	ద్రావిడమ్.	తెలుగు.
శాకులభేదాః	శెమ్మ, నీచెమ్మ, కొ లైచేప్పమ్మ.	చామ, నిరుచామ మొద లైనవి
చిన్నమ్ అలకః	కోవై కువలై, శిత్తవలై, కున్న ట్టియదలానవై	తొణ్ణికాయ చిరుచిక్కుడు. తుగ్గోమొ దలైనవి
ఉన్నలత్రయమ్	అల్లి శెప్పల్లి, ఆనప్పల్ నైదల్, కరునైదల్	తెల్లఉల్లి, యర్రఉల్లి, చి న్నఉల్లి
కుముదన్వయిమ్ బృహత్ భేదః	కత్తారి, ముళ్ళుకత్తారి, శె క్కుత్తారి మొదలానదు	తెల్లకలవ, నల్లకలవ నంకాయ, ముల్లునంకా య మొదలైనవి
కారవల్లి భేదః	మెరిపాహల్ కొమ్ముపా హల్, కాట్టుపాహల్	పొట్టకాకర, పెద్దకాకర, అడవికాకర
పిట్టితకమ్ సహకార భేదః	నగుక్కారై తేమా, వణ్ణనారిమా, న లైమా	బహార తీయమానాడి మొదలైన వి
పనసన్వయిమ్ కదళి భేదః	పెలా, కాయ్ పెల్లా పోనా, పేయర్, శె వ్వానై మొదలానదు	వేరుపనస, కొన్నపనస, పర్రఅరిటి, నల్లఅరిటి మొ దలైనవి
కూన్యగ్దమ్ కళ్ళజ్జాదని కకరీ	పూశణికాయ్ గాజ్జాముదలానవై కళిరికాయ్	గున్నడికాయ పుట్టగోగులు మొదలైనవి నంకాయ
కరవస్తమ్	పెరుంకిళ్ళాకాయ్	వావిలికాయ
నిష్పాపమ్	అవనైకాయ్	అనప, చిక్కుడు
గవాక్షమ్	మితుశక్లాయ్	బెడ్డకాయ
త్రపుసమ్	కకరీ భేదమ్	కకరీ భేదమ్
వాస్థకమ్	నస్తుకీరై	శాకవి శేషమ్
కుంభీరళమ్	కాయ్ నీళ్ళశురైయలై	ఆనగపాకు
భాంజీ	ముళుత్తై	బొద్దికూర
ముద్గదళమ్	పయరైలై	పెసరాకు
శాకినీ	కీరై	కొయ్యగూర

సంస్కృతమ్	ద్రావిడమ్.	తెలుగు.
శతపథా	పార్వతై	యలక చెప్పివూర
అభ్రమ్	సోమలతై	సోమలతా
కాలాయమ్	కడలై	శెనిగెలు
రాజాదనమ్	పలాప్పమ్	పాలపట్టు
మాతులుక్కుమ్	మాదళంపక్కుమ్	దాడింబ
పపటః		పాపటకాయ
కలిక్కుమ్	కొమ్మడికాయ	పుచ్చకాయ
శిరః	తేక్లాయ్	తెంకాయ
కపాలమ్	శురైక్కాయ్	సోరకాయ
ఆస్త్రమ్	పుడోలుక్లాయ్	పొళ్ళికాయ, తెల్లములక
నియాసమ్	పిళిక	బంక
శ్వేతవృక్షామ్	వణ్కత్తరి	తెల్లనంకాయ
అమాపముద్గమ్	ఉళున్దపయర్ వ్యకరిక్తం	మాషముద్గవ్యతిరిక్తమ్
పిడవనాలకమ్	మూలన్దే	ముల్లన్దే
కరజ్జుకమ్	పుణ్ణు	కానుగ
తిలపిత్తమ్	పుణ్ణాక్	గానిగెపిడ్డీ
గృజ్జనమ్	ఉల్లి	ఉల్లి

స్మృతిరత్నాకరస్థశుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుటే పజ్జె	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్.
౨ ౧౩	దత్తానుపాదానమ్	అదత్తానుపాదానమ్
౫ ౩	ధర్మజ్ఞానాం	ధర్మజ్ఞానానాం
౧౬ ౭	హవస్యశ్చ	హవస్యాశ్చ
౩౨ ౧౪	రుత్పాదితా	రుత్పాదితా
౩౭ ౨	రాత్ర్యర్థం	రాత్ర్యర్థం
౪౮ ౯	ముచ్చరణ	ముచ్చరణ
౪౯ ౧౩	దావసథా	దావసథా
౬౨ ౧౪	అతో	అతో
౮౪ ౧౬	పారాస్తరమ్	పారాస్తరమ్
౯౦ ౧౭	శతం చతుగుణం	శతం చతుగుణం
౯౯ ౭	జపోదానం	జపోదానం
,, ౧౨	రచిస్తాత్కా	రచిస్తాత్కా
౧౦౦ ౨	ద్వయోస్సానం	ద్వయోస్సానం
౧౦౧ ౨౩	భిక్షితే	భిక్షితే
౧౦౫ ౨	ద్విశతిం	ద్విశతిం
౧౦౮ ౧౮	భర్తృకయో	భర్తృకయో
౧౧౫ ౧౧	తస్మాన్నిపీడ	తస్మాన్నిపీడ
౧౧౬ ౧౭	వయంధిష్ట	వయంధిష్ట
౧౧౯ ౧౮	విషేషమాహ	విషేషమాహ
౧౨౯ ౯	నఖైస్సృశేత్	నఖైస్సృశేత్
౧౨౨ ౩	దవిగత	దవిగత
,, ౯	నరస్వపాకాది	నరస్వపాకాది
౧౨౬ ౩	గర్హభా	గర్హభా
,, ,	గర్హభ	గర్హభ
,, ౧౨	పుణ్డ్రీవినా	పుణ్డ్రీవినా
,, ౧౩	స్మశాన	స్మశాన

పుట	పక్కా	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౨౬	౧౮	స్మశాన	శ్మశాన
౧౨౭	౧౯	ఉమాయా	ఉమయా
,,	౨౦	అత్ర	అత్ర
౧౩౨	౨౨	ప్రోత్యాశ్యద్భిః	ప్రోత్యాశ్యద్భిః
౧౩౪	౨౩	ఋచస్యై	తృచస్యై
,,	౧౦	తృచస్యై	తృచస్యై
౧౩౫	౨	ఋషిచచ్ఛో	ఋషిశచ్ఛో
,,	౩	ఋషిచచ్ఛో	ఋషిశచ్ఛో
,,	౧౨	వల్క్యపితౌమహా,	వల్క్యపితౌమహానారాయణ
		నారాయణ	
౧౩౬	౧౬	క్షీరధృత్యై	క్షీరధృత్యై
౧౩౭	౨౧	లోకప్రసక్తైః	లోపప్రసక్తైః
౧౪౩	౨౩	ధీయోయోనశ్చ	ధీయోయోనశ్చ
౧౪౪	౩	కలాకల్ప	గళాకల్ప
౧౪౭	౧౩	ఛన్దాసి	ఛన్దాంసి
,,	౨౧	కాన్త్యథాన్	కాన్త్యథాన్
౧౪౮	౨౩	కరన్యాసం	కరన్యాసా
,,	౨౪	న్యాసమనన్త	న్యాసఅనన్త
,,	,,	అగ్నిన్యాసంతతఃప్రోక్తమేతన్నాన్య	అగ్నిన్యాసన్తతఃప్రోక్తపతన్నాన్య
౧౫౦	౮	దుర్వాసః	దుర్వాసాః
౧౫౩	౧౫	ముత్పత్తిర్వాస	ముత్పత్తిన్వాస
,,	౧౭	గృహస్థై	గృహస్థై
౧౫౪	౨౧	ముద్రాసారభేయీ	ముద్రాసారభేయీ
౧౫౯	౨	సర్వాభిష్టం	సర్వాభీష్టం

పుట పేజీ	అశ్వాసము	శ్వాసము
౧౫౯	౫ మాదైణసజ్జపేత	మాదైణసంజపేత
,,	౬ దీశ్వరీస్తుతః	దీశ్వరీస్తుతః
౧౬౧	౪ తిసిద్ధమ్ ।	తిసిద్ధమ్ ।
౧౬౩	౫ దైవభాషాప్రణేన	దైవతేన
,,	౬ నైఋణపతి	నైఋణయజతి
,,	,, వాసస్థాణుత్వమృచ్ఛతి	వాస్థాణుం వధాతి
,,	౮ యోవేదమన్త్రైస	యోమన్త్రైమన్త్రై కేదప
,,	౯ శన్దాసి	శన్దాంసి
,,	,, తస్మాదేవమన్త్రై	తస్మాదేతానిమన్త్రై
౧౯౪	౯ యావ్యయే	యాత్యయే
౨౦౫	౨౦ ధ్యయనపక్షనాథః	ధ్యయనవిధానాథః
౨౦౧	౧౯ గృహ్ణాన్తియే	గృహ్ణాన్తివై
౨౦౩	౧౭ విశ్వాంహసా	విశ్వాహ్నుసా
,,	౨౦ కూర్పశ్రేష్ఠో	కూర్పశ్రేష్ఠో
౨౦౮	౬ స్వాధికాః, ప్ర	స్వాధికాః, ప్ర
,,	౧౨ అత్రవిషేష	అత్రవిషేష
౧౨౧	౭ క్రయః - ప్రసిద్ధః	క్రయః, ప్రసిద్ధః
,,	౮ క్షత్రియేనైవ	క్షత్రియనైవ
,,	౯ పృథ్వీర్థం	పృథ్వీర్థం
౨౪౮	౨ పత్రైవతై	పత్రైర్వృత్తై
౨౫౪	౨౦ యశ్చిత్తీభ	యశ్చిత్తీభ
౨౭౪	౯ స్త్రీ శుద్ధిరథ	స్త్రీ శుద్ధిరథ
౨౭౬	౭ దుగ్ధాన్తి	దుగ్ధాన్తి
౨౭౮	౮ యేద్విజః ।	యేద్విజః
౨౭౯	౮ ద్యధావిధి	ద్యధావిధి
౨౮౧	౨౩ త్పరిసంసేత్త	త్పరిసంసేత్త

పుట	పక్కా	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౮౨	౬	గడ్డొమహా	గడ్డొమహా
„	౧౩	సద్ధ్యోపాసన	సద్ధ్యోపాసన
౧౮౩	౧౮	స్నాయాద్వి	స్నాయాద్వి
౨౮౪	౧౯	నిరజ్ఞమ్	నిరజ్ఞమ్
„	౨౩	మధ్యన్దినేతు	మధ్యన్దినేతు
„	౨౪	మధ్యాహ్నత్ప	మధ్యాహ్నత్ప
౨౯౦	౧౬	యోగాదిగమ్యమ్	యోగాదిగమ్యమ్
„	౨౪	అథాతే	అథాతే
౨౯౨	౨౪	అనుష్టుబ	అనుష్టుబ
౨౯౯	౧౮	శృణ్వేదో	శృణ్వేదో
౩౦౦	౧౨	కోద్రవాది	కోద్రవాది
„	౧౯	ధాన్యగ్రా	ధాన్యగ్రా
౩౩౯	౨౪	కుత్సుయక	కుత్సుయక
౩౪౪	౧	తృచం	తృచం
౩౪౫	౧	చిచ్ఛాసనే	చిచ్ఛాసనే
౩౪౯	౧	న్నంచ	ప్రంపరాయాన్నంచ
౩౬౧	౧౦	త్రికాణ్డిన్మరణాత్	త్రికాణ్డిన్మరణాత్
౩౬౪	౬	పితస్సర్వే	పితస్సర్వే
౩౬౯	౧౧	బాహ్యభన్తర	బాహ్యభన్తర
„	౧౮	నిషిద్ధమ్	నిషిద్ధమ్.
౩౭౦	౨౨	ద్వాబాహుభ్యాం	ద్వాహుభ్యాం
౩౭౫	౨౦	ప్రపతోదః	ప్రపతోదః.
౩౭౯	౧౫	ద్వహాత్పా	ద్వహాత్పా
౩౮౦	౧౬	గృహేషు	గృహేషు

శ్రీ

శ్రీరస్తు

ప్రృతిరత్నాకరప్రార్థనాః

వర్ణాశ్రమాణాం ధర్మాణాం వ్యవస్థాశ్రేయసై
యుగైః లీలమైవగృహీతేచ్ఛావపుషే విష్ణవేరమః ।
యతేప్రియో బ్రహ్మరుద్రాద్యా యదీయాఙ్గాశ్రు
తిస్తృతీ । యః ప్రభుజగతాంతస్యై పరస్యైహుయే
నమః ॥ సర్వాస్త్రరాయమినే సర్వకర్మాకారాధ్య
యవిష్ణవే । సర్వోత్తరాయ సర్వాస్త్రశరణ్యాయ
నమోనమః

యతోవచనరత్నానామాకరోఽయంతచక్షువలః । ప్రృతిరత్నాకరో
నామ వక్ష్యతేస్తృతిసంగ్రహః ॥ నకోచ్చిక్షిఖ్యతేయక్త్యా కిన్తుస్తృతివచాం
సిహి । అతోఽయం నిఖిలైర్ద్రాహ్యః కృత్యాకృత్యబుభుక్షుసిభిః ॥ సర్వోప
చస్సారమమత్సరాస్తైసార్థోఽత్ర యతోఽమమ సన్తుడెసః । వేద్యాంశపూ
ర్ణం సకలస్తృతీనాం సారం బుధాస్సక్త్యైహమాద్రియధ్వమ్ ॥ అయంభా
వః - మను యాజ్ఞవల్క్య పరాశర వ్యాస దక్ష సంవర్త గౌతమాపస్తంబ కా
త్యాయన బోధాయన శాతానప శాణ్డిల్య హరితాశ్వమేధికాదిస్తృతిభ్యః ,
విజ్ఞానేశ్వరస్తృతిభ్యంసారస్తృతిచన్ద్రికా స్మృతిరత్నస్తృతిమాధవీయాఖ
దైతాదర్శస్తృతిసారసముచ్చయేతిహంస సముచ్చయాది స్మృతిసక్త్యైహేభ్యః ,
వచనరత్నాని సజ్జుహ్యఅస్యకృతత్వేన , అత్రోక్తస్య సర్వస్య స్మృతిమూ
లత్వాత్సారాంశత్వాచ్చ , నిర్విశేషకమయం రత్నాకరో నామస్తృతి
సక్త్యై హేమానుతస్సరముతస్సృజ్య సదాదరణీయభితి .

— శ్రీ అథ ధర్మలక్షణమ్ శ్రీ —

అత్ర “చాదనాలక్షణోద్ధోధర్మః” ఇత్యాదినా చోదనైకప్రమాణ
 కొధర్మ ఇత్యుక్తమ్ । తస్య సామాన్యలక్షణమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ విద్వ
 ధ్వి సైవి తస్మద్విర్నిత్యచ ద్వైషరాగిభిః । హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యోధ
 మఃస్తంనిబోధత ॥ * ॥ అనెనగ్రంథేన “యేన స్రవ్యాహ్మణాస్సంమర్షి
 సః” ఇత్యుక్తశ్చ త్రయర్థపరోక్షః । విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ యమార్యాః
 క్రియమాణస్తు శంసన్త్యాగమవేదినః । సథమోయంవిగహానై తమధ
 ర్మం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ నా ॥ యశ్చైవార్యాః క్రియమాణం
 ప్రశంసన్తి, సథర్మః । యద్గహానై, సోఽధర్మః ॥ * ॥ తథా విశేషమాహ మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ ధృతిః క్షమాదమోఽస్తైయం శౌచమిద్ధ్రియనిగ్రహః ।
 హ్రిద్వాసత్యమక్రొధోదశకంధర్మలక్షణమ్ ॥ * ॥ ధృతిః - చిత్తస్యస్థాప
 నమ్, క్షమా - అపకారేషి చిత్తస్యావికారః, దమః - అన్తఃకరణసంయమః,
 అస్తైయం - దత్తానుపాదానమ్, శౌచమ్ - బాహ్యమాభ్యంతరశ్చ, ఇద్ధ్రియ
 నిగ్రహః - విషయేభ్యో నిషిద్ధేభ్య ఇద్ధ్రియాణాం నివారణమ్, హ్రిః - అ
 కార్యనివృత్తిః, విద్యా - ఆత్మజ్ఞానమ్, సత్యమ్ - యథార్థకథనమ్, తత్త్వ
 ప్రియమేవ వక్తవ్యమ్ ॥ తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ సత్యం బ్రూయాత్ప్రి
 యం బ్రూయాన్న బ్రూయాత్సత్యమప్రియమ్ । ప్రియశ్చ నాన్యతంబ్రూ
 యాదేషధర్మస్సనాతనః ॥ అక్రోధః - కొపరాహిత్యమ్, ఏతద్దశకంధర్మలక్ష
 ణమ్, ధర్మస్వరూపమిత్యర్థః । అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ నసా సఖాయ
 శ్ర ససన్తి వృధా వృధా నతేయే నవదన్తి ధర్మమ్ । నాసా ధర్మో యశ్ర సస
 త్యమస్తి సతస్సత్యం యశ్చ లే నానువిధమ్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సత్యం ద
 మస్తపశ్శౌచం సన్తోషోహ్రిః క్షమార్జవమ్ । జ్ఞానం శమో దయాధ్యానమే
 షధర్మస్సనాతనః ॥ సత్యాదీనాం లక్షణం సపవాహ ॥ శ్లో ॥ సత్యం భూతహి
 తంప్రాక్తం మనసోదమనందమః । తపస్వధర్మవర్తిత్వం శౌచం సజుర
 వజనమ్ ॥ సన్తోషో నిత్యయత్యాగో హ్రిరకార్యనివర్తనమ్ । క్షమాద్వైష్ణ

సహిష్ణుత్వమార్జవంసమచిత్రతా ॥ జ్ఞానంతత్వార్థసంబోధ శ్శమశ్చిత్తప్ర
 శాస్త్రతా । దయాభూతహితైషిత్యం ధ్యానంనిర్విషయంమనః ॥ తథాధ
 మానస్తరాణ్యపి సపవాహ — ॥ శ్లో ॥ దానంయజ్ఞస్సతాంపూజావేద
 ధారణమార్జవమ్ । పషధర్మః పరోజ్ఞేయః ఫలవాన్స్పృత్యచేహచ ॥ * ॥
 సాధారణధర్మనాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అహింసాసత్యమస్త్రైయం
 శౌచమిద్వియనిగ్రహః । దానందమోదయాతూన్రిస్సర్వేషాం ధర్మసాధన
 మ్ ॥ * ॥ అన్యధర్మనాహగౌతమః — ॥ వా ॥ అథాష్టావాత్సగుణాః । దయా
 సర్వభూతేషు, తూర్తిః, అనసూయా, శౌచమ్, అనాయాసః, మగ్గలమ్,
 అకార్యణ్యమ్, అస్పృహః, ఇతియస్త్రైతేఖలుసంసారాణామేకదేశేవ్య
 హ్మేవాత్సగుణాః, అథసప్రహృణస్సాయజ్యం సలోకతాం గచ్ఛతీతి ॥ * ॥
 తూర్తిః - దుఃఖాత్పదేపి శ్రోధాభావః, అనసూయా - గుణేషుదోషానావి
 శ్చరణమ్, శౌచమ్ - అత్రబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అభక్ష్యపరిహారశ్చసంస
 గ్గశాచ్యనిద్రితైః । స్వధర్మేశ్వవ్యవస్థానంశౌచమేతత్ప్రచక్షతే ॥ అనా
 యాసః - శుభేకృత్యేయథాశక్తికరణమ్, మగ్గళమ్ - ప్రశస్తాచరణమ్,
 నిత్యమప్రశస్తస్య వర్జనమితుక్తమ్ । అకార్యణ్యమ్ - బృహస్పతిః —
 ॥ శ్లో ॥ ప్రోకాదపిహిదాతవ్యమదీనేనాస్తరాత్మనా । అహన్యహనియతి-
 చిదకార్యణ్యంతమచ్యతే ॥ అస్పృహః - ॥ శ్లో ॥ యథోత్పన్నైస్తు సన్తోషః
 కర్తవ్యస్సన్విగతైర్ధనైః । పరాధాన్నాభిలాషేతసాఽస్పృహఃపరికీర్తితా ॥
 అసాధారణధర్మనాహసుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ వర్ణత్వమేకమాశ్రిత్యయోధర్మస్సం
 ప్రవర్తతే । వర్ణధర్మస్స ఉక్తస్తు యథోపనయనాటల ॥ యస్తాశ్రమత్వ
 మాశ్రిత్యహ్యధికారఃప్రవర్తతే । సపవాశ్రమధర్మస్సన్విద్భిత్తాతశ్చోద్దితో
 యథా ॥ వర్ణత్వమాశ్రమత్వంశయోఽధికృత్యప్రవర్తతే । సవశాశ్రమ
 ధర్మస్తు యథామాజ్ఞీతుమేఖిలా ॥ యోగుణేనప్రవర్తతగుణధర్మస్సఉచ్యతే ।
 యథామూర్ధాభిషిక్తస్య ప్రజాపాంపరిపాలనమ్ ॥ నిమిత్తమేకమాశ్రిత్య
 యోగధర్మస్సంప్రవర్తతే । నైమిత్తికస్సవిజ్ఞేయః స్త్రాయశ్చిత్తవిధిర్యథా ॥ * ॥

— శ్రీ అథ శ్రుత్యాదీనాం బలాబలచింతా శ్లో —

అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిద్వైధన్తయత్ర స్యాత్తత్ర ఛర్మానుభౌష్య
తా । ఉభావపిహితాధర్మాసమ్యగుక్తామనీషిభిః ఇతి ॥ * ॥ స్మృత్యోద్వేష
ధ్యేతు వికల్పపవ । తథాగౌతమః — ॥ వా ॥ తుల్యబలవిరోధే వికల్ప ఇతి ।
శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేస్మృతేర్బాధమాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృ
త్యోర్విరోధేతుశ్రుతిరేవబలీయసి । అవిరోధేతదాకార్యంస్తార్థం వైదికవ
త్సదా ॥ * ॥ ఏవమాచార్యస్యాపి స్మృతివిరోధే బాధపవ । “ శ్రుతిస్మృతివి
హితో ధర్మః, తదలాభే శిష్టాచారః ప్రమాణమ్ ” ఇతి వసిష్ఠప్రణాత్ ।
ఏవం ఘోషద్వచనేపిద్రష్టవ్యమ్ । తథాచచతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥
స్మృతేర్వైదివిరోధేనపరిత్యాగోయథాభవేత్ । తద్వైవలాకికంవాక్యంస్మృ
తిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ యత్రశ్రుత్యానన్యస్మృత్యంతరేణవిరోధః,
అత్ర మనువచనమేవశ్రేయః ॥ శ్లో ॥ యత్పూర్వంమనుసాప్రోక్తంధర్మశా
స్త్రీమనుజ్జమమ్ । నహితత్సమతిక్రమ్య వచనంహితమాత్మనః ॥ * ॥ ఇతి
స్మృతేః, మనూక్తమతిక్రమ్యాన్యదీయంవచనమాత్మనోహితాయనభవతీత్య
స్థః । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ వేదాచ్యుపనిబద్ధత్వాత్పూర్వాన్యస్తమనోః
స్మృతమ్ । మన్వర్థవిపరీతాతుయాస్తృతిసానశస్యతే ॥ * ॥ శ్రుతిశ్చ —
“ యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమ్ ” ఇతి । యత్ర పునర్ధర్మద్వయవి
రోధస్తత్రలఘుధర్మవైవబాధ ఇత్యాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ధర్మయో
బాధతేధర్మోనసధమఃకదాచన । అవిరోధీతుయోధర్మస్సధమఃసద్భి
రుచ్యతే ॥ తస్మాద్విరోధే ధర్మస్య విచార్య గురులాఘవమ్ । యతో భూ
యస్తతో విద్వాన్ కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్ ॥ ఇతి ।

— శ్రీ అథ ధర్మప్రమాణాని శ్లో —

అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పురాణన్యాయమీమాంసాధర్మ
శాస్త్రాశ్రిమిశ్రితాః । వేదాఃస్థానానివిద్యానాంధర్మస్యచ చతుర్దశ ॥ * ॥
పురాణాని - బ్రాహ్మణీని, న్యాయః - తర్కః, మీమాంసా - వేదవాక్యార్థ

వివారః, ధర్మశాస్త్రమ్ - మన్వాదిస్త్యుతిః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్తు వేదోవిఖ్యాతోధర్మశాస్త్రంతువైస్త్యుతిః ॥ వా ॥ అక్షైర్వాకరణాదిభిర్యుక్తైశ్చత్వారోవేదాః । ఏతానిచశుద్ధవిద్యానాంధర్మజ్ఞానాంస్థానానిప్రమాణానిధర్మస్యచవిద్యావ్యారా ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వేదోఽఖిలోధర్మమూలంస్త్యుతీలేదతద్విదామ్ । ఆచారశ్చైవసాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచ ॥ * ॥ అయనుష్ఠః ; వేదోధర్మమూలమ్ - ధర్మైప్రమాణమ్, తథావేదవిదాంస్త్యుతీలేచ, శీలమ్ - రాగద్వేషాదివినాశుచిరిత్రమ్, ఆచారః - కఙ్కణబద్ధనాదిః, ఆత్మశుష్టిః - వైకల్పికేషుపదార్థైషుయస్మిన్ప్రహ్యమాణేఆత్మకఃప్రీతిః, సాపిప్రమాణయతి । వ్యాసోపి — ॥ శ్లో ॥ ధర్మమూలంశ్రుతింస్రాహుర్ధర్మగాశినుకృత్రినుమ్ । తద్విదాంస్త్యుతీలేచసాధ్వాచారోమనఃప్రియమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్త్యుతిస్సదాచారఃస్వస్యచస్త్రియమాత్మకః । సమ్యక్సజ్జల్పజఃకామోధర్మమూలమిదంస్త్యుతీమ్ ॥ శిష్టాచారఃస్త్యుతిర్వేదస్త్రివిధంధర్మలక్షణమ్ । శిష్టానామపిస్వరూపమాహసపవ ॥ శ్లో ॥ ధర్మేశాఙ్గితాయైష్టవేదసస్పరిబృహ్మణః । తెశిష్టాబ్రాహ్మణాజ్ఞేయాఃశ్రుతిప్రత్యక్షహేతవః ॥ * ॥ ఇతిహాసపురాణాన్యకానివేదస్యపరిబృహ్మణాని । తథాబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాంవేదంసముపబృహ్మమేత్ । విభేద్యలశ్రుతాద్వేదోమామయంప్రశరిష్యతి । ఇతి ॥ * ॥ నను, యదివేదవిదాంశీలంప్రమాణమ్, తస్మిన్ఇదస్మాదేరహల్యతారాదిగమనమపిప్రమాణంస్యాదితి, కథమాచారఃప్రమాణమ్ ? తదాహగౌతమః — దృష్టోగర్మవ్యతిక్రమస్సాహసంచమహతామ్ । ఇతి ॥ * ॥ సాహసమ్ - పరశురామాదేమాతృశ్శిరచ్ఛేదాది । ఉచ్యతే ; సత్యమ్, అహల్యదిగమనమిన్ద్రాదీనామస్త్రి, తథాపితేషాంతసస్పృశాంతతేజోవిశేషయోగినాంప్రత్యవాయోనభవతి, అస్తదాదీనాంతదథావేనతత్రారణేభవతిప్రత్యవాయః । తదాహఅపస్తంబః — ॥ శ్లో ॥ దృష్టోగర్మవ్యతిక్రమస్సాహసఙ్బహుర్వేషామ్ । తేషాంతేజోవిశేషేషప్రశస్య

వాయోనవిద్యతే || తదస్త్విక్ష్యప్రయుజ్జ్వానస్సేదత్యవరజోఽబలః | ఇతి || * ||
 యత్ర శ్రుత్యాదయోనసన్నితత్ర పరిషద్వచనంప్రమాణమిత్యాహమ
 నుః — || శ్లో || అనామూతేషుధర్మేషుకథంసావ్యదితిచేద్భవేత్ | యం
 శిష్టాబ్రాహ్మణాబూరియస్సధర్మసాన్వితశబ్దః || * || ధర్మేషు - ధర్మప్ర
 మాణేష్విత్యర్థః | తెచశిష్టాధశావరాః | తథాహగౌతమః — || వా || అనా
 మూతేదశావరైశ్శిష్టేరూపావచ్ఛిఃప్రశస్తంకార్యమ్ | ఇతి || * || యత్రైఃప్ర
 శస్తమిత్యుక్తం తత్తార్యమిత్యర్థః | పురాణ — || శ్లో || యస్తవిష్ణుపరోధ
 ర్భ్యోయోవానారాయణేరితః | యేనవిష్ణురమేయాత్మాప్రసాదమధిగచ్ఛతి ||
 సపవపరమోధర్మస్సర్వలోకపరాయణః || * || బోధాయనోపి — || వా ||
 తదభావేదశావరాపరిషత్ | ఇతి || * || యాజ్ఞవల్క్యేపి — || శ్లో || య
 త్సావరోవేదధర్మజ్ఞాః పరిషత్తైరివిద్యమేవవా | సాబూరితేయంసధర్మసాన్విత
 సకౌవాధ్యాత్మవిత్రమః || * || ధర్మజ్ఞాః — ధర్మశాస్త్రజ్ఞాః, తిస్రోవి
 ద్యామేషాంతే త్రివిద్యాః, తెషాంసమూహస్తైరివిద్యమ్, ఋగాది వేద
 త్రయజ్ఞాః ధర్మజ్ఞాశ్చత్రయోవా పరిషదిత్యభిప్రాయః | తథాచమనుః ||
 || శ్లో || ఋగ్వేదవిద్యజుర్విష్ణుసామవేదవిదేవచ | త్ర్యవరాః పరిషద్భైర్యా
 ధర్మసంశయ నిర్ణయే || * || వసిష్టోపి — || శ్లో || త్రైవిద్యవృద్ధాయం
 బూరియధర్మం ధర్మవిదోజనాః | పతనైపావనైవైవ సధర్మోనాత్రసంశ
 యః || * || తచ్చ శ్రుత్యాదివత్ప్రమాణమిత్యాహయనుః — || శ్లో ||
 తేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం ధర్మార్థయక్తంవచనంప్రమాణమ్ |
 యస్య ప్రమాణం నభవేత్ప్రమాణం కస్తస్య కుర్యాద్వచనం ప్రమాణ
 మ్ || * || యస్య శ్రుత్యాదికం ప్రమాణం నభవతి, న తస్య వాక్యంప్ర
 మాణమ్ ; అతస్తతపరిత్యాజ్యమిత్యభిప్రాయః | అత ఏవ ప్రచేతాః —
 || శ్లో || అమీమాంసా బహిశ్శాస్త్రాయేచాన్యే వేదవర్జితాః | యత్తేబూరి
 యుర్నతతుర్భ్యద్వేదాధర్మోవిధీయతే || * || పరాశరశ్చ — || శ్లో || త్రై
 విద్యోహైశుకస్త్రీహ్యజ్ఞవిధర్మపారగః | త్రయశ్చత్రమిణిఃపూర్వేష

రిషదేషదశావరా || అప్రతానామమస్తాన్తాం జాతిమాత్రోపజీవినా
మ్ । సహస్రశస్సమేతానాం పరిషత్త్వం నవిద్యతే || యాంయాం వేదవి
దోబ్రాన్యస్త్రయోపేన్యసస్సన్మూలిమ్ । సాతేషాం పావనాయస్యా
త్పవిత్రం విమహంహి వాక్ । ఇతి || * || పతద్వచనమత్యలపాపవిష
యమ్ । అన్యత్ర || శ్లో || పాతకేతు శతంపరిషత్సహస్రం మహదాది
షు । ఉప పాతకేతు షణ్ణాశత్స్వలేస్వలం తథాభవేత్ || * || ఇ
తుక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । బోధాయనః — || శ్లో || బహుద్వారస్య ధర్మ
స్య సూక్ష్మాదురనుగాగతిః । తస్మాదవాచ్యోహ్యేనేన బహుజ్ఞేనాపి సం
శయే || * || అత్ర హేతుకాదీనాం లక్షణం సంజ్ఞాప్రకరణే ద్రష్టవ్యమ్ ।
యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || అజ్ఞేభ్యోగ్రస్థినశ్శ్రేష్ఠా గ్రస్థిభ్యోధారిణోవ
రాః । ధారిభ్యోజ్ఞానినశ్శ్రేష్ఠాజ్ఞానిభ్యోవ్యవసాయినః || ఏకాపి వేదవిధర్మం
యంవిపశ్యేద్విచక్షణః । సపవపరమోధర్మో నాజ్ఞానామదితోదితైః || * ||
బోధాయనోపి — || శ్లో || ధర్మశాస్త్రరధారూఢా వేదఖడ్గధరాద్విజాః ।
క్రీడార్థమపియంబ్రూయస్సధర్మఃపరమోమతః || * || తథాసంప్రదాయో
పి ప్రమాణమిత్యాహమనుః — || శ్లో || యేనాస్య పితరోయాతా యే
నయాతాః పితామహాః । తేన యాయాతసతాం మార్గస్తేనగచ్ఛన్నరిష్య
తి || * || యస్స్వకులపరమ్పరాయాత ఆచార స్ససంప్రదాయః । స్వకులప
రమ్పరాయాతస్యాపిప్రమాణత్వం ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధత్వేనన్యార్గవృత్తిత్వే
చవేదితవ్యమ్ ; అన్యథాఽతిప్రసక్తోత్ । సోపి ధర్మవిప్రతిపత్తాద్రష్టవ్యః ।
తథాచ సమస్తుః — || శ్లో || యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసుభార
త । ఉదితేనుదితేదైవశూచామేభేదోయథాభవేత్ || తస్మాత్కులక్రమా
యాతమాచారంత్యాచరేద్బుధః । సగరియాత్మహాబాహూ ధర్మశాస్త్రా
దితాదపి || * || ధర్మజ్ఞసమయోపి ప్రమాణమిత్యాహ ఆపస్తమ్బః —
|| శ్లో || ధర్మజ్ఞసమయఃప్రమాణం వేదాశ్చ । ఇతి || * || ఏవంచ ధర్మశాస్త్ర
పాఠవిధర్మోపయోగిత్యాదధ్యయనై ఫలశ్రవణాచ్చ, తదధ్యేతవ్యమిత్యా

హమనుః — || శ్లో || యథైవవేదాధ్యయనం ధర్మశాస్త్రమిదంతథా । ఆ
 ధ్యేతవ్యంప్రయత్నేన నియతం స్వర్గమిచ్ఛతా || * || యమోపి —
 || శ్లో || ధన్యంయశస్యహయ్యుష్యం పుణ్యంస్వర్గ్యం తథైవచ । ధారణా
 ధర్మశాస్త్రస్య బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాత్ || * || బృహస్పతి పరాశ
 రా — || శ్లో || శ్రుతిస్మృతీతువిప్రాణాం చక్షుషీ దేవినిర్మితే । కాణస్త
 త్రైకయా హీనో ద్వాభ్యామధః ప్రకీర్తితః || అధీత్య చతురో వేదాన్
 సషడ్భవదక్రమాన్ । స్మృతిహీనా నశోభంతే చస్రహీనేవ శర్వరీ || * ||
 స్మృతిరత్నావళ్యామ్ — || శ్లో || స్మృతిం వినా నవిజ్ఞానం ధర్మస్య భవతి
 క్వచిత్ । నజాతుజ్ఞాయతే రూపమావర్తేన వినాయథా || * || మనురపి —
 || శ్లో || ఇదం శాస్త్రమధీయానో బ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః । మనోవాక్కాయ
 జైగ్రిత్యం కర్మదో మైర్మలిష్యతే || * || అత్ర బ్రాహ్మణగ్రహణం ద్వి
 జౌపలక్షణమ్ । తథాయమః — || శ్లో || ఇదం శాస్త్రమధీయానో బ్రా
 హ్మణఃక్షుత్రియోపివా । పునాతిహిపితౄణాంసర్వాంసప్తసప్తపరావరాన్
 || * || యతునర్మనునోక్తమ్ — || శ్లో || విచుషాబ్రాహ్మణేనైదమధ్యే
 తవ్యంప్రయత్నతః । విద్వద్భిశ్చప్రవక్తవ్యం సమ్యక్సాన్వేనకేనచిత్ ||
 || * || తచ్ఛాద్రాధికార నిరాసపరమ్ । అతపవశూగ్రంప్రతియమః—
 || శ్లో || తస్మాదస్యాధికారోఽస్తి నవేదేమనతుస్మృతౌ । ఇతి || * || అతస్సి
 ధ్ధంద్విజాతీనామెవాధ్యయనైధికారఇతి । ఏవంతదధానుస్థానైపిద్రష్టవ్య
 మ్ । అతపవమనుః — || శ్లో || నిషేకాదిత్మశానాంతా మంత్రైర్యస్యోది
 తావిధిః । తస్యశాస్త్రే ధికారోఽస్తి జ్ఞేయోనాన్యస్య కస్యచిత్ || * ||
 నిషేకః - గర్భాధానమ్, త్మశానమ్ - ప్రేతకర్మా, సపవ || శ్లో || అధీ
 యారంస్త్రీయోవతాన్ : స్వధర్మస్థాద్విజాతయః । ప్రబ్రూయాద్బ్రా
 హ్మణస్త్రీషాం వేతరావితినిచ్ఛయః || * || వ్యాసోఽపి || శ్లో || తతః స్మార్త
 ఃసుస్థానమన్తరేణ నవైదికమ్ । ప్రవర్త్యతే ద్విజాతీనాం ధర్మశుద్ధిర్మహ
 షిభిః || * || అత్రధర్మశాస్త్రపరిజ్ఞానే యథావిధ్యనుస్థానానంభవాత్

కృతమపి కర్తృనిరర్థకం స్యాత్ । తథా జాబాలః — ॥ శ్లో ॥ స్యాభిప్రాయకృతం కర్తృయతిగ్రంవిద్విధివజ్జతమ్ । క్రీడాకర్తే వబాలానాంతత్సర్వం స్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ అమాగ్గనివర్తకత్వాచ్చావశ్యం జ్ఞేయమిత్యాహ శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ అమాగ్గేణ ప్రవృత్తానాం వ్యాకులేన్ద్రియచేతసామ్ । నివర్తకం ధర్మశాస్త్రం వ్యాధీనామివ భేషజమ్ ॥ * ॥ యత్పునశ్చాక్యాదిప్రణీతం ; తన్నానుష్ఠేయం , తస్యావేగమూలత్వాత్ । తమక్తం చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ అర్హచ్చాగ్వాకవాక్యాని బౌద్ధాదిపతితానిచ । విప్రబ్రహ్మణావాక్యాని తాని సర్వాణి నిర్ణయేత్ ॥ పురాణం మానవోధర్మసాన్నిధ్యో వేదశ్చిక్తిత్యక్తమ్ । ఆజ్ఞాసిద్ధానిచ శాస్త్రినహస్తవ్యాని హేతుభిః ॥ * ॥ శునుః — ॥ శ్లో ॥ అద్దాని వేదాశ్చత్వారోమీనాంసాన్వాయవిస్తరః । పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విద్యాహ్యే శాశ్వతుడశ ॥ * ॥ చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏతేభ్యాపి యదన్యశ్చాస్యతిగ్రంవిధర్మాభిధాయకమ్ । తద్దూరతరణో విద్ధి మోహస్త్రాశ్రయోగుతః ॥ * ॥ తమోగుణస్య మోహజనకత్వాత్తానుసంపురాణాదేర్హేహాశ్రయశ్వేన తమక్తం దూరతోవజాయేదిత్యర్థః । యద్వాప్త్యుత్పత్తిపరితార్థబోధిసర్వం వజాయేదితి । తదాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వేదార్థవిశ్లేషైః కర్తృయత్సన్వితం మునిభిః పురా । తద్యత్తేనానుష్ఠేయతన్నిషిద్ధం నిర్ణయేత్ ॥ యేహివేదార్థతత్త్వజ్ఞాలోకానాం హితకామ్యయా । అదిష్టవన్తోయంధర్మం సంధర్మం నవిచాలయేత్ ॥ * ॥ శునుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యావేదభావ్యః స్మృతయోయాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః । సర్వాస్తానిష్ఫలాః ప్రేత్య తిమోనిష్టాహితాః స్మృతాః ॥ * ॥ అనేన తానుసంపురాణాదీనాం తిమోనిష్టత్వేన తమక్తానుష్ఠానేపి పరలోకేనిష్ఫలత్వాత్ , తాని వర్జయేదితి సిద్ధమ్ ।

— శ్రీ సాత్వికాది పురాణవిభాగః శ్రీ —

కాని తాని తామసపురాణానీత్యాకాక్షాయామ్ , పాక్షే పురాణభగవాన్ రుద్ర ఆహ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మం పార్థం వైష్ణవంచ శైవం

భాగవతం తథా । తథాన్యన్నారదీయఞ్చ మారృణ్ణేయఞ్చ సప్తసుమ్ ॥
 ఆగ్నేయమష్టమం ప్రోక్తం భవిష్యన్నవమం తథా । దశమం బ్రహ్మకైవ
 ర్తం లైక్ష్మమికాదశం తథా ॥ వారాహం ద్వాదశం ప్రోక్తం సాగ్రద్దం చా
 త్ర త్రయోదశమ్ । చతుర్దశం వామనంతు కార్త్యం పఞ్చదశం తథా ॥
 మాత్యేచ గారుడంచైవ బ్రహ్మకృణ్ణఞ్చ తతః పరమ్ । అష్టాదశపురాణానాం
 కర్తా సత్యవతీసుతః ॥ పురాణం వైష్ణవం హిత్యా తథ్విచక్రే పరాశరః । వై
 ష్ణవం నారదీయఞ్చ తథా భాగవతంపరమ్ ॥ గారుడఞ్చ తథా పార్థం వా
 రాహం శోభనం శ్చ తమ్ । సాత్వికాని పురాణాని శోభనాని వరాననే ॥
 బ్రహ్మకృణ్ణం బ్రహ్మకైవ ర్తం మారృణ్ణేయంతథైవ చ । భవిష్యద్వామనంబ్రా
 హ్మం రాజసాని నిబోధమే ॥ కైవ మాగ్నేయకంచైవ లైక్ష్మం సాగ్రద్దం తథైవ
 చ । కార్త్యంచైవ తథా మాత్యేకం తామసాని ప్రచక్షతే ॥ షడేషు పారు
 పంసూక్తం పురాణేషు చ వైష్ణవమ్ । భారతే భగవద్గీతాధమశాస్త్రేషు
 మానవమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ సాత్వికైరేవ వర్తేత సాత్వికౌ
 క్తం సమాచరేత్ । రాజసం తామసంచైవ దూరతః పరివజ్జయేత్ ॥ * ॥
 శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యమో రాజసోధర్మో తామసస్త్యధమ
 శ్చ స్యుతః । సాత్వికస్తూతమోజ్ఞేయస్తస్మాత్సాత్వికమాచరేత్ ॥ * ॥ .

నను, కిమత్ర సకలస్త్యైర్విపసంహారేణానుష్ఠానముతనవా; యదినోపసం
 హారః, తదా ॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాదుక్తశ్చౌత్తోయథావిధిః ।
 సర్వస్త్రుత్యుపసంహారాత్ స్త్యైర్విపుక్తస్తథావిధిః ॥ ఇత్యాదిభిర్విరోధ
 స్సాన్యత్ । అథోపసంహారః, తథానుష్ఠాతం సశక్యమ్; విరుద్ధోపసంహా
 రసమృవాత్ । సత్యం; యది సర్వోపసంహారస్సాన్యత్, కింతు యన్నా
 మ్నా తం స్వసూత్రై తస్మాత్పరిపూరణమేవాన్యతః క్రియత ఇత్యవిరో
 ధః । అత ఏవ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ యన్నామ్నా తం స్వశాఖా
 యాం షారక్యం నవిరోధిచ । విధ్వంశ్యస్తదనుష్ఠేయమగ్నిపెర్మాత్రాదిక
 ముపవత్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణోక్తమ్, సర్వస్త్రుత్యుప

సంహారాదితి । యత్తుకాత్యాయనేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ బహులంవా
స్వగృహ్యాత్మకం యస్యకర్తృప్రకీర్తితమ్ , తస్య తావత్కాస్త్రీధేకృ
తే సర్వంకృతంభవేత్ ॥ * ॥ తన్నిరాకాక్ష్యాభిప్రాయమ్ । యతః ,
స ఏవాహ — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మతస్మైతు యనోక్తం తతురాత్యాయాంత
స్త్రికమ్ । ఇతి .

— శ్రి అథ స్వసూత్రత్యాగేదోషః శ్రి —

యస్వసూత్రోక్తం పరిత్యజ్య గృహ్యంతరోక్తం కరోతి ; తస్య
దోషమాహ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ స్వకం కర్తృ పరిత్యజ్య యదన్యతుర
యతే ద్విజః । అజ్ఞానాదథవా లోభాన్యతేన పతితోభవేత్ ॥ * ॥ అత్ర క
థ్యేత్ స్వసూత్రాలాభే విశేషమాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రే
విద్యమానేపి పరసూత్రేణవర్తతే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్ర
ఫలభాగృహేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

— శ్రి అథ జపాది కర్మకరణే కాలాది నియమః శ్రి —

పరిభాషామాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ యత్రోపదిశ్యతే
కర్మకర్తురజ్ఞం నతూచ్యతే । దక్షిణస్తత్ర విజ్ఞేయస్థి కర్మణాం పార
గ్ల కరః ॥ యత్ర దిక్షియమోన స్యాజ్జపజ్ఞానామాదికర్మసు । తిస్త్రస్త
త్రదిశగ్లప్రొక్తా విదీర్ఘసామ్యూపరాజితా ॥ అపరాజితా - విశానీ దిక్ ॥
అసీన ఊర్ధ్వగ్లప్రొక్తావా నియమో యత్ర నేదృశః । తదాసీనేన క
ర్తవ్యం నప్రహేవన స తిస్థతా ॥ ప్రవృత్తమన్యథా కుర్వాద్యదిమోహః
త్రోధాన్యన । యత్రస్తదన్యథాభూతం తతపవ సమాపయేత్ ॥ సమాప్తం
ఋదిజానీయాన్తయైతదయథాకృతమ్ । తావదేవ పునఃకుర్యాన్నావృత్తిస్స
ర్వకర్తృణామ్ ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాస్తు సాన్ధ్య తత్త్రియతే పునః ।
తదన్తస్యాక్రియాయాస్తు నావృత్తిరైవతత్త్రియా ॥ యస్మిన్సర్వభృషికృ
తే మనసస్సాన్యదలాఘవమ్ । తావదేవపునఃకుర్యాద్ధావత్ప్రక్షికరంభః
॥ * ॥ వృత్తాంతము — ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంసాన్య

పునఃక్రియాః । కాలాతీతస్తుతత్కుర్యాదకృతంతద్వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ కా
 త్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలేయదావశ్యం కర్తవ్యమనశక్యతే ।
 గౌణకాలేపికర్తవ్యం గౌణాప్యత్రైదృశోభవేత్ ॥ రాత్రాప్రహరపర్య
 స్తం దివాకృత్యానికారయేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞంచ సౌరంచ వర్జయిత్వా వి
 శేషతః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనంస్వస్తికంపోక్తం జపాది
 నిప్రమర్శతః । కుశేశయాసనంవాపి వీరాసనమథాపివా ॥ * ॥ శ్రుత్య
 థ సారే — ॥ శ్లో ॥ ఉపాత్యైశుప్రక్రియేనిధౌ ముఖ్యాథోయదిలభ్యతే ।
 తత్రముఖ్యమనాదృశ్య గౌణేనైవసమాపయేత్ ॥ ముఖ్యాభావేయదాగౌ
 ణ ముపాత్తం సద్వివశ్యతి । తత్రముఖ్యోపసంగౌణం గ్రహ్యం గౌణా
 పసంగనతు ॥ ముఖ్యస్రవాణ్యపచారేతు ప్రక్రియభిసంధినా । ప్రయజ్ఞానస్య
 ముఖ్యార్థలాభే గ్రహ్యస్సపవహి ॥ యస్మిన్ గృహ్యే నైవ ముఖ్యైః
 పచరతేనతి । అన్యస్త్రాన్యం సజాతీయం విజాతీయమథాపివా ॥ ఉపాదా
 యప్రయజ్ఞానః పూర్వం కృత్యమనవాపుయాత్ । సంసారాణామ
 యోగ్యోఽప ముఖ్యమపి గృహ్యతే । నతు సంసారయోగ్యోఽపి
 గృహ్యతే ప్రకరూపః ॥ కార్యేనాపై స్తథావర్తేః క్షీరైః పుష్పైః ఫ
 లైరపి । గర్భైః సదృశా గ్రహ్యం పూర్వాభావే పరంపరమ్ ॥ హవ్యా
 థం గోఘృతం గ్రహ్యం తదలాభేషు నాహిపమ్ । ఆజంవా సదలా
 భేషు సాక్షాత్తైలంతు గృహ్యతే ॥ ఏషాం కేషాం చిదన్యేషాం హవిషామప్యస
 మ్భవే । సర్వస్రాన్యమపాదేయం భరద్వాజము నేర్కతాత్ ॥ నిమిత్తానామి
 హ్నా కేషాం విధిస్త్యేక్యం యదచ్యతే । తస్మిన్ నైవ నిమిత్తేషు జాతీయాత్ప్రతి
 పాదితమ్ । ఇహూవపఃఫలం మూలం తామూబలం పయదౌషధమ్ । భక్షయిత్వా
 పికర్తవ్యాః సానదానాదికాగ్నిక్రియాః ॥ గోదాసేకస్యకాశ్చేచ్ఛవ తిష్ఠన్తై
 వప్రయోజయేత్ । వాలం కేశం తథాహస్తం న్యస్య హస్తేజలంక్షిపేత్ ॥
 ॥ * ॥ హేమాద్రా — ॥ శ్లో ॥ కణ్ఠేఽజంపశవఃసర్వే గ్రాహ్యేః పుచ్ఛే
 విచక్షణైః । గృహ్యేయాన్మహిషీంశ్చక్షేభిరం వై పృథ్వభాగతః ॥ లాజహూ

మే చ సీమస్తే దేవతావాహనేవరే । అస్మ్యేతిష్ఠేదపస్తానే విడతేభ్యః
 చోదితాః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ — ॥ శ్లో ॥ అష్టాతా యది వా మిన్త్రాః
 స్వస్వస్వహేయః చోదితాః । ఉపవీత ప్రయుభ్యాం తేహం దైధార
 నే ద్విజాః ॥ కేవలం ప్రణవో వాపి వ్యాకృతైః తయస్తానా । స్యాత్తాం
 విప్రానివర్ణేషు ద్వానేశౌ సర్వకౌఠినామ్ ॥ * ॥ ప్రృథిరత్నాకరః
 ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్య గౌరవపర్వ సాధవమ్ । న ముఖ్యర
 వ్యలోభే గౌరవకాల ప్రక్షిణామ్ ॥ కాలాతీతాని కర్మాణి ప్రాప్నునన్త్య
 త్తరాణితు । కాలాతీతాని కృత్వేవ వివభావ్యుత్తరాణి చ ॥ అకృత్వా
 తీతకర్మాణి యశుర్యామస్తరాణితు । నచ దేవాన్ననపిశ్యాన్ననిష్టచ
 త్తమానుషా ॥ * ॥ హ్యుమాధపీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్చంహవ్యసనాదే
 శే జుహూతిషుపిధీయతే । మత్త్రస్యదేవతాయాస్త్ర ప్రజాపతీరితి
 తిః ॥ * ॥ కాలగిర్ణయే ॥ శ్లో ॥ యోయస్యపిహిః కాలః కిర్ణస్తమపక్రమే ।
 విద్యమానాభవేదజం నోఽఘ్నోతోపక్రమేణతు ॥ యాంతిధిం సహనుస్రావ్య
 ఉదయాయాతి భాస్కరః । తయాకర్మాణిమర్విత ప్రసన్నద్ధి నకార
 ణమ్ ॥ * ॥ పశచప్రత్యాబ్ధికిదర్శాని వ్యతిరేకేణ , తత్ర విశేషస్యవ
 త్త్యమాణత్యాత్ ॥ హారితశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉష్పతైచవిత్తైచ మైధునైస్త
 భావనే । అభ్యజ్ఞేప్యకరిస్తానై తిధిస్తా చాలికిష్కృతా ॥ * ॥ బోధాయ
 నశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాభావేయ కాలైలం ఘృతప్రతి నిధిర్భవేత్ । పు
 త్రాభావేతదాదాయ పుత్రీపుత్రశ్చ సశ్నుతే ॥ ఇతి .

— * అథ సూక్తాని * —

ఆగ్నివైశ్యసూక్త్రే — ॥ వా ॥ అథా తస్మాన్త్రగణాన్వ్యా
 భ్యాస్యామోబోధాయనమాపస్తమ్యం సత్యాసాథం ద్రాహ్యయణమాగ
 స్త్యం శాణ్డీల్యమాశ్వలాయనం శామ్భవీయం కాత్యాయనమితనవాని
 పూర్వసూక్తాని । వైఖానసం శౌనకీయం భారద్వాజమాగ్నివైశ్యం
 జైమినీయం వాధూలం మాధ్యమీయం కాణ్డీన్యం కాపీతకమితి నవాన్యపర
 సూక్తాని అష్టాదశసఖ్యాశాశ్కరీరసంసారా ఇతి .

— శ్రీ అథ కలియుగధర్మాః శ్రీ —

తత్ర వ్యాసః — || శ్లో || ధ్యాయన్మతే యజన్వజైస్తైశ్చ తా
యాం ద్వాపరేచచయే । యదాహ్నితి తదాహ్నితి కలాసజ్జీర్ణైశ్చ
శవమ్ ॥ ధర్మోత్కర్షణమతీవాత్ర ప్రాప్నోతిపురుషఃకలౌ । అల్పాయా
సేనధర్మజ్ఞాస్తైనతుష్టోన్మృహంకలౌ ॥ * ॥ ఆదిపురాణే — || శ్లో || య
స్తుకార్తయుగోధర్మో నకర్తవ్యఃకలౌయగే । పాపప్రసక్తాస్తుయతః క
లౌనార్యోనరాస్తథా ॥ నవిద్యంతానశుద్ధోర్ధ్వోనశుద్ధిర్మనసఃకలౌ । యతో
ఽతస్సత్యమైవైకంనరాణాముపకారకమ్ ॥ * ॥ శ్రీః శ్లోపురాణే — || శ్లో ||
కలౌజగత్పతింవిష్ణుం సర్వప్రప్తారమీశ్వరమ్ । నార్చయిష్యన్తి మైత్రే
య పాపజ్ఞోపహతాజనాః ॥ సర్వేబ్రహ్మవదిష్యన్తి సమాప్రీతైశ్చ క
లౌయగే । నానుతిష్ఠన్తి మైత్రేయ శిశ్నోదరపరాయణాః ॥ యదాయదాస
తాంహనిర్వేదమాగ్ధానునర్తినామ్ । తదాతదా కలేవృద్ధిరనుమయావి
చక్షణేః ॥ * ॥ పృథ్వీత్యంతరేచ || శ్లో || సర్వాణిధర్మజాలానిసాపాయా
నికలౌయగే । అన్నదానం హరౌభక్తిరసషాయమిదంద్వయమ్ ॥ * ॥ నా
రమశ్చ || శ్లో || హరేర్నామైవనామైవ నామైవ భవభేషజమ్ । కలౌ నా
త్యైవనాత్యైవ నాత్యైవగతిరన్యథా ॥ సపవాన్యత్ర || శ్లో || కలౌకృ
తయుగంతస్య కలిస్తస్యకృతేయగే । యస్యచేతసిగోవిన్దౌ హృదయే య
స్యనాచ్యుతః ॥ * ॥ హరితశ్చ — || శ్లో || ముఖందగ్ధంషరాన్నేనహస్తా
దగ్ధా ప్రతిగ్రహత్ । మనోదగ్ధం షరస్త్రీభిర్బ్రహ్మశాపఃకుణఃకలౌ ॥

— శ్రీ కలౌనిషిద్ధధర్మాః శ్రీ —

నిషిద్ధధర్మాలప్యాద్యాదీపురాణే దశైతాః — || శ్లో || దీర్ఘకా
లం బ్రహ్మచర్యం ధారణంచకమణ్డలః । గోత్రాన్నాత్మసపిణ్డోత్తువిశా
హుః గోవధస్తథా ॥ నరాశ్వసేఖౌ మద్యంచాకలౌ పానాః శ్విజాతి
భిః ॥ * ॥ క్రతురపి — || శ్లో || దేవరాక్షసతోష్ఠేదంతాకన్యాన
దియతే । నయజ్ఞేగోవధాకార్యః కలౌచనఃకమణ్డలుకః ॥ * ॥ ఆదిపురాణే —

॥ శ్లో ॥ ఊహాయాఃపునరన్వేషణం క్షేప్తాంశం గోవక్షం తథా । కబా
 మచ్చ నకువీణ-భా తృణాయాం కమణ్ణులుమ్ ॥ * ॥ తథాన్వేషణం ధ
 ర్మ క్షేపణమప్రమాణకాన్సృజి; లేయథా — ॥ శ్లో ॥ విధవాయాంప్ర
 జౌత్పత్తా దేవరస్య నియోజనమ్ । బాలికాత్మయోనోన్వేషణం వరేణాన్వే
 స సంస్కృతిః ॥ కన్యానామసవిద్యానాంవివాహశ్చ ద్విజత్సనమ్ । ఆతతా
 యిద్విజాగ్రాన్యణాం ధర్మయుద్ధేన హింసనమ్ ॥ ద్విజస్యాభ్యేతు నాయా
 తుః శోధితస్యాపి సంగ్రహః । సత్ర దీక్షాచ-సర్వేషాం కమణ్ణులువిధార
 ణమ్ ॥ మహాప్రస్థానగమనం గోసంజ్ఞప్తిశ్చ గోసవే । సౌత్రామన్యామ
 పి సురాగ్రహణస్యచ సంగ్రహః ॥ అగ్నిహూత్రహవన్యాశ్చ లేహూ
 వీణాపరిగ్రహః । వాసప్రస్థాశ్రమస్యాపి ప్రవేశోవిధిచాదితః ॥ విశ్నం
 స్వాధ్యాయసాపేక్షమమృతంకోచనం తథా । ప్రియశ్చిత్తవిధానంచ వి
 ప్రాణాం మరణాన్దికమ్ ॥ సంపగదోషస్తేనాద్యైర్మహాపాతకనిమగ్నః ।
 వరాధిపిశ్యభ్యశ్చ పశూపహరణక్రియా ॥ దత్తా రసేతరేషాంచ పుత్ర
 తేన పరిగ్రహః । సవర్ణానాం తథాదుష్టైస్సంసర్గశోధితైరపి ॥ అయో
 నా సంగ్రహే వృత్తేఘ్రిత్యాగోగురుప్రియాః । అస్తిపంచయనామార్థ్య
 మజ్ఞప్తశానమేవచ ॥ శనితృత్వంప విప్రీణాం సోమస్యాగ్రహణం త
 థా । షట్కృత్యనశనేనాన్నహరణం హింసకర్మణః ॥ శూద్రేషు దాసగోపా
 లములమిత్రాధాపీరిణామ్ । భూజ్యాన్నతాగృహస్థస్య తీర్థసేవాతిహార
 తః ॥ శిష్యస్య గురుదారేషు గురువద్భక్తిరీతితా । ఆవద్యుత్తిర్ద్విజాగ్రాన్య
 జామత్వప్రసితతా తథా ॥ ప్రజాధన్తు ద్విజాగ్రాన్యణం ప్రజారణి పరి
 గ్రహః । బ్రాహ్మణానాం ప్రవాసిత్వం ముఖ్యాగ్నిధమనక్రియా ॥ బలా
 ధారోఽతిమష్టస్త్రీ సక్రీ-హూ విధిచాదితః । యతేశ్చ సర్వవర్ణేషు ఫ
 ణ్ణాచత్యా విధానతః ॥ నవోదకే దశాహం చ ధక్షిణా గురుచాదితా । బ్రా
 హ్మణాదిషు శూద్రస్యేవచవాదిక్రియాపిచ ॥ భృగ్వగ్ని పత్రవైశ్చేచ పృ
 థాది మరణం తథా । దోతృప్తిశిష్టేషయస్మి శిష్టేర్దాతమనక్రియా ॥ పితృ

పుష్కవిరోధేషు సాక్షిణాం దణ్డకల్పచమ్ । యస్మి సాయం స్పృహస్థత్వం
 సూరిభిస్త్యవశాం రేః ॥ ఏకాని లోకిగుప్త్యర్థం కిలేగాదా సహాత్పత్తిః ।
 నివర్తకాని కర్మాణి వ్యవస్థాపూర్వకం బుద్ధేః ॥ సమయశాస్త్రపి సాధూనాం
 ప్రమాణం వేదవద్భవేత్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ స్మృతిర్థసారేపి — ॥ స్తో ॥ దత్తాత్ర
 యాగకన్యా యాగపురద్దానం పరిశస్య చ । సముద్రయానస్వీకారిః కమణ్డ
 లువిధారణమ్ ॥ సహాశ్రప్తానగమనంగోవధశ్చ సురాగ్రహః । అగ్నిహూ
 త్రహవన్యాశ్చ లేహూలీధావరిగ్రహః ॥ అసవన్తాసు కన్యాసు వినాహ
 శ్చ ద్విజాతిషు ॥ విత్తం సాప్తధ్యాయ సాపేక్ష సమసజ్జోచనం తథా ।
 అర్థసంఘాయనామూర్ధ్వ మజ్ఞసంస్కృత మేవ చ ॥ ప్రాయశ్చిత్తి విధానం చ వి
 ప్రాణాం మరణాంతిమ్ । సలస్యదోషసహపేషు విధుపరైః పశోర్వధః ॥
 దత్తైరిశేతరేషాంపుష్కశ్వేనపరిగ్రహః । మాంసదానం తథాశ్రద్ధేవాన
 ప్రస్థాశ్రమస్తథా ॥ డిఘాకాలం బ్రహ్మ చర్యం నరమేధాశ్చ మేధకా । కలౌ
 యుగెత్విరూపాధర్మా వజ్యానాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ బృహన్నారదీ
 యే — ॥ స్తో ॥ సముద్రయానస్వీకారిః కమణ్డలువిధారణమ్ । ద్విజా
 వామసవన్తాసు కన్యాసూపయశ్శ్రీయా ॥ దేవరేణసుతోత్పత్తిర్మధుప
 రైః పశోర్వధః । మాంసదానం తథాశ్రద్ధే వానప్రస్థాశ్రమస్తథా ॥
 దత్తాత్ర యాగకన్యా యాగపురద్దానం పరిశస్య చ । డిఘాకాలం బ్రహ్మ
 చర్యం నరమేధాశ్చ మేధకా ॥ మహాశ్రప్తానగమనంగోవధశ్చ తథామఖే ।
 ఇరూపాధర్మా నూలియుగెవర్త్యానాహుర్మనీషిణః ॥ నవిద్యస్తానశుద్ధోఽర్థో
 నశుద్ధిర్మనసఃకలౌ । యతోఽతస్సత్యమేవైకం నరాణాముపకారకమ్ ॥ * ॥

— శ్రీ అథ చతుర్ముఖధర్మాః శ్రి —

పరాశరశ్చ — ॥ స్తో ॥ అనేకైశ్చ యుగెధర్మాస్తైత్రితాయాం ద్వా
 పరేతథా । అనేకలియుగెన్మాణాం యుగానామనురూపతః ॥ తపఃపరం
 కృతయుగే త్రితాయాం జ్ఞానముచ్యతే । ద్వాపరేయజ్ఞమేవాహుదా
 వమేవకలౌయుగే ॥ తపః - కృతచ్ఛ్రీవాద్వాయుశాది । పరమ్ - త్రధానమి

త్యర్థః ॥ కృతేతుమానవోధర్మస్తైత్రాయాం గౌతమస్యః । ద్వాపరే
 శబ్దలిఖితః కలౌ పారాశరస్మృతిః ॥ త్యజేద్దేశంకృతయగైతైత్రా
 యాంగ్రామముత్సృజేత్ ॥ ద్వాపరేకులమెకంతుకర్తారంతుకలౌయగైశ్చ
 స్మృతిరత్నావళ్యామ్— ॥ శ్లో ॥ కృతేత్వస్థితాః ప్రాణాస్తైత్రాయాం
 మాంసమాశ్రితాః । ద్వాపరేరుధిరంచైవ కలౌ త్వన్నానిమస్థితాః ॥ కృ
 తేసన్ముష్యపతతి త్రైతాయాంస్పర్శనేనతు । ద్వాపరేత్వన్నమాదాయ
 కలౌపతతికర్మణా ॥ కృతేతాక్షణికశ్మాపస్తైత్రాయాం దశభిదివైః ।
 ద్వాపరేచైకమాసేన కలౌసంవత్సరేణతు ॥ అభిగమ్యకృతేదాన్త్రైతా
 స్వాహూయదీయతే । ద్వాపరేయాచమానాయ సేవయాదీయతేకలౌ ॥
 జ్యోతిర్యోహ్యధర్మైశ్చ సత్యంచైవాన్యతేనచ । జితాశ్చోరైశ్చరాజానః
 స్త్రీభిశ్చపురుషాఃకలౌ ॥ సీదన్తిచాగ్నిహూత్రాణిగురుపూజాప్రణశ్యతి
 కుమార్యశ్చప్రసూయనైతస్త్వికలియుగేసదా ॥ యుగేయుగేతుయోధర్మా
 స్తత్రతత్రచయోద్విజాః । తేహంబిందానకతవా్యాయుగరూపాహితేద్వి
 జాః ॥ యుగేయుగేచసామధ్యమశేషంమునిపుణ్ణవాః । పరాశరమతంపు
 ణ్యం పవిత్రంపాపనాశనమ్ ॥ లవణం మధు తైలంవా దధితక్రం ఘృతంప
 యః । నదూషేయూర్ధ్వజాతీనాం కుర్వన్సర్వేషు విక్రయమ్ ॥

—* అథ కలియుగవిశేషధర్మాః *—

॥ శ్లో ॥ అతఃపరంగృహస్థస్య కర్మాచారంకలౌయగై । ధర్మంసా
 ధారణంశక్త్యా చాతుర్వర్ణ్యక్రమాగతమ్ ॥ పటార్క సహితోవిప్రఃకృషి
 కర్మసమాచరేత్ । స్వయంకృష్టేస్తు సుతేత్రైధికవైశ్చస్వయమార్జితైః ॥ నిర్వపేత్పశ్చ
 యజ్ఞాంశ్చక్రతుదీత్రాంచకారయేత్ । బ్రాహ్మ
 ణస్తు కృషింకుర్వన్నన్వహం దోషమాపున్నయాత్ ॥ సంవత్సరేణయఃకు
 ర్వానిపృత్యప్రాణినాంపథమ్ । అయోముఖేనకాష్టేన తమకాహేన
 లాఙ్గలీ ॥ పృత్రాంశ్చిత్వా మహీం భిత్వా హత్వాచక్రిమికిటకాః । క
 షకఃకలియజ్ఞేన సర్వపాపైఃప్రముద్యతే ॥ యోనదదావ్యద్విజాఃభ్యా

రాశిమూలధిపాగతే । సహారస్సహపాపిష్టో బ్రహ్మము పమకుచ్యతే ॥
 రాజైదద్యాత్తుషడ్భాగం దేవానాం చైకవింశతిమ్ । విప్రాణాం వింశకం
 భాగం తతఃపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ క్షత్రియోపి కృషింకృత్వా దేవాన్వి
 పాగ్రించపూజయేత్ । వైశ్యశూద్రస్తథాకుర్యాత్కృషింవాణిజ్యమే
 వచ ॥ చతుర్థామపి వర్ణానామెవధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి, పటార్క
 సంజ్ఞాప్రకరణేద్రప్రవృత్తిమ్ । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ తపోధర్మఃకృ
 తయుగే జ్ఞానం శ్రేతాయుగేస్థితమ్ । ద్వాపరేచాధ్వరఃప్రాక్తస్త్రిష్య
 దానందయాదయః ॥ * ॥ తిష్యః - కలిః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అనేకృ
 తయుగేధర్మస్తైత్రతాయాంద్వాపరేయగే । అనేకలియుగేన్మాణాం
 యుగప్రాసానురూపతః ॥ తపఃపరంకృతయుగే శ్రేతాయాంజ్ఞానముచ్య
 తే । ద్వాపరేయజ్ఞమేవాహురాకానమేవకలాయుగే ॥ * ॥ బృహస్పతిః
 ॥ శ్లో ॥ కృతేయదబ్దాధర్మస్సృష్టేత్రతాయాంతదృతుత్రయాత్ । ద్వా
 పరే తత్త్రిపయేణ కలావహ్నచ తద్భవేత్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ య
 త్కృతేదశభిర్వషైస్తైత్రతాయాంహయనేనతు । ద్వాపరతత్పమాసేన
 అహురాత్రేణ తత్కలౌ ॥ * ॥ స్త్యాయస్తరేద— ॥ శ్లో ॥ ధ్యాయకృతే
 యజన్యజ్ఞైస్తైత్రతాయాంద్వాపరైర్చయన్ । యదాహ్నో తితదాహ్నో తత్కలౌ
 సజ్గీర్త్యకేశవమ్ ॥ * ॥ బ్రహ్మణ్డేచ— ॥ శ్లో ॥ శ్రేతాయామాబ్దికోధర్మో
 ద్వాపరేమాసికఃస్మృతః । యథాశక్తిచరతాస్త్రిజ్ఞస్తదహ్నిస్రాపుయా
 త్కలౌ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే— ॥ శ్లో ॥ పుష్కరంతుకృతేసేవ్యం శ్రేతా
 యాంవైమిశంస్మృతమ్ । ద్వాపరేతుకురుక్షేత్రంకలౌగర్హంసమాశ్రయేత్ ॥
 కలేర్దోషవిధేరాజన్న స్త్రిహ్యోగోగుణోమహాన్ । కీర్తనాదేవకృష్ణస్య ముక్త
 బంధఃపరంబ్రజేత్ ॥ కలౌకృతయుగంతస్య కలిస్తస్యకృతేయుగే । యస్యచే
 తసిగోవిందో హృదయేయస్యనాచ్యుతః ॥ * ॥ ఇత్యేవంవిహితమపిధర్మం లో
 కవిద్విష్టం వర్జయేదిత్యాహయాజ్ఞావల్కలః — ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్త్యం లోక
 విద్విష్టం ధర్మ్యమపావ్యచరెన్నతు ॥ * ॥ యమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ధర్మం

చావ్యసుఖోదరం లోకవిద్విష్టమేవచ । త్యజేద్విశిష్టాభిమతం యత్నాదే
 వసమాచరేత్ ॥ * ॥ మృత్యుస్తరేచ ॥ శ్లో ॥ యద్యపిస్యాత్రిలోకజ్ఞస్యై
 లోక్యాకర్షణక్షమః । తథాపిలోకాచారం మనసాపి నలక్ష్మయేత్ ॥ * ॥
 ఆపస్తంబశ్చ — ॥ సూ ॥ ఆపృతాశ్చస్త్రీభ్యః ప్రతీయెరన్నితి ॥
 గ్రాహ్య ధర్మ విషయే, యత్ స్త్రీ యతః సత్తుర్వన్ని ॥ దశాహ
 దిక్వత్యవిషయే, స్త్రీభ్య స్సర్వవిద్యేభ్యశ్చధర్మశేషాస్ప్రతీయాదితి ॥ * ॥
 కర్తవ్యధర్మ విషయే, ఏతేనతత్తద్దేశాచారాశ్చ ప్రమాణమిత్యుక్తంభవతి త
 దపిసపవాహ — ॥ వా ॥ ఏతేనదేశకులధర్మా వ్యాఖ్యాతా ఇతి ॥ * ॥ దేవలశ్చ
 ॥ శ్లో ॥ ఆదాతావద్దేశధర్మో వివిన్ద్యాదేదేశేయాస్థితస్సైవకార్యా । లోక
 ద్విష్టంపణ్డితావర్జయన్తిదైవజ్ఞోఽతాలోకమార్గేణయాయాత్ ॥ యెషుదేశే
 షుయేదేవాయెషుదేశేషుయద్విజాః । యెషుదేశేషుయచ్చాచంయాశ్చయ
 త్రైవచ్యుత్తికాః ॥ యెషుదేశేషుయత్త్వాయం ధర్మా చారశ్చయాదృశః ।
 తత్రతాన్నావమన్యేత ధర్మస్తత్రైవతాదృశః ॥ * ॥ అత్ర గౌతమో
 విశేషమాహ — ॥ వా ॥ దేశకులధర్మా శ్చామ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణ
 మితి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యుః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశే యతఃచారో వ్యవ
 హారఃకులస్థితిః । తదైవపరిపాల్యోసౌ యథావంశముపాగతః ॥ * ॥ మృత్యు
 స్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఇతరస్మిన్స్వకంధర్మం దేశేకుర్యాద్విదేశికః । కుర్వన్ధర్మం
 తుతత్రత్యం తద్గతస్త్రదుష్యతి ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ప
 జ్ఞానావిప్రతిపత్తిః, దక్షిణతస్తథోత్తరతః । యాదిదక్షిణతస్తాన్యనువ్యా
 భ్యాస్యామః, యత్తైతదనుపనీతేనసహభాజనమ్, స్త్రీయాసహభాజనమ్,
 పర్యుపేతభాజనమ్, మాతులనుతాగమనమ్, పితృష్వస్వదుహితృగమన
 మితి । అథోత్తరతఃక్షాతావిక్రయః, శీఘపానమ్, ఉభయతోదద్భిశ్చ
 వహారః, ఆయుధీయకమ్, పముద్రయానమితి । ఇతరఇతరస్మిన్ కుర్వన్
 దుష్యతి, ఇతరఇతరస్మిన్ । తత్ర తత్ర దేశస్థామాన్య మెవస్యాది
 తి ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ వా ॥ ఉభయంవైవనాద్రియేత, శిష్టమృతివిరో
 ధదశకనాత్ । పూర్వ సివతనాత్, ప్రత్యేకాలయభిన్నాత్, దక్షిణేన

హిమవస్తమ్ , ఉదకాస్పరియాత్రమ్ , పతదార్యావర్తమ్ । తస్మిన్ య ఆ
చారః సప్రమాణమ్ । గక్తాయమునయోరిత్యేకఇతి ॥ * ॥ మాఘమాహః
త్యై దూతవాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ గోవిందేతిజపనృత్ర కుత్రచిద్రమతేభు
వి । సనరోనయమంపశ్యేత్తచ్చ నేత్రామహేవయమ్ ॥ ఇతి ।

— శ్రీ అథ దుష్టలక్షణమ్ ౯ —

అథధమశాస్త్రోపయోగిసంజ్ఞానిర్వచనంకించుచ్యతే ॥ తత్ర
మనుః — ॥ శ్లో ॥ అధోదృష్టివైకృతికస్సార్థసాధనతత్పరః । శరోమి
ధ్యావీనీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృతః ॥ ధర్మధ్వజీసదాబుద్ధశ్చాద్మికోలో
కదామృకః । బైడాలవృత్తికోజ్ఞేయోహింస్రస్సర్వాతిసద్ధకః ॥ యస్య
ధర్మధ్వజోనిత్యం స్వారాధ్యజఇవోచ్చితః । చరితానిచపాపానిబైడాల
లంనామతద్వృత్తిమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ కానీనఃకన్యకాజాతో
గోశకో విధవోద్భవః । కుణ్డుస్సమక్లబీ జాతోబ్రాహ్మణాద్బ్రాహ్మణాన్వ
యే ॥ తథైవైతాసు విజ్ఞేయాస్త్రీషుక్షుత్రయవైశ్యయోః । స్వజాతిపు
రుషాజ్ఞాతాస్సగోత్రాదియధాక్రమాత్ ॥ ఆసుసంన్యాసిनోజాతాస్స
గోత్రపురుషాద్యది । తెచణ్డాలాఇతిజ్ఞేయా నతుపూర్వోవితాఇహ ॥ * ॥
బృహన్నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ కుణ్డాశీగోలకాశీచ తథైవగ్రామయాజకః ।
అయాజ్యయాజకశ్చైవ మహాపాతకినఃస్మృతాః ॥ వ్రాత్యస్సంసకారహీ
నస్సన్యదవకీణీక్షుతవ్రతః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సావిత్రీప
తితావ్రాత్యావ్రాత్యాస్సోమాదృతేకతాః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప
రదారేషు జాయేతే ద్వాసుతాకుణ్డుగోశకా । పత్యజీవతికుణ్డుస్తు మృతే
భర్తరిగోశకః ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ విభవేసతినైవార్థం దదాతినజు
హూతిచ । తమాపయరాఖుంతస్యాన్నం భుక్త్వాకృచ్ఛేణశుభ్యతి ॥
నజుహూతుద్దితేకాలే నస్నాతినదదాతిచ । యథా దారుషయోమాస్త్రీ
యథాచమయయోమృగః ॥ తథావిప్రోనధీయాన శ్రుయస్తేనామథా
రకాః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థోధర్మవృత్తయో దదాతిప

ల్యః — || శ్లో || నవిద్యయా కెవలయాతపసావాపిపాత్రతా । యత్రవృ
త్తమిమేచాభే తద్ధిపాత్రంప్రచక్షతే || * || దక్షః — || శ్లో || యోహిహి
త్వావివాహాగ్నిం గృహస్థశ్శతమన్యతే । అన్నంతస్యనభాక్తవ్యం పృథా
పాకోహిసత్పుతః || * || వనాశ్రమధర్మత్యాగే — || శ్లో || విరహోవా
పషదెవానామ్, యోఽగ్నిముద్వాసయతే || * || సంగ్రహేచ —
|| శ్లో || అధీతమపి యోవేదం విముచ్చతియదానరః । భూణహాసతువిజ్ఞే
యోవియోనిమధిగచ్ఛతి || యస్తుధ్వంసయతేగర్భం భూణహాసచసమ్మ
తః । బ్రహ్మహాబ్రాహ్మణశ్చ సాన్యధోఘోగోవధకఃపుతః || * ||
విష్ణుపురాణేచ — || శ్లో || ఋగ్యజుస్సామసంక్షేయం త్రయీవగ్ధావృతి
ద్విజ । ఏతాముష్ణుతియోమోహాత్సనగ్నః పాతకీద్విజః || యస్తుసత్స్వ
జ్యగాహాస్థ్యం వానప్రస్థోనజాయతే । పరివ్రాద్వాపి మైత్రేయసన
గ్నఃపరికీర్తితః || బ్రాహ్మణాద్యాస్తుయేవగ్ధా సప్తవగ్ధాదన్యతోముఖాః ।
యాంతి తే నగ్నసంక్షాంతుహీనకర్మస్వవస్థితాః || ఏతే పాషణ్డినఃపాపాః

పాషణ్డిలక్షణమ్

నహ్యతానాలపేచ్ఛధః । శ్రీభాగవతే — || శ్లో || విష్ణోరన్యంపరత్వేన
సేతసావేత్యచేతనః । సపాషణ్డిణీవిజ్ఞేయః సర్వకీర్మబహిష్కృణో || * ||
ప్రాజాపశ్యస్తుతౌ, బృహన్నాందీయేచ — || శ్లో || యస్సద్ధర్మసరిశ్వా
గీపాషణ్డి త్యుచ్యతేబుధైః । తత్సజ్జకృత్తస్యసాన్యైపుభావపిపాపినా||
యేతుసామాన్యభావేన మన్యంతే పురుషోత్తమమ్ । తేవైపాషణ్డినోజ్ఞేయా
నరకాహానరాధమాః || యేఽన్యం దేవం పరత్వేన వదన్త్యజ్ఞానమోహి
తాః । నారాయణాజ్ఞగన్నాథా తేవై పాషణ్డినఃపుతాః || * || వి
శ్వామిత్రః — || శ్లో || జటాభస్మాస్థిరుద్రాక్షులిక్ష్ణ పాపాణధారిణః ।
యేభవత్తికలౌ విప్రాస్తేవై పాషణ్డినఃపుతాః || అగ్నిదోగరదశ్చై

అతతాయలక్షణమ్

న శస్త్రపాణిద్ధనాపహః । త్రైత్రదారహరశ్చైవ షడేతే ప్యాతతాయ

అవకీర్ణలక్షణమ్

నః ॥ * ॥ జాతుకణికాః — ॥ శ్లో ॥ ఖణ్డితం వ్రతినోరేతో యదిస్యా
ద్బ్రహ్మచారిణః । కామతోఽకామతోవోచు రవకీర్ణీతి తం బుధాః ॥ * ॥
యాజ్ఞవల్క్యః—॥ శ్లో ॥ అవకీర్ణీ భవేద్గత్వా బ్రహ్మచారి తుయోషితమ్ ।
అన్తావసాయిలక్షణమ్

పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నికార్యపరిభ్రష్టా స్సన్ధ్యోపాసనవర్జితాః ।
వేదం చయేఽనధీయానా స్తే సర్వే వృషలాః స్మృతాః ॥ వ్రేశ్వదేవేనయే
హీనా హ్యతిధేన బహుమృశాః । సర్వే తే వృషలాఞ్జయాః ప్రాప్త
వేదా అపి నిజాః ॥ * ॥ హరితః — ॥ శ్లో ॥ చక్ష్ణాలశ్చపచః క్షస్తా
సూత్రవైదేహకా తథా । మోగధా యోగవాంశ్చైవ సస్తే తేఽన్తావసాయి
నః ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రశ్చైవశ్చ మైత్రశ్చ తథా సా
ల్పాటకః స్మృతః । సాపత్రశ్చయస్తశ్చ గాధర్వకః కుతపస్తథా ॥ రాహిణ
శ్చ విరిజ్చిశ్చపిజయోవైర్మతస్తథా । మాహేష్టో విరుణశ్చైవ భటః పశ్చ
మహాపాతకీలక్షణమ్

దశః స్మృతః ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మస్మృత్త సురావశ్చస్త్రేయీవ
గురుతల్పకః । మహాపాశాన్వితస్తే తే తత్సంయోగీ చ పశ్చిమః ॥ ఆకృష్టస్తా
డితోవాపి భనైర్వా విప్రయోజితః । యముద్దిశ్య త్యజేత్ప్రాణాంస్త
మాహుర్బ్రహ్మ ఘాతకీమ్ ॥ జ్యోతిషం వ్యవహారంచ ప్రాయశ్చిత్తం
చికిత్సకమ్ । వినా శాస్త్రేణ యోజ్యాయాత్తమాహుర్బ్రహ్మ ఘాతక
మ్ ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ రషక శ్చర్మకారశ్చ నటో బురుడపవచ । కై
వర్త మేదభిల్లాశ్చ సస్తే తే త్వన్త్యజాతయః ॥ * ॥ గ్రామాన్త్యజానాహ
శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అయస్తార స్సవర్ణకారస్తతూ పాషాణవర్ధకః । కాన్య
తామ్రకరౌ తన్తు వాయశ్చ ధ్వజినోఽన్త్యజాః ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ—
॥ శ్లో ॥ పిశుర్గురోర్నరేష్టస్య భార్యాం గత్వా ప్రమాదతః । గురుతల్పీ
భవత్యేష పూర్వోక్తా తస్య నిమృతః ॥ సఖ్యుర్భార్యాం కుమారీం చ

స్వయోనించా న్యజామపి । సగోత్రాం స్వాం స్మషాం పుత్రీం శ్వశ్రూం
 స్వసృసుతామపి ॥ పితుస్స్వసారం మాతుశ్చ మాతులానీం సఖిమపి ।
 మాతుస్సవత్సం భగినీ మాచార్యతనయాం తథా ॥ ఆచార్యవత్సం గత్వై
 వ గురుతల్పి భవేన్నరః । అతిపాతకిన త్వేతే ప్రవిశేయ్యుర్లుతాశనమ్ ॥
 కన్యాం ప్రప్రజితాం గత్వా నిక్షిప్తాం శరణాగతామ్ । ఉదక్యాం బ్రా
 హ్మణీం శూద్రామనుపాతకినః స్మృతాః ॥ * ॥ త్రయస్సాత్తకా భవన్తి,
 విద్యాస్నాతకౌ వ్రతస్నాతకౌ వేదవిద్యావ్రతస్నాతక ఇతి । యస్సమాప్య
 వేదం అసమాప్య వ్రతాని సమావర్తతే, స విద్యాస్నాతకః । యస్సమాప్య
 వ్రతాని అసమాప్య వేదం, స వ్రతస్నాతకః । యః పునరుభయం, స వేద
 విద్యావ్రతస్నాతక ఇతి । మనుః — ॥ శో ॥ నిషేకాదీనీకర్త్యాణి యఃకరో
 తి యథావిధి । సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో గురురుచ్యతే ॥ అలపం
 చా బహు వాయస్య శ్రుతసోఽప్యకరోతి యః । తమపీహ గురుం విద్యా
 ఋచ్చిభౌపక్రియయా తయా ॥ ఉపనీయతుయశ్శిష్యం వేదమథ్యావయే
 ద్విజః । సకల్పం సరహస్యంచ తమాచార్యం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ యాజ్ఞివ
 ల్కయః — ॥ శో ॥ ఉపనీయదదద్వేద మాచార్యస్స ఉదాహృతః । ఏక
 దేశముపాధ్యాయ ఋత్విగ్యజ్ఞకృదుచ్యతే ॥ * ॥ వేదస్యైకదేశమథ్యా
 వయితోపాధ్యాయః ॥ శో ॥ ఉపాధ్యాయఃపితా జ్యేష్ఠో భాగితాచైవమ
 హీపతిః । మాతులశ్శ్వశురస్తాతా మాతామహాపితామహౌ ॥ వర్ణజ్యే
 స్థఃపితృవ్యశ్చ పుంసస్తైగురవఃస్మృతాః । మాతామాతామహీగుర్వీ పితు
 ర్మాతుశ్చ సోదరాః ॥ శ్వశ్రూఃపితామహీజ్యేష్ఠా ధాత్రీచగురవఃస్త్రియః ।
 విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శో ॥ పితుఃపితృష్వసుఃపుత్రా పితుర్మాతృష్వసు
 సుసృతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాఃపితృబాధవాః ॥ మాతుఃపి
 తృష్వసుఃపుత్రామాతుమాతృష్వసుసృతాః । మాతుర్మాతులపుత్రా
 శ్చ విజ్ఞేయాఃమాతృబాధవాః ॥ ఆత్మపితృష్వసుఃపుత్రా ఆత్మమాతృష్వ
 సుసృతాః । ఆత్మమాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా ఆత్మబాధవాః ॥ * ॥

భరద్వాజః — || శ్లో || ఏకాన్తీ శక్తితః కుర్వాద్విహితానిసముత్సుకః । అ
కుర్వాన్విహితంకర్తు సద్యస్తు పతితోభవేత్ || * || మరీచిః — || శ్లో || ప
చ్చమెసప్తమైవ యోహంవైవాహికీక్రియా । క్రియాపరా అపిహితే ప
తితాశ్చూద్రతాంగతాః || * || సంవర్తః — || శ్లో || పిథినాబుద్ధిపూర్వే
ణయస్సంన్యాసీగృహీభవేత్ । సపవాహాభవతితస్సర్వకర్తు బహుకృ
తః || భ్రష్టోయస్సస్వశ్రుగూచాగా న్పతిసోఽభిధీయతే || * || హరీశః
|| శ్లో || మాతుస్తుపచ్చనాదగ్వాగృహిః కన్యాముదప్రహేద్విజః । గురుతల్పీ
సవిజ్ఞేయస్సగోప్రాంచైవముర్వహా || * || వసిస్థః — || శ్లో || ఏకదత్తే
పితౄణాం మధ్యేయోఽన్యకాంప్రదేత్ । స్వశాఖాంసంపరిత్యజ్యశా

(శాఖారణ్యస్వరూపమ్)

ఖారణ్యస్సఉచ్యతే || * || లోకాక్షిః — || శ్లో || యస్స్వశాఖాంపరిత్యజ్య
పారకీయచనుగచ్ఛతి । శాఖారణ్యస్సజ్ఞేయస్సర్వకర్తు బహుకృతః || * ||
వసిస్థః — || శ్లో || యచ్చాభి యైస్తుసంసారైః ససంసృతౌ బ్రాహ్మ
ణోభవేత్ । తచ్ఛాఖాభ్యయనంకుర్యాత్ప్రాగేనపతితోభవేత్ || నజాతు
పరశాఖోక్తం బుధఃకర్తు సమాచరేత్ । ఆచరణపరశాఖోక్తంకర్త్యారణ్యః

(వృషలీపతిస్వరూపమ్)

ప్రకీర్తితః || * || సంక్రమో — || శ్లో || యావచ్ఛేలంనగృహ్యతి యావ
త్క్రిడతిపాంసుభిః । యావద్దోషంనజానాతితావద్భవతినగ్నికా || యా
వన్నలజ్వలాయోఽగ్ని కన్యాపురుషసన్నిధౌ । జాన్వాదీన్యవగూహేత తావ
ద్భవతినగ్నికా || * || యచుదత్తౌ — || శ్లో || అష్టవర్షాభవేగృహ్యా
నవవర్షాతు రోహిణీ । దశవర్షాభవేశ్వరీ అతః షోడ్షం రజస్వలా || * ||
శ్చుశ్యవరే — || శ్లో || ఏకదశాబ్దాదారభ్య సర్తునామాఽబలాభవేత్ ।
తస్మాద్ధావృషలీజ్ఞేయా తద్భర్తా వృషలీపతిః || * || దేవలిః — || శ్లో || వ
జ్ఞాచ వృషలీజ్ఞేయా వృషలీచమృతప్రజా । అపరావృషలీజ్ఞేయా కుమారి
యారబన్వలా || యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహి

తః । అనంభాష్యోహ్యపాక్షేయస్స విప్రో వృషలీపతిః ॥ * ॥ ఋతముఖ్ఖ

(దుష్టవృత్తిః)

సిలం జ్ఞేయమమృతం స్యాదయాచితమ్ । మృతం తు యాచితం ప్రోక్తం
ప్రమృతం కర్షణం శృతమ్ ॥ సత్యానృతం తు వాణిజ్యం తేన వాపీహ
జీవ్యతే । సేవాశ్వవృత్తిరాభ్యాతా తస్మాత్తాం పరివర్ణయేత్ ॥ * ॥
యమః — ॥ శో ॥ సమార్థంధనముద్భృత్య మహార్థంయః ప్రయచ్ఛతి ।
స బై వాధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిమగర్హితః ॥ స్నేహ ద్రవ్య రసానాం
చ సత్వానాం జీవతామపి । విక్రేతా దానపుణ్యానాం పోవ్యతే బ్రహ్మ

(దుష్టధనలక్షణమ్)

హా బుధైః ॥ * ॥ నారదః — ॥ శో ॥ తత్తునస్త్రివిధం జ్ఞేయం శుక్లం శ
బలమేవ చ । కృష్ణం చ తస్య విజ్ఞేయః ప్రభేద స్సత్తథా పునః ॥ శ్రుత
శౌయతపః కన్యా శిష్యదాయాన్వయాగతమ్ । ధనం సప్తవిధం శుక్ల
ముదయో వ్యస్య తద్విధః । కుసీద కృషి వాణిజ్య శుల్క శిల్పాదివృత్తి
భిః । కృతోపకారాదాప్తం చ శబలం సముదాహృతమ్ ॥ పాశకడ్యూత
దైన్యార్త ప్రతియావకపాహనైః । వ్యాజేనోసార్జితం ద్రవ్యం తత్కృష్ణం
సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ పితృమాతృవతిభ్యా
త్వ దత్తమధ్యస్మృసాగతమ్ । అధివేదనికాద్యచ్చ స్త్రీధనం పరికీర్తితమ్ ॥

(శిల్పిలక్షణమ్)

వరాశరః — ॥ శో ॥ హిరణ్యరూప్యవస్త్రాణాం కాష్ఠపామాణచర్మణా
మ్ ॥ సంసృర్తా తత్క్రియాభిజ్ఞశ్శీల్పిచోక్తో మనీషిభిః ॥ * ॥ శౌతాతపః

(పూర్ణపాత్ర లక్షణమ్)

॥ శో ॥ గ్రాసమాత్రాభవేద్భిక్షాహ్యగ్రం గ్రాసచతుష్టయమ్ ॥ అగ్రం
చతుర్గుణకృత్య హస్తకారం విమర్శభాః ॥ అష్టముష్టిర్భవేత్కొంచిత్రం చ
చపత్వారిపుమృలమ్ ॥ పుమృలానిచచత్వారి పూర్ణపాత్రం ప్రచక్షతే ॥

(పోష్యవర్గాః)

దక్షః - ॥ శో ॥ మాతాపితాగురుర్భార్యప్రజాదీనస్సమాశ్రితః ॥ అభ్యా

గతోఽతిథిశ్చగ్నిః పోష్యవర్గఉదాహృతః ॥ * ॥ శ్రీభాగవతే ॥ శ్లో ॥ గృ

(సర్వహలక్షణమ్)

హంత్వశానం తపవిష్ణువర్జితం కథావిహీనాశ్చగిరశ్శివారుతమ్ । శ్వసంశ్చ
వోదాస్యవినాకృతం వపుర్వదన్తి హిత్యయ్యనివేదితం విషమ్ ॥ జీవంశ్చవో
భాగవతాశ్చైరేణుంనజాతుమర్త్యభిలషేత యస్తు ॥ శ్రీవిష్ణుపద్యామసు
జస్తులసాఃశ్వసంశ్చవోయస్తు నవేదగన్ధమ్ ॥ యసాశ్చబుద్ధిః కుణపేత్రి
ధాతుకేస్వధీః కలత్రాదిషు భామభిజ్యధీః । యస్తీర్థబుద్ధిశ్చ జలేనక
హిణబిజ్జనేష్యభిజ్ఞేషు సపవగోభరః ॥ * ॥ ఉత్తరగీతాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
చతుర్వేదధరోవిప్రవాసుదేవంనవిన్దతి । వేదభారభరాక్రాంతసన్తప్తా

(పరివేత్తా)

హ్మణగర్ధభః ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠనివిష్టే భాయానాతుకసి
ష్టస్య విధీయతే । నివిష్టశ్చనివిష్టేతు పరివేత్తా నఉచ్యతే ॥

(భాగవతలక్షణమ్)

అశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ అనన్యదేవతాభక్తాయెమదభ్యుక్తజనప్రి
యాః । మామెవశరణం ప్రాప్తాస్తేమద్భక్తాః ప్రకీర్తితాః ॥ ద్వాదశాక్ష
రతత్వజ్ఞశ్చతుర్వ్యూహవిభాగవిత్ । అచ్ఛిద్రపశ్చకాలజ్ఞసన్తప్తై భాగవ
తః స్మృతః ॥ అథాపశ్చకతత్వజ్ఞాః పశ్చసంసారసంయుతాః । అకా
రత్రయసంపన్నా మహాభాగవతాః స్మృతాః ॥ * ॥ శ్రీభాగవతే — ॥ శ్లో ॥
అర్చాయామేవచహరేః పూజాం యః శ్రద్ధయహతే । నతద్భక్తేషు చా
వ్యేషు సభక్తః ప్రాకృతః స్మృతః ॥ ఈశ్వరే తదధీనేవ బాలిశేషు ద్వి
షక్సుచ । ప్రేమమైత్రీకృపోపేత్తాయః కరోతి సమధ్యమః ॥ సర్వభూ
నేషుయః పశ్యేద్భగవద్భావమాన్తనః । భూతాని భగత్యాన్న న్యేషభా

(వైష్ణవలక్షణమ్)

గవతోస్తమః ॥ * ॥ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాషీ ప్రసన్నాత్మస
ర్వేషాం వీతమత్సరః । అనమాయో గుణగ్రాహీధామిణోవైష్ణవః స్మృ

తః ॥ * ॥ సాగ్రాన్తే — ॥ శ్లో ॥ పరమాపదమాపన్నాహామేచసముపస్థితే । వైకాదశీం త్యజేద్యస్తు యస్యదీక్షాతువైష్ణవీ ॥ సమాప్తాసర్వభూతేషు నిజాచారాదఃపుతః । విష్ణ్వపితాఖిలాచారస్సహి వైష్ణవ ఉచ్యతే ॥

(బ్రహ్మచర్యలక్షణమ్)

భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ విహితాచరణం కర్తు వైరాగ్యం నిర్దయవర్జనమ్ । జ్ఞానం సుదృష్టిరభక్తిస్త హరిచిహ్న సమాశ్రయః ॥ * ॥ సుమన్తః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ చర్యం తపాభైక్షం సన్ధ్యయో రగ్ని కర్తవ్యమ్ । సావధాన్యయో గురువృత్తిశ్చ చర్యయం బ్రహ్మ చారిణః ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్ । సజ్కలోపధ్యవసాయ శ్చ క్రియానివృత్తిరేవచ ॥ ఏతన్నైధునహస్తాక్షం ప్రవదన్తి మనీషిణః । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఋతావృతా స్వదారేషు సజ్జతిర్యా విధానతః । బ్రహ్మచర్యం తదేవోక్తం గృహస్థాశ్రమ వాసినామ్ ॥ కర్మణామనసా వాచా సర్వావస్థానుసర్వదా । సర్వత్ర మైథున త్యాగం బ్రహ్మచర్యం ప్రచక్షతే ॥ బ్రహ్మచర్యమిదం ప్రోక్తం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్తరా ప్రాతరాశ్చ సాయమాశంతతైవచ । నిత్యోపవాసీభవతి యోభుక్షేనకదాచన ॥ * ॥ శా

(ప్రణామ లక్షణమ్)

జ్ఞీల్యః — ॥ శ్లో ॥ ఉంసామనసాదృష్ట్యా శిరసాపిధియాపిచ । పద్భ్యాం కరాభ్యాం వాచాచ ప్రణామోఽష్టాజ్ఞ ఉచ్యతే ॥ పాదాశిరస్తథాహస్తాని కుంభిముకుతాకృతీ । మనోబుద్ధ్యభిమానైశ్చ ప్రణామోఽష్టాజ్ఞాచరితః ॥

(అద్వైతయలక్షణమ్)

పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యజ్ఞమీదైవహ్యమావాస్యవ పూజిమా । పర్వాణ్యేతానిరాజేన్ద్ర రవిసంక్రాన్తిరేవచ ॥ * ॥ అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అమారూపాతశ్రవణై ర్యుక్తాచేతుష్య మాఘయోః । అధోఽదయస్సవిజ్ఞేయఃకోటిసూర్యగ్రహైస్సమః ॥ * ॥ అత్రేయ — ॥ శ్లో ॥ నక్రస్థేరే

వైష్ణవభాను వారేపాతెదర్కెననక్తలభోదయసాన్యత్ || * || అనక్తభివ
దచ్చెదః । రాత్రియోగే, నాభోదయభివృద్ధిః శభః — || శ్లో || అమా
వాస్యాతుసోమేన సప్తమీ భానునాసహ । చతుర్థీ భానుపుత్రేణ సోమపుత్రే
ణ చాప్తమీ । చతస్రస్త్రిక్షయో హ్యేతా సూర్యగ్రహణసన్నిభాః || * ||

(ఆశ్రమిలక్షణమ్)

యనుః || యతిర్విద్యసముచ్చయే || శ్లో || శిఖాయజ్ఞోపవీతఞ్చవస్త్రం జన్తు
నివారణమ్ । ప్రవర్ణం యస్య విద్యతే సయతిర్నేతరోయతః || శిశువృత్తం
బ్రహ్మేనైవ కాపీనం కటివేష్టనమ్ । బ్రహ్మసూత్రం ప్రవర్ణంచ శిఖావైవేక
వస్త్రకమ్ || యవ్యైతద్విద్యతే లింగం సయతిర్నేతరోయతః || * || దక్ష
శ్చ — || శ్లో || మెఖలాజినదండేన బ్రహ్మచారిశిలక్ష్యతే || గృహస్థో య
షివేదాద్యైర్మఖరో మైర్వనాశ్రమీ । ప్రదండేనయతిశ్చైవ లక్షణాని పృథ
క్పృథక్ || యవ్యైశ్చ లక్షణం నాస్తి ప్రాయశ్చిచ్ఛీనచాశ్రమీ || * || జాతి

(దశవిధవిప్రలక్షణమ్)

నిర్మయే — || శ్లో || దేవమునిర్ద్విజ్ఞో రాజా వైశ్యశూద్రో విదాలకః ।
పశుమైశ్చ చచ్చచర్ణాలో దశవిప్రాః ప్రకీర్తితాః || ఉచ్ఛవృత్తిమితా
హారసస్త్రస్త్రసంయతేంద్రియః । వేదశాస్త్రార్థతత్వజ్ఞో దేవప్రస
ఉచ్యతే || ఫలమూలాశనోదాంతస్తపస్వీ వేదశాస్త్రవీత్ । కృత్యాకృ
త్యవిశేషజ్ఞః సువిప్రో మునిరుచ్యతే || మటకర్తా నిరతానిత్యం దేవతాధి
పూజకః । స్వాధ్యాయనిరతస్సాధుః సువిప్రోద్విజఉచ్యతే || ధనుర్వేద
విశేషజ్ఞో రాజసేవాపరశ్చయః । త్రికర్మకృత్స హోతా సహోపస్రంక్ష
త్రియఉచ్యతే || త్రికర్మాణి - ఇజ్యాధ్యయనదానాని || హేమరత్న వి
శేషజ్ఞో యోనిపోషణ తత్పరః । క్రయవిక్రయతత్వజ్ఞః సైహో వైశ్య
ఉచ్యతే || కృషిసేవ్యసమాచారో ధాన్యసంగ్రహణేరతః । కృత్యాకృ
త్యవిహీనశ్చ సవిప్రోద్విజఉచ్యతే || యశ్చ కృత్యప్రతిగ్రాహీ నిత్యం
భ్రమణతత్పరః । కార్యముద్దిశ్యలుభ్యశ్చ సవిదాల ఇతిస్మృతః || గమ్యాగ

మృతనజానాతి స్త్రీమయోహినిరగళః । కృత్యాకృత్యం నజానాతి సవి
ప్రపశురువ్యతే ॥ వాపీకూపతడాగాదిదేవాయతనభేదకః । విప్రదేవా
షవాదీచ సవిప్రా మ్లేచ్ఛణివ్యతే ॥ పరహింసాపరఃకూరః పరదారపరా
యణః । పరద్రవ్యాభిలాషీచనదణ్డాలోహి నిర్దయః ॥ * ॥ పరాశరః —

(మటూర్త వివరణమ్)

॥ శ్లో ॥ సద్భ్యాస్నానంజపా హవామీదేవతానాంచపూజనమ్ । వైశ్వదేవా
తిథేయంచమటూర్తా నిదినెదిసె ॥ * ॥ ఆశ్వమేధిక ॥ శో ॥ త్వాంతం దా

(అగ్నిమబ్రాహ్మణస్వరూపమ్)

న్తం జితక్రోధం జితేర్షి యమకల్ప మమ్ । తహగ్ర్యం బ్రాహ్మణం మ
న్యే శేషాశ్శూద్రా ఇతిష్ఠతాః ॥ కామక్రోధాన్మతద్రోహ ద్వేష లో
భమదాదయః । నసద్వియత్రరాజేన్ద్ర తం దేవాబ్రాహ్మణంవిదః ॥
ప్రాణాయామస్తు యథాలే యథాలేనూమనుష్ఠ రేత్ । తథాలేబ్రాహ్మ
ణోజ్ఞేయ శ్శేషకాలతథేతరః ॥ యెనకెనవిదాచఛన్సో యెనకెనదిదాశ్రి
తః । యత్రక్వచనశాయీస్యాత్తందేవాబ్రాహ్మణంవిదః ॥ * ॥ సంవ

(నగ్నలక్షణమ్)

ర్తః — ॥ శో ॥ కటిసూత్రం వినాకర్తృ శ్రౌతంస్సార్తం కరోతియః । శ
త్సర్వంనిష్ఫలంవిద్వాత్సోసినగ్న ఇతిష్ఠతః ॥ * ॥ నూధవీయే — ॥ శో ॥ న
గ్నోమలినవస్త్రస్సాస్యన్నగ్నో నిలపబస్తథా । వికత్సోఽనుత్తరీయశ్చనగ్న
శ్చావస్త్రపవచ ॥ శ్రౌతంస్సార్తంతథాకర్తృననగ్నశ్చిన్తయేదపి । పరాశరః
॥ శో ॥ అకచఛః పుచఛకచోఛనాఽద్వికచఛఃకటి నేష్టితః । కాపీనకధరిశ్చై
వనగ్నఃపఞ్చవిధః ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శో ॥ అకచఛఃపుచఛక
చఛశ్చ తిర్యగ్కచోఛఽర్థకచఛకః । కటిసూత్రైబద్ధకచోఛనగ్నఃపఞ్చవిధ

(ఆరూఢపతితలక్షణమ్)

మృతః ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శో ॥ యఃప్రాప్యనూనుషంలోకంముక్తిద్వా
రమతావృణోమ్ । గృహేషు ఖరవ త్రిష్టేత్తమారూఢచ్యుతంవిదః ॥ * ॥

(యమనియమాదివివరణమ్)

యోగయాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || అహింసాసత్యమస్త్రైయంబ్రహ్మచర్యం
దయార్హవమ్ । తుమాధృతిర్మితాహంశ్చైవతేయమాదత || తపస్సంతా
షమాస్త్యైక్యందానమీశ్వరపూజనమ్ । వేదాంతశ్రవణంచైవస్త్రీర్షితశ్చజ
పోహుతమ్ || దశైతేనియమాఃస్రాక్రామునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః || * || అర్జవం
త్రివిధఃరణేక్యమ్, ఆస్తిక్యమ్ - ఐరలోకోఽస్తీతివ్యవసాయః, మతిర్వహి

(దేవలకస్వరూపమ్)

తేషు । ఆశ్వమేధికే — || శ్లో || దేవార్చనపరోవిస్రప్త విస్తాధీన వత్సర
త్రయమ్ । సతైదేవలకోనాన సర్వకర్మబహిష్కృతః || * || సజరమహ
నిసంహితాయామ్ — || శ్లో || కర్మదేవలకాః కేచిన్మృత్యుదేవలకాఃప
రే । శుద్ధదేవలకాః కేచిన్ప్రేతాదేవలకాఃప్యతాః || అథాధీన కాలనిర్దే
శీయోదేవ. పూజయేత్సదా । కర్మదేవలకోనానుసర్వకర్మబహిష్కృతః ||
పశ్చిరాశ్రమికానజ్ఞోదీతావరసానోఽర్చకః । చతుర్వేదాధికారోఽపికల్ప
దేవలకఃస్మృతః || ఆగమోత్తమినానజ్ఞోనుప్రకాల్మసజీవకః । శుద్ధదేవలకా
నామ సంప్రకర్మ విగ్రహిణః || అర్హోక్షేనవిధానేన దేవలస్త్వంనవిద్యతే । త
స్మాన్మర్త్యప్రసూత్సన వైదికేనైవపూజయేత్ || * || అగ్రః — వైదిక
నైవవిధినా దగ్ధ్యులోభవివర్జితః । పూజయేద్భక్తితోవిష్ణుం సహిదేవలకోన
వై || * || విష్ణుధర్మోత్తరే — || శ్లో || చక్షుకాయాశ్చదృష్టాయా జ్యేష్ఠాయా
తైరవసృత । రుద్రసృష్టపూజకాయేతు తైదైదేవలకాఃప్యతాః || యేన
కేనప్రకారేణవిష్ణోరాగాధనలపరమ్ । తస్మాద్దేవలకత్వంతు నవిష్ణువిషయ
కృచ్ఛిత్ || * || పురాణే — || శ్లో || దేవార్చనపరోహ్యసేత్పరాధాం
విత్తకాక్షయమ్ । చతుర్వేదధరో విప్రస్సచడ్డాలనమో భవేత్ || * ||

(సజరజాతిస్వరూపమ్)

యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || విస్రాన్ముఖావసితోహి తుత్రియా
యాం విశస్త్రియామ్ । అమృతస్సూద్రాన్యనిషాదోజాతః పారశవో

పివా । వైశ్యాశూద్రౌస్త్వగౌజన్యాన్మాహిష్యేగ్రౌ సుతౌ స్మృతౌ ॥
 శూద్రాయాం కరణోవైశ్యాద్విన్నాస్వేషవిధిస్తున్మృతః । బ్రాహ్మణ్యాం
 క్షత్రియాత్సూతౌ వైశ్యాదైవదేహకస్త్వన్మృతః ॥ శూద్రాజ్ఞాతస్తుచణ్డా
 లః సర్వకర్మబహిష్కృతః । క్షత్రియామాగధంవైశ్యా చ్ఛూద్రాత్ క్ష
 ణ్డారమేవచ ॥ శూద్రాదాయోగవంవైశ్యాజనయామాసవైసుతమ్ । మా
 హిష్యేణ కరణ్యాంతు రథకారఃప్రజాయతే ॥ అసత్సన్తస్తు విజ్ఞేయాః
 ప్రతిలోమాసులోమజాః ॥ * ॥ అస్యార్థః — బ్రాహ్మణేన క్షత్రియా
 యాంవిన్నాయాముత్పన్నో మూర్ధాణవస్కీర్తః । వైశ్యకన్యాయాం విన్నా
 యాసుమ్మృతః । శూద్రాయాం విన్నాయాం నిషాదః । నిషాదోనామమ
 తస్యఘాతజీవీ । పారశవోనిషాదఇతి వికల్పః । వైశ్యాయాంశూద్రాయాం
 చ విన్నాయాం రాజన్యాత్ మాహిష్యేగ్రౌసుతౌ క్రమాద్భవతః । వైశ్యే
 నశూద్రాయాం విన్నాయాం జాతఃకరణః । పతేచమూర్ధాణవస్కీర్త
 స్థ నిషాదమాహిష్యేగ్రకరణాష్టదనులోమజాః । బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రి
 యవైశ్య శూద్రైరుత్పాదితాయథాక్రమం సూతవైదేహక చణ్డాలాభ
 వన్తి । క్షత్రియా వైశ్యాన్మాగధంనామ పుత్రం జనయతి । సైవ శూ
 ద్రాత్ క్షత్తారంనామపుత్రమ్, వైశ్యస్త్రీతు శూద్రాదాయోగవం పు
 త్రం జనయతి । పతేచ సూతవైదేహకచణ్డాలమాగధ క్షత్త్రాయోగవాష్ట
 ట్ప్రతిలోమజాః । క్షత్రియేణవైశ్యాముత్పాదితోమాహిష్యః । వై
 శ్యేనశూద్రాయాముత్పాదితాకరణీ ॥ తస్యాం మాహిష్యేణోత్పాదితో
 రథకారోనామ జాత్యన్తరంభవతి । అసన్తఃప్రతిలోమజాః, సన్తశ్చను
 లోమజాజ్ఞాతవ్యా ఇతి ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాద్వక్తృః ౭వ్య

(కాణ్డపృష్ఠాది దురాచారాః)

సావర్త్యేయైచైవసివ కాస్సుతాః । సర్వేతే మైత్రిణఃప్రాక్తాః కాణ్డపృష్ఠానసంశ
 యః ॥ యమః — స్వకులం పృథ్వతఃకృత్వా యోవైవరకులం వ్రజేత్ ।
 ఛైవమశ్చరీతేనాసౌ కాణ్డపృథ్వ ఇతిస్తుతః ॥ * ॥ స్మృతిమాధవీయే —

॥ శ్లో ॥ సజుఁబూతువివితెకారే నస్మాతి నసగఃపచ । ఏకైకాచనా
ద్ధీనసప్రజ్ఞః పరికీర్తితః ॥ విభవేనత్యైవార్థం దిదామః బుధుఃపచ । త

(అభోజ్యాన్నపివరిణమ్)

మాహురాఖుం తస్యైవం భక్త్యావృత్తేణ శుభ్యతి ॥ దుష్కారణంజ
పతేయస్తు తస్యతేచ తపస్తథా । నపరతాధామిత్యక్తం సమాద్ధారః ప్ర
కీర్తితః ॥ సభాగతానాయస్సభ్యః పక్షపాతంసమాచరేత్ । తమాహుః
కుక్కుటందేవాస్తస్యైవం పర్యయేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహ — ॥ శ్లో ॥
శూన్రసప్రప్తంచ తత్పక్షం తద్వప్తం తన్నిచున్ద్రిమ్ । తపచ్ఛిప్తం త
దామంచ గూద్రాన్మం పడిష్టధంప్రతమ్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
ఆమంశూన్రస్య గూద్రాన్మం పక్షిముచ్ఛిప్తభాజనమ్ । తస్మాదామంచ
పక్ష్యంచ మారితః పరివర్జయేత్ ॥ యోహిహిత్యావివాహగ్నిం గృహస్థశ్చ
తిమన్యతే । అన్నం శస్యభోక్తవ్యంవృథాపాకోహిసస్త్పతః ॥ గృహీ

(కదర్యహేతుకాదిసర్వరూపమ్)

త్వాగ్నింసమారోప్యపశ్చయజ్ఞాన్ననిర్వపేత్ । పరపాకనివృత్తౌ సాము
నిభిఃపరికీర్తితః ॥ పశ్చయజ్ఞాన్స్వయంకృత్వా పరాన్నముపజీవతి । సతతం
ప్రాతరుజ్ఞాయ పరపాకరతస్తునః ॥ నభాజనాథాన్స్వేచ్ఛప్రః కులగోత్ర
నివేదయేత్ । భాజనార్థంహితేశంసన్వాన్త్రాశీత్యచ్యతేబుధైః ॥ * ॥ మ
నుః — ॥ శ్లో ॥ ఆన్యానంధక్త్యశ్చ్యంచ పుత్రదారాంశ్చపీడయేత్ । లో
భాద్యఃపితరౌమోహాత్సకదర్యశ్చిత్స్త్పతః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
యక్తిచ్ఛలెనసర్వత్రయశ్చాన్త్రవిహితేష్వపి । సంశయం కురుతేసోయం
హేతుకో నాస్తికాథమః ॥ ధర్మవ్యవస్థాంయఃకుర్యాద్విరోధేనతియక్తిభిః ।
న్యాయవిధర్మశాస్త్రజ్ఞో హేతుకః పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥
శజాపిహితచారిన్త్రాయస్సాన్విభిప్రాయమాశ్రితః । శాస్త్రాన్తగః
స్త్పతామూఖో ధర్మతస్త్రిపరోధనాత్ ॥ అన్యత్ర ॥ శ్లో ॥ పౌర్ణమా

(అథ షట్సమయాః)

హాతకంచైవ శైవం పాశుపతం తథా । కాపాలంపశ్చరాశ్రం చ షడేతే

(అవిద్యస్వరూపమ్)

సమయాత్మకతాః ॥ * ॥ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ అవిద్యః పాత్రకతః ప్రా
ప్తో వైవోద్యమైష్టవత్తద్యతే । అవిద్యేననకేనాపి వైద్యః కించిత్సమాచరేత్ ॥

(దైవాసురసృష్టివిభాగః)

బృహన్నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ సృష్టిస్తు ద్వివిధాప్రాక్తా దైవాసురవిభేద
తః । హరిభక్తియుతా దేవాస్తద్దేనా హ్యసురాత్మకతాః ॥ * ॥ పురాణా
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ ద్వివిధో భూతసర్గస్సాస్యద్వైవ ఆసుర ఏవ చ । హరిభక్తి
యుతోదైవోవిపరీత స్తథాసురః ॥ శ్రీవైకుంఠసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
తేదేవాః పరికీర్త్యంతే యోసురాలయవాసినః । వైకుంఠవాసినస్సర్వే సా

(పిండోపదానప్రమాణమ్)

ధ్యాదేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ కుక్కుటాణ్ణకమాశ్రస్తు పిండోత్పత్తిభీషీయ
తే । అష్టావ్యవర్తమాశ్రం స్యాదపదానమితీప్యతమ్ ॥ * ॥ ఆథసంక్షా

(ఆథ విష్ణునామవిర్వచనమ్)

సనక్తాద్విష్ణునామవిర్వచనం కించిదుచ్యతే ॥ * ॥ హరివంశే — ॥ శ్లో ॥
మావిద్యాచహరేస్త్రాత్రస్యాకశోయతోభవాత్ । తస్మాన్మాధవనా
మాసి ధవః స్వామీతితద్భిరతః ॥ * ॥ సాగ్రే — ॥ శ్లో ॥ కథితబ్రహ్మణో
నామ శుశోఽహంసర్వదేహినామ్ । ఆవాంతనాక్తే సముభ్యతాతస్మాత్తేగ్ర
శవనామవాత్ ॥ నస్తాం వైభరణీం పూర్వమవిష్టవైగుహాగతామ్ । గౌ
విస్థితీ తేనాహం దేవైర్వాగ్ధిరభిష్టుతః ॥ * ॥ హరివంశే — ॥ శ్లో ॥ మ
మోపరియతేస్త్రీత్వం స్థాపితో గోభిరీశ్వరః । ఉపేస్త్రీభిరీశ్వరత్వాంవ
త్యున్తి భువిదేవతాః ॥ * ॥ శ్రీభగవాన్ — ॥ శ్లో ॥ ఛాదయామి జగత్స
ర్వం భూత్యాసూర్యభివాంశుభిః । వాయుశ్చతేజసాసార్ధం బైకుంఠత్వం తి
తోమమ ॥ * ॥ సనత్కుమారః — ॥ శ్లో ॥ ప్రణమాద్విషయముందేవాస్త
స్మాత్ప్రణవత్తద్యతే । అధోనక్షీయతేజాతుస్త్రుతస్తస్మాదధోక్షజః ॥ * ॥
మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ నరాజ్ఞాతాని తత్త్వాని నారాణీతితలొవిదః ।

తా నేవచాయనంతస్య తేననారాయణఃస్మృతః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే —
 ॥ శో ॥ ఆపోనారాభ్యనిప్రొక్తాఆపోవైనరసూనవః । తాయీకస్యాయనంస్సూ
 ర్నంతేననారాయణః స్మృతః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శో ॥ కృషీర్ముఖాద
 ర్శశ్శబ్దానిశ్చ నిర్వృతీవాచకః । తయోదైక్యంపరం బ్రహ్మకృష్ణో భవతి శా
 స్వతః ॥ మహాభారతే — ॥ శో ॥ వ్యాస్తా మేరోవసే సాథ కాన్తిరభ్య
 యికా తథా । క్రిమణాచ్ఛాప్యహంపాదాః పిష్టురిశ్యశ్శేషేయతే ॥ * ॥ శ్రీ
 విష్ణుపురాణే — ॥ శో ॥ ఆశుభాని నిరాచస్తే పుష్టా త శుభసన్తమ్ ।
 పృథితిమాత్రేణ యత్పుంసాం బ్రహ్మతన్వభ్యశం పిమః ॥ యదాహ్నోతి
 యదావత్తే యచ్ఛాపిషయానిహ । యశ్చాస్యనసతోభాగస్తస్మాదాత్మేతి
 కశ్యతే ॥ పురాణపూర్వసన్ధావాత్పుగుదానాన్తదైవచ । శయనాత్పురి
 సర్వేశః పురుషః సరిశీతః ॥ పురమారుహ్యసకలం తస్మిం శ్చేతేమహాప్ర
 భుః । తస్మాత్పురుషఇచ్ఛేవ ప్రాచ్యలై తత్పచిన్తయై ॥ స్రుతౌ కూర్మగూ
 పం సరేసర్వత్వం బ్రహ్మణంప్రతి భగవానాహ — “పూర్వసేవాహమి
 హంసమితి, తస్మైపురుషస్యపురుషత్వమ్” ఇతి ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మడిమప్రసీనేమన
 ప్తే హోదేచరాచరే । ఏకస్త్యమిహ్వాన్తసతునారాయణోవిభుః ॥ ఇతిమ
 హాభారతే ॥ “న బ్రహ్మసేవానోనేమేద్యావాప్యగివీ” ఇతిశ్రుతిశ్చ ॥ * ॥
 సృష్టౌ వసతి భూతేషు సఽహారే తత్ర శత్రుచ । వసన్తి యిష్మిన్ సర్వా
 ని వాసుదేవస్తవః స్మృతః ॥ వ్యాసనాద్వ్యవృథాతస్య చేతనాచేతనస్య
 చ । సర్వస్య జగతః శ్రీతోఽష్టారిదృభిధీయతే ॥ బృహతాద్బృహ్మణత్వా
 చ్చ సర్వలోకైకకారణమ్ । సర్వేశ్వరః శ్రియోభర్తా పరంబ్రహ్మేతిగీయ
 తే ॥ బ్రహ్మణంశీతికణ్ఠంచ యమంవరుణమేవచ । ప్రసహ్యహరతేయస్తా
 త్తస్మాద్ధరిచామూచ్యతే ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శో ॥ జ్ఞానశక్తిబ
 లైశ్వర్యవీర్యజేహాస్యశేషతః । భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినాహేయైర్గుణాది
 భిః ॥ శుద్ధేహహవిభూత్యాభ్యే పరేబ్రహ్మణీశబ్ద్యతే । మైత్రేయభగవచ్ఛ
 బ్దసర్వకారణకారిణే ॥ తత్రపూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్వితః । శ

బ్రాహ్మణ్యం నోపచారేణ హ్యన్యత్ర త్వప్వచారికః ॥ అత ఏవోపచారప్ర
యోగప్రవృత్తినిమిత్తమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఉష్ణశీతప్రలయంనైవభూతా
నామాగతింగతమ్ । వేదీవిద్యానువిద్యాంచసవాహ్మ్యభగవానితి ॥ అతఏవవి
ష్ణుప్యతీరిక్తానాం తదంశ తేష్వన పురుషశబ్దనాచ్యోవ్యమాపచారికః సుతిత్రప్ర
వృత్తమ్ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ్యద్యాసస్కలాదేవా యక్షతుమ్భురుకిన్నరాః । తె
సర్వేపురుషాంశ త్వామచ్యస్తే పురుషాఇతి ॥ ఇహవచనాత్ । ఏవంచసతియ
త్రయత్ర భగవతుమ్భురుషసరమాత్యైశ్వరాశిశబ్దాః ప్రయుజ్యస్తే, తత్ర త
త్ర విష్ణువిభూత్యైశ్వర్యాత్వాత్తచచ్ఛబ్దనాచ్యత్యం ప్రప్రవృత్తమ్ ॥ * ॥

(ప్రదోషసర్గయః)

ప్రదోషమాహ బృహత్తనుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రయోదశ్యంతు సప్తహ్యం చ
తుర్థ్యానుర్ధరాశ్రతః । అర్వాత్పాద్యయనం కుర్యాన్యదిచ్ఛేత్సస్య ధార
ణమ్ ॥ రాత్రాయానుత్రయాదవాగ్యదిపశ్యేత్ప్రియోదశీమ్ । సా
రాత్రిసర్వకమఘ్నీ శజూరారాధనంవినా ॥ * ॥ వ.ధగాగ్యః —
॥ శ్లో ॥ రాత్రాయామద్వయాద్ధర్వాకస్పతీసాప్రత్యియోదశీ । ప్ర
దోషసత్తువిజ్ఞేయస్సర్వవిద్యావిగహితః ॥ రాత్రానవసునాడిషు చతు
ర్థీయదిదృశ్యతే । ప్రదోషసత్తువిజ్ఞేయో వేదాధ్యాయోవిగ్నితః ॥ * ॥
విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యేద్వియామయోరాత్రానాథీయాతకదా
చన । వేదవేదాజ్ఞకానీచచ్ఛన్నాయుర్విద్యాం యశోబలమ్ ॥ ఆద్యస్తయోః
కలామాత్మాంయదిపశ్యేత్ప్రియోదశీమ్ । ప్రదోషసత్తువిజ్ఞేయస్సర్వశ
బ్దవివర్జితః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆదామధ్యే తథాస్త్యేనా య
స్యాం రాత్ర్యాం త్రయోదశీ । అస్తితత్రకలామాత్మాప్రదోష ఇతివి
శ్రుతః ॥ త్రయోదశీయదా రాత్రాయామస్తత్రనిశాముఖే । ప్రదోష
ఇతి విజ్ఞేయోజ్ఞానాగ్ధీ మానమాచరేత్ ॥ భోజనం మైథునం యానమభ్య
గ్నం హరిదర్శనమ్ । అన్యనిశుభకార్యాణి ప్రదోషేనైవకారయేత్ ॥ * ॥
శ్లాఙ్గే — ॥ శ్లో ॥ త్రిముహూర్తం ప్రదోషఃస్యాద్రవావస్తం గతేత

తః । మితసద్వ్యక్తయోదశ్యాం సంస్కరన్నాన్మనోహితమ్ ॥ అహమ్నాఽ
 బ్రహ్మాంశసంయుక్తం రాస్త్వర్థం మానమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతివచనాచ్చ, త్రి
 ముహూర్తద్వియాసయోః ప్రదోషశ్చం వికల్పితే । ప్రకారాంతరం
 స్మృతించస్త్రి కాయామ్ ॥ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థీసప్తమీచైవ శ్రయోదశ్యస్త
 మానతః । ప్రదోషమపిమర్శిత ద్వ్యేకార్థఘటికాః క్రమాత్ ॥ * ॥ అస్త
 మయామాధ్యం ద్వ్యేకార్థఘటికాః క్రమేణ చతుర్థే సప్తమీ శ్రయోద
 శ్యోయది స్యుస్తదా ప్రదోషం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ * ॥ అస్యాపవాదః —
 ॥ శ్లో ॥ అర్చకానప్రిచారాంశ్చ వైష్ణవాః జ్ఞానినాయతీక ॥ దాసీదా
 సాదికాంశ్చైవ ప్రదోషస్తునపాథతే । ప్రదోషేభానువారేచ చరరాశ్య
 దయేతథా ॥ స్వల్పదానాద్యణంశిష్టం వినశ్యతి నసంశయః ॥ * ॥ వ్యా

(చూడామణిలక్షణమ్)

సః — ॥ శ్లో ॥ సోమవారేవిధాన్త్రాహస్సూర్యవారేరవేర్ద్రాహః । చూ
 డామణిరితిభావతస్త్రానంతం ఫలం లభేత్ ॥ * ॥ మన్వంతరాణ్యహ

(మన్వంతరాధినియమః)

దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్కుక్షనవమీ కార్తికీ ద్వాదశీ సితా । తృ
 తీయా చైత్రమాసస్య తథా భాద్రపదస్య చ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావా
 స్యా పుష్యేఽప్యేకాదశీ సితా । ఆషాఢస్యాపిదశమీ మాఘమాసేతు స
 ప్తమీ । శ్రావణస్యాప్తమీ కృష్ణా ఆషాఢస్యాపి పూర్ణిమా ॥ కార్తికీ ఫా
 ల్గునీ జ్యేష్ఠా చైత్రీ పశ్చిదశీ తిథిః । మన్వంతరాదయశ్చైతే దస్తస్యాక్ష

(యుగాది నిర్ణయః)

యకారకాః ॥ * ॥ యుగాదీనాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాస
 స్యసితా తృతీయా నవమ్యసా కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్యకృ
 ష్ణపక్షే శ్రయోదశీ పశ్చిదశీచ మాఘే ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥

(అపవిత్రప్రాణినః)

లోకేత్రీణ్యపవిత్రాణి పశ్చా మేధ్యానిభారత । శ్వాచశూద్రశ్చ కాః

శ్చ పృథవిత్రాణి పాణ్డవ ॥ దేవలః కుక్కుటోయాప ఉదక్యా వృశలీ
 షః । పక్షౌ తేను రమేధ్యాని నస్పృష్టనాః కదాచన ॥ * ॥ చతుర్వే
 (దేహదోషవిభాగః)

దవిదశ్చాపి దేహేషుష్పృషలాఃస్మృతాః । క్షుత్రియాస్పృష్టవిజ్ఞేయా వైశ్యా
 స్పృష్టౌ ప్రకీర్తితాః ॥ నియతా పాణ్డవ శ్రేష్ఠ శూద్రాణామేకవింశతిః ।
 కామఃక్రోధశ్చలోభశ్చ మానశ్చనుదపవచ । మహామోహశ్చైత్యేతే దే
 హేషుష్పృషలాఃస్మృతాః ॥ కర్పస్తమ్భాహ్యహంకార ఈర్ష్యాభిద్రోహ
 పవచ । పారుష్యం క్రూరతాచేతి సప్తైతేక్షుత్రియామతాః ॥ తీక్ష్ణతాని
 కృతిర్దయాశాత్యందమ్భోహ్యనార్జవమ్ । ప్రేశున్యమనృతంచేతి వైశ్యా
 స్పృష్టౌప్రకీర్తితాః ॥ తృష్ణాబుభుక్షానిద్రాద హ్యేలస్యంచాఘృణాఽ
 దయా । ఆధిశ్చాపి వివాదశ్చ ప్రమాదోహీనసత్వతా ॥ భయంవిక్లబ
 తాజాడ్యం సాపితామన్యరేవచ । ఆశౌచాఽశ్రద్ధానత్వే హ్యనవస్థా
 స్యయత్రిణమ్ ॥ అశౌచం మలినత్వంచ శూద్రాహ్యేతేప్రకీర్తితాః ।

(సద్బ్రాహ్మణలక్షణమ్)

యస్మిన్నైతే ప్రవర్తంతే సహిబ్రాహ్మణఉచ్యతే ॥ యేషుయేషుచ భావే
 షు యతాఃకలం వర్తతే ద్విజః । తత్తత్కాలం సవిజ్ఞేయో బ్రాహ్మణో
 జ్ఞానమర్బులః ॥ భూర్భువఃస్వరితిబ్రహ్మ యోవేద పరమం ద్విజః । స్వ
 దారనిరతశ్చాన్తోవిజ్ఞేయస్సహిభూసురః ॥ * ॥ సముచ్చయో — ॥ శ్లో ॥
 కామక్రోధానృతద్రోహద్వేషలోభమదాదిభిః । దోషైర్వైశ్చైవిముక్తో
 యస్సశాస్త్రస్సర్వనిస్పృహః ॥ భుక్త్వాస్పృష్టౌచ దృష్ట్వాచశ్రుత్వా
 ఘృత్వాచయోనరః ॥ నహ్యుచ్యతేగ్లాయతివా సవిజ్ఞేయోజితేద్బ్రియః ॥
 పశాశరః — ॥ శ్లో ॥ సాధవః క్షీణపాపాస్త్రు సచభిజ్ఞసానిధువాచకః ॥
 తేషామూచరణంయత్తు సదాచారిస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ సజ్జగ్రహే — ॥ శ్లో ॥

(పరివేత్తాదిస్వరూపమ్)

హారాన్నిపెహ్యస్రసంయోగఃకురుతే యోగః ప్రజేస్థితే ॥ పరివేత్తాసవిజ్ఞే

యః పరివిస్తీస్తుపూర్వజః ॥ తయోః పరాయణతోజ్యేష్ఠః పరివేష్టా ౩ నీయ
(వేదవిక్రయ నిరూపణమ్)

కః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యోఽర్థార్థా మ్నాం ద్విజేతద్యోషితే
స్తైవావిధానతః । అనధ్యాయాచ శంప్రాపూర్వేద్విష్టావకంబుధాః ॥
ప్రఖ్యాపనం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్నపూర్వప్రశ్నగ్రహః । యాజనాధ్యా
పనే వాదష్టద్విధోవేదవిక్రయః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతం
(యజ్ఞోపవీతనామాని)

బ్రహ్మసూత్రం సూత్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । యజ్ఞసూత్రం దేవలక్ష్మ ఇ
త్యాఖ్యాష్టట్రమేణతు ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అప్రసూతాఃస్త్రై
(దర్భభేద నిరూపణమ్)

తాదర్భాఃప్రసూతాస్తుకుశాః స్త్రైతాః । సమూలాఃకుతపాఃప్రాక్తాశ్చ
న్నాగ్రాస్తృణసంజ్ఞికాః ॥ కుశాఃకాశాయవాధూర్వాగోఘమాశ్చ
పికుస్తురాః । ఉశేణావ్రీహయోమాజ్ఞోదశదర్భాశ్చబల్బజాః ॥ * ॥
(ప్రతస్వరూపమ్)

విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ గురుపూజాఘృతాశౌచం సత్యమిద్రియనిగ్ర
హః । ప్రవర్తనంహితానాంచ తత్సర్వం ప్రతముచ్యతే ॥ మనఃస్థాని
(హవిలక్షణమ్)

పయస్సోమో మాంసం యచ్ఛానుపస్కృతమ్ । అత్రారలవణం యచ్ఛప్ర
కృత్యాహవిరుచ్యతే ॥ * ॥ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాయోనామతపఃప్రా
(ప్రాయశ్చిత్తవిర్వచనమ్)

క్షం చిత్తం నిశ్చయ ఉచ్యతే । తపోనిశ్చయసంయోగాత్ప్రాయశ్చిత్త
(దీక్షాశబ్ద నిర్వచనమ్)

మితి స్మృతమ్ ॥ దీయతేజ్ఞానసంపూర్ణః క్షీయతేపాపసంశ్చయః । దీయతేక్షీ
యతేయస్తాత్సాదీక్షాత్యభిధీయతే ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ జకారో
(జపశబ్దార్థః)

ఇత్యుచ్యేదఃపకారః పాపనానాశనః । జప్త పాపహరో యస్తాజ్ఞవ ఇత్యు

చ్యుతే బుధైః ॥ * ॥ వృద్ధఃసన్ధ్యః — ॥ శో ॥ కన్యాయామిధునెమీనే

(పడవీత్యాది పుణ్యకాలః)

ధనుష్పపి రవేగళిః । పడవీతిముఖాః ప్రోక్తాః పడవీతిగుణాః ఘటే ॥ వృ
షవృశ్చైకకుమ్భేషు సిష్టేనైవ రవేగళిః । పతద్విష్ణుపదంనామ విషువాద
ధికం ఘటైః ॥ మృగకర్క-టసఙ్గాస్త్రీ ద్వేతూదగ్దక్షిణాయనే । విషువే
తుతులామేషే గోలమధ్యేతథాపరాః ॥ * ॥ హేమాదౌ — ॥ శో ॥

(అహతవస్త్రులక్షణమ్)

ఈషడ్ధాతం నవంశ్వేగం సదశం యన్నధారితమ్ । అహతం తద్విజానీయా

(నీలవృషభలక్షణమ్)

తస్యైకర్మసుపావనమ్ ॥ లోహితోయస్తువర్ణేన ముఖేపృష్ఠేచ పాణ్డురః ।
శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం సవృషోనీల ఉచ్యతే ॥ * ॥ కాష్ఠాజనిః —

(ఏకోద్దిష్టపార్వణవివేకః)

॥ శో ॥ ఏకముద్దిశ్యయద్దత్తమేకోద్దిష్టంప్రకీర్తితమ్ । త్రీసుద్దిశ్యతుయత్త
ద్ధి పార్వణంమునయోవిదుః ॥ * ॥ మైత్రాయణీయశ్రుతిః — “ పత

(సవితృశబ్దనిర్వచనమ్)

త్సవితృర్వరేణ్యం ధ్రువమచలమమృతం భగాఃఖ్యం విష్ణుసంజ్ఞం సర్వా
ధారంధామ ” ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఈశ్వరంపురుషాఖ్యం
తుసత్యధర్మాణమచ్యుతమ్ । భగాఃఖ్యంవిష్ణుసంజ్ఞంతుజ్ఞాత్వాఽమృతము
పాశ్నుతే ॥ ప్రసౌతి సకలాంచేష్టాం ప్రసూతే సకలం జగత్ । అవతేగ్గ
తికాన్త్యథాత్తరతేదానకర్తృణః ॥ గతోహ్యవతిసర్వత్రషడ్భిఃకాన్తో
గుజైస్సహ ॥ భోగాపవర్గయోద్ధాతా సవితేతినిరుచ్యతే ॥ * ॥ యోగ్యదే

(ధర్మానుష్ఠానయోగ్యదేశః)

శావాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ స్వభావాద్యత్ర చరతికృష్ణసారస్స
దామృగః । ధర్మసంరక్షణార్థాయత్యక్తదేశేవసేద్దివిజః ॥ * ॥ విష్ణుః —
॥ శో ॥ యత్క్రిదేశే మృగః కృష్ణస్తప్రకృత్యానిబోధత । ధర్మదేశస్సవిజ్ఞే

యోద్విజానాంధర్మసాధనః ॥ * ॥ ఖనుః — ॥ శో ॥ స్వభావాద్యస్త్ర
 ంచరేత్కృష్ణసారముగోద్విజః । విజ్ఞేయో ధామికోదేశో మైచ్చదేశ
 (ధర్మదేశః ధాగః)

స్తతః పరః ॥ * ॥ ధర్మదేశానాహ — ॥ శో ॥ బ్రహ్మ వర్తః పరో
 దేశో ఋషిదేశ స్త్వనస్తరః । మధ్యదేశ స్తతో న్యూన ఆర్యావర్త స్త్వన
 స్తరః ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శో ॥ యత్ర భాగవతానిత్యం పశ్చికా
 లపరాయణాః । నివసన్తి సదాయుక్తా స్తత్ టేత్రం నైమిశంవిదుః ॥ ని
 వసన్తి మహాత్మా నో యత్రచైకానినోద్విజాః । దేవా దేవమయో ని
 త్యం తందేశం పర్యపాసతే ॥ * ॥ ఏతానాహమనుః — ॥ శో ॥ సరస్వతీ
 ద్యుషద్వత్యోదేశవనద్యోర్యదస్తరమ్ । తమేవచాత్తమందేశం బ్రహ్మ వర్తం
 ప్రచక్షుతే ॥ కురుతేత్రం చ మాతస్యిశ్చ పాశ్చాత్యురసేనకః । ఏష
 బ్రహ్మమిదేశోవై బ్రహ్మ వర్తదనస్తరః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ చా
 తుర్వర్యవ్యవస్థానం యష్టి దేశేనివర్తతే । మైచ్చదేశస్సవిజ్ఞేయోహ్య
 ర్యావర్తదనస్తరః ॥ ఆర్యావర్తసముత్పన్నోద్విజోవాప్యథవా2ద్విజః ।
 నమూదాసిన్ధుపారంచ కరతోయాంనలఙ్ఘయేత్ ॥ ఆర్యావర్తముతీక్రమ్యవి
 నాతీకక్రియాంద్విజః । ఆజ్ఞాంచైవతధాపితో2రైస్సవేన విశుస్యతి ॥ న
 పూద్రరాజ్యే నివసేన్నాధార్మికజనావృతే । నపాషణ్డజనాక్రాంతై నోప
 సృష్టే2స్త్యజైన్మఖిః ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ప్రభూతైఃకోదకే గ్రామే
 యత్రాత్మాభీనం ప్రయమణం తత్రవాసోధర్మ్యే బ్రాహ్మణస్య ॥ * ॥
 విష్ణుధర్మోత్తర — ॥ శో ॥ ప్రభాసేపుషురేకాశ్యాం నైమిశే మణిక
 ణ్డికే । గణ్ఠాయాం సరయూతీరే నివసేద్ధామికోజనః ॥ శూద్రశ్చ య
 ష్టికష్టికావా నివసేద్వృత్తికశికః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శో ॥
 నగరే వత్తనైవాపి యోద్వాదశసమావసేత్ । సజీవన్నేవశూద్రత్వమా
 శుగచ్ఛతి నాన్వయః ॥ రాజాశ్రయేణ యోమతోర్హ ద్వాదశాం వసే
 ద్విజః । జీవమానోభవేచ్ఛుద్రో నాత్రకార్యావిచారణా ॥ * ॥ అధస్త్యు

(శ్రుతిశ్రుతిప్రవర్తనప్రకారః)

తత్తరః — తత్ర మునిభిస్సహవాసేన ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మన్వంతరేధర్మాః
కృతతేతాది కేయగై ॥ సర్వేధర్మాఃకృతాద్యుక్తాః సర్వేనష్టాఃకలాయగై ।
చాతుర్వర్ణ్యసమాచారం కేది త్సాధారణంవిదుః ॥ చతుర్ణామపి వగ్ధా
నాం కర్తవ్యం ధర్మకొవిదైః । బూరిహిధర్మస్వరూపంతు స్థూలంసూక్ష్మం
చవిస్తరాత్ । ఇతిపృష్టస్స ॥ వ్యాసవాక్యవసానేతుమునిముఖ్యఃపరాశ
రః । శృణుపుత్రప్రవత్సామిశ్వర్వాస్తు మునిపుత్రవాః ॥ కల్పేకల్పేక్షయో
శ్చత్యాం బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః । శ్రుతిశ్రుతిసదాచారనిర్ణేతారస్తు స
ర్వదా ॥ సకశ్చిద్వేదకర్తవ్యవేదస్తతాచతుర్ముఖః । తతైవధర్మం స్మర
తి మనుఃకల్పాంతరాంతరే ॥ * ॥ ఇతిపాహి । తదేవమ్ - వేదస్తావన
నాదిః , తతో ధర్మత్వరణస్య , బ్రహ్మద్యుపదేశ పరమ్పరాయాతస్య క
ర్తారోమన్వాదయః ॥ ఏతదుక్తం భవతి - కల్పాదౌ చతుర్ముఖం సృష్ట్యాన్త
మధ్యే తస్మై వేదా విష్ణురుషదిశతి । తతోబ్రహ్మ వేదశబ్దేభ్యఏవ చాతు
ర్వర్ణ్యకృత్యజాతం సృజతి । ఏవం చతుర్ముఖోపదిష్టం మన్వాదయః
కల్పాంతరేషు తమేవధర్మం శ్రుత్వా లోకానుగ్రహార్థం ధర్మశాస్త్రం కు
ర్వంతీతి ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వేదోహిభగవానేషసర్గప్రళయవర్జితః ।
అచింత్యస్సర్వభూతానాంధర్మశాస్త్రం తతోభవత్ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ నామరూపంచభూతానాంకృత్యానాంచ ప్రపన్నమ్ । వే
దశబ్దేభ్యఏవాదౌ దేవాదీనాంచకారసః ॥ * ॥ అన్యత్రచ — ॥ శ్లో ॥ నజా
తువిచికిత్సేతధర్మశాస్త్రం ద్విజోత్తమః । తస్యధర్మప్రమాణత్వాద్వేదాధ

(శ్రుతిప్రణేతారః)

ర్వోహిన్స్యో * ॥ మన్వాదీనాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మన్వత్రి
విష్ణుహరిశః యాజ్ఞవల్క్యశనాజ్ఞిరాః । యమాపస్తమ్బసంవర్తాఃకాత్యాయనబృహస్ప
యనబృహస్ప ॥ పరాశరవాళ్యసశస్థలిఖితాదక్షగౌతమా । శాతాతపోవ
సిన్ధశ్చ - ప్రయోజకాః ॥ ప్రణేతానాదదోయోగీబోధాయనపి

తామహా । సుమన్తఃకాశ్యపాబ్రుః మైత్రీన్ వ్యామృషవచ ॥ సత్యవ్రతా
భరద్వాజౌ గార్గ్యః కాష్ఠాజనిస్తథా । జాబాలిర్జమదగ్నిశ్చల్ కాశ్మీర్భృ
హ్మనమ్భవః ॥ ఇతి ధర్మ ప్రణేతారః షట్త్రింశద్వపయస్సృతాః । అష్టా
శీతసహస్రాణి మునయో గృహమేధినః ॥ పునరావర్తినో బీజభూతా ధర్మ

(సదాచార నిరూపణమ్)

ప్రవర్తకాః ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వణాశ్రమాచారవతాపు
రుషేణపరఃపుమా ॥ విష్ణురారాధ్యతేవహా నాన్యస్తత్ప్రవకారకః ॥ * ॥
వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వేదాధ్యయనహీనాపిశ్రద్ధధానాజితేంద్రియః । ఆ
చారయక్తు విప్రస్తు పుణ్యాంగతిమవాపుష్యాత్ ॥ శ్రౌతంకర్తృనచేచ్ఛ
క్తిః కర్తుం స్మార్తం సమాచరేత్ ॥ తత్రాన్యశక్తఃకరణే సదాచారం లభే
ద్బుధః । నజాతినాకులంతాత నస్వాధ్యాయోనచశ్రుతమ్ ॥ కారణాని
ద్విజత్వస్య వృత్త మెవతుకారణమ్ ॥ * ॥ మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥
సర్వాగమానామాచారః ప్రథమం పరికల్పితే ॥ ఆచారప్రభవో ధర్మో
ధర్మస్య ప్రభురచ్యుతః ॥ * ॥ సమతః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థధర్మః
మూశ్రిత్య యోధర్మః స సమాచరేత్ ॥ సయాతినరకం ఘోరం తస్మా
ద్ధర్మః సమాచరేత్ ॥ * ॥ సజ్జిహే — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారో
పి వరో విప్రస్సయన్ద్రితః ॥ నాయన్ద్రితశ్చతుర్వేదీ సవాశీసర్వ
విక్రయా ॥ * ॥ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ వృత్తంయత్సేన సంరక్షేద్విష్ట
మేతిచ యాతిచ । అక్షీణోవిత్తతఃక్షీణావృత్తతస్తు హతోహతః ॥ * ॥ సదా
చారహీనాహతః , ధర్మకృత్యేషుబహిష్కృత ఇత్యర్థః । అత ఏవ తదభా
వే దోషమాహపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థామఫివర్ణానామాచారోధర్మపాల
నమ్ ॥ ఆచారభ్రష్టదేహానాం భవేద్ధర్మః పరాఙ్ముఖః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురా
ణేచ — ॥ శ్లో ॥ సముల్లఙ్ఘ్య సదాచారం కశ్చిన్నా ప్నోతి శోభనమ్ ॥ ఇ
త్యాహ భగవానార్యమైత్రేయశరిపృచ్ఛతే ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥
ధిగ్జ్ఞానారరహితం జన్మధిజ్ఞానవన్దితమ్ ॥ శూక్రేపిదృశ్యతేన్ద్ర్యంబా

ప్తాణే నతుదృశ్యతే || శూద్రోపి బ్రాహ్మణోజ్ఞేయో బ్రాహ్మణశ్శూద్రప
 వసః || * || సంవర్తః — || శ్లో || సదాచారేణ దేవత్వమృషితత్వంచ త
 థైవచ | ప్రాపువన్తి కుయోనిత్వం మనుష్యాస్తన్విపర్యయే || * || బృ
 హస్పతిః — || శ్లో || శౌర్యవీర్యాధ్ధరహితస్తపాజ్ఞానవివర్జితః | ఆచార
 హీనఃపుత్రస్తుమూత్రోచ్ఛాచరసమఃస్మృతః || * || శౌర్యాదింహితః క్షత్రి
 యపుత్రః, అధ్ధరహితోవైశ్యపుత్రః, తపోజ్ఞానరహితో బ్రాహ్మణపుత్రః,
 బ్రాహ్మణాదీనాం శుశ్రూషారహితశ్శూద్రపుత్ర ఇతివివేకః | అనేనము
 ముక్షూణామపి వర్ణాశ్రమాచారోఽనుష్ఠేయ ఇతి సిద్ధమ్; అన్యథాప్రత్య
 వాయస్తరణాత్ | యదగాయభగవతా గీతాచార్యేణ — || శ్లో || యశ్చా
 స్త్రవిధిమతస్సృజ్య వర్తతే కామకారతః | నససిద్ధిమవాప్నోతి నసుఖం నష
 రాంగతిమ్ || తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ | జ్ఞా
 త్వాశాస్త్రనిధానోక్తంకర్తృకర్తుమిహోర్హసి || * || అన్యత్ర స పవాహ —
 || శ్లో || వర్ణానామాశ్రమాణాం చ మర్యాదా యామయాకృతా | తాం
 యో సమనువర్తంతే ప్రసాదస్తేషు మేభవేత్ || తస్మాత్సంసారిణాం పుంసాం
 మత్స్రీ సాదంవినా క్వచిత్ | నిఃశ్రేయసకరం నాన్యదుబ్ధ్యస్వ కమలా
 సన || * || ఆశ్వమేధికే — || శ్లో || శ్రుతిః స్మృతిర్హ మైవాజ్ఞా యస్తా
 ముల్లఘ్నతే | ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమస్రీహీ మద్భక్తోపి నవైష్ణవః || * ||
 అనుష్ఠానప్రకారంచ స పవాహ — || శ్లో || పతాన్యపితు కర్తాణి సజ్గం
 త్యక్త్వాఫలానిచ | కర్తవ్యానీతి మేపాథా నిశ్చితం మతముత్తమమ్ || * || ఇతి,
 ఫల సజ్గ కర్తృత్వ శ్వాగపూర్వకం కేవలంవిహితత్వాత్, భగవత్కైరజ్జ
 ర్యబుధ్యాఅనుష్ఠేయమిత్యర్థః || శ్లో || అనాగ్రితఃకర్తృ ఫలంకార్యంకమ
 కరోతియః | ససంన్యాసీచ యోగీచననిరగ్నిర్మచాక్రియః || * || ఇతి | తస్మా
 న్ముక్షురీరపి కామ్యనిషిద్ధకర్తృణీత్యాజ్యై | నిత్యంతు క్వచిత్ఫలశ్రవణేషి
 తత్త్వాగపూర్వకం స్వతస్త్వాజ్ఞాసిద్ధతేన కార్యమేవేతి సిద్ధమ్ || శ్లో ||
 నియతస్యతుసంన్యాసః కర్తృణో నోపపద్యతే | మోహాత్తస్యపరిత్యాగస్తా

(సదాచారపరిత్యాగే ప్రత్యవాయః)

మనః పరికీర్తితః ॥ ఇతి గీతత్వాత్ । తథా లక్ష్మీతన్త్రై చ — ॥ శ్లో ॥ య
ధాహి వల్లభో రాజ్ఞో నదీం రాజ్ఞా ప్రవర్తితామ్ । లోకోపయోగినీం రమ్యాం
బహుసస్య వివర్ధినీమ్ ॥ లక్ష్మ్యం శుచ్చలమారోహేదనపేక్షోపితాం ప్రతి ।
ఏవం విలక్ష్మ్యైర్మర్త్యై మర్యాదాం వేదనిర్మితామ్ ॥ ప్రియోపి నప్రియో-
సామే మదాజ్ఞా వ్యతివర్తనాత్ । ప్రియాయ మమ విష్ణోశ్చ దేవదేవస్య
శాస్త్రేణః ॥ సంరక్షణాయథర్మాణాం పాలనాయకులస్యచ । లోకసంర-
క్షణార్థాయ మర్యాదాస్థాపనాయచ ॥ మనీషీవైదికాచారం మనసాపి న
లక్ష్మ్యేత్ ॥ * ॥ శ్రీవారాహే చ — ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిష్టన్ప్రతిర్కమైవా
జ్ఞా తాముల్లక్ష్మ్యయజంశుచ్ఛభే । సర్వస్వేనాపి మాందేవి నాహ్నోత్యా

(కర్మభేద నిరూపణమ్)

జ్ఞా విఘాతకృత్ ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానస్యద్వి-
విభౌజ్ఞైయా పథానాశ్రుతిచోదితా । అనుష్ఠితౌతా విద్వద్భిః ప్రవర్తక-
నివర్తకా ॥ వర్ణాశ్రమోక్తం కర్తౌ వ కామసంకల్ప పూర్వకమ్ । ప్రవ-
ర్తకంభవేదేతత్పునరావృత్తి హేతుకమ్ ॥ కర్తవ్యమితి విధ్యుక్తం కామ-
సంకల్పవర్జితమ్ । యేన యత్క్రియతే సమ్యగ్జ్ఞానయుక్తం నివర్తకమ్ ॥
ప్రవర్తకంహి సర్వశ్రపునరావృత్తి హేతుకమ్ । నివర్తకంహి పునః
నివర్తయతి జన్మతః ॥ సంసారభీరుభిస్తస్మాద్విధ్యుక్తం కామవర్జితమ్ । వి-
వతీర్క కర్తవ్యం జ్ఞానేన సహ సర్వదా ॥ నదేహి నాంయతశ్చ కన్యం కర్తుం
కర్తాణ్యశేషతః । తస్మాదామరణాద్వైధం కర్తవ్యం యోగినా సదా ॥ * ॥
శ్రీగీతాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నహి దేహభృతాశ్చ కన్యం త్యక్తుం కర్తాణ్యశేష-
తః ॥ * ॥ ఇతి । ఆచారహీనస్య వేదశాస్త్రాదికం కార్యకరం నభవతి

(ఆచారహీనస్య అనర్థప్రాప్తిః)

త్యాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆచారహీనం నపునన్తి వేదా యద్యప్యథీతా
స్సహషధ్విరజ్జైః । ఛద్వాంస్వేనం మృత్యుకాలే త్యజన్తి నీడంశకున్తా ఇవిజాత-

పక్షాః ॥ కపాలస్థం యథాతోయం శ్వధృతంచ తథాపయః । దుష్టంస్యా
త్ స్థానదోషేణ వృద్ధహీనేతథాశ్రుతమ్ ॥ బ్రాహ్మణస్యతు దేహియా
యం నోపభాగాయకల్పతే । ఇహ క్లేశాయ మహతే ప్రేత్యానన్త సుఖా
యవై ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిధిత
స్య నిమేషణాత్ । అనిగ్రహంచేద్వి ॥ యాణాంనరః పతనమృచ్ఛతి ॥ * ॥
రత్నావళ్యాంచ — ॥ శో ॥ శుచింరక్షన్తి దేవాశ్చ రక్షన్తి పితరశ్శుచి
మ్ । శుచేర్భవ్యన్తి రత్నాంసి యేచానేయ మష్టచారిణః ॥ * ॥ మనుః —

(సదాచారాసుక్రమః)

॥ శ్లో ॥ అర్థకామెష్వసక్తానాం ధర్మేజ్ఞానం విధీయతే । ధర్మంజిజ్ఞాసమా
నానాం ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతిః ॥ ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రంతు తృతీ
యంలోకసంగ్రహః । ఆచారాచ్చస్తృతిం జ్ఞాత్వా స్మృతేశ్చ శ్రుతిక
ల్పనా ॥ శ్రుతిస్తువేదోవిఖ్యాతో ధర్మశాస్త్రంతు వైస్తృతిః ॥ * ॥ ఇత్యా
ది । సదాచారప్ర్యాపి మూలం స్మృతిః । స్మృతే మూలం శ్రుతిః । శ్రు
తిస్తు స్వయంభూః । తథాసతి శ్రుతిస్మృత్యవిరుద్ధ ఏవాచారః ప్రమాణమ్,
నాన్యధేతి మన్తవ్యమ్ । ఏవం నిజధర్మానుష్ఠానేనాన్తరాధిక ఫలాన్యపి సి
ద్ధస్తీత్యాపస్తవ్యః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ యథేక్షు సేతోస్స
లిలం నిమేచితం తృణాని వల్లీరపిచప్రసిచ్ఛతి । ఏవంనరోధర్మ పథేన వర్త
యన్యశశ్చ కామాంశ్చవసూనిసోఽశ్నుతే ॥ * ॥ ఏవమాచారయుక్తానాం

(మనుష్యతారతమ్యనిరూపణమ్)

శ్రుతిస్మృతిభిః త్రైవ్యం ప్రతిపాదితమ ఖణ్డాదశేః — ॥ శ్లో ॥ భూ
తానాం ప్రాణినఃశ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః । బుద్ధిమత్సునరాశ్చే
ష్ఠా నరేషుబ్రాహ్మణాః స్మృతాః ॥ బ్రాహ్మణేషుచ విద్వాంసో విద్వత్సు
కృతబుద్ధయః । కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మ వేదినః ॥ బ్రహ్మవి
ద్భ్యః పరంనాస్తి నభూతం నభవిష్యతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
సర్వస్య ప్రభవో విప్రాశ్శుక్మాధ్యయనశాలినః । తేభ్యః క్రియాపరాః

శ్రేష్ఠాస్తేభ్యోఽపవ్యధ్యాత్మవిత్తమాః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆషణః ధ
ర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తరేణానుసంధత్తే సధమః
వేద నెతరః ॥ హతంజ్ఞానం క్రియాహీనం హతాస్తవజ్ఞానినః క్రియాః
అపశ్యన్నన్ధకోదగ్ధః పశ్యన్నపిచ పథుకః ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆ
చారః పరమోధమః ఆచారః పరమాగతిః । ఆచారయ్యక్తోవిప్రస్తు పుణ్యా
గతిమవాప్నుయాత్ ॥ వేదాభ్యాసస్తపాజ్ఞానమిద్వియాణాంచనిగ్రహః ।
అహింసాగురుసేవాచ నిశ్రేయసకరః పరః ॥ .

ఇతి సంజ్ఞాప్రకరణమ్

(అధాహికముచ్యతే)

అహికంనామ, అహింశవంసచ్చరిత్రమ్; తచ్చసంగ్రహేణోక్తిమ్
॥ శ్లో ॥ కల్యాణోద్బోధోఽచ్యుతాజ్ఞాన్తరణముషసించ సానమఘ్యం జ
పోఽగ్నాహూమశ్చ బ్రహ్మయజ్ఞో హితభజనమథ సాన మధ్యాహ్నకృ
త్యే । విష్ణ్వర్చావైశ్వదేవం మఖవిద్ధిరశనం సత్ప్రబధ్ధానుసద్ధా సద్ధ్యా
హూమార్చనాన్నంశ్రుతిమననమితి ప్రత్యహంసచ్చరిత్రమ్ ॥

— శ్రీ ప్రాతరుత్థానవిధిః శ్రీ —

అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మ ముహూర్తఉత్థాయ ధర్మా
ధావనుచిన్తయెత్ । కాయక్లేశాంశ్చతన్మూలా నేవ్విదతత్త్వాద్ధమేవచ ॥ వే
దతత్త్వాద్ధః - పరమాత్మా ॥ * ॥ శాణ్డీల్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్చైశ్చస్వకే
ణయోగాతుమిచ్ఛేత్ ప్రోత్తైరనన్యధీః । వాసుదేవాది దేవానాం నా
మసంకీర్తనం చరెత్ ॥ ప్రాచుర్భావగణంచాపి సంస్తృరేత్యర్చసిద్ధయే ।
కీర్తయెత్తథుణాన్భక్త్యా పరమార్థవిచ్ఛేష్టితా ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మ ముహూర్తఉత్థాయ చిన్తయెదాత్మ నోహితమ్ ॥ ధర్మార్థకా
మాంత్వైస్సకాలే యథాశక్తి నహాపయెత్ ॥ * ॥ అత్రగౌతమః — నపూ
ర్వాష్టమధ్యాహ్నోపరాష్టో నఫలా కుర్యాద్యధాశక్తిధర్మార్థ కామే

భవ్యః ॥ * ॥ రత్నావళ్యామ్ — ॥ శో ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే నిద్రాం
చ కురుతే సర్వదాతుయః । అశుచింతం విజానీయాదనర్హం సర్వకర్మ సు ॥
బ్రాహ్మే ముహూర్తేయానిద్రా సాపుణ్యక్షయకారినీ । తాంకరోతితు
యోమోహతావదకృచ్ఛేణ శుభ్యతి ॥ రాత్రేస్తు పశ్చిమోయామో
ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యతే । తతఃపూర్వం సముత్తిష్ఠే ధరిహారిరితి
బ్రువన్ ॥ ఉత్తిష్ఠంశ్చింతయహరిం వ్రజంశ్చింతయకేశవమ్ । భుజ్జంశ్చి
ంతయగోవిందం స్వపం శ్చింతయ మాధవమ్ ॥ ఉత్థాయతస్మా చ్చయనా
తాదౌప్రత్యాశ్యవాగ్యతః । ఆచమ్యసంస్పృశేద్దాఘమిం మన్త్రమేతం స
ముచ్చరన్ ॥ మం ॥ సముద్రమెఖిలేదేవిపర్వతస్తనమన్జితే । విష్ణుపత్నినమ
స్తుభ్యం పాదస్పృశం క్షమస్వమే ॥ * ॥ అగ్నిరాః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్థాయ

— శ్రీ మూత్రపురీషోత్సర్గవిధిః ౯ —

పశ్చిమేయామే రాత్రేరాచమ్యచోదకమ్ । వాచం నియమ్యయతేనస్మై
వనోచ్ఛాన్వసవర్జితః । అన్తర్ధాయ తృణైర్దాఘమిం శిరఃప్రావృత్యవాస
సా ॥ కుర్యాన్ముత్రపురీషేతు శుభాదేశేనమాహితః ॥ * ॥ కాత్యాయ
నః — ॥ శ్లో ॥ తత ఉత్థాయ శయనాన్నదీతీరమథాపివా । తటాకతీర
మభ్యేత్య దూరంగత్వాభవోఽన్తరమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్ణేతు దక్షిణేతుని
ధాయచ । కృత్వాఽవకుణ్ఠనంవిప్ర ఉత్తరీయేణవాససా ॥ పవిత్రం దక్షిణే
కణే కృత్వాశుచిధరాతలే ॥ శుష్కపత్ర దళచర్చనే విణ్మూత్రేతు వి
సర్జయేత్ ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ అయజ్ఞేమై రనాదైశ్చ తృణై
స్సంచాఢ్యద్యమెదినీమ్ । ఘృణాసేవీవాససాఽఽవేప్యమలమూత్రేత్యజే
ద్బుధః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శో ॥ తిరస్కృత్యోచ్చరేతాగ్రంఘంటంఘంప
ర్ణతృణానివా । నియమ్యప్రయతోవాచంసంవీతాగ్లోఽవకుణ్ఠితః ॥ తిరస్కృ
త్య - సంచాఢ్య, సంవీతాగ్ః - వస్త్రేణాచ్ఛాదితదేహః , ॥ శ్లో ॥ పురీ
షమూతోత్సర్గంతు దివాకుర్యాదుదఙ్ముఖః । దక్షిణాభిముఖోరాత్రా
సంధ్యాయోస్తు యథాదివా ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దివా సం

ధ్యాను కన్యకాప్రహ్లాదా ప్రాప్తవత్తుః । కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు రాత్రా
 చేక్ష్యతాముఖిః ॥ * ॥ ఏకమ్ - ఉచ్చరేక్ష్యతాముఖిః, ఉచ్యతాముఖా
 శ్రం కుర్యాదాత్మ్యాపస్తానవచనం, మన్వాదిప్రత్యక్ష్యమోభాయ తస్య
 మానాథం ససర్గ నియమ్ । హరిః — ॥ శ్లో ॥ అప్రాప్తశశిరా య
 స్తు విహ్లాశ్రం విస్మజేద్వైశః । తద్భిరశ్మతధామూచిలి దేవాశ్మపన్తి
 తమ్ ॥ ఆపస్తంబః — ॥ శ్లో ॥ నోద్వం నాథో నతిరశ్చ కించిద్వత్తేత
 బుద్ధిమాన్ । నభౌభూమ్యస్తరంశశ్యేశ్శాన్వామూగ్నైః పవీతతమ్ ॥ * ॥
 పితామహః — ॥ శ్లో ॥ నక్షత్రవృత్తిరారభ్య సూర్యసోరయచంద్ర
 తి । ప్రాతస్సన్ధ్యేతితాంప్రాహుః ప్రతయో మునిసత్తమాః ॥ తతః పూ
 ర్వంసముష్ణాయ ప్రాసేమోపనిషక్రమేత్ । ఉదీచీం ప్రాగుదీచీం వాశౌ
 చాచారక్షమాంశితమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా॥ ఆరాచ్యావసధాన్మూత్ర
 పురీషేకుర్యాద్దక్షిణాంధికం, దక్షిణాపరాంవాఇతి । గత్వేతిశేషః ॥ * ॥ మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ దూరాదావసధాన్మూత్రం కూరాత్పదావనేజనమ్ ।
 ఉచ్ఛిష్టాన్ననిషేకంచ దూరాదేవసమాచరేత్ ॥ నాన్యదిత్యశ్చిరంతిష్ఠే
 న్నస్మశ్చేత్పాణినాశిరః । నబ్రూయాన్నదిశఃపశ్యేద్విన్యా త్రోత్సజన్
 నేబుధః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సజలంభాజనంస్థాప్య మృత్తికాంచ
 పరీక్షితామ్ । కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు నాన్యధాశుద్ధిమాప్నయన్ ॥ * ॥
 శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆదాయదణ్డవస్త్రాది గృహీత్వాచకమణ్డబన్ ।
 ప్రాప్తశశ్చన్నమూర్ధాచ కర్కరశ్శుభ్రోవ్రజేత్ । గ్రాహద్యహిరివి
 నిగత్య విస్మజేత్సహచారిణః ॥ * ॥ సహచారిణః - మూత్రపురీషాణి,
 బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఫాలకృష్టజలై చిత్యాం వత్సీకే గిరిమస్తకే ।
 దేవాలయే నదీతీరే దర్శనమైతే శుద్ధవై ॥ ఛాయాయాం వృక్షమూ
 లేనావిన్యాత్రే నత్యజేద్బుధః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ నతుమేహే
 న్నదీచాప్తయావత్సగోష్ఠామ్బుభ్రష్టసు । నప్రత్యగ్నైరగోసావసథ్వా
 మృత్తిగ్దిష్టజన్మనామ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ దేవాలయే నుభ

ఘానే శ్చ శానాచలవారిషు । తటాకాబ్ధినదీతీర ద్రుమచ్ఛాయాసుభస్మసు ॥
 గోష్ఠే సస్యచయోశ్వభ్రే సురాశుమ్యాపరేషుచ । సత్యజేష్ఠలమూత్రే
 తు ఘానేష్వేతేషు బుద్ధిమాన్ ॥ * ॥ ద్రుమగ్రహణాచఘత్రాదిచ్ఛాయా
 సునయోషః ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యగ్ని ప్రతిసూర్యంచ ప్రతిసోమో
 దకద్విజాన్ । ప్రతిగాం ప్రతిసంధ్యంచ ప్రజ్ఞానశత్రుతి మేహతః ॥ * ॥
 గౌతమః — ॥ వా ॥ నవాయస్విగ్ని విప్రాదిత్యావోదేవతాగాశ్చప్రతి
 పశ్యన్వాసమూత్రపురీషమేథ్యాస్యదసేయత్ ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥
 ప్రత్యాదిత్యం నమేహేతనపశ్యేదాత్మనశ్శక్యత్ । దృష్ట్వాఽదిత్యం నిరీక్షే
 తగామగ్నిం బ్రాహ్మణంతువా ॥ గృహీతోదకపాత్రశ్చేతుగ్రాత్యాన్యూత్ర
 పురీషకే । తత్త్వాయం మూత్రతుల్యం స్యాన్నీత్వాచాద్ద్రావిణంచరేత్ ॥
 తుషాక్షారకపాలాని దేవతాయతనానిచ । రాజమార్గశ్చ శానాదిక్షేత్రా
 నిచ జలానిచ ॥ నోపరుద్ధోపి సేవేత ఛాయాందృశ్యం చతుష్పథమ్ ॥ ఉ
 దకంచోదకాంతంచ సన్ధానంచ వివర్ణయేత్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
 నసోపానన్ముత్రపురీషే కుర్యాత్ ॥ * ॥ హరీతః — ॥ వా ॥ సచత్స్వ
 రోపద్వారయోగ్యహేమూత్రపురీషే కుర్యాత్, నగోమయే, నగోష్ఠే, న
 సస్యపూర్ణే, నయజ్ఞాభూమిషు, నయాజ్ఞేయానాం వృక్షాణామథస్తాత్, నా
 కాశే, ఇతి ॥ * ॥ యత్తుదేవలోక్తమ్ ॥ శో ॥ సదైవోదఙ్ముఖః ప్రాతస్సాయా
 హ్నోదక్షిణాముఖః । విణ్వాత్రావాచరేన్నిత్యం సన్ధ్యాసుపరివర్ణయేత్ ॥
 ఇతి, తన్నిరుద్ధేతరవిషయమ్ । నవేగంధారయోనోపరుద్ధః క్రియాంకుర్యా
 ద్యావద్దేగంధారయతి తావదప్రయతఃస్యాత్, ఇతిచరికస్మరణాత్ । యచ్చ
 మనూక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఛాయాయామన్థకారేవారాత్రావహనివాద్విజః । య
 ధాసుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధాభయేషుచ ॥ * ॥ ఇతి, తన్నిహారాద్య
 ధకారజనితదిజ్జ్యోహనవిషయమ్ । యదపియమోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యఙ్ముఖస్తు
 పూర్వాష్టోఽపరాష్టోస్రాఙ్ముఖస్తథా । ఉదఙ్ముఖస్తు మధ్యాహ్నానిశా
 యాందక్షిణాముఖః ॥ ఇతి, తజ్జలద్యాభిముఖ్యవిషయమ్ ॥ * ॥ శాన్డీల్యః ।

॥ శ్లో ॥ ససత్వేషు దగర్తేషు నగచ్ఛన్నాపి చస్థితః । నోషరే నచసస్యేషు నకు
 జ్ఞాషు మలంత్యజేత్ ॥ * ॥ విష్ణుభర్త్యోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణ్వలయేషు ప
 రిత శ్శతదణ్డాద్భూర్మునే । విష్ణూత్రకరణం కుర్యాత్ ॥ శాద్భూసారధా
 పివా ॥ * ॥ బ్రహ్మణే — ॥ శ్లో ॥ వాయూమోద్వర్తనం నిద్రాంస్నా
 నపానాని భోజనమ్ । క్రీడార్థం మైథునం ద్యూతం యః కుర్యాత్తు సురాల
 యే ॥ నరకాన్ననివర్తేత యావచ్ఛివో దివాకరౌ । విధిస్థానేషు సర్వేషు
 విష్ణూత్రాణి నకారయేత్ ॥ దశవర్షాదతిక్రాంతౌ యథాకామంచరేద్య
 ది । విష్ణూత్రకరణే బ్రహ్మ పతితోనాత్ర సంశయః ॥ అజ్ఞానేనతువిప్రే
 ణ విష్ణూత్రకరణం యది । సవినాశం ప్రజేత్సద్యః కుప్యతేభగవాహరిః ॥
 సమీపేషుద్విరస్యాపి శక్యమ్మూత్రం కరోతియః । సమూత్రగతేనిపతేద్యా
 వదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ మలమూత్రం త్య
 జేద్యస్తు విష్ణుత్రైవోపవీతధృక్ । తత్సూత్రంతు పరిత్యజ్య దధ్యాదన్య
 న్నవం పునః ॥ * ॥ ఆశ్లేరాః — ॥ శ్లో ॥ కృత్వామూత్రంపురీషంవాయ
 దానైవోదకం భవేత్ । స్నాత్వా బ్రహ్మదకః పశ్చాత్సచేలంతు విశుధ్య
 తి ॥ * ॥ మైత్రీనసిః — ॥ వా ॥ అసుదక మూత్రపురీషకరణే సచేలస్నా
 నం, మహావ్యాహృతిభిర్హోమః ॥ * ॥ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ స్నానంకృ
 త్వాద్రవప్రస్తు విష్ణూత్రం కురు తేయది । పాణాయామత్రయంకృ
 త్వా పునస్సానేన శుభ్యతి ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ వా ॥ నవణ లోష్ఠా
 దిభిర్ముత్రపురీషాపకషణం కుర్యాత్ ॥ దేవలః ॥ — ॥ శ్లో ॥ ధృతో
 ధర్వమేహనోవస్త్రముత్ ఓష్యద్రతముద్ధితః । అశౌచానోత్సన్నజేచ్ఛి
 శ్శం ప్రస్రానోచ్చరయోరపి ॥ * ॥ యతిధర్మ సముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥
 స్నానేచావశ్యకే వైవ భోజనే జవకర్మణి । స్వాధ్యాయేవైవ నిద్రాయా
 ముపదణ్డేనబద్ధయేత్ ॥ వా ॥ ఉపదణ్డాభావే నిధానస్థలే చాశుద్ధే పిశేషస్త
 త్రైవోక్తః ॥ శ్లో ॥ ప్రదణ్డముపవీశించ శిఖావద్విభృత్యాద్యతిః । కుర్యా
 న్ముత్రపురీషేషు ప్రదణ్డరహితౌయతిః ॥ ఇతి .

— శ్రీ అశ్వమేధవిధిః —

భరద్వాజః --- ॥ శ్లో ॥ ఉత్థాయవామహమైర గృహీతోష్ఠ్యర్థ గ
మహనమ్ । శౌచదేశనుధాభ్యేష్య కుర్యాచ్ఛాచనం వృధాఽమృశః ॥ * ॥
యాజ్ఞుకైః --- ॥ శ్లో ॥ తీర్థశౌచంనకుర్వీత్ కుర్వీతోద్ధృత్యవారిణా ।
మృత్తికావారిహాచాన్యాః పిణ్డేయాపరిచారకా ॥ * ॥ స్మృత్యచన్ద్రికాయా
మ్ --- యదాకథంచితపుస్తధరణం నసంభవతి , తదా విశేషసూహపివ
స్వాత్ ॥ శ్లో ॥ అరత్నిమాత్రం జలంశ్యక్త్వా కుర్యాచ్ఛాచనమధృతే ।
ఏశాచ్ఛాచోద్ధృతయేతీర్థ మన్యధానశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ తీర్థమ్ - శౌచస్థ
లమ్ , యదాహమృత్యశ్యః --- ॥ శ్లో ॥ యత్క్రిదేశేకృశంశౌచం వారి
ణాతంతుశోధయేత్ । అశుద్ధిస్తుభవేత్తానన్యమృత్తికాయో నశోధయేత్ ॥ * ॥
భరద్వాజః --- ॥ శ్లో ॥ నదీనదతటాకెషు వాపీకుణ్డప్రాదేశుచ । నిర్ఘ
రేదెసఖాలెషు ద్విజశ్శౌచంనకారయేత్ ॥ * ॥ యమః --- ॥ శ్లో ॥ ఆ
హరేన్యమృత్తికాంవిప్రః కూలాత్సనికతాంతువా । నాఖుకృష్టాన్మవత్త్రికా
త్వాంసులాన్నచకర్దమాత్ ॥ నమాగాన్సోషరాన్మైవ శౌచశిష్టాత్పర
స్యచ । ఏతాస్తుర్జయేర్ష్యంవృధాశౌచంహితత్స్మృతమ్ ॥ వాపీకూపత
టాకెషు నాహరేద్బాహ్యమృత్తికామ్ । అన్తర్జలగతాగ్రాహ్య పరతో
మణిబద్ధనాత్ ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే --- ॥ శ్లో ॥ వాపీకూపతటాకె
షు నాన్యతోమృదమాహరేత్ । అరత్నిమాత్రాన్తృణ్ణియాజ్జలేవా మణి
బద్ధతః ॥ పూర్వంజలేన ప్రత్యాశ్య మృదాపశాచ్ఛాచతోఽమృశః । ఏవం
ద్వాదశకృత్వస్తు గుదశౌచం సమాచరేత్ ॥ ప్రథమాప్రసృతిజ్ఞేయా
ద్వితీయాచతదధికా । ఉత్తరోత్తరతస్సర్వాద్వితీయవతధాబుధైః ॥ ద
శకృతోష్ఠీచామహస్తం సప్తకృత్వఃకరాపుభౌ । సంయోజ్యచైవం ప్రత్యా
శ్య సకృచ్ఛాచంసమాచరేత్ ॥ పశ్చాత్కృత్వఃకరాత్పాశ్య మృదాఽమృల
కమాత్రయా । త్రికృతోష్ఠిశ్చ శౌచంచ హస్తా త్పాశ్య పదద్వయమ్ ॥
సంయోజ్యత్రిమృదాత్పాశ్యతాశ్యయేచ్ఛాచభూతలమ్ ॥ * ॥ యమః -

॥ శో ॥ అపస్తతోవినాతాయం శారీరంయోనిషేవతే । ఏకాహంక్షుపణం
కృత్వా సచేలం సానమాచరేత్ ॥ * ॥ అనేనైవాభి స్రామోణ స్మృత్య
స్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ రేతో మూత్రపురీషేషు ఉత్సర్జనఉపస్థితే । అకృ
తాచమనోవిప్రస్తి స్థేదాసూర్యదశానాత్ ॥ * ॥ రేతో మూత్రపురీషేషు,
కస్యచిదుత్సర్జనె జలాభావే, అకృతాచమనశ్చేత్ - అకృతశౌచశ్చేత్, ఆ
సూర్యదర్శనాత్తిష్ఠేదిత్యర్థః । భగవచ్ఛాస్త్రే ౭పి — ॥ శ్లో ॥ ఉరుర్వ
యా న్తరస్థేన సవ్యేనత్రాశయ్యేదమ్ । బహిజానుస్థితేనామోష్ణదేయం
దక్షిణపాణినా ॥ * ॥ దెవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచానోష్ణస్పృశేద్విశ్వంప్ర
సావోచ్ఛారయోపి ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ దిరంనోపమేనాత్రి
షీడయేన్నార్థవైశసమ్ । గృహీతశిశ్నోచ్ఛ్వాసంలిప్తేన్మృశానాసభి ॥ * ॥
సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారియత తైచ్చినాన్తర్లింగం విరోధయత్ । అ
న్తలిక్ష్ణస్యశౌచేన తయోశ్చచ్చిన్ద్రాయణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః —
॥ శో ॥ ఉష్ణాయ సవ్యహస్తేన గృహీత్వాచోధ్వమేహనమ్ । శౌచదే
శమధాగత్య శౌచం కుర్యాన్నుదాఽముబ్బభిః ॥ కుర్వితైవం నివాశౌచం
రాత్రాతస్యార్థముచ్యతే । అశక్తస్యయథాశక్తి శౌచముక్తంతథాఽధ్వని ॥
యోషితాముక్తశౌచార్థంశూద్రాణామప్యదీరితమ్ । ఏవంశౌచవిధిః ప్ర
క్తి ద్విజానాంశుద్ధిహేతవే ॥ * ॥ మనుః — ॥ శో ॥ ఏతచ్ఛౌచం గృ
హస్థానాం ద్విగుణంబ్రహ్మచారిణామ్ । త్రిగుణంతువనస్థానాం యలీనాం
తుచతుర్గుణమ్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శో ॥ ఓత్కృచం ప్రథమంకుర్యాన్న
త్రశౌచమతః పరమ్ । పాదశౌచంతతః కుర్యాత్కురశౌచమతః పరమ్ ॥ ఏ
వంశౌచంపురాకృత్వా సకృచ్ఛౌచం పునశ్చరేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః —
॥ శో ॥ దేవలిక్ష్ణే మృత్తికేదేయే పశ్చాపానే కరేదశ । ఉభయోస్సప్తదా
తవ్యామృదశ్శుద్ధిమభిసృతా ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శో ॥ ఏకాలిక్ష్ణే మృదద
ద్యాద్యావహస్తైశ్చమృత్త్రయమ్ । ఉభయోహస్తయోర్ద్వేతు మూ
త్రశౌచేప్రచక్షతే ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శో ॥ ఏకాలిక్ష్ణేకరేలిస్రస్సప్యే

దేవహస్తయోద్వయోః । మూత్రశౌచం సమాఖ్యాతం శుక్లేతు ద్విగు
 ణంభవేత్ ॥ * ॥ వివస్వాత్ — ॥ శో ॥ పరస్వమాత్రప్రమాణాస్తు లిక్తశౌ
 చేన్మదః స్మృతాః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శో ॥ లిక్తేతు మృతసమాఖ్యాతా
 త్రిసర్వం పూర్యతేయథా ॥ * ॥ మరీచిః — ॥ వా ॥ హస్తాదిష్వవదాన
 సమామృతస్యతితి । యదా వాలు కాభిశ్శౌచం కుర్యాత్తదా ద్విగుణం కు
 ర్యాదితిభాగ్దవః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శో ॥ అథప్రస్మతిమాత్రాతు ప్రథ
 మామృత్తికాస్మృతా । ద్వితీయాచ తృతీయాచ తదధేనప్రకీర్తితా ॥
 ఆజ్ఞిరాః --- ॥ శో ॥ ప్రథమాప్రస్పృజ్జ్ఞేయా ద్వితీయాచతదధికా ।
 ఉత్తరోత్తరతస్సర్వా ద్వితీయైవ ధృతాబుధైః ॥ .

— శ్రి అథ శౌచే దిద్వియః శ్రి —

బ్రహ్మజ్ఞే — ॥ శ్లో ॥ ఉద్భృతో దకమాదాయ మృత్తికాం ధైవ
 వాగ్యః । ఉదచ్ఛుభోదివాశౌచం రాత్రాచేష్టక్షిణాముఖః ॥ కుర్యాదితి
 శేషః । ఆద్యంతయోస్తు శౌచానామద్భిః ప్రత్యూశనంప్యతమ్ । సునిశిత
 కై జలం దద్యాన్మృదస్తే జలమేవచ ॥ * ॥ వసుః — ॥ శ్లో ॥ యావన్నా
 వైత్యమేథ్యాక్తా గ్ధ్ధోలేపశ్చకత్తోతే । తావన్మృద్వాదిదేయంస్యాత్స
 ర్వాసువ్రవ్యశుద్ధిమ్ ॥ * ॥ శభ్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రదేయావామహస్తస్య
 పశ్చాద్భాగేశుపణ్ణుదః । తిస్రస్తుమృత్తికాదేయాః కృత్వాశు నఖశోధ
 నమ్ ॥ * ॥ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ టిసృభిశ్చ శధాపాదా వాగుల్ఫాంతం
 తదైవచ । హస్తావా వణిబధ్ధాత్తు గ్ధ్ధలేపాపకర్షణమ్ ॥ * ॥ పాత్యేపు
 రాణే — ॥ శ్లో ॥ మృత్తికాభిద్వాదశభిర్దుదం షడ్భిశ్చ మేహనమ్ ।
 అన్తరాచాన్తరావానం హస్తంప్రత్యూశ్య మృజ్జలైః ॥ మృత్తాత్రాభిస్త
 దస్తేష్వాకిరౌద్వాదశసంభ్యయా । విశోధ్యమృజ్జలైర్దక్షే కటిమూరూచవారి
 రిభిః । ప్రత్యేకమృత్తికామాత్రా చతుష్కణాభిశోధయేత్ ॥ * ॥
 పతమత్సర్గకాలే హలస్పర్శే, అన్యథా కటూరుశోధనం నాస్త్యేవ ।
 తథా పారమేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ తిస్రో లిక్తే మృదో దేయా పక్షైకాన్తర

మృత్తికా । పశ్చి వామకరేదేయాస్తిప్రః పాణోర్విశుద్ధయే ॥ మూ
త్రోతస్సగ్నే శుద్ధిరేమా పురీషస్యావ్యనన్తరమ్ । దశవామకరే దేయాస్సప్త
తూభయహస్తయోః ॥ పాదయోస్తి సృభిశుద్ధి ర్జ్ఞాశుద్ధిస్తుపశ్చిభిః । ని
యోజయేత్తథావిప్రః కట్యాంవైసప్తమృత్తికాః ॥ స్వదేహస్పేదదోషఘ్న
బాహ్యకర్షనుశాస్తయే । భక్తానాంశ్రోత్రియాణాంచ వషాన్స్వేపం
ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ద్వాదశమలోపహతస్య శుద్ధిమాహ బోధాయనః —
॥ శ్లో ॥ ఆదదీత మృదఃపశ్చ పటుసూర్యేషు శుద్ధయే । ఉత్తరేషుచప
టన్వద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధయే ॥ * ॥ మనుస్తు, ఉత్తరేష్వపి కణవిణ్నా
త్రాదిషు మృజ్జలాభ్యాం శుద్ధిమాహ — ॥ శ్లో ॥ విణ్నా త్రోత్సగ్గుశుభ్య
థం మృద్వా ర్యాదేయ మర్థవత్ । దైహికానాం మలానాంచ విశుద్ధ్యై
ద్వాదశస్వపి ॥ * ॥ యనుః — ॥ శ్లో ॥ మూత్రేతిప్రః పాదయోస్తు
హస్తయోస్తిప్ర ఏవచ । మృగః పశ్చదశ స్వేతుహస్తాదీనాం విశేషతః ॥
ఏతదాత్మీయమూత్రాది స్పశేశౌచ ముదాహృతమ్ । ఉత్సర్గకాలాద
న్యత్రపరకీయేషుపత్యతే ॥ * ॥ దేవలః — మనుష్యాస్థివసాం విశామా
ర్థవం మూత్ర రేతసీ । మజ్జానరశోణితంస్పృష్టావరస్యస్నానమాచరేత్ ॥
తాన్యేవ స్వానిసంస్పృశ్య ప్రతూఢ్యాచమ్యశుద్ధయే ॥ * ॥ మనుః —
॥ శ్లో ॥ పరస్యశోణితస్పృశ్య రేతోవిణ్నాత్రజేతథా । చతుర్ణామపి వర్ణా
నాంద్వాత్రింశత్కృత్తికాశ్శృతాః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ వా ॥ నాభరథస్తా
ద్బాహుషుచ కాయకై నులైస్సురాభిర్మద్యైరోవచహతో మృత్తోమైస్త
దక్షంప్రతూఢ్యాచాస్తః శుద్ధ్యేత్ । అన్యతోసహతోమృత్తోమైస్తదక్షం
ప్రతూఢ్యస్నానేన, ఇన్ద్రియేషూపహాన ఉపోష్యస్నాత్వా పశ్చిగవ్యే
న, దశనచ్చదోపహతశ్చేతి ॥ * ॥ మృత్తోమైః - పశ్చాభిరిత్యర్థః । శ్భః —
॥ శ్లో ॥ మేహనే మృత్తికాస్సప్త లిక్లేద్యేపరికీర్తితే । ఏకస్మిన్వింశతిర్నాస్తే
ద్వయోద్దేయాశ్చతుర్దశ ॥ తిస్రస్తుమృత్తికాదేయాః కృత్వాతు నభశో
భనమ్ । తిస్రస్తు పాదయో దేయాశ్చౌచకామన్య విత్యశః ॥ ఏతచ్ఛా

చంగృహస్థానాం తథాగురునివాసినాం । ద్విగుణంస్యాద్వినస్థానాం య
 తీనాం త్రిగుణంభవేత్ ॥ * ॥ మేహనమగ్రపాయుః । విష్ణుః పుద్గిరే —
 ॥ శో ॥ సప్తభిర్నుహ్యజేశేచ శిశ్నం తస్మభిరాచరేత్ । అన్తగాన్తరయోగేన
 హస్తప్రత్యూషనంచరేత్ ॥ * ॥ పరాం కాస్థామాహ శాణ్డీల్యః — ॥ శో ॥
 పశ్చిధాలిక్లశౌచంస్యాన్తరశౌచం త్రివేష్టినిమ్ ॥ పాదయోలిక్లవచ్ఛా
 చం హస్తయోస్తు చతుస్సనిమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శో ॥ ఆద్రా
 మలకమాగ్రాస్తు గ్రాసా ఇన్ద్రప్రతేష్టతాః । తద్దైవాహుతయస్సరా
 శ్చేవాధైయాశ్చ మృత్తికాః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శో ॥ స్రమాణశౌచ
 సన్ధ్యానా నశిష్టైరుపదిశ్యతే । యావత్తు శుద్ధిం మవేయత తావచ్ఛాచం స
 నూచరేత్ ॥ * ॥ విహితసన్ధ్యాను యావన్తథలేపావకర్షణం మనేయతేత్య
 ధః । యత్తు దత్తేణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ న్యూనాధికం నకర్తవ్యం శౌచంశు
 ధిసభీకృతా । ప్రియశ్చిత్తేన యుజ్యేత విహితాతిగ్రమేకృతే ॥ * ॥
 ఇతి తస్మిన్ధ్యానా అర్వాకృచ్ఛాచసమాపనే, గన్ధాద్యనపగమే, వేదితవ్యమ్ ॥
 మృత్యున్ధ్యా తాగతమృత్యున్దరణగతిమాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేశం
 కాలం తథాత్మనం ద్రవ్యం గ్రవ్యప్రయోజనమ్ । ఉపపత్తిమపస్థాంచ
 జ్ఞాత్వాశౌచం సమాచరేత్ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఉపవిష్టస్తు
 విణ్మూత్రం కర్తుంయస్తన్నవిద్వతి । తథాపికుర్యాచ్ఛాచార్థం స్వస్యశౌచ
 స్యసర్వదా ॥ భుజ్జ్ఞానస్యతువిప్రస్య కదాచిత్ప్రసవేస్తుదమ్ । ఉచ్ఛి
 ప్తమశుచిత్వంచ తస్య శౌచంకథం భవేత్ ॥ పూర్వం కృత్వాత్మ శౌచం
 హి పశ్చాత్సానంసమాచరేత్ । తతః కృత్వోపవాసంచ పశ్చాగవ్యేన
 శుభ్యతి ॥ * ॥ అనుపనీతాదివిషయే పితామహః — ॥ శ్లో ॥ నయావదుప
 నీయన్తే ద్విజాశ్శూద్రాస్తథాఽర్జునాః । గన్ధలేపక్షయకరంశౌచ మేహంవిధీ
 యతే ॥ * ॥ చతుర్ద్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ యద్దివావిహితంశౌచం త
 దర్థం నిశిక్షీర్తితమ్ । తదర్థమాతురేహోక్తమాతురస్యార్థమధ్వని ॥ * ॥ ఏ
 తత్సామర్థ్యయుక్తాతురవిషయమ్ ॥ తథాచాదిపురాణే — ॥ శో ॥ దివా

శౌచస్యనిశ్చయార్థం పఠిషాదం విధీయతే । ఆర్తుఃకుర్యాద్యధాశక్తి స్వస్థఃకు
 ర్యాద్యధోదితమ్ ॥ * ॥ హారితః — ॥ శో ॥ గృహీత్వావామహస్తేన
 శేఘ్రం బాహ్యతశ్చరేత్ । హస్తోద్భృతైర్జలైశ్శౌచం కుర్యాన్నాస్తర్జ
 లెబుధః ॥ * ॥ బాహ్యతః - జలాద్బుధిః । వివస్వాన్ — ॥ శో ॥ అన్య
 తోద్భృత్యశౌచాత్ప్రసృగ్నాద్భృత్యధాసమ్భవే । అర్త్విమాత్రం
 జలంత్యక్త్వాకుర్యాచ్చౌచమనుద్భృతే ॥ * ॥ తదసమ్భవే కథంవిదుర్ధరా
 యోగే భరద్వాజః — ॥ శో ॥ ధర్మ విద్వక్షిణం హస్తం నాధశ్శౌచేని
 యోజయేత్ । తతైవవామహస్తేనాభేహుద్భవం నశోధయేత్ ॥ * ॥ ద
 త్తః — ॥ శో ॥ నాభేరధస్తాత్సకలం త్రాళయేత్సవ్యపాణినా । కుర్యా
 ద్దాచమనాదీని సర్వాణీతరపాణినా ॥ * ॥ వైయాఘ్రపాదః — ॥ శో ॥
 శౌచంతుద్వివిధంప్రొక్తం బాహ్యమాభ్యస్తరంతథా । మృజ్వలాభ్యాః
 స్పృతంబాహ్యం భావశుద్ధిస్తథాస్తరమ్ ॥ గణ్ధాతోయేనకృతేన్నసమృద్ధా
 రైశ్చసగోమయైః । ఆమృత్యోరాచరంశౌచం భావచక్షోనశుధ్యతి ॥ * ॥
 వృద్ధమనుః — ॥ శో ॥ ఆపస్తంబావినాతోయం శారీరంసన్నిషేవ్యతు । స
 చేలోజలమాప్లుత్యగామాలభ్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ శారీరమ్ - విఙ్ముత్రాదిస్పృ
 త్యస్తరే — ॥ శో ॥ కృతేమూత్రపురీషేవాభుక్తోచ్చిష్టే తతైవచ । శ్వా
 దిస్పృష్టోజపేన్మస్త్రం సహస్రం స్నానపూర్వకమ్ ॥ పలాణ్ణులశునస్ప
 శే కృతేస్నానంసమాచరేత్ । కృతోచ్ఛారస్త్యహారాత్రముచ్చి
 ష్టద్వ్యహమేవచ ॥ * ॥ అశ్విరాః — ॥ శో ॥ కృత్వామూత్రంపురీషం
 వాయదావైవోదకంలభేత్ । స్నాత్వాల్భాదకఃపశ్చాత్సచేలంతుపిశుధ్యతి ॥
 విప్రకృష్టేజలే పైరీనసినోక్తోవిశేషః ॥ స్తో ॥ మూత్రయిత్వావ్రజమానే
 సవాసాజలమావిశేత్ । మహావ్యాహృతిభిహ్వాలామం కుర్యాదేవం మా
 లోద్వీతః ॥ * ॥ అత్రపాద్యే విశేషః — ॥ శో ॥ దక్షిణేతరహస్తేన గృ
 హీత్వామేహనందివజః । దక్షిణేమృత్రికాం హస్తే సముష్ఠాయ జలాశయ
 మ్ ॥ ప్రాగుదీచ్యాముదీచ్యాంవా గత్వా శౌచం సమాచరేత్ ॥ * ॥

ఇదం ప్రాగ్భూమీతమృత్తికవిషయమ్, ఉన్నగాఢదూర్ధ్వం తద్గ్రహణేనాన
నన్తరణాత్ || తథా దేవలః — || శో || విష్ణుత్రకరణాత్పూర్వమాద
ద్యామృత్తికాం సదా । ఆదదానస్తు తాం పశ్చాత్సవాసా జలమావిశేత్ ||
సజలం భాజనంష్టాప్య మృత్తికాం చేతి వ్యాసః || * || అతః పూర్వగృహీతని
క్షిప్త మృద్గ్రహణ పరమేతత్ । జలాశయం గత్వేతి పునర్జలగ్రహణార్థం
నతు శౌచార్థమ్ ; తత్ర ప్రాజ్ఞమృత్తికా గ్రహణ నియమాభావాత్, నాహ
రేద్యాహ్యామృత్తికామితి నిషేధాచ్చ || శ్లోః — || వా || అత్తమూత్రస్ప
ర్శేతి ప్రామృదః పాదహస్తాదిషు, స్వామేధ్యస్పర్శే మృదః పశ్చాదశ ; ఏ
వం పరస్య శోణిత రేతోవిష్ణుత్రస్పర్శే చేతి || * || దక్షః — || శో || శౌచేయ
త్సస్పదాకార్యస్తన్నూలోహి ద్విజఃప్రృతః । శౌచాచారవిహీనస్య సమ
స్తానిష్ఫలాఃక్రియాః || యస్యశౌచేపిచైథిల్యం వృత్తం తస్యపరితృప్తమ్ ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ద్విజశ్శౌచం సమాచరేత్ ||

— శ్లో అథాచమనవిధిః శ్రి —

యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || అన్తర్జ్ఞాను శుచాదేశ ఉపవిష్ట ఉదచ్చు
ఖః । ప్రాగ్వాబ్రాహ్మణ తీర్థేన ద్విజో నిత్యముపసంస్మరేత్ || * || అ
న్తర్జ్ఞాను - జానోర్వరన్తరా అరత్నిం కృత్వేత్యర్థః । దేశగ్రహణా త్పితాదే
ర్నిషేధః । ఉపవిష్ట ఇతి - స్థితప్రహ్వయోః, ఉదక్పాగ్రితి - పశ్చిమద
క్షిణయోః, బ్రాహ్మణేతి - కరాగ్రస్యచ, నిషేధః । నిత్యగ్రహణాదాశ్ర
మాన్తరేపి । మనుః — || శ్లో || బ్రాహ్మణ తీర్థేన ద్విజ సర్వకాలము
పస్పృశేదితి || * || భరద్వాజః — || శ్లో || జ్ఞాన్తం జానుపర్యన్తమపి
వా చరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌ సమ్యక్ డాశయేత్ప్రథమం బు
ధః || ఉపవిశ్య శుచాదేశే ప్రాజ్ఞుభో బ్రహ్మసూత్రధృత్ । బద్ధచూడుకు
శకరో ద్విజశ్శుచిరుపస్పృశేత్ || * || మారకణ్డేయః — || శ్లో || సపవి
శ్రేణహస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్ । నొచ్చిష్టం తత్పవిత్రంతు భుక్తో
చ్చిష్టంతు వజ్రయేత్ || * || ఏతద్గ్రీధివిహీనపవిత్రాభిసామయమ్ । త

దాహ భరద్వాజః — || శ్లో || కుశహస్తః పిబే త్తాయం కుశహస్తస్సదాచ
 మేత్ । సగ్రంథికుశహస్తస్తు నకదాచిమపస్పృశేత్ || * || పతతగర్వాన్యవ్య
 తిరిక్తాచమన విషయమ్ || శ్లో || సపవిత్రస్సవరోఽపివాకర్తాన్తాచమనంచరేత్ ।
 నోచ్ఛిష్టంతతదర్భశ్చ భుక్తోచ్ఛిష్టంతు వర్జయేత్ || * || స్మృత్యస్తరే —
 || శ్లో || నబ్రహ్మగ్రంథినాచామేన్నదూర్వాభిఃకదాచన । నకాశైర్నచశూ
 న్యశ్చ కుశపాణి రుపసప్తశేత్ || సకృత్ప్రదక్షిణీకృతం పవిత్రం నిష్ట
 క్త్యం - బ్రహ్మగ్రంథిః । గ్రంథియుక్తపవిత్రేణకుయాదాచమనంయది ।
 తత్పవిత్రం పరిత్యజ్యపునరాచమ్యశుభ్యతి || * || ఇతివచనం కేవలాచ
 మనవిషయమ్ । కర్మాన్తాచమనే నదోషః || * || మనుః — || శ్లో ||
 జాప్రేక్షాణ విప్రస్తీర్థేన సర్వకాలముపసప్తశేత్ । కాయత్రైదశికా
 ధ్యాంవా నపిత్రేణ కదాచన || * || కాయమ్ - ప్రాజాపత్యమ్, త్రై
 దశికమ్ - దేవతీర్థమ్, తాభ్యాం ప్రాశనమాపద్విషయమ్, ఆచారాభా
 చాత్ || శ్లో || తోయం పాణినఖస్పృష్టం బ్రాహ్మణోనపిబేత్సూచిత్ ।
 సురాపానేన తత్తుల్యమిత్యేవం మసుర్బ్రవీత్ || * || ఇత్యత్రిస్తరణాత్ ।
 యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || కనిష్ఠాదేశిన్యధౌత మూలాన్యగ్రంకరస్యతు ।
 ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మ దేవతీర్థాన్యసుక్రమాత్ || * || భరద్వాజః —
 || శ్లో || అభౌష్టస్య కనిష్ఠాయాస్తజన్యా మూలమగ్రమ్ । కరస్య మ
 ధ్యమంచాహుః పశ్చతీర్థానిసాధవః || తర్పణం దేవతాదిభ్యస్సస్వతీ
 ర్థేన తర్పయేత్ । పిబేదాచమనేవారి వీక్షితం బ్రహ్మ తీర్థతః || రాత్రా
 వవీక్షితేనైవ శుద్ధిరుక్తమనీషిభిః || * || యమః — || శ్లో || తావన్నోప
 స్పృశేద్విద్వాన్యావద్వామేన నసప్తశేత్ । వామేహిద్వాదశాదిత్యా
 వరుణశ్చజలేశ్వరః || * || వైయాఘ్రపాదః — || శ్లో || గాత్రస్థానా
 ని సర్వాణి సప్తష్టాసప్తష్టాజలం స్పృశేత్ । ఆచామనాన్నిహ్మణో
 నిత్యమిత్యాహభగవాన్స్మృగః || * || దక్షః — || శ్లో || గోకర్ణాకృతిహ
 స్తైత త్రిః పిబేద్బ్రహ్మ తీర్థతః । పరిమృజ్యద్విరాసయింతు ద్వాదశాన్తా

నిచాలభేత్ || ప్రత్యజ్ఞముదకస్పృశం కుర్యాదాచమనేబుధః || * || సు
మన్తుః — || శ్లో || దక్షిణస్యతుహస్తస్య తలం గోకర్ణతుల్యకమ్ । వన్య
స్యబ్రహ్మతీర్థేన త్వశబ్దం తోయమాపిబేత్ || * || దేవలః — || శ్లో ||
అపున పాప్రాప్తసు హృదయం బ్రాహ్మణశ్శుద్ధిమాపు యాత్ । రా
జన్యః కణ్ఠతాలూచ వైశ్యశ్శూద్రస్తథాస్త్రియః || * || యజ్ఞవ
ల్క్యః — || శ్లో || హృతగ్రణ్ఠతాలుగాద్భిస్తు యథాసంఖ్యం ద్విజాత
యః । శుభేర్కశ్రీ చ శూద్రాశ్చ సకృత్సన్నిష్టాభిరన్తతః || * ||
అన్తతస్తాలునా సకృత్సన్నిష్టాభి రద్భిః స్త్రియశ్శూద్రాశ్చ శుభ్య
స్తీత్యర్థః । వ్యాసః — || శ్లో || గోకర్ణాకృతిహస్తేన మాషమగ్నం జలం
పిబేత్ । తన్నూనమధికంపీత్వా సురాపానసమంభవేత్ || * || తత్పరి
మాణోపాయమాహసపవ || శ్లో || సంహతాఙ్గుళినాతోయంగృహీత్వాపా
ణినా ద్విజః । ముక్త్యాఽఙ్గుష్ఠకనిస్తేతుశిష్టస్యాచమనం భవేత్ || (శేష
ణాచమనం చరేదితిపాతాన్తరమ్) సంవర్తః — || శ్లో || శిరః ప్రావృ
త్యకణ్ఠంవా తిష్ఠన్ముక్తశిఖాపివా । అకృత్వాపాదయోశ్చౌచమాచాన్తో
ప్యశుదిర్భవేత్ || * || ఆపస్తంబః — || శ్లో || జాన్వోరధస్తాత్సలిల ఉ
పవిష్ట ఉపస్పృశేత్ । జలాశయాద్యేష్యాచామేదూర్ధ్వాఽంభుస్సూర్యధ్వ
సంస్థితః || * || పతత్ ఆర్ద్రవస్త్రవిషయమ్ || శ్లో || ఆర్ద్రవాసా జలేకు
ర్యాత్తర్పణాచమనేజపమ్ । శుష్కవాసాఃస్థలేకుర్యాత్తర్పణాచమనేజపమ్ ||
ఇతి హారితస్మరణాత్ । సపవాహ || శ్లో || జాన్వోరూర్ధ్వమథాచామేజ్జలే
తిష్ఠంశ్శుదిర్భవేత్ । అధస్తాచ్ఛతకృత్సాపి సమాచాన్తో నశుభ్యతి || * ||
భరద్వాజః — || శ్లో || ఉదకేతూదకస్థస్తు ఫలస్థ ఫలకేశుచిః । పాదౌ
కృత్వాభయత్రాపి హ్యేచమ్యోభయతశ్శుచిః || * || స్మృత్యవరే —
|| శ్లో || జానుమాత్రే జలేతిష్ఠన్నాసీనః ప్రాఙ్ముఖిఃస్థలే । సర్వతశ్శుచిరాచా
న్తస్తయోస్తు యుగపత్స్థితః || * || తయోః స్థలజలయోర్యుగపత్స్థితిప్ర
కారమాహ పైతీనసిః — || వా || అన్తరుదకమాచాన్తోహ్యన్తరేవశుభ్యతి ।

బహిరుదకమాచాంతోబహిరేవశుభ్యతి । తస్మాదంతరేకంబహిరేకంచ పాదం
 కృత్వా ఆచామేతస్వత్ర శుద్ధోభవతి ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ స్నా
 త్వా ౭౭ చామేద్యదావిప్రః పాదౌ కృత్వా జలేస్థలే । ఉభయోరప్యసౌ శు
 ధస్తతః కర్మక్షమో భవేత్ ॥ * ॥ మైరీనసిః — ॥ వా ॥ శుచౌదేశ అసీ
 నోదక్షిణంబాహుం జాన్వంతరాకృత్వా యజ్ఞోపవీతీ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖౌ
 వా వాగ్యతః ప్రత్యుశ్య పాదౌ పాణీచా ౭౭ మణిబద్ధనాద్ద క్షిణహస్తతలం
 గోకణ్ఠాకారం విన్యస్య, బ్రాహ్మణతీర్థేన, అశబ్దం మాషనిమజ్జనమాత్రా
 హృదయజ్జమా స్త్రిరపః, ఋగ్యజుస్సానువేదాన్ ధ్యాయన్ పీత్వా, అ
 ధర్వణవేదేతిహస పురాణాన్ ధ్యాయన్ బ్రాహ్మణతీర్థేనా స్థా సంఘ
 జ్ఞ్య, మధ్యమాభి స్త్రిభిరభ్యుభీభి స్సకృదోష్ఠా వుపసంప్రశ్య ముఖం పరి
 మృజేదగ్నిం ధ్యాయన్ । తతో దక్షిణేన పాణినా సవ్యం పాణిం ప్రోక్ష్య,
 పాదౌ విష్ణుం ధ్యాయన్ ప్రాయేత్ । తతశ్శిరశ్చ ప్రోక్ష్య, అభ్యుష్టాప
 కనిష్ఠాభ్యాం నయన చన్ద్రాదిత్యా ధ్యాయోపసంప్రశేత్ । తతో ౭ప ఉ
 పసంప్రశ్య తర్జన్యభ్యుష్టాభ్యాం నాసికే ప్రాణాన్ ధ్యాయత్వా, తతో ౭ప ఉ
 పసంప్రశ్య కణ్ఠా దిశో ధ్యాయత్వా కనిష్ఠాభ్యుష్టాభ్యామ్, తతో ౭ప ఉపస్పృ
 శ్యబాహూ చతస్పభిరభ్యుభీభిర్ద్వైధ్యాయత్వా, తతో ౭ప ఉపస్పృశ్య అ
 భ్యుష్టైర కేవలేన నాభిం పృథివీం ధ్యాయత్వా, తతో ౭ప ఉపసంప్రశ్య తలేన
 హృదయం పరమాత్మానం ధ్యాయత్వా, తతో ౭ప ఉపసంప్రశ్య సర్వాభ్యుభీ
 భిః శ్రియంధ్యాయన్ మూర్ధ్ని ప్రక్షిపేత్ । తతస్సవ్యే పాదౌ శేషా ఆపో
 నినయేత్, ఇతి ॥ * ॥ హోతః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్చనాసాంస్థలస్థస్తుయద్యా
 చామేన్నరాధమః । వస్త్రనిశ్చ్యేతనంప్రేతా అపవార్యపిబన్తితే ॥ * ॥
 అపవార్య - తద్భాగినం పితృగణం వారయిత్వేత్వర్థః ॥ శో ॥ శుషేణా
 న్తర్జలేదైవ బహిరప్యర్చనవాససా । స్నానందానంజపోహూమస్సర్వం
 భవతి నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ తిష్ఠన్నాచామేతస్త్రి
 హేహ్వావా ఆసీనస్త్రిరాచామేత్ । ఇతి ॥ * ॥ తిష్ఠన్నితి స్థలవిషయమ్ ।
 అత ఏవజానుదఘ్నుముదకం ప్రవిశ్యశిష్టా ఆచామన్తి ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికా

యామ్ || శో || జానుమాత్రైతదాధ్వంవా జలే తిష్ఠ శుచిర్భవేత్ |
 అధస్తాచ్ఛతకృత్తోష్ఠపి సమాచాంతో నశుభ్యతి || * || స్మృత్యంతరే —
 || శ్లో || అలాబూతామ్రకాంస్యేషుకరకప్రభృతిష్వపః | గృహీత్వాస్వ
 యమాచామేన్నతేనాప్రయతోభవేత్ || కరపాత్రేచ యత్ప్రాయం యత్ప్ర
 యంతామ్రభాజనే | సౌవజ్ఞేరాజతేకాంస్యేనైవాశుద్ధంతు కహిచిత్ ||
 భరద్వాజః — || శో || తామ్రచర్మశ్చవాలైశ్చ నారికేళాశ్చ పాత్ర
 కైః | ఉపస్పృశేత్సహస్తస్థైరైరైరపి విచక్షణః || * || యత్ప్రదంపవనమ్
 || శో || ఉపవిశ్యాసనేశుద్ధే కుర్యాదాచమనంబుధః | ఇతి, తద్భుక్త్యాచమ
 నవిషయమ్ || శో || భుక్త్యాఽఽసనస్థోప్యాచామేన్నాన్యకాలేకదాచన | ఇతివచ
 నాత్ | అత్ర మన్వాదిభిః త్రిరపాంపాశ్రయమ్, ద్విపరిమాజనమ్, సక్ష్ప
 దుపస్పర్శనంచోక్తమ్, “త్రిశ్చతుర్వాఽప ఆచామేత్త్రిరోష్ఠా పరిమృజై
 ద్విరిత్యేకే సక్ష్పదుపస్పృశేద్ద్విరిత్యేకే” ఇతి, గౌతమాదిభిః ప్రకారాంతరంచో
 క్తమ్ | తథామూఢస్పర్శాంతమాచమనంబుధుః స్మృతిసిద్ధమ్ | బాహ్వాంతం
 క్వచిత్ | ఆత్యాయధోపదేశ మనుష్ఠేయమ్, సమపదేశాత్ | అత్ర భరద్వా
 జః — || శ్లో || ప్రత్యూశ్య చరణోహస్తా పాశ్చుభోవాపుదఙ్ముఖః |
 ఉపవిశ్యాసనేశుద్ధే కుర్యాద్ధోకణవత్కరమ్ || సపవిత్రే కరే తప్తికా మా
 షోన్మాచమితం జలమ్ | ఆనీయ త్రిః పిబేద్ధీమా వేదత్రిణయ తుష్టయే ||
 కర్మావసానేకర్మాదా వేవమాచమనం పునః | కుర్యాన్నైకర్తృసిద్ధ్యర్థం
 సర్వదాసర్వకర్తృసు || వినా విధ్యుక్తమాగేణ సమాచామతియోద్విజః |
 శతకృత్వ స్సమాచాంతోఽప్యశుద్ధ ఇతిభాషితః || ఉపస్పర్శనకాలే నష్టరత్నా
 నాక్లదేవతాః | ఉపస్పృష్టం భవేత్తేనరుధిరేణ మలెనచ || * || పైతీనసిః —
 || వా || పాదప్రత్యూశనోచ్ఛేషేణ నాచామేత్ | యద్వా భూమాస్రావ
 యిత్వాఽఽచామేత్ | న వర్షధారాస్వాచామేత్ || * || స్మృతిరత్నే —
 || శ్లో || ఏలా లవణ కర్పూర గంధాద్యైర్వాసితైర్జలైః | నాచామేదద్భి
 గుస్తాభిస్తథా శౌచా వశేషితైః || శస్తమాచమనం తోయైరుష్ణే కేవోష్ణ
 ఫాయినామ్ || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభి

హీనాభిః సేనబుద్ధుః । త్రిఃసా శ్యాపాద్విరుష్టజ్య భానభిఃసస
ముపస్పృశేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పక్వంసఘనంకలుషంస
దుర్గంధం సబుద్బుదమ్ । ఉష్ణం సమృత్తికం తూరం త్యజేదాచమనేజలమ్ ॥
ఆస్తరిక్షం నఖసృష్టం భిన్నరష్ట్రవినిగతమ్ । ఎకహస్తార్పితం వార
త్యజేదాచమనేబుధః ॥ ఛన్నం పర్యుషితం సృష్ట మస్త్యజైః క్రిమిసం
యుతమ్ । దేవాభిషిక్తం హేయంచ త్యజేదాచమనేజలమ్ ॥ * ॥ ఆపస్త
మభిః — ॥ వా ॥ నాగ్నూదకశేషేణ వృధాకర్తాణికుర్వీతాచామేద్వా ,
నశూద్రాశుచ్యైకపాణ్యావర్జితేన । ఇతి ॥ * ॥ వృధాకర్మాణి - పా
దప్రత్యాశనాదీని , ఆచామేదితివిశేషణాద్వృధాకర్తృత్వాభావాచ్చ, అగ్ని
పరిషేచనశిష్టం జలమనయన్య పరిషేచనార్హమేవ । భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥
తిష్ఠా నమో హసన్ జల్పా శృణ్వన్నన్యజభాషణమ్ । అన్యంస్పృశన్
దిశః పశ్యన్నకదాచిదుపస్పృశేత్ ॥ కాకశ్వఖరవిహ్రిః । ఉతామ్రుచా
డరజస్వలాః । వ్రాత్యాన్యపతితా పశ్యంస్తతోనోపస్పృశేదుబ్ధః ॥
దేవాజీవభిషక్కుద్రాగ్ చక్షణాలానురుపాతకా । పశ్యన్నోపస్పృశేద్ధి
మానన్యా సజ్జరజానపి ॥ శయానః పాదుకాస్థశ్చబహిజానుకరోన్య
ధిః । ఉష్ణీషీ కఙ్కుకీ నగ్నో నకదాచిదుపస్పృశేత్ ॥ * ॥ నమో - ప్ర
హ్వః , దేవాజీవః - త్రివిధో దేవలకః । చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శి
రః ప్రాప్త్యత్య కణ్ఠంవా తిస్థన్తు క్తశిఖోపివా । అకృత్వా పాదయోశ్శ్చ
చమాచాస్తోపశ్యశుదిర్భవేత్ ॥

— శ్లో అథ ద్విరాచమనవిధిః శ్లో —

భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ స్నానపానక్షుతస్వాపశ్చాయామభోజ
నకర్మసు । రథోపసంపాణే మూత్రవిక్షుత్స్పృష్టా ద్విరాచమేత్ ॥
జపే శ్చశానాక్రమణే పరిధానేచ వాససః । చత్వరక్రమణేచైవ ద్వి
జాతి ద్వీరుపస్పృశేత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్నా
త్వా పీత్వా యుతే సుప్తే భుక్త్వా రథోపసంపాణే । ఆచాంతః పునరాచా
మేద్వాసోపి పరిధాయచ ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దానప్రతిగ్ర

సో హమామే జపే సంధ్యాత్రయే తథా । బలికమణి చాచామే దా
 వాద్విస్సకృదస్తతః ॥ భాజనేచ ద్విరాచామేదాదావస్తేచనిత్యతః ॥ * ॥
 విష్ణుః — ॥ వా ॥ రథ్యాక్రమణ మూత్రపురీషోత్సర్జన చణ్డాలస్థేచ్ఛ
 భాషణేషు ద్విరాచామేత్ ॥ * ॥ అత్ర భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డా
 లైరన్యజైరుక్తా మలమూత్ర విమోచనే । దక్షిణే శ్రవణే విప్రో బ్రహ్మ
 సూత్రం వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ భాజనహవనేదా
 నే హ్యుపహారే ప్రతిగ్రహే । హవిభక్షణకాలేచ ద్విద్విరాచమనం
 స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఉపహారః - దేవార్చనమ్ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ భోక్త్య
 స్ఫుక్త్యాచ హమామేచ సన్ధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతః పునరాచా
 మేజ్జపదనార్చనాదిషు ॥ * ॥ కామే — ॥ శ్లో ॥ ఓస్థావిలోమకే స్పృ
 ష్టా వాసోపి పరిధాయచ । రేతోమూత్ర పురీషాణామత్సర్గే శూద్రభా
 షణే ॥ స్థీవిత్వాఽధ్యయనా రమ్భే కాసశ్వాసాగమే తథా । చత్వరంవా
 త్శశానంవా సమాగమ్యద్విజోజ్జనుః ॥ సన్ధ్యయోరుభయోస్తద్విదాచా
 న్తోఽప్యాచమేత్పునః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే విశే
 షోఽస్తి కశ్చిదాచమనక్రమః । ప్రసేత్యతేతదేతద్ది తతః క్షుభలస్థిర్ధయే ॥
 పానత్రయం యథాపూర్వం తథాద్విఃపరిమార్జనమ్ । ఉపస్మృశేచ్ఛిర
 శ్చక్షురాసికావివరద్వయమ్ ॥ శ్రోత్రద్వయంచహృదయం పూర్వో
 క్తవిధినాఽలభేత్ । ఏవమాచమనంప్రాక్తం బ్రహ్మయజ్ఞేమహాషిభిః ॥

— శ్రి ఆచమననిమిత్తాని శ్రి —

మనుః — ॥ శ్లో ॥ కృత్వా మూత్రం పురీషంవా ఖాన్యాచాంత
 ఉపస్మృశేత్ । వేదమధ్యేష్యహుణ్శ్చ హ్యన్నమశ్చంశ్చసర్వదా ॥ * ॥
 భాని - ఇంద్రియాణి, అచాంతః - త్రిఃపీత్వా ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
 స్వప్నే తువహాశిక్ష్ణాణికాన్ద్రావలమ్బే లోహితస్య కేశానామగ్నేర్గవాం
 బ్రాహ్మణస్య స్త్రియాశ్చలమ్బేమహాపథం గత్వా అమెధ్యంచోపస్మృ
 శ్యాప్రయతంచ మనుష్యం, నీవీంచ పరిధా యావఉపస్మృశేత్ ॥ * ॥
 ఆలమ్బే - స్పృశేత్ , తువధుః - యుతమ్ , శిక్ష్ణాణికా - నాసామలమ్ ,

నీవిశబ్దేనానోవాసోలక్ష్యతే । వాసాగ్రభవమ్ - నీవీ ॥ * ॥ చర్బి కాయా
 మ్ — ॥ శ్లో ॥ చర్బాలక్షేచ్ఛ సంభాషేస్త్రీసూదోద్భిప్తపూరుషాః । స్పృ
 ఙ్ష్టాఽఽచామేదశ్రుపాతే లోహితస్యతథైవచ ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః —
 ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనాదికార్యాణి తథా గుర్వభివాదనమ్ ॥ కుర్వితసమ్య
 గాచమ్య తద్వ దేవ భుజిక్రియామ్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆ
 చామేచ్ఛర్వణేనిత్యం ముక్త్యా తామూలచర్వణమ్ । ఉపక్ర మేషి
 ప్రస్య కర్మణః ప్రయతోఽపిసత్ ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సుప్త్యా యుక్త్యా
 చ భుక్త్యా చ క్షీవితోఽక్త్యాఽన్యతం వచః । రథ్యాం శ్మశానం చాక్రమ్య
 హ్యచామేత్పయితోఽపిసత్ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యో
 వాయుసముత్సరై త్వాక్రన్దైక్రొధసమ్భవే । మాణ్డారమూషికా స్పర్శౌ
 ప్రహాసేఽన్యతభాషణే ॥ నిమిత్తైష్వేషు సర్వేషు కర్మ కుర్వన్మువస్సు
 శేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మణ్డే — ॥ శ్లో ॥ సస్తేహేషుచ సర్వేషు శిఖామోక్షే
 తథైవచ । ఉపవీతవిపర్యాసే నిత్యమేవముపస్పృశేత్ ॥ * ॥ మనుః —
 ॥ శ్లో ॥ ఆచమ్య ప్రయతో నిత్యం జపేదశుచిదన్మ నె ॥ * ॥ అశుచిః -
 శూద్రాదిః । పాచ్ఛే — ॥ శ్లో ॥ చర్బాలాదీజపే హూమేదృష్టాఽఽ
 చామెద్విజోత్తమః । శ్వాదీదృష్టా తథైవాపి కర్తంవా దక్షిణంస్పృ
 శేత్ ॥ శ్వసూద్రపతితాన్దైవ రాసభంచ రజస్వలామ్ । దృష్టాతోయ
 ముపస్పృశ్యాభాష్యాత్వా పునర్జపేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యు
 లేనిష్ఠీవనేసుప్తేపరిధానేఽశ్రుపాతనే । పశ్చిన్ద్యే తేషామేగ్గన్ధంవా
 దక్షిణంస్పృశేత్ ॥ * ॥ తథాపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యులే నిష్ఠీవనేజైవ ద
 న్తస్పశేతథాఽన్యతే । పతితానాంతు సంభాషేదక్షిణం శ్రవణంస్పృశే
 త్ ॥ ప్రభాసాదీని తీర్థాని గర్జాద్యాస్పృశతత్తథా । విప్రస్య దక్షిణకణ్ఠే
 సస్తితి మసురబ్రవీత్ ॥ అగ్ని రావశ్చ వేదాశ్చ చర్చి సూర్యానిలాస్త
 థా । సర్వ పతేహి విపాశాం కణే తిష్ఠన్తి దక్షిణే ॥ గర్జాద్యా దక్షి
 ణైశ్చోత్రేనాసికాయాం హుతాశనః । ఉభావపి సకృత్సప్తాష్టా తత్త్వ
 నాదేవశుభ్యతి ॥ * ॥ తస్మాదాచమనాసమ్భవే నాసికాకర్ణస్పృశణాకార్యః ।

మార్గజ్ఞేయః — || స్తో || యథావిభవతోహ్యేతత్పుర్వాభావే తతఃప
రమ్ । అవిద్యమానేపూర్వోక్తే హ్యుత్తరప్రాప్తిరిష్యతే || ఓషధిం గాం
శకృద్భూమిం శాద్వలంవా స్పృశేద్భుధః || * || స్మృత్యంతరే — || స్తో ||
సత్యమాచమనాశక్తా వభావేసలిలస్యవా । పూర్వోక్తేషు నిమిత్తేషుదక్షి
ణంశ్రవణంస్పృశేత్ || ముహూర్తమవ్యప్రయతో నభవేదనువస్పృశన్ ।

—|| శ్రీ అధాచమనాపవాదః ||—

తత్రయాజ్ఞావలక్యః — || స్తో || ముఖజావిప్రుషోమేధ్యాస్తధా౨౨-
చమనవిద్వజః । శ్మశ్రుచాస్య గతం దస్తసక్షం త్యక్త్వా తతిశ్శుచిః || * ||
ముఖజాః - ముఖనిస్సృతాః, విప్రుషః - విద్వజః, మేధ్యాః - ఉచ్ఛిష్టం న
కుర్వంతి, అజ్ఞానిపాతాభావే । తథా గౌతమః — || వా || నముఖ్యావి
ప్రుష ఉచ్ఛిష్టం కుర్వంతి, నచేదజ్ఞే నివతంతి || * || ఇతి । అతోఽజ్ఞాచులస్స
ర్శే తన్నిమిత్తాచమనం కార్యమేవ । అగ్నాస్పర్శేఽప్యాచమనమాహ ఆప
స్తనుభిః — || వా || య ఆసాన్యద్విద్వజః పతస్త ఉపలభ్యస్తే తేష్వాచమనం
విహితమ్ । యే భూమా న తేష్వాచామేదిత్యేకే || * || ఇతి । స్పృశతం
త్వాచామేదేవ । గౌతమః — || వా || మస్తగ్రాహ్యణముచ్చారయతో
య ఆసాన్యద్విద్వజశ్శరీర ఉపలభ్యస్తే, న తేష్వాచమనం విహితమ్ || * || ఇ
తి । అత్ర మనుః — || స్తో || స్పృశంతివిద్వజఃపాదౌ య ఆచామయతఃప
రాన్ । భూమిగైస్తే సమాజ్ఞేయా నతైరప్రయతోభవేత్ || * || యనుః -
|| స్తో || ప్రయాన్త్యాచామతోయాశ్చేచ్ఛరీరే విప్రుషోన్మణామ్ । ఉచ్ఛి
ష్టవోషోనాస్త్యత్ర భూమితుల్యాస్తు తాఃస్పృతాః || * || అనుపహత దేశ
ఫలజలతుల్యాస్తావిప్రుష ఇశ్యథాః । ఆపస్తనుభిః — || వా || నశ్మ
శ్రుభిరుచ్ఛిష్టో భవత్యంతరాసేన్ సద్భిర్యావన్నహస్తేనోపస్పృశతి || * ||
మనుః — || స్తో || దస్తవద్దస్తలగ్నేషు జిహ్వస్పర్శేఽశుచిర్నతు । పరి
చ్యుతేష్వవస్థానాన్నిగిరన్నేవ తచ్ఛుచిః || * || శభ్యః — || వా || దస్త
వద్దస్తలగ్నేషు రసవజామన్యత్ర జిహ్వభిమశానాత్ || * || ఇతి । జి
హ్వభిమర్శవాభావే దస్తలగ్నం శుచిరసోపలభ్యా వశుదీగ్యథాః । గౌతమః

॥ వా ॥ దస్తగిష్టేషు దస్తవదన్యత్ర జిహ్వభిమర్శనాత్ , స్రాక్ష్యుతేఽ
త్యేకే ॥ * ॥ శ్లో ॥ చ్యుతేష్వాస్రావద్విగ్వాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిః ॥ * ॥
ఇతి । యథానాస్రావోఽశుద్ధికృదిత్యర్థః । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ భోజనే
దస్తలగ్నాని నిహ్నాత్వాచమనంచరేత్ । దస్తలగ్నసంహార్యం లెపం
మన్యేత దస్తవత్ ॥ నతత్ర బహు శః కుర్యాద్యత్నముద్గరణేషునః । భవేద
శౌచమత్యర్థం తృణజేఢాద్వ్రిణేకృతే ॥ * ॥ ఏవంచ యద్రసహీనమజి
హ్వస్పృష్టమసంహార్యంచ, తద్దస్తవదశుచికరం నభవతీత్యర్థః । తథా
శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ దస్తలగ్నేఘలేమూలే భుక్తస్నేహానులేపనే । తా
మ్బూలే చేతుఃకణ్డేచ నోచ్ఛిష్టోభవతిద్విజః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
తామ్బూలభక్షణేదైవ భుక్తస్నేహానులేపనే । ఇతుఃకణ్డే తిలేసోమే నోచ్ఛి
ష్టం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ అతస్తేష్వాచమనం నకార్యమితి భావః । ముఖ
హస్తే భుక్తకృతలేపనద్భావేపి తేన నచోచ్ఛిష్టస్వమిత్యర్థః । షష్ఠ్రిం
శన్నతే — ॥ శ్లో ॥ అద్భిఃపత్రైః మూలపుష్పైః స్త్రుణకాష్ఠమయైఃఫ
లైః । సుగంధిభిస్తథావ్రవ్యై ర్ఓచ్ఛిష్టోభవతిద్విజః ॥ * ॥ భక్షితైరితిశే
షః । అద్భిః ఆపాశనీయాభిః । అమృతైః — ॥ శ్లో ॥ మధుపరేచసామే
చ హ్యపుస్రాణాహుతీషుచ । నోచ్ఛిష్టస్యభవేదోషస్త్యత్రైస్తు వచ
నంయథా ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాహుతిషుసామేద మధుప
రేతదైవచ । సూర్యహుతీషు సర్వేషు నోచ్ఛిష్టోభవతిద్విజః ॥ * ॥
ప్రాణాహుతిషు ఉత్తరొత్తర మస్త్రోచ్చారణే, పాత్రస్థానెద, ప్రా
ణాహుత్యంత ముచ్ఛిష్టదోషో నాస్తి । తథా ఫలెషుచ ॥ శ్లో ॥ ఆచా
మేదచ్చర్వణేనిత్యం ముక్త్యా తామ్బూలచర్వణమ్ । ఇత్యుక్తాచమనంచ
నాస్తి త్యర్థః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ సాపానతోఽజలస్థోవా ముక్త
కేశోపివాపునః । ఉష్ణీషీవాపినాచామద్వస్త్రైః కావేష్ట్య వాశీరః ॥ నా
స్తరీయైకదేశస్య కృతావైవోత్తరీయతామ్ । కేశాన్నివీమధః కాయం
నస్పృశేద్ధరణీమపి ॥ యదిస్పృశతిచైతాని భూయస్త్యాచమనంచరేత్ ॥
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ నబహిర్దాను నత్వరయా నాసనస్థోనచోఽఙ్గిః । న

పామకాష్ఠో నాచిత్తశ్శుచిః ప్రయతమానసః ॥ భుక్త్వాసనస్థో పాపాచామే
 న్నాన్యకాలేకదాచన ॥ * ॥ భృగుః --- ॥ శో ॥ వినాయక్ష్ణోపవీతేన త
 ధాధౌతేనవాససా । ధౌతమ్ - ఉత్తరీయమ్ । ముక్త్వాశిఖాంవాపాపాచామే
 త్కృతప్యైవపునః క్రియా ॥ * ॥ కృతస్యోక్తిర్మణః , ఆచమనస్యేతివా
 శేషః । అత్రదేవలః --- ॥ శో ॥ సదోపవీతినాభావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ ।
 ఏశిఖోఽనుపవీతీచయత్కరోతినతత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబుః ॥ వా ॥ ద
 ష్మినైవపాణినాసవ్యంప్రక్ష్య పాదౌశిరశ్చేన్ద్రియాణ్యపడపస్పృశేచ్ఛ
 యుషీ నాసికేశ్రోత్రేచాధౌపడపస్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇత్యేవముక్తిమ్ ।
 శ్లోకత్యస్తరేతు , ఇన్ద్రియాన్తరాణిచోక్తాని ; తత్రాఙ్గుభిభేదశ్చోక్తిః ।
 మధ్యమాఙ్గుష్ఠాభ్యామేవ బాహుస్పృశానం శిష్టాచారః । అథాచమన
 స్యలక్షణముక్తిం దత్తేణ --- ॥ శో ॥ గోకణాకృతిహస్తేన త్రిః పిటే
 ద్భృష్ణాతిథేతః । పరిమృజ్య ద్విరాసయంతు ద్వాదశాఙ్గాని చాఽఽల
 భేత్ ॥ ప్రత్యఙ్గుముదకస్పృశాంకుర్యాదాచమనే బుధః । అఙ్గుస్థానామికా
 భ్యాంవా చతుషీ సముపస్పృశేత్ ॥ అఙ్గుస్తతఃకనీభ్యాంతు నాసాపుట
 ముపస్పృశేత్ । కనిష్ఠాఙ్గుస్తయోగేన శ్రోత్రేచైవ సమాలభేత్ ॥ మధ్య
 మాఙ్గుస్తయోగేన బాహుమూలముపస్పృశేత్ । కేవలాఙ్గుస్తతోనాభిం త
 లేన హృదయంస్పృశేత్ ॥ సర్వాఙ్గుభీర్న్యసేన్ముద్ధిజలంస్పృష్టాఽ
 స్తరాఽస్తరా ॥ * ॥ అన్యదప్యాచమనవిషయం కించిదుచ్యతే । వసిష్ఠః -
 ॥ శో ॥ ప్రచరన్నవహార్యేషు ఉచ్ఛిష్టం యదిసంస్పృశేత్ । భూమానిక్షి
 ప్యతద్ద్రవ్యమాచమ్య ప్రచరేతునః ॥ * ॥ ప్రచరణ - భోజనస్థానే
 షు పర్యటన్విత్యర్థః । ద్రవ్యసోఽచ్ఛిష్టత్వేన తత్ త్యాజ్యమేవ । తదా
 హసవేవ ॥ వా ॥ ఉచ్ఛిష్టముగురోరభోజ్యం స్వయముచ్ఛిష్టోపహతముచ్ఛి
 ష్టంచత్యాజ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతివికల్పమాహ --- ॥ శో ॥ ప్ర
 చరన్నన్నపానేషు యదోచ్ఛిష్టముపస్పృశేత్ । భూమానిధాయతద్ద్రవ్య
 మాచమ్య ప్రచరేతునః ॥ * ॥ మార్కండేయః --- ॥ శో ॥ ఉచ్ఛిష్టే
 నతుసంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తో నిధాయవా । ఆచమ్య ద్రవ్యమభ్యక్ష్య

పునరాదాతు మహాతి || * || “ ద్రవ్యస్య నిధానాభ్యుక్షణాభ్యాం శుద్ధిః ,
 స్వస్యత్వాచమనాత్ ” ఇతి । ద్రవ్యస్య నిధాన మనిధానంవా కార్య
 మిత్యర్థః । కామే — || శో || తైజసంవై సమాదాయ యద్యచ్ఛి
 ప్తౌ భవేద్విజః । భూమా నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్యాభ్యుక్షయేత్తు త
 త్ || యదిద్రవ్యం సమాదాయ భవేదుచ్ఛేషణాన్వితః । అనిధామైవ
 తద్ద్రవ్యమాచాంతశ్శుచితామియాత్ || * || వస్త్రాదిహస్తవిషయమి
 దమ్ । తథా మనుః — || శో || ఉచ్ఛిష్టేనతు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః
 కథంచన । అనిధామైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతశ్శుచితామియాత్ || * || ద్ర
 వ్యమూత్రానభ్యవహర్యం వస్త్రాది । పకాన్వనమాదాయ మూత్ర
 పురీషకరణే స్తోకాః || ఆపస్తంబుః — || శో || భూమానిక్షిప్య తద్ద్ర
 వ్యం శౌచంకృత్వా యథావిధి || ఉత్సక్తోపాత్తపక్వాన్నముపసంస్పృశ్య
 తతశ్శుచిః || ఏతదాపద్యశక్యనిధాన ద్రవ్యవిషయమ్ || * || తథాబృ
 హస్పతిః — || శో || అరణ్యేఽనుదకే రాత్రా చోరవ్యాహ్రాకులెప
 థి । కృత్వామూత్రం పురీషంవా ద్రవ్యహస్తే నచష్యతి || * || అశ్రవి
 శేషమాహమార్కణ్డేయః — || శో || పక్వాన్నైనగృహీతేన మూత్రా
 చ్చారంకరౌతియః । అనిధామైవ తద్ద్రవ్యమజ్జీకృత్వా సమాశ్రితమ్ ।
 శౌచంకృత్వా యథాన్యాయముపసంస్పృశ్య యథావిధి । అన్నచభ్యుక్షయే
 వైచివఉద్ధృత్యార్కసృదర్శయేత్ || త్యక్తాగ్రమూత్రంవాతస్మాచ్ఛేషం
 ప్రాక్ష్య విశుధ్యతి || * || యనుః — || శో || ప్రాజ్ఞుభోదజ్ఞుభోవాపిస
 మాచమ్యవిశుధ్యతి । పశ్చిమే పునరాచమ్యయామ్యేస్నానేనశుధ్యతి || ఆ
 మ్రెత్సుఖణ్డతామ్బూలచర్వణేసోమపానకే । విష్ణ్వస్థితోయపానేవనా
 ద్యస్తాచమనంస్తృతమ్ || విష్ణుపాదోద్భవంతీర్థం పీతవానత్రాశయేత్కరమ్ ।
 త్రాశయేద్యది మోహేన పశ్చపాతకమాపుయ్యాత్ || * || భరద్వాజః -
 || శో || యాఃక్రియాఃకురుతేమోహదనాచ మైవనాస్తికః || భవన్తిహివృ
 థాతస్య క్రియాస్సర్వానసంశయః || * || హారితోఽపివిశేషమాహ —
 || శో || శ్రాతస్మాదేషు గర్హేషు కృత్యేషువిధివచ్ఛుభః । ద్విరాచామేత్తుస

ర్వత్ర విజ్ఞాతౌ తస్మాదేత్రయమ్ || * || అత్రాపస్తమ్బ సూత్రతా
 న్మర్యం కిచ్చిమచ్యతే — || వా || తిష్ఠన్నాచామెత్ప్రిహేల్వావా22సీన
 స్త్రిరాచామెథ్థదయంగమాభిరద్భిస్త్రిరోహ్యపరిమృజేత్, ద్విరిత్యేకే,
 సకృదుపస్పృశేత్, ద్విరిత్యేకే । దక్షిణేనపాణినాసవ్యంప్రోక్ష్య, పాదౌ శి
 రశ్చేన్ద్రియాణిఉపస్పృశేచ్ఛత్సుషీనాసికేశ్రోత్రే చాథావఉపస్పృశేత్ ।
 భౌత్యమాణస్తప్రయతో2పిద్విరాచమేద్ద్విఃపరిమృజేత్సకృదుపస్పృశేత్ ।
 శ్యావాస్తపర్యంతావోహ్లావుసస్పృశ్యాచామెత్ । తిష్ఠన్నితిస్థలవిషయమ్ ।
 శ్రోత్రేచేతిచశబ్దేన || శో || ముఖాక్షినాసికే శ్రోత్రభుజనాభిభుజాన్తరమ్ ।
 శిరశ్చేతిద్వాదశాక్షాన్యాచామణసంస్పృశేచ్ఛృథక్ || * || ఇత్యాదిష్ట్యత్య
 న్తరోక్తాన్తాన్తరం సముచ్చీయతే । ద్విః పరిమృజేత్సకృదుపస్పృశేదతి !
 పూర్వోక్తవికల్ప నిరాసార్థమితి నపునరుక్తిః । అనన్తరం స్వప్నే తువధా
 విత్యాదీన్యాచమననిమిత్తాని పరిగణయ్యావఉపస్పృశేదిత్యాచమనం విహి
 తమ్ । తత్రపూర్వోక్తేషు స్వల్పనిమిత్తేషు అర్ద్రంవాశకృదోషధింభూమిం
 వెతివికల్ప ఉక్తః । తత్ర || వా || అమేధ్యంచాపస్పృశ్యాప్రయతంచము
 నుష్యమ్ || * || ఇత్యత్రాప్యాచమనమేవ, నస్నానమ్, ప్రకరణవిరోధా
 త్ । మూత్రంకృత్యా పురీషంవా, మూత్రపురీషలేపానన్నలేపానుచ్ఛి
 ప్తలేపాన్ రేతసశ్చయేలేపాస్తాన్ ప్రత్యూశ్యపాదౌచ, ఆచమ్యప్రయ
 తోభవతీతి తేనైవప్రరణాచ్చ || శో || ఉధర్వామాచమనంప్రోక్తమ్ || * ||
 ఇతి సంవర్తాద్యక్తో2శుచిస్పృష్టస్తృతీయ ఏవాత్రాప్రయతఃపురుషః । లో
 హితకేశౌ స్పృశేహస్తా భూమిగతౌ చాచమననిమిత్తమ్, అతస్సర్వత్రాచ
 మనమేవ । ఏవంగురునిమిత్తేషు సత్సాచమనంకృత్యా తుణుపి నాశుచి
 స్తిస్థేదిత్యాహ — || వా || భూమిగతాస్వపాస్విచమ్యప్రయతోభవతి,
 యంచాబ్రువతతిశమయేత్ । నవషణ్డారాస్వాచామెత్, తథాప్రద
 రోదకే, తప్తాభిశ్చాకారణాత్, రిక్తపాణిర్వయస ఉద్యమ్యాప ఉప
 స్పృశేత్ । శక్తివిషయే నముహూర్తమభ్యప్రయతస్సాన్యత్ । ఇతి || * ||
 భూమితి - || శో || భూమిస్థముద్భృతా త్సుణ్యమ్ । ఇతి స్మృతేః || యంచే

తి పాత్రా వర్జితజలేన ఆచమనమనుజ్ఞాతమ్ । నవహేతి వహగ్రహణా
 త్పాత్రధారాసు “ నమామ్యసంతతాధారాః ” ఇతి బోధాయనోక్త
 నిరస్తరధారాసుచ నదోషః । ప్రదరెతి - ॥ శ్లో ॥ గోతృప్తిశిష్టేపయ
 సిశిష్టైరాచమనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । కలౌనిషేధాచ్ఛుద్ధమపి పల్పలోద
 క మాచమనానహామిత్యర్థః । అకారణాత్ - జ్వరాదౌ నదోష ఇతిభాషః
 వయసే - పత్యుత్పాదనార్థం తృణదణ్డాదిరహిత హస్తోద్యమనకార్యైకృ
 తే ఆచామేదిత్యర్థః । శక్తివిషయే - అశక్తావస్థాయత్యంతేతిభాషః । అ
 త్ర పరాశరః - ॥ శ్లో ॥ ఆపత్రాలేతు సంప్రాప్తే శౌచాచారం న చిన్త
 యెత్ । శుద్ధింసమాచరేత్పశ్చాదితి వేదవిదోవిమః ॥ * ॥ సూ ॥ శిరస్తుప్రా
 ప్త్యత్యమూత్రపురీషే కుర్యాత్ । భూమ్యాం కించిదస్తద్ధాయఞాయాయాం
 మూత్రపురీషయోఃకర్తవ్యవర్జయెత్ । స్వాంతు ఞాయామవమేహేత్, నసాపా
 నన్మూత్రపురీషేకుర్యాత్కృష్టేపథ్యపునః । తథా స్తీవనమైధునయోఃకర్త
 వ్యవర్జయెత్, అగ్నిమాదిత్యమహో బ్రాహ్మణం గాం దేవతా శ్చాభిముఖా
 మూత్రపురీషయోఃకర్మవర్జయెత్ । అశ్వానం లోష్ట మాద్రానోషధి
 వనస్పతీనూర్ధ్వా నాచ్ఛిద్యమూత్రపురీషయోశ్శున్ధనే వర్జయెత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
 శిరస్త్వీతి - అస్రావృతశిరా ఇతి దోషస్తృతేః । అస్తధాన్య - నాచ్ఛా
 దితాయాం భూమావీతి నిషేధాత్ । ఞాయాయామ్ - పాన్థ విశ్రమచ్ఛా
 యాయామ్, సచోపజీవ్యచ్ఛాయాసు మేహేత్, ఇతి స్మృతేః, నయా
 జ్ఞేయానాం వృతూణామథస్తాదితి విశేషణాదన్యవృత్త చ్ఛాయాసుప్రా
 ప్తేః । ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ నతు మేహే న్నదీచ్ఛాయా వత్క గోసాముబ
 భత్సు । నప్రత్యగ్నృరగో సోమసన్ధ్యాముబ్ధిస్త్రీ ద్విజత్స నామ్ ॥
 ఇత్యాదిమాక్తచ్ఛాయాచవిజ్ఞేయా ॥ శ్లో ॥ నగ్రామ మధ్యేవిప్రైస్త్రీ
 కుర్వీతమలమోచనమ్ । ఆత్మచ్ఛాయాం నరచ్ఛాయాం నమేహేతకదాచ
 న ॥ విభీతకకపిస్థారా స్సుహిచ్ఛాయాంనచాశ్రయేత్ । ప్రమృదీపమసు
 మ్యాణామనేహం ప్రాణినాం తథా ॥ * ॥ ఇతి శాణ్డిల్యది వచనై స్స్వ
 తస్యైజ్యచ్ఛాయాసు నప్రసక్తః । ఆత్మశబ్దేన ॥ శ్రు ॥ యావతీర్వైదేవ

తాస్తాస్సర్వా వేదవిద్బ్రాహ్మణే వసన్తి || * || ఇతిసర్వదేవతావాసభూ
 తావిప్రసహోచ్యతే । అయంతు స్వచ్ఛాయాయాం నమేహేత్ , దేవతా
 వాసభూతదక్షిణభాగక్షీవనవత్ । అన్యస్తు కామమ్ । అతస్సాన్వీతు ఛాయా
 మవమేసేదితి నవిరోధః । మధ్యాహ్న స్వస్యఛాయాయాం మేహనం
 సమ్భవతీతి నచోద్యావకాశః । వేదవిద్వప్రః స్వదేహం పురతఃకించిత్పు
 సార్యమేహేత్ । యత్తుక్తమ్ || సూ || అస్తమితేచ బహిర్గామాదారా
 దావసాధాచ్ఛ మూత్ర పురీషయోఃకర్ష వర్జయేత్ || * || ఇతి, తద్గ్రాధా
 న్ధకారపరమ్ । నచోరవ్యాఘ్రాదిభీతిపరమ్, దివాపి గ్రామపవ తస్మిన్
 క్షే , అస్తమితే విశేషణ వైయధ్యాపత్యైశ్చ । యచ్ఛక్తమశ్నానం
 లోష్టమార్ద్రానోషధివనస్పతీనూర్ధ్వనాదిచ్ఛద్య మూత్ర పురీషయోః
 శుష్ధనేవర్జయేదితి, తదపి విశిష్టవిధిపరమ్, ఆగ్నేయాదివాక్యవత్ । అతడ
 చ్ఛిష్టఙ్గపధివనస్పతిచ్ఛేదనం నకుర్యాదితిసిద్ధమ్ || శ్లో || లోష్టావైః కేనచి
 ద్వాపి నమలం మార్జయేచ్ఛుధః || * || ఇతిష్కరణాత్, శుష్కైః పతితై
 ర్వాగుదశుద్ధిం నకుర్యాదిత్యలమ్ । శ్రుతిసారసముచ్చయే — || శ్లో ||
 నచాగ్నిభిరాచామే న్నాతీర్ధేన నశబ్దవత్ । నాస్వభావంనత్వరయానో
 జ్ఞం జలమకారణాత్ || * || అత్ర వ్యాసః — || శ్లో || అపఃపాణినఖ
 సప్తష్టౌ ఆచామేద్యస్తు బ్రాహ్మణః । సురాపానేన తత్తుల్యం మను
 సాన్వీయంభువోబ్రవీత్ ||

— శ్రీ అథ దస్తధావనవిధిః శ్రీ —

వృద్ధశాతాతపః — || శ్లో || ముఖే పరుష్మి తే నిత్యం భవత్యప్ర
 యతోనరః । తస్మాచ్ఛుమమథార్ద్రంవా భక్షయేద్దస్తధావనమ్ || * ||
 ఆస్యప్రవేశాద్భక్షణోపచారః । దస్తధావనమ్ - దస్త కాష్ఠమ్ । వ్యా
 సః — || శ్లో || ప్రత్యూశ్య పాశౌ హస్తౌచ ముఖంచాద్భిః సమాహితః ।
 దక్షిణం బాహుముద్భృత్య కృత్వాజాన్వస్తరాతతః || ఆచమ్య ప్రాజ్ఞు
 ఖఃపశ్చార్ద్రదస్తధావనమాచరేత్ || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || కణ్టికి
 ిరీవృత్తోష్ఠం ద్వాదశాఙ్గుశమవ్రణమ్ । కనిష్ఠికాగ్రవత్స్థూలం పర్వా

గ్రక్యశకూర్చకమ్ || దస్తధావనముద్దిష్టం జిహ్వాద్వైఖనికా తథా || * ||
 భరద్వాజః — || శో || ఆయురిత్యాది మస్త్రోఽయముక్తః శాఖాభిమ
 స్త్రీణే || వినాఽభిమస్త్రీణం తూష్ణీం వృధా స్యాద్దస్తధావనమ్ || * ||
 దస్తధావనముస్త్రీః — || శ్లో || ఆయుర్సలం యశో వర్చః ప్రజాః పశు
 వసూనిచ | బ్రహ్మ ప్రజ్ఞాంచ మేధాంచ త్వంనోదేహి వన స్పతే || అస్య
 ప్ర జాపతి ఋషిశ్చన్ద్రోఽనుష్టుబ్ధ నస్పతిః | దేవతేతి హృదిష్టుత్వాహు
 న్త్రైరమేఘ ఏదేచ్ఛుః || అభిమస్త్ర్యైహృతాంశాఖాం మస్త్రేణావేన
 వైద్విజః || అతఃకోష్ఠం క్రమేణైవ వావయేచ్ఛాఖయా తయా | నామ
 భాగం సమారభ్య ప్రాక్ష్యన్ప్రమేణ తు || శాఖాం విదార్య తస్మైవభా
 గేనైకేన మాగ్దయత్ | జహంస్వ తతో ద్విజీయేన గృహస్థశ్చ యలిస్తథా ||
 ప్రత్యుశ్య దస్తకాఢ్యంతుశుచా దేశే తత స్త్యజేత్ | పిషవా కన్యకా బ్ర
 హ్మచారిణాం నాస్యగోధనమ్ || కరణ్ణాన్తన వైర్య శిరీష భిరౌషిషు |
 ద్విజశ్శుద్ధిం యతిః కుర్యాత్సదాష్టాష్టశశాఖయా || * || కాల్యాణనః
 || శ్లో || పూర్వాముఖో ధృతిం విద్యా చఛరీ గారోగ్యమేవచ | దక్షిణేచ
 తథాక్రార్యం పశ్చిమేతుపరాజయమ్ || ఉత్తరేతు గవాం నాశం స్త్రీ
 ణాం పరిజనస్యచ | పూర్వోత్తరేతు దిగ్భాగే సర్వా నాగమానవా
 ప్సుయాత్ || * || కాష్ఠేన దస్త ధావనే దుర్లభపవకాలః, అలస్సనప్ర
 దశ్యతే | మారగ్దైయః — || శో || శాల్మల్యశ్వస్థ హవ్యానాం
 ధవకిం శుకయోరపి | కోవిదార శమీపీలు శ్లేష్మా తక విభీతకాః || వర్ణయే
 ద్దస్తకాష్టేషు గుర్గులుంక్రముకం తథా | త్యాజ్యం సప్త్రమజ్ఞాతమూ
 ర్ధ్వశుష్కంచపాటితమ్ || త్వగ్గీనం గ్రథినంయుక్తం తథా పాలాశశిశు
 పె || * || ఉశనా — || శో || తిన్దుకేన్దుదబద్ధాక మోచా మరజవల్లిజాః |
 కార్వాస దస్తకాఢ్యంచ శక్రస్యాపి శ్రియం హరేత్ || * || గర్జః —
 || శో || కుశం కాశం పలాశంచ శిశుపాంయస్త్రభక్షయేత్ | తావద్భవ
 తివడ్డాలో యావద్గర్జం నవశ్యతి || * || గోవిలః — || శో || గుడాకా
 తాలహిస్తాల కైతకంచ బృహద్వటమ్ | ఖడ్జూరం నారికేళంచ సప్తైతే

తృణరాజకాః ॥ తృణరాజ సమోపేతం యఃకుర్యాద్దస్తధావనమ్ । నర
 శ్చణ్డాలయోనిసాన్యద్యావద్దక్షాం నవశ్యతి ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శో ॥
 వానీరశిశ్రుబధూక క్షీరికా కోవిదారకాః । కాశాన్ముఖశాశ్చైవ తేవివర్జ్యా
 దస్తధావనే ॥ * ॥ అత్ర తర్జనీమధ్యమాకనిష్ఠాన్ముఖీనామేవ నిషేధః । త
 ధా వృష్టయాన్జవల్యః — ॥ శ్లో ॥ ఇస్తకాలోప్తపాషాణైరితరాన్ముఖీభి
 స్తధా । ముక్త్వాచానామికాన్ముష్టా వర్జయేద్దస్తధావనమ్ ॥ * ॥ శాతాత
 పః — ॥ శ్లో ॥ యస్తు గడ్డాషససుయే తర్జన్యావక్రచాలనమ్ । కుర్వీ
 తయదిమూఢాత్తా నరకే పతతిద్విజః ॥ * ॥ మైరీనసిః — ॥ వా ॥ తృ
 ణపణోదకేనాన్ముఖ్యావా దంతాధావయేత్ , ప్రదేశినీవజమ్ ॥ * ॥ అ
 ణ్ముఖ్యా - అనామికాన్ముష్టాన్ముఖమ్ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిష్పర్వషష్ఠీ
 శ్చ నవమ్యాం దస్తధావనమ్ । పణ్డారన్యత్ర కాష్ఠైస్తు జిహ్వాన్మేఖస్స
 దైవతు ॥ * ॥ అన్యత్ర - అనిషిద్దాహేషు , సదా - నిషిద్ధానిషిద్ధేష్వపి
 కాష్ఠైనైవ జిహ్వాన్మేఖః కార్య ఇత్యుచః । ఏవంచ ॥ శ్లో ॥ అక్రూర
 వాలుకాపర్ణ తృణవస్త్రనఖాదిభిః । నకుర్యాద్దస్తధావనం భష్మలోప్తైష్ట
 కాదిభిః ॥ * ॥ ఇతి రత్నావళివచనేమ్ , నిషిద్ధకుత కాశ పలాశాపణ్డాశ్వ
 త్థాదిపణావిషయమ్ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అలాభే దంతకాష్ఠానాం ప్ర
 తిషిద్ధ దినేష్వపి । అపాం ద్వాదశగడ్డాపైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతి ॥ ప్ర
 తిపత్పర్వషష్ఠీశ్చ నవమ్యాం హరివాసరే । దంతానాం కాన్థసంయోగో
 దహత్యాసస్తనుం కులమ్ ॥ అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాం త్రి
 జన్మసు ॥ త్రైలం మాంసం వ్యవాయంచ దస్తకాన్థంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥
 భరద్వాజః — ॥ శో ॥ జన్మత్రయావరాన్ఘోరం దివసవ్యతిపాతకాః ।
 ససజ్క్రమా వివర్జ్యాసున్యర్దస్తధావనకర్మాణి । నద్యాం దెవాలయ
 గోష్ఠీశ్చ శానే జలమధ్యమే ॥ యాగస్థానే శుచాదేశే నాచరేద్దస్తధా
 వనమ్ ॥ దక్షిణాభిముఖస్థిత్వం శ్చయానశ్చ విదిన్ముఖః । గచ్ఛాత్ ప్ర
 త్యక్షుఖోభూత్వా నాచరేద్దస్తధావనమ్ ॥ కృష్ణ శాడూలగోకృతై
 యజ్ఞ వృక్షతృణేషుచ । ఉపవిశ్య నకుర్వీత వక్త్రశుద్ధిమనాసనః ॥ * ॥

అనానపవ దస్తశుద్ధిం కుర్యాదిత్యధః । గగః — ॥ శ్లో ॥ దస్త కా
 ష్టే త్వయావాస్యా మైధునేచ చతుర్థీ । అష్టమీ గ్రామ్యధమోచ జ్వ
 లంతమపిపాతయెత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసదినేగాజ్జద
 స్తథావన కృన్నరః । సఘోరం నరకం యాతి వ్యాఘ్ర భద్రశ్చతుర్వ
 గమ్ ॥ స్త్రీసంఖాదనం పానం స్వాధ్యాయం క్షుక్త్య చ । సమర్థా
 ద్దస్తకాఢ్యం చ త్రైలేఖశిరస్థితే ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ శస్యరశుక్ర
 వారేషు కుజాహే చ్రతవాసరే । జన్మభే శ్రాద్ధదివసే దస్తకాఢ్యం వివర్జ
 యెత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ బాహుజాన్వస్తరాకృత్వాకుకు
 టానన సంస్థితః । తర్పణాచమనోల్లేఖ్యదస్తశుద్ధీస్సమాచరెత్ ॥ * ॥ భర
 ద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యావంతో నియమాః పౌక్తా ద్విజశ్రేష్ఠస్య భుజ్జ
 తః । ప్రేత్యా పేక్ష్యేషు కర్తవ్యా దస్తథావనకమణి ॥ ముఖశుద్ధిం
 ప్రయత్నేన కృత్వైవాహరహద్విజః । ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాసీత తాంవి
 నా నశుచిర్భవేత్ ॥

— శ్రీ అభిప్రాతఃస్నానవిధిః శ్లో —

తత్ర యోగయాజ్ఞావల్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగమ్య గమనాత్ సై
 యాత్ పాపేభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహాత్ । రహస్యా చరితా తాపాన్ముచ్య
 తే స్నానమాచరత్ ॥ మనఃప్రసాదజననం రూపసాధాగ్య వర్ధనమ్ । శో
 కదుస్వప్నహం స్నానం మోక్షదం హ్లాదనం తథా ॥ స్నానమూలాః శ్రీ
 యాస్సర్వాశ్శుభిష్టుత్సుదితాన్మృతామ్ । తస్మాత్ స్నానం నిషేవే
 త శ్రీపుష్ట్యరోగ్య వర్ధనమ్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్ర
 దానం భక్తానాం సమ్యక్కుఢ్యపపాదకమ్ । వత్స్యామి యోగాచూర్ధ్వం
 యతః కర్తవ్యం స్నాన పూర్వకమ్ ॥ * ॥ చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
 యామ్యంహి యాత నాచుఃఖం ప్రాతఃస్నాయానవశ్యతి । ప్రాతఃస్నానే
 న పూయంతే యేహి పాప కృతోజనాః ॥ అస్మాతో నాచరేత్కూర్త జప
 హేమామాది కించన । లాలాసే వ్దసమాక్లిర్ణ శ్మయనా చుట్టితఃపుమా ॥
 దక్షః — ॥ శ్లో ॥ గుణాదశ స్నానపరస్య పుంసా రూపంచ తేజశ్చ య

శశ్చ శౌచమ్ । ఆయుష్య మారోగ్య మలోలుపత్వం దుస్స్వప్ననాశశ్చ
తవశ్చమేధా ॥ * ॥ సత్యవ్రతః — ॥ శో ॥ బలం రూపం యశోధర్మం
శౌచమాయుస్సుఖం ధృతిమ్ । ఆరోగ్యం పరమాహ్లాతి ప్రాతఃస్నానేన
మానవః ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే — ॥ శో ॥ ఉపస్యపసి యత్సాన్ని
నం సద్వ్యాయాముదితేరిహ । ప్రాజాపత్యేన తత్తుల్యం మహాపాతకనా
శనమ్ ॥ * ॥ సద్భ్యామాముపస్యపసి యత్ సాన్నిమ్ , అపివాఉదితేసూ
ర్యేయత్ సాన్నిమ్ , తవ్వయం ప్రాజాపత్య తుల్యమిత్యర్థః ॥ శో ॥
అత్యస్తమలినఃకాయో నవచ్ఛిద్ర సమన్వితః । స్రవత్యేషదివారాశ్రం
ప్రాతఃస్నానం విశోధనమ్ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శో ॥ ప్రాతఃస్నానంప్ర
శంసద్విద్యస్తాదృష్టకరంహితత్ । సవకమహాతి శుద్ధత్వాప్రాతఃస్నా
యా జపాదికమ్ ॥

— శ్రి అథ స్నానభేదాః శ్రి —

శబ్దః — ॥ శో ॥ స్నానంతు ద్వివిధం ప్రాక్తం గౌణముఖ్యప్ర
భేదతః । తయోస్తు వారుణం ముఖ్యం తత్సానస్వడిష్టధంభవేత్ ॥ నిత్యం
వైమిత్తికం కామ్యం క్రియాజ్ఞం మలకర్షణమ్ । క్రియాస్నానం తథాష
ష్టం షోధాస్నానం ప్రకీర్తితమ్ ॥ అస్నాతస్తు పుమాన్నాన్వో జపాగ్నిహ
వనాదిషు । ప్రాతఃస్నానంతదర్థంతు నిత్యస్నానం ప్రకీర్తితమ్ ॥ చణ్డాల
శవ యూపాది స్పృష్టాన్వసాంతాం రజస్వలామ్ । స్నానాహాస్తు య
దాస్నాతి స్నానం వైమిత్తికంహితత్ ॥ పువ్య స్నానాదికం యత్తు దైవజ్ఞ
విధిచోదితమ్ । తద్ధికామ్యంసముద్దిష్టం నాకామస్తత్ప్రయోజయేత్ ॥ దైవ
జ్ఞః - జ్యోతిశ్యాస్త్రవిత్ ॥ శ్లో ॥ జప్తుకామః పవిత్రాణి హ్యర్చిష్యదేవ
తాః పితౄణామ్ । స్నానం సమాచరేద్యత్తు క్రియాజ్ఞం తద్విదుర్బుధాః ॥
మలాపకషణం స్నానం స్నానమభ్యజ్ఞపూర్వకమ్ । మలాపకషణార్థం
తుప్రవృత్తిస్తస్యనాన్యథా ॥ సరస్సు దేవఖాతేషు తీర్థేషు చ నదీషుచ ।
స్నానం తత్ర సమాదిష్టం క్రియాస్నానమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ గోవిలః —
॥ శ్లో ॥ నిత్యంసంతతనిర్వర్త్యం కామ్యం కామాయ యద్ధితమ్ । నిమిత్త

దుపజాతంతు స్నానం వైమిత్తికం స్మృతమ్ ॥ * ॥ అనేక మధ్యస్థిరస్నానస్యాపి నిత్యత్వం సిద్ధమ్ , తస్యాపి సతతనిర్వర్త్యత్వాత్ । తథాచ వైయామ్రపాదః — ॥ శో ॥ ప్రాతఃస్నాయాభవేన్నిత్యం మధ్యస్నాయాసదాభవేత్ ।

— శ్రీ అథ గౌణస్నానాని శ్రి —

గార్గ్యః — ॥ శో ॥ దివ్యం వాయవ్యమాగ్నేయం బ్రాహ్మణసారస్వతం తథా । మానసంచేతివిజ్ఞేయం గౌణస్నానంతు పద్విధమ్ ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ మాన్త్ర్యంభామం తథాగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవచ । వారుణంమానసంచేతి సప్తస్నానాన్యసుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మాన్త్ర్యం మృదాలక్ష్మస్తు పార్థివమ్ । ఆగ్నేయంభిక్షునాస్నానం వాయవ్యంగోరజఃస్మృతమ్ ॥ యత్తు సాతపత్యేణవిస్మయశీత్ స్నానముచ్యతే । వారుణంచావగాహస్తు మానసం విష్ణుదిత్తమ్ ॥ మానసం ప్రవరంస్నానం సర్వే శంసన్తి సూరయః । అశ్శతీర్థప్రశంసాయాం వ్యాసేన పరితం యగః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయమత్ర పాశుపత్యపయమ్ , అథర్వశిఖాయాం పాశుపతప్రతం విధాయాగ్నిరిత్యాదినా భక్షేతి తస్యేవ వతద్విధానాత్ , జటాధారణేనస్నాతుమశక్యత్వాచ్చ । అన్యస్యశుశ్రవస్య ॥ శ్లో ॥ విరుద్ధం వర్ణయేత్కర్మ ప్రేతధూమవదీరికమ్ । కేశభక్షతుషాగ్నోరకపాలేషుచ సంస్థితమ్ ॥ * ॥ వా ॥ నపర్ణలోష్ఠాశ్చభిష్కాత్రపురీషాపకర్షణం కుర్యాత్ । నభస్సుకేశే తుషకపాలామెథ్యాన్యకృతిశ్చైత్ । ఇతి యాజ్ఞవల్క్యగౌతమాదిభిర్భాష్యనజానన్తరణాత్ , స్పశేతు ॥ శ్లో ॥ దీపాగ్నిం దీపతైలంచ భక్ష్యచాస్థిరజస్వలామ్ । ఏతాని బ్రాహ్మణః స్పృష్టాస్తానవాసాజలమావిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్నానవిధానాచ్చ , హస్తాముక్త్యా దేహస్పర్శేస్నానమితి నచోద్యావకాశః । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ శంస ఆపస్తు క్రుపదా ఆపోహిష్ఠాఽఘమక్షణమ్ । ఎతైస్తు పశ్చాత్తాత్మనైర్మత్త్రస్నానముదాహృతమ్ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ వాయవ్యంగోరజః ప్రోక్తమస్తం గచ్ఛతి గోపతౌ । విద్వత్సరస్వతీప్రాప్తంస్నానమ్

సారస్వతం స్మృతమ్ || ప్రాప్యసారస్వతం తీర్థం భవేన్నదితమాననః ।
 సర్వతీర్థాభిషేకాద్ధి పవిత్రం విదుషాంహి వాక్ || * || తథా || బ్రాహ్మ
 మాగ్నేయకం భోమం వాయవ్యందివ్యమేవచ । వారుణం యాగికం నైవ
 షోఢాస్నానం ప్రకీర్తితమ్ || భువిమూర్ధ్ని తథాఽఽకాశే మూర్ధ్నా వృకాశే
 తథాభువి । ఆకాశేభువి మూర్ధ్ని స్యాన్నత్త్రస్నానం విధీయతే || పాదా
 దిప్రణవంకుర్యాచర్థరాచ్చస్తే తదైవచ । ఋగాదిప్రణవంకుర్యాన్నత్త్రస్నా
 నేవ్వయం విధిః || శువిదేశావృదానీయ కుర్యాద్గ్రాతోపలన్ఘనమ్ । మ
 త్త్రంసాధివసంయుక్తం భోమస్నానం తదుచ్యతే || గోఖురాద్రజ ఆదా
 యి గోసావిశ్రీంజపేచ్ఛుగః । గాత్రైష్వధ తదాలిప్య స్నానం వాయవ్య
 ముచ్యతే || ఉత్తరాయణమధ్యేతు యదావషాతి వాసవః । ఆతపేనసహ
 స్నానం దివ్యంస్నానం తదుచ్యతే || స్నానమజైవజైమన్త్రైర్జలమజ్జనగా
 హనైః । తర్పణం పితృదేవానాం స్నానం వారుణముచ్యతే || * || అనేన
 గౌణస్నానేషు తర్పణం నాస్తీతిగమ్యతే || శో || యాగికం స్నానమూఖ్యాశం
 యోగోవిష్ణువిదిస్తనమ్ । ఆశ్మతీర్థప్రశంసాయాం వ్యాసేనపరికీర్తితమ్ || చూ
 నసం ప్రచరంప్రాక్తం సేవితంబ్రహ్మవాదిభిః । మనశ్శుద్ధికరంపుంసాం ని
 త్యం తత్సానమాచరేత్ । శక్తశ్చేద్వారుణంస్నానమప్రాయత్యేతదే
 వహి । హృత్ స్థితం సర్వ భూతానాం రవిహణ్డలసంస్థితం || నీలజేమూ
 త సంకాశం వాసుదేవం చతుర్భుజమ్ । శంఖచక్రగదాపద్మ ధారిణం వన
 మాలినమ్ || తత్పాదోదకజాం ధారాం నిపతన్తీం స్వమూర్ధాని । చిన్త
 యెచ్చి హ్మరథేణ ప్రవిశన్తీం స్వకాంతమమ్ । తయాప్రత్యూళితంస
 ర్వం స్వదేహం పరి చిన్తయేత్ || ఇదం స్నానం పరం మన్త్రాగ్నిహస్తా
 దధికంప్రృతమ్ । ఏవంస్నాత్వా విశేషేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే || * ||
 పాడ్యే — || శ్లో || వారుణం దివ్యమూగ్నేయం వాయవ్యం పాద్ధివం త
 థా । మాత్త్రం మానసమిత్యేవం స్నానం సప్త విధం భవేత్ || ప్రశ
 స్త పర్వతాగ్రాదౌ జాతయాశ్వేతమృతస్నాయా । ఉచ్చార్య కేశనా
 దీని నామానృజే యథాక్రమమ్ || లలాటాదౌ యద్విధానమూర్ధ్వపుణ్డ్రీ

స్వ తద్భవేత్ । పాథివం స్నానమబ్లిక్షేర్ష్యస్త్రైర్విప్ర కరేరితైః ॥ ఆ
మౌఖిభిః ప్రాక్షణం కుర్యాత్తన్వాన్త్రీం స్నానమిష్యతే ॥ * ॥ అఖణ్డాద
శేః — ॥ శ్లో ॥ అసామధ్యాయచర్చిరస్వవైషమ్యాద్దేశకాలయోః ।
స్నానాన్యేషానికుల్యాని మానసం శ్రేష్ఠముచ్యతే ॥ * ॥ కాశ్చే —
॥ శ్లో ॥ అప్రాయత్యే సముత్పన్నై స్నానమేవ సమాచరేత్ । బ్రా
హ్మదీన్యన్యధాఽశక్తౌ స్నానాన్యాహుమన్సిషిణః ॥

— శ్రీ అథ స్నానాహవాజలావి శ్రి —

తత్రచునుః — ॥ శ్లో ॥ నదీషు దేవభాతేషు తటాకేషు సరస్సుచ ।
స్నానంసమాచరెన్నిత్యం గర్తవ్యప్రవణేషుచ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణ —
॥ శ్లో ॥ నదీనదతట్లాకేషు దేవభాతజలేషుచ । నిత్యంక్రియార్థం స్నాయీ
తగిరిప్రసవణేషుచ ॥ * ॥ నదః - ప్రత్యక్సీతః । మనుః — ॥ శ్లో ॥
కూపేషూద్భృత తోయేన స్నానం కుర్వీతవాభువి । స్నాయీతోద్భృతతో
యేన హ్యథవా భువ్యసంభవే ॥ * ॥ భూమిస్థజలస్నానాసంభవే, కూ
పాదుద్భృత్య మృన్మయపాత్రావర్జితజలైః స్నాయూదిత్యర్థః । తథా అఖ
ణ్డాదర్శ — ॥ శ్లో ॥ శూర్పవాతనఖాగ్రాముస్నానం వస్త్రఘటోదక
మ్ । మార్జనీరేణుకేకామ్చ హన్తి పుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥ జాబాలిః -
॥ శ్లో ॥ నపారక్యే నదాస్నాయాన్నభుజ్జీతమహావిశి । నార్ద్రీమేకంచవస
నం పరిదధ్యాశ్కదాచన ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పరకీయనిపానేషు న
స్నాయీతకదాచన । నిపానకర్తుస్సాన్వితృతుచుష్కృతాంశేనలిప్యతే ॥ * ॥
ఏతత్పలితాది జలవిషయమ్ । మహాత్మనాం నిపానేషు న హోషః । తథా
మార్జణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ పురాణానాం నరేంద్రాణాం ఋషీణాంచ మ
హాత్మనామ్ । స్నానంకూపతటాకేషుదేవతానాం సమాచరేత్ ॥ * ॥ వృ
ద్ధచునుః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాయోపాస్త విత్తస్య పతితస్యచ వాధుషః ।
నస్నాయాదుదపానేషు స్నాత్వాకృచ్ఛ్చింసమాచరేత్ ॥ * ॥ నద్యాద్య
లాభే విశేషమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూపతటాకేషు యదిస్నా
యాత్కథంచన । ఉద్భృత్యముత్తికాపిణ్డాదశవభాఞ్చథవా క్షిపేత్ ॥ * ॥

ఏతత్పరకీయనిపానవిషయమ్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ పరకీ
యనిపానేషు యదిస్నాయంతగ్రంథంచన । సప్తపిణ్డాంస్తతోద్ధృత్య తత్ర
స్నానం సమాచరేత్ ॥ అలాభే దెవభూతానాం సరసాం సరితామపి । ఉ
ద్ధృత్య చతురః పిణ్డాన్ సారకేయ స్నానమాచరేత్ ॥ శ్రీ పిణ్డానభవో
ద్ధృత్య స్నాయాదాపత్సునోసదా । అన్యైరపి కృతేకూపే సరోవాప్యా
దికేతధా ॥ తత్రస్నాత్వాచ పీత్వాచ ప్రాయశ్చిత్తం నవిద్యతే ॥ * ॥
ఇదమత్యంతాపద్విషయమ్ । అనాపది , విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ అన్య
జ్ఞైఃఖానితాః కూపాస్తటాకావాప్య ఏవచ । ఏషు స్నాత్వాచ పీత్వాచ
ప్రాజాపత్యేనశుభ్యతి ॥ అకామాద్భ్యామ్మృణశ్శుభ్యేద్భ్యామ్మృకూర్చప
వాసతః ॥ * ॥ పిణ్డానుద్ధరణే శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అనుద్ధృత్యతు యః
స్నాయాత్పరకీయజలాశయే । వృధాభవతి తత్సాన్నినంకర్తుః సాపెనలి
ప్యతే ॥ అత్ర విశేషః । అనుత్పృష్టేషు నస్నాయాత్తదైవాసంస్కృతే
షుచ ॥ * ॥ అసంస్కృతమ్ - అప్రతిష్ఠితమ్ , సర్వసతోద్భవేనాకృ
తమనుతస్మిన్ ॥ ఉత్పృష్టేషు సర్వాస్థిత్యైవ కృతత్వాత్పిణ్డానుద్ధరణే
పి నదోషః ॥ అత్ర శబ్ధః — ॥ శో ॥ స్నాతస్య వహ్ని తప్తేన తక్తైవప
రవారిణా । శరీరశుద్ధిర్విజ్ఞేయా నతుస్నానఫలం లభేత్ ॥ * ॥ పిణ్డాను
ద్ధరణే నపరవారిస్నానైన స్నానఫలమ్ , కింతు శరీర శుద్ధిమాత్రమిత్య
న్యః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శో ॥ వృధాతూష్ణోదకైః స్నానంవృధాజప్య
నువైదికమ్ । వృధాత్వశ్రోత్రియేదానం వృధాభుక్తమసాక్షికమ్ ॥ * ॥
యత్తు షట్శ్రీంశమ్ తే — ॥ శో ॥ ఆపఃస్వభావతోమేధాః కింపునర్వ
హ్నిసంయుతాః । తేన సంతః ప్రశంసన్తి స్నానముష్ణేన వారిణా ॥ * ॥
తదాతురవిషయమ్ । తథా యమః — ॥ శో ॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతం పు
నః పూతంతువహ్నినా । ఆహ్నుతమాతురస్నానై ప్రశస్తంతు శృతోదక
మ్ ॥ నిత్యం వైమిత్తికం స్నానం క్రియాత్మకం మలకర్షణమ్ । తీర్థాభా
వేతు కర్తవ్యముష్ణోదకపరోదకైః ॥ * ॥ చంద్రికాయామ్ — ॥ శో ॥ కు
ర్యాన్వైమిత్తికంస్నానం శీతాన్నిః కామ్యమేవచ । నిత్యం యాదృచ్ఛ

కంచైవ యధారుచి సమాచరేత్ || * || ఇదం చక్షాల శవాదిస్పర్శస్నానవి
 షయమ్ | పూర్వత్రయమోక్తం వైమిత్తికస్నానమస్పృశ్యసంప్రేక్ష్య
 ష్టి విషయమశక్త విషయం వేతి నవిరోధః | వృద్ధమనుః — || శ్లో || మృ
 తౌజన్య నిసజ్ఙాగ్రన్త్యాం శ్రాద్ధే జన్మ దినేతథా | అస్పృశ్యసంస్పృ
 శేచైవ నస్నాయాదుష్ణవారితా || అస్పృశ్యః - స్వతోఽస్పృశ్యః, నతు
 శ్వాదిసంప్రేక్ష్యసంస్పృశ్యోవిప్రః || శ్లో || సక్రాన్త్యాంభానువారేచసప్త
 మ్యాం రాహుదర్శనే | ఆరొగ్యపుత్ర విశ్రాంతీ నస్నాయాదుష్ణ వారితా ||
 పార్శ్వమాస్యాం తథాదర్శే నస్నాయాదుష్ణవారితా | సగోహత్యాకృ
 తంపాపం ప్రాప్తోత్యేవ నసంశయః || * || ఏతేనోక్తేషు మరణాదిషు
 తీర్థాభావేఽపి, నక్వాపుష్టోదకైః స్నాయాత్; పరోదకైర్దృష్టతైః కూ
 పోదకైర్వా స్నాయాదిత్యుక్తంభవతి | అత్రవ్యాసః — || శ్లో || శీతా
 స్వపునిషిచోఽస్థా మస్త్రీ సమ్భారసంభృతాః | గేహేఽపిశస్యతేస్నా
 నం తద్దీనమఫలంబహిః || * || మస్త్రీః - అగ్నిహోత్రావారితాశ్చ, తద్దీనమ్-
 మస్త్రీహీనమ్, సమ్భారాః - మృదాదయః, బహిః - తటాకాదా | అత
 స్తీర్థాదా స్నానమపి మస్త్రీహీనం మఙ్గూకాది మజ్జనవత్ | తదా హవిష
 స్వాత్ — || శ్లో || మస్త్రీ సమ్భారసంయుక్తముపస్పృశనముచ్యతే |
 స్నానేఽవగాహనేచైవ స్థావనం విధివర్జితమ్ || మత్స్యకచ్ఛపమఙ్గూకా
 స్త్రాయోమగ్నాదివానిశమ్ | నతేషాంహిస్నానఫలం తతైవవిధివర్జితమ్ || * ||
 మనుః — || శ్లో || నాతురొనారుణకరానాక్రాన్తేచనభస్థలే | నపరాఘ్ఘ
 సి నాలేప నాశిరస్కఃకధంచన || * || నారుణకరానాక్రాన్తే - అరుణో
 దయాత్పూర్వంనస్నాయాదిత్యుభయః || శ్లో || నద్యాన్తువిద్యమానాయాం
 నదీంచోత్పజ్యకృత్రిమే | నస్నాయాదలప్తోయేతువిద్యమానే బహూ
 దకే || * || మారగ్జ్ఞేయః — || శ్లో || భూమిష్ఠముద్భృతాత్పుణ్యంతతః
 ప్రస్రవణోదకమ్ | తతోఽపి సారసంపుణ్యం తతోనాదేయముచ్యతే || తీ
 ర్థతోయం తతఃపుణ్యం గోదావర్యాం తతఃపరమ్ || * || విష్ణుః — || వా ||
 ఉద్భృతాత్పుణ్యంభూమిష్ఠముదకం తస్మాన్నాదేయం తస్మాదపి సాధుపరిగృ

హీతంసర్వతపవగాక్లామ్ । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిస్సారస్వతంతోయం
పఞ్చాహేనతు యామునమ్ । సద్యః పునాతిగాఙ్గేయం దశనాదేవనార్క
దమ్ ॥ * ॥ పాడ్యే — ॥ శ్లో ॥ జలం శుద్ధమశుద్ధం వా విష్ణువాస్తుసమీప
తః । విష్ణుగక్లాసమం తోయం మహాపాతకనాశనమ్ ॥ * ॥ శుకానుశాస
నే — ॥ శ్లో ॥ యత్ర భాగవతాఃస్నానం కుర్వంతి విమలాశయాః । త
త్తీర్థమధికంవిద్ధిసర్వపాపప్రణాశనమ్ ॥ * ॥ అశ్వత్థస్తవే — ॥ శ్లో ॥ అ
శ్వత్థస్య జలే యత్ర ఛాయా భవతి కుత్రచిత్ । తత్ప్రయాగసమం తీ
ర్థం తత్రసన్నిహితోహరిః ॥ నద్యామస్తమితే స్నానంవజ్రయేత్తుసదా
బుధః । నద్యాంస్నాత్వా నదీంచాన్యాం నప్రశంసేత ధర్మచిత్ ॥ * ॥
దేవలః — ॥ శ్లో ॥ నదీషు ననదీం బ్రూయాత్సర్వతేషు నపవతమ్ ।
నాన్యం ప్రశంసేత్తత్రస్థస్తీర్థేష్వాపి తనేషుచ ॥ * ॥ శ్రుతిః — సి
తాసితే సరితౌ యత్రసంగతే తత్రాప్లుతాసౌ దివముత్పతన్తి । యేవై త
న్వాం విస్మజన్తి నీరాః తేజనాసో అమృతత్వం భజన్తే ॥ * ॥ ఇతి । గ
క్లామాహాత్యే — ॥ శ్లో ॥ యస్యాదరే స్థితం తోయం గోదావర్యాశ్చ
యామతః । నయాత్యసౌ పునర్గర్భమీతి వేదవిదోవిచుః ॥ శ్రుతాభిలషి
తా దృష్టౌ స్మృతా పీతాఽవగాహితా । గక్లా తారయతే నృణాము
భావంశౌ భవాణవాత్ ॥ * ॥ శ్రీపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సేతుం దృ
ష్టౌ సముద్రస్య బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ * ॥ పాడ్యే — ॥ శ్లో ॥
దేవేన సహ తత్రాలె నిమజ్జన్తిసా యే నరాః । తేనిర్ధూయాశుభంసర్వం
మహాపాతకమప్యథ ॥ యాన్తి ధ్రువం సుచుష్పాపంస్థానమాచన్ద్రితార
కమ్ । యజన్తంవాఽశ్వమేధేన రాజానంపృథివీపతిమ్ ॥ * ॥ వ్యాసః —
॥ శ్లో ॥ నద్యాయచ్ఛ పరిభ్రష్టం నద్యా యచ్ఛవివర్జితమ్ । గతప్రత్యా
గతం యచ్ఛ తత్తోయం పరివజ్రయేత్ ॥ నమేహేత జలద్రోణ్యాంస్నా
తుంచ ననదీం తరేత్ । నాతిక్రమేద్వృథా సింధుం నానుస్థాతుం నదీం త
రేత్ ॥ * ॥ సింధుమ్ - నదీమ్ । వృథా - అస్నాత్వాఽనాచమ్యవా నలజ్జయే
దిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం రజక తీర్థేషు భూజనం

గణికాగృహే । పశ్చిమోత్తర శాయిత్యం శక్రస్యాపిశ్రియం హరెత్ ॥
యోగ యాజ్ఞ వల్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్రాహ్యస్తస్త్రిమాత్రాః నద్యాః
ప్రథమ వేగికాః । ప్రత్యోభితాశ్చ కేనాపి యాశ్చ తీర్థాః ద్వినిస్రతాః ॥
తీర్థమ్ - అవతరణదేశః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ యాశ్శోషముపగచ్ఛ
న్తి గ్రీష్మే కుసరితశ్చయాః । తాసు ప్రావృషి నస్సాయా దపూర్ణైః పశ
వాసరె ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ శశివ్రతం త్రయః కృత్వా
గాయత్ర్యాశ్చాయితం జపః । ఆష్టావనం మహానద్యాం తుల్యమేతద్భ
తుష్టయమ్ ॥ ఉమాత్వాభూధరైః మోఘాధిప్రవిశత్యమ్బునంతతిః । యా
సామహా నదీజ్ఞేయా సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ శతయోజన మాగమ్య శైలా
ద్విశతి సాగరమ్ । యాఽమ్బునంతరైకేతాంప్రవదన్తి మహానదీమ్ ॥ ఉ
మాత్వా పూర్వదిగాఘగే శైలే సలిలసంతతిః । యాసామహా నదియ
క్తా సానదిత్యభిధీయతే ॥ సరస్వతీ సూర్యసతా జహ్ను కన్యాచ నర్మ
దా । ఏతాశ్చతుర్ముహానద్యో మహానద్యుత్తమోత్తమాః ॥

— శ్రి అథ సంక్రమణ నిర్ణయః శ్రి —

సహ్యాగ్రినివిషయే వృద్ధవసిస్థః ॥ శ్లో ॥ అయనేద్వే ద్వే విషువే
చతస్రస్థదశీతయః । చతస్రో విష్ణుపద్యశ్చ పహ్యాగ్రిన్త్యోద్వాదశ స్మృ
తాః ॥ * ॥ విష్ణుపద్యాదిలక్షణం సంజ్ఞాప్రకరణపహ్లాక్షమ్ ॥ శ్లో ॥ మృగకర్క
టసక్తాగ్రిన్త్యే ద్వేతూదగ్దక్షిణాయనే । విషువేతు తులామేషా గోలమధ్యే త
యోః పరాః ॥ అతీతానాగతేపుణ్యే ద్వేతూదగ్దక్షిణాయనే । త్రింశత్క
ర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతిః స్మృతాః ॥ విషువేతు తులామేషే నాడ్య
స్తూభయతోదశ ॥ పుణ్యానాం విష్ణుపద్యానాం పాక్విశాద్దపి షోడ
శ । షడశీత్యాం వ్యతీతాయాం షష్టిరుక్తాస్తూ నాడికాః ॥ పుణ్యాగ్రితీశేషః ।
అహస్సహ్యాగ్రిమణిపుణ్యమహాః కృత్స్నం ప్రకీర్తితమ్ । రాశ్రాసంక్రమ
ణే పుణ్యం దినార్థం స్నానదానయోః ॥ పూర్ణైవైవార్ధరాత్రేతు యదా
సహ్యాగ్రిమతేరవిః । తదా దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్యా మకర కర్కటౌ ॥
యద్యస్తనుయవేళాయాం మకరం యాతిభాసకరః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రే

వా స్నానం దానం పరేహని ॥ అథకరాత్రే తమార్ధస్యంవా సజాగ్రన్తా
దక్షిణాయనే । పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నదయతే రవిః ॥
కుర్యాత్సదాయనే మధ్యే విష్ణుపద్యాంవిమూవతి । షడశీత్యామన్త్యభాగే
స్నానదానాదిమాదృతః ॥ * ॥ భవిష్యోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యూషేకర్క-
టం భానుః ప్రదోషే మకరంయది । సజాగ్రమేక్షస్త్రినాడ్యస్తు పుణ్యాః పూ-
ర్వోత్తరాఃస్మృతాః ॥ యాయాస్సన్నిహితానాడ్యస్తాస్తాఃపుణ్యతమాఃస్మృ-
తాః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యస్యసజాగ్రమేపుణ్యేనస్నాయా-
చ్యదిమాసవః । సప్తజన్మసురోగీసావ్యద్భుఃఖభాగీచ జాయతే ॥ * ॥ అత్రా-
యం వివేకః । ముక్త్యామకరకర్కటౌ స్నానం దానం పరేహని । పూ-
ర్వమేవదినంగ్రాహ్యమితివిశిష్యనిశ్చితత్వాద్రాత్రౌసంక్రమణేకర్కటకే
పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యమ్, స్నానదానాదౌ తథామకరే పరదినమేవ
గ్రాహ్యమ్, నరాత్రౌ స్నానదానాదికం కార్యమితి, విశేషణవైయధ్యా-
వత్తేః । రాత్రౌ సంక్రమణే పుణ్యమితీదం కర్కట మకర వ్యతిరిక్తవిష-
యమితి వ్యాఖ్యాతృభి రాఖ్యాతమ్ । తతశ్చ ॥ శ్లో ॥ రాహుదశాన-
సజాగ్రన్తి విషువాత్యయవృద్ధిః । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రౌ
వపి నమష్యతి ॥ * ॥ ఇతివచనంచ తదన్యసజాగ్రమవిషయమ్ (గ్రహణౌ
ద్వాహసజాగ్రీ నీతి పారాస్తరమ్) అత్యయః - మృతిః, వృద్ధిః - పు-
త్రజన్మ, అతస్తయోః పూర్వాపరదినపవ స్నానాదికం కార్యమ్ । తథా
భవిష్యోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ మిథునాతగ్రసజాగ్రన్తి ర్యదిస్యాదంశు-
మాలినః । ప్రభాతేవా నిశీధేవా కుర్యాదహనిపూర్వతః ॥ పూర్వతః -
పూర్వస్మిన్ ॥ శ్లో ॥ కార్తుకంతు పరిత్యజ్య యుషం సజాగ్రమతే రవిః ।
ప్రదోషేవానిశీధేవాస్నానం దానం పరేహని ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి —
॥ శ్లో ॥ యద్యస్తమయవేళాయామ్, ఇతి । అతః కర్కటమకర సజాగ్రమ-
యోర్వికలేషన పూర్వాపరాహ విహితవింశతి వష్టినాడికాదికాలేషు దివ-
సగతపుణ్యకాలతారతమ్యపరమేవ యాయాస్సన్నిహితా ఇతి వచనమితి ।
యత్త్వాపస్తమేనోక్తమ్ — ॥ సూ ॥ సశిరావమజ్జన మపునర్జయే

త్ || * || ఇతి తదల్పజలవిషయమ్ , సముద్రవిషయంచ । తథాబ్రహ్మ
 ణే — || శ్లో || స్రవన్నదీషుతుస్సాయాశ్చవిశ్వాస్త్రైస్థిశోద్విజః । తటా
 కాదిషు తోయేషు ప్రత్యక్షం స్నానమాచరేత్ || గృహస్థస్తు స్రవస్తీషు
 నిమజ్జ్య స్నానమాచరేత్ । అన్యత్రాసిచ్యహస్తాభ్యామితరేషాంతుమార్జ
 నమ్ || నాలాస్ఫుసి శిరోమజ్జే న్నానగాహేత్త సహదధౌ । క్రియా
 స్నానే శిరోమజ్జే దన్యత్రాపి సరిత్సుచ || ప్రోతసోఽభి ముఖః స్నాయా
 న్మార్జనేచాఘుర్లజే । అన్యత్రారగముఖౌరాత్రాస్రాజ్ముఖోఽగ్నిము
 ఖోఽపివా || సన్ధ్యాముఖస్తుసన్ధ్యాయాంతథాచాద్యస్తయామయోః || * ||
 అన్యత్ర స్థావరౌదకే కాత్యాయనః — || శ్లో || అశ్నుస్తాశ్చురిభిశ్చై
 వ శ్రోత్ర దృఙ్మాసికాముఖమ్ । పిథాయాస్తరిషుజ్జాలృషి త్రిజక
 పేదఘమషణమ్ || * || స్మృత్యర్థసారే — || శ్లో || సన్ధ్యాం నాస్త
 మితే స్నాయాద్విశేషాత్తథయామయోః । అగ్నింప్రజ్వాల్యవా
 స్నాయా ద్వాపాయదిషు మహాజలే || రాత్రా స్నానం నకురీత్తదా
 నంచాపియథావిధి । అన్యత్ర ధామై ఇతేవ తత్ర శ్లే స్నానమాచరే
 త్ || బ్రాహ్మణాగ్నిగవామగ్రై స్నానం విజ్ఞాప్య బుద్ధిమాన్ । నిశిస్నా
 నంచదానంచకుర్యాద్గ్నిం సమిధ్యచ || * || ఏతే అప్పుశ్యసప్రకృతా
 శ్రజస్త్రవిషయే స్నానదానే । భరద్వాజః — || శ్లో || జప్తక్షే వై
 ధృతౌ పుష్పే వ్యతీపాతేచసజగ్రమే । దర్శేమహానదీస్నానం సమస్తకు
 రితక్షయమ్ || యదిచేదర్ధరాత్రేతు భవేదేవంహిసజగ్రమః । దివసద్వి
 తయం పుణ్యం స్నాన దానజపాదిషు || యద్యర్ధరాత్రసమయాత్పరత
 స్సంక్రమోభవేత్ । పరస్మిన్దివసేపుణ్యంస్నానాద్యఖిలకర్మసు || * ||
 ఇదం కర్కటకమకర వ్యతిరిక్త సజాగ్రన్తి విషయమ్ । భరద్వాజః—
 || శ్లో || ససత్తమీ భానుదినే సామావాసేస్త్వవాసరే । సచతుర్థారవా
 రేద స్నాపనం పృథుసింధుషు || కృతం వష్టి సహస్రాబ్దికృతస్నానస
 మం భవేత్ । జపహూమప్రదానాని తాదృశాని భవన్తిచ || పర్వణి
 స్సపనం శస్త్రం సర్వేషాం లవణామ్బుధౌ । సాగరేషు తథాఽనేషు శుభ

మాస్థావనం స్మృతమ్ ॥ సారారవారయోరభౌ పరస్వనోరుభయోఽపి ।
 సంతానకామీ నస్నానం కుర్యాత్తు గ్రహణం వినా ॥ పిథే పరస్వణి నస్నా
 యాద్యతుర్దశ్యామహూదథౌ । సాచేద్భూషయతా స్నాయాత్తామతి
 క్రమ్యపరస్వణి ॥ * ॥ అన్యత్ర ॥ శ్లో ॥ అశ్వశ్శసాగరస్తేవైతౌ నస్ప్రిష్ట
 వ్యౌకదాచన । మన్దవారెసమృశేతూర్వ మపరం పరస్వణి స్పృశేత్ ॥
 తథా — గర్భిణ్యాం సంప్రవేశంచ గర్భిణీ గృహిణీయది । వపనం
 సాగరస్నానం శవభారంచవర్జయేత్ ॥

— శ్రీ తీర్థయాత్రాయాం వాహన నిషేధః శ్రి —

స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఛత్రంతు హరతేపాదమర్థం హరతిపా
 దుకా । యానంహరెత్త్రిపాదంతు సర్పంహరతిదోళికా ॥ ఐశ్వర్యాన్లో
 భమోహాద్వా గచ్ఛేద్దావనాదిభిస్తుయః । నిష్కలం తస్య తతీర్థం తస్మా
 ద్దానాదివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ కుటుంబిన్
 వినా నేయేషాం దృష్టం తీర్థాదిసేవనమ్ । కుటుంబిన్ గృహేసర్వం విక
 లో నిర్గతోగృహేత్ ॥ * ॥ వికలః - శూన్యనిత్యకృత్యత్యతీర్థః ।

— శ్రీ నదీనాం రజోదోషనిర్ణయః శ్రి —

నదీరజోదోషవిషయ కిచ్చిచుచ్యతే । అత్ర కాత్యాయనః —
 ॥ శ్లో ॥ సంప్రాప్తై శ్రావణేమాసిసర్వానద్యోరజస్వలాః । తాసుస్నానం
 నకుర్వీత వర్జయిత్వాతు జాహ్నువీమ్ ॥ * ॥ మారగ్జ్ఞేయః — ॥ శ్లో ॥
 ద్విచూసం సరితస్సర్వాభవన్తిహి రజస్వలాః । అప్రశస్తం తతఃస్నానం
 వషాఢౌ నవవారిణి ॥ * ॥ కరగటసగ్రీ మమారభ్య సింహాంతం మాస
 ద్వయంనద్యో రజస్వలాభవన్తి । మారగ్జ్ఞేయః — ॥ శ్లో ॥ నభానభస్య
 యోర్మధేసర్వానద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం నకుర్వీత దేవషిపి
 తృతర్పణమ్ ॥ * ॥ అత్ర నభస్యశబ్దస్సింహశ్రావణపరః । తథావైయా
 ఘ్రుపాదః — ॥ శ్లో ॥ సింహకరగటయోర్మధేసర్వానద్యోరజస్వలాః ।
 తాసు స్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వా మహానదీః ॥ * ॥ నారసింహపురా
 నై — ॥ వా ॥ గర్జ్జాయునా గోదావరీ తుర్గభద్రా కావేరీ త్యేతామ

హానద్యః ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యమహితా గడ్డాప్లక్షజా
తాసరస్వతీ । రజసానాభిభూయన్తై వేణాచనదసంజ్ఞితా ॥ * ॥ మహా
భారతే — ॥ శ్లో ॥ మహానద్యోదేవి కాచ కావేరీ ప్లక్షజాతథా । రజసా
తు ప్రచుష్టాసుస్యః కర్కటాకౌత్ర్యహం నృప ॥ * ॥ ప్లక్షజా - గౌతమీ ,
బా ౧ హ్మ — ॥ శ్లో ॥ గోదావరీ భీమరధీ తుగ్ధ భద్రాచ వేణికా । తా
పీ పయోష్ణీ విధ్యస్య దక్షిణేతు ప్రక్షీర్తితాః ॥ భాగీరధీనర్మదాచ య
మునాచ సరస్వతీ । విశోకాచ వితస్తాచ విష్వసా యత్రరతః స్థితాః ॥
ద్వాదశైతా మహానద్యో దేవషిః తైత్రసమ్భవాః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తై శ్రావణే మాసి త్ర్యహం గడ్డా రజ
స్వలా । చతుర్థేహని సంప్రాప్తే శుద్ధాభవతిజాహ్నవీ ॥ * ॥ ఏత
చ్చాష్ట్ర మానాభిప్రాయమ్ । అన్యథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమం కర్కటకేఽ
పి త్ర్యహం గడ్డా రజస్వలా । సర్వారక్త వహానద్యః కరతోయాఽమ్బు
వాహినీ ॥ * ॥ ఇతివచనవిరోధఃస్యాత్ , శా ౧ వణమాసప్రవృత్తైర్వా
గేవ కర్కటకసంక్లా ౧ నైః । కరతోయా - నదీ , కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥
కర్కటాదౌ రజోదుష్టా గౌతమీవాసరత్రయమ్ । చన్ద్రభాగానతీగడ్డాన
రయూర్నర్మదాతథా ॥ తదేవమ్ ॥ శ్లో ॥ తపనస్య సుతాగడ్డా గౌమతీచ సరి
ద్వరా । రజసా నప్రచుష్యన్తి యేచానేయే పున్నదాః స్మృతాః ॥ * ॥
ఇతి కాత్యాయనవచనమ్ , మాసద్వయ దోషాభావవరమ్ । సపవ ॥ శ్లో ॥
వభోనభస్యయోర్మధ్యే సర్వా నద్యోరజస్వలాః । నసన్ధ్యోపాసనం
స్నానం దేవర్షి పితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఏవమపి నదాః పుమాంసఇతి రజో
దోషోవాస్త్యేవ ॥ శ్లో ॥ రజసానాభిభూయన్తై యేచానేయే నదసంజ్ఞితాః ।
ఇతి స్మృతేః । ప్రత్యక్షోత్సాహానదాః । అస్యక్వచిదపవాదమాహ కా
త్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గేఽప్రేతస్నానే తతైవచ । చ
న్ద్రసూర్యగ్రహేనైవరజోదోషోనవిద్యతే ॥ స్వర్ధనస్యస్థసమాని స్యు
స్సర్వాణ్యమృంశి భూతలే । కూపస్థాన్యపి సోమార్కగ్రహణే నాత్ర

౧ ప్రాతఃస్నాన ఇతి పాతానైరమ్ .

సంశయః || సర్వం గణ్ఠా సమం తోయం సర్వే బ్రహ్మ సమాద్విజాః ।
సర్వం భూమిసమం దానం గ్రహణే చంద్ర సూర్యయోః || * ||

— శ్రీ గ్రహణకాలస్నానశ్రాద్ధాదివిధిః శ్రి —

మహాభారతే — || శ్లో || గణ్ఠా స్నానం ప్రకుర్వీత గ్రహణే
చంద్ర సూర్యయోః । మహానదీషు చాన్యసు స్నానం కుర్యాద్ధ్య
ధావిధి || * || శ్లోః — || శ్లో || వాపీ హపతటాకేషు గిరిప్రప్రవణేషు
చ । నద్యాం నదే దేవఖాతే సరసీషూర్ధ్వతామ్బుషు || ఉష్ణోదకేఽపివా
స్నాయాగ్గ్రహణే చంద్ర సూర్యయోః || * || ఉష్ణోదకస్నానం రోగి
విషయమ్ । తథా వైయాఘ్రపాదః — || శ్లో || అదిత్య కిరణైఃపూతం
పునఃపూతంతు వహ్నినా । అతోవ్యాధ్యాతురః స్నాయాగ్గ్రహణేపుష్క
వారిణా || చంద్ర సూర్యగ్రహేస్నాయాత్పుణకే సూతకేఽపివా । అస్నా
యీమృత్యుమాపోతి స్నాయీమృత్యుం నవిస్తతి || గ్రహణే సజగ్ర
మేవాఽపి నస్నాయాద్యదిమానవః । సప్త జన్మ సురోగీస్యాఽక్షఃఖభాగీచ
జాయతే || * || మహాభారతే — || శ్లో || సర్వసేవనాపి కర్తవ్యం శ్రా
ద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తునాస్తిక్యా తపజ్జగౌరివసీదతి ||
భూమిగ్రావస్సువర్ణం వా ధాన్యం వాయుద్య దీప్సితమ్ । తత్సర్వం గ్రహ
ణే దేయమాత్మ నఃశ్రేయశ్చచ్ఛతా || * || వైమిక్తికశ్రాద్ధేషు పరితత్వా
గ్గ్రహణే శ్రాద్ధ మామేన కర్తవ్యమ్ । తథా వ్యాసః — || శ్లో || ఆ
పద్యనగ్నాతీర్థేచ గ్రహణే చంద్ర సూర్యయోః । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజోద
ద్యా పూఛద్రోదద్యాత్సదైవహి || * || అతః సతినమ్భువేఽప్యామేనైవ
శ్రాద్ధంకార్యమ్, నత్వన్నేనేతి । బోధాయనః — || శ్లో || అశ్రోత్రి
యః శ్రోత్రియోవాహ్యపాత్రం పాత్రమేవవా । విప్రబ్రువోవాఽపా
నా గ్రహణే దానమహతి || * || అశ్రోత్రియః - వేదహీనః, శ్రోత్రి
యః - ఏకశాఖాధ్యాయీ, అపాత్రమ్ - విద్యా తపోహీనః, పాత్రమ్ -
తమ్యక్తః, విప్రబ్రువః - అధ్యయనాధ్యాపనరహితః, తమ్యక్తోవిప్రః,
వ్యాసః — || శ్లో || త్రిదశాఃస్పృశసమయే తమ్యక్తన్దిపితరస్తథా । మ

సుష్యమధ్యకాలేతు ముక్తికాలేతు రాక్షసాః ॥ * ॥ ౧ ఇదం త్రిదశాదికా
 లపరమ్, నతూత్తమాదిపరమ్ । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ స్నానంస్యాచువ
 రాగాదౌ మధ్యే హేమమస్పరార్చనమ్ । గ్రస్యమానై భవేత్స్నానం
 గ్రస్తై హేమమోవిధీయతే ॥ ముచ్యమానై భవేద్దానం స్నానం ముక్తై విధీ
 యతే । గ్రస్యమానే రహస్యాన్మచ్చ్యమానే నిశాకరే ॥ ప్రాకృ
 త్శాచ్యే సంక్రమేషాః క్షుధ్యకాలోఽపి భాగశః । చంద్రసూర్యోపరా
 గేతు యావద్దశః నిగోదరః ॥ * ॥ బ్రాహ్మ — ॥ శ్లో ॥ ఉపమధ్యేల
 క్షగుణం గ్రహణై చంద్రసూర్యయోః । పుణ్యం కోటిగుణం మధ్యే ము
 క్తికాలేత్వనర్థమ్ ॥ * ॥ స్నాన దానాదీః శేషః । నిగమే — ॥ శ్లో ॥
 యదాసూర్యగ్రహే రాత్రౌ చ నాచంద్రగ్రహే యది । తత్రస్నా
 నం నకుర్వీత దద్యాద్వాచతుర్థి చర ॥ * ॥ వైయాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥
 స్నాత్తర్కర్కపరిశ్యాగో రాహుబన్ధశ్చ సూరికే ॥ * ॥ స్నాత్తర్కర్క-
 శాస్త్రదానాది । అజ్ఞిగాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేపరాశరాసుతకేచ మృత
 కే రాహుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత్ దానం శాత్రువివర్జితాః ॥ * ॥
 శాత్రుమ్ - లోభః । అతో గ్రహణే స్నానాదావాశౌచం నా
 త్యేవ । తథాబిదోషశ్చ నాస్త్యేసిద్ధమ్ । సక్రమే — ॥ శ్లో ॥ కాలేన
 వోదకం శుద్ధం నిపిజేత్ర్యహమేవతత్ । అకాలే సప్తరాత్రంతు పీత్వా
 నాద్యాదహర్నిశమ్ ॥ * ॥ భవిష్యశ్చురాణే — ॥ శ్లో ॥ సుహదమ్బు సమం
 వాపి యదితిష్ఠేత్పురాతనమ్ । నవామ్బుమిశ్రితం తేన నచష్టమితి సూర
 యః ॥ * ॥ వైయాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ అభావేకూపనాపీనా మనపా
 యి పయోభృతామ్ । రజోచుష్టేఽపిపయసి గ్రాహభాగోనచష్యతి ॥ * ॥
 కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్తణిచోత్సర్గే ప్రేత స్నానేచనిర్గతా ।
 చంద్రసూర్యగ్రహచైవ రజోదోషో నవిద్యతే ॥

— శ్రీ మాఘస్నానవిధిః శ్రీ —

అథ మాఘస్నానవిషయే కించిదుచ్యతే । పాద్యై — ॥ శ్లో ॥ ఆపో

౧ ఇదం గ్రహణస్య స్పర్శ మధ్య మోక్షకాలపరమితిపాతాన్తరమ్ ।

నారాయణ దేవస్సర్వవేదేషు పత్యతే ॥ గ్రహణాంచ యథాసూర్యో
 నక్షత్రాణాం యథాశశీ । మాసానాంచ తథామాఘ శ్శేష్టస్సర్వేషు క
 మేసు ॥ యోగోఽపిచర్లభౌరాజక త్రైలోక్యే సచరాచరే । అష్టివ్యో
 గేఽవ్యశక్తోహి సాయాదపిదినత్రయమ్ ॥ యోగః - మకరే కార్తేన్యై
 నమాఘాన్వయః ॥ శ్లో ॥ అథాతస్సంప్రవత్స్యామి మాఘస్నానవిధిం పరమ్
 కర్తవ్యో నియమః కశ్చిద్వ్యతిరూపో నరోజ్జమైః ॥ ఫలాతిశయహేతో
 వైకేకించద్భజ్యం త్యజేద్భుధః । భూమాశయాత హూతవ్యమాజ్యం
 తల విమిశ్రితమ్ ॥ త్రికాలం చార్చయేన్నిత్యం వాసుదేవం సనాతనమ్ ।
 దాతవ్యోదీపకోదణ్డోదేవముద్దిశ్యమాధవమ్ ॥ ఇథనంకమృశం వస్త్రముపా
 నతుగఙ్గుమంఘ్రతమ్ । అన్నం చైవ యథాశక్తి దేయం మాఘే నరాధి
 ప ॥ పరస్యాన్నం నసేవేత త్యాజ్యోవిప్రైః ప్రతిగ్రహః । మాఘస్తే
 భోజయేద్విప్రా యథాశక్తి నరాధిప ॥ దేయాతుదక్షిణాతేభ్యోహ్యో
 ద్భ్యనోహితమిచ్ఛతా । మకరస్థే రవౌ మాఘే గోవిద్వాచ్యుత మాధవ ॥
 స్నానేనానెనమేదేవ యథోక్తఫలదోభవ । ఇతిమన్త్రం సముచ్ఛార్యస్నా
 న్యాహ్వానంసమాశ్రితః ॥ బహిస్సాన్నంతం వాప్యదౌ ద్వాదశాబ్జఫలప్ర
 దమ్ । తటాకే ద్విగుణం రాజక నద్వాదౌతు చతుర్గుణమ్ ॥ దశథా దేవ
 భాతేచ శతథాచ మహానదీ । శతం చర్గుణం రాజక మహానద్యోస్తు సంగ
 మే ॥ మహానదీ - మహానద్యామ్ । సహస్రగుణితం సర్వం తత్ఫలం మ
 కరేరవా । గణ్ఠాయాం స్నానమాత్రేణ లభతే మానుషోన్మప ॥ పాపా
 నాం భూరిభారస్య దాహదేశం ప్రజాపతిః । ప్రయాగం విదధే భూపప్ర
 జానాంచ హితేరతః ॥ సితాసితేఽపి యోమజ్జేదపిపావశతావృతః । మ
 కరస్థే రవౌ రాజన్నగర్భేషు నిమజ్జతి ॥ దుర్జయావైష్ణవీమాయా దేవైర
 పి సుదుస్త్యజా । ప్రయాగే దహ్యతేసాపి మాఘమాసే నరాధిప ॥ ధర్మ
 ద్రవ్యోహ్యపాం బీజం వైకుణ్ఠచరణాచ్ఛృతమ్ । ధృతం మూర్ధ్నిమహేశై
 న యద్ధాజ్ఞమమలం జలమ్ ॥ తద్భ్రువైవ నసన్దేహానిగుణం ప్రకృ
 తేః పరమ్ । తేన కింసమతాంగచ్ఛేదపిబ్రహ్మణ్ణగోచరే ॥ సర్వేభ్యోఽపి

చ యజ్ఞేభ్యోమాఘాయోగాచ్చగర్జతి । తీర్థాచ్చ తవసామాఘాన్యాయో
విద్యాయాశ్చ గజః ॥ అష్టివైవభారతే వషేః కర్మభూమావిశేషతః ।
మాఘస్నానం వినాన్యాణాం నిష్ఫలం జన్మకీర్తితమ్ ॥ మకరస్థే రవామా
ఘేయత్రక్వాపి బహిర్జలే । నిమామైర్వా సకామైర్వా స్నాతవ్యంహ
రితుష్టయే ॥ ప్రతేడావైస్తపోభిశ్చ నతథాప్రియతేహరిః । మాఘశ్శ్చ
నమాత్రేణ యథాప్రీణాతికేశవః ॥ అవైష్ణవోహతోవిప్రా హతంక్రాంత
మదక్షిణమ్ । అబ్రహ్మణ్యంహతం క్షత్రుననాచారం కులం హతమ్ ॥ ఆదీ
ష్టేఽగ్నో హతోఽపూమః స్వాధ్యేథాకక్రియాహతా । జీవనార్థం హతం
తీర్థం జీవనార్థం హతం వ్రతమ్ ॥ సన్నిధ్యోఽపి హతోమన్తో వ్యగ్రచిత్తో
హతోజపః । అన్యాయానం హతంసర్వం యత్యుతం పారలౌకికమ్ ॥ మ
నుష్యాణాం తథాజన్మ మాఘస్నానం వినాహతమ్ ॥ మకరస్థే రవాయో
హి నస్నాత్యనుదితేరవా । కథంపాపైః ప్రముచ్యేత కథంసత్త్రిదశంప్ర
జేత్ ॥ * ॥ అనేన , మాఘస్నానముదయాత్పూర్వమేవ కర్తవ్యమితి
సిద్ధమ్ । తతశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాఘమాసేరటన్త్యాపః కిందిదభ్యుదితేరవా ।
బ్రహ్మఘ్నంవాసురాపంవాకంపతన్తం పునీమహే ॥ * ॥ ఇతివచనం
స్త్రీశూద్రాది విషయమ్ , తేషాం స్నానవ్యతిరేకేణానుష్ఠానాభావాత్ । విప్రాదివిషయేతు సద్ధ్యాతిక్రమదోషో దుర్వారస్యాత్ , స్నాన
పూర్వకత్వాత్సద్ధ్యావ్యవస్థనాదేః । నహ్యదయాత్పూర్వమ్ , కిందిదవ
యేవ , కాలద్వయే స్నానమితియుక్తమ్ ; మార్జనాద్యుపస్థానాన్తస్యైకకర్మ
త్వేన , మధ్యేకమాన్తరానుష్ఠానాయోగాత్ , ఉదయన్తం దివాకరమి
తివదయకాలే సూర్యోపస్థానవిధానాచ్చ । కిందిదభ్యుదితే స్నాత్వా
ఽనుష్ఠానే , మాసం సద్ధ్యాతిక్రమేణా శుచిత్వ కర్మాన్తర్వత్వశూన్య
త్వాదీదోషః ప్రసజ్జైరకా “ అజీర్ణేఽభ్యుదితేవాన్త ” ఇతి సద్ధ్యాతిక్ర
మప్రాప్యశ్చిత్తే వనవిహితస్యోదయస్నానస్యవైమిత్తికత్వప్రకారేన
మాఘస్నానాసిద్ధిః । యద్వా ॥ శ్లో ॥ ఉవస్యవసయత్సానంసద్ధ్యాయా

యోవిద్యాధరగజః తిపాతాన్తమ్ .

ముదిలేరవా || * || ఇతి స్నానప్రశంసాపరంవా , ఆహూస్విత్తైము
తికన్యాయేన ఉదయాత్పూర్వస్నానపరంవా । అభ్యుదితేపిరవా , కమ్ -
జలమ్ , పతస్తమ్ - స్నానం కుర్వంతం పునీమహేకిల , కిముతోదయాత్ప్రా
క్ స్నానమశ్యలమ్ || స్లో || శోచన్తి సర్వపాపానిమాఘమాసేసమాగతే ।
నాశకాలోఽయనుస్యాకం యదిస్నానస్మతివారిణి || బ్రహ్మహో హేమహా
రీచ సురాపోసుశల్పగః । మాఘస్నాయీ విపాపస్సాన్యత్యతస్యోగీచ
వజ్చనుః || సన్దై చూచా నాత్ర కర్తవ్యో మాఘస్నానే సరాధిప । పా
యశ్చిత్తం పరఃపైశ్చాఘస్నానమనుత్తమమ్ || సర్వైధికారిణోహ్య
స్ర విష్ణుభక్తాయ శాన్తమ్ || * || ఇతి ఏవం ప్రకారపర్యలోచనయా ,
మాఘస్నానం నిశ్చయైమిత్తీకం కామ్యంచేతి సిద్ధమ్ .

— శ్రీ అథ సముద్రస్నానవిధిః శ్లో —

అత్ర సంక్రమాన్లోఃః — || స్లో || పాషాణమస్త్రం ప్రథమం పుర
స్తాదావాహనం సిన్ధుననుస్క్రియాచ । అభ్యుక్తంతథాప్రార్థనమభ్యను
జ్ఞా స్నానంచ కుర్యాద్దశతిరవణంచ || * || క్రమేణ మస్త్రో దాహర
ణమ్ || స్లో || పిషపలావసముశ్పన్నే కృత్యే లోకభయజగ్గరి । పాషాణం
తేనుయాగత్తమాహారార్థంతు కల్పితమ్ || విశ్వావీచ ఘృతావీచ విశ్వ
యోనే విశానుపతే । సాన్నిధ్యం కురుమేదేవ సాగరేలవణావృసి || న
మస్తై పిషపగుచ్ఛాయ నమోవిష్ణవపామ్పతే । నమోజలధిరూపాయ దీనా
నాం పతయేనమః || సర్వరత్నమయ శ్రీమన్ సర్వరత్నాకరాకర । సర్వ
రత్నప్రదాతస్తస్వం గృహాణాభ్యుక్తం మహూదధే || పృథివ్యాం
యారి తీర్థాని ప్రావిశంస్తాన్వం మహూదధే । స్నాతస్యమే ఫలం వే
హి సర్వస్త్వా దపిచాంహసః || సమస్త జగదాధార శ్శ్చచక్రగదాధర । అ
నుజ్ఞాం దేహిమేదేవ యుక్త తీర్థ నిషేవణే || వేదాదయో వేదవసిష్ఠయో
నిస్సరితృతిస్సాగరరత్న యోనిః । అగ్నిశ్చమేతేజఇలాచతేజోరేతోధా
యజ్ఞ మమృతస్యనాభిః || * || వా || ఇదన్తైఅన్యభిరసమానమద్భిర్యః
కాశ్చసిద్ధం ప్రవిశన్త్యాపః , సరోజీణామివ తప్తచం జహోతి పాపం

శరీరాత్సశిరసోఽభ్యుపేత్య || * || ఇదం ద్వయం సా నమస్త్రీః ।
 తర్పణమస్త్రీః || శ్లో || పిష్పలాదం కవింకణ్వం కృతాంతం జీవితేశ్వ
 రమ్ । మనుయించ కాళరాత్రించవిద్యాం చాహర్షణేశ్వరమ్ || ౧ తతోజేవ
 పితర్పణాదినమానమ్ || * || అత్ర విశేషమాహభరద్వాజః — || శో ||
 దర్భాక్షతతలైస్సార్ధం గణ్వాతీరం మహిమానభేః । ప్రణమ్యప్రయ
 తోభక్త్యాదత్వాపుష్పాక్షణ్జాలిమ్ || ద్యౌదేతైస్త్రిభిర్నస్త్రైః ప్రణమే
 ద్దణ్డవచ్చుభః । నమస్తై సంస్వజాయేశ నమోగమ్భిరమూర్తయే || నమో
 మేఘునినాదాయ నమస్తై పంచుత్తినే । వివిధాఘాఘనాశాయసుధా గ
 రాభయతేనమః || మహావ్యధినాథాయ మహారత్నోద్భవాయచ ।
 మహాప్రాణ్యధివాసాయ మహావారిధయేనమః || సముద్రస్సాగరోఽమౌఘ
 ధిరుదవాసుదధిస్తథా । సరస్వానమ్బుగాశిశ్చ పారావారోఽమృతోద్భ
 వః || నామధేయైశ్చతుర్థస్తైః ప్రణవాదినమోస్తకైః । ఏతైర్నస్త్రైర్న
 మస్మృత్యవరుణం ప్రణమేచ్ఛుభః || ఇనుం మెనరుణే త్యాదిద్వాభ్యాంచవరు
 ణంస్తుపితౄ । ముహూర్తద్వితీయోఽత్ర సుసేవ్యాసీతకోవిదః || ముహూ
 ర్తమధవాతత్ర తతస్సానముపాక్రమేత్ । కలాన్పుష్పాణిదర్భాంశ్చద
 త్వాస్నాయాద్యధావిధి || * || ఇతి । తః పాషాణమస్త్రాదిసమానమ్ ।

— శ్రీ అథాభ్యజ్ఞస్నానవిధిః శ్రీ —

భరద్వాజః — || శ్లో || అభ్యజ్ఞస్నపనె యోగ్యావారాయే తిధిభి
 స్సహ । కథ్యంతే తేఽభునా స్పష్టం పుష్టయే బలవృద్ధయే || ఇహోర్బు
 ధస్య సౌరేశ్చ వారేఽభ్యజ్ఞం ప్రశస్యతే । కాన్తిం మామఖిలాం దద్యు

౧ సేతుతర్పణే విశ్వామిత్రో వసిష్ఠమాహ — || శ్లో || వసిష్ఠం వా
 మదేవంచ పరాశరముఖంపతమ్ । వాల్మీకిం నారదంచైవ వాలఖిలాయం
 శ్చ కాశ్యపమ్ || నశం నీలం గవాక్షంచ గవయం గర్ధమాదనమ్ । మైన్దం
 చ ద్వివిదంచైవ ఋషభం శరభంతథా || జామ్బవంతం హనూమంతం సు
 గ్రీవంచాజ్ఞదంతథా । రామంచ లక్ష్మణంచైవ సీతాంచైవ కిరీటణమ్ ।
 ఏతాంశ్చ తర్పయేద్విద్వాదర్భాక్షతతలైస్సహ ||

భోగాగ్నానాధిపాః క్రమాత్ ॥ ద్వితీయాద్యాశ్చ తప్రస్తు ప్రశస్తా సు
 ప్రమితథా । దశమీద్వాదశీచైవ త్రయోదశ్యపిచ స్మృతా ॥ భానుభానూ
 మరాచార్యశుక్రవారేషు సంక్రమే । వ్యతీసాలేచ జన్మత్కే నాభ్యజ్ఞ
 స్నానమాచరేత్ ॥ ఏకాదశ్యాం చతుర్దశ్యామప్తమ్యాం ప్రతిపద్యపి । ష
 ష్ఠ్యాం పర్వణీచాభ్యజ్ఞస్నానం నైవసమాచరేత్ ॥ ఉత్తరాఫల్గునీ జ్యేష్ఠా
 శ్రవణాద్రాసు రాత్రిషు । అభ్యజ్ఞస్న పనం ధీమా సుఖార్థీవజ్జయె
 త్సదా । శిశురోగార్తవృద్ధానాం యథాకాలం శరీరిణామ్ ॥ అభ్యజ్ఞోష్ణోదక
 స్నానం నైవదోషావహం స్మృతమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ రనా
 పుష్పం గురూదూర్వాం భృగౌ గోమయమేవచ । భామే భూమిం వినిశ్చీ
 ప్య తైలాభ్యజ్ఞం సమాచరేత్ ॥ ద్రవ్యాంతరయంతం తైలం నదుష్యేత్ ॥
 హణం వినా । తులసీదళసంమిశ్రం గ్రహణేపి నదుష్యతి ॥ * ॥ ఇదమాప
 ద్విషయమ్ । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ తిథినక్షత్రవారేషు నిషిద్ధేష్యపి రాత్రి
 షు । తైలమాజ్యేన సంస్పృష్టమద్భిర్వా శుద్ధిమాపుయాత్ ॥ * ॥ సస్య
 వ్రతః — ॥ శ్లో ॥ పిష్టపత్వారనా లేన ఘృతేనాథ జలేనచ । తైల మా
 మయంతం వాపి నకదాచనదుష్యతి ॥ రోగాతురస్యాపితథా తైలం జాతునమ
 వ్యతి ॥ * ॥ ఉమామహేశ్వరసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ శిరోభ్యంతేన తైలే
 న నాక్లంకించిదుపస్పృశేత్ । తిలపిష్టంచ నాశ్చీయా త్రస్యచాయుర్
 రిష్యతి ॥ దశమీపుత్ర నాశాయ స్వనాశాయ త్రయోదశీ । తృతీయో భ
 యనాశాయ తైలాభ్యజ్ఞం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఉక్తవచనం క్షుత్రియాదివి
 షయమ్ । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం
 దశమ్యాం చైవ సర్వదా । శూద్రవిష్ణుత్రియాస్నానం నకుర్యస్తైలసం
 స్కృతమ్ ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ సంతాపః కీర్తిరల్పయృధ
 నం నిర్ధనతాతథా । అనారోగ్యం సర్వకామా అభ్యజ్ఞాద్భాస్కరాదిషు ॥
 నాభ్యజ్ఞమరేచనచ భూమిపుత్రే యోరంచ శుక్రేచ కుజేచమాంసమ్ । బు
 ధేష్యయోషితృపివర్జనీయా శేషేషు సర్వాణి సదైవకుర్యాత్ ॥ * ॥ అ
 త్రిః — ॥ శ్లో ॥ దంతకాష్ఠ్యత్వమావాస్యమైఘనేచ చతుర్దశీ । హస్తినస్త

కులంపుంసాంతైలగ్రహణతోఽప్తమీ || * || గార్గ్యః — || శో || మాంసా
 శనే పశ్చిదశీ తైలాభ్యశ్చే చతుర్దశీ । అప్తమీగ్రామ్యథమేచ జ్వలన్తమ
 పిపాతయేత్ || * || విష్ణుపురాణే — || శో || చతుర్దశ్యప్తమీచైవ హ్య
 మానాస్యాతు పూర్ణిమా । పర్వాణ్యేతానిరాజేన్ద్రరవిసహస్రైర్నిరే
 వచ || తైలస్త్రీమాంససమ్మోగీ పర్వస్వేతేషు యఃపుమాన్ । విష్ణు
 త్రభోజనంనామప్రయాతినరకంనరః || * || వృద్ధవసిష్ఠః — || శో || కు
 హాపూణ్యేన్దుసహస్రైర్నిరే చతుర్దశ్యప్తమీషుచ । నరశ్చక్షాలయోని
 స్సాన్యతైలస్త్రీమాంససేవనాత్ || * || గార్గ్యః — || శో || షష్ఠ్యమాపూ
 ణిణామాపాత చతుర్దశ్యప్తమీషుచ । ఆసుసన్నిహితంపాపం తైలేమాంసే
 త్సురేభగే || * || సంగ్రహే — || శ్లో || శ్రాద్ధాహేజన్మదివసే వివాహే
 సుఖదుఃఖయోః । ప్రతేచైవోపవాసేచ తైలాభ్యజ్ఞం వివర్జయేత్ || * ||
 వృద్ధమనుః — || శ్లో || గతే దేశాన్తరం పత్యై గన్ధమాల్యాంజనానిచ ।
 దన్తకాంతం చ తామ్బూలం వర్జయేద్వనితాసతీ || * || రత్నావళ్యామ్ —
 || శ్లో || సురయా లిప్తదేహబాపి ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః । పాతర
 భ్యక్తదేహస్య నిష్కృతిరైవ విద్యతే || * || అయంనిషేధః || శ్లో || ప్ర
 త్యూష ఆశ్వయుద్ధయై చతుర్దశ్యామివోదయే । (అరుణోదయ ఇతి కేచి
 త్పఠన్తి) సానమభ్యజ్యక్తవ్యం నరైర్నరకభీరుభిః || * || ఇతి స్మర
 ణాత్, నరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః । స్మృత్యన్తరే — || శో || ఉపా
 షితస్య వ్రతినః కృత్తకేశస్య నాపితైః । తావత్తివృత్తివై లక్ష్మీర్వావత్తైలం
 నసంస్పృశేత్ || * || ఏవంచాపాషితవ్రతిక్షౌరిణాం సహపాది తైలమపి
 వర్జ్యమేవ । అన్యేషాంతు నదుష్టమ్ । తాథా ప్రచేతాః — || శ్లో || సా
 షపం గన్ధవత్తైలం యత్తైలం పుష్పవాసితమ్ । ద్రవ్యాన్తరయంతం తై
 లం నదుష్కృతికదాచన || * || సర్వత్ర సామాన్యేన నిషేధేసత్వపి పున
 రపి నిషేధో దోషాధిక్యప్రదశ్చనార్థః । తథామరీచిః — || శ్లో || సామా
 న్యేన నిషేధేఽపి దోషాధిక్యాన్నిషేధనమ్ । తద్దోషభేదహతుత్వాదితిశా
 స్త్రవిదోవిదుః || * || మహాభారతే — || శో || పాదాభ్యజ్ఞం శిరోఽభ్యజ్ఞం

ద్విజస్యోచ్చిష్టమాజ్ఞానమ్ । ఏకైకం పాణ్డవశ్రేష్ఠ రాజసూయాద్విశిష్య
తే ॥ * ॥ నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ తైలాభ్యజ్ఞం మహారాజ బ్రాహ్మణా
నాంకరోతియః । సస్నాతోఽబ్జితంసాగ్రం గజ్ఞాయాంనాత్రసంశయః ॥
నతతుర్యాత్పృతీయాయాం త్రయోదశ్యాం తిథావపి । శాశ్వతీంభూతి
మన్విచక్ష దశమ్యామపి పణ్డితః ॥ * ॥ భూతిమిచ్ఛతాం తైలస్పర్శన
నిషేధోఽభ్యజ్ఞే నాస్తి, ప్రత్యుతాఽభ్యజ్ఞకాభ్యక్తయోవృద్ధిస్సాన్యది
త్యాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమీం దశమీం వైవ తృతీయాంచ
త్రయోదశీమ్ । అభ్యజ్ఞస్పర్శనాతాపనాద్యశ్చతైలం నిషేవతే ॥ చతు
శ్శాం తస్యవృద్ధిస్సాన్యథనాపత్యబూయషామ్ ॥

— శ్లో * అథస్నాననిషేధః * శ్లో —

అత్రమేధాతిథిః — ॥ శ్లో ॥ నస్నాయాదుత్సవేఽతీతేమాజ్ఞల్యంఽని
వర్త్యచ । అనువ్రజ్య సుహృద్భూనచయిత్యేష్ట దేవతామ్ ॥ * ॥ మ
నుః — ॥ శ్లో ॥ నస్నానమాచరే ద్భుక్త్వా నాతురో నమహానిశి । నవాసో
భిస్సహజస్రం నావిజ్ఞాతే జలాశయే ॥ * ॥ నవాసోభిరితి - సవాసాజ
లమావిశేదిత్యుక్తే ష్వేవ సచేలస్నానంనాన్యత్రైత్యథః । వృద్ధమనుః—
॥ శ్లో ॥ ఆరాధ్యం దేవమారాధ్య బహునప్యనుసృత్యచ । భుక్త్వావ్యా
ధౌచ నస్నాయాత్ తైలేనాపినిశాన్వపి ॥ * ॥ అస్యాపవాదమాహమ
నుః — ॥ శ్లో ॥ రాహుదర్శనసఙ్కాగ్రిన్ది వివాహోత్యయవృద్ధిషు । స్నా
నదానాదికంకార్యం నిశికామ్యప్రతేషుచ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ —
॥ శ్లో ॥ గ్రహణోద్వాహసఙ్కాగ్రిన్ది యాత్రాత్రి ప్రసవేషుచ ।
స్నానంనైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రావపినదుష్యతి ॥ * ॥ వ్యాఘ్రపా
దః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రజన్మ నియాత్రాయా మభిషేకేప్రతేషుచ । ఉ
పరాగేవివాహేచ ప్రాణార్థేషువిశేషతః ॥ మన్ద్రీపూర్వమకాలేపిస్నా
యాత్రైలేనవానయః ॥ * ॥ వివాహోదా తైలేన స్నానమశక్తవిషయమ్ ॥
పుత్రజన్మాద్యభావే స్పర్శాదినాస్నానేకర్తవ్యేదేవలోవిశేషమాహ —
॥ శ్లో ॥ దివాహృతైర్జలైస్సాన్యం నిశికుర్యాన్నిమిత్తతః । నిక్షిప్యచ

సువర్ణంవా సన్నిధాప్యచపావకమ్ || ప్రవేశాద్వరుణస్యాగ్నౌ నరా
తౌ బలముద్ధరేత్ | ధామ్న ఇత్యాదిమంత్రైః తతోరాత్రా జలంహ
రేత్ || * || తతః - నదీతటాకాదిభ్యః | ఏవం క్వచిత్తిథిదోషాభావమాహ
గార్గ్యః — || శ్లో || పుత్రజన్మనిసజ్గాస్తా శ్రాద్ధజన్మదినేతథా |
నిత్యస్నానేచకర్తవ్యే తిథిదోషోనవిద్యతే || * || అత్ర శాస్త్రైర్భిన్న
స్నానం వృతజ్ఞాహ్వానివిషయమ్ ||

— శ్రీ అధామలకస్నాననిషేధః శ్రి —

శాతాతపః — || శ్లో || అమాయాంచనవమ్యాంచనప్రమ్యాంచపిశేష
తః | ధాత్రీకలేనచస్నానం ప్రాతస్నానేచవర్ణయేత్ || * || గార్గ్యః —
|| శ్లో || తైలస్నానం సదాపుణ్యం కుర్యాత్సామలకైః శ్రియై | సప్తమీన
వమీవర్షరవిసజ్గ్రామణాదృతే || * || మరీచిః — || శ్లో || అమాయాం
చైవ సప్తమ్యాం సజ్గాస్తాచరవేద్ధినే | చష్ట్రసూర్యోవరాగేచస్నా
నమామలకైస్త్యజేత్ || * || స్పృత్యస్తరే — || శ్లో || ఆదిత్యవారేస
త్థాస్త్రాస్త్రాంత్యం సవమ్యాం పర్వణోర్ద్వయోః | నరోసామలకైస్సాన్వయా
దలత్త్వావరిగృహ్యతే || సప్తమ్యనిష్ఠునవమీషుచసమ్పదిచ్ఛస్నాన్వయా
తగ్రదాచిదపినామలకైర్మనుష్యః | స్నాతుర్జనన్యదశమీతనయంచతుదశ
శత్ర్యంనిహస్త్యభయమేవ సదాద్వితీయా || * || ఏవం ద్వితీయాదిషుచ
పాతఃకాలే ధాత్రీకలగస్నానం త్యాజ్యమితిసిద్ధమ్ .

— శ్రీ అథ కామ్యస్నానమ్ శ్రి —

భరద్వాజసంవర్త — || శ్లో || జన్మర్తే వైధృతౌ పుష్కే వ్యతీ
పాతేచసజ్గ్రామే | ఆస్థావనం మహానద్యాంసమస్తమరితక్షయమ్ || * ||
శాతాతపః — || శ్లో || యోనరః స్నాతితీర్థేషు సముద్రే సేతుబద్ధనే |
సప్తజన్మకృతం పాపం తస్మిణ్ణాదేవ నశ్యతి || * || కార్తే — || శ్లో ||
పునర్వసు బుధోపేతా మైత్రమాసేసితాప్తమీ | తస్యాంనదీషుస్నాతప్త
వాజపేయఫలం లభేత్ || * || స్పృతిసారసముచ్చయే — || శ్లో || పు
ష్కేచ జన్మనక్షత్రై వ్యతీపాతే దినత్రయే | అమాయాంచ నదీస్నా

సం కులకోటిసముద్ధరైత్ || * || మహాభారతే — || శ్లో || యామన్వా
 ద్యా యుగా ద్యాశ్చ తథయస్తాసు మానవః । స్నా త్వాహుత్వాచ జ
 ప్తాచనత్వాననస్తఫలంభేత్ || * || మన్వాదియుగాదీ, సంజ్ఞాప్రకరణే
 ద్రష్టవ్యం । గార్గ్యః — || శ్లో || ఆసుయత్క్రియతేశ్రాద్ధం యచ్చ
 దానం యఆప్లవః । ఉపవాసాదికంయచ్చ తదనస్తఫలం స్మృతమ్ || * || ఆ
 సు - మన్వాది యుగాదిపుణ్యతిథిషు || శ్లో || అమాసోమేనభా
 మేన గురుణావా యుతాయది । సాతిథిః పుష్యలాప్రాక్తా సహస్రార్క
 గ్రహైస్సమా || * || సంగ్రహే — || శ్లో || పితరంమాతరంవాపి భ్రా
 తరం సుహృదం గురుమ్ । నిమజ్జైత్తుయముద్దిశ్య ద్వాదశాంశంభేతనః ||
 తత్ప్రార్థితేష్వప్తమాంశం లభేత్సానఫలంనరః || కించ || వా || భావహీ
 నస్య పుణ్యక్షేత్రవాసః పుణ్యతీర్థస్నానాదికంచ నిష్ఫలమేవ । తథా
 సాత్వతే — || శ్లో || గర్భాదితీర్థేషు వసన్తియత్యాదేవాలయేపక్షిసం
 శ్చ నిత్యమ్ || భావోష్ఠితాస్తైనఫలంభనై తీర్థేషు దేవాయతనైశ్చ పు
 యైః || * || ఇతిహాససముచ్చయై శుకానుశాసనే — || శ్లో || జ్ఞానంతీ
 ర్థం క్షమాతీర్థంతీర్థమిన్ద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాతీర్థం సత్యంతీర్థం
 తథాఽర్జునమ్ || దానంతీర్థం దమస్తీర్థం శున్ద్రోష్ట్రీర్థముచ్యతే । బ్రహ్మచ
 ర్యం పరంతీర్థమహింసా తీర్థముచ్యతే || అస్తైయస్తు పరంతీర్థమద్రోహస్తీ
 ర్థముచ్యతే । శ్రద్ధాతీర్థం ధృతిస్తీర్థం తపస్తీర్థముదాహృతమ్ || తీర్థానా
 మపితీర్థాం సంశుద్ధిర్ననసఃపరా । నజలాఘుతదేహస్తు సార్థ ఇత్యభిధీ
 యతే || సస్నాతోయోదమస్నాతస్సతు శుద్ధతమోచుతః । యోలుబ్ధఃపి
 శునః కూరో నాస్తికో విషయాత్మకః || సర్వతీర్థేష్వపిస్నాతః పాపో
 మలినపవనః । నశరీరమలత్యాగాన్నరోభవతినిర్మలః || మానసైస్తు మలై
 స్త్యక్తో భవత్యత్యస్త నిర్మలః । విషయేష్వనిశం రాగోమనసోమల ఉచ్య
 తే || తేష్వేవపితరాగత్వం నిర్మలత్వముదాహృతమ్ । చిత్తమన్తర్గతం దు
 స్తం తీర్థస్నానైర్మశుభ్యతి || శతశోఽభజతైర్ధౌతం సురాభాణ్ణమివాశుచి ।
 దానమిజ్యాతపశ్శౌచంతీర్థం వేదాశ్శ్రితంతథా || సర్వాణ్యేతానితీర్థానియ

స్వభావస్సనిర్మలః । నిగృహీతేద్ద్రియగ్రామోయత్రయత్రవసేన్నరః ॥
యత్ర గాగాదిరహితా వాసుదేవపరాయణాః । వసన్తిపుణ్యకర్మాణస్తస్మై
త్రమధికంతతః ॥ తస్మాదేవమహాభాగా వైష్ణవా దీశకల్పమాః । పునన్తిస
కలం లోకం కింతీర్థమధికం తతః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ అచా
రవస్త్రాన్తరగాలితేన సత్యప్రసన్నక్షమశీతలేన । జ్ఞానామ్బునా సా
తిహి యస్తు నిత్యం కింతస్యభూయస్సులిలేన కృత్యమ్ ॥ * ॥ ఉద్ధవం ప్ర
తి శ్రీభగవానాహ — ॥ శ్లో ॥ తపస్తీర్థం జపోదానం పవిత్రాణీతరా
ణివ । నాలంకర్తుంహి తాంశుద్ధిం యజ్ఞానకలయా కృతా ॥ * ॥ సము
చ్చయే — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానచూడే ధ్యానజలే రాగద్వేషమలాపహే । య
స్సాన్నిమానసేతీర్థే సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ పృథివ్యాం యానితీర్థా
ని తానిసర్వాణిసాగరే । సాగరే యాని తానిస్యః పాదే విప్రస్యదక్షి
ణే ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ ఆస్తే హరిరచింతాన్యాయత్రైవమధు
సూధనః । తత్తీర్థం తత్పరంబ్రహ్మ తత్పుణ్యం తత్తపోవనమ్ ॥

—> శ్రీ అథ వైమిత్తికస్సానమ్ శ్రీ <—

మనుః — ॥ శ్లో ॥ దివాకీర్తిముదక్యాంచ పతితం సూతికాంతథా ।
శంక తత్పుష్పిణం చైవ స్పృష్ట్యాస్సానేన శుభ్యతి ॥ * ॥ తృతీయస్యాపి
స్సానం వేదితవ్యమ్ । తథాగతమః — ॥ వా ॥ పతిత చణ్డాల సూతికోద
క్యాశ్చవస్పృష్టి తస్మిన్పుష్టుపస్పశనే సచేలముదకో పస్పర్శనాచుచ్యతే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేన పతితాది స్పృష్టినమారభ్య తృతీయస్యాపి సచేల
స్సానమితి స్పష్టమ్ । చద్వికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతికోదక్యా
పతితాశ్చవ ఏవచ । ఏతేషామేవ సంస్పర్శే తత్పుష్పిణ్యాయ ఇవ్యతే ॥
ఏవకారేణ చాన్త్యాది వ్యతిరిక్తస్పర్శే తత్పుష్పిణ్యాయో నేతి గమ్యతే ।
తథా సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ కటధూమస్పృశంవాన్తం విరక్తం యు
రకర్తృణి । మైథునాచరితారంచ స్పృష్ట్యాస్సానం నవిద్యతే ॥ * ॥ యత్తు
సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ తత్పుష్పిణంస్పృశేద్యస్తు స్సానంతస్యవిధీయతే ।
ఉద్ధవమాచమనంప్రీక్తం ద్రవ్యాణాం ప్రాక్షణంతథా ॥ * ॥ తదబుద్ధి

పూర్వస్పృశావిషయమ్ । తథా చ ద్వికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అబుద్ధి
 పూర్వసంస్పృశే ద్వయోస్సానంవిధీయతే । త్రయాణాంబుద్ధిపూర్వేతు
 తత్సంప్రీతినాయకలవనా ॥ ఉపస్పృశేచ్ఛతుర్థస్తు తమాధ్వకం ప్రోక్ష
 ణం స్మృతమ్ । బహునామేకలగ్నానాం స్పృష్టాన్సంప్రీత్యర్థవేద్యది ॥
 తత్సంప్రీత్యైవ తత్సంప్రీతి రితరస్తు శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ దుర్బలాదివిషయ
 కాక్లే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతికాశావై సంసంప్రీత్యం సంసంప్రీ
 తేద్యది । ప్రమాదాత్తతఆచమ్య జప్యం కుర్యాత్సమాహితః ॥ తత్సంప్రీ
 త్యసంప్రీత్యనంసంప్రీష్టా బుద్ధిపూర్వం ద్విజోత్తమః । ఆచామేత్తద్విశుద్ధ్య
 థకం ప్రాహదేవఃపితామహః ॥ * ॥ అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
 ఉదక్యా శుచిభిఃస్నానాయాతసంసంప్రీత్యస్తై రుపస్పృశేత్ । అబ్లిష్ఠాని జ
 పేచ్ఛైవ గాయత్రీం మనసాసకృత్ ॥ * ॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః —
 ॥ వా ॥ అశుచయః - శవచణ్డాలపతిత సూతికాశావాశౌచినః , పత్రైస్సం
 స్పృష్టఃస్నానాత్ । పత్రైః పునరుదక్యాశుచినంసంప్రీష్టాదిభిఃసంస్పృష్టః ,
 ఉపస్పృశేత్ - ఆచామేత్ । అబ్లిష్ఠాని - ఆపోహిష్ఠా ఇత్యేవమాదీనిమన్త్య
 వాక్యానిజపేత్ , త్రిషేష బహువచనస్య చరితార్థత్వాత్ । తథా
 గాయత్రీంచ సకృత్సనసాజపేత్ । నను ఉదక్యాసంసంప్రీత్యస్నానయా
 దిత్యేకవచననిర్దిష్టస్య కథంతైరితి బహువచనేన పరామర్శః । సత్యమేవ
 మ్, కించ, ఉదక్యాది సంస్పృష్టవ్యతిరిక్త సానార్హమాత్రసంస్పృశ్యా
 చమన విధానాథకం తైరితి బహువచన నిర్దేశ ఇత్యవిరోధః । తెచస్నా
 నాద్వాః , స్మృత్యంతరతోఽవగస్తవ్యాః ॥ * ॥ యథాహపరాశరః—॥శ్లో॥
 దుస్వపేషే మైథునేవానై విరక్తే యురకర్మణి । చితియాపశ్చ శానానాం
 స్పృశేత్ సానమాచరేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ వాన్తోవిరక్తఃస్నా
 త్వాతు ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । ఆచమ్యైవతు బుక్త్యాననం సానం
 మైథునినఃస్మృతమ్ ॥ పతద్దృతుగమనవిషయమ్ । అన్యతావపి మైథునే
 క్వచిత్సానంస్మృతమ్ ॥ శౌ ॥ అప్తమాయంచ చతుర్దశ్యాం దివాపర్వ
 ణిమైథునమ్ । కృత్వాసచేలం సాత్వాతు వారుణీభిశ్చ మార్జయేత్ ॥

యనుః — ॥ శో ॥ అజీర్ణైభ్యుదితేవానై తథాహ్యస్తమితేరహా । దుస్స
 పేదుర్జనస్పర్శే సానమాత్రం విధీయతే ॥ * ॥ చవనః — ॥ వా ॥
 శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతభూమందేవవ్రహ్మోపజీవినం గ్రామయాజకం
 సోమవిక్రయిణం యూపం చితికాత్మంచ మద్యం మద్యభాజ్జంచ సస్నేహం
 మాసుషాస్థి శవస్పృశినం రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్టానచే
 లనుపాఽవగాహేర్యాత్మీర్యాగ్నిమువస్పృశ్య గాయత్ర్యస్తశతం జపే
 త్ । ఘృతం ప్రాశ్య పునస్సాన్వత్వా త్రిరాచామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏత
 చ్చ బుద్ధిపూర్వవిషయమ్ । అన్యత్రస్పర్శే సానమాత్రమ్ । తదాహబృ
 హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దివాకీర్తిం చితిఃచైవ శవం యూపం రజస్వలామ్ ।
 సప్రప్త్యా ప్యకామతో విప్రస్సాన్వనం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ।
 కాశ్యపః — ॥ వా ॥ ఉదయాస్తమయే సకన్దిత్వా అక్షిన్వస్తనేక
 తాన్క్రొశనే చిత్వారోహణే యూపస్పృశనే సచేలసాన్వనం కృత్వా
 “పునఃకున” ఇతి జపేత్ । మహావ్యాహృతిభిః సప్తజ్యోతుశ్చక్రీహు
 యాచితి ॥ * ॥ శవస్పృష్టివ్యతిరక్తస్పర్శే ద్విలీయస్యాచమనమితి సిద్ధమ్
 తథా దేవలః — ॥ శ్లో ॥ సంస్పృశ్యాఽశుచిసంస్పృష్టం ద్విలీయంచాపిమా
 నవః । హస్తా సాదాచ తోయేన ప్రత్యక్ష్యాచమ్య శుభ్యతి ॥ * ॥ వృద్వశా
 తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అశుచిసంస్పృశేదన్యమేక ఏవసమవ్యతి । తస్మిన్
 స్తోనచమప్యేత సర్వద్రవ్యేష్యయంవిధిః ॥ * ॥ తదేనమ్, శవాదిస్పర్శే
 తృతీయస్యాచమనపరం వచనం అకామవిషయమ్, రోగివిషయంచ । శృతీ
 యన్యస్సానపరంవచనం కామవిషయమితి వ్యవస్థాపనీయమ్ । తథాచర్చి
 కాయామ్ — ॥ శో ॥ ససూతకం సమృతకం ప్రసూతాంచారజస్వలామ్ ।
 సప్రప్త్యా సాయాత్తు తతస్పృష్టస్పృశేనాదాచమేచ్ఛుభః ॥ * ॥ అత్ర
 ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రాన్తరితసంస్పృశ్యసాన్వత్వాగ్నిశోఽభియతే ।
 సాన్వత్వాగ్నిశేతుయతోక్తం తద్వస్త్రాన్తరితేపిచ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః —
 ॥ శో ॥ ఏకశాఖాంసమూహాథశ్చక్షాణాదిర్యదిస్థితః । బ్రాహ్మణస్తత్రనివ
 సన్ సాన్వనేన శుచితామియాత్ ॥ * ॥ చర్చికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ తా

జ్ఞానం స్థరపకష్టి అస్పృశ్యైస్సహ తీవ్రతి । అస్పృష్టస్తైరదుష్టైః స్త్యే
 వంమూఢస్తమన్యతే ॥ * ॥ తాన్తే - తృణనిర్మితే । వైయాసుః పాదః —
 ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలం పతితంచైవ దూరతః పరివర్జయేత్ । గో వాలవ్యజనాద
 ర్వాకస్సవాసాజలమావిశేత్ ॥ * ॥ ఏతదతీవసజ్గుటస్థల విషయమితి వ్యా
 ఖ్యాతమ్ । అశ్వేరాః — ॥ శ్లో ॥ యస్తుచ్ఛాయాంశ్వపాకస్య బ్రాహ్మ
 ణోభ్యధిరోహతి । తత్ర సానం ప్రకుర్వీతఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్య
 తి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ శైవాః పాశుపతాంసప్పిష్టాల్లో
 కాయతీకనాస్తికాః । వికర్మస్థాః ద్విజాం శూఛద్రాః సవాసాజల
 మావిశేత్ ॥ * ॥ ఇదం బ్రహ్మజ్ఞవచనమ్ । చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
 బౌద్ధాః పాశుపతాః శైవా లోకాయతీకనాస్తికాః । ఇత్యాది ॥ * ॥
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ లవణం గుడకార్పాసం కౌసుమ్భం తైలసర్పిషీ । చ
 ణ్డాలాద్యైస్తు సంస్పృష్టం ప్రక్షణాదేవశుభ్యతి ॥ చణ్డాలశ్లేచఛపతిత
 సజ్గురాం త్యజమృత్యుయమ్ । వస్త్రాదియదీసంస్పృష్టం సాత్వా
 కృచ్ఛం సమాచరేత్ ॥ కాపాలికాంస్తు సంస్పృశ్య ప్రాణాయా
 మోధికోమతః ॥ * ॥ మార్గణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అభిజ్యసూతికాపణ్డ
 మాజూరాఖుశ్వకుక్కుటాః । పతితావద్యచణ్డాలమృతాహారాంశ్చ
 ధర్మవిత్ ॥ సంస్పృశ్య శుభ్యతేసానా దుదకాన్యగ్రామ సూకరౌ ।
 తద్వచ్చమూషికాశౌచ దూషితౌ పురుషావపి ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 చణ్డాలపతితౌదృష్టౌ నరఃపశ్యేతభాస్కరమ్ । సాతత్వైస్తౌసమా
 లోక్య పునస్సానేనశుభ్యతి ॥ సూతికాపతితోదకాశ్చణ్డాలశ్చ చతు
 థాకః । యథాక్రమంపరిహరేదేకద్విత్రివతుర్వృతైః ॥ * ॥ బృహస్ప
 తిః — ॥ శ్లో ॥ యుగం యుగద్వయంచైవ త్రియగంచ చతుర్యగమ్ ।
 చణ్డాలసూతికౌదకాశ్చ పతితానామధఃక్రమాత్ ॥ * ॥ ఘోరీనసిః — ॥ వా॥
 కాకోలుకస్పర్శనే సచేలసానమ్ , అనూదకమూత్రపురీషకరణే సచే
 అస్మానమ్ , మహాహ్యహృతిభిహ్వానాశ్చ ॥ * ॥ సంవర్తః —
 ॥ శ్లో ॥ విడ్వరాహఖరాసుష్ట్రావృకగోమాయువానరాః । కాకకుక్కు
 టగృధ్రాంశ్చ స్పృష్టౌ సానం విధీయతే ॥

(శ్వాది స్పర్శే)

శ్వవిషయే విష్ణుః — || శ్లో || నాభేరధఃకరాగ్రంవా శునాయమ్య
పహన్యతే । ప్రత్యాశ్యతమభిజ్ఞాన్వల్య పునరాచమ్య శుభ్యతి || నాభేరూ
ధ్వం శునాస్పృష్టో లిస్తామేధ్యేనవాపునః । ప్రత్యాశ్యమృద్ధిరక్తాని స
చేలస్నాన మహాతి || అత్ర విశేషమాహ దేవలః — || శ్లో || సూసూ
ప్థివసాంవిష్టామార్తవంమూత్రరేతసీ । మజ్జానం శోణితంవాపి సరస్యయిది
సంస్పృశేత్ || స్నాత్వా ప్రమృజ్య లేపాదీనాచమ్య చ శుచిర్భవేత్ ।
తాన్యేవస్నానిసంస్పృశ్య పూతస్సృష్టిమార్జనాత్ || ఇతి || * || పరిసూ
జనమ్ - ప్రత్యాశనమ్ || శ్లో || రథ్యాన్దమతోయాని సప్తప్తా న్యైత్యే
శ్వవాయునైః । మారుతేనైవశుభ్యన్తి పశ్వేష్టకచితానిచ || ఇతి యాజ్ఞవ
ల్క్యః || * || యమః — || శ్లో || సకర్దమంతువమానుప్రవిశ్యగ్రామ
సజరమ్ । జన్మయోమృతౌకాస్తిప్రః పాదయోర్ద్విగుణంశితేత్ || * ||
గ్రామసజరః - గ్రామసలిలప్రవాహప్రదేశః । అత్ర విశేషమాహ వి
ష్ణుః — || శ్లో || అజానుభ్యాం భవేత్సానమానాభ్యుపవసేదహః । ఊ
ధ్వంనాభేష్టి రాత్రంస్యాదమేధ్యస్పర్శవేదిధిః || * || శబ్దః —
|| శ్లో || రథ్యాన్దమతోయేన స్థివనాద్యేనవాపునః । నాభేరూధ్వం సర
స్పృష్టస్సద్యస్సాననశుభ్యతి ||

(విదాలస్పర్శే)

మనుః — || శ్లో || పుచ్చేభిదాలకం స్పృష్ట్వా స్నాత్వావిష్టోపి
శుభ్యతి । భోజనేకర్తృకాలేచవిధిరేష ఉదాహృతః || అన్యకాలే || శ్లో ||
నూర్జారశ్చైవదర్శించ మారుతశ్చ సదాశుచిః || * || దేవలః — || శ్లో ||
శ్వకుక్కుటవరాహంశ్చ గ్రామ్యాన్ సంస్పృశ్య మానవః । సచేలస్సశిరా
స్సాన్వత్వా తదానీమేవశుభ్యతి ||

(అశుద్ధస్య చణ్డాలాదిస్పర్శే)

|| శ్లో || శ్వపాకం పతితం చాన్త్యమున్న త్తంశవదాహకమ్ । సూ
తికాంస్రావికాంనారీం రజసాచపరిస్థితమ్ || అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతా

నశుద్ధస్తు యదిస్మ శేత్ । విశుభ్యత్యుపవాసేన శధా కృచ్ఛేణ వా పు
 నః ॥ * ॥ సా వికా - ప్రసవస్య కారయిత్రీ । పతచ్ఛుద్ధిపూర్వవిషయ
 మ్ । అశ్రుకార్యే — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టేఽద్భిరనాచాన్తశ్చణ్డాలాదీకస్పృ
 శేద్ద్విజః । ప్రసూదాద్వాజపేత్సంతాన్తా గాయత్ర్యస్తసహస్రకమ్ ॥
 చణ్డాలపతితాదీంస్తు కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్ర కుర్వీత
 పాజాపత్యం పిశుధయే ॥ * ॥ అనేనాభిప్రాయేణవిష్టుః — ॥ శ్లో ॥
 అనుచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టేస్నానంయేన విధీయతే । తైరేవోచి ధృష్ట సంస్పృ
 ష్టః ప్రాజాపత్యేనశుభ్యతి ॥ * ॥ ఇత్యాదయఃస్నానార్హాః స్మృత్యస్తర
 తోబోధవ్యాః । ఏవంస్నానార్హాణామశుచిత్యాన్తదభిప్రాయం తైరితిప
 హుపదనమపిరుద్ధమ్ । ఉదక్యాశుచిభిస్సాన్యాదిత్యేత చణ్డాలాద్యచే
 తనద్రవ్య వ్యవధానస్పర్శే వేదితవ్యమ్ । చేతనవ్యవధానేతు ద్వితీయస్య
 స్నానమ్ । “ దివాక్తిరిముదక్యాంచ ” ఇతి మనుస్మరణాత్ । తృతీయస్య
 తు ఆచమనమేవ ॥ శ్లో ॥ తస్మిన్ప్రజ్ఞినం స్పృశేద్వస్తు స్నానం తత్ర విధీ
 యతే । ఉద్ధ్వనూచననం ప్రాక్తం ద్రవ్యాణాంప్రక్షణంతథా ॥ ఇ
 తిసంవర్తస్త్రరణాత్ ॥ * ॥ ఇనంచాబుద్ధిపూర్వే , బుద్ధిపూర్వేతు తృతీ
 యస్యాపి స్నానమేవ , పతిత చణ్డాలసూతికేతి గౌతమస్మరణాత్ । బుద్ధి
 పూర్వేపి చతుర్థస్యాచమనమేవ ॥ శ్లో ॥ ఉపస్మృత్యాశుచిస్పృష్టం తృ
 తీయవపి మానః । హస్తాపాదౌచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుభ్య
 తి ॥ ఇతిదేవలస్త్రరణాదితి విజ్ఞానేశ్వరః .

(చణ్డాలాదిచ్ఛాయాస్పర్శే)

స్త్రుతిరశ్నే — ॥ శ్లో ॥ ఛాయామన్త్యశ్వపాకాదే స్పృష్టాస్త్వా
 స్నానం సమాచరేత్ । చత్వారింశత్పదాదూర్ధ్వం ఛాయాదోషోపనిద్య
 తే ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ తృణకాస్థాదిభాతేన కుడ్యేనాస్తరి
 తేతథా । గోవాలవ్యజనేవాపి స్నానంతత్ర నవిద్యతే ॥

(వృషలాదిస్పర్శేమజ్జనసంఖ్యా)

స్త్రుత్యస్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృషలంచాన్త్యజాతించ చణ్డాలం పతితంతథా ।

ఆర్తవాఽభిప్లుతాం నారీం సప్తప్త్యా సానం సమాచరేత్ ॥ ఏకంచద
శకంచైవ ద్వాత్రింశద్విశతిం తథా । ద్వాత్రింశచ్చక్రమేజైవసానం
కృత్వా విశుభ్యతి ॥ * ॥ ఏవం మజ్జనసత్త్వా వ్యవస్థా తత్తద్రాత్ర
సప్తర్షే, అన్యథాభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అసప్తశ్చ సప్తసప్తసప్త
యోదశనిమజ్జ్యచ । ఆచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్సానం విధివదాచరేత్ ॥
వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదేస్తుసంస్పృశ్య వారుణంసానమేవహి ।
ఇతరాణితు చత్వారి యథాయోగం స్మృతానిహి ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అస్థాయత్యేసముశ్చ నేసానమేవవిధీయతే । పూర్వో
ద్దిష్టైస్తథామస్త్రైరన్యథామార్జనంస్మృతమ్ ॥ మస్త్రైః - వారుణైరబ్జైశ్చ

(అస్తర్షశాహే రోదనే)

పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసశ్చయనాదర్వాగుడిత్వాసాన
మాచరేత్ । అస్తర్షశాహేవిప్రస్య ఊర్ధ్వమాచమనంస్మృతమ్ ॥ రోదః -
అత్రాతురవ్యజ్ఞనపరః ॥ శ్లో ॥ శావేశవగృహంగత్వాత్మ శానవాస్తరే
పివా । ఆతురవ్యంజనంకృత్వా దూరస్థోఽప్యశుచిర్భవేత్ ॥ ఆతురవ్యజ్ఞ
నమ్ - మృతవిషయవిలాపాది । బహుసముభవే ప్రత్యేకంసాత్వా అ
సుగమనాది కార్యమ్, అన్యథా “ అశుద్ధాన్వయమపేయతా ” ఇతివ
చనాత్, కృచ్ఛక్రింసాత్

(శిశ్వాదీనాం రజస్వలాది స్పృశ్యే)

పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ శిశోరభ్యుక్షణంప్రీక్తం బాలస్యాచమనంస్మృ
తమ్ । రజస్వలాదిసంస్పృశ్యసానమేవకుమారకే ॥ శిశురాదస్తజననాదా
చాళాద్బాలకస్పృశ్యః । కుమారస్సతువిజ్ఞేయో బుధైరామాజ్ఞేబధనాత్ ॥

(రాత్రానైమిత్తికసానమ్)

సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అప్రశస్తం నిశి సానమాసురీచాధిదెవ
తా । పుత్రోత్సవే వివాహేచ గ్రహణే సానమాచరేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రి
కాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణోద్వాహసంకార్యన్వియాత్రాఽఽతిప్ర
సవేషుచ । సానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రావపి నచవ్యతి ॥ ఆర్తిః -

మరణమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రజన్మనియజ్ఞైశ్చ మృతౌ స
జుమణేరవే । రాహుశ్చ దర్శనే సానం ప్రశస్తం నాన్యథానిశి ॥
యజ్ఞై - అవభృతే, నాన్యథేతి మధ్యమయామద్వయాభిప్రాయమ్ ,
॥ శ్లో ॥ దినాకరకరైః పూతందివాసానం ప్రశస్యతే । ప్రదోషపశ్చిమా
యామాదినవత్సానమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి చర్చికాయాముక్తేః.

(రాత్రాజలోద్ధరణవిధిః)

మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ దివాహృశంతుయత్తయం గేహేయస్య నవిద్య
తే । ప్రజ్వాల్యాగ్నిం తతస్సన్నియాన్నరాత్రాజలముద్ధరేత్ ॥ అన్యత్ర
ధాముత్తత్యేవ తత్రస్థే సానమిష్యతే । యదిగేహేజలం నస్యాజ్జస్య
శుద్ధిః కథం భవేత్ ॥ ధామో ధామేతి మన్తేణ గృహ్స్థాయాదగ్నిం
స్నిధౌ । రాత్రాగ్రహంశుభిర్గపూతం దినాపూతంతు ధానునా ॥

(ఆతురస్నానమ్)

పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఆతురస్నానఉగ్ధస్నే దశకృతోవహ్య
నాతురః । స్నాత్వా స్నాత్వా స్పృశేదేనం తతశ్శుభ్యేన ఆతురః ॥

(రజస్వలా వైమిత్తికస్నానవిధిః)

స్నానే వైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీయదిరజస్వలా । పాత్రాన్తరితతోయే
న సానం కృత్వా ప్రతం చరేత్ ॥ సిక్తగాత్రా భవేదచ్ఛిస్సాగ్లోపా
గ్నాకథంచన । నవస్రవీడనం కుర్యాన్నాన్యద్వాసశ్చధారయేత్ ॥ * ॥
వైమిత్తిక మత్ర శ్వచణ్డాలాదిస్పర్శజమ్ । ఉశనాః — ॥ శ్లో ॥ జ్వ
రాభిఘాతాయానారీ రజసాచపరిప్లుతా । కథంతస్యాభవేచ్ఛాచం శు
భ్యతే కేనకర్తుణా ॥ చతుర్థేహనిసం ప్రాప్తే స్పృశేదన్యాతుతాంస్త్రి
యమ్ । సాసచేలాఽవగాహ్యపస్నాత్వా స్నాత్వా పునస్పృశేత్ ॥
దశద్వాదశకృతోవనా హ్యేచామేచ్ఛపునఃపునః । అన్తేజ వాససస్త్యా
గ్రస్తతశ్శుద్ధాభవేత్తుసా ॥ దద్యాచ్ఛక్త్యాతతోదానంపుణ్యాహేనవిశుభ్యతి ।

(సూతికామరణే)

చర్చికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ సూతికాయాం మృతాయాంతు కథం
కూర్వంతి యాజ్ఞికాః । కుమ్భే సలిలమదాయ పశ్చగవ్యం తక్షేవవ ॥

పుణ్యాభిరభిమన్త్యిహ వాచాశుద్ధిం లభేత్తతః । తేనైవస్నాపయిత్వా
తు దాహంకుర్యాద్యధావిధి ॥ పంచభిఃస్నాపయిత్వాతు గవ్యైఃప్రేతాం
రజస్వలామ్ । వస్త్రాన్తరావృతాంకృత్వాదాహయేద్విధిపూర్వకమ్ ।
అత్ర స్మృత్యంతరేవిశేషః ॥ శో ॥ ఉదక్వామరణేస్రాప్తే సూతికామర
ణతథా । అస్పృశ్య వచనాత్పూర్వం తాకికైరభిషేచయేత్ ॥ ఉష్ణ
తైరమృభిశ్శుద్ధైస్సాన్విపయిత్వా తతఃపునః । సప్తభిః పావమానీభిర్య
దన్తియచ్ఛూరకే ॥ యజుస్సామ పవిత్రాభ్యాం గోమూత్రైశోదకే
నవా । స్నాప్యపవిత్రైరగ్నిశ్చేహిరణ్యేత్యాది మన్తగ్రైః ॥ స్నాప
యిత్వాతుగోమూత్రైశ్శుభ్రేణదాహయేత్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మణాభ్య
నుజ్ఞానాత్, యదన్తియచ్ఛూరకఇత్యావయఃపావమానయః, ఋగ్వేదప
రితాః । యజుఃపవిత్రమ్, ఆహోఅస్మానితి మన్తగ్రైః । సామపవిత్రమ్, కి
యానశ్చిత్ర ఇతి మన్తగ్రైః । యచ్ఛాన్యదనయోర్వక్తవ్యం తత్ప్రత్య
మేధసారవ్యాఖ్యానే సప్తం నిర్దిష్టం ద్రుప్తవ్యమ్ ।

—————త్రిరజస్వలయోరనోవ్యస్ప ర్శే ప్రాయశ్చిత్తమ్ శ్రి—————

అత్ర రజస్వలాస్పృశ్యవిషయే కించిదుచ్యతే । బృహస్పతిః —
॥ శ్లో ॥ ఆర్తనాభిష్టు తేనార్యాసంభాషే శేమిభోయది । ఉపవాసంతయో
రాపవరశుద్ధా శుద్ధికారణమ్ ॥ * ॥ మతిపూర్వంబ్రాహ్మణోవ్యస్ప ర్శే,
సంగ్రహే, — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తనాభిష్టుతానారీ సార్తవాన్యదిసంస్మృతేత్ ।
ఆస్నానకాలాన్నాశ్నీయాంభుక్త్వాచాన్త్రాయణంచరేత్ ॥ * ॥ అబుద్ధి
పూర్వే ॥ శ్లో ॥ ఆర్తనాభిష్టుతానారీ శ్వర్తనాభిష్టుతాన్స్మృతేత్ । స్నా
తోపవాసం కుర్యాతాం పంచగవ్యైరశుభ్రైః ॥ కృచ్ఛ్రిం తస్యాయయా
స్పృష్టగున్యస్యస్తతదర్థమ్, దణ్డాద్యన్తహితే నోచేదన్యస్య ఆపిక్మ
చ్ఛ్రిమ్ ॥ * ॥ స్నాత్వా ఉద్భృతోదకైరితి శేషః, ఉపవాస అనశ్చిద్ది
న ఇతి శేషః । చతుర్థాహేపంచగవ్యం ప్రాశ్య శుభ్రైశ్శుభ్రైః, దణ్డా
దీత్యాదిశబ్దేన, లోప్తపాపాశాది గృహ్యతే । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ఉ
దకన్యాయాతుసంస్మృష్టా బ్రాహ్మణ్యాబ్రాహ్మణీయది । ఏకరాత్ర నిరా

హారం పశ్చిగవ్యేన శుభ్యతి || * || ఇదం అజ్ఞానాత్మతీయాహేన్ద్రే |
 అశక్తా మార్కణ్డేయః — || శ్లో || ఉదకవ్యయాసవర్ణాచ సంస్పృష్టాచేద్ర
 జస్వలా | తస్మిన్నేవాహనిస్సాత్వా శుద్ధిమాప్నోత్యసంశయమ్ || * || శూ
 ద్రయాకృతే విప్రాస్పశేః విష్ణుః — || శ్లో || రజస్వలా హీనవర్ణా సా
 త్తవాముత్తమాంయది | స్పృశేత్స్పృష్టే నభుజ్జీత స్నానాదూర్ధ్వంతుభా
 జనమ్ || ఉపవాసం తతః కుర్యాద్బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తతః || * || స్ప
 ర్శేనతి ఉద్ధృతైస్సాత్వా ఉపోష్య చతుర్థాహే స్నానాదూర్ధ్వంబ్రా
 హ్మణాభోజయిత్వాగవ్యంప్రాశ్యభుజ్జీతేత్యథః || వా || రజస్వలాహీన
 వర్ణాం రజస్వలాంస్పృష్టా న తావదశ్చీయాత్ , యావచ్ఛుద్ధిస్సాన్యత్ |
 ప్రతిలోమప్రసూతానామనయతమస్పశేః, నిరీక్షణే భాజనే పానేవా, రజ
 స్వలాయాస్సానా న్తమనశనమ్ , తదశక్తా ప్రతినిధితేన్ద్రైకస్య దినస్య
 పశ్చివా త్రీన్వా విప్రాభోజయేత్ , ఇత్యఖణ్డాదశోక్తమ్ || * ||
 విష్ణుః — || శ్లో || ఆస్నానాచుపవాసంచ కృచ్ఛం సాన్తపనం తతః |
 బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాద్విప్రాణామనుశాసనాత్ || * || సాన్తపన
 ప్రతినిధిః , గోద్వయం నిమగ్ద్వయంచా | ఆపస్తంబుః — || శ్లో || బ్రాహ్మణీ
 మైవశూద్రాచస్పృష్టాన్యోన్యం రజస్వలే | కృచ్ఛేణ శుభ్యతేవిప్రా
 శూద్రాదానేనశుభ్యతి || * || ఇదమబుద్ధిపూర్వే , కామతస్తు సాన్తపనస్యో
 క్తత్వాత్ | ఏకభతృకయోరకామతస్సర్వే అఖణ్డాదశేః — || శ్లో ||
 రజస్వలే యదాన్యోన్యం సంస్పృశేతామిహోయది | సవర్ణే పశ్చిగవ్యేన
 బ్రహ్మకూర్చేన శుభ్యతః || * || మన్త్రీ సంయోజితంహుతశిష్టం పశ్చిగ
 వ్యమ్ , బ్రహ్మకూర్పమ్ - బ్రహ్మసువర్చలేతి చోచ్యతే | బుద్ధిపూర్వేతు
 || శ్లో || స్పృష్టైరజస్వలేన్యోన్యం సగోత్రైచైకభర్తృకే | కామతోకా
 మతోవాపి త్రిరాత్రైవిశుభ్యతః || త్రిరాత్రై - త్రిరాత్రోపవాసేన |

— శ్రీ రజస్వలాయాశ్చణ్డాలాదిస్సర్వేప్రాయశ్చిత్తమ్ శ్రీ —

బృహస్పతిః — || శ్లో || పతితాన్త్యశ్వపాకైశ్చ సంస్పృష్టా
 చేద్రజస్వలా | తాన్యహానివృత్తిక్రమ్య ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ ||

ప్రభవేహి త్రిరాత్రంస్యాద్వితియే ద్వ్యహమేవచ । అహారాత్రం
 తృతీయేహి చతుర్థేవక్తమాచరేత్ ॥ ఇదమకామతః । కామతస్తు ॥ శ్లో ॥
 రజసా భుజ్జతేనార్యోమోహత్సప్తప్రా శ్శవాదిభిః । త్ర్యహేచ వర్య
 పేతేతు కృచ్ఛ్రం చాన్ద్రాయణోత్తరమ్ ॥ అమోహదిపదచ్ఛేదః ,
 పాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్ ॥ కృచ్ఛ్రం గౌర్విషంవా , చాన్ద్రా
 యణేతు గాస్తిస్యః నిమగ్నయంవాదద్యాదితి జాతుకర్ణిః ॥ వా ॥ ఉ
 చ్చిప్తాశుచినంసపర్శనేవా , శ్వసూకరశివాదిస్పృశనేవా , ఉదకయా
 ఏకరాత్రముపవాసః ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయదానారీ
 హ్యశుద్ధాస్పృశతేయది । అస్మాత్వా భాజనంకృత్వా పాజాపత్యం
 సమాచరేత్ ॥ సూతకంప్రేతకం సప్తష్టైశ్శ్రుత్వాబధుషు మారణమ్ ।
 అస్మానకాలం నాశ్చీయాత్పిబేద్భ్రష్మసువర్చలామ్ ॥ * ॥ శాతాతపః
 ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యా సూతికావాపి అన్త్యజాన్యది సంస్పృశేత్ । త్రిరా
 త్రేణ విశుద్ధిస్సాన్యదితి శాతాతపోబ్రవీత్ ॥ * ॥ అన్త్యజాః - రజకాద
 యః , ప్రాయశ్చిత్తస్య లఘుత్వాత్ , కృచ్ఛ్రం చాన్ద్రాయణోత్తర
 మితి చణ్డాలాదిస్పృశే చాన్ద్రాయణవిధానాత్ । తథాశాతాతపః —
 ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయదానారీ చణ్డాలాదీన్స్పృశేద్యది । అతికృచ్ఛ్రం
 తతఃకుర్యాత్కృచ్ఛ్రమేకమధాపివా ॥ * ॥ కామతోఽతికృచ్ఛ్రః ,
 అజ్ఞానేకృచ్ఛ్రః పాజాపత్యః ।

(కృచ్ఛ్రకౌశిక్తిః)

॥ శ్లో ॥ పాజాపత్యేతుగామేకాం దద్యాత్సన్తపనేద్వయమ్ । ప
 రాకతప్తచాన్ద్రాతికృచ్ఛ్రేతిప్రస్తు గాఃస్త్పృతాః ॥ గవామఖావేనిషం
 స్యాత్తదర్థం పాదమేవవా । పాదహీనం నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ ఇ
 త్యుక్తప్రతినిధి స్సర్వత్ర శక్త్యపేక్షయాద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ అత్రసన్జ్ఞి
 హే — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవాభిప్లుతానారీ చణ్డాలాదీన్స్పృశేద్యది । కృ
 చ్ఛ్రమేకంతు మత్యాస్యాదమత్యాతు తదర్థకమ్ ॥ * ॥ ఏవం సూతి
 కాయాఅపిద్రష్టవ్యమ్ ॥ ఉదక్యా సూతికావాపీత్యాదౌసహూపాదా

నాద్రుజస్వలావిషయోక్తం సూతికాయాస్సమానమేవ ॥ శ్లో ॥ రజస్వ
లాయదానారీ యద్యశుద్ధాంస్తు సంస్పృశేత్ । అస్మాత్వా యది భుజ్జీ
త పాశ్రజావత్యం సమాచరేత్ ॥ * ॥ యత్తుక్తమఖణ్డాదశేఁ —
॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టేనతుసంయుక్తా చణ్డాలాదీన్ యదిస్పృశేత్ । కృచ్ఛ్రం
సాస్తవనంకుర్యాచ్చద్వాయణమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి తద్విణ్మత్త్రోత్సగ్నే
భుక్త్యావా, అకృతశౌచాయాశ్చణ్డాలాదిస్పర్శే కామతశ్చద్వాయణం
అకామతస్సాస్తవనమితి వ్యవస్థితమ్ ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయదానారీ స్పృశే
చ్ఛేచ్ఛావసూతకే । ఉభ్యశం త్రిరాత్రాత్సంతాంతు త్రిరాత్రముప
వాసయేత్ ॥ * ॥ ఇదం బుద్ధిపూర్వవిషయమ్ । అబుద్ధిపూర్వేతు, సూ
తకం ప్రేతకం స్పృష్ట్యా ఇత్యాద్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్ .

(ఆశౌచే రజస్సంభవే)

॥ శ్లో ॥ శావేచ సూతకే నైవ అన్తరాచేదృతుర్భవేత్ । నాస్మా
త్వాభోజనం కుర్యాద్భుక్త్యాచాపవసేదహః ॥ * ॥ ఉద్భృతతోమైరస్మా
త్వా భోజనే దినముపవాసః । బద్ధమృతిం శ్రుత్వా తదానీమేవ సా
త్వా భుజ్జీతేత్యర్థః ।

(రజోమధ్యే అఘసమ్భవే)

॥ శ్లో ॥ ఆర్తవాభిప్లుతాయాస్తు శావాశౌచం భవేద్యది । సూతకం
వాభవేన్మధ్యే సాత్వాభాజనమిష్యతే ॥ * ॥ సాత్వా, సానేనైమి
త్తికే ప్రాప్తే ఇత్యుక్తక్రమేణేతిశేషః । సక్రమఃప్రాగేవోక్తః । ఇదంస్ప
ర్శాభావ విషయమ్ । స్పృశేతు ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవాభిప్లుతా నారీ శవంస్పృ
ష్ట్యావిమోహితా । ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాదాసీనావాగ్యతా బహిః ॥
ఇత్యుక్తంద్రష్టవ్యమ్ । ఇదంచాజ్ఞానస్పృశావిషయమ్, విమోహితేతిలిక్ష్ణా
త్ । కామతస్తు “ పతితాన్యశ్వపాకైశ్చ - ఆస్నానాదుపవాసశ్చ కృ
చ్ఛ్రం సాస్తవనం స్మృతమ్ ” ఇత్యాదిభిఃప్రాగేవోక్తంద్రష్టవ్యమ్ ।
ఆశౌచే రజస్సమ్భవే ॥ శ్లో ॥ మృతసూతకసంపర్శే రజోదృష్టా కథం భ
వేత్ । బ్రాహ్మణానాం కరైర్ముక్తం తోయం శిరసిధారయేత్ ॥ సర్వతీర్థ

జలాచ్ఛేద్యం తోయం విప్రకరాచ్ఛ్యతమ్ । దద్యాచ్ఛక్త్యా తతోదానం
పుణ్యాహేన విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇత్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । ఇదం సాన ప్రతినిధిః .

(భుక్తిమధ్యే రజస్వలాయాశ్చణ్డాలాదిస్పశే)

కించ ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాతు భుజ్జానా చణ్డాలాదిన్ స్పృశేత్ ।
గోమూత్రయావకాహారాషామైత్రేణవిశుధ్యతి ॥ బుద్ధిపూర్వేకృతే
స్పర్శే కృచ్ఛం చాద్ద్రావ్యణంచరేత్ । రజస్వలాతుభుజ్జానాదివా
క్తిర్తిం యదిస్పృశేత్ ॥ ఉపవాసత్రయం కృత్వా బ్రహ్మహుర్చేన శు
ధ్యతి ॥ రజస్వలాతు సంస్పృష్టా శ్వజమ్బుకఖరాదిభిః । నిరాహారా
భవేత్తావద్యావత్సత్వాభవేచ్ఛుచిః ॥ అస్థాయ తేనమత్పన్నేమ
లవద్వాసస్త్రియః । అభిషేకేతుభుక్తిస్సాన్యదాశౌచం వా దినత్రయమ్ .

(రజస్వలాస్పృశే తద్వస్త్రపాత్రాదిస్పర్శచ)

॥ వా ॥ రజస్వలాంతు సంస్పృష్టాస్తాన్వభుజ్జాన్ ఉపవాస
త్రయం చరేత్ । తచ్ఛయనం భుక్తిపాత్రం వా స్పృష్టా అస్మాత్వాభు
జ్జాన్ ఉపవాసేన శుభ్యేత్ । మలమయం తద్వాసస్తదన్నంచ స్పృష్టా
అస్మాత్వాభుజ్జాన్ ఉపవాసత్రయం చరేత్ । ఉదక్యాపాత్రే అజ్ఞానా
ద్భుజ్జాన్ ప్రాజాపత్యమ్ , అభ్యాసే ద్విగుణంచరేత్ । ఉదకోఽభిష్టంభు
జ్జాన్ కృచ్ఛం సాస్తవనంచరేత్ ॥ శ్లో ॥ శయనం భుక్తిపాత్రం వా స్పృ
శేన్నోహద్యదిద్విజః । తత్సృష్టిన్యాయమార్గేణ ప్రత్యశ్యప్రోక్షయచ్ఛ
వా ॥ యత్ర భూమాజలం నాస్తి తృణం వోదకవ్యయాసహ । గోవాలవ్య
జనాదర్వాక్సానంతత్ర విధీయతే ॥ ఆతుగాచేద్దృతుమతీ సూతికావా
తథావిధా । స్పృష్టాస్తామపరాస్మాద్యాద్వాప్రింశద్వారమేవవా ॥
మస్త్రీ సానం తతఃకుర్యాతు పుణ్యాహేన విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇత్యాది
స్మృత్యంతరవచనాని ద్రష్టవ్యాని .

(ఉత్సవాదౌ స్పృష్టిదోషాభావః)

అత్ర శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ గ్రామేతు యత్ర సంస్పృష్టి
ర్యాత్రాయాం కలహాదిషు । గ్రామసంస్థాపణేచైవ స్పృష్టిదోషోనవి

ద్యతే || * || పట్రింశన్నతే — || శ్లో || దేవయాత్రా వివాహేషు
యజ్ఞేషు ప్రకృతేషుచ । ఉత్సవేషుచసర్వేషు సప్తస్తా సప్తప్రీర్నవిద్య
తే || * || బృహస్పతిః — || శ్లో || తీర్థే వివాహేయాత్రాయాం సం
గ్రామే దేశవిప్లవే । గ్రామదాహే ప్రవాసేచ సప్తస్తా సప్తప్రీర్నవిద్య
తే || * || ఏతద్వచనత్రయం అత్రాహమనేన సప్తప్రీతి జ్ఞానాభావవి
షయమితి కేచిత్ । ఉచ్చిష్టాశుచి సప్తర్కవిషయమిత్యపరే । అత్ర ఆపస్త
మ్బుః — || వా || శక్తివిషయే నముహూర్తమవ్యప్రయతః స్యాదితి || * ||
అత్ర సాద్యే విశేషః — || శ్లో || ఉత్సవే వాసుదేవస్య యః స్యాతి సప్త
ర్కశఙ్కయా । సప్తర్గస్థాః పితరస్తస్య పతన్తి నరకేక్షణాత్ || విష్ణ్వలయ
సమీపస్థా విష్ణుసేవార్థమాగతాః । చణ్డాలాః పతితానాం పి సప్త
స్త్వా నస్నానమాచరేత్ || విష్ణు సేవార్థమితి విశేషణాత్ , స్వకార్యా
భామాగత విష్ణ్వలయసమీపస్థ చణ్డాలాదిసప్తే స్నానం భవత్యేవ || శ్రీ
విష్ణు మన్తరేచ — || శ్లో || విష్ణోరుత్సవసేవార్థ మాగతాస్తత్రయే జ
నాః । తేఽపి దేవసమాజ్ఞేయాః ప్రతిలోమాదయోపిచ || * ||

— శ్రీ స్నానార్హతపరా వివేకః శ్రి —

బ్రహ్మజ్ఞే — || శ్లో || నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నా
నముచ్యతే । తర్పణం త్రివిధస్యాపి హ్యజ్ఞత్యైవ ప్రక్రీర్తితమ్ || * || తస్య
తర్పణస్య క్వచిదపవాదమాహ అపస్తమ్బుః — || శ్లో || అస్పృశ్యసప్తర్కనే
వానై త్వశ్రుపాతేషు రేభగే । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవపితృ
వర్జితమ్ || * || అత్ర వాస్తవ్యతి భుక్త్యనంతరం వాస్తవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ।
తథామనుః — || శ్లో || వాస్తోవిరక్త స్సాంత్యాతు శుభ్రతం ప్రాశ్యవిశు
ధ్యతి । ఆచమ్యైవతు భుక్త్వాన్నం స్నానం మేఘనినః స్మృతమ్ || * || ఇతి
భుక్త్యనంతరం వాస్తవ్యచమనవిధానాత్ । అశ్రుపాతః - ఆతురవ్యజ్ఞ
సమ్ , అతోదుఃఖాపనోదనేకృతే తన్నిమిత్తస్నానే తర్పణం నాస్త్యేవ । త
థాస్తృత్యభాసారే — || శ్లో || తూష్ణీం స్నాయాదశుద్ధస్తమస్త్రీసం
మూరవర్జితమ్ । అస్పృశ్యసప్తర్కనే స్నానే నాఘమక్షణ తపాణే ||

అత్రశౌనకః — || శ్లో || ప్రాతరాచమనంకృత్వా శౌచంకృత్వా య
ధార్థవత్ । దస్తశౌచం తతఃకృత్వాప్రాతస్సాన్నినంసమావరేత్ || * ||
దక్షః — || శ్లో || అస్నాత్వానాచరేతుర్న జపహోమాదికించన । లా
లాస్పేదసమాక్షిప్త శయనాదుద్ధితఃపుమాన్ || ప్రాతస్సంత్రేపత స్సాన్నినం
హోమార్థంతువిధీయతే । మృన్మన్తవిధినిష్పద్యంమథ్యాస్నా తత్సవిస్త
రమ్ || * || కాత్యాయనః — || శ్లో || అల్పత్వాన్తోమకాలస్యబహుత్వా
త్సాన్నినకర్తవ్యః । ప్రాతస్సక్షేపతస్సాన్నినం హోమకాలోవిగర్హతే || * ||
తత్సాన్నినం చతుర్వింశతిమతోక్తమ్ — || శ్లో || స్నానమబైవతైమన్
స్తైర్వారుణైశ్చ మృదాసహ । కుర్యాద్వాప్యహృతిభిర్వాఫయతిం
చిదమృదాపివా || ద్రుపదాదితివాస్నాయా జ్ఞుమ్భికాయేతివాపునః । పు
ణ్యానిచ స్మరేత్తీర్థాస్యశనామసురబ్రవీత్ || * || అబైవతా - ఆపాహి
ష్టాదయః । వారుణా - హిరణ్యవర్ణా ఇత్యాదయః । విష్ణుః — || వా ||
ప్రాతస్సాన్నియ్యరుణకరగస్తాంప్రాచీమవలోక్యస్నాయాదితి || * ||

— శ్లో స్నానాశ్చ తర్పణమ్ శ్లో —

యమః — || శ్లో || ద్వాహస్తాయుర్ముఖఃకృత్వా పూరయేదుదకా
జ్జలిమ్ । గోశృంగమాత్రముద్భృత్యజలమధ్యేజలంక్షిపేత్ || * || విష్ణుః —
|| వా || స్నాతశ్చంద్రీవాసాఅమృతస్థపదేవర్షిపితృతర్పణంకుర్యాత్ || * || త
త్రభరద్వాజః — || శ్లో || తర్పణందేవతాదిభ్యఃస్వస్వతీర్థేనతర్పయేత్ ।
గోశృంగమాత్రముద్భృత్యతర్పణేజలముత్సృజేత్ || ఉద్ధ్వంతిర్యగధస్వస్వతీ
ర్థేనైవ క్రమాద్ద్విజః || * || కాష్ఠాజనిః — || శ్లో || శ్రాద్ధేవివా
హకాలేవ పాణినైకేన దీయతే । తర్పణేతూభయేనైవ విధిరేవ స నాత
నః || యేనతీర్థేన గృహ్స్థాయా తైనదదావ్యజ్జలాజ్జలిమ్ । అన్యతీర్థేన గృహ్స్థా
యాత్తత్త్రయం రుధిరంభవేత్ || నాభిమాత్రై జలేస్థిత్వా చింతయన్నూ
ర్ధ్వమానసః । ఆగచ్ఛన్తుమేపితరో గృహ్స్థాంతేవతానప్రయోజ్యలీన్ || పి
తృణామమ్బరస్థానామమ్బుష్టో దక్షిణాముఖః । త్రింస్త్రైజలాజ్జలిన్
దద్యాదుచ్చైరుచ్చతరాబుధః || పూర్వాశాభిముఖో దేవానుత్తరాభి

ముఖస్తప్తపీఠాః । పితౄంస్తుదక్షిణాస్యస్తు జలమధ్యేతుతర్పయేత్ ॥ * ॥
 చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ బాహుం పూర్ణం తిలైః కృత్వా జలస్థ
 స్తర్పయేత్పితౄణాం । స్థలస్థేన నకర్తవ్యం పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతా ॥
 యత్తు గోబిలోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ రోమసంస్థాం స్త్రీలాన్మృతాన్వస్తు
 తర్పయతేపితౄణాం । పితరస్తర్పితాస్తేన రుధిరేణమలేనచ ॥ * ॥ ఇతి తద్ద
 రాది తర్పణవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ నిధాయాఙ్ముష్ణమూలేతు తిలాన్వైతపఞ్
 యెత్పితౄణాం । ఇతివ చనాత్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేవాన్
 బ్రహ్మ ఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదతైః । తర్పయేత్తు పితౄనభక్త్యా కైవ
 సతిలోదకచన్దనైః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పక్షతతీలై
 స్సార్ధంతపఞ్చమమ్ తమమ్ । పితౄనాన్మృతీలైరేవతర్పయేద్ద్విజనత్తమః ॥
 యత్తు శ్రీవిష్ణు పురాణే — ॥ శ్లో ॥ శుభవస్త్రు ధరస్సన్నితః పరిధాయా
 మ్బురంశుచి । తేషామేవహితీర్థేన కుర్యాదుదకతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి తదిశ
 క్తవిషయమ్ “ సూతశ్చార్చ్యై వాసా అమ్భుస్థపవ ” ఇతి విశేషాభిధా
 నాత్ । గృహసాన్నివవిషయంవా తదవ్వచనమితి నవిరోధః .

— శ్లో భానువారాదౌ సాన్నాన్యతిలతర్పణవివేకః శ్లో

మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమ్యాం రవివారేచ గృహే జన్మ దినేత
 ధా । భృత్యపుత్రకళత్రాధీన్ నకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ * ॥ చన్ద్రికా
 యామ్ — ॥ శ్లో ॥ భానువారే భామవారే నస్తాభృగుమభానుచ । మృ
 దాస్నానం పిష్టిదానం వర్జయేత్తిలతర్పణమ్ ॥ * ॥ సన్ధ్యేహే — ॥ శ్లో ॥
 అరేశుక్రై త్రయోదశ్యాం సప్తమ్యాం నిశిసన్ధ్యయోః । తర్పయేత్తిల
 సంమిశ్రం తత్త్వాయం రుధిరంభవేత్ ॥ * ॥ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పక్ష
 యోరుభయోరాజన్ సప్తమ్యాం నిశిసన్ధ్యయోః । విద్యాపుత్రకళత్రాధీ
 తిలాన్ పక్షసువర్జయేత్ ॥ భాగ్వే భానువారేచ జన్మ క్షేచతథాదినే ।
 దూర్వాస్నానం నకుర్వీత తిలైఃకృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ * ॥ అయం నిషే
 ధో నిత్యసాన్నాన్యతర్పణే , నదర్శాదౌ । తథాగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ఉ
 పరాగే పితౄశ్చార్చ్యై పాతేఽమాయాంచ సజ్యమే । నిషిద్ధేపిహినర్వ

త తిలైస్తర ప్పణమాచరేత్ || తీర్థే తిథివిశేషే చ ప్రైతకార్యే తథాబ్జితే ।
నిషిద్ధైః పిడినేకుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ || * || స్మృత్యస్తరేచ —
|| శ్లో || తిథివారసమాయోగ నిషేధోయ ఉదాహృతః । ఋషిభిస్తర్పణే
నిత్యే నిమిత్తైనతుపాధతే || * || నిమిత్తై - గ్రహణాబ్జిక దర్శాదినిమిత్త
ర్పణఇత్యర్థః । అతశ్శుక్ర వారాదియోగేఽపిదర్శ తిలైరెవ పితృతర్ప
ణంకుర్యాన్నాక్షతయక్తైః , దోషాభావాత్ || శో || పితృణాసాక్షాత్తి
లైరెవ తర్పయెద్విజనత్తమః || ఇతి స్తరణాచ్ఛ .

— శ్రీ వస్త్ర నిషిద్ధననిషేధః శ్లో —

యోగయాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || యావద్దైవానృషీంశ్చైవ ప
త్యోవైయోనతర్పయేత్ । తావన్నపీడయెద్వస్త్రం యెనసాక్షతోభ
వేన్నరః || నిరాశాః పితరోయాన్తి సానవస్త్రై నివీడితే । తస్మాన్నిషేధ
యెద్వస్త్రమకృత్యాపితృతపఃణమ్ || * || వృద్ధవసిన్ధుః — || శ్లో || సా
నాధః మభిగచ్ఛంతం దేవాః పితృగణైస్సహ । వాయుభూతాస్త్రగచ్ఛంతిత్వ
మార్తాస్సలిలాస్థినః || నిరాశాస్తే నివర్తస్తే వస్త్రనిషీడ్వనేకృతే || * || అ
తస్తర్పణానంతరమేవ వస్త్రం నిషీడ్వయేత్ । పులస్త్యః — || శ్లో || కృ
త్వా తర్పణమెవంతుసముత్తీర్వజలాశయాత్ । పీడయెత్సానశాటంతుశు
చాదేశేసమస్త్రీకమ్ || * || అత్ర విశేషః స్మృత్యస్తరేదర్శితః — || శ్లో ||
ఊర్జం ప్రదక్షణీకృత్య తృప్త్యతేతిస్థలేక్షిపేత్ । స్థలం విశోధయేత్సా
ర్వముపరంచ విశోధయేత్ || వస్త్రనిషీడ్వనేఽచైవం మహాశౌచేతతఃపరమ్ ।
చతుస్సంవేప్త్యవాసోంతం సాక్షాత్వా నిషీడ్వయేత్స్థలే || యేకేచాస్త్రక్షు
లెజాతా ఇతి మస్త్రేణమానవః || మస్త్రీశ్చ || పేకేచాస్త్రతులెజాతా
అపుత్రాగోత్రజామృతాః । తెగృహ్లాస్తుమయాదత్తం వస్త్రనిషీడ్వనో
దకమ్ || * || వృద్ధమనుః — || శో || మానుష్యతర్పణైః సానవ
స్త్రనివీడనే । నివీతీతు భవేద్విప్రస్తథామూత్రపురీషయోః || వస్త్రం
శ్రీగుణితం యస్తు నిషీడ్వయతిమూఢభీః । పృథాసానం భవేత్తస్య య
చ్చైవాదశమమ్బుని || * || అదశమ్ - దశాహీనమ్ , యద్వస్త్రనిషీడ్వ

నమ్ , యచ్చామ్బునినిష్పీడనం తెనచస్సానం వృధాభవతీత్యథః । పు
రాణే — ॥ శ్లో ॥ అప్రాప్తయత్యం నిహన్త్యైవ సాననైకేనమానవః ।
ద్వితీయేన నిమజ్జైవ నిర్మలత్వం భవేద్ధృవమ్ ॥ తృతీయేనాతి తృప్తి
స్సాన్యనిమజ్జనఫలంత్విదమ్ .

— శ్రీ సంకల్పవిధిః శ్రీ —

సజగల్పే మనుః ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాశ్య పాదౌహస్తౌచ స్వాచాన్తోవా
గ్యతశ్శుచిః । తిథివారాదికంస్తృత్వా సుసజగల్పయథావిధి ॥ * ॥ భర
ద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ సదభాహస్తా జానూర్ద్వా దక్షిణే దక్షిణోత్తరా । కృ
త్వాజానుని కర్తవ్యమేతత్కర్మకరోమియత్ ॥ స్వమానసేనమృతం తత్స
జగల్ప ఇతిస్తృతః । ఏవం సంకల్పవిధినా తతస్సానంసమాచరేత్ ॥
అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సజగల్ప సుస్కృతవతనం మార్జనం చాఘమర్షణమ్ ।
దేవర్షితవర్షణంచైవ సానంపశ్చాజ్ఞమివ్యతే ॥ * ॥

— * సానవిధిః * —

భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యశృంగమిత్తుక్త్వా జలం సమవగా
హయేత్ । సుమిత్రా ఇత్యుదాహృత్య స్వాత్మానమభిషేచయేత్ ॥ దు
ర్జిత్రా ఇత్యుదాహృత్యమృత్స్థానేజలముత్పజేత్ । యోఽస్మాద్వైష్ణీత్యు
దాహృత్య తథాతత్రజలం క్షిపేత్ ॥ యంచవయం ధిష్ణు ఇతి పునస్తత్రజ
లంక్షిపేత్ । ఏవం త్రిర్మృత్తికాస్థానే జలమజ్జలినోత్సజేత్ ॥ నమోఽ
గ్నయ ఇతితీర్థం నమసుగ్ర్యాత్తతౌబుధః । యదపామిత్యమేధ్యాంశం నిర
స్యేద్దక్షిణేజలమ్ ॥ అత్యాశనాదితి ద్వాభ్యాం త్రిరాలోడ్యతు పాణినా ।
చతురశ్రంతీర్థవీథం పాణినోల్లిఖ్యవారిషు ॥ ఆవాహయామిత్వాందేవీత్యా
వాహ్యత్రైవ జాహ్నువీమ్ । ఇమంమేగర్జ ఇత్యుక్త్వా పుణ్యతీర్థానిచ స్మరే
త్ ॥ ఆదిత్యాభిముఖోమజ్జేదాపోఅస్మా నితిత్ర్యుచా । నిమజ్జయాపోహిస్తా
ద్యైరల్లిక్తేర్నర్జయే తతః ॥ ఆపోనారాఇతిప్రాక్తాస్తా ఏవాస్యానంపునః ।
తస్మాన్నారాయణం దేవంసానకాలే సదాస్మరేత్ । తతోఽఘమర్షణం కు
ర్యాదృతంచేతిత్ర్యుచంజపత్ ॥ త్రిషడష్టా ద్వాదశవా వర్తయేదఘమర్ష

ణమ్ || అఘమక్షణసూక్తస్య ఋషిరేవాఽఘమక్షణః । తస్యచానుష్టు
 భంఛన్దో భావప్రక్తోఽధిదేవతా || ద్విరాచమ్యాభవిబుధాన్మపీనథపితౄ
 నూమాత్ । స్వస్వతీధేన వారిష్ఠ స్తర్పయేద్విధివద్భుధః || సస్తర్ప
 యేచ్ఛతిసృభిర్వాప్యహృతీభిస్తీలాక్షతైః । కేవలైస్తణ్ణులైర్దేవాన్మపీనతి
 లతణ్ణులైః || పితౄణామూర్తిలైరేవ తర్పయేద్విజనత్రమః । సతీలైస్తణ్ణు
 లైస్తీరే దద్యాత్తీనుదకాఙ్ఘరీణామ్ || యేకేచేత్యమృరామృభిస్తీరే నిషీఘ
 యేత్తిలైః । సామైవంవాససామ్యేన శిరోఽఙ్గం పరిమార్జయేత్ || శిరో
 వారిశరీరామ్భువస్త్రోత్యం యథాక్రమమ్ । పిబన్తిదేవామునయః పి
 తరోబ్రాహ్మణస్యతు || తస్మా త్సాతోనావమృజ్యా త్సామనశాట్యా
 నపాణినా । సామనవస్త్రేణహస్తేన యోద్వజోఽఙ్గంప్రమార్జతి || వృధా
 భవతితత్సామనం పునస్సామనేనశుభ్యతి । సామనం స్తవశ్శమస్యేవకృతం
 విధివినాకృతమ్ || వృధాద్విజన్త నస్తస్మాద్విధినాసామనమాచరేత్ ।
 శుచివోహవ్యామరుత ఇత్యుక్త్వా శుద్ధమమ్బరమ్ || సమ్మోక్ష్య దేవ
 స్యత్వేతి వ్యాహృత్యాదాయ భాసూరమ్ । ఉదుత్యం జాతవేదస మి
 త్యుక్త్వాదర్శయేత్తతః || ఆవహన్తి త్యుదాహృత్య పరిధాయద్విరాచ మె
 త్ || * || గోవిలః — || శ్లో || సురాబిష్టుసమంచామ్భ శ్శిఖాయాఃపృష్ఠ
 పాతితమ్ । తదేవపురతోవర్తి గఙ్గామ్భునదృశంభవేత్ || * || వ్యాసః —
 || శ్లో || సామ్యతోవరుణఃకాన్తిం జహ్వతోఽగ్నిశ్శ్రియంహరేత్ । బుజ్జ
 తోమృత్యురాయుష్యం తస్మా న్మౌనం చరేత్త్రిషు || * || వ్యాఘ్రపా
 దః — || శ్లో || దేవాన్చైవఋషీన్చైవపితౄన్వైవయో నతపయేత్ ।
 దేవాదీనామృణీనిత్యం నరకం సప్రజత్యధః || * || కాష్ఠాజనిః — || శ్లో ||
 దేవతానామృషీణాంచ జలెదద్యాజ్జలాఙ్ఘరీణామ్ । సామేజపేపితౄణాంచ
 నోచేద్దర్శాస్తృతేష్ఠలైః || జలాఙ్ఘలిత్రయం దద్యాద్యేచాన్యేసంస్కృతా
 భవి । అసంస్కృతప్రమీతానామేకమేవతటేక్షిపేత్ || * || యత్యావస్త
 మ్మోక్షమ్ — || వా || శనైరపోభ్యపేయాదభిఘ్న సృభిముఖ ఆదిత్య
 ముదక ముపస్పృశేదితి, సర్వత్రోదకోపస్పర్శన విధిరితి, తత్ “ యదపా

జ్ఞానమిత్యమేధ్యాంశం దక్షిణతో నిరసేత్ ” ఇతి స్మృతజలనిరస
నపరమ్ , నపాణిభ్యామభిహననపరమ్ । అత్ర శబ్దః — ॥ వా ॥ తుష
కేశ కరీష భస్మాస్థిశ్లేష్మ నఖలోమాని అపు ననిక్షిపేత్ , నపాదేన పాణి
నావా జలమభిహన్యాత్ । ఇతి ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ సర్వదేవ
మయాహ్యేషో మన్వయాఃపాణ్డునన్దన । తస్మాత్తాస్తు నహన్తవ్యా అద్భిఃప్ర
త్యాశయేత్ స్థలమ్ ॥ * ॥ సంక్రమే — ॥ శ్లో ॥ నజలంతాడయేత్పద్భ్యాం
ననద్యాం మలముత్సృజేత్ । నమలంత్యాశయే త్తీర్థేహ్యశుద్ధోనవిశేజ్జలమ్ ॥

— శ్రి కాపిలస్నానమ్ శ్రి —

భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రస్నానముశక్తశ్చేతాపిలంస్నా
నమాచరేత్ । నాభేరధః ప్రవిశ్యాపు కటిం ప్రత్యాశ్యమృజ్జలైః ॥ ఆద్వే
ణ కపటేనాక్లామార్జనం కాపిలంస్మృతమ్ । తత్రావ్యసామర్థ్యయతోమ
స్త్రై స్నానయాత్తు పావనైః ॥

— శ్రి వస్త్రధారణవిధిః శ్రి —

మాత్యే ॥ శ్లో ॥ ఏవంస్నాత్వాతతఃపశ్చాదాచమ్యతువిధానతః । ఉక్తా
యవాససీశుక్లేశుషేకతుపరిధాపయేత్ ॥ * ॥ వ్యాప్రపాదః — ॥ శ్లో ॥
తతోవస్త్రద్వయంశుద్ధంఘ్రీహీత్వాద్విరుపస్పృశేత్ ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః —
॥ శ్లో ॥ చతుర్విమజ్యవిధివదాచమ్యాదాయవాససీ । ఖణ్డద్వయంశిరోఽక్లం
చప్రత్యేకం పరిమాజయేత్ ॥ అన్తరాచ్ఛావ్య కాపీనం వాససీ పరిధా
పయేత్ । ఉత్తరీయంసదాదధ్యాత్తద్వి నా నాచరెత్క్రియాః ॥ * ॥ భ
రద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ మాజయేద్వస్త్ర శేషేణ నోత్తరీయేణవాశిరః ।
స్నాతోనాక్లాని సంమృజ్యాత్సానశాట్యా నపాణినా ॥ నచనిద్ధనుయా
తేశాన్మతిష్ఠకపరిమార్జయేత్ । మాజయేద్వస్త్ర ఖణ్డేన నాన్యధామా
జయేత్కృచిత్ ॥ యదిప్రమాదాత్పుజ్యేత నరకం సప్రజత్యధః ॥ * ॥
చ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ స్నానంకృత్వాఽర్ధవస్త్రంతు ఊర్ధ్వముద్ధారయే
ద్ద్విజః । స్నానవస్త్ర మధస్తాచ్ఛేత్పునస్నానేనశుభ్యతి ॥ * ॥ చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ శ్లో ॥ నోత్తరీయమధఃకుర్యాన్మోవర్యాధ్యమమృరమ్ ।

నాస్తర్వాసావినాజాతునివసేద్వసనంబుధః ॥ నచానులిమ్యేదస్మాత్వాస్మాత్
త్వావాసోననిర్ధనేత్ ॥ అర్హిపవతువాసాంసి స్మాత్వాసేవేతమానవః ॥
ఉత్తరీయమథోవస్త్రార్థంనకుర్యాత్ ॥ అథావస్త్రమపి నజాతూత్తరీయా
భణం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ స్మాత్వా నిరస్యవస్త్రం
తు జజ్ఞే శోధేయమృదమ్భసా ॥ అపవిత్రకృతేతేతు కాపీనస్రావవారి
ణా ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్మాత్వైవం వాససీధౌ
తే అచ్ఛిన్నే పరిధాయవై ॥ ప్రత్యుళ్యోరూమృదాఽద్భిశ్చ హస్తైః ప్ర
త్యాయేత్తతః ॥ * ॥ అచ్ఛిన్నేతి శక్తవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ నజీర్ణమలవ
ద్వాసా భవేచ్ఛ విభవేసతి ॥ ఇత్యాదిస్తుతేః .

— * వస్త్ర నిష్పీడనవిధిః * —

వసిత్థః — ॥ శ్లో ॥ స్నానశాట్యాంచ దాతవ్యామృదస్త్రిస్రో విశుద్ధ
యే ॥ ఉత్తీర్యతాంచనిష్పీడ్యతతశ్శేషం సమాచరేత్ ॥ * ॥ తామ్ - స్నా
నశాటిమ్, శేషమ్ - సంధ్యావస్త్రనాదికర్తు ॥ శ్లో ॥ వస్త్రంచతుర్ధుణీకృత్యని
ష్పీడ్యచ జలాద్యహిః ॥ వామప్రకోఢ్యేనిక్షిప్య ద్విరాచమ్యవిశుద్ధ్యతి ॥ * ॥
సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత వస్త్రసంశోధపూర్వ
కమ్ ॥ ఉపాస్యమధ్యమాంసంధ్యాం వస్త్రసంశోధనంపరమ్ ॥ అనిష్పీడ్య
స్నానవస్త్రంసంధ్యాకర్తనచావరేత్ ॥ అన్యధాకురుతే మోహాత్కృతమ
ప్యకృతంభవేత్ ॥ * ॥ అత్ర సంవర్తో విషేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ నపీడ
యేజ్జలై వస్త్రం పాదే నస్థాపయేత్తథా ॥ బ్రాహ్మణద్వితయంచైవ వర్జయే
ద్వస్త్రంపీడనే ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రనిష్పీడితం తోయం
శ్రాద్ధేతూచ్ఛిష్టభూజనమ్ ॥ భాగధేయంశ్రుతిఃప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయే
త్థలే ॥ స్నానవస్త్రం తతఃపీడ్య పునరాచమనంచరేత్ ॥ * ॥ అఖిణ్డౌ
దశే — ॥ శ్లో ॥ నప్రహృత్యతుపాణిభ్యాం శాటిం నిష్పీడయేత్థలే ॥
చతుస్సంవేప్త్య వాసోస్తం తవణాస్తే సమస్త్రకమ్ ॥ * ॥ నిష్పీడయే
త్ - ధౌతం పరిధాయ స్నానవస్త్రం సమస్త్రకం నపీడయేత్ , కేవ
లం పీడయేదిత్యర్థః .

— శ్రీ సానప్రశంసా స్తోత్రం —

విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సాతోఽధికారిభవతి దైవేపిత్రైచకమణి ।
పవిత్రాణాంతథాజప్యేదానేచవిధిచోదితే ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సా
నమూలాఃక్రియాస్వర్వాస్సన్ధ్యోపాసనమేవచ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన
సానం కుర్యాత్సమాహితః ॥ ప్రాతరుత్థాయయోవిప్రఃప్రాతస్సాయీ
సదాభవేత్ । సప్తజన్మకృతం పాపం త్రిభిర్వైశ్చైర్వ్యపోహతి ॥ * ॥
శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతరుత్థాయయోవిప్రఃప్రాతస్సాయీసదాభ
వేత్ । సర్వపాపవిన్ముక్తః పరంబ్రహ్మేధిగచ్ఛతి ॥ * ॥ వ్యాస దత్త —
॥ శ్లో ॥ ధ్యాయేన్నారాయణందేవం సానాదిమచక్రత్సు । బ్రహ్మలోక
మవాప్నోతి నచేహజాయతేపునః ॥ * ॥

— శ్రీ అధోధ్వపుణ్డ్రీ విధిః స్తోత్రం —

ఇదంశ్రుతిశ్రుతిశతసిద్ధమ్ । అత్రతావత్సహజాపనిషది ॥ శ్రు ॥
ధృతోధ్వపుణ్డ్రీః పరమేశితారం నారాయణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యమ్ ।
ధ్యాత్వావిముచ్యేత నరస్సమస్తైస్సంసారపాశైరిహచేతి విష్ణుమ్ ॥ * ॥
కతశాఖాయామ్ — ॥ శ్రు ॥ ధృతోధ్వపుణ్డ్రీః కృతచక్రధారి విష్ణుం
పరం ధ్యాయతి యోమహాత్మా । స్వరేణమన్త్రైః సదాహృదిష్ఠంపరా
త్పరం యత్సహతోమహాంతమ్ ॥ * ॥ అభర్షణి — ॥ శ్రు ॥ ధృతోధ్వ
పుణ్డ్రీః కృతచక్రలాఙ్ఘనో నారాయణం పూజయతిస్త భక్త్యా । అర్ఘ్య
దిభిః పారుషసూక్తమన్త్రైః సప్రప్రాప్నుయాద్విష్ణు పదం మహాత్మా ॥ అ
థతత్రైవ । హరేః పాదాకృతిమాత్మనోహితాయ మధ్యేచ్ఛిచ్ఛ్ర మూ
ర్ధ్వపుణ్డ్రీం యోధారయతి సపరస్వప్రియోభవతి , సపుణ్యభాగ్భవ
తి , సముక్తిభాగ్భవతీతి ॥ * ॥ ఏవం సంస్థానవిశేషవిధానాతుష్టాన్త
రనిషేధః , తస్యచ ధ్యానపూజాది కర్మాజ్ఞత్వావగమాత్సర్వకర్మసు స
ర్వైరూర్ధ్వపుణ్డ్రీ మేవధార్యమ్ । వేదవిహితత్వాదిదమేవ వైదికమ్ ।
పుణ్డ్రాన్తరస్తు తస్త్రిసిద్ధత్వాత్తాన్త్రీకమ్ । అతావైదికైర్వైదికమేవకా
ర్యమ్ । ఇదంచాబ్యుహాన శతసిద్ధమ్ । అత్ర బ్రహ్మేణ్డ్రపురాణే బ్రహ్మ

ణంప్రతి భగవానాసేత్యావభ్యస్తుతిచన్ద్రికాయాముదాహృత వచ
 నాన్యత్ర లిఖ్యంతే — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రప్రమాణాని ద్రవ్యాణ్య
 జ్ఞాతిభేదతః । వణాణి మన్తదేశాంశ్చ ప్రవక్ష్యామి ఫలానిచ ॥ ప
 ర్వతాగ్రానదీతీరే మమక్షుత్రై విశేషతః । సింధుతీరైః ధవల్మికే తులసీమూ
 లమాశ్రితే ॥ మృదపతాస్తుసజ్జాహ్యవర్ణయెదన్యమృత్తికాః । శ్యా
 మంశాన్తికరం ప్రాక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్ ॥ శ్రీకరం పీతమిత్యా
 హుశ్శ్వేతం వైష్ణవముచ్యతే । అజ్ఞాన్తఃపుష్టిదః షోక్తో మధ్యమాయుష
 రీభవేత్ ॥ అనామికాన్మదానిత్యం ముక్తిదాచ ప్రదేశిని । పతైరజ్ఞులిఖే
 దైస్తు కారయెన్న నఖైస్సపైశేత్ ॥ దశాజ్ఞులప్రమాణస్తు ఉత్తమోత్తమ
 ముచ్యతే । నవాజ్ఞులం మధ్యమం స్యా దష్టాజ్ఞులమతఃపరమ్ ॥ సప్తపట్నం
 చభిఃపుణ్డ్రం మధ్యమం త్రివిధంభవేత్ । లలాటేకేశవంవిద్వ్యా న్నా
 రాయణమధోదరే ॥ మాధవం హృదినిన్యస్య గోవిందం కణ్ఠకూబరే । ఉ
 దరే దక్షిణేపాశ్చేష్వ విష్ణురిత్యభిధీయతే ॥ తత్పాశ్చేష్వ బాహుమధ్యే
 తు సంస్మరేత్స ధుసూదనమ్ । త్రివిక్రమం కణ్ఠదేశే వామకుక్షౌతు వా
 మనమ్ ॥ శ్రీధరం బాహుకేవామే హృషీకేశస్తు కణ్ఠకే । పృష్ఠేతు పద్మ
 నాభంచ త్రికేదామోదరం స్మరేత్ ॥ ద్వాదశైతాని నామాని వాసుదే
 వెతిమూర్ధని । పూజాకాలేచ ఘోషామేచ సాయంప్రాతస్సమాహితః ॥
 నామాన్యచ్చార్చ్యవిధినా ధారయేత్సూర్ధ్వపుణ్డ్రకమ్ । అశుచిర్వాప్య
 నాచారో మనసా పాపమాచరత్ ॥ శుచిరేవభవేన్నిత్య మూర్ధ్వపుణ్డ్రా
 జ్ఞితోనరః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరౌమర్త్యే మ్రియతే యత్రకుత్రచిత్ ॥
 శ్వపాకోపి విమానస్థో మమలోకే మహీయతే ॥ * ॥ సత్యవ్రతోపి ॥
 ॥ శో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రో మృదాశుభ్రా లలాటే యస్యదృశ్యతే । చణ్డ్రా
 లోపి విశుద్ధాత్మా పూజ్యపవ నసంశయః ॥ జాహ్నుపీతీరసమ్భూతామ్బు
 దం మూర్ధ్నా విభర్తి యః । విభర్తి రూపం సోరకస్య తమోనాశాయ కే
 వలమ్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ అత్ర మృదేకద్రవ్యగ్రహణవిధానాద్ద్రవ్యాస్తరనిషేధః ,
 న హి ద్రవ్యాస్తరస్య పర్వతాగ్రాదిదేశవిశేషకథనం శ్యామతాస్వదికం

వా సమ్భవతి, న చ కేశవాది స్మరణమస్తి ఆచారాభావాత్, న హి శిరో
 లలాటాది ద్వాదశస్థానేషు ద్రవ్యాస్తరేణ పుణ్డ్రాస్తరధారణం విప్రైర
 నైవ రావత్ క్రియతే, న హ్యేవమస్తి అదర్శనాద విగతశిష్టాచారాభావా
 చ్చ, న చైవం ద్రవ్యాస్తరం పుణ్డ్రాస్తరం వా చన్ద్రికాది మహాగ్రంథేషు
 ఆహ్నికవిహితం స్మృతం వా, “పూజాకాలే చ హిమే చ” ఇత్యాది
 మూర్ధ్వపుణ్డ్రాస్త్రైవ కర్మాజ్ఞత్వం సుసంప్రమ్ । శ్వేతం వైష్ణవమితి శ్వేత
 మృద పవ సాత్వికత్వం సువ్యక్తమ్, విష్ణోరేవ శుద్ధసత్వస్వరూపాత్ ।
 “అథయోహు ఖలు వా అస్య” ఇతి మైత్రాయణీయాదిమతథా శ్రుతేః ।
 నరస్య పాకాది గ్రహణా తస్యేవ మూర్ధ్వపుణ్డ్రాధికార సిద్ధః । అతా
 నిత్యమేవోర్ధ్వపుణ్డ్రాధారణమ్, అధారణే ప్రత్యవాయత్సృతేః । తథా చ
 వక్ష్యతే । క్వచిన్ద్రివాస్తరేణ పుణ్డ్రాధారణం కామ్యమేవ । అత సాన్న్వి
 కైర్ద్వైకై సాన్త్వికం వైదికం నిత్యమూర్ధ్వపుణ్డ్రామేవ ధారయమ్, నతా
 మసం తాన్ద్రికం పుణ్డ్రాస్తరమ్ । తథా విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ సా
 త్వికస్తూత్తమో ధర్మో రాజసా మధ్యమః స్మృతః । తామసస్త్యధమో జ్ఞై
 యస్తస్మాత్సాన్త్వికమాచరత్ ॥ * ॥ అత స్తామసతన్త్రిక్తం త్యాజ్యమే
 వ ॥ తథా ప్రతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏతేభ్యోపి యదన్యతాన్య
 త్కాంచిద్ధర్మా భిదాయకమ్ । తద్గూఢతరతోవిధి మోహస్తత్రాశ్రయోమ
 తః ॥ * ॥ ఏతేభ్యః - ధర్మస్థానేభ్యః, మోహః - విపరీతజ్ఞానమ్ । మ
 నుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యావేదబాహ్యస్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్ట
 యః । సర్వాస్తానిష్ఫలాః ప్రేత్యతమోనిష్ఠాహితాః స్మృతాః ॥ * ॥ అత్ర
 తమోనిష్ఠాహితీ హేతుక్త్యానిష్ఫలత్వస్మరణాత్, తామసతన్త్రిక్తం త్యా
 జ్యమితి సిద్ధమ్, వేదవిరుద్ధత్వాత్ । సర్వత్రా విరుద్ధాంశోహి ప్రమా
 ణమ్ “ఆహ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమ్” ఇతి స్మృతేః । వేదేషు సహార్ధ్వపు
 ణ్డ్రామేవ విహితమ్, తామసతన్త్రిక్తం త్రిపుణ్డ్రామేవ । అతోవిరో
 ధసుస్పష్టః । అతపవహి శ్రీవరాహే, తామసతన్త్రిక్తం స్వయమేవ రు
 ద్రో నిష్ఠతి ॥ శ్లో ॥ యద్వేదబాహ్యం కర్మస్యాన్తా ముద్దిశ్యోపసేవ్య

తే । తద్రాద్రమితి విఖ్యాతం కనిష్ఠ గతిదం నృణామ్ ॥ యద్దీనకర్తృ సం
 యుక్తం కేవలం తామసం చయితే । తద్వర్గతి ప్రదం నృణామిహ లో
 కే పరత్రచ ॥ ఇతి ॥ * ॥ తథేలు , ఊర్ధ్వపుణ్డ్ర మేవ సర్వత్ర విసేయ
 తే । అత్ర బ్రహ్మజ్ఞైః — ॥ శ్లో ॥ మదారాధన కాలేచ సదాయజ్ఞాది
 కర్తృణి । అవశ్యం ధారయేదేతమాద్వపుణ్డ్రం ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ మరీ
 చిః — ॥ శ్లో ॥ చతురభులమూర్ధావృత్తం ద్వ్యభులం విస్తృతం హృ
 దా । ద్విజఃపుణ్డ్ర మృజం సామ్యం సాస్తరాశంతు ధారయేత్ ॥ * ॥
 బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ హిమమపూజాది సమయే సాయం ప్రాత
 స్సమాహితః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్ర ధరోమర్త్యో భవేచ్ఛుద్ధో నచాన్యథా ॥
 అగ్నివేశ్య గృహేష్య — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుణ్డ్రం బ్రాహ్మణోవిదావృత్తీల
 యాపి నధారయేత్ । ధారయేత్ప్రియతస్సమ్యగూర్ధ్వపుణ్డ్రంతునిశ్య
 శః ॥ * ॥ ప్రయోజనార్థం పుణ్డ్రాన్తరధారణ విషేషపరమశ్రేష్ఠః , నిశ్య
 గ్రహణాదాశ్రమాంతరపరిగ్రహేపి । తథాబ్రహ్మజ్ఞైః — ॥ శ్లో ॥ గృహ
 స్థోబ్రహ్మచారిచ వానప్రస్థస్తధాయతిః । అవశ్యంధారయేత్పుణ్డ్రంపుణ్య
 మూర్ధ్వంసుశోభనమ్ ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్ర మృదాధార్యం విప్రేణబ్రహ్మవాది
 నా । ఉద్భృతాసీతిమస్త్రేణవైష్ణవేనవిశేషణః ॥ * ॥ నారదీయైతత్త్వనిరుక్తమ్
 ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వగత్యాంతుయసేచ్ఛా తస్యోద్భవంపుణ్డ్ర ముచ్యతే । ఊర్ధ్వంగ
 త్వాతుదేవత్వంసంప్రాప్నోతిసంశయః ॥ ఊర్ధ్వంనయతియత్పుణ్డ్రంపా
 ణినఃపాపకారిణః । తస్యాఖ్యాహూయధ్వపుణ్డ్ర తితస్తాత్తద్ధారయేద్ద్విజః ॥
 ఊర్ధ్వపుణ్డ్ర మృదాశుభ్రం యోధతే నిత్యమాశ్చవా ॥ తస్య ప్ర
 సాదంకురు తే విష్ణుర్లోకనమస్కృతః ॥ * ॥ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ ఊ
 ర్ధ్వపుణ్డ్ర మృదాధార్యం యతీనాంచవిశేషణః । భష్టచన్తన గఢాదీవ
 జయేద్యవదాయుషమ్ ॥ * ॥ తథాబ్రహ్మరాత్రే పారమేష్ఠ్యేవసంహో
 త్తా ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగరుభిశ్చైవ కర్తవ్యంక్షుత్రియైరుచ్చైః । వైశ్యస్త్రవి
 ల్పమూలేన శూద్రైర్భూత్యాసతోయయా ॥ విప్రైశ్శ్వేతమృదాకార్య
 మూర్ధ్వపుణ్డ్రం యథావిధి ॥ * ॥ మృద్వ్యతిరక్తస్య వ్రత్యస్యా సాత్వి

కత్వాద్విప్రైర్మధార్యమిత్యభః । తథాబ్రహ్మరాత్రే — ॥ శ్లో ॥ చ
 ద్దనంపాణిగన్ధఞ్చ శ్రీపత్రమగరుం తథా । రాజసంద్రవ్యమేవైతద్దద
 న్నిబ్రహ్మవాదినః ॥ పంచగవ్యంచ బిల్వంచ శ్రీపత్రం భస్మ తోయకమ్ ।
 తామసంద్రవ్యమేవైతత్సత్త్వికాః పంచమృత్తికాః ॥ చద్దనం పాణిగ
 ధ్ధంచ శ్రీపత్రమగరుం తథా । శూద్రేణైవ సదాధార్యం భస్మ తోయక్ర
 మేణచ ॥ ఇతి ॥ * ॥ ఏవమపి సర్వవర్ణస్య వైష్ణవస్యమందోర్ధ్వపుణ్డ్రీమే
 వధార్యమ్ । తథా బ్రహ్మణై భగవానాహ — ॥ శ్లో ॥ సర్వవర్ణేషు మ
 ద్భక్తాకుర్వరనూర్ధ్వపుణ్డ్రీకమ్ । బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషేణ జపహం
 మపరాయణాః ॥ * ॥ అతస్సత్త్వికానాం సాత్త్వికీపంచమృత్తికైవ ధార్యా
 తథా పారమేస్థ్యై — ॥ శ్లో ॥ శ్వేతమృత్తికయావాపి శ్యామయా పీత
 యాపివా । ఉద్భవపుణ్డ్రీం ద్విజైఃకార్యం వైష్ణవైశ్చ విశేషతః ॥ * ॥
 శ్వేతాభావే శ్యామపీతయోర్విధిః । పంచమృత్తికోక్తా బ్రహ్మణే —
 ॥ శ్లో ॥ సింధుతీరేభవత్క్రికే తులస్యాదోజలాశయే । పర్వతాగ్రేనదీతీరేమమ
 త్మేత్రే విశేషతః ॥ అన్యేష్వపిచతీర్థేషు నభినీమూలకేషుచ । స్థానేష్వే
 తేషు గృహ్స్థీయాతుర్యన్నాన్యత్రమానవః ॥ * ॥ ఇతి సామాన్యేన తద
 లాభేప్రదేశాన్తరముక్త్యాతామాహ, బ్రహ్మణే పంచమృత్తికాం భగవాన్
 ॥ శ్లో ॥ పర్వతాగ్రేనదీతీరేమమత్మేత్రే విశేషతః । సింధుతీరేభవత్క్రికే తు
 లసీమూలమాశ్రితే ॥ మృద ఏతాస్తు సంగ్రహోవర్ణ్యాశ్చాచన్యత్ర మృ
 త్తికా ॥ * ॥ అత్ర పంచస్వపి మమ త్మేత్ర ఇత్యన్వయః । నారదీయే—
 ॥ శ్లో ॥ మృద్రవ్యం ప్రథమం శ్రేష్ఠం తత్రకారణముచ్యతే । మృత్తికా
 యాః ప్రధానత్వం వక్తి తత్ర యతశ్శ్రుతిః ॥ తస్మాత్తు మృత్తికా గ్రా
 హ్యో సర్వత్రవేషు నిత్యశః ॥ * ॥ శ్రుతిః — ఉద్భృతాసి వరాహే
 నేత్యాదికా ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాంతు మృతోపీక్తా శ్శ్రు
 త్యాణాంతు చద్దనమ్ । వైశ్యానాం బిల్వమూలంతు శూద్రాణాం భస్మ
 చోచ్యతే ॥ * ॥ తదేవమ్ — ॥ శ్లో ॥ అథద్రవ్యం ప్రవత్సేహమూర్ధ్వపు
 ణ్డ్రీస్యపక్షజ । మృచ్ఛద్దనజలాన్యహలస్తథాభస్మాగ్నిహూత్రజమ్ ॥

ఇతి బ్రహ్మణ్ణాది వచనం వ్యవస్థితవిషయం మృదలాభవిషయంవా , వస
 ర్వవిషయమ్ , నచవాక్రియాజ్ఞమ్ , కల్పసూత్రకారాదిభిర్గ్నిహూత్ర
 హూమాది విధాయక సూత్రైష్వగ్నిహూత్ర భిక్షు ధారణస్యానను
 శిష్టత్వాత్ । యత్పునరభర్వశిరసి - అగ్నిరిత్యాదినా భిక్షు విమృశ్యాగ్నా
 ని సంస్పృశేదిత్యదైన భిక్షు గ్రహణముక్తమ్ , తత్తు ప్రతమేతత్పాశుప
 తమితి తత్రవిహిత పాశుపత ప్రతాజ్ఞమితి ప్రకరణేస్పష్టమ్ । అతస్సామ్రా
 మణ్యాం సురాగ్రహణవన్నియత విషయత్వాన్నానన్యస్య నచానన్యత్ర
 వాతత్ప్రసక్తః । అతశ్చాగ్నేయం భిక్షునా స్నానమితి చ పాశుపత విష
 యమేవ , జటిత్వేన వారుణస్నానాయోగాత్ । యద్వా శరీరాసామ
 ధ్యాది నిబంధనేనైవ గౌణస్నాన విధానాన్నానన్యస్య తత్ప్రసక్తిః , న
 హి కాంస్యశుద్ధిహేతుత్వేనోక్తస్య భిక్షునస్తామ్రాది శుద్ధి హేతుత్వము
 పి । అతః తత్సంశయో నేనన్యస్య స్నానమేవ । యథాహశబ్దః — ॥ శ్లో ॥
 దీపాగ్నిం దీపతైలజ్వు భిక్షు చాస్థి రజస్వలామ్ । ఏతాని బ్రాహ్మణ
 సస్పృష్ట్యా లోకాయతిక నాస్తికాః ॥ వికర్తృస్థా ద్విజాంశూచద్రా
 సవాసా జలమావిశేత్ ॥ * ॥ వర్షయేదిత్యనువృతౌ । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ
 ॥ శ్లో ॥ కేశ భిక్షుతుషాణ్ణారకపాలేషుచ సంస్థితమ్ । ఇతి ॥ * ॥ అత ఏవ
 హితత్సంప్రసక్త్యానయేన తత్సంప్రసక్త్యా స్నానముక్తమ్ । విజ్ఞానేశ్వరాదా —
 ॥ శ్లో ॥ శైవాన్నాశుపతాస్పృష్ట్యా లోకాయతిక నాస్తికాః । వికర్తృస్థా
 ద్విజాం శూచద్రా సవాసా జలమావిశేత్ ॥ * ॥ అత్రాదిత్యపురాణే
 గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుణ్డ్రాధారిణో నిత్యం భస్మస్థాశనతత్పు
 రాః । భవిష్యథ త్రయీబాహ్యో మిథ్యాజ్ఞానప్రలాపినః ॥ * ॥ శ్రీవా
 రాహేచ — ॥ శ్లో ॥ గోవధ్యాకారణం మహ్యం యావత్పశ్యతి యోగ
 విత్ । ఋషీణాం మాయయా సర్వ మితి సంచిన్త్య తత్ర వై ॥ శశాప తా
 వ్జటాభిక్షు మిథ్యా ప్రతథరాం స్తథా ॥ * ॥ యదపి శాతాతపీయమ్ —
 ॥ శ్లో ॥ మద్యం పీత్వా గురుదారాం శృంగత్వా స్త్రీయం కృత్వా బ్రహ్మ
 హత్యాంచ కృత్వా । భిక్షుచాన్యో భిక్షుశయ్యాశయానో రుద్రధ్యానా

ముచ్యతే సర్వపాపైః ॥ ఇతి ॥ * ॥ తదపి బ్రహ్మహాదేః ప్రాయశ్చిత్త
 ప్రతవిశేషవిధిపరత్వాన్నసార్వత్రికమ్, న హ్యవకీర్ణిప్రాయశ్చిత్తత్వేన
 విహితగర్హభాలంభాన్యస్యప్రసజ్జ్యతే, ప్రత్యుత గర్హభస్పర్శే ప్రాయ
 శ్చిత్తవిధానాత్. అతః మృదైవోద్ధృపుణ్డ్రాంధార్యమితిసిద్ధమ్, అథారణే
 ప్రత్యవాయస్తరణాత్. తథా బ్రహ్మణ్డ్రే — ॥ శ్లో ॥ శ్రౌతస్తార్తక్రియా
 స్సర్వాహూయధ్వపుణ్డ్రామిమర్యతః. జాయస్తేవిఫలాబ్రహ్మబాధితాశ్చ
 భవన్తితాః ॥ * ॥ బ్రహ్మరాత్రే — ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతం శిఖాబద్ధమూర్ధ్వ
 పుణ్డ్రాంవినాకృతమ్. యాగోదానం జపోహవామస్సద్ధ్యాయః పితృ
 తర్పణమ్ ॥ భస్మీ భవతి తత్సర్వమూర్ధ్వపుణ్డ్రాంవినాకృతమ్ ॥ యచ్ఛ
 రీరం మనుష్యాణామూర్ధ్వపుణ్డ్రాంవినాభవేత్. తందృష్ట్వా గగనేసూ
 ర్యోనిరీక్ష్యస్సాధుభిస్సదా ॥ ఇతి ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేభ
 వన్తి విఫలా ఉద్ధృపుణ్డ్రాంవినాకృతాః. ద్రష్టవ్యం వేవ తతాగ్రాయం
 స్తృశాన సదృశం స్మృతమ్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృపుణ్డ్రాం
 వినాయస్తృవర్తతే పురుషాధమః. వేదవేదాన్తవిచ్ఛాపి సవైపురుషతసగ
 రః ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ రుద్రార్చనం త్రిపుణ్డ్రాంభి యత్పురా
 ణేషు గీయతే. క్షుత్రవిఘ్నార్చనం జాతీనాం నేతరేషాం తదుచ్యతే ॥ ఉ
 ద్ధృపుణ్డ్రాంవినాయస్య శరీరం భవతిద్విజ. తందృష్ట్వా గగనేసూర్యో
 నిరీక్ష్యస్సాధుభిస్సదా ॥ ఇతి స్తృశానతసగర సామ్యత్వాత్సూర్యదర్శనయా
 పం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః ॥ నను ॥ శ్లో ॥ కాన్యపాత్రే హవిర్దృష్ట్వా
 కణ్ఠే దృష్ట్వా చ మాలికామ్. లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరౌగ
 తాః ॥ ఇతి నిషేధాత్కథం శ్రాద్ధే తదితిచేత్; మైవం బాలిశవాదీః,
 వైశ్యవిషయత్వాత్తస్య. తథాగ్నివేశ్యసూత్రే — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ
 ణసోర్ధ్వపుణ్డ్రాం స్యాత్ క్షత్రియస్యాధ్ధచన్ద్రకమ్. వైశ్యస్య వ
 త్తులాకారం శూద్రవైశ్య త్రిపుణ్డ్రకమ్ ॥ * ॥ పారమేష్ఠ్యుచ ॥ శ్లో ॥
 బాలేష్టువత్ క్షత్రియాణాం వైశ్యనాం వర్తులాకృతి. త్రిపుణ్డ్రాం శూద్ర
 జాతీనాం విధిరేవ సనాతనః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ విప్రాణామూర్ధ్వ

పుణ్డ్రం స్యాత్తదేవచ మహీభృతామ్ । వైశ్యానాం తిలకం ధార్యం
 శూద్రాణాంవై త్రిపుణ్డ్రకమ్ ॥ * ॥ లలాటే తిలకమితి సజ్జమావచ
 నమివ కింతవ్యయా తత్సూర్వవచనం నవిచారితమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్ణయే
 త్తిలకం ఘాతే శ్రాద్ధకర్తృణిసర్వదా । తిర్యగ్వాపూర్వార్థపుణ్డ్రంవా
 ధారయేచ్ఛాద్ధకర్తృణి ॥ * ॥ అతోవైశోఽపి శ్రాద్ధే తిర్యగ్వాపూర్వ
 ధర్వపుణ్డ్రంవాధారయే న్నుతిలకమిత్యేవార్థః । శ్రాద్ధేతూర్థపుణ్డ్ర
 ధారణం శ్చుత్యర్థసారే సప్తమేవోపదిష్టమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వాభూతేని
 త్యకర్తృణి నద్యాదౌ విమలజలైః కృత్వాశ్రాద్ధే మృదాశుభాగ్నియా
 ధర్వపుణ్డ్రాగ్ని ధారయేత్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ అన్యథా “ విప్రస్యవిఫలం
 భవేత్ - భస్మీ భవతి తత్సర్వమ్ - జాయంతే విఫలాబ్రహ్మణ ” ఇత్యాది
 భిః ప్రత్యవాయో దుర్వారస్యాత్ । బ్రహ్మరాత్రే — ॥ శ్లో ॥ నా
 చరేద్వామహస్తేన ననభైరిపి ధారయేత్ । ఆత్మవైవాత్మనోక్షేషు సేతరే
 ణకదాచన ॥ * ॥ సాగ్రై — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం ద్విజఃకుర్యాద్ద
 ణ్డాకారం సుశోభనమ్ । మధ్యేచ్ఛిద్రం వైష్ణవస్తు నమోస్తైః కేశవాదిభిః ॥
 అనేనైవవచనేన ద్విజవ్యతిరిక్త విషయం పుణ్డ్రాగ్రతః ధారణమితి సువ్య
 క్తమ్ । బ్రహ్మణైవ — ॥ శ్లో ॥ నిరస్తరాలం యఃకుర్యాద్దూర్ధ్వపుణ్డ్రం
 ద్విజాధమః । సహితశ్రస్థితం విష్ణుం శ్రియంచైవవ్యపోహతి ॥ * ॥ స్థా
 నైవ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం త్రిపుణ్డ్రంవామధ్యేచ్ఛిద్రం ప్రయ
 త్నతః । వత్స్యమిసగ్రస్త తన్నధ్యే ఉమాయాహం శ్రియాహరిః ॥ * ॥
 మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ అచ్ఛిద్రమూర్ధ్వపుణ్డ్రంతు యఃకరోతివిమూఢభీః ।
 సపర్యాయేణయాతీమానరకానేకవిశతిమ్ ॥ * ॥ ఆశ్రబ్రహ్మరాత్రేవి
 శేషః — ॥ శ్లో ॥ ఋజుం సుపాశ్వమూర్ధ్వాగ్రం కుర్యాదత్యచ్ఛుభుధ్య
 మమ్ । పాశ్వయోర్ద్వసవిన్యాస మూర్ధ్వపుణ్డ్రమిహపూజ్యతే ॥ * ॥
 అత్యచ్ఛేషస్తరాశావిరౌథాత్తావన్నాత్ర స్యావ్యతిమాన్దన నిర్బంధో నకా
 ర్య ఇతి తాత్పర్యమ్ ॥ శ్లో ॥ మధ్యేచ్ఛాచ్ఛానాశ్వతఃస్థితానూర్ధ్వపుణ్డ్రం
 స్తు ధారయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిష్యపేవమేవి అథో గ్రాహ్యః । నారదీ

యో — || శ్లో || దానఘోషామజపాద్యాశ్చ సర్వాఃపుణ్యక్రియాస్తథా ।
విఫలిష్యన్తి విపాశ్రామాధ్యక్షపుణ్డిం వినాకృతాః || * || బ్రహ్మణే —
|| శ్లో || శిఖోపవీతవధ్ధార్యమూర్ధ్వపుణ్డిం ద్విజన్మనామ్ । వినాకృతాశ్చ
ద్విఫలాః క్రియాస్స వాఽయథాక్రమమ్ || యోనధారయతేవిప్ర మామ
కం చిహ్నమీదృశమ్ । తంత్యజామిధురాత్మానం మదీయాజ్ఞాతిలక్ష్మనమ్ ||
ధృతోర్ధ్వపుణ్డిం విధివత్తస్య నామానిద్వాదశ । నమోన్తానవృజ్జలిం కు
ర్యాన్నామాన్యక్త్వా యథాక్రమమ్ || * || బ్రహ్మరాత్రే — || శ్లో || ఊ
ర్ధ్వపుణ్డిశికుర్ద్విత కేశవాద్యైర్యథాక్రమమ్ । నాసికామూలమారభ్య
లలాటే ప్రథమం న్యసేత్ || * || పారమేశ్వరే — || శ్లో || ఏవం తదీ
యావిపాశ్చక్షుత్రియా వైశ్యజాతయః । మృదైవవాచస్తనేన కల్పితై
రూర్ధ్వపుణ్డికైః || ద్వాదశైకచతుర్భిర్వాభూషితాస్సుససదాద్విజాః ।
ఘ్రువోరథస్తాదారభ్య కేశాన్తం ధారయెద్బుధః || * || బ్రహ్మణే —
|| శ్లో || సాన్తరాశమృజుం సౌమ్యం సుపార్శ్వం సుమనోహరమ్ । యః క
రోత్యూర్ధ్వపుణ్డిం సమమాతీవప్రియో భవేత్ || యావజ్జీవమిదంపుణ్య
మూర్ధ్వపుణ్డిం దధాతియః । జన్మన్యనన్తరే ముక్తిం సద్యః పాప్సోతిదుర్ల
భామ్ || యః కరోత్యూర్ధ్వపుణ్డిం తు సన్ధ్యావస్తనకర్తృసు । తస్య హం సు
లభా బ్రహ్మ నేకస్మి నేవ జన్మ ని || * ||

— శ్రీ శ్రీచూర్ణ విధిః శ్లో —

శ్రీవిష్ణు ధర్మోత్తరే — || శ్లో || అభిషిక్తంతు యచ్ఛూర్ణం విష్ణు
బిషేత్తు యోనరః । హారిద్రం ధారయెన్నిత్యం సాశ్వమేధఫలం లభే
త్ || * || పాద్యై — || శ్లో || వాసుదేవాగ్ని సంస్పృష్టే ర్నిశాచార్ణై
స్తు పద్మజ । యః కరోత్యూర్ధ్వపుణ్డిం సవిష్ణులోకే మహీయతే || * ||

— శ్రీ తులసీమణి పద్మాక్షమణిమాలికాధారణవిధిః శ్లో —

నారదీయే — || శ్లో || కణ్ఠేతు ధారయెద్యస్తు తులసీం సతతం నరః ।
తతాఘ్రం వాపి రాజేన్ద్ర తస్య నాస్త్వపపాతకమ్ || * || పురాణే —
|| శ్లో || శాన్తయేపుష్టయేముక్త్యై తులసీకాన్తజోమణిః । సర్వసిద్ధిప్రదః

పావోమణిధార్యశ్శ్రీయైబుదైః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుమన్దిరే — ॥ శ్లో ॥ భా
రయన్తి పవిత్రాణి యే భక్తా శ్శ్రీధయాన్వితాః । తేపి నిధూతపాష్టానా
మోదంతే దివి దేవవత్ ॥ పద్మాక్షమాలాం గ్రీవాయాం లబ్బయేద్వైష్ణవ
శ్శుచిః । అకృత్యమపి కుర్వాణో భుజ్జానో వా యతస్తతః ॥ నిధూయ
సర్వపాపాని దేహాంతరకృతాన్యపి । శ్రీమత్పవిత్రధరణా త్తాని నశ్యన్తి
తత్క్షణాత్ ॥ * ॥

— శ్రీ అథ సన్ధ్యోపాసనవిధిః శ్లో —

యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యావన్తైస్సాం పృథివ్యాంతు
వికర్తృస్థాద్విజాతయః । తేహంహి పావనార్థాయ సన్ధ్యాసృష్టా స్వయంభు
వా ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ తేహంహి పావనార్థాయ నిత్యమే
వ యుధిష్ఠిర । ఉభేన ధ్యేయధిష్ఠామి హ్యసూన్నం తద్ద్వితమమ ॥ * ॥
మనుః — ॥ శ్లో ॥ నోపతిష్ఠేతయః పూర్వాముపాస్తేనచపశ్చిమామ్ । స
శూద్రవద్బహిష్కార్యసర్వస్య త్సాధుకర్తృణః ॥ * ॥ పితామహః —
॥ శ్లో ॥ అనాగతాంతు యేపూర్వామనతీతాంతు పశ్చిమామ్ । సన్ధ్యాం
నోపాసతేవిప్రైః కథం తే బ్రాహ్మణాః స్మృతాః ॥ సాయంప్రాతస్సదా
సన్ధ్యాం యేవిపాశ్రీనహవ్యపాసతే । కామంతాథార్తికోరాజా శూక్ర
మణు యోజయేత్ ॥ సహన్తి సూర్యం సన్ధ్యాయాం నోపాస్తిం కరుతే
తుయః । యేహింసన్తి సదాసూర్యం మోక్షద్వారమనుత్తమమ్ ॥ కథం మో
క్షస్యసంప్రాప్తిర్భవేత్తేహంద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యా
హీనాశుచిర్నిత్యమనహాస్సర్వకర్తృసు । యదన్యతురుతేకర్తృనతస్య
ఫలమశ్నుతే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ కామాన్తోహోత్తధాలో
భాతస్సన్ధ్యాం నాతిక్రమేద్విజః । సన్ధ్యాతిక్రమణాద్విప్రో బ్రాహ్మణ్యాత్ప
తతే యతః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఋగ్యజుస్సామవేదానాంకూ
పత్రయమిదం పరమ్ । తస్మాద్విజస్సదాసన్ధ్యాత్రితయోపాస్తిమాచరే
త్ ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మణోపాస్యతేసన్ధ్యా
విష్ణునాశజరేణచ । కస్యాన్నోపాసయేద్దేవీం శ్రేయస్కామోద్విజోత్త

మః || * || పితామహః — || శ్లో || నాక్షత్రంజ్యోతిరారభ్యసూర్యస్యో
దయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సద్భ్యేతి తాం ప్రాహుశ్శ్రుతయో మునిసత్త
మాః || * || ఛద్వోగశ్రుతా — || శ్రు || తస్మాద్బ్రహ్మణో హేచారా
త్రసంయోగే సద్భ్యాముపాస్తై సజ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదశనాత్ । ఇతి || * ||
రహస్యామూయబ్రహ్మణే — || శ్రు || ఆసూర్యోదయాత్పూర్వోత్తరా
శాముఖస్త్యపరోత్తరాశాముఖ ఆనక్షతోదయాత్ । ఇతి || * || దక్షః —
|| శ్లో || అహేచారాత్రస్య యస్సద్భిసూరిత్యనక్షత్రవర్జితః । సాతుసద్భ్యాస
మాఖ్యాతా మునిభిస్తత్పదర్శిభిః || * || భరద్వాజః — || శ్లో || ప్రారభ్యా
తారకాజ్యోతిరాభానూదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సద్భ్యేత్యభిహితా స్వా
ధ్యాయైశ్చ మహాషిభిః || సూర్యస్యాస్తమయాత్పూర్వమారభ్యా తార
కోదయాత్ । సాయంసద్భ్యేతిసామధ్యమేతయోర్మధ్యమామతా || * ||
పితామహః — || శ్లో || ప్రాతస్సద్భ్యాసనక్షత్రాముపాసీత యథావిధి ।
సాదిత్యాం పశ్చిమాం సద్భ్యామద్ధాస్తమితభాసరామ్ || * || స్మృత్యస్త
రే — || శ్లో || ఉత్తమాతు సనక్షత్రామధ్యమాలుప్తతారకా । అథమా
సూర్యసహితా ప్రాతస్సద్భ్యాత్రిధామతా || * || ఏతేషాంవ్యవస్థామా
హ దక్షః — || శ్లో || రాత్ర్యస్తయామనాడీద్వే సద్భ్యాదిః కాల ఉచ్య
తే । దశనాద్రవిరేఖాయాస్తదంతో మునిభిస్తుతః || * || రవిరేఖాయా
దర్శనాదుపలక్షితః కాలస్సద్భ్యాస్త ఇత్యర్థః । శ్రీవిష్ణుపురాణే — || శ్లో ||
సద్భ్యా మహూర్తమాత్రావై హోసవృద్ధీ నకారణమ్ । ఇతి || * || తదే
వమ్ , ప్రాగుదయాత్ ఘటికాద్వయాత్సకస్సద్భ్యాకాల ఇతిశ్రుతిస్తుతిశత
సిద్ధత్వాత్ || శ్రు || తదుపవాసతేబ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖాస్సద్భ్యా
యాం గాయత్ర్యాఅభిమన్వితాఽప ఊర్ధ్వంవిక్షిపన్తి । ఇతి || * || వి
శిష్టవిధిపరే శ్రుతివాక్యే సద్భ్యాయామేవాఘృణాదానశ్రుతేః “ ఊర్ధ్వం
మ్రసద్భ్యయోఃక్షిపేత్ ” ఇతిస్తుతేశ్చ, ఉదయాత్ప్రాగేవ అఘృణందే
యమితిసిద్ధమ్ । అత ఏవహయదయాత్పరమఘృణాదాయినం శిష్టాగహాస్తే ।
తతశ్చ || శ్లో || ద్విఘటితూదయాదర్వాక్ప్రహరాఢోదయోపరి । స

ద్వాయ కాలస్సవిజ్ఞేయోహ్యన్యథా లక్ష్మనంశ్చ తమ్ ॥ నప్రాతర్న ప్రదో
 పాచ్చ సన్ధ్యాకాలోతిపద్యతే । ముఖ్యకల్పే నుకల్పశ్చ సర్వస్మిన్ కర్తవ్యః
 స్మృతః ॥ * ॥ ఇత్యాదికం బహుశ్రుతి స్మృతి విరుద్ధత్వాదనాదరణీయమ్ ।
 యద్వా తద్గౌణకాలకథనం సహస్మాప్యత్యభిప్రాయేణోపస్థానకాలపరమ్ ,
 నార్హదానకాలపరమ్ । ఏవంచసతి ॥ శ్రు ॥ ఉద్యంతమంతయంతమాదిత్య
 మభిధ్యాయన్ కుర్వన్నాప్రీత్యుణావిధాన్వ్యసకలం భద్రమశ్నుతే సావాది
 త్యోబ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవ సస్మిన్నప్యపేతి । ఇతి ॥ * ॥ శ్లో ॥ అధోపత్యైదా
 దిత్యముదయంతం దివాకరమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్య ఉదయోప
 స్థానమేవ ముఖ్యమ్ , ఉదయాత్పరంతు గౌణమితి వివేకః । కించ , అపత్స్స
 గౌణాభ్యనుజ్ఞానేపి రాష్ట్రోద్భజలాలాభాశక్తయోహ్యత్రాప్త , త
 దభావే సర్వదాతదనుష్ఠానే సన్ధ్యాతిక్రమదోషో దుర్వార ఇత్యలమ్ । అత్ర
 శ్రుతిః — బ్రహ్మవాదినోవదన్తి , కస్త్యాద్బ్రహ్మణోఽహూరాత్రసం
 యోగే సన్ధ్యాముపాస్తై , కస్త్యాద్బ్రహ్మణాస్సాయమాసీనస్సన్ధ్యాముపాస్తై,
 కస్త్యాత్పాతస్తిథౌ కాసన్ధ్యా కశ్చసన్ధ్యాకాలః । కించ , సన్ధ్యాయాస్స
 ధ్యాత్వం దేవాశ్చ సురాశ్చ సప్తధన్వ , తేసురా ఆదిత్యమభిద్రవన్
 స ఆదిత్యోవిభేత్తస్య హృదయం రాపేణాతిథ్యప్రజాపతి ముపాధావత్త
 స్య ప్రజాపతిరేతద్భేషజ మవశ్యదృతంచ సత్యంచ బ్రహ్మచారిరంచ,
 త్రిపదాం గాయత్రీం బ్రహ్మణో ముఖమపశ్యత్ , తస్త్యాద్బ్రహ్మణో
 హూరాత్రసంయోగే సన్ధ్యాముపాస్తై , సన్ధ్యాతపోజ్యోతిషో దర్శనాత్స
 స్యసన్ధ్యాకాలాస్ససంధ్యా తత్సన్ధ్యాయాస్సన్ధ్యాత్వం యతాస్సాయమాసీన
 స్సన్ధ్యాముపాస్తై తయావీరస్థానం జయతి యత్పాతస్తిథౌ తయాసర్వ
 లోకంజయతి , అథ యదపఃప్రాయుక్తే తావిప్రుషోవశ్రీభవన్తి తావిప్రు
 షోవశ్రీభూత్వా అసురానపాఘన్తు । ఇతి ॥ * ॥ అత్ర యోగయాజ్ఞవ
 ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాసన్ధ్యాతు గాయత్రీసావిత్రీ మధ్యమాశ్చుతా ।
 యాభవేత్పశ్చిమాసన్ధ్యా సావిజ్ఞేయాసరస్వతీ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 గాయత్రీ నామ పూర్వాష్టో సావిత్రీ మధ్యమేదినే । సరస్వతీచ సాయా

హ్నావైవసన్ధ్యాత్రయేష్చతాః ॥ ప్రతిగ్రహదన్నదోషాత్పాతకాదు ప
పాతకాత్ ॥ గాయత్రీప్రచ్యతే తస్మాద్దాయంతం త్రాయతేయతః ॥
సవిత్సద్యోతనాచైవ సావిత్రీపరికీర్తితా ॥ జగతః ప్రసవిత్రీసా వాగూ
పత్వాత్సరస్వతీ ॥ ఉపాస్తే సద్ధివేలాయాం నిశాయాదివసస్య చ ॥ తా
మేవసన్ధ్యాం తస్మాచ్ఛ ప్రవదన్తి మనీషిణః ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః -
॥ శ్లో ॥ ప్రాతః కాలేతు గాయత్రీ సాయంకాలేసరస్వతీ ॥ మధ్యన్తినేతు
సావిత్రీ ఉపాస్యానామ భేదతః ॥ గాయత్రీతు భవేద్రక్తా సావిత్రీ శుక్లవి
గ్రహా ॥ సరస్వతీకృష్ణరూపా ఉపాస్యావణభేదతః ॥ గాయత్రీ బ్రహ్మ
రూపాతుసావిత్రీరుద్రరూపిణీ ॥ సరస్వతీ విష్ణురూపా ఉపాస్యారూపభేద
తః ॥ ఉదయే బ్రహ్మ రూపంతు మధ్యాహ్నంతు మహేశ్వరమ్ ॥ సాయా
హ్నావిష్ణురూపంతు త్రిరూపంచైవ ముచ్యతే ॥ నభిన్నాంప్రతివద్యేత గా
యత్రీంబ్రహ్మణాసహ ॥ సాహమస్తీత్యుపాసీత విధినాయేనకేనచిత్ ॥
గాయత్రీంచింతయేద్యస్తు హృత్పద్మేసముపస్థితామ్ ॥ సర్వాధమవినిర్ము
క్తస్సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

— శ్రి అథ ప్రాతసన్ధ్యాకర్తృ విధిః శ్రి —

అత్ర దక్షః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మేముహూర్త ఉత్థాయ కృ
తశౌచవిధిర్ద్విజః ॥ ప్రాతసన్ధ్యాముపాసీత దంతధావనపూర్వకమ్ ॥ * ॥
భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్థాయ పూర్వంసంధ్యాయాః కృత్వాచావ
శ్యకాదికమ్ ॥ స్నానాంతంవిధివత్సర్వం సన్ధ్యాకర్తృ సమాచరేత్ ॥ సే
వేత పూర్వంప్రాకసన్ధ్యాం మధ్య సన్ధ్యాం తతః పరమ్ ॥ తత్పశ్చాత్ప
శ్చిమాం సన్ధ్యాం యమేన సతతంద్విజః ॥ యమేన - నియమేన ॥ తతస్సం
కల్పయేత్ప్రాతసన్ధ్యోపాస్తిం కరోమ్యహమ్ ॥ ఇతి స్వచేతస్తరణం య
తత్సంకల్పఉచ్యతే ॥ * ॥ చర్యాపాదే — ॥ శ్లో ॥ పాదాహస్తాచసంత్రా
త్యా చమ్యబద్ధ శిఖిశ్చ చిః ॥ ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య సంధ్యోపాస్తిం
సమాచరేత్ ॥ ప్రోత్యాజ్ఞింజ్ఞైర్వా్యహృతిభిః పరిషిచ్య సమంత్రకమ్ ॥
పీత్వాచమ్య దధిత్రాద్యైః ప్రోత్యాశ్యద్భిః పరిషిచ్యచ ॥ ఓంపూర్వయా

చవ్యాహృత్యా గాయత్ర్యాచాభిమన్త్రితమ్ । రవేరభిముఖస్థిస్తన్నుత్తి
 పేత్సలిలాజ్జలిమ్ ॥ పరిషిచ్యవ్యాహృతిభిః పరిక్రమ్యప్రదక్షిణమ్ । తర్ప
 యేదుపవిశ్యాద్భిః కేశవాదీన్ ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే —
 ॥ శ్లో ॥ ఆపోహిష్ఠేత్యచాంసమ్యగుల్లేఖ్యంనతువేత్తియః । నరస్యవిద్యతే
 సద్యాయధాశూద్రస్తతైవనః ॥ ఆపోహిష్ఠేత్యచామేకముల్లేఖ్యంత్రి
 ష్ణాకారయేత్ । చతుర్థంకారయేద్యస్తుబ్రహ్మహత్యాంసవిన్గతి ॥ ఉల్లే
 ఖ్యమ్ - మార్జనమ్ ॥ తచ్ఛతుర్విధమ్ । మూర్ధ్నిబ్రహ్మముఖంస్పృష్ట్యావి
 స్తునాదైవతీర్థతః । చతుర్థంమార్జనంయత్సాత్తదుల్లేఖ్యంప్రచక్షతే ॥ * ॥
 బ్రహ్మముఖమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ఓంకారపూర్వికాస్త్రిప్రమహా
 వ్యాహృతయోపవీత । త్రిపదావైవగాయత్రీవిజ్ఞేయంబ్రహ్మబోము
 ఖమ్ ॥ * ॥ అనేనప్రథమంపాణినాస్పృష్ట్యాధిమార్జనంకార్యమ్ ।
 తథానారాయణః — ॥ శ్లో ॥ స్పృష్ట్యాచాభిష్టుతాతోయంమూర్ధ్నిక
 బ్రహ్మముఖేనచ । ఆపోహిష్ఠేతిమన్త్రేణదధైర్మాజనమాచరే
 త్ ॥ * ॥ అత్రహారితః — ॥ వా ॥ మార్జనార్చనబలికర్తృశాలామ
 భోజనదానానిదేవతీర్థేనకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్విధమార్జనమా
 హాకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ శిరసిమార్జనంకుర్యాత్సకుశోదకవిస్తృభిః ।
 ప్రణవోభూర్భువస్స్వశ్చగాయత్రీచతృతీయకా ॥ అబ్జైవత్యత్యచం
 వైవచతుర్థమితిమార్జనమ్ ॥ * ॥ ప్రణవేనప్రథమమ్, భూర్భువస్స్వరితి
 ద్వితీయమ్, గాయత్రీచతృతీయమ్, ఆపోహిష్ఠేత్యచేనచతుర్థమితి
 మార్జనక్రమః । త్యచేవిశేషమాహశౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నవప్రణవయు
 క్తేనఆపోహిష్ఠేత్యచేనచ । సంవత్సరకృతంపాపంమార్జనాదేవినశ్య
 తి ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోహిష్ఠత్యచేకుర్యాత్సార్జనంతుకుశోద
 కైః । ప్రతిప్రణవసంయుక్తంక్షిపేద్వారిపదేపదే ॥ విప్రుషోష్టాక్షిపే
 దూర్ధ్వమధోయస్యక్షయాయచ । అథో - అధశ్శరీరమిత్యర్థః । రజస్తమో
 మోహజాతాజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ । వాఙ్మనఃకాయజాన్దోషా
 న్నవైతాన్నవభిర్దహేత్ ॥ నవభిరితినియమాత్, త్యచత్రికేప్ర

త్యచం మార్జనం కార్యమ్, నచతుర్థమ్ || శ్లో || చతుర్థం కారయేద్య
 స్తుబ్రప్రహతావంసవిన్దతి || ఇతి ప్రత్యవాయప్రతేః | తతః || శ్లో ||
 ఆపోహిస్థేత్యచామేకముల్లేఖ్యంత్రిషుకారయేత్ | ఇతిప్రతిపాదమేక
 మేవమార్జనం కార్యమిత్యుక్తం భవతి | బ్రహ్మ — || శ్లో || ఋగ్వేదా
 ర్జనం కుర్యాత్పాదాస్తేవా సమాహితః | ఋచస్యవేదకవకుర్యాద్విష్ణో
 నాం మతమీదృశమ్ || * || పాదాన్తమాజనమేవ శిష్టాచారః, బహుప్ర
 మాణాసుగుణ్యాత్ | తథా దేవతః — || శ్లో || అష్టాక్షరైర్నవపదైః పా
 దాస్తేమార్జనంభవేత్ | తన్మధ్యేమార్జనంకుర్యాద్బ్రహ్మవేదోవిసశ్యతి ||
 తథా యోగయాజ్ఞవల్క్యః — || వా || ఆచమనం స్వకీయమార్గేణ కృ
 త్వా ఋషిచచ్ఛిదోదేవతాన్సరణపూర్వకమాపోహిష్ఠ త్యచసాన్వదితస్స
 ప్తభిః పాదైరూర్ధ్వం సప్తవిప్రుష ఉత్క్షిపాన్వేషే నైకాం విప్రుషమధ
 శ్వరీరె నక్షిప్య నవమేనైకామూర్ధ్వముత్త్రిపేత్ || * || ఇతి | అధశ్వరీరమి
 త్యనేన || శ్లో || విప్రుషోష్టాక్షిపేమూర్ధ్వమధోయస్యక్షయాయచ | ఇశ్య
 త్రాధశ్శబ్దోవాన్యభ్యాతః | యోగయాజ్ఞవల్క్యస్తు మార్జనే మన్తాన్త
 రాణ్యపాహ — || శ్లో || ఓంకారోవాన్యహృతీసప్త గాయత్రీశిరసా
 తథా | ఆపోహిస్థేత్యచం తిస్రో మ్రుపదాచాఘముషణమ్ || ఉదిత్యం
 చిత్రం తచ్ఛత్రుస్తేజోసీతి యథాక్రమమ్ | గాయత్ర్యాశ్చతురీయంచ
 సన్ధ్యామేతేస్సమాచరేత్ || * || బోధాయనశ్చ — || వా || అథాతస్స
 ఙ్గోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యమస్తీర్థంగత్వాప్రయతోఽభిషిక్తఃప్రత్యాభిత
 పాణిపాదోఽప ఆచమ్య, అగ్నిశ్చమామస్యశ్చేతిసాయమపఃపీత్వా, సూ
 ర్యశ్చమామస్యశ్చేతి ప్రాతస్సపవిత్రేణపాణినాసురభిమత్యాబ్లిక్షైర్వా
 రుణీభి హిరణ్యవన్ద్యాభిఃపావమాణీభిర్వాహృతిభిరవైశ్వచ్ఛపవిత్రైరా
 త్నానంప్రోక్ష్యప్రయతోభవతి | ఇతి || * || సురభిమతీదధికాక్ష్ణిగ్భ్యక్ |
 అబ్లిక్షా ఆపోహిస్థేత్యాద్యాప్రిస్రుః | అత్రమన్తావమనాత్ ప్రాగపి
 అబ్లింక్షైర్నార్జనంకార్యమ్, బహుస్త్పృతిసిద్ధత్వానవిగీతశిష్టాచారాచ్చ | త్యచ
 చేనైవమార్జనంకార్యమ్, తావతైవ శాస్త్రసిద్ధేః | తథాభరద్వాజః —

॥ శ్లో ॥ ఆహింసాదివిధిర్మనఃస్థితిః సమంజసాభివృద్ధిరః । సద్విద్యుప
 యుజ్యతే గాయత్రీహరిదేవతాః ॥ మార్జనే వినియోగస్తు సూర్య
 శ్చేతి జలంపిబేత్ ॥ అసానువాకస్యాగ్ని యుజ్యతే గాయత్రీమంశు
 మాన్ ॥ దేవతావినియోగోఽపాం పానేఽథ సముపస్పృశేత్ ॥ ఆత్మనం
 ప్రాక్షయేత్పశ్చక్షిక్రాక్షణ్యిత్యేహ ॥ ఆహింసాది తిస్మభి యుగ్మ
 శ్చ సకుశైర్జలైః । దధిక్రాక్షణ్యిత్యేహ వామదేవ యుజ్యతే ॥ శ్లో
 నుష్టుంబిశ్వేదేవాదేవతాః ప్రాక్షణ్యేహ ॥ తతోఽవసవ్యం వ్యాహృత్యా
 పరిషిచ్య సమస్తయా । పశ్చాదుభాభ్యాం హస్తాభ్యామాదాయాపస్సమా
 హితః । అభ్యవత్యాస్త సప్తస్థా గాయత్రీద్వే అనుష్టుభౌ ॥ * ॥ ఏతాహ
 హః — ॥ శ్లో ॥ ఆహింసాది మత్స్రీస్య సిద్ధిర్విషయోఽస్మత్ ॥ శ్లో
 గాయత్రీమాపస్తు దేవతాః ప్రాక్షణ్యేహ ॥ * ॥ ఏవం బ్రహ్మయోగయా
 జ్ఞవల్క్యైః తామాహ, నారాయణశౌనక వ్యాస భృగు యాజ్ఞవల్క్య
 స్మృత్యర్థసారాది వచనేషు త్ర్యేచేనైవ మార్జనవిధానాత్, తేనైవసన్ధ్యా
 సు మాజానమితి నిశ్చయతే । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ భూమిప్రము
 దకం స్పృష్టా ప్రసవ్యేన కిరణచ । మార్జనావ్యాచరేద్విద్వాన్సన్ధ్యాక
 ర్మసు సర్వదా ॥ * ॥ యత్తు హరితవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రాహ్మం సా
 నంతథాదానం దేపద్విపితృతర్పణమ్ । జలమధ్యేతుకుర్వాణశ్శుశ్రూవస్త్రీ
 నిమగ్నతి ॥ ఇతి తజ్ఞాన్వహోజలవిషయమ్, జానుమాత్రజరేదోమాభావా
 త్ । తథాచ్ఛ్రీకాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జానుభ్యాముపరిష్టాత్తు శుశ్రూవా
 సాస్థితోజరే । సన్ధ్యామాచమనం కుర్వత్ శుద్ధస్యాదశుచిస్తవ్యః ॥ జాను
 మాత్రైతమార్ధ్వంవా జలేతిన్ద్రా శుచిర్భవేత్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ సంగ్రహే —
 ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మసానేచ సూర్యాఘ్ని జలోత్పన్నతర్పణే । జలేష్టిశుచా
 మేశుషేణజలేకుర్వన్నమగ్నతి ॥ * ॥ తతోఽశుచిస్థలశక్తాయామసౌక
 ర్యేచ జానుదక్షే జలేస్థిత్యా సన్ధ్యాకర్మనుష్టానమవిరుద్ధమ్ । యత్త్వ
 మాపస్తవ్యవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ వామహస్తే జలం కృత్వా యేతుసన్ధ్యా
 ముపాసతే । సాసన్ధ్యావృషతీ జ్ఞేయా హ్యసురాస్తైన తపితాః ॥ ఇతి

తత్పుణ్యయాదిపాత్రవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ నద్యాం తీర్థే ప్రాదేవాపి భాజనే
కాంస్యసమ్భవే । ఔదుమ్బరైశ్చ సౌవర్ణై ర్భాజతేదారుసమ్భవే ॥ కృత్వా
తు వామహస్తేవా సస్థోపాస్తిం సమాచరేత్ ॥ ఇతి బ్రహ్మశ్మరణాత్ ।
బ్రహ్మ — ॥ శ్లో ॥ ధారాచ్యుతేనతోయేన సస్థోపాస్తి విగహితా ।
పీతరోనప్రశంసన్తినప్రశంసన్తిదేవతాః ॥ * ॥ అత్రోమార్జన జలవిష్టుర్య
ధాక్షితితలేనచ్యుతోభవతి, తథాశిరస్వేవమార్జనంయత్న తః కుర్యాదితిభా
షః । తదపిబ్రహ్మ వాహ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రపూర్వం జలంయస్మాదా
హోహిస్థాదిమంత్రితమ్ । పతత్యశుచిదేశేషు తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ * ॥
భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ తతఃప్రదక్షిణీకృత్యహ్యగ్నిసంప్రక్షి తేశుచా ।
ఉపవిశ్య ద్విరాచమ్యగ్రహంస్త్రయేత్తతః ॥ * ॥ బ్రహ్మ —
॥ శ్లో ॥ కరాభ్యాంతోయమాదాయ గాయత్ర్యాచాభిమన్త్రితమ్ । ఆది
త్యాభిముఖస్తిప్తనూర్ధ్వం త్రిసంధ్యయోః షీపేత్ ॥ * ॥ హరితః —
॥ శ్లో ॥ తిష్ఠన్వాదౌసమా కృత్వా జలేనాంజలి పూరణమ్ । గోశృంగమా
త్రముద్భృత్యజలమధ్యేజలంక్షిపేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ గోశృంగ
మాత్రముద్భృత్యరవిందృష్ట్యాజలాంజలిమ్ । ద్వాపాదౌతు సమాకృత్వాపా
ష్టిశ్చిరంధృత్యపిక్షిపేత్ ॥ * ॥ యమః — ॥ వా ॥ ఏషువచనేషు సర్వత్రతి
ష్ఠన్నైవార్ఘ్యేంద్రద్యాదితి నియమాత్సన్ధ్యాసు తిష్ఠన్నైవాఘ్యకం దద్యాత్,
సప్రహర్వానాసీనావా; వచనాభావాత్, బహువచనవిరోధాత్, శిష్టా
చారాభావాచ్చ । పితౄమహః — ॥ శ్లో ॥ పాణినాజలమాదాయసకృత్తు
ర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ । ఆదిత్యాది గ్రహంస్త్రయేత్తత్ర తర్పయేతుసమాహి
తః ॥ * ॥ పాద్యే — ॥ శ్లో ॥ పరిషేకంతతః కుర్యాత్ప్రదక్షిణ్యంసమాచ
రేత్ । సత్తర్ప్యకేశవాదీంస్తానాచామంతు సమాచరేత్ ॥ * ॥ కాత్యే —
॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్నన్త్రవదాచమ్య ప్రోక్ష్యసూర్యాయచాంజలిమ్ । దత్వా
ప్రదక్షిణంకృత్వా ద్విరాచమ్యయథావిధి ॥ ప్రాకులైషుతతస్థిత్యా
ఽర్చేషుసుసమాహితః । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వాధ్యాయేత్సన్ధ్యా
మితిశ్రుతిః ॥ అత్రధ్యానమ్ — ॥ శ్లో ॥ మన్తార్థవిస్తనాభ్యాసోమా

నసోజపడవ్యతే || * || ఇతి స్మరణాన్తానసా జపవప || శ్లో || ఋషిచ్ఛన్దో దే
 వతాశ్చధ్యాత్వామన్త్రార్థమేవచ | అనుష్ఠానం తతఃకుర్యాదితిమన్త్రవి
 దాంతుతిమ్ || దేవీమా వాహ్యగాయత్రీం తతోధ్యాయేద్విజోత్తమః || * ||
 ఇతి బృహస్పతిభరద్వాజామృత్యుక్తధ్యానంవా | ధ్యానప్రకారశ్చోపనిష్ఠా
 త్సంప్రసంగేన వక్ష్యతే | దక్షః — || శ్లో || అద్భిసంప్రక్షితేతీరే శుచాద
 ర్భసమాయుతే | వాగ్యతః ప్రాజ్ఞుఃప్రైష్ఠః సద్ధ్యోపాసన మారభేత్ ||
 సాయమస్తమితేసద్ధ్యామరేచానుదితేపరామ్ | ప్రాతస్సద్ధ్యామితిప్రా
 హు స్వరూపంసద్ధ్యయోరిదమ్ || * || దభాసమాయుతేతి ప్రామాణ్యే
 ప్పిత్తి విశేషణాత్ పాగ్గదర్భయక్త ఇత్యర్థః | సద్ధ్యోపాసనం గా
 యత్రాజపోధ్యానంవా | భరద్వాజః — || శ్లో || తతఃప్రదక్షిణీకృత్య
 హ్యభిసంప్రక్షితే శుచా | దేశేచ దభాసంక్తోస్తే వాగ్యతఃపాజ్ఞు
 ఃస్థితః || దర్శాద్ధారయమాణస్సన్నాత్మనోధ్యానమారభేత్ || * || అశ్ర
 ఆత్మా - విష్ణుః , ఆత్మవై విష్ణురేవచేతి స్మరణాత్ | తథా జాబాలి యోగ
 యాజ్ఞవల్క్య — || శ్లో || సద్ధ్యయోరుభయోః కాలే ధ్యాత్వావిష్ణుం స
 నాతనమ్ | నిర్మలాత్మారూపందేశే గాయత్రీమారభేచ్ఛుధః || * || అ
 తోఽత్రాత్మా - పరమాత్మావిష్ణురేవ | ఏవమేవధ్యానాభిప్రాయేణైవాపస్త
 మేన — || వా || సద్ధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామాదాసనంవాగ్యతశ్చ || * ||
 ఇతి వాగ్యమనం విధీయతే ; నమానమాత్రమ్ , గాయత్రీ జపపర వచనని
 చయవైయధ్యాపత్యైః | అతస్తత్త్వత్వేనం చరేత్ | త్రిప్విత్యాదివల్లాకిక
 వాక్యనివృత్తి పరమేవతత్ , అన్యథా గాయత్రీజపస్నానాదిమన్త్రాణా
 మపి లోకప్రసక్తేః | యమః — || శ్లో || సద్ధ్యాముపాసతేయేతు సతతం
 సంశితవ్రతాః | విధూతపాపాస్తేయాన్తి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్ || * ||
 గోవిలః — || శ్లో || సద్ధ్యాయేన సవిజ్ఞాతా సద్ధ్యానైవ హ్యుపాసితా |
 జీవమానో భవేచ్ఛాద్రోమృతపవాభిధీయతే || * || కామే || శ్లో ||
 యోఽన్యత్రకురుతే యత్నం ధర్మకార్యేద్విజోత్తమః | విషోయసద్ధ్యా
 ప్రణతిం సయాతినరకాయుతమ్ || * || విష్ణుపురాణే — || శ్లో || ఉపతిష్ఠ

నివై సన్ధ్యాం యెనపూర్వాం నవశ్చిమామ్ । ప్రజన్తితే దురాన్తానస్తామి
 స్రుంనరకంనృప ॥ తస్మాన్నోల్లంఘనం కార్యంసన్ధ్యావద్దనకర్మణః ॥ * ॥ ఏ
 తదనార్తవిషయమ్ । తథా అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ నోపతిష్ఠన్తి యెసన్ధ్యాంస్వ
 ఘావఘాస్వపిద్విజాః । హింసన్తి తే సదాపాపా భగవత్తం దివాకరమ్ ॥
 యోగయాజ్ఞావల్యః — ॥ శ్లో ॥ అనార్తశోఽతస్మిన్జేద్యస్తు సవిప్రశ్శూ
 ద్రసంమతః । స్రాయశ్చిత్తీభవేన్ద్రైవ లోకేభవతినిద్రితః ॥ * ॥ మనుః—
 ॥ శ్లో ॥ ఉదితేభ్యుదితస్సూర్యైశయానఃకామకారతః । అస్తేవైవాభిన్న
 క్రౌజపన్నపవసేద్దినమ్ ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యాభ్యుదితనిర్ముక్తః
 సచేలంస్నానమాచరత్ । సావిత్ర్యప్రశతంజప్తాశుదిర్భవతినాన్యథా ॥ * ॥
 ఇదం కామకారవిషయమ్ । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యానూపదినాపాస్తై
 నాగ్నికార్యం యథావిధి । పావిత్ర్యప్రసహస్రంతు జపేత్సంతాప్తావిశు
 ధ్యతి ॥ * ॥ దేవలః — ॥ వా ॥ సన్ధ్యాతిక్రాంతైకృచ్ఛాం కుర్యాత్ ॥
 ఇదమనూపద్విషయమ్ । శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సర్వకాలముపస్థా
 నం సన్ధ్యయోః పార్థివేష్యతే । అన్యత్ర సూతకాశౌచవిభ్రమాతురభీతి
 తః ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ రాష్ట్రక్షోభేనృపాక్షిప్తేభయార్ద్రే
 శావసూతకే । (రోగార్ద్రే ఇతి కేచిత్పుతన్తి) సన్ధ్యావద్దనవిచ్ఛిత్తిర్నదో
 షాయ కదాచన ॥ * ॥ అనూపది మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే కర్మణాం
 త్యాగసన్ధ్యాదీనాం విధీయతే ॥ * ॥ ఇదం సన్ధ్యాత్యాగవిధానం వాచకా
 భిప్రాయమ్ । తథాపులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవసన్ధ్యాకర్మ
 నసన్త్యజేత్ । మనసోఽచ్చరయేత్తన్త్రాస్రాణాయామమృతేద్విజః ॥ స
 న్ధ్యామిష్టిం శరుం శూద్రామం యావజ్జీవం సమాచరేత్ । నత్యజేత్సూత
 కేచాపి త్యజన్తచ్ఛదధోద్విజః ॥ * ॥ ఏతదాది వచనార్థసమర్థనం అన్న
 దుక్తాశౌశశతక వ్యాఖ్యానే స్పష్టం ద్రుష్టవ్యమ్ । అత్ర విశేషమాహుడైతీ
 నసిః — ॥ వా ॥ సూతకే సావిత్ర్యాంజ్జలిప్రక్షిప్త్య సూర్యంధ్యాయన్న
 మఘుర్యాత్ । ఇతి ॥ * ॥ వ్యాసోపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షిపేత్సూతకేష్య
 ఘృణం గాయత్రీంతు సముచ్ఛరత్ । దత్వాప్రదక్షిణం కుర్యాత్సూర్యం

ధ్యాయంస్తతోద్విజః ॥ * ॥ అతోఽఘ్యుదానమాత్రస్య వాచామస్త్రో
 చ్ఛారణమ్, మాజానాదౌ మనసేతి । శ్రీవారాహే — ॥ శ్లో ॥ యస్మి
 న్గాలే విశాలాక్షి యస్యయత్రమణాచాదితమ్ । తస్మాలే కర్తుతత్త్వక్వా
 మాముపాస్తే నరోయది ॥ నదోషస్తత్రదేవేశి భవత్యత్ర నసంశయః । ౪
 ధ్యాయంతేతుదేవేశే హ్యస్థానంచాస్థితేసతి ॥ మధ్యేనధ్యామనుప్రాప్తం
 విప్రావేదార్థమోహితాః । సన్ధ్యోపాస్యాంప్రకుర్వన్తి నరావిష్ణుపరాజ్ఞు
 ఖాః ॥ శాన్వనయోనిశతంప్రాప్య చాణ్డాలీం యోనిమాపుష్యః ॥ * ॥
 బోధాయనః — ॥ వా ॥ తత్ర సాయమతిక్రమేరాత్రుప్రపవాసః, ప్రా
 తతతిక్రమే అహరుపవాసః ॥ * ॥ ఇనమబుద్ధిపూర్వే, బుద్ధిపూర్వవిషయ
 తు ॥ శ్లో ॥ వేదోదితానాం నిత్యానాం కమణాం పమతిక్రమే । స్నాత
 కప్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభాజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి మనూక్తదినోపవా
 సః కార్యః । యత్విదం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ అఘ్యుదానతః పూర్వము
 దయేస్తమయేపివా । గాయత్ర్యస్తతం జప్యం ప్రాయశ్చిత్తంద్విజాతి
 భిః ॥ * ॥ ఇతి తదుపవాసశక్తవిషయమ్ । తతశ్చ “సన్ధ్యావద్దనహానాతు,
 సన్ధ్యామాపది నాపాస్తే” ఇతి ప్రజాపతి సంవత్కామ్యక్తాష్టసహస్ర జ
 పశ్చిరకాలాపద్విషయ ఇతి మంత్రవ్యః । మాసాతిక్రమే కృచ్ఛాద్వికార్య
 మ్ । కార్తే — ॥ శ్లో ॥ ద్విరాచమ్యశుచిఃప్రాణానాయమ్యాహూయ
 వాగ్యతః । ప్రాజ్ఞుఖస్సతతం విప్రస్సన్ధ్యావద్దనమాచరెత్ ॥ * ॥ అత్ర
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఉషః కాలేతు సంప్రాప్తే కృత్వాచావశ్యకాదికమ్ ।
 స్నాయాన్నదీషు షుద్ధాసు శౌచం కృత్వా యథావిధి ॥ అశక్తా వశిరస్కం
 వాస్నానంతత్రవిధీయతే । ఆర్ద్రేణవాససావాజ్ఞమార్జనంకాపిలంశ్శుత
 మ్ ॥ ఆచమ్యమస్త్రీవన్నిత్యంపునరాచమ్యవాగ్యతః । సంప్రోక్ష్యమస్త్రై
 రాజ్ఞానం కువైస్సదకవిష్టుభిః ॥ అపోహిస్థావ్యాహృతిభిస్సావిత్ర్యా వారు
 షైశ్శుభైః । ఓంకారవ్యాహృతీయుక్తాంగాయత్రీంవేదమాతరమ్ ॥ జప్త్వా
 జలాజ్ఞలీకాదద్యాద్భాస్కరంప్రతి తన్ననాః । స్నానూలేషు సమాసేనోద
 రాభగ్రేషు సమాహితః । ధ్యాత్వాత్వరగమణ్ణులగతాం గాయత్రీంవై జపే

దుబ్ధః ॥ * ॥ ధ్యానే ఆసనస్థితోర్వికలః, ఆచమ్యద్విరితి శేషః । త
 ధా స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ ఉపాసకా లే సముద్ధాయ సానంకృత్యా
 ధావిధి । తతోవస్త్రద్వయంశుభ్రం పరిధాయ ద్విరాచమేత్ ॥ ఉద్ధృ
 పుణ్ణి ధరస్సమ్యక్సద్భావం కుర్వీతవైదికీమ్ । ఆపాహిస్తాదిభిఃస్త్రిర్న
 వభిఃప్రోక్షయేద్ద్విజః ॥ అగ్నిశ్చేతిచమస్త్రేణ జలంపీత్వా ధావిధి । సు
 రభిమత్యాచ సంప్రోక్ష్య హోపాహిస్తాదిభిఃపునః ॥ సద్భావస్వస్థుః త్ర
 యందద్యాత్రిష్ట స్నేహయధావిధి । పరిపిచ్యతతఃపశ్చదాచమ్యవిధివద్ద్విజః ॥
 కేశవాదీంస్తరప్యిత్వా వస్తనంతుతతశ్చరేత్ । ద్విర్ద్విరాచమనంతార్య
 మాదావస్తేచ కర్తృణామ్ ॥ * ॥ ద్విజైరితిశేషః । తథాసంగ్రహకారః —
 ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షుఖశ్చేదాచామేతునరాచమ్యశుభ్యతి । దక్షిణాభిము
 ఖస్తద్వత్పునస్సాననశుభ్యతి ॥ సానఖాదనపానేషు సకృదాదౌ ద్విర
 న్తతః । జపేచాధ్యయనారఘ్నద్విరాదౌసకృదన్తతః ॥ దానేప్రతిగ్రహే
 హిమామే సద్భ్యాత్రితయవన్తనే । బలికర్తృణి చాచామే ద్విరాదౌ సకృదన్త
 తః ॥ భోజనేచ ద్విరాచామేదాదావస్తేచ నిత్యశః । త్రైలాభ్యజ్ఞైశ్చైతో
 గ్రారే తథాస్తే ద్విరుపస్పృశేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదశే — ॥ శ్లో ॥ సా
 నేచభాజనే పానే సప్తయోరుభయోరపి । ఆచాంతఃపునరాచామే దన
 త్రతు సకృతస్కృత్ ॥ * ॥ నన్వత్ర వారుజైరిత్యుక్తమ్, యోగయాజ్ఞ
 వల్క్యబోధాయనాభ్యాంచ మస్త్రాన్తరైశ్చ మార్జనమభిహితమ్ । స్య
 మేవమ్, తత్పునఃపాపక్షయాభాత్వాభిపాత్రయమ్ ॥ శ్లో ॥ కృత్వైవం
 మాజనం మస్త్రైః క్షయాయ సకలైససామ్ ॥ ఇతి స్మృతేః ॥ ఆపాహి
 స్తాదిత్యైచేన మాజనస్తరణంతు నిత్యత్వాభిపాత్రయమిత్యవిరోధః ।

— శ్రి అథ ప్రాణాయామవిధిః శ్రి —

తత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ దహ్యస్తేధ్మాయమానానాం ధాతూ
 నాంహి యథామలాః । తథేద్ద్రియాణాందహ్యస్తే దోషాః ప్రాణస్యని
 గ్రహాత్ ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యపతావ్యాహృతి
 సస్పృశంస్త్రైశ్చానంయమే । ఉపాసితం భవేత్తేన విశ్వంభువనసస్త

కమ్ || * || వ్యాసః — || శ్లో || పోడశాక్షరకంబ్రహ్మ గాయత్రీస్తుశి
 రఃస్తుతమ్ । సకృదావర్తయన్విప్రస్సంసారాదపి ముచ్యతే || * || సంవ
 ర్తః — || శ్లో || ప్రాణాయామత్రయంకృత్వాసూర్యసోమదయనంప్రతి ।
 నిర్మలాస్పర్శగ్ధమాయాన్తి సంతస్సుకృతినోయథా || మానసం వాచికం పా
 పంకాయైవైవతుయత్యైతమ్ । తత్సర్వంనశ్యతేతూర్ణంప్రాణాయామత్ర
 యేకృతే || * || శ్రీవారాహే మానసాదివివరణమ్ || శ్లో || పరద్రవ్యేష్వ
 భిధ్యానంమనసాఽనిష్టచింతనమ్ । వితథాభినివేశశ్చ మానసంత్రివిధంస్తు
 తమ్ || పారుష్యమనృతంచైవ పైశున్యమపిసర్వశః । అనిబద్ధప్రలాపశ్చ
 వాచికంస్యాచ్ఛతుర్విధమ్ || అదత్తా నాముపాదానం హింసాచైవావిధాన
 తః । పరదారోపసేవాచకాయికంత్రివిధంస్తుతమ్ || * || ఇతి । యోగయా
 జ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || ఏవంసంమార్జనంకృత్వా బాహ్యశుద్ధ్యర్థమాత్మ
 నః । తతోఽభ్యంతరశుద్ధ్యర్థంప్రాణాయామాసమాచరేత్ || సవ్యాహృ
 తింసప్రణవాంగాయత్రీంశిరసాసహ । త్రిపరేదాయతప్రాణఃప్రాణా
 యామస్సఉచ్యతే || * || పరేదితి వచనాద్వాచా వచనీయమితి నభృమిత
 వ్యమ్, జపేష్వనసేతిశేషః, ఇతి చన్ద్రికాయాముక్తత్వాత్ । సంవర్తశ్చ—
 || శ్లో || ప్రణవేనతుసంయుక్తా వ్యాహృతీస్సప్తనిత్యశః । సావిత్రింశిరసా
 సార్థం మనసాత్రిపరేద్విజః || * || భరద్వాజః — || శ్లో || స్తుత్యాతు
 వ్యాహృతీః పాదౌప్రత్యౌశ్యప్రాజ్ఞుభోద్విజః । ఉపవిశ్య ద్విరాచమ్య
 ప్రాణాయామాసమాచరేత్ || ప్రణవవ్యాహృతీస్సప్తగాయత్రీంశిర
 సాసహ । త్రిపరే దాయతప్రాణఃప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే || సప్త
 వ్యాహృతిపూర్వోక్తా మాద్యంతప్రణవాంహృదా । జపేద్ద్వాదశగాయ
 వ్యమేకోఽయంప్రాణసంయమః || ఆద్యంతయో వ్యాహృతీనాం సప్తా
 నాంప్రణవైస్సహ । గాయత్రీం శిరసాయోజ్య జపేత్సస్యాజ్జపక్రమః ||
 అశక్తస్య యదిస్రోక్తః ప్రాణాయామోద్విజవత్తనః । బాలస్యచేతరేషాం
 చప్రశస్త్యప్రక్రమోదితః || * || అత్ర, ఆయాత్విత్వనువాకోత్తరానువా
 కే సప్తవ్యాహృతీనామాదావేవ ప్రణవదశనాత్తదైవశిష్టాజపన్తి । తథా

యమః — || శ్లో || ఓంకారపూర్వికాస్సప్త జపేత్తు వ్యాహృతీర్హదా ।
 శిరసాసహ గాయత్రీం పాఠాణామే పరస్తప || * || అత్యంతాశక్తవిష
 యే భరద్వాజః — || శ్లో || సప్తైవ వ్యాహృతీరతాః కేవలావా ద్విజోజ
 పేత్ । జపక్రమోఽయమేవస్యాత్సర్వపాపప్రణాశనః || * || విశ్వామి
 త్రః ప్రకారాన్తరమాహ — || శ్లో || పట్యత్యస్త్యభ్యసేద్భద్రాపాఠా
 ణాపానా సమాహితః । పాఠాణామోఽయమేకఃస్యాత్సర్వపాపప్ర
 ణాశనః || * || అభ్యసేత్తిక్రికమితి ప్రకృతమ్ - ప్రణవోవ్యాహృతయ
 స్తీస్రస్సావిత్రిచేతిత్రికమ్ । కర్మప్రదీపే — || శ్లో || దేవార్చనే జప
 ఘోషామే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానేదానే తథా ధ్యానే పాఠా
 ణాయామాస్త్రయస్త్రయః || ఆదావన్తేచగాయత్ర్యాఃపాఠాణామా
 స్త్రయస్త్రయః । సన్ధ్యాయామఘృతాదేవ పాఠాణామైకఉచ్య
 తే || అట్లుస్థానామికాభ్యాంతు తతైవచ కనిష్ఠయా । పాఠాణామామస్తుక
 ర్తవ్యో మధ్యమాం తర్జనీం వినా || తర్జనీ మధ్యయో ర్మోగం ప్రాణాయా
 మేతు వర్జయేత్ । తర్జనీం మధ్యమాం స్పృష్ట్వా జపంశూఛద్రసమో భవే
 త్ || * || బృహస్పతిః — || శ్లో || బద్ధాఽఽసనంనియమ్యాసూక్ష్మ
 త్వాఋష్యాదికం తథా । సన్నిమీలిత దృక్ష్వానీ ప్రాణాయామం సమభ్యసే
 త్ || * || ఋష్యాదికమాహ భరద్వాజః — || శ్లో || ప్రణవస్య ఋషిర్బ్ర
 హ్మ పరమాత్మాచ దేవతా । ఛన్దస్తదేవీగాయత్రీ వినియోగః క్రియావశః ||
 దేవతా జపకాలేతు త్రయీఘోషా మహతాశనః । ధ్యానకాలే పరంబ్ర
 హ్మ విశ్వేదేవాస్తతోఽన్యదా || * || అత్ర వ్యాసః — || శ్లో || ప్రణవస్య
 ఋషిర్బ్రహ్మ గాయత్రీఛన్దఉచ్యతే । దేవోఽగ్నిస్సర్వకర్మాదావినియో
 గః ప్రకీర్తితః || తథా । ప్రణవస్యఋషిర్బ్రహ్మదేవతాచ శ్రుతిత్రయమ్ ।
 ఛన్దస్తదేవీగాయత్రీ వినియోగోఽనుసంయమే || * || ఇత్యాదిషు శ్రుత్య
 గ్నాద్యదిదేవతాభేద వ్యవస్థా, పూర్వోదాహృతభరద్వాజ వచనైర్రక్షవ్యా ।
 తథా పితామహశ్చ — || * || ప్రణవస్య ఋషిర్బ్రహ్మదేవతాఽగ్నిస్త్ర
 యీతువా । ఛన్దస్తదేవీగాయత్రీ వేదాదావినియుజ్యతే || జపకాలేత్రయీదే

వో హేమామకాలేహుతాశనః । ధ్యానకాలేవరంబ్రహ్మవిశ్వేదేవాస్తతోఽ-
 న్యదా ॥ * ॥ అత్ర “ఐతదాత్మమిదంసర్వమ్, తత్సత్వమ్, సఆత్మా” ఇతి
 సర్వస్యవిష్ణ్వత్కత్వశ్చ తేః “యస్యసర్వాణిభూతానిశరీరమ్” ఇతి సర్వ
 భూతస్యనారాయణశరీరత్వశ్చ తేః, శరీరవాచిశబ్దానాం శరీరవాచిత్యాద
 క్రేనయనాదిపుత్యత్యాద “వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యః, ॥ శ్లో ॥ సతాః
 స్మసర్వవచసాంప్రతిష్ఠాయత్రశాశ్వతీ” ॥ * ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిస్తుతిభ్యశ్చవే
 దాగ్నాదిశబ్దవాచ్యః పరమాత్మైక ఏవేతి నవిరోధః । అత్రబ్రహ్మ —
 ॥ శ్లో ॥ అత్తిర్భుగుశ్చమత్సశ్చ వసిష్ఠో గౌతమస్తథా । కాశ్యపశ్చాగ్నిరాత్రైచ
 వఙ్ముషయస్సృర్యథాక్రమమ్ ॥ గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్ చబృహతీవజ్జిరే
 వచ । త్రిష్టుప్చజగతీచైవ ఛన్దాంసేతానిసప్తవై ॥ అగ్నిర్వాయుస్తథా
 రుశ్చ వాగీశ్వరుణస్తథా । ఇన్ద్రీశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాస్సముదా
 హృతాః ॥ బ్రాహ్మీస్వాహోభవానీచతథానిత్యావిలాసిని । ప్రభావతీచలో
 లాచసప్తవ్యాహృతిశక్తయః ॥ శ్వేతంశ్యామంచపీతంచ పిశఙ్గంనీలలోహిత
 మ్ । నీలంకనకవర్ణంచవర్ణాన్యేతాన్యనుక్రమాత్ ॥ ప్రణవస్యైతయోర్వర్ణ
 శుద్ధస్ఫటికసన్నిభః । తత్వమేహంత్రయాణాంతుసర్వతత్వమిత్తిష్టుతమ్ ॥
 ఇత్యేవముక్త్యా నత్వాచ ప్రాణాయామాః సమాచరేత్ । ఏతయోః -
 గాయత్రీశిరసోః ॥ శ్లో ॥ విశ్వామిత్రస్తు గాయత్ర్యాఋషిశ్చన్ద్రస్వయం
 స్తుతమ్ । సవితాదేవతాచైవ బ్రహ్మశిర ఋషిఃస్తుతః ॥ అనుష్టుపైచ
 చన్దస్యాత్పరమాత్మాహి దేవతా । ప్రాణాయామప్రయోగేతు వినియోగ
 ఉదాహృతః ॥ న్యాసమాహ సపవ — శ్లో ॥ పాదయోర్జఙ్ఘయోర్జ్వానో
 స్తదైవజఠరేఽపిచ । కణ్ఠేముఖేతథామూర్ధ్నిక్రమేణవ్యాహృతీన్యసేత్ ॥
 హృదితత్సమితుర్మనస్య న్యసేన్నూర్ధ్నివరేణీయమ్ । భర్గోదేవస్యేతికణ్ఠే
 శిఖాయాంతుతతాన్యసేత్ ॥ ధీమహీతన్యసేద్వర్షధీయోయోనశ్చ నెత్రీ
 యోః । ప్రహోదయాదితిపదమస్త్రైధేవినియుజ్యతే ॥ శిరస్తస్యాస్తుసర్వా
 క్షేప్రాణాయామపరోన్యసేత్ । వినయైవంతతః కృత్వాముద్రాంధ్యా
 త్వాక్రమేణతు ॥ రేచకాదిక్రమేణైవప్రాణాయామాః సమాచరేత్ ॥

పద్మముద్రాసారభయో శక్తిముద్రావరాహకా । వాసుదే వాత్సనంవిచ్చ
 సప్తముద్రాఃప్రకీర్తితాః ॥ ప్రణవధ్యానమ్ — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుం భాస్వతి
 రీటాన్తదవలయకలాకల్పహారోజ్జ్వలాన్తం శ్రోణీభూషా సువక్త్రోమణిమకు
 టమహామణ్డలైర్ముక్తాన్తాన్తమ్ । హస్తోద్యచస్థితక్రామ్బుజగదమమలం
 పీతకాశేయవాసం విద్యోతద్భాసముద్యద్దినకరసదృశంపద్మసంస్థంనమామి ॥
 సప్తవ్యాహృతిధ్యానమ్ ॥ స్వస్యోక్తవర్ణతనవో రూపయావన సంయుతాః ।
 యోమవస్త్రపరీధానాస్సర్వాభరణభూషితాః ॥ దివ్యచందనలిప్తాన్తా దివ్య
 మాన్యైరలంకృతాః । సితోపవీత హృదయాస్సపవిత్రవతుష్కరాః ॥ ఉ
 న్నిద్రవదనామ్భోజప్రభామణ్డలమణ్డితాః । జటాకలాపపూర్ణేష్టుప్ర
 భాపూరితదిబ్బుఖాః ॥ అభయాక్షుస్రగచ్ఛాత్రవరహస్తసరోరుహాః । ఏ
 వంఘోరామజపారమ్భేభ్యోయావాసృతయోద్విజైః ॥ గాయత్రీధ్యాన
 మ్ ॥ శ్లో ॥ ముక్తావిద్రుమహేమనీలధవళశ్చామైర్ముఖైస్త్రీక్షణైర్యుక్తామిన్దు
 కలానిబద్ధమకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికామ్ । గాయత్రీంవరదాభయాన్తు
 శకశాం శుభ్రంకపాలం గుణం శక్తిం చక్రమధారవిన్దయుగళం హస్తైర్వ
 హంతింభజే ॥ గాయత్రీశిరోధ్యానమ్ — అమ్భోజాననసంస్థితంసరసిజంశ
 క్థంరథాన్తంగదాంబిభ్రాణంవరపీతవస్త్రమతులంభాస్వత్తిరీటాన్తదమ్ । శ్రీ
 వత్సరసముత్పలాభమఖిలై భూషాగణైర్భూషితం వద్దేవద్దనివాసినీన
 హచరం విష్ణుం సురైర్వందితమ్ ॥ * ॥ సంగ్రహణాహయోగయాజ్ఞవ
 ల్యః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాహృతీనాంతు సర్వాసాంప్రజాపతిఃస్మృతః ।
 ఛందస్తదేవీ గాయత్రీ పరమాత్మాచ దేవతా ॥ ఉత్తరస్యతు భాగస్యభూ
 భూవస్సువరోమితి । అస్యప్రజాపతిందేవంకేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥
 యమః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాస్యసన్ధ్యాంపూర్వాంతుశుచౌదే శేజలోక్ష్మితే ।
 దభాస్తృతేద్విజస్తిష్ఠప్రాణాయామక్రియాంచరేత్ ॥ * ॥ అఖ
 ణ్డాదశే — ॥ వా ॥ ప్రాతస్తిష్ఠప్రాణాయామేనశుభ్యతి, సాయమా
 సీనఃప్రాణాయామేనశుభ్యతి ॥ * ॥ అతోఽత్రప్రాణాయామాస్తిష్ఠతైవ
 కర్తవ్యాః । నారదీయేచ — ॥ శ్లో ॥ రేచకః పూరకశ్చైవ కుమ్భకశ్చ

నయకస్తథా । ఏవంతుర్విధః పోక్తః ప్రాణాయామోమనీషిభిః ॥ ప్రా
 ణో వాయుశ్చరీరస్థ ఆయామస్తనయనిగ్రహః । ప్రాణాయామ ఇతి పో
 క్తోద్వివిధః పోచ్యతేహిసః ॥ అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయస్తు తయోర్వ
 రః । అపిధ్యానంవినాఽగర్భస్స గర్భస్తతస్సమన్వితః ॥ వామేన రేచయే
 ద్వాయుం రేచనాద్రేచకఃస్తృతః । పూరయేద్దక్షిణేనైవ పూరణాత్పూర
 కఃస్తృతః ॥ స్వదేహేపూరితం వాయుం నిగృహ్య నవిముఞ్చతి । సంపూర్ణకు
 మ్భవత్తిష్ఠేతుః - మ్భకస్సహివిశ్రుతః ॥ నగృష్టోతి నత్యజతి వాయుమేతం
 బహిఃస్థితమ్ । జ్ఞేయంతచుచ్చనయకం నామ ప్రాణాయామోయథాస్థితమ్ ॥
 యద్యద్రూపం మహావిష్ణోస్తద్ధ్యాయేత్తుమహాత్మనః । తేనధ్యాసేన తుష్టాత్మా
 హరిర్హృదందదాతివై ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పూరకః
 కుమ్భకోరేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రీలక్షణః । నాసికాకృష్టఉచ్ఛ్వాసాత్క
 తః పూరకఉచ్యతే ॥ కుమ్భకోనిశ్చల శ్వాసో రేచ్యమానస్తు రేచకః । కు
 మ్భకేనజపంకుర్యాత్ప్రాణాయామసర్వలక్షణమ్ ॥ శనైర్నాసాపుటే వా
 యుముత్సృజేన్నతువేగతః । నకమ్పయేచ్ఛరీరంతునయోగీపరమోమతః ॥ ఇ
 డయా వాయుమారోప్యబాహ్యంద్వాదశమాత్రకమ్ । పూరయిత్వాదరం
 తెన నాసాగ్రనయనద్వయః ॥ ధ్యాయనిష్ఠరేచయేత్పశ్చన్తస్త్వంపిక్లశ
 యాపునః ॥ * ॥ ప్రథమవిరేచనాపేక్షయాపునశ్శబ్దః । ఇడా - వామనా
 డీ, పిక్లశా - దక్షిణనాడీ । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఆకేశాగ్రాన్నఖాగ్రా
 చ్చనిరోధశ్శక్యతేబుధైః । నిరోధాజ్ఞాయతే వాయుర్వాయోరగ్నిశ్చజాయ
 తే ॥ అగ్నేరావశ్చ జాయస్తే తతోస్తశ్శుభ్యతేత్రిభిః । దక్షిణఘ్రీణరస్థే
 ణరేచయేత్ప్రథమంద్విజః । ప్రాణాయామేఽథవామేన నాసారస్థేఽణ
 పూరయేత్ ॥ తం వాయుం ధారయేచ్ఛకన్యం దక్షిణేనాథరేచయేత్ ॥ * ॥
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నాభిపద్మస్థితం ధ్యాయేత్తంరక్తం పూరకేణతు ।
 నీలోత్పలాభం హృత్పద్మై కుమ్భకేనజనార్దనమ్ ॥ లలాటస్థం శివంశ్వే
 తం రేచకేనాభిచింతయేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ సమాహిత
 మవాః ప్రాణానాయమైవ తదాకృతిమ్ । దశకృతోవపితైవైవం ప్రా

గ్గాయత్రీం తతోజపేత్ ॥ జపక్రమోఽయమేవసావ్యతస్సర్వ పాపప్రణా
శనః ॥ * ॥ తదాకృతిమ్ - కుమ్భకజపోక్తరూపామ్ । ప్రాణాయామత్ర
యానంతరం సప్తవ్యాహృతియుక్తాం గాయత్రీం శిరసాసహ దశవారంజపి
త్వా, పశ్చాద్గాయత్రీమావాహ్య జపేదిత్యర్థః ॥ * ॥ స్మృత్యంతరేచ
॥ శ్లో ॥ సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసాసహ । దశవారం
జపిత్వైవ గాయత్రీంచ తతోజపేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఆ
యాత్విత్యనువాకేన హృదయేవాఽరగ్మణ్డలే । దేవీమావాహ్యాగాయ
త్రీం తతోధ్యాయేద్ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ పితామహః — ॥ శ్లో ॥ ఆయాత్వి
త్యనువాకస్య వామదేవఋషిఃస్మృతః । అనుష్టుప్ జగతీఛన్దో గాయత్రీ దే
వతాస్మృతా ॥ అనేనచానువాకేన త్వావాహ్యతు యథాపిధి । గాయ
త్రీం విమలాం దేవీం హృదివాసూర్యమణ్డలే ॥ ధ్యానయోగేన సంపశ్యే
ద్వర్ణరూపసమన్వితామ్ ॥ * ॥ అత్ర భేదమాహభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥
వామదేవఋషిః ఛన్దోఽనుష్టుప్సావిత్రిడేవతా । ఆవాహనే వినియోగోదే
వ్యాఅస్యాయథాక్రమమ్ ॥ * ॥ అత్ర ॥ శ్లో ॥ న్యసావ్యధాయాతువ
రదే త్యనువాకేనమణ్డలే । భానోరావాహయేద్దేవీం సభ్యాం గాయత్రి
యాహ్వయామ్ ॥ * ॥ ఇతి ఋష్యాదిన్యాసాస్తే భరద్వాజేన గాయ
త్ర్యావాహనముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ వినయనైవం జపేద్యస్తు గాయత్రీం వే
దమాతరం ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసేన న్యాసానంతరం జపఉక్తః, ఏవం సతియ
థోపదేశమనుష్ఠాయమ్ ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాణానాయమ్యచావా
హ్యస్మృత్వర్ష్యాది తతోన్యసేత్ । ముద్రాః ప్రదర్శ్య ధ్యాత్వాఽథ జ
పేత్తుస్త్రీ మయంక్రమః ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఋషిఛ్చన్దోదే
వతాశ్చ ధ్యాత్వామన్త్రార్థమేవచ । అనుష్ఠానంతతఃకుర్యాదితిమన్త్ర
విదాంమతమ్ ॥ * ॥ అత్ర భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ తతఃప్రదక్షిణీకృత్య
సోఽక్షితేఽద్భిశ్శుచిస్థలే । దర్శేషు వాగ్యతస్తిష్ఠ్య ప్రాజ్ఞుభ్రోదర్శు
పాణికః ॥ త్రిః ప్రాణసంయమం కుర్యాత్పూజ్యదీనధనంస్తరేత్ । గా
యత్ర్యాస్తుసమస్తాయా ఋషిఛ్చన్దోఽధిదేవతాః ॥ స్మృత్వా ప్రత్యక్షరం,

పశ్చాద్దృష్ట్యాదీనధ సంప్రరేత్ || * || పితామహః — || శ్లో || సవితా
 దేవతాయస్వాముఖమగ్నిప్రిపాచ్యయా । విశ్వామిత్రఋషిశ్చన్ద్రో
 గాయత్రీ సావిత్రితే || * || భరద్వాజః — || శ్లో || పూర్వాద్దేవం చ
 తుర్థార్థం బీజమస్వాఉదాహృతమ్ । చతుర్ద్వింశత్యక్షరాంతం సదీఘం
 శక్తిరుచ్యతే || * || విశ్వామిత్రః — || శ్లో || ఆదిత్యమణ్డలస్థం తత్పరం
 బ్రహ్మ ధిదైవతమ్ । ఛన్దోణిచృతాన్యద్గాయత్రీ మయా దృష్టా సనాతనీ ||
 అత్ర పక్ష్యాణ్యమిత్యేకాక్షరంస్యాత్ , “ ఊనాధికైవైకేన ణిచృద్భురి
 జౌ ” ఇతిఛన్దోవిచితౌ దర్శనాత్సత్రయోవింశత్యక్షరాస్యాత్ । ఏవంసతి
 “ ఛన్దోగాయత్రీ, చతుర్ద్వింశత్యక్షరాగాయత్రీ ” ఇత్యాది చతుర్ద్వింశత్య
 క్షరపరవచన నిచయవైయర్థ్యంస్యాత్ । అతపవశిష్టా దేవీగాయత్రీ ఛన్దఇ
 త్యేవం స్మరన్తి । కేచిన్మన్దాఃపునఃప్రణవగాయత్ర్యాదీనాం దేవీగాయత్రం
 ఛన్ద ఇతి వదన్తి, తన్నసాధీయః “ ఛన్దస్త దేవీగాయత్రీ - ఛన్దసాం గాయ
 త్రీ - దేవీగాయత్రీత్యేతాని ఛన్దాసి ” ఇత్యాదిన్మరణవిరోధాత్, స్త్రీ
 లిజ్జనపుసకలిజ్జయోరనన్వయాచ్చ । అతస్సర్వత్ర గాయత్రీఛన్ద ఇత్యే
 వస్తుర్తవ్యమ్ । స్మృతిషుతు , పద్యసౌకర్యాయ గాయత్రం ఛన్ద ఇత్యుచ్య
 తే । భరద్వాజః — || శ్లో || విశ్వామిత్రఋషిశ్చన్ద్రో గాయత్రీ దేవతా
 రవిః । సావిత్ర్యాస్త్రు సమాఖ్యాతో వినియోగో పనాయనే || * || అత్ర ,
 సవితృ పరమాత్మ పరబ్రహ్మశబ్దానాం పర్యాయత్వాన్నదేవతాభేదభ్రమః
 కార్యః , విష్ణోర్నామసహస్రంమే ఇత్యుపక్రమ్య సవితారవిలోచన ఇతి
 వ్యాసస్మృతేః , || శ్లో || ప్రసౌతి సకలాంచేష్టాం ప్రసూతే సకలంజగత్ ।
 అవతేర్గతికాన్త్యధ్ధా త్తరతేదానకర్తృణః || గతోహ్యసతిసర్వత్రవడ్ఢిఃకా
 న్తోగుజైస్సహ । భోగాపవర్గయోగ్దాతాసవితేతి నిరుచ్యతే || * || ఇత్యహి
 ర్బుధ్యుత్పరణాచ్చ । ఘోషాప్రాణిప్రసవే, అవరక్షణే, ఇన్ గతౌ ,
 త్యాజ్యవనతరణయోః, ఇత్యేతేభ్యోధాతుభ్యస్సవితృశబ్దనిష్పత్తేః ఉక్తార్థసిద్ధి
 రిత్యర్థః । సహిసూర్యస్యజగజ్జారణత్వాదికమ్ , అన్తఃప్రవిశ్యచోదయితృ
 త్వంవాసస్ఫువతి || శ్రు || సయశ్చాయంపురుషే, యశ్చసావాదిత్యే || * ||

ఇత్యాదిత్యమణ్ణలాస్తరస్వర్నిన ఏవ అస్తర్యామిత్వశ్రుతేః ॥ శ్రు ॥ యఆత్మ
నితిష్ఠన్నాత్మనోస్తరః - య ఆత్మానమస్తరోయమయతి ॥ * ॥ ఇతి తస్యైవ
నియస్తృత్వశ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయశ్చ
శ్వరః । బ్రాహ్మయకసర్వభూతాని ॥ * ॥ ఇతి గీతత్వాచ్చ । తథాశ్రీ
వారాహే భువంప్రతిశేషః — ॥ శ్లో ॥ తవాపి సర్వలోకానామణ్ణానాం
మాదృశామపి । భర్తాకర్తానియంతాచ సాక్షాన్నారాయణోహరిః ॥ * ॥
అతోఽత్ర సవితావిష్ణురేవ, తథాసవపరమాత్మాచ । తథాపరాశరః —
॥ శ్లో ॥ పరమాత్మాచ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః । విష్ణు నామా సవే
దేషు వెదాస్తేషు చగీయతే ॥ * ॥ గీతాయాం — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తమః పు
రుషస్త్యనయః పరమాత్మేత్యుదాహృతః ॥ * ॥ తథాపరంబ్రహ్మచ విష్ణు
రేవ । అత్రమహిమాపనిషది ॥ నారాయణ పరంబ్రహ్మ తత్త్వం నారా
యణఃపరః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీవారాహే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణురేవపరంబ్రహ్మత్రి
భదమిహపత్యతే । వేదసిద్ధాస్త మాగ్రేషు తంనజానన్తిమోహితాః ॥ * ॥
పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ నారాయణఃపరంబ్రహ్మ పన్నగాశనవాహనః । అ
స్తర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణఃస్థితః ॥ * ॥ ఇతిచ । అతోవె
దేషు దేవతాస్తర పారమ్యాది పరం వాక్యం పూర్వవత్ప్రాభిప్రాయ మితి
సిద్ధమ్ ॥ సాగ్రదేచ — ॥ శ్లో ॥ బద్ధకోభవపాశేన భవపాశాచ్చమోచ
కః । కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మ విష్ణురేవ నసంశయః ॥ * ॥ ఇత్యలమ్ । పు
నశ్చైవమత్రమస్త్రీ వ్యాఖ్యానే సప్టికరిష్యతే ।

— శ్రీ నారాయణసత్రయః ౯ —

ఇదానీం షడంశనారాయణసత్రయతే, తత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ స్వ
స్వోక్తవిగ్రహానేతా సర్వాస్త్రుత్వా ప్రణమ్యచ । సమ్యగుక్త
ప్రకారేణ నారాయణసత్రయమథావరేత్ ॥ ప్రథమంతు కరన్యాసం దేహ
నారాయణసత్రయమ్ । అజ్ఞనారాయణం తతఃప్రోక్తమేతన్నారాయణసత్రయం క్రమా
త్ ॥ * ॥ తత్ర తావదాదా అస్త్రమస్త్రీణ కరశుద్ధిః । తతోగాయ
త్రావ్యావృత్తం కృత్వా, కరన్యాసపూర్వకమజ్ఞనారాయణం కుర్యాత్ ।

అత్ర భరద్వాజః — || శ్లో || ప్రకౌష్ఠాంతం బహిఃపాణ్యోస్తలయో
 స్తలపృష్ఠయోః । తలయోర్మధ్యమేవిప్రః కేవలం ప్రణవం న్యసేత్ ||
 వ్యాసః — || శ్లో || భూరణ్ఘృతద్వయేనన్యస్య భవస్తర్జనకాద్వయే । జ్యే
 స్థాం ఙ్ఘులిద్వయేధీమాన్ స్వఃపదం వినియోజయేత్ || అనామికాద్వ
 యేధీమాన్నస్యసైతత్పదమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయేభగ్గః పాణ్యోర్మధ్యే
 ధియఃపదం || * || తతస్తేనైవ వ్యాపకంకృత్వా అఙ్గాన్యాసంకుర్యాత్ ||
 || శ్లో || కరన్యాసవిధింకృత్వా అఙ్గాన్యాసం సమాచరేత్ । భూః పదం హృ
 దివన్యస్యభువశ్శిరసివన్యసేత్ । (ఓంభూర్హృదిచవన్యస్యభువశ్శిరసి వన్య
 సేదితి క్వచిత్) శిఖాయాంస్వః పదంన్యస్య కవచేతత్పదం న్యసేత్ । అ
 ఙ్గ్యోభార్గవదన్యస్యన్యసేద్దిక్షుధియఃపదమ్ || * || భరద్వాజః — || శ్లో ||
 హృన్నస్తకశిఖాగాత్రనేత్రప్రహరణానిషత్ । అఙ్గాన్యమూనీత్యుక్తా
 నివత్తిషటప్పల్లవానిచ || తిస్రోవ్యాహృతయోమన్త్రే షడ్వణ్ణాహృదయా
 దయః । చతుర్థ్యన్తః పల్లవాన్తా ఏతేజ్జనునవఃస్పృతాః || హృన్నస్త్రంహృ
 దయేకాన్తేశిరోమన్త్రం శిఖామనుమ్ । శిఖాయాంకవచం దేహేదృక్ఫాలేషు
 చ దృశ్యమమ్ || పాశ్వయోర్ధ్వశ్చక్షువస్త్రమన్త్రంకుర్యాద్యధాత్ర మ
 మ్ । తత్తదుక్తక్రమేణేవప్రణవాద్యాంశ్చవన్యసేత్ || అఙ్ఘులిభిశ్చత
 సృభిర్ద్వయోహృదయశీఘ్రయోః । ముష్టికాఙ్ఘృతశిరసాపశ్చిమేతస్యవ
 ర్తనః || బహిః కరాభ్యాం దృక్ఫాలమధ్యే మధ్యాఙ్ఘులైస్త్రిభిః । అ
 ఙ్ఘృతతర్జనన్యగ్రాభ్యాం సశబ్దం దిక్షుపాశ్వయోః || షడ్వణ్ణాన్యాసమి
 త్యుక్తమిదమేతత్ప్రకారతః । ఏవం వన్యస్య గాయత్రీమావాహ్యచ
 యధావిధి || ధ్యాతోవచారం సకలం కృత్వాఽథో జపమారభేత్ || * ||
 ఏవం షడ్వణ్ణాన్యాసముక్తాన్య, తదనంతరం జపవిధానాన్నిత్యజపేషున రేతావ
 దేవకార్యమితిగమ్యతే । ఫలాధిక్యాపేక్షాయాం, శక్తస్య అక్షరన్యాసా
 దయః కార్యాః । చన్ద్రికాయామ్ — || శ్లో || అఙ్ఘృష్ఠేనైవ గోవిన్దం త
 జన్యాంతుమహీధరమ్ । మధ్యమాయాం హృషీకేశమనామాయాంత్ర
 విక్రమమ్ || కనిష్ఠాయాం న్యసేద్విష్ణుం కరమధ్యేతుమాధవమ్ । యత్యు

తంచహుతంజప్తం దత్తమిష్టం విశేషతః ॥ హస్తన్యాసప్రభావేన సర్వంభవ
 తిచాక్షయమ్ ॥ * ॥ ఏవం సర్వస్మృతిషు న్యాసవిధానే అష్టాష్టతర్జన్యగ్రా
 భ్యాం సశబ్దం దిక్షున్యాసవిధానాత్ స ఏవాస్త్రవిన్యాసే కార్యః । హస్త
 తాడనంతు వివిద్యమ్ । అథాప్యాః ప్రత్యక్షరమృష్యాదికముచ్యతే । అ
 శ్రు అగస్త్యః — ॥ వా ॥ ప్రహ్లాదః అత్రిః వసిష్ఠః శుకః కణ్వః పరాశ
 రః పిశ్వామిత్రః కపిలః శౌనకః యాజ్ఞవల్క్యః భరద్వాజః జమదగ్నిః గౌ
 తమః ముద్గలః వేదవ్యాసః రోమశః అగస్త్యః కాశికః వతస్యః పులస్త్యః మ
 జ్జణః దుర్వాసః నారదః కాశ్యపః, ఇత్యాద్యా ఋషయః । గాయత్రీ ఉ
 డ్దెస్తిక్ అనుష్టుప్ బృహతీ పఞ్చిః త్రిష్టుప్ జగతీ కాన్తిః మహతీ సత్యా
 ఆస్తారపఞ్చిః విరాట్ పిష్టారపఞ్చిః అక్షరపఞ్చిః కాత్యాయనీ జ్యో
 తిష్ఠతీ త్రిష్టుప్ జగతీ సర్వచ్ఛన్తః మహాచ్ఛన్తః భూరితిచ్ఛన్తః భువరితి
 చ్ఛన్తః సువరితిచ్ఛన్తః దేవీగాయత్రీ, ఇత్యేతాని ఛందాన్సి । అగ్నిః ప్ర
 జాపతిః సూర్యః ఈశానః అదితిః బృహస్పతిః ఇన్ద్రః అర్యమా భగః
 సవితా త్వష్టా పూషా ఇన్ద్రాగ్నీ వాయుః వామదేవః మిత్రావరు
 నౌ ధాతా విశ్వేదేవాః విష్ణుః వసవః రుద్రాః కుభేరః అశ్వినౌ బ్రహ్మ,
 ఇత్యేతాదేవతాః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్ద్వింశత్యక్ష
 రాణామృషయః పరికీర్తితాః । చతుర్ద్వింశతిరేతాని ఛందాన్సీహ యథా
 క్రమాత్ ॥ సోక్తాని గాయత్ర్యాదీని తదాదీనాం పృథక్పృథక్ । ఏ
 షాం యథాక్రమేనైతాశ్చతుర్ద్వింశతి సభ్యకాః ॥ అక్షరాణాం తదాదీ
 నాం సమాఖ్యాతాహిదేవతాః ॥ వా ॥ పృథివీ ఆపః తెజః వాయుః ఆ
 కాశం గంధః రసః రూపం స్పర్శః శబ్దః ఉపస్థం పాయుః పాదః పాణిః
 వాక్ ప్రాణం జిహ్వ చక్షుః త్వక్ శ్రోత్రం మనః బుద్ధిః అహజాగ్ర
 రః అవ్యక్తమ్, ఇత్యేతానితత్వాని ॥ శ్లో ॥ చతుర్ద్వింశతివర్ణానాం తదాదీ
 నాం యథాక్రమమ్ । తత్త్వానన్యమూనిపోక్తాని ప్రతివర్ణం పృథక్పృథక్
 ॥ ప్రహ్లాదినీ, ప్రభా, నిత్య, చిశ్చభద్రా, విలాసినీ, ప్రభావతీ, జ
 యా, శాంతా, కాంతా, దుగ్ధా, సరస్వతీ, విద్యారూపా, విశాలా, ఈ

శా, వ్యాపిసీ, విమలా, తమోపహరిణీ, సూక్ష్మా, విశ్వయోనిః, జయా
 వహా, పద్మా లయా, పరా, శోభా, భద్రరూపా, ఇత్యేతాశ్శక్తయః ।
 ॥ శ్లో ॥ చతుర్వింశతిరేతేషామక్షరాణాం పృథక్పృథక్ । యథాక్రమా
 శ్చనూభ్యాతా శ్శక్తయస్సర్వకామదాః ॥ చమపకం సుమనః పీతమతసీప్ర
 సవాసితమ్ । అతసీప్రసవశ్యామమింద్రీనీలమణిప్రభమ్ ॥ కృపీటయోనివీ
 ప్రాభం జ్వలద్వహ్నిసమప్రభమ్ । విమ్యజ్జ్వలితసజ్జా-శం తారకాధిప
 న్నిభమ్ ॥ సజలా భ్రమనశ్యానుం రక్తగోరోచమచకమ్ । మాలతీపుష్పధవ
 శం శుద్ధజామ్బూనదప్రభమ్ ॥ కున్దప్రసూనకసితం సురచ్ఛణమణిప్ర
 భమ్ । పూర్ణేష్టశ్శభవళం పాణ్డూరం శక్రగోపమమ్ ॥ గోరక్తనదృశంభా
 నోరుదయమృతిసన్నిభమ్ । గోరోచనాప్రభాపీతం నీలోత్పలదళాసితమ్ ॥
 శ్శభకున్దేష్టధవళం వర్ణాతీతం తదన్నిమమ్ । చతుర్వింశతివర్ణానాం వర్ణాః ప్రో
 క్తాయథాక్రమమ్ ॥ * ॥ సర్వగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ క్రమాచ్చమృతపుష్ప
 భమతసీసూనసన్నిభమ్ । విప్రుసుస్ఫటికాకారం పద్మపుష్పసమప్రభమ్ ।
 తరుణాదిత్యసజ్జా-శం శ్శభకున్దేష్టసన్నిభమ్ । ప్రవాళపద్మపత్రాభం ప
 ద్మరాగసమప్రభమ్ ॥ వజ్రీనీలమణిప్రఖ్యం మాత్రికంకుఙ్కుమప్రభమ్ ।
 అజ్జనాభంచగాఢైయంవైడూర్యక్షౌద్రసన్నిభమ్ ॥ హారిద్రం కృష్ణదూర్వా
 భం రవికాంతిసమప్రభమ్ । శుకపిఞ్చసమాకారంక్రమేణపరికల్పయేత్ ॥*॥
 ఇతిసప్తవ్యాహృతివదత్రాపిభరద్వాజేనఋష్యాదిభేదశ్శక్తః । సపునర్యుగా
 న్తరవిషయఇతిమన్తవ్యమ్ । గాయత్రీకలేపతు, ప్రతిపాదమపి ఋష్యా
 దికముక్తమ్ ॥ విశ్వమిత్రఋషిః, గాయత్రీచ్ఛస్త్రశత్రేతత్పాదత్రయే
 పీతమానమ్, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః క్రమాద్దేవతాః, అక్షరాణాస్తుసర్వే
 షాం ప్రజాపతిః ఋషిః, గాయత్రీచ్ఛస్త్రః, సవితాదేవతా, ఇతి । అథన్యా
 సః । అస్త్రీమస్త్రేణ కరశుద్ధిం గాయత్ర్యా వ్యాపకంచకృత్వా, కర
 న్యాపం పూర్వంకుర్యాత్ । భూరజ్ఞుస్థద్వయేన్యస్యేతివ్యాసోక్తక్రమేణష
 డ్జన్యాసాంతంకృత్వాపాదాదిన్యాసంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ శిరసిప్రథమంపా
 దం ద్వితీయం నాభిమధ్యతః । తృతీయం పాదయోర్మధ్యస్యసర్వంసర్వా

జ్ఞతోన్యసేత్ || అథపాదాదిమూర్ధాంతంపదన్యాసస్తుకభ్యతే । పాదయో
 స్తత్పదంన్యస్యసవితుర్జ్ఞయోర్న్యసేత్ || జానుద్వయేవరేణీయంభగ్గజ
 త్పూరుదేశతః । దేవస్యగుహ్యేవిన్యస్యనాభ్యాంధీమహీవిన్యసేత్ || ధియ
 ఇతిహృదిన్యస్యకణ్ఠేయఇతివిన్యసేత్ । నఇతిన్యస్యవదనెన్యసేన్నృధి౨ప్ర
 చోదయాత్ || ఏవంస్పష్టంపదన్యాసవిధానం సముదాహృతమ్ । మస్తే॥ శా
 నేనసర్వేణసోంకారేణాకవిగ్రహమ్ || కరాభ్యాం సంస్పృశేద్ధీమాన్నృధా
 దిచరణావధి । ఏతత్సంహననన్యాసం వజ్రసంహననోపమమ్ । కృత్వాపడ
 జ్ఞవిన్యాసంపటరాక్షాణిసమావరేత్ || అయం సృష్టిన్యాసః । మూర్ధఘ్రా
 మధ్యనేత్రేషువక్త్రేహృన్నాభిగుహ్యకే । ఊరుజానుపదేనైవ పదానిక్ర
 మశోన్యసేత్ || విపర్యయేణాయమేవసంహారన్యాసః । పదాదినాభ్యంతంమూ
 ర్ధాదిహృదయాంతం స్థితిన్యాసః । అథాక్షరన్యాసః || శ్లో॥ ఉభయాఙ్ముష్ఠ
 యోస్వస్వత్తర్జన్యాప్రణవంన్యసేత్ । అస్త్రానామఙ్ములీనాస్తుచతుర్వింశ
 తిపర్వసు || చతుర్వింశత్యక్షరాణితర్జన్యాదిక్రమాన్న్యసేత్ || * || నార
 దః — || శ్లో॥ ఆదితోవామతర్జన్యాః కృత్వాదక్షిణతర్జనీం । న్యాసఉత్పత్తి
 సంక్షోయం సంహారాభ్యోవిపర్యయః || తర్జన్యాదికనిష్ఠాంత ముభయోరపిహ
 స్తయోః । స్థితిర్నామభవేన్న్యాసోనానాభోగసుఖావహాః || సంహారస్వా
 మ్ముక్షూణాముత్పత్తిర్భృష్టచారిణామ్ । గృహస్థానాస్తుసర్వేషాంస్థితిరే
 వవిధీయతే || * || అగస్త్యః — || శ్లో॥ అఙ్గాఘగుల్ఫజఙ్ఘాసుజానూర్వోర్గు
 హ్యకేతథా । వృషణేకటిదేశేచ నాభాచోదరమధ్యతః || స్తనయోర్హృద
 యేకణ్ఠేవక్త్రేతాలునిఘోణకే । చతుషోశ్చభ్రువోర్మధ్యేలలాటేపూర్వ
 వక్త్రేకే । దక్షిణేచోత్తరేవక్త్రేపశ్చిమేమూర్ధ్నిచక్రమాత్ || న్యాసప్ర
 కారాంశ్చసవీవాహా || వా॥ ఓం (తత్) ప్రహ్లాదిన్వైచంపకనిభాయైనమః
 ఓమ్ (సమ్) ప్రభాయైఅతసీపుష్పసన్నిభాయైనమః । ఓమ్ (విమ్) నిత్యా
 యైపిఙ్గళవర్ణాయైనమః । ఓమ్ (తుమ్) విశ్వభద్రాయైశ్చనీలనిభాయైన
 మః । ఓమ్ (ర్వమ్) విలాసిన్వైవహ్నిరూపాయైనమః । ఓమ్ (రెమ్) ప్ర
 భావత్యైనీలవర్ణాయైనమః । ఓమ్ (ణీమ్) జయాయైవిద్యత్ప్రభాయైనమః ।

ఓం (యమ్) శాన్తాయైరక్తవర్ణాయై నమః । ఓం (భమ్) శాన్తాయైజలదవర్ణాయై నమః । ఓం (గ్రోమ్) దుర్గాయై రక్తగౌరాయై నమః । ఓం (డెమ్) సరస్వత్యై మరకతనిభాయై నమః । ఓం (వమ్) విద్యారూపాయై జాతిపుష్పనిభాయై నమః । ఓం (స్యమ్) విశాలాయై స్వర్ణప్రభాయై నమః । ఓం (ధీమ్) ఈశాయై కుస్తప్రభాయై నమః । ఓం (మమ్) వ్యాపిన్యై పద్మరాగనిభాయై నమః । ఓం (హిమ్) విమలాయై శంఖనిభాయై నమః । ఓం (ధిమ్) తమోవహారిన్యై పాణ్డురనిభాయై నమః । ఓం (యోమ్) సూర్యాయై ఇంద్రగోపనిభాయై నమః । ఓం (యోమ్) విశ్వయోన్యై తౌద్రనిభాయై నమః । ఓం (నః) జయావహాయై ఆదిత్యోదయసన్నిభాయై నమః । ఓం (ప్రమ్) పద్మలయాయై నీలోత్పలనిభాయై నమః । ఓం (చోమ్) పరామై గోరోచనాభాయై నమః । ఓం (దమ్) శోభాయై కున్దేస్తుశంఖనిభాయై నమః । ఓం (యాత్) భద్రరూపాయై స్ఫటికనిభాయై నమః ॥ * ॥ [ఓం యోమ్ సూర్యాయై శక్రగోపనిభాయై నమః । ఓం యోమ్ విశ్వయోన్యై గోరక్తసదృశాయై నమః, ఇతి పాఠాంతరమ్] బ్రహ్మప్రోక్షే — ॥ శ్లో ॥ మూర్ధాదిపాదపర్యంతముష్పత్తిర్నాస్తి స ఉచ్యతే । పాదాదిమూర్ధాపర్యంతం సంహారన్యాస ఉచ్యతే ॥ పాదాదికుక్షిపర్యంతం శిరఃప్రభృతివత్ససి । కర్తవ్యః కామిభిర్నాస్తి సాగృహస్థైస్థితి సంజ్ఞః ॥ చతుర్వింశత్యక్షరాణి తదాదీని స్వవిగ్రహే । చతుర్వింశతిదేశేషు ప్రోక్షేష్వేషు ప్రవిన్యసేత్ ॥ పాతఘ్నముపపాతఘ్నం మహాపాతకనాశనమ్ । పితృమాతృవధాఘ్నఘ్నం పూర్వజన్మాఘ్ననాశనమ్ ॥ విష్ణులోకప్రదంచైవ బ్రహ్మలోకప్రదం తథా । సర్వసిద్ధిప్రదం నిత్యం ధ్యాత్యైవాం వేదమాతరమ్ ॥ * ॥ అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ తత్సన్యాసమథోవక్ష్యే సాధకానాం హితాయవై । యత్యత్సన్యాసాధకౌగచ్ఛేన్నిర్వాణం పదమవ్యయమ్ ॥ ఓం శారమాదాపుచ్చార్వమస్త్రీవీజమనంతరమ్ । తతస్తత్త్వం నమోస్తం చ జపన్నాస్తి సంసమాచరేత్ ॥ * ॥ తద్యథా । ఓం (తత్) పృథివ్యాత్మనే నమః, ఓం (నమ్) అబాత్మనే నమః, ఓం (విమ్) తేజ ఆత్మనే నమః, ఓం (తుమ్) వాయ్వాత్మనే నమః

ముః, ఓం (ర్వమ్) ఆకాశాత్మనే నమః, ఓం (రెమ్) గన్ధతన్మాత్రాత్మనే నమః, ఓం (నీమ్) రసతన్మాత్రాత్మనే నమః, ఓం (యమ్) రూపతన్మాత్రాత్మనే నమః, ఓం (భమ్) స్పృశతన్మాత్రాత్మనే నమః, ఓం (గ్రోమ్) శబ్దతన్మాత్రాత్మనే నమః, ఓం (దెమ్) ఉపస్థాత్మనే నమః, ఓం (వమ్) పాన్యాత్మనే నమః, ఓం (స్యమ్) పాదాత్మనే నమః, ఓం (ధీమ్) పాణ్యాత్మనే నమః, ఓం (మమ్) వాగాత్మనే నమః, ఓం (హిమ్) ఘ్రాణాత్మనే నమః, ఓం (ధిమ్) జిహ్వాత్మనే నమః, ఓం (యోమ్) చక్షురాత్మనే నమః, ఓం (యోమ్) త్వగాత్మనే నమః, ఓం (నః) శ్రోత్రాత్మనే నమః, ఓం [ప్రమ్] మన ఆత్మనే నమః, ఓం [చోమ్] బుధ్యాత్మనే నమః, ఓం [దమ్] అహజాగ్రాత్మనే నమః, ఓం [యాత్] అవ్యక్తాత్మనే నమః, ఇతి తత్తత్ స్థానేషు క్రమాన్మన్యసేత్ । స్థానాని చ సపవాహా ॥ శ్లో ॥ అష్టోన్మిశాన్వోశ్చహృదయే ముఖేమూర్ధ్ని చ నాసయోః । జిహ్వక్షిత్యకృతుశ్శ్రోత్రలింగపాణ్యజ్ఞిహేషు ॥ ముఖేఘ్రాణే చ జిహ్వయాం త్వకృతుశ్శ్రోత్రహృత్సుచ । హృద్యేవ విన్యసేదూర్ధ్వంతత్సన్యాస ఇతిత్పః ॥ ఏవం విన్యస్య సావిత్రిం ధ్యాత్వా సమ్యక్ప్రియత్నతః । యంయం పశ్యతిచక్షుర్భూయం యంయం స్పృశతి పాణినా । యంయం వాభాషతేవాచానర్షేపూతాభవన్తితే ॥

— శ్రీ గాయత్రీకవచమ్ ౯ —

అథ గాయత్రీకవచమ్ । ఓమితి హృదయే, భూరితి ముఖే, భువ ఇతి శిరసి, సువరితి సర్వాణ్యై, ॥ శ్లో ॥ ఏవం విప్రస్య గాయత్రీం తతో ముద్రాః ప్రదర్శయేత్ । యోనిముద్రాసోరభేయీ శఙ్ఖముద్రా తదైవచ ॥ ముఖముద్రా చ విజ్ఞేయాః ప్రధానాః పరికీర్తితాః । అథాతో దర్శయేత్సుద్రాస్సంముఖం సముప్పలంతథా । తతో వితరవిస్తీర్ణే ద్విముఖం త్రిముఖం తథా ॥ చతుర్ముఖం పంచముఖం షణ్ముఖాధోముఖే తతః । వ్యాపకాజ్ఞలికా ఘోర్యచ శకటం తదనంతరమ్ ॥ యమపాశంచగ్రధితం తతస్సాస్యతస్త్వఖోమ్ముఖమ్ । ప్రలమ్బముష్టికామీనస్తతః కూర్మవరాహకా ॥ సింహాక్రాంతం మ

హాక్రాంతం తతోముద్గరపల్లవౌ ॥ ఏతాసాంలక్షణం సపవాహ — ॥ శ్లో ॥
 సంముఖం సంహతౌ హస్తాపుత్తానా కుఞ్చితాఙ్గుళీ ॥ కుఞ్చితా - ఈవద్వక్రా
 క్రా అగ్రాఙ్గుళయో యయో రేషా, సంముఖం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ సమ్ము
 టం వద్వకోశాభా కరావన్యోన్యసంహతౌ । వితతం సంహతౌ హస్తాపుత్తా
 నానాయ తాఙ్గుళీ ॥ ఆయతాః - ప్రసారితాః అఙ్గుళయో యయో రేషా,
 వితతం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ విస్తీర్ణం సంహతౌ పాణీ మిథోముక్తాఙ్గుళిద్వ
 యా ॥ అన్యోన్యం ముక్తమఙ్గుళిద్వయం యయోస్తాపాణీ పరస్పరంసం
 హతౌ, విస్తీర్ణం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ సంముఖాసక్తయోః పాణ్యోః కని
 ష్ఠాద్వయయోగతః । శేషాఙ్గుళీనాం వైరళ్యే ద్విముఖ త్రిముఖా దయః ॥
 మిథస్సంముఖాసక్తయోః పాణ్యోః కనిష్ఠాద్వయయోగేన శేషాఙ్గుళివైరళ్యే
 అఙ్గుళద్వయమారభ్యానామికాంతం యావద్విముఖాదిముద్రాభవంతి ॥ శ్లో ॥
 శేషాఙ్గుళీనాం వైరళ్యే పూర్వయోగవివాశనమ్ । తిర్యక్సంయుజ్యమానా
 గ్రా సంయుక్తాఙ్గుళిచుడ్డలౌ । హస్తావన్ముఖమితియక్తం ముద్రా ముద్రా వి
 శారదైః ॥ పూర్వయోగః - కనిష్ఠాద్వయయోగః , తద్వివాశః , ఇతరా
 ఙ్గుళీనాం సంయోగాత్తిర్యక్సం యుజ్యమానమగ్రం యయోస్తా, సంయు
 క్తమఙ్గుళీచుడ్డలభ్యయయోస్తా హస్తా, వన్ముఖం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ ఆ
 కుఞ్చితా గ్రా సంయుక్తాన్యజ్ఞాహస్తావధోముఖం ॥ ఈవద్వక్రా గ్రా వక్రా
 వైన్యజ్ఞాహస్తా అధోముఖం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ ఉత్తానా తాదృశావేషవ్యా
 పకాఙ్చలికంకరా ॥ తాదృశౌ సంయుక్తా ఉక్తలక్షణౌ కరా, వ్యాపకాఙ్చలికం
 నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ అధోముఖం బద్ధముష్టి ముక్తాగ్రాస్థితకాకరా । శకటం
 నామ కథిణమ్ ॥ ముక్తా గ్రాఙ్గుళియయోరుక్తలక్షణయోస్తాకరా, శక
 టం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ బద్ధముష్టికయోః పాణ్యోరుత్తానా వామతర్జనీ । కు
 ఞ్చితా గ్రాన్యాయామైతత్తన్యస్యజ్ఞవక్రయా ॥ బద్ధముష్టి కయో
 రుపర్యధోభాగేనావస్థితయోః పాణ్యోర్యా ఉత్తానాకుఞ్చితా గ్రా వామ
 తర్జనీ సా అన్యయా దక్షిణతర్జన్యస్యజ్ఞవక్రయా యుక్తా, యమపాశం నా
 మముద్రా ॥ శ్లో ॥ ఉత్తానసన్నిసంలీన బద్ధాఙ్గులితలౌకరా । సంముఖా ఘటి

తాదీహూ వజ్రుష్టా గ్ర ధితం మతమ్ ॥ ఉత్తానాని సద్ధినంలీనాని బద్ధాస్య
 జ్ఞుభితలానియయోస్తాపాణీ, తథోక్తాతావనోన్యసంముఖా ఘటితా దీప్తా
 వజ్రుష్టా యయోస్తా, గ్ర ధితం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ సజ్జితోద్ధాన్వజ్ఞులిర్వా
 మస్తా దృశాదక్షిణేనతు । అధోముఖేనసం యుక్త సస్సం స్తుభోన్ముఖముచ్య
 తె ॥ సజ్జితాః- సంబద్ధా ఊద్ధాన్వజ్ఞుశయోన్యసతథోక్తః తాదృశాద
 క్షిణేనాధోముఖేన కరేణ సంయుక్తః సన్ముఖోన్ముఖం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥
 ఉత్తానే హ్యున్నతేకోటి విలక్ష్మః కథితః కరో ॥ ఉత్తానే ఉన్నతేకోటి య
 యోస్తా విలమోనామ ముద్రా ॥ [ప్రలమృతతి కేచిత్పతన్తి] ॥ శ్లో ॥ ము
 ష్టిచానోన్యసంయుక్తాపుత్తానా ముష్టికోభవేత్ ॥ అనోన్యసంయుక్తాఉ
 త్తానా, ముష్టికోనామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ మీనస్ససంముఖీభూతౌ యుక్తానా
 మకనిష్ఠికా ॥ ఉద్ధ్వసంయుక్తవక్త్రాగ్ర శేషాజ్ఞుభితలా కరో ॥ యుక్తై -
 సమృద్ధే అనామికాకనిష్ఠికే, తావనోన్యసంముఖీభూతౌ తతోర్ద్వసం
 యుక్తాని వక్త్రాణి శేషాజ్ఞుభితలాని యయోస్తా, మీనోనామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥
 అధోముఖః కరోవామస్తాదృశాదక్షిణేనతు । పృథదేశ సమాక్రాంతః కూర్మో
 నామ విధీయతే ॥ అధోముఖో న్యుబ్జో వామహస్తః తాదృశా దక్షిణక
 రేణ పృథదేశే యుక్తః, కూర్మోనామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధ్వమధ్యో వా
 మభుజః కత్వాభ్యాశాశ్రయే కరే । వరాహః కథ్యతే ॥ కక్షసమీపాశ్ర
 యే కరే, ఉక్తలక్షణో వామభుజః, వరాహేనానామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ సిం
 హాక్రాంతం కణాశ్రితౌ కరో ॥ కర్ణద్వయాశ్రితౌ ఆయతాజ్ఞుభికా క
 రౌ, సింహాక్రాంతం నామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ కిజ్జిదాకుజ్జితాగ్రాతు మ
 హాక్రాంతమతః పరిమ్ ॥ తావేవ కుజ్జితాగ్ర మహాక్రాంతం నామ ము
 ద్రా ॥ శ్లో ॥ ఉర్ద్వం కిజ్జిగ్ధతౌ పాణీ ముగ్ధరో వామతర్జనీ ॥ గ్రస్తాదక్షి
 ణహస్తేన కించిదూధ్వగతయోః పాణ్యోః వామతర్జనీ దక్షిణహస్తేన గృ
 హీతా, ముగ్ధరోనామ ముద్రా ॥ శ్లో ॥ పల్లవో దక్షిణకరః ॥ అధోముఖస్థి
 తొమూర్ధ్నిముద్రా శామ్, ఇత్యుక్తలక్షణో మూర్ధ్ని నిహితో దక్షిణక

రః, అధోముఖః, పల్లవో నామముద్రా ॥ ఏవం ప్రకారేణ ముద్రాణాం
 లక్షణముక్తమిత్యర్థః । అత్ర మహాసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నజాతు
 దర్శయేన్ముద్రాం మహాజనసమాగమే । క్షుభ్యన్తిదేవతాస్తస్య విఫలంచ
 కృతంచవేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మ — ॥ శ్లో ॥ కృతావైవేద్యశం న్యాస
 మశేషం పాపనాశనమ్ । పశ్చాత్సమాచరేద్ధ్యానం వణరూపసమన్విత
 మ్ ॥ * ॥ ధ్యానస్వరూపమాహ గోవిలః — ॥ వా ॥ ప్రాతర్దాయత్ర
 రవిమధ్యేస్థితా రక్తవర్ణా కుమార్యక్షమాలాహస్తా హంసాసనమారూఢా
 బ్రహ్మదైవత్యా ఋగ్వేదముదాహరన్తీ, మధ్యాహ్నా సావిత్రి రవిమధ్యే
 స్థితా శ్వేతవర్ణా యువతిః శూలహస్తా త్రినేత్రా వృషభాసనమారూ
 ఢా రుద్రదైవత్యా యజుస్సముదాహరన్తీ, సాయం సరస్వతీ రవిమ
 ధ్యేస్థితా శ్యామవర్ణా వృధా చతుర్భుజా చక్రహస్తా సువర్ణాసన మ
 రూఢా విష్ణుదైవత్యా సామవేదముదాహరన్తీ, ఏవం క్రమేణ సద్భ్యాత్ర
 యేగాయత్రీ మావాహ్యా న్యసన్యధ్యాయేత్ ॥ పితామహః — ॥ శ్లో ॥
 గాయత్రీ త్రిపదాజ్ఞేయావటుక్తిఃపఞ్చశీర్షికా । అగ్నివర్ణముఖీ శుక్లాప
 ణ్డరీకనిభేక్షణా ॥ ఋగ్వేదః ప్రథమః పాదో యజుర్వేదోద్వితీయకః । సా
 మవేదస్తృతీయస్త చరణః పృథివీస్తృతా ॥ కైలాసమలయావూరూ అమృ
 రంత్యమ్బుధిస్సత్పతః । పూర్వాదికృధమాకుక్షిర్ద్వితీయా దక్షిణామతా ॥
 పశ్చిమాతు తృతీయాస్యాచ్చతుర్థీ చోత్తరాస్తృతా । ఊర్ధ్వాదిక్పశ్చిమీకు
 ష్టిరథష్టక్తి తిచోచ్యతే ॥ పురాణం నాభిరిత్యుక్తం దేవ్యాకారం జగత్స్త్రి
 తమ్ । స్తనౌఛందాంసి హృదయం ధర్మశాస్త్రీమకల్మషమ్ ॥ బాహవో న్య
 యశాస్త్రం తుకర్ణౌ సాంఖ్యద్వయం తథా । ప్రథమంశబ్దశాస్త్రీతుశిరశ్శి
 యోద్వితీయకమ్ । కలపస్తృతీయమిత్యుక్తం చతుర్థంతు నిరుక్తకమ్ । జ్యో
 తిషామయనం వైవపఞ్చమం పరమంవిదుః ॥ మీమాంసాలక్షణం తస్మాశ్చే
 ష్టా చాథర్వణీశ్రుతిః । బ్రహ్మమూర్ధాశిఖారుద్రో విష్ణురాత్నాహృది
 స్థితః ॥ విద్యా విద్యేపురః పశ్చాద్వేదాన్దేవిమలం మనః । సాంఖ్యాయనస్య
 గోత్రైషా సర్వలోకమహేశ్వరీ ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ సా

త్వాశుద్ధశుచాదేశే ప్రత్యుత్థిత పదద్వయః । నపవిత్రకరద్వన్దవ్యైకతో
 పస్పర్శనోద్విజః ॥ త్రిప్రాణానం యమేధీమానోరేచకాదిత్రయేణతు ।
 రేచకః పూరకశ్చైవతృతీయః కుమ్భకః స్మృతః ॥ ఋషిచఛ్చందోదేవతాశ్చ
 వినియోగంచవర్ణకాః । తత్త్వానిశక్తిం బీజంచ కృత్యం చాథక్రమాత్సరే
 త్ ॥ అథ హస్తాజ్ఞకాయేషు కుర్యాన్నాస్యసత్రయంక్రమాత్ । దిగ్బంధనంతతః
 కృత్వాధ్యాయేద్దేవీంప్రసన్నధీః ॥ ఆయాత్విత్వసువాకేనహృదయేవాకమ
 బ్ధలే । దేవీమావాహ్యగాయత్రీం తతోధ్యాయేద్దివిజోత్తమః ॥ పశ్చివక్త్రా
 దశభుజా వక్షస్థా చరణత్రయా । త్రిపశ్చదృష్టిర్యాసాస్యాధ్యాయత్రీప
 రమేశ్వరీ ॥ వేదాదివిద్యాభూతాశా భూధరా రేగైర్జవోజగత్ । బ్రహ్మవి
 స్టుశివాశ్చస్యాః ప్రధానావయవా అమీ ॥ ఋగ్వేదః పూర్వచరణః య
 జువేదోద్వితీయకః । సామవేదః స్మృతీయస్తు చరణం పృథివీస్మృతా ॥
 శ్వేతాద్రిమలయాపూరూ వాసోరత్నాకరః స్మృతః । అస్తాదశ పురాణా
 ని నాభిర్దేవ్యాకృతిర్జగత్ । గర్భోఽనంతోమరుద్వక్షశ్చన్దసాంవిభితిస్తనా ।
 హృదయం ధర్మశాస్త్రాణి బాహవోన్యాయవిస్తరః ॥ శిరోధరాగిరిపతి శ్శీ
 షాణిచ పృథక్పృథక్ । పూర్వంశిరశ్శబ్దశాస్త్రం శిరశ్శిక్షాద్వితీయకమ్ ॥
 శిరః కల్పస్మృతీయంచ చతుర్థంఞ్చ నిరుక్తకమ్ । పశ్చిమం జ్యోతిషం శీర్షం
 పరమం పరికీర్తితమ్ ॥ సితేతరగతిర్వక్త్రం వదనానీద్దమణ్డలమ్ । సమీర
 ణశ్చ నిశ్వాసప్రసరా వాసరోద్భవః ॥ కృష్ణాబ్రువజ్జిరభకా దోర్జ్వా
 లా తిగ్మదీధిః । రత్నాకలోపగ్రహపూర్వపెఱామీమాసాలక్షణానిచ ॥
 వేదాంతశాస్త్రం ఛిమలం మూనసం తదుదీరితమ్ । బ్రహ్మమూర్ధా శిఖారు
 ద్రో విష్ణురాత్నాహృదిస్థితః ॥ ఏతల్లక్షణ సమ్పన్నా గాయత్రీతి ప్రకీర్తే
 తా । సాక్షాద్యనన్య గోత్రేషా జగదుగ్రాపాఖలేశ్వరీ ॥ ఏవం ధ్యా
 త్వా స్పృహృత్పద్మకణికామధ్యమస్థలే । హైమే సిహస్రసనే దేవీంస్థితాం
 ధ్యాయేద్దివిజోత్తమః ॥ పద్మపీఠేఽథవాఘ్నాథే నానారత్న విభూషితే ।
 పద్మాసనేఽథవాసామేయే తథాధ్యాయేత్స్వచేతసా ॥ పాద్యమాచమనం
 చాఘృణం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । చన్దనం చాక్షతం పుష్పం ధూపది

పానివేద్యకమ్ || కరానులేపం తామ్బూలం దత్వాఘోజపమాచరేత్, ప్ర
దక్షిణప్రణామాం శ్చయథాశక్త్యథకారయేత్ || స్తుత్వాథవివిక్షైస్తై
దేవీముద్వాసయేత్తతః | సర్వాణ్యమూనిద్రవ్యాణిప్రాక్తానీహార్షనేఽఘ
నా || ఏవం ద్విజోత్తమస్సమ్యక్నియమేనసమన్వితః | యోధ్యానేనార్చ
యెద్దేవీం సర్వాభిష్టం లభేతసః || యోనేనధ్యానమార్గేణసజ్జపేతద్విజోత్త
మః | తిష్ఠత్యాశ్రిత్యవేదామ్బాం ససాక్షాదీశ్వరీస్తుతః || వేదామ్బికాంప
రిత్యజ్యగాయత్రీం యెద్విజాధమాః | పఠన్తి వేదాం స్తేపాపా భవేయ
ర్గదభస్వనాః || ఏతధ్యానంతుయః కుర్యాత్సదభ్యుత్థాన్వియమేనతు | స
సాన్వితసర్వతీర్థేషు కృతాస్తేనాఖిలాధ్వరాః || కృతానిసర్వదానాని
భూదానప్రముఖానిచ | కృచ్ఛ్రాచాన్ద్రాయణాదీనికృతామ్యగ్రతపాం
సిచ || అన్యానిసర్వధర్మాణియానిపుణ్యానితానిచ | యథోదితక్రమేజ్ఞై
వసమస్తానికృతానివై || ద్విజస్యజప్యం ధ్యేయం చ నగాయత్రాః ప
రం వరమ్ | సర్వప్రకారాద్వేదేషుత్రిషుసత్యం నసంశయః || ప్రియః
కిం జల్పనైవ్యక్తైర్భూయోభూయోవిమోహనైః | గాయత్రీస్తుపరం
సాస్తి దైవతం సద్విజన్మనామ్ || * || అత్ర విశ్వామిత్రః — || శ్లో ||
దేవస్యసవితుప్రసస్థియోయోనః ప్రచోదయాత్ | భర్గోవరేణ్యంతద్భ్ర
హ్మాధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే || * || అగస్త్యః — || శ్లో || యోదేవసస్వి
తాస్తాకంధియో ధర్మాదిగోచరాః | ప్రేరయేత్తస్య యద్భగ్నస్తద్వరేణ్య
ముపాస్తహే || * || అవయోర్వచనయోర్భగ్నశబ్దః తేజః పరత్వేన య
శ్శబ్దశ్చ సవితృపరత్వేనచ వ్యాఖ్యాతః | తథావరదరాజేయ — || వా ||
నిత్యమస్త్రీ వ్యాఖ్యానేచ తద్భగ్నశ్చ తేయచచ్ఛబ్దోఽధ్యాహరణః |
సవితుః - జగతాంప్రసవితుః || శ్రు || సవితావైప్రసవానామీశే, ఉత్తై
శిషేప్రసవస్యత్వమేకః || * || ఇత్యాదిశ్రుతేః | వరేణ్యమ్ - చృక్షం
భక్తాణ్యప్రత్యయః, సర్వేషాం సంభజనీయమ్ | భగవస్తేజః, భజ్జనా
దభ్యర్గః, ప్రకాశప్రదానేన జగతోబాహ్యభ్యవైతరతమోభజ్జకత్వాద్భ
జ్జనాద్వా, కాలాత్మకతయా సకలకర్తృఫలపాకహేతుత్వాద్భగవాద్వా,

వృష్టిప్రదానేన భూతానాం భరణహేతుత్వాత్ । దేవస్య ద్యోతమాన
 స్య, ధీమహి చింతయామః, ధ్యేచింతాయామ్ । దేవస్య సవితుర్వరేణ్యం
 యద్భర్తృత్వధ్యామామః - ఆదిత్యమణ్డలాంతర్వర్తినం తేజోమయం పురు
 షమనుచింతయామః ॥ శ్రుతిః ॥ య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురు
 షః । అథ య ఏష ఏతస్మిన్ మణ్డలేఽర్చిషీ పురుషః ॥ * ॥ ఇత్యాదిశ్రు
 తేః । ధియోయోనః - సవితా అస్తా కమ్, ధియః - హానోపాదాన విష
 యాణి జ్ఞానాని, ప్రచోదయాత్ - ప్రచోదయతి - ప్రవర్తయతి, తత్స
 వితుస్తద్భర్తృశ్చింతయామ ఇతి । ప్రపఞ్చసారేచ — ॥ వా ॥ తదితి
 ద్వితీయైకవచనమ్, అనేనాఖిలవస్తునః సృష్ట్యా దికారణం తేజోరూపమా
 దిత్యమణ్డలే అభిధ్యేయమ్, సదానన్దం పరబ్రహ్మహ్యభిధీయతే ॥ * ॥ వి
 శ్వామిత్రశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యమణ్డలాసీనం రుక్మాభం పురుషం ప
 రమ్ । ధ్యాయన్ జపేత్తదిత్యేతాం నిష్కామోముచ్యతేద్విజః ॥ సప్ర
 భం సత్యమానన్దం హృదయేమణ్డలేఽపిచ । ధ్యాయన్ జపేత్తదిత్యేతాం
 నిష్కామో ముచ్యతే చిరాత్ ॥ * ॥ శ్రు ॥ సయశ్చాయంపురుషే,
 యశ్చాసా వాదిత్యే, స ఏకః । ఇతి ॥ * ॥ ధ్యానార్థ ఇత్యత్ర జగజ్జ్ఞా
 రణభూతం పరం బ్రహ్మ సర్వాంతర్యామీ సూర్యమణ్డలవర్తీ తేజోమయః
 పురుష ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । సతు పురుషః పుణ్డరీకాక్ష ఏవ ॥ శ్రు ॥ యఏ
 షోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషోద్భవ్యతే, హిరణ్యత్తశ్రుహిరణ్య
 కేశ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః । తస్య యథా కప్యాసం పుణ్డరీకమేవ
 మక్షిణీతి శ్రుతేః । కం జలం పిబతీతి కపిః - సూర్యః, తేన అస్యతే విశా
 న్యతే ఇతి కప్యాసమ్, రవికరవికసితమిత్యర్థః । తథాంతర్యామీపురుషో
 నారాయణ ఏవ ॥ శ్రు ॥ ఏవసర్వభూతాంతరాత్మా అపహతపాస్తాదివ్యో
 దేవ ఏకొ నారాయణ ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ ఏవంచసతి సవితృమణ్డలాంతర్వ
 ర్తినః పుణ్డరీకాక్షస్య సకలజగదాధారం విష్ణుసంజ్ఞం యద్భర్తృః తత్తేజశ్చింత
 యామ ఇతి సిద్ధమ్ । అత్ర మైత్రావరుణీయ శ్రుతిః — ఏతత్సవితు
 ర్వరేణ్యం ధ్రువమచలమమృతం భర్తాభ్యం విష్ణుసంజ్ఞం సర్వాధారం

తాను । ఇతి ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఈశ్వరంపు
 రుమాఖ్యంచ సత్యధర్మాణమమృతమ్ । భగ్నాఖ్యంవిష్ణుసంజ్ఞంచధాతాన్
 మృతముపాశ్నుతే ॥ * ॥ అనేన ధీమహీతిధ్యానవిషయభూతా విష్ణు రేవే
 తిసిద్ధమ్ । అతపవాగస్త్యసనకస్తృతా ధేయోవిష్ణురేవేతినిశ్చితమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆ
 దిత్యమణ్డలే ధ్యాయేత్పరమాత్మానమవ్యయమ్ । విష్ణుం చతుర్భుజం రక్త
 పజ్జజాసనమధ్యగమ్ ॥ కిరీటహారకేయూరనూపురైరుపశోభితమ్ । శ్రీవ
 త్సవనమాలాశ్రీతులసీకాస్తుభోజ్వలమ్ ॥ హరిం పీతాంబురధరం శఙ్ఖచక్ర
 గదాధరమ్ । ప్రసన్నవదనం రత్నమణ్డలైర్మణ్డితాననమ్ ॥ సర్వరత్నసమా
 యుక్తసర్వాభరణభూషితమ్ । ఏవం ధ్యాత్వా జపేన్నిత్యం మన్త్రమస్తో
 త్రరం శతమ్ ॥ సర్వపాపవిశుద్ధాత్మాజితక్రోధో జితేంద్రియః । సంసారా
 ణావముత్తీర్య పరాంసిద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ ఇతి ॥ * ॥ ఏవంగాయత్రాఽ
 దేవతాత్వేన, ఆదిత్యమణ్డలాన్తర్వర్తినః పురుషోత్తమస్యైవ ధేయత్వ
 నిధానరణాత్, అస్యాదేవతాన్తరదేవతాత్వాశా, భిక్షోరాజ్ఞః కిరీటాశేవ
 దురాశైవ । అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అధాహమర్థం గాయత్రాః
 ప్రవత్సామియథా తథమ్ । ద్విజోత్తమానాం సద్భక్త్యా జపాదీని ప్రకు
 ర్వతామ్ ॥ విశ్వాసభక్తిజననం మన్తార్థజ్ఞానముత్తమమ్ । తస్మాదర్థం
 విజానీయాదుక్తేన జపకృద్విజః ॥ విశ్వాసభక్తిభ్యాం ద్వాభ్యాం జపాదీ
 నాం మహత్తరమ్ । ఫలంభవేజ్జపకృతామితవేదేషుభాషితమ్ ॥ పదాని ద
 శ మన్త్రస్య తదాదీనియథాక్రమమ్ । పదప్రత్యయనిష్పత్తి సుసంప్ర
 క్రియతేత్రత్రు ॥ తదితి ద్వితీయైకవచనమ్, అనేన అఖిలజగదుత్పత్తి స్థి
 త్తీయకారణభూతం ఉపనిషదికధ్యమానం నిరుపమంతేజః, సూర్యమణ్డలా
 భిధ్యాయో ఋబ్రహ్మ భిధీయతే । సవితురితి షష్ఠ్యైకవచనమ్, మాజ్ పా
 నిప్రసవ ఇత్యస్య ఛాతారేతదూహమ్, సర్వభూతజాతస్య ప్రసవితురిత్య
 థః । వరేణ్యమ్ - వరణీయమ్ పార్థివీయమ్, నియమాదిభిరపహతకల్మ
 షైస్సన్తతం ధ్యేయమ్ । భర్గః - భజ్జో అమర్దనే, భృజ్ భజ్జనే, ఇత్యేత
 యోద్ధాతోష్విః, భజతాం పాపభజ్జనహేతుభూతమిత్యర్థః । భాదీస్తా, ఇ

త్యేతస్య ఛాతోర్వా భగ్గదైజ ఇత్యథః । దేవస్య - వృష్టిదానాది గుణ
యక్షస్య, నిరతిశయస్యేత్యర్థః, దివ్యతేజః ప్రకాశత్వాత్ । ధీమహి -
దైవీచింతాయామ్, నిగమనిరుక్తవిద్యారూపేణ చతుసుషా, యోసావాది
త్యేహిరణ్మయః పురుషస్సాహమితి చింతయామః । ధియితి ద్వితీయాబ
హువచనమ్, యితి ఛాద్దసత్వా ల్లిజ్జవ్యత్యయః । యత్సవితుర్దేవస్య వ
రేణ్యం శ్రేష్ఠమస్తా భిరభిధ్యాతమ్, భగ్గో భజతాం పాపభజ్జనహేతు
భూతమ్, నః - ఆస్తాకమ్, ధియః - బుద్ధిః, శ్రేయస్కరేషు కర్మసు,
ప్రచోదయాత్ - ప్రేరయేదిత్యథః ॥ శ్లో ॥ ఏషా జప్తాతుగాయత్రీ పర్వ
పాపప్రణాశినీ । విజ్ఞాతవ్యాప్రయత్నేన ద్విజైస్సర్వశుభేషుభిః ॥ జప
స్యా నస్తరంవ్యాఖ్యాత్తుర్తవ్యాహరహర్దివ్యజైః । స్మరణాత్సర్వ పాపా
ని ప్రణశ్యంతి నసంశయః ॥ * ॥ అత్ర సవిత్పశబ్దం నిరాహాహిర్బుధ్విః
॥ శ్లో ॥ ప్రసాతినకలాంచేష్టామిత్యాది ॥ * ॥ లౌహిత్యనీలకణేనచ నిరు
క్తం మస్త్రీదీపికాయామ్ — ॥ వా ॥ తచ్ఛబ్దేన భగ్గో విశేష్యతే, భగ్గితి
తేజఃపాదార్థకం సవిత్పసమ్బుధి ॥ శ్లో ॥ దేవస్య సవితుస్తేజో వరేణ్యం భ
గ్గసంజ్ఞితమ్ । ధ్యాయేమహీతశబ్దాక్తా ధీమహీత్యథః ఉచ్యతే ॥ యశ్శబ్ద
శ్చ యదిత్యథః లిజ్జవ్యత్యయతోభవేత్ । ఇతి ॥ * ॥ ఏవం సవిత్పశబ్దస్య
జగత్కారణభూత పరమాత్మపరత్వనిశ్చయాత్, భగ్గశబ్దస్య తేజోవాచి
త్వనిధానరణాత్, విశ్వామిత్రాగస్త్యాది ప్రృథిషు ప్రపంచసారే మస్త్రీ
వ్యాఖ్యానేషు చ భగ్గశబ్దస్య బహుధాథాప్రతిపాదనేపి రుద్రపరత్వానా
ఘ్రాణాత్, ఇయంగాయత్రీ పరమాత్మపరైవేతి సిద్ధమ్ । అన్యత్రభక్తివా
దాత్ । కించ “ ధ్యాత్వా మస్త్రీర్థమేవచ । అనుష్ఠానంతతః కుర్వాత్ ”
ఇతిపితామహవచనాత్, “ జపస్యానస్తరే వ్యాఖ్యాత్తుర్జువ్యా ” ఇతి భ
రద్వాజస్తరణాచ్చ । జపాద్యంతయోగ్దాయత్త్యుష్ఠోఽనుసంధేయః, మనఃప్ర
సావహేతుత్వాదిత్యయసమ్బుధాచ్చ । కించ, ఋషావిత్సరణం ప్రశో
దోత్తిర్వసిష్ఠశ్చేతి పద్యరూపేణ ఘోకార్యమ్, తత్రావ్యయవిశేషణబాహు
భ్యాత్ । సహితత్ స్మరణం విహితమ్ । నాపి “ ప్రథమమాగ్నేయమ్ ”

ఇతి గాయత్రీహృదయోక్తప్రకారేణ, తద్ధితాంతాగ్నేయాదిశబ్దానామ
 ధ్వాంతరపరత్వేన ప్రకృత్యర్థజీవతామాత్రవాచిత్యాభావాత్ । అత్ర
 భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భే సర్వమన్త్రాణామృషిం ఛన్దోఽధిదైవ
 తమ్ । వినియోగం శక్తివీజే స్మృత్యాధోజపమాచరేత్ ॥ * ॥ అత్ర బ్రా
 హ్మణమ్ — యోహవా అవిదితాపేయచ్ఛన్దోదైవతబ్రాహ్మణేనమ
 న్త్రేణ జపతి యాజయతివాఽధ్యాపయతివా సప్తాణుత్వమృచ్ఛతి గర్తం
 వాపదవీత్ ప్రవామీయతే పాపీయాభవతి యాతయామాన్యస్యఛన్దాం
 సభవన్తి, అథయోవేదమన్త్రేనశ్శ్రేయాభవతి సర్వమాయురేత్యయా
 తయామాన్యస్యఛన్దాసిభవన్తి, తస్మాదేవమన్త్రేమన్త్రేవిద్యాదితి ॥ * ॥
 కించ ॥ వా ॥ కరయోదేహీచాక్షరాణి న్యస్య పదన్యాసం కృత్వా,
 షడక్షాని న్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజః ॥ వా ॥ షడక్షన్యాస పాద
 న్యాస పదన్యాసానంతరమక్షరన్యాసః ॥ * ॥ ఇతి పితామహోదయఃప్రా
 హుః । కరన్యాసేచ, ఆదితో వామతజ్జన్యా ఇతి కశిచ్చత్రామః ॥ శ్లో ॥
 ఆరభ్యదక్షిణాంశ్చుష్టాదాసన్యాంశ్చమూలతః । ఉత్పత్తిరక్షమన్త్రాణాం వి
 పర్యాసేన సంహృతిః ॥ ఆ కనిష్ఠాక్షులేః పాణ్యోరక్షుష్టాదిరనుష్ఠితః । భవే
 దేవోఽక్షమన్త్రాణాం ఫితిర్వామమౌహూదయః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తంప్రకా
 రాంతరమ్ । ఏవశాదిషు యధోపదేశమనుష్ఠేయమ్ । కిచ్ఛేదం కించిచ్చి
 వ్యక్తే ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాం ప్రాక్ప్రాతరేవంహి తిష్ఠేదాసూర్యదర్శనా
 త్ ॥ * ॥ ఇతి వరనాచుదయానంతరమాసీతేతి చేన్న, “ అగ్నికార్యంత
 తః కుర్యాత్ ” ఇత్యుదయానంతరకర్తవ్యమౌహూమవిధిపరత్వాత్, ఉద
 యానంతరమాసీతేతి వచనాభావాచ్చ । అర్థసిద్ధమాసనమితిచేన్న “ ఆసే
 నఃపశ్చిమాంసన్ధ్యామ్ - జపన్నాసీతసావిత్రిమ్ - ప్రత్యక్షాతారకోదయా
 త్ ” ఇత్యాదిభిః పశ్చిమాయామేవాసనవిధానాత్, అన్యత్ర స్థితైరర్థసి
 ధ్దేర్వచనసిద్ధత్వాచ్చ ॥ అత్ర శ్రుతిః ॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్తి ॥ * ॥ ప్రా
 తరిత్యుపలక్షణమ్, ఆదిత్యాభిముఖస్యసదాస్థితివిధానాత్ । అత్ర నుః—
 ॥ శ్లో ॥ పూర్వాం సన్ధ్యాం జపం స్తిష్ఠన్తైశ్చమేనోవ్యపోహతి । పశ్చిమాం

తు సమాసీనా మలంహాన్నిదివాకృతమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజసం వర్త వాన్వి
 సాః — ॥ శ్లో ॥ సహస్ర పరమాం దేవీం శతమథ్యాం దశావరామ్ । గా
 యత్రీం వైజపేద్విద్వాన్ప్రాజ్ఞుఖః ప్రయతఃస్థితః ॥ * ॥ యోగయా
 జ్ఞవల్కః — ॥ వా ॥ ఉభాభ్యాం హస్తాభ్యాం ప్రతాజ్ఞలిభ్యాం
 ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వయాత్రి పదయామన్నితా ఆషి త్యాభిముఖ
 స్తిత్తనూర్ధ్వం త్రిసంస్థైర్యోః ప్రక్షిప్య ప్రదక్షిణ్య తత్ర
 ప్రాతస్తీర్ణాసన్ధ్యాముపాసితేతి ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యా
 వశ్యకం కృత్యాకృతశౌచస్సమాహితః । పూర్వాం సన్ధ్యాం జపేత్తిత్త
 స్వకాలేచాపరాహిర్ధామ్ ॥ * ॥ అఖడ్డాదశే — ॥ శ్లో ॥ వాగ్యతః
 ప్రాజ్ఞుఖస్తీర్ణగాయత్రీజపమాచరేత్ । పాక్షాల్లేషుతతఃస్థితే
 తిచ ॥ * ॥ ఏతేషు వచనేషు, ఉదయాత్పూర్వాపరభావవిరహాత్, ప్రా
 తః కాలస్థితిపరత్వాత్, అసతి విశేషాపస్థాపకే సామాన్యసంకొచస్యా
 యుక్తత్వాచ్చ తిష్ఠనేవ గాయత్రీం జపేత్ । అత్ర స్మృత్యంతరే వి
 శేషః ॥ శ్లో ॥ తథా మధ్యమ సన్ధ్యాయామాసీనః పాజ్ఞుఖో జపేత్ ।
 స్థితోజపేత్సదాకాలమాదిత్యాభిముఖోద్విజః ॥ * ॥ జపేషున రాదిత్యా
 భిముఖశ్చేత్, సదాకాలమ్ - పాతర్కధ్యాపేర్నైవరాచ సర్వస్త్రి
 కాలే, స్థిత ఏవగాయత్రీం జపేదిత్యర్థః । తస్మాత్పూర్వసామాసీనఃకు
 శోత్తరాయాంవాక్షమాంసాలామాదాయ దేవీం శతకృత్య ఆవర్తయేత్ । స
 హస్రకృతోవా అపరిమితకృతోవేతి మార్కణ్డేయాది వచనమ్, సూ
 ర్యానభిఖ విషయమ్, అశక్త విషయమ్, దేవతాభిముఖ్యవిషయం వేత్యవి
 రోధ ఇత్యలమ్ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ తురీయంతు పదంతస్యాః పరేబ్రహ్మ
 ణిసంస్థితమ్ । ఉపస్థాయ తురీయేణ జపేత్తాంతు సమాహితః ॥ గాయత్ర్య
 స్తు తురీయస్య ఋషిర్విమల ఉచ్యతే । ఛన్దస్తూరీయగాయత్రీ పరమాత్మాతు
 దేవతా ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పాక్షైవపదాని విత్వేవ తురీ
 యం పదమవ్యయమ్ । బ్రహ్మణోయాతి సాయుజ్యం పదంజ్ఞాత్వాతురీయ
 కమ్ ॥ * ॥ అత్ర తురీయపద ముపదేశలభ్యమితి నలిఖ్యతే । తస్మాన్ప్రవే

వాక్షరాణి, చత్వాత్రి పదాని, మాప్రాపదిత్యతాభ్యాంసహ పట్టదానీ
 తోషోక్తాని స్యుః ॥ శ్లో ॥ యోనిముద్రాసారభేయీ మహాయోనిస్త్యైవ
 చ | సురభ్యజాల్నిముద్రా మహాముద్రా నమస్క్రియా ॥ ధ్యానమ్ —
 ॥ శ్లో ॥ యద్దేవాసురపూజితారుణిభంసామారూతారాగణైః పున్నాగా
 మ్బుజ నాగపుష్పవకులైర్వాప్యై స్సురైరచితమ్ | నిత్యంధ్యాన సమస్త
 యోగకరణం కాలాగ్నిరుద్రో వమం తత్సంహారకరం నమామిసతతం పా
 తాలష్యంముఖమ్ ॥ * ॥ ప్రథమంతురీయగాయత్రీంజపిత్వా తేన గా
 యత్రీ మవస్థాయ అభిముఖీకృత్య తతోగాయత్రీం జపేత్ | ప్రాతర్న
 ధ్యాసో గాయత్రీమాసీనోనజపేత్, ప్రత్యవాయస్తరణాత్, తథా
 దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్నధ్యాహ్నకాలేవ గాయత్రీంతుస్థితోజపే
 త్ | ఆసీనస్తు జపన్విప్రః పథుతాంయాతితస్మణాత్ ॥ * ॥ యమః —
 ॥ శ్లో ॥ ఆసీనస్తుజపన్విప్రో మధ్యాహ్నపాత్రేవచ | పథుతాం యాతి
 విప్రేష్టజన్మా న్తరశతేష్వపి ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ తిష్ఠన్నేవజపే
 ద్దేవీం గాయత్రీం వేదమాతరమ్ | అన్యధామరుతేయస్తు బ్రహ్మహత్యాం
 సవిద్యతి ॥ కాలద్వయైస్థితోదేవీం గాయత్రీమభ్యాసేద్విజః | ఆసీనస్త్యభ్యాసే
 ద్యస్తుసయాతినరకంధ్రువమ్ | సాయమాసీనపవస్తు జపేద్వైవేదమాతరమ్ ॥

— శ్రీ జపవిధిః శ్రీ —

అథజపవిధిః ॥ అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్య
 ముభేనధ్యేసమాహితః | శుచాచేశేజపకజవ్యముపాసీతయథావిధి ॥ * ॥
 శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ స్వరవర్ణపదైర్వాక్యం శుద్ధమావర్తయజపేత్ | నక
 మ్పయెచ్చిరోగ్రీవం దంతానైవప్రవేదయేత్ | (ప్రకాశయెదితిపాతా
 న్తరమ్) తచ్చపాక్యంమనూక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏతదక్షరమేతాంచజపన్యాస్
 హృతిపూర్వకమ్ | సన్ధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్యతే ॥ * ॥
 ఏతదక్షరమ్ - ప్రణవః, ఏతామ్ - గాయత్రీమ్, తయోరేవప్రకృతత్వా
 త్ | వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాంగాయత్రీంతుతతోజపేత్ ॥
 ఏవం మనువ్యాసాభ్యాముక్తో జపప్రకారో గృహస్థవిషయ ఏవ | తథాభో

ధాయనః — || వా || ప్రణవో వ్యాహృతయస్సాస్మిత్రిచేత్యేతే పఞ్చ
 బ్రహ్మయజ్ఞా అహరహర్బ్రాహ్మణం కిల్బిషాత్వావయంత ఇతే || * || అ
 త్ర సత్త్వానియమేన వ్యాహృతిమధ్యే వ్యాహృత్యనంతరం గాయత్రీ
 ద్యస్తయోశ్చ ప్రణవప్రయోగోవ్యవచ్ఛిద్యతే । దీఘ-గాయత్రీజపే
 గాయత్ర్యాదౌ ప్రణవప్రయోగస్తు శ్రుతిసిద్ధః । అనేన వ్యాహృత్యన
 త్తరంప్రణవప్రయోగే, ద్విప్రణవత్వేనగృహస్థాదిగాయత్ర్యనంతరా
 యైన నిరర్థక ఏవ జపస్సాస్యత్ । కించ || శ్లో || త్రికేణైవ జపేత్త్యైవ జప
 యజ్ఞప్రసిద్ధయే || * || ఇతి వ్యాసేన ప్రణవో వ్యాహృతయస్సాస్మిత్రిచే
 తి త్రికవైవ జప్యత్పవిధానాత్ || శ్లో || ప్రణవం వ్యాహృతీస్త్రీసా గాయ
 త్రీంచ జపేత్కమాత్ || * || ఇతి జపక్రమనియమాచ్చ || శ్లో || ఓం
 భూర్భువఃస్విత్యువిద్యనవ్య భువశ్శిరసివిద్యసేత్ || * || ఇతి న్యాసవిధాయక ద
 త్తవచనే ప్రథమమేవ ప్రణవప్రయోగాచ్చ || శ్లో || ప్రణవోభూర్భువ
 స్స్విత్ గాయత్రీచ తృతీయకా || * || ఇతిమాజనే తదైవదశానాచ్చ,
 || శ్లో || ప్రణవవ్యాహృతియుతా స్సాస్విహస్తాశ్చామానుకర్తృణి || * || ఇతి
 శ్చామామే పితామహేనాదావేవ ప్రణవోపదేశాచ్చ || వా || ప్రణవవ్యా
 హృతిపూర్వయాగాయత్ర్యాభినుస్త్రీపః || * || ఇతి భరద్వాజేనలర్ఘ్య
 దానేక్రమనియమాచ్చ, జపాదిషుసర్వత్ర బ్రహ్మచారిగృహస్థయోరేకప్ర
 ణవైవగాయత్రీగ్రాహ్యే । స్మృతిసారసముచ్చయే—|| శ్లో || సముపైకాష
 ణాక్షారాగాయత్రీవిధామతా । తత్రైకప్రణవాగ్రాహ్యే గృహస్థైర్జపక
 ర్తృణి || సముటాచషడోక్షారాయతీనామూర్ధ్వరేతసామ్ । గృహస్థవత్తుజప్త
 వ్యాగాయత్రీబ్రహ్మచారిభిః || * || సముటా ఏకప్రణవా షడోక్షాగ్రేతి త్రి
 విధైవ గాయత్రీ । తత్ర, ఏకప్రణవైవ గృహస్థవ్రతినోః || శ్లో || గృహ
 స్థోబ్రహ్మచారిచ ప్రణవాద్యామిమాం జపేత్ । అన్తేయః ప్రణవం కు
 ర్యాన్నాసౌ సిద్ధిమవాప్నుయాత్ || * || ఇతి వచనాచ్చ । సముటనూ
 హయోగయాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || ఓక్షారం పూర్వముచ్చార్య భూభూ
 వస్సప్తధైవచ । గాయత్రీం ప్రణవంచాన్తే జప ఏవముదాహృతః || ఏషా

సంపుటగాయత్రీ సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥వా॥
 ఉభయతః ప్రణవాం సవ్యాహృతికామితి ॥ * ॥ మనుష్షకోఞ్ఞారమాహ—
 ॥ శ్లో ॥ షడోఽఙ్కారాం జపక విప్రా గాయత్రీం మనసాశుచిః । అనేకజ
 న్నజైఃపాపైర్నుచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ తిస్రోవ్యాహృతయః పూర్వంపు
 క్కోఞ్ఞార సంయుతాః । పునస్సంహృత్యచోఽఙ్కారం మన్త్రీ స్యాద్యస్త
 యోస్తథా ॥ ఏతయాజ్ఞాతయా నిత్యంవాఙ్మయం విదితం భవేత్ । ఉపా
 సితం భవేత్తేన విశ్వంభువన సప్తకమ్ ॥ * ॥ ఏతయా - త్రియాషయాగా
 యత్రా । నృసింహపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త్రివిధో జపయజ్ఞసాన్వితస్యభే
 దం నిబోధత । వాచికాఖ్యాఉపాం శుశ్చమానసస్త్రీవిధః స్మృతః ॥ త్ర
 యాణాం జపయజ్ఞానాం శ్రేయాన్సాన్వితోస్తరః । యదుచ్చనీచస్వ
 రితైశ్చబైః స్పష్టపదాక్షరైః ॥ మన్త్రీ ముచ్చారయెద్విద్వాన్ జపయజ్ఞస్స
 వాచికః । శనైరుదీరయేత్తన్త్రీ మీషవోష్టా ప్రచాలయన్ ॥ కిఞ్చిచ్ఛబ్దం
 స్వయం విద్వానుపాంశుస్సజపః స్మృతః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే —
 ॥ శ్లో ॥ ధియా యదక్షరశ్రేణ్యాం వణాన్దర్శం పదాత్పదమ్ । మన్త్రీ
 థాచిన్తనాభ్యాసో మానసాజప ఉచ్యతే ॥ * ॥ వైయాఘ్రపాదః —
 ॥ శ్లో ॥ యోధ వేదచలజ్ఞహోద్దశనావరణోజపః । సమానసస్సమాఖ్యాతో
 జపశ్శ్రీతివిభూషణైః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ జపస్తుత్రివిధఃప్రొక్త
 స్సతూచ్ఛాంశుమానసః । ఉచ్చాదుపాంశురుత్కృష్ట ఉపాంశోరపి
 మానసః ॥ ఓష్ఠస్పర్షనమాత్రేణ యత్తూపాంశుతదధ్వని । కృత్వాజిహ్వం
 నిర్వికల్పం చిన్తయేత్తద్ధి మానసమ్ ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ కృతోష్వి
 త్తానాకతా ప్రాతఃసాయంచాధోముఖాకరౌ । మధ్యేస్కంధభుజాభ్యాం
 తు జపపవముదాహృతః ॥ అఙ్గులీర్నవియుజ్యేత కిఞ్చిదాకుఞ్చితే తలే ।
 అఙ్గులీనాం వియోగేతు ఛిద్రేషు స్రవతేజపః ॥ * ॥ స్మృత్యస్తరే —
 ॥ శ్లో ॥ అధోహస్తస్తుపైశాచో మధ్యహస్తస్తు రాక్షసః । బద్ధహస్తస్తుగా
 ణ్ధర్వాఙ్మహస్తస్తు దైవతః ॥ * ॥ అతః స్కంధభుజయోర్మధ్యేకరౌకృ
 త్వా జపఃకార్య ఇత్యథాః । బ్రహ్మ — ॥ శ్లో ॥ మనః ప్రహరణం

శౌచం మానం మంత్రార్థ చింతనమ్ । అవ్యగ్రత్వమనిర్వేదో జపసమ్మత్తి
 హేతవః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ నిష్ఠీవజృమ్భణక్రోధ నిద్రాల
 స్యత్సుధామదాః । పతితశ్వాన్త్యజాలోకా దృశైతే జపవైరిణః ॥ * ॥ వ్యా
 సః — ॥ శ్లో ॥ నప్రక్రమన్నచ హసన్న పాశ్వమవలోకయన్ । నా
 పాశ్రితో నజల్పంశ్చ నపాశ్రివృతశిరాస్తథా ॥ నపదా పాదమాక్రమ్య
 నచైవహి తథాకరో । నచాసమాహితమనా నచసంత్రావయన్ జపేత్ ॥
 అపాశ్రితః - స్తమ్భాద్విశ్రితః, తథాకరో - హస్తే హస్తంకృత్వానజపే
 దిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ హేమామః ప్రతిగ్రహేనాదానం భోజనాచమనే జపః ।
 బహిర్జ్ఞానునకార్యాణి సాంఘస్థాని సదాచరేత్ ॥ * ॥ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥
 నాధోరత్ని ర్దాన్యమనా నచవ్యత్యస్తపతారః । అపవిత్రకరో నగ్నశ్శిర
 సిప్రావృతోఽపివా ॥ ప్రలపన్వా జపేద్యవత్తావన్నిష్ఫలతామియాత్ ।
 ఖడ్జివస్త్రావృతస్యైవ వస్త్రార్థాలమిబ్నస్తథా ॥ ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సమ
 స్తానిష్ఫలాః క్రియాః ॥ * ॥ నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శ్వశూద్రపతితాం
 త్చైవ రాసభంచరజస్వలామ్ । దృష్ట్వాతోయముపస్పృశ్యాభాష్యస్నా
 త్వా పునజన్మపేత్ ॥ ప్రచారే మైథునే హేమామే ప్రసావే దస్తథావసే ।
 స్నానభోజనజపేషు మానం కుర్యాత్తథాప్తసు ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ -
 ॥ శ్లో ॥ జపకాలే నభాషేత ప్రతహేమామాదికేషుచ । ఏతేష్యేవావస
 క్తంతు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః ॥ అభివాద్యతతోవిప్రయోగక్షేమం
 చకీర్తయేత్ । ధావతస్తిష్ఠతచ్చైవ స్వేచ్ఛయాకర్తృకుర్వతః ॥ సంఖ్యాం
 చైవోపవీతేన జపహేమామాదినిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ తిష్ఠత ఇతి గాయత్రీవ్యతి
 రిక్తమస్త్రవిషయమ్, తత్రస్థితేరేవ విధానాత్ । యత్స్విదంమానవమ్ —
 ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవాసాస్తు యః కుర్యాజ్జపహేమామప్రతిగ్రహమ్ । సర్వంత
 ద్రాక్షసం విద్యాద్భహిజానుచయత్యృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతస్థలవిష
 యమ్, ॥ శ్లో ॥ యదిస్యాత్కిన్నవాసావై వారిమధ్యతోజపేత్ । అన్య
 థాతుశుచౌభూమ్యాం దర్శేషు సుసమాహితః ॥ * ॥ ఇతివ్యాసత్పరణా
 త్ । యత్తు గోవిలోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మతిమాన్నకదాచిత్తు గాయత్రీము

యోగే యత్సాధ్యం ఫలం తన్నాస్తి త్యర్థః । శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥
 వాసుదేవేమనోయస్య జప హేమామార్చనాదిషు । తస్యాస్తరామోమై
 త్రేయ దేవేష్ట్ర త్వాధికం ఫలమ్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ జపమాలా
 విధిం వక్ష్యే వణానామానుపూర్వశః । కుశబద్ధైః పద్మప్రస్థవర్ణమణి
 భిర్నూపః । పుత్రజీవఫలై రైవ్యశః పద్మాక్షైః సర్వ పవవా ॥ మోక్షార్థీ ప
 జ్జచ్చింశ త్యాధనాథీ త్రింశ తాజపేత్ । పుష్ట్యధీనస్తవింశ త్యా పజ్జచ
 శ్యాభిచారకే ॥ జపస్య గణనాం ప్రాహుః పద్మాక్షైర్భుక్తివర్ధనమ్ । జపే
 త్తు తులసీకాష్ఠైః ఫలమక్షయ్యముచ్యతే ॥ అధాఙ్గులిభిరేవాపి జపమన్వహ
 మాచరేత్ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మణ్యస్తరే గ్రన్థ్యభావాన్మిథస్సఙ్ఖ్యై
 త్తాయాః । తేనైవజపనాశస్సాన్యస్త్రాన్ధింకుర్యాత్తతశ్శుభమ్ ॥ తర్జన్యా
 నస్పృశేన్నాలాం నబైశ్చ నకదాచన । మధ్యమాయాం సమాసజ్య హ్యఙ్గు
 ష్టై నవివర్తయేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అప్రతీష్ఠితమాలాయాసాజ
 పేనిష్ఫలాస్త్రుతా । తస్మాత్ప్రతిష్ఠాకర్తవ్యా జపస్యఫలమిచ్ఛతా ॥ జ
 పేమోక్షప్రదోఙ్గుష్టో మధ్యామ్యః పుష్టివృద్ధిదా । సమస్తాభీష్టఫలదా నా
 మికామారణాదిషు ॥ తుద్రకర్తృ సుసర్వేషు తర్జనీతత్ఫలప్రదా ॥ * ॥
 ఏతత్సర్వం జపాస్తరవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ పర్వభిస్తు జపేద్దేవీం నాక్షమాలా
 దిభిస్తథా । గాయత్ర్యా వేదమాతృత్వాద్యేదః పవనుగీయతే ॥ * ॥ ఇతి
 స్మృతేః । అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ ప్రణవస్యవ్యాహృతీనాం గాయ
 త్ర్యాశ్చ జపేభ్యశమ్ । శ్రేష్ఠాకుశాక్షమాలాస్యాతస్సమస్తానాం జపస్ర
 జామ్ ॥ జపనం ఖ్యాచ విజ్ఞేయా పద్మాక్షాఙ్గులిపర్వభిః । ముఖమారభ్యపృ
 ష్ఠాంతం జప్త్వాపశ్చాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ భాగ్యమయిత్వాపునర్వక్త్రం ప్రార
 భ్యజపమాచరేత్ । అయమేవసమాఖ్యాతో జపమాలాజపక్రమః ॥ నవా
 మేనస్పృశేన్నాలాం కరేణబ్రాహ్మణః క్వచిత్ । కరేకణ్ఠేఽథవాఙ్గుష్ఠేధార
 యెన్నకదాచన ॥ అన్యాక్షమాలయైతాని మన్తాగ్రాహితాని జపేదుభయః । నాన్యే
 హమన్యమన్తాణాం జపకర్తార్థమర్పయేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మ — ॥ శ్లో ॥
 తర్జన్యానస్పృశేత్సూత్రం కమ్పయెన్నచధూనయేత్ । అఙ్గుష్ఠస్యతుమ

ధ్యస్తేపరివర్తనమాచరేత్ ॥ మధ్యయాకర్షణంతస్యసర్వసిద్ధిప్రదాయకమ్ ।
 నాన్యజ్ఞులిఖిరాకర్షేన్నైవైశ్చతథాస్పృశేత్ ॥ ఉల్లంఘితేతథామేరౌ
 పతితేచాక్షుశ్రాతృకే । ప్రాణాయామశతం కృత్వాఘృతప్రాశనమాచ
 రేత్ ॥ తర్జనీం వర్జయేద్విప్రః ఆచామేన్ద్రధావనై । జపేచహిమకా
 లేచ ప్రాణాయామవిశేషతః ॥ * ॥ శ్లోః — ॥ శ్లో ॥ ప్రారభ్యానా
 మికాయాస్తు మధ్యమెపర్వణీక్రమాత్ । తర్జనీమూలపర్యంతం జపేన్ద్రశం
 పర్వసు ॥ అనామామూల మారభ్యప్రాక్షణీక్రమేణతు । మధ్యమా
 మూలపర్యంతం జపేన్ద్రశంపర్వసు ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యా
 జ్ఞులేర్మధ్యరేఖాం సమారభ్యప్రక్షణీణమ్ । మధ్యమామూలపర్యంతం
 జ్ఞుష్ఠేనయథాక్రమమ్ ॥ స్పృష్టిద్వాదశ సంఖ్యాస్యా దేకవారేణతన్న
 వా । వామహస్తేనసంఖ్యాతం శతమస్తోతరం స్మృతమ్ ॥ అత్రపక్షత్ర
 యో యధోపదేశమనుష్ఠేయమ్ ॥ మధ్యమాజ్ఞులిమూలేన యత్పర్వద్విత్
 యంభవేత్ । తం వైమేరుం విజానీయాజ్జపేతన్నాతిలజ్ఘయేత్ ॥ * ॥ పితా
 మహః ॥ శ్లో ॥ (పర్వస్వేవజపేద్దేవీం పవిత్రాం వేదమాతరమ్ । నాక్ష
 మాలాదిభిర్నిత్యమిత్యాహభగవాన్మనుః) గాయత్రీ త్రిపదాజ్ఞేయా చ
 తుష్పదాపడక్షరా । జపేతుత్రిపదాప్రోక్తా హ్యర్చనేతు చతుష్పదా ॥ * ॥
 ఏవముక్తత్వాత్ప్రతిపదం విచిచ్ఛద్యజపః కార్యః । అవిచ్ఛేదేతు ॥ శ్లో ॥ అద్భి
 న్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । భిన్నపాదాతుగాయ
 త్రీ బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ * ॥ ఇతిప్రత్యవాయస్తృతేః । చద్ధి
 కాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉష్ణీషీకశ్చక్రీ నగోముక్తకేశోగళావృతః । అ
 శుచిరపవిత్రకరః ప్రలపన్నజపేత్సాచిత్ ॥ ఏకవస్త్రో నభుజ్జీత నకుర్యాద్దే
 వతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హిమమం జపం తథా ॥ * ॥
 యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచార్యాహితాగ్నిశ్చ శతమ
 స్తోతరంజపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ సహస్రదధికం జపేత్ ॥ * ॥
 తయోరనగ్నికేత్వేన హిమకాలానతిపత్తేరితి భావః । అహితాగ్నిగ్ర
 హణమేకాగ్నీరఘృపలక్షణమ్ , తస్యాఘృదయానంతర హిమమవిధా

నాత్ । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారిచ శతమష్టోత్తరం జ
పేత్ । వానప్రస్థోయతిశ్చైవ జపేదష్టసహస్రకమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః—
॥ శ్లో ॥ అష్టోత్తరసహస్రంవా శతమష్టోత్తరంతు వా । జప్త్వాపిష్టావింశ
తంవాపి భీజశక్తిక్రమాజ్జపేత్ ॥ * ॥ అత్ర విశేషమాహ యోగయాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సహస్రకృత్వస్సావిత్రిం జపేదవ్యగ్రమానసః । శ
తకృత్వోపివాసమ్యక్ప్రాణాయామపరోయది ॥ సప్తవ్యాహృతిపూ
ర్వాంచెదాద్యంతప్రణవాన్నితామ్ । మనసావా జపేచ్ఛైవ దశకృత్వో
వరఃస్మృతః ॥ * ॥ సహస్రజపవత్సాష్టోత్తరశతజపవత్ సప్తవ్యాహృతి
పూర్వాం శిరసాయంతం గాయత్రీం జపేద్యది, ఏషదశకృత్వోపి జపాము
ఖ్య ఇత్యర్థః । ఏవం సఙ్ఖ్యావికల్పః, అనేనాభిప్రాయేణ ద్రష్టవ్యః ,
గృహస్థ సంన్యాసి విషయభేదేనవా, కాలశక్త్యాద్యపేక్షయావా । బ్ర
హ్మ — ॥ శ్లో ॥ గాయత్ర్యానవరం జప్యం గాయత్ర్యానవరం తపః ।
గాయత్ర్యానవరం ధ్యానం గాయత్ర్యానవరంహుతమ్ ॥ * ॥ విశ్వా
మిత్రః — ॥ శ్లో ॥ త్రిభ్య ఏవతు వేదేభ్యః పాదం పాదమదూదుహత్ ।
తదిత్యుచోస్యాస్సావిత్త్ర్యాః పరమేష్టీప్రజాపతిః ॥ తదిత్యుచస్సమోనా
స్తి మన్త్రో వేదచతుష్టయే । సర్వేవేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ దానానిచ తపాం
సిచ ॥ సమానికలయాప్రాహుర్మునయో నతదిత్విచః ॥ * ॥ సంవర్తః
॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోపి వరోవిప్రస్సన్నియన్త్రితః । నాయన్త్రి
తశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీసర్వవిక్రయా ॥ * ॥ బ్రహ్మ — ॥ శ్లో ॥ గాయ
త్రీం విస్తరాద్దివ్యాం యః పఠేత్ శత్రుణోతివా । ముచ్యతేసర్వపాపేభ్యః
పరం బ్రహ్మధిగచ్ఛతి ॥ * ॥ విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ ప్రణవేనిత్యయ
క్తస్య వ్యాహృతీమచ సప్తస । త్రిపదాయాంచ గాయత్ర్యాం నభయం
విద్యతే క్వచిత్ ॥ వెదాధ్యయనహీనోపి శ్రద్ధదానో జితేన్ద్రియః । ఆ
చారయిక్తోవిప్రస్తు పుణ్యాం గతిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥

—ॐ గాయత్రీ పురశ్చరణక్రమః ॐ—

పురశ్చరణక్రమమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అక్షైతస్యాఃప్ర
వక్ష్యామిగాయత్ర్యాస్సాధనక్రమమ్ । అసాధితంయత్తత్తత్ప్రప్రయో

గనిష్ఠలం భవేత్ ॥ తస్మాద్విధ్యధ్యక్షమాగ్నేణ సాధయిత్వాద్విజోత్తమః ।
 తతఃప్రయోజయెత్త స్త్రీమభీష్టఫలదం భవేత్ ॥ ఋషీంశ్చన్దాంసిదేవాం
 శ్చవన్శతత్వానియత్తతః । ముద్రాశ్చవినియోగంచ బీజశక్త్యాసనానిచ ॥
 స్థానంకాలం చ తద్ధ్యానం యథావన్శరువక్తృతః । అధికృత్యతతోవిప్రీమ
 స్త్రీమేతత్పురశ్చరేత్ ॥ బ్రహ్మ మూర్ధాశిఖారుద్రో విష్ణుర్హృదయసః
 ఫి తః । ఉపనయనేవినియోగోగోత్రం సాంఖ్యాయనస్యచ ॥ జ్ఞాత్వేలీ
 నిశుచిత్వాసిగుప్తభిక్షాశనస్సకృత్ । సత్రికాలాన్లవోమస్త్రంజపేద్వాదశ
 లక్షకమ్ ॥ కృతాదికలిపర్యంతం క్రమాల్లక్షత్రయంత్రయమ్ । యుగంప్ర
 త్యేవమారోప్యపురశ్చరణమాచరేత్ ॥ పాషణ్డోద్వైయన్ సమ్భావ్యంభోజ్యం
 హవ్యం మితం సకృత్ । పురశ్చరణ మేతద్ధిగాయత్ర్యాః పరికీర్తితమ్ ॥
 కృత్యైతావత్పురఃపశ్చాత్తతః కర్మాణిసాధయేత్ । త్రిపదాఽష్టాక్షరాస్త్ర
 క్తాచతుష్పదాషడక్షరా ॥ జపేత్రిపదా యజనే చతుష్పదేతీర్తితా ।
 విప్రఃపాపక్షయాధీ చెత్ప్రీతః ప్రథమవాసరే ॥ స్నాత్వాఽధనిత్యకర్త
 నీనిర్వర్త్యచ యథావిధి । బ్రహ్మహూర్చం పిబేదహ్నిద్వితీయప్రథమో
 క్తవత్ ॥ సర్వం కృత్వాఽథభుజ్జీత విశుద్ధం యావకాశనమ్ । పూర్వవత్స
 కలం కృత్వాత్మతీయేదివసేపునః ॥ భుక్త్వాద్విజోత్తమస్యాన్తం గాయత్రీ
 జపమాచరేత్ ॥ గాయత్రీ త్వభిమన్త్యాగ్నిమ్భశ్శతవారం జలేష్ఠతః ।
 స్నాత్వాపీత్వా శతం జప్త్వా సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ బ్రహ్మ హం
 మద్యవస్సర్వస్థైరైయాచగురుతల్పగః । గోమాతృపితృహోచాపి గృష్ణా
 పృథీవీం ససాగరామ్ ॥ సదాచార్యముఖాత్సాక్షాత్సమధీతాంతు విధానతః ।
 గాయత్రీ మయుతం జప్త్వా పాపైరేతైః ప్రముచ్యతే ॥ ఏతత్ప్రాయ
 శ్చిత్తం ప్రామాదికసకృత్కృత రహస్యపాపవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ సర్వకా
 మసమృద్ధ్యర్థం పరం బ్రహ్మేయముచ్యతే । నిత్యేనైమిత్తికే కామ్యేత్రి
 తయేఽప్రిప్రతిష్ఠితమ్ ॥ ఇయమ్ - గాయత్రీ । మధ్యందినేఽల్పభుజ్జ్వేరి
 త్రికాలస్నాన తత్పురః ॥ లక్షత్రయం జపేదేతత్పురశ్చరణసిద్ధయే । స
 ర్వేషు కాయైకేష్వేవం క్రమేణ విధిరీరితః । యావత్కామన్ సమాప్తి

త్రికాలస్నానం నసంత్యజేత్ ॥ * ॥ ఏతదితి - ప్రాయశ్చిత్తార్థ పురశ్చ
రణ సిద్ధ్యర్థమిత్యర్థః । సుమన్తః — ॥ శ్లో ॥ అపవిత్రకరోనగ్నశ్శిర
సిప్రావృతోఽపివా । ప్రలపన్వాజపేద్యావత్తవన్నిష్ఫలముచ్యతే ॥ శా
స్త్రాదిషు సుదృష్టాపి సాక్షోపాజ్ఞఫలోదయా । నప్రసీదతి వైవిధ్యా వి
వాసమపదేశతః ॥ అనిచ్ఛయాశ్రుతోమన్త శ్చన్నేనాపిచ్ఛలేనవా । ప
త్రేక్షితోవా వ్యర్థస్సృష్టజ్జపన్తు హ్యనిర్దేశకృత్ ॥ * ॥ శాజ్జిల్యాత్రి
పితామహః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి హ్యుద్ధితేతు దివాక
రే । ఉత్తమేత్యనువాకేన హ్యుద్ధాద్వాస్యతు యథాగతమ్ ॥ ఉత్తమేత్య
నువాకస్య వామదేవ ఋషిస్తున్మతః । అనుష్టుప్ చత్రధాచన్దో గాయత్రీదే
వతాస్తుతా ॥ జపితాత్త్రిరియమ్యాసూక్ గాయత్రీ మభివాద్యచ ।
కృత్వా తురీయోపస్థానం తామద్వాసోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ తురీయోపస్థాన
మ్ ॥ శ్రు ॥ ఎకపదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపదసి నహిపద్యసేనమస్తే
తురీయాయ దశితాయపదాయ ॥ * ॥ ఇత్యన్తై తురీయంపాదముక్తైః
మాప్రాపదితివదేత్ । పితామహః — ॥ శ్లో ॥ మిత్రసేతితృత్యచస్య
హ విశ్వామిత్ర ఋషిస్తున్మతః । భురిథ్థాయత్రమాదిస్తు త్రిష్టుభావిహప
శ్చిమా ॥ దేవతానైవమిత్రస్సాన్య దితువచబృహస్పతిః । ఏతాభిఃప్రా
జ్జలిస్సమన్వీస్వస్పృషా దితమణ్డలమ్ ॥ భగవన్తం సహస్రాంశు ముపతిష్ఠేత
భాస్కరమ్ । తతస్తస్మై నమస్కృత్య చతుస్సన్ధ్యాది దేవతాః ॥ ప్రద
క్షిణనమస్కారైర్దిశశ్చైవోపతిష్ఠతే ॥ (సన్ధ్యాదావ్యవభిషేదేవతాః) ఇ
తిపాఠాంతరమ్ । పరమాత్మా నమాత్మానం భావయిత్వా ద్విజోత్తమః ।
ఆత్మా నమాత్మ నాధ్యాత్వా హ్యత్మ నేవోప సహారేత్ ॥ * ॥ ఆత్మా
నమ్ - స్వమ్ , ఆత్మ నా - మనసా , ఆత్మ ని - పరమాత్మ ని , ఉపసంహ
రేత్ - సమర్పయేత్ ॥ శ్లో ॥ నివేదయేతచాత్మానం విష్ణు వమలతేజసి ।
తదాత్మా తన్న నాశ్శాన్త స్తద్విష్ణోరితిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్తు
తేః ॥ పరమాత్మా నమాత్మానం భావయిత్వాద్విజోత్తమఇతి విశిష్టాద్వై
తపరమ్ । కేవలైక్యపరంకింసస్యాత్ ? నస్యాత్ - బ్రహ్మదైవత్యాదు

దైవత్యేతి భేదవ్యవచేశాత్, సంజ్ఞామాత్ర భేదైవ్యభేద ఏవ త్రిమూర్తీ
 నామితీచేత్ । ననుభోః కస్యనుతే? నతావచ్ఛైవనుతే - భేదస్యైవ సి
 ధాన్తితత్వాత్ । నాపిచూయనుతే - వైయ్యాయికాదిభిరభేదనిరాకరణాత్ ।
 ప్రతితన్త్రీ సిద్ధాంతైవ భేద ఇతి చేన్న - భేదస్యచ ప్రతితన్త్రీ సిద్ధాన్త సి
 ధ్వాన్త్యేవ ప్రతివిరోధాచ్చ । తహింసా గాయత్రీరుద్రదైవత్యాపి స్యా
 త్? మైవమ్ - సావిత్రీత్యేవప్రసిద్ధేః, నతు బ్రాహ్మీ రాత్రీతి - సాస్య
 దేవతేత్యణిజీపిచకృతేహి సావిత్రీ త్యుచ్యతే ॥ శ్లో ॥ సవితుదేవతా
 త్వాచ్చ సావిత్రీ పరికీర్తితా । సవితాదేవతాయస్యా ముఖమగ్నిస్త్రీపా
 చ్చయా ॥ * ॥ ఇత్యాది స్తుతిభ్యః । అతోబ్రహ్మరుద్రదైవత్యత్వ
 వాదోఽర్థవాదపవప్రశంసాత్మకః । “సావాపహసర్వదైవత్యా” ఇతివత్ । స
 వితావిష్ణురేవేతీనిరణాయి । అతోవిష్ణుదైవత్యైవ గాయత్రీ । తస్మాత్ “సా
 హమస్త్రీశ్చపాసిత, సాహమితిచిన్తయామః” ఇత్యాదికంచ శరీరాస్త్యభావ
 నిబద్ధనమేవ । సచ శరీరశరీరిభావః, యస్యాత్మా శరీరమ్ - పూఃపాశీనస్స
 ర్వగుహాశయస్య - జగత్సర్వం శరీరం తే - ఆత్మానారాయణఃపరః - ఏష
 సర్వభూతాన్తరాత్మా - అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతా శయస్థి
 తః - ఇత్యాదిప్రమాణశత సిద్ధః । ఏవంతత్త్వమసి - అహంవైత్వమసి - త్వం
 వాహమస్త్రీత్యాదికంచ । అయమర్థః - తదాత్మకత్వమసి, మచ్ఛరీరకత్వ
 మసి, త్వదాత్మకోఽహమస్త్రీ, బ్రహ్మత్వకోఽహమస్త్రీతి । ఏవమేవహి పర
 మాత్మభావనయా “తద్దైతత్వశ్చక్షుషిర్వామదేవఃప్రతిపేదే, అహంమను
 రభవం సూర్యశ్చేత్యాది, తంమామాయురమృతమిత్యుపాస్వ” ఇతి ॥ శ్లో ॥ స
 ర్వగత్వాదనన్తస్యసపవాహమవస్థితః । ఇత్యాది పరమాత్మవిదోఽనుసన్దధుః ।
 ఏవంసర్వజ్ఞోరుదోపి “అహమేకఃప్రభుమమానం వర్తామిచ భవిష్యామిచే
 త్యాదికమనుసన్దధతోఽన్తరాదన్తరంప్రావిశత్” ఇతి । తదనన్తరవాక్యే
 స్వాన్తరాత్మభూతవిష్ణు భావనయైవ మనుసన్ధానమితినుస్పృష్టమ్ । నత్వైక్యభా
 వనయావామదేవేంద్రాద్గునుసన్ధానమ్, భేదశ్రుతివిరోధాత్ । శ్రుతిశ్చభేద
 ఔపాధికఇతిచేక్షేవమ్ “ఇమం మానవమావర్తం నావర్తంతే - సదాపశ్యన్తి

సూరయః, ॥ శ్లో ॥ ఇదం జ్ఞానముపాశ్రి త్యమమ సాధర్మ్యమాగతాః । సగ్ధే
 పినోపజాయంతే ప్రళయనవ్యభన్ధిత ॥ జ్ఞానేనతుతదజ్ఞానంయేహంనాశితమా
 త్మనామ్ । తేషామాదిత్యవజ్ఞానమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభినిశ్చేషనప్రవిద్యాత్మబ
 హుత్వప్రతిపాదనాత్ । అతః “ నానాజ్ఞానోవ్యవస్థాత ” ఇతినిశ్చయతే ॥
 అత్ర ప్రశేషో భరద్వాజేనదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం సమ్యగ్విధానేన జ
 పం సర్వం సమాప్యచ సమాహితోఽథ సద్భక్త్యా దేవీం విప్రోఽభివాదయే
 త్ ॥ కర్ణయుక్తం స్వహస్తాభ్యాం సంప్రేక్ష్య జానుద్వయాదికమ్ । చరణా
 జ్ఞాప్త పర్యంతం సంమృజ్యతుశనైశ్శవైః ॥ దక్షశ్రోత్ర సమం బాహుం
 దక్షిణంతు ప్రసార్యచ । బాహూపరిశిరోనమ్రముక్తంతదభివాదనమ్ ॥ ఇ
 త్యేతద్భాషణం యత్తత్తత్త్వం స్యాదభివాదనై । మత్ప్రేణానేన గాయ
 త్రం యథావదభివాద్యచ ॥ ఉత్తమేత్యాదిమనునాదేవీముద్వాసయేత్తతః ।
 అనువాకస్యతప్తవైవవామదేవాహ్వయోమునిః ॥ ఛందోఽనుష్టుప్చసావిత్రి
 దేవతాపథ్యతావిధిః । అక్షక్రమాన్నమసురార్యచతుస్సప్త్యాదిదేవతాః ॥
 సప్త్యాపురస్తాగ్ధాయత్రీ సావిత్రి చ సరస్వతీ । ఏతాస్సప్త్యాదియః ప్రో
 క్తాశ్చ తస్మాదేవతాః క్రమాత్ ॥ స్వస్వనామచతుర్థ్యంతం ప్రణవాదిన
 మోక్షకమ్ । మత్ప్రేణాసామిహప్రోక్తం ప్రణమేత్స్వస్వమన్త్రితః ॥
 కేచిద్ధిమునయః ప్రాహుః ప్రతిమన్త్రం ప్రదక్షిణమ్ । కుర్వప్రణా
 మం కుర్వీతే త్యేతాభ్యో భక్తితోద్విజః ॥ మిత్రసృత్యాదిభిర్భగ్భిర్వి
 స్పష్టోదితమణ్డలమ్ । ఆదిత్యంతిసృభిర్దేవముపతిష్ఠేతవైద్విజః ॥ ఆసామృషి
 ర్విశ్వామిత్రోదేవతావైదివాకరః । భురిధ్నాయత్రమాదిస్తుత్రిష్టుభావిహ
 పశ్చిమా ॥ అధోపతిష్ఠేదాదిత్యముదయంతం సమాహితః । మన్తైశ్చవివిధై
 సాన్తరైర్మగ్యజుసామసమ్భవైః ॥ ఇత్యేవమక్తోష్టపథాయ తతస్తమభివా
 దయేత్ । అభివాదనమన్త్రేణ సద్భక్త్యాలోకసాక్షిణమ్ ॥ స్వగోత్రనా
 మశర్మాహం భోఃపదైరభివాదయేత్ । ఇత్యేతద్భాషణంయత్తత్తత్త్వం
 మర్యాభివాదనే ॥ సర్వాభ్యోదేవతాభ్యశ్చేత్యేతత్ప్రణవసంపుటమ్ ।
 ఉక్తానమోనమ ఇతి ప్రణమేత్సర్వదేవతాః ॥ కామోఽకాషీః శ్చ స్యుర

కాషీదిత్యేతత్పూర్వమన్త్రవత్ । ఉత్తాప్రదక్షిణేనైవ నమసుర్యా
 క్త్రీయా తనుమ్ ॥ ప్రాచీన దక్షిణానైవ ప్రతీచీచోత్తరోర్ధ్వకా । అథ
 రాచాన్తరిక్షంచ హ్యేతాస్సప్తా దితాదిశః ॥ సన్ధ్యావీనాం యథాహో
 క్త్యం మన్త్రీమాసాం తదైవచ । జ్ఞాత్వాప్రదక్షిణేనైతాః ప్రణమేత్స్వ
 స్వమన్త్రితః ॥ గాయత్రీసీతినత్వాథ ప్రణవ వ్యాహృతి పూర్వ
 యా । స్యాద్గాయత్రీ జలం దద్యా దధవైతద్విసజ్జనమ్ ॥ * ॥ ఇదం
 గాయత్రీ విసజ్జనాఘ్నం పత్యాన్తరం , తచ్చ జపానైకార్యమ్ , నతు
 జపమధ్యేరవాపునైతే ॥ శ్లో ॥ జపమధ్యేదితేభానాజపానైఃకఘ్నంప్రదా
 పయేత్ । ఇతి యాదవప్రకాశేయేదర్శనాత్ ॥ అనగ్నాద్వివిషయే భరద్వా
 జః — ॥ శ్లో ॥ ఓంసూర్యాయనమః ప్రాతస్సాయమోమగ్నయేనమః ।
 ఇత్యనగ్నిబ్రహ్మచారీ ప్రదద్యాచోదకం తతః ॥ దత్తోదకం జపేద
 న్యజ్జపానైఃనగ్నిమద్విజః । మరుతాంపితౄణాంతృప్త్యైక్షుయాయ సక
 లైనసామ్ ॥ ఆత్మానం పరమాత్మానం భావయిత్వా ద్విజోత్తమః । ఆత్మ
 నమాత్మనాధ్యాత్వాహావ్యనేవోపసంహరేత్ ॥ ఏవంసన్ధ్యాముపాస్యా
 థ పితరావగ్రజాగురుకా । త్రివర్షపూర్వాంశ్చిష్టాంశ్చ పార్శ్వస్థా
 నభివాదయేత్ ॥ ఏవం సన్ధ్యాం సమాప్యాధ దృగ్భావం యంయం ప్రప
 శ్యతి । యంయం స్పృశతి పాణిభ్యాం సససర్వశ్శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇత్య
 త్రాదితోపస్థాన దిజ్జమసూరమాత్రం పితామహూక్తమ్ , పునశ్చ
 కించిదపి భరద్వాజోక్తమ్ , తస్మాద్యధోపదేశమత్రానుస్మయమ్ । య
 త్తుచన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తెతదైవ మహాబాహూదంశితా
 రణమూఢాని । సన్ధ్యాగతం సహస్రాంశుమాదిత్యముపతస్థిరే ॥ * ॥ ఇతి
 ధర్మపుత్రాదిభిరుపస్థానమాత్రస్య కృతత్వాత్తదేవ ప్రధానమన్యన్తా
 జ్జనాదికమజ్ఞమితి , తన్నసాధీయః । జపాఘ్నదానయోరపి “ సూతకే
 సావిత్రాన్జ్వలిం ప్రక్షిప్య ప్రదక్షిణీకృత్య, సూర్యంధ్యాయన్నమసుర
 యాత్ ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షిపేత్సూతకేదప్యఘ్నం గాయత్రీంతు సముచ్చరే । ”
 ఇత్యాదిభిస్సర్వకర్తవ్యదాసకే ద్వివిధాశౌచేదప్యవశ్యకార్యత్వవిధానా

త్, అకరణే “ త్యజన్ గజేంద్రోద్విజః ” ఇతి ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ,
అఘ్యుదానం జపః ఉపస్థానమితి త్రయమపి ప్రధానమితి సువ్యక్తమ్ । త
ద్వచనంతు క్షత్రియస్య యుద్ధప్రాధాన్యదశశఃసపరమ్, ధర్మద్వయస
న్నిపాతే శక్యంశసావ్యవశ్యకర్తవ్యతాప్రదశశఃసపరంవా । నహి యుద్ధే
అఘ్యుదానం జపోవా కర్తుం శక్యమ్ । స్మృత్యర్థశాసారే — ॥ శ్లో ॥ సా
విత్ప్రాదిక్రియాస్సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । దేవాలయ సమీపే
తు తమేవాభిముఖశ్చరేత్ ॥ జపస్థానాన్ననిర్గచ్ఛేద్దేవతాసన్నిధౌ క్వచి
త్ । ప్రదక్షిణనమసాగరాన్నకుర్యాద్దేవతాలయే ॥ * ॥ హరితః —
॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవాసా జలే కుర్యాత్తర్పణాచమనే జపమ్ । ఉపస్థానే ననిర్గ
చ్ఛేద్ధ్వజాయేచ్చప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ సంగ్రహ — ॥ శ్లో ॥ లాజహూ
మేచ సీమస్తే దేవతావాహనే వరే । అఘ్యుతిష్ఠేదుపస్థానే షడేతే భృ
గుచోదితాః ॥ * ॥

— శ్రి సన్ధ్యాదిలోపే ప్రాయశ్చిత్తమ్ శ్రి —

శబ్దః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాది నిత్యలోపేతు దినమేకమభోజనమ్,
దినద్వయే త్రిరాత్రంస్యాత్కృత్తాచ్ఛాద్రాధంతం దినత్రయే ॥ దశాసౌక్య
ఛ్ఛాద్రామేకంస్యాదూర్ధ్వంచాన్ద్రాయణం భవేత్ । చాన్ద్రాయణంపరా
కంచ మాసాదూర్ధ్వం విధీయతే ॥ తతోపేయం ప్రకల్ప్యంస్యాద్వాప్యస
స్యవచనం యథా ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిశిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నికార్య
పరిభ్రష్టాస్సన్ధ్యోపాసనవజితాః । వేదంచయేఽనధీయానాస్తేనర్వేవృష
లాఃస్మృతాః ॥ గాయత్ర్యష్టశతం చైవ ప్రాణాయామత్రయం తథా ।
ప్రాయశ్చిత్తమిదంప్రాక్తం నియమాతిక్రమే సతి ॥ * ॥ పులస్త్యః —
॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్యపునఃక్రియా । కాలాతీతం
తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ విధి
నాపి కృతాసన్ధ్యా కాలాతీతాఽఫలాభవేత్ । అయమేవహి దృష్టాన్తౌ వ
ధ్యాన్త్రీమైధునం యథా ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ వెదోదితం స్వకంక
ర్మనిత్యంకుర్యాదతస్త్రితః । తద్ది కుర్వన్యథాశక్తిప్రాప్నోతిపరమాంగతిమ్

— శ్రీ అధాభివాదనవిధిః శ్లో —

తత్ర భరద్వాజః — || శ్లో || కద్దహాయపృష్టతోగాంతు కృత్వా
 చాశ్వత్థవస్తనమ్ । ఉపగమ్య గురూనసర్వాన్ విప్రాన్ శైచ్చాభివాదయే
 త్ || * || మనుః — || శ్లో || లౌకికం వైదికంవాపి తథాధ్యాత్మికమేవ
 వా । ఆదీతయతోజ్ఞానం తంపూర్వమభివాదయేత్ || అభివాదపరోవి
 పోజ్యాయాం సమభివాదయేత్ । అసానామాహమస్మీతి స్వం నామ
 పరిక్షీర్తయేత్ || * || విష్ణుః — || శ్లో || సభాసుచైవసర్వాసు యజ్ఞైరాజ
 గ్మహేషుచ । నమసాకరం ప్రకుర్వీత చాగ్నిష్ఠాణానభివాదయేత్ || వి
 శ్వామదర్శనాత్మిప్రం క్షీయంతే పాపరాశయః । వస్తనాన్త్య జ్వలావాప్తి
 పుష్కలనాదచుప్యతం పదమ్ || జప్తప్రభృతి యతిగించిచ్ఛేతసాధమ
 మాచరేత్ । తత్సర్వం నిష్ఫలం యాతి వైకహస్తాభివాదనాత్ || * ||
 సీతద్విద్విద్విషయమ్ || తేనైవోక్తమ్ — || శ్లో || శిష్యాణామాశిషం ద
 ద్యాత్వాదసంగ్రహణంగురోః । సంప్రప్త్వా కశోతు విదుషాంమూఢా
 నాం వైకపాణినా || * || ఆపస్తంబః — || శ్లో || ఉధ్వం ప్రాణా
 హ్యుత్క్రమన్తి యానః స్థవిరఆగతే । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం
 పునస్తాన్ప్రతిపద్యతే || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || వృధాన్నాతి
 వదేజ్ఞాతు నచసంప్రేషయేదపి । నాసీనస్సాన్యత్ ఫితేష్యేవమాయురస్య
 చరిష్యతి || * || మనుః — || శ్లో || అభివాదన శీలస్య నిత్యంవృద్ధోవసే
 వినః । చత్వారి సమ్యగ్వర్తంతే హ్యయః ప్రజ్ఞా యశోబలమ్ || * || ధ
 మాసారే — || శ్లో || అపూజ్యా యత్ర పూజ్యంతే పూజ్యా యత్రా
 వమానితాః । త్రీణితత్ర విపర్ధంతే దుర్భిక్షం మరణం భయమ్ || * || మ
 నుః — || శ్లో || ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి వాచోస్య విప్రోభివాదనే ।
 అకారశ్చాస్య నామ్నోఽస్తే వాచయః పూర్వాక్షరః ప్లుతః || యోనవేత్త్య
 భివాదస్యవిప్రః ప్రత్యభివాదనమ్ । నాభివాద్యస్సవిమషా యథాశూద్ర
 స్త్యంతేవసః || అభివాదేకృతేయస్తు తం విప్రం నాభివాదయేత్ । శ్మశానే
 జాయతే వృక్షః కఙ్కరగృధ్రనిషేవితే || అభివాదేతు యః పూర్వమాశి

షం నప్రయచ్ఛతి । యద్దుష్కృతం భవేదస్య తస్మాద్భాగం ప్రపద్యతే ॥
 తస్మాత్పూర్వాభిభాషీ సావ్యచచ్ఛణ్ణాలసావ్యపి ధర్మవిత్ । సురాంపి జేతివక్తవ్య
 మేవం ధర్మో నహీయతే ॥ స్వస్తీతి బ్రాహ్మణం బ్రూయాదాయుష్మానిభిభూ
 మివమ్ । వర్ణతామితి వైశ్యంతు శూద్రంతు స్వాగతం వదేత్ ॥ * ॥ స్వ
 స్తిశబ్దార్థమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యత్సుఖం త్రిమూలాకేషు వ్యాధివ్య
 సనవజ్జితమ్ । యస్మిన్ ర్వేస్థితాః కామాస్తత్స్వస్తీత్యభిసంజ్ఞితమ్ ॥ * ॥
 కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ కదాచిత్కవచం భేద్యం నారాచేన శరేణవా
 అపి వజ్రశతాఘాతైర్బ్రాహ్మణాశీర్నభిద్యతే ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయమ్ । వైశ్యంక్షేమం స
 మాగమ్య శూద్రమారోగ్యమేవచ ॥ పరపత్నీతుయాస్త్రీ స్యాదసంబధ్వా
 చ యోనితః । తాం బ్రూయాద్భగినీ త్యేవ సుభగే భగినీతివా ॥ * ॥ శా
 తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అభివాద్యో నమసాగర్యశ్శిరసావన్త్యవచచ । బ్రా
 హ్మణః క్షత్రియాద్యైస్తు శ్రీకామైస్సాదరం సదా ॥ నాభివాద్యాస్తు వి
 ప్రేణ క్షత్రియాద్యః కథంచన । జ్ఞానకర్మగుణోపేతా యద్యప్యేవబ
 హుశ్రుతాః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సవర్ణేషు సవర్ణానాం కార్య
 మేవాభివాదనమ్ । అభివాద్యోఽసవర్ణస్తు బ్రాహ్మణైర్నకదాచన ॥ * ॥
 చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ క్షత్రవైశ్యాభివాదేచ ప్రాయశ్చిత్తంకథం
 భవేత్ । బ్రాహ్మణానాం దశాష్టేవా అభివాద్య విశుధ్యతి ॥ అభివా
 ద్య ద్విజశ్శూద్రం సచేతస్సానమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం శతంస
 మ్యగభివాద్య విశుధ్యతి ॥ అర్చయెత్పణ్డరీకాక్షం దేవం వాపి త్రిలోచ
 నమ్ । బ్రాహ్మణం వామహాభాగ మభివాద్య విశుధ్యతి ॥ ఉదకాన్యాసా
 తికాం నారీం భర్తృసీమం గర్భఘాతినీమ్ । అభివాద్య ద్విజోమోహద
 హువారాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ దశాబ్దాఖ్యం పౌరస
 ఖ్యం పంచాబ్దాఖ్యం కళాభృతమ్ । త్ర్యంబకపూర్వశ్శ్రీత్రియాణా
 మప్సేనాపి స్వయోనిషు ॥ * ॥ అయమర్థః, పౌరసఖ్యమ్ - సమానపుర
 వాసినాం విద్యావిహీనానాం దశభిర్వయైస్సఖ్యం భవతి । తతోఽధికౌ

జ్యాయా , కలాభృతామ్ - గీతాదివిద్యాభృతామ్ , పశ్చాద్భిపూర్వ
స్సఖాభవతి । శ్రీమ్రీయాణాం - వేదాధ్యాయినాం, త్ర్యంబుపూర్వస్సఖాభ
వతి । తతో ౭ ధికోజ్యాయా । స్వయోనిషు - భాగ్రాదిషు , అలేప
నాపి - వయసాపూర్వోపైభివాద్యః । ఏతద్బ్రాహ్మణవిషయమ్ ॥ * ॥
తేనైవోత్తిమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం దశవక్షణంచ శతవక్షణంచ భూ
మిషమ్ । పితాపుత్రౌవిజానీయాత్తయోస్తుబ్రాహ్మణఃపితా ॥ విప్రీణాం
జ్ఞానతోజ్జేష్ఠ్యం శ్రీమ్రీయాణాంతు శౌర్యతః । వైశ్యానాంధాన్యధనతః
శూద్రాణామేవజన్మతః ॥ విత్తంబస్తుర్వయః కర్మవిద్యాభవతిపశ్చమీ ।
ఏతానిమాన్యస్థానాని గరియోయద్యచుత్తరమ్ ॥ పశ్చాదాంత్రిషువర్ణే
షు భూయాంసే గుణవన్తీచ । యత్రస్యసోపత్రమానాహాశ్శూద్రోపి
దశమీంగతః ॥ * ॥ పక్షశతస్యైవిమోభాగోదశమీ , నవతిహాయనాతీత
ఇత్యధః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నహాయనైర్నపలితైర్నపలితైర్నచబంధుభిః ।
ముషయశ్చక్రీరేధమం యోనూచానస్సనోమహా ॥ * ॥ నహాయనై
ర్నపలితైరితి మానసహస్రజీవవృత్తిరిక్తవిషయమ్ । రత్నావళ్యామ్ —
॥ శ్లో ॥ పక్షత్రయాధికాశీతిం తీర్త్వా మానచతుష్టయమ్ । యోజీవేత్స
తు వద్వ్యస్సాన్వీర్ష్యోరపి సుపూజితః ॥ * ॥ ఏతత్సవర్ణవిషయమ్ । మనుః—
॥ శ్లో ॥ యస్యదేశంనజానాతి స్థానం త్రిపురుషం కులమ్ । కన్యాదానంన
మస్కారం శ్రాద్ధం తస్య వివక్షయేత్ ॥ * ॥

— శ్రీ నమస్కారక్రమః శ్లో —

స్మృత్యధఃసారే — ॥ శ్లో ॥ స్వశ్రోత్రేపూర్వమాలభ్య స్వప
ద్భావ్యంజానుతోపవృధః । స్వగురుంబ్రాహ్మణశ్శ్రీత్రసమంహస్తం ప్ర
సార్యతు ॥ ఉరస్సమంతు రాజన్యోవైశ్యోమధ్యసమం తథా । నీచైశ్శూ
ద్రస్తతోపన్యోపి తంప్రత్యభివదేన్ముదా ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ వ్య
త్యస్తపాణినా కార్యముపసక్తృహణం గురోః । సవేదన సవ్యస్సప్ర
వోదక్షిణేనతుదక్షిణః ॥ తతోపభివాదయేద్వృద్ధానసావహమితిబ్రువన్ ।
భో ఇతి శ్రవణేబాహుం దక్షిణంచ ప్రసారయేత్ ॥ * ॥ సక్లృహే —

|| శ్లో || భోశ్శబ్దం కీర్తయేదస్తే స్వస్యనామ్నోఽభివాదనే । నామ్నాస్స
 రూపభావోహి భోర్భావీ ఋషిభిఃప్రృతః ॥ * ॥ అత్రిః — ॥ శ్లో || అభి
 వాదేతు సర్వత్రపాదస్పృశనమేవవా । విపాణాం ప్రాజ్ఞలిఃకారోఽ
 నమసాగ్రస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో || గురోగురౌ సన్నిహి
 తే గురువద్వృత్తి మాచరేత్ । నచాతిస్మష్టగురుణా స్వా గురూనభి
 వాదయేత్ ॥ గురువత్ప్రతిపూజ్యాస్సృప్తవర్ణా గురుయోషితః । అసవ
 తాస్తు సంపూజ్యాఃప్రత్యుథానాభిభాషణైః ॥ * ॥ ప్రతిసంగ్రహే —
 || శ్లో || ఋత్విక్విత్వశ్వశురమాతులనాంయవీయసామ్ । ప్రవయాః
 ప్రథమం కుర్యాత్ప్రత్యుథానాభిభాషణమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః —
 || శ్లో || ఋషివిద్వన్నృపవరమాతులశ్వశురర్త్విజః । ఏతేఽర్హ్యశ్శాస్త్ర
 విహితాఃప్రృతాః కాలవిభాగతః ॥ భ్రాతృభార్యోపసంగ్రహ్యసవర్ణాఽ
 హన్య హన్యపి । విప్రృష్యతూపసక్తా హ్యజ్ఞాతినంబద్ధియోషితః ॥ స
 ఏవ ॥ శ్లో || అవృద్ధాగురుపత్నీచ నోపసంగ్రహమాహతి । యోషిశ్చతి
 సమా సాధీ నమసాగ్రాప్రకీర్తితా ॥ కామంతు గురుపత్నీనాం యువ
 తీనాం యువాభువి । విధివద్వన్తనం కుర్యాదసావహమితిబ్రువన్ ॥ * ॥
 మనుః — ॥ శ్లో || గురుపత్నీతుయువతీ నాభివాద్యేత పాదయోః । పూ
 ర్ణవింశతి వర్షేణ గుణదోషావిజానతా ॥ అభ్యజ్ఞానంచ స్మవనం గా
 త్రోద్వర్తన మేవచ । గురుపత్నీ నకుర్వీత కేశానాంచ ప్రసాధనమ్ ॥
 సన్ధ్యాకాలాభివాదే విశేషశ్చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో || జ్యాయాన
 పి కసీయాంసం సన్ధ్యాయామభివాదయేత్ । వినాపుత్రంచ శిష్యంచ దౌ
 హిత్రం దుహితుఃపతిమ్ ॥ * ॥ ప్రతిభాసగరే — ॥ శ్లో || సర్వేచాపి
 నమసాగ్రాస్సర్వావస్థాసు సర్వదా । అభివాదోనమసాగ్రస్తథాప్ర
 త్యభివాదనమ్ ॥ ఆశీర్వాచ్యా నమసాగ్రే ర్వయస్యస్తు పునర్నమే
 త్ ॥ * ॥ సర్వేచాపి నమస్తార్థా ఇతి వచనం బహువచనవిరోధాచ్చఅ
 నాదరణీయమ్ ॥ తథామనుః — ॥ శ్లో || ఏవం సన్ధ్యా ముపాస్యాథ పి
 తరా వగ్రజాగురూః । త్రివర్షపూర్వాం శిష్యైశ్చపాశ్వశ్శా

నభివాదయేత్ || * || దక్షః — || శ్లో || శోక్రియం పితరం భాక్రి
త్యోగగురూన్మాతామహాయతీ | పితామహమాతులంచ జ్యాయాం
సంగురుపుత్రకమ్ || ఏతాసర్వాన్యథాశాస్త్రమభివాద్యపునర్నమేత్.

* అథ నామ్నా ౭ నభిధేయాః *

స్త్రుతిసర్వ హ — || శ్లో || అనాచ్యో దీక్షితో నామ్నాయవీ
యానితరో భవేత్ | భాశ్శబ్ద పూర్వకంచైన మభిభాషేత ధర్మ విత్ || ఆ
చార్యంచైవ తత్పుత్రంతద్భార్యం దీక్షితంగురమ్ | పితరంచ పితౄం
తైచవం మాతరం మాతులం తథా || హితైషిణంచ విద్వాంసం శ్వశురం
పతిమేవచ | నబ్రాయాన్నానుతోవిద్వాన్మతుశ్చ భగినీంతథా || * ||

* నాభివాద్యాః *

ఆపస్తంబః — || శ్లో || సమిత్పుష్ప కుశాద్యమ్బు మృదన్నా
క్షత పాణికః | జపం హేమామంచ కుర్వాణో నాభివాద్యస్తథాద్విజః ||
పాషణ్డం పతితం వ్రాత్యం మహాపాతకినం శతమ్ | నాస్తికంచ కృతఘ్న
ఞ్చ నాభివాదేత్కథంచన || ధావంతంచ ప్రమత్తంచ మూత్రో చాచర
కృతం తథా | భుజ్జాన మాతురం నన్ధం నాభివాదెద్ద్విజోత్తమః | వసు
న్తం జృమ్భమాణంచ కుర్వన్తందస్తథావనమ్ | అభ్యక్తశిరసంచైవ స్నా
న్యన్తం నాభివాదయేత్ || కృపాణికమనాజ్ఞాతమశక్తం రిపుమాతురమ్ |
యోగినంచ తపస్సక్తం కనిష్ఠం నాభివాదయేత్ || * || అత్రిః — || శ్లో ||
అశోక్రియం కృతఘ్నంచ బ్రహ్మఘ్నం స్వణహారిణమ్ | పానర్భవం
దేవలకం గర్భసంసారవర్జితమ్ || అన్యాంశ్చ పతితానిపాక్రీనాభివా
దేత్కథాచన | ఏవం సమ్యక్సమాలోక్య శాస్త్రాణిద్విజసత్తమః || కర్త
వ్యానిచ కర్తాణియః కరోతిది నే దినే | సయాతి బ్రహ్మణః స్థానం పునరా
వృత్తివజీరమ్ || * || ఇతి .

ఇతి శ్రీహరీతకులతిలకస్య శ్రీరఙ్గాధార్యపాత్రస్య వైదికసాహా

భామావరనామధేయస్య శ్రీమద్వేంకటనాథస్యకృతా స్తు

తిరత్నాకరే చాతస్సన్ధ్యానిర్ణయః

— శ్చి అధాభ్యక్షణవిధిః శ్చి —

అత్రశాట్యాయనః — || శ్లో || తతస్సూర్యమువస్థాయ సమ్యగా
చమ్యచస్వయమ్ । అభ్యక్షణం సమాదాయ సంయతాత్మా గృహం వ్రజే
త్ || * || అభ్యక్షణమ్ - స్రోక్షణార్థజలమ్ , వృద్ధమునుః — || శ్లో ||
తతస్సమ్యద్విరాచమ్య హ్యభ్యక్షణముదాహరేత్ । నవినాభ్యక్షణంజా
తు విధిజ్ఞః కించిదాచరేత్ || * || స్రోక్షణరహితే గృహ ఇతిశేషః । అత్ర
విశేషమాహ గార్గ్యః — || శ్లో || సోపానత్రు-స్సదర్భశ్చ పాత్రస్థం స
దశోత్తరః || * || సదశముత్తరీయం యస్యతథోక్తః । ప్రచేతాశ్చ —
|| శ్లో || అనుగుప్తా అపోగృహ్య ప్రచారార్థం గృహంవ్రజేత్ । సవనేహ్రీ
క్షణం కుర్యాద్వస్త్రహీతేన సదాశుచిః || * || అనుగుప్తాః - కేనావ్యదృష్టాః ।
గార్గ్యః — || శ్లో || త్రిసంస్థ్యం వాగ్యతోవారి గుప్తమాహృత్య శోధయే
త్ || * || కాలనిర్ణయమాహ గోబిలః — || వా || పురాపాత్రమక్షర
ణవేథాయాస్సాయంప్రాతరనుగుప్తా అపఃపారేత్పరిచరణీయా ఇతి || * ||
యోగయాజ్ఞావల్గ్యః పాత్రమాహ — || శ్లో || సోవణం రాజతంతా
మ్రం ముఖ్యం పాత్రం విదుర్బుధాః । తదలాభేతు మృతాపత్రం సవ
తేయన్నధారితమ్ || * || శాట్యాయనిః — || శ్లో || అబ్జం హిరణ్మయం
రౌప్యం దారవం మృచ్ఛయం దృఢమ్ । తామ్రం పత్ర పుటం పుణ్యం
పాత్ర మభ్యక్షణాయవై || పుణ్యగ్రహణాన్నిషిద్ధపాత్ర నిషేధః || శ్లో ||
వైవాల వాలుకామూర్వా తృణపణ్డాయ నైరపి । అభ్యక్షణం నగృహీ
యాదాపస్త్రమోబ్రవీన్నునిః || * || పత్రమత్రైరణ్డేది || శ్లో || నాళి
కాభిన్నపాత్రేణ కాంస్యపాత్రేణ వైవహి । ప్రాణ్యక్లఫలజేనాపికుర్యా
న్నాభ్యక్షణం తతః || * || నాళికా - వేణుమయీ , ప్రాణ్యక్లమ్ - శఙ్ఖ
శుక్త్యాది , ఫలజమ్ - నాళికేరాది । యమః — || శ్లో || పాత్రాద్విరహి
తం తోయముద్భృతం సవ్యపాణినా । నతేన హ్రీక్షణం కుర్యాద్వస్త్రని
ష్పిడనేనచ || * || శాట్యాయనిః — || శ్లో || నాహరేదేకవస్త్రంతునా
ప్రతో నచకన్యకా । నపాణినా నవస్త్రైరేత్యయమభ్యక్షణాయవై || * ||

ప్రచేతాః — || శ్లో || నాహరేదేకజాతిస్తు నశిశుర్నచకన్యకా । నాను
 పేతో నైకవస్త్రస్త్రోయమభ్యక్షణాయవై || * || ఏకజాతిః - శూద్రః ||
 తథామనుః — || శ్లో || బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యస్త్రోయోవణాః
 ద్విజాతయః । చతుర్థ ఏకజాతిస్తు శూద్రాన్నాస్తితుపభిచ్ఛమః || * || ప్ర
 చేతాః — || శ్లో || అభ్యక్షణోదపాత్రంతు నతావత్స్థావ్యతేకన్యక
 త్ । యావన్నాచమనం దత్తం పోక్షితానగళన్తియాః || * || శాట్య
 యనిః — || శ్లో || పోక్షణ గ్రహణం పాత్రం నిదధన్యహమాగతః ।
 అకృత్వాచమనం భూమావాచాన్తఃప్రయతో భవేత్ || * || ఆచమన
 మకృత్వా పోక్షణపాత్రం భూమా నిక్షిపన్నాచాన్త శ్శుచిర్భవేదిత్య
 థః || పులస్త్యః — || శ్లో || తేనద్రవ్యాణ్యశేషాణి పోక్ష్యాచమ్య
 పునర్లహే । తతఃకర్మాణి కుర్వీత సత్త్రియాశ్చద్విజోత్తమః || * ||
 గార్గ్యః — || శ్లో || త్రిసన్ద్యం వాగ్యతోవారి గుప్తమాహృత్యశోభ
 యేత్ । హేమోమోపహార భూగేహద్రవ్యాత్క పరిచారకాః || అభ్య
 క్షేత్తు ప్రయత్నేన ప్రాతః పర్యషితం గృహమ్ । మధ్యాహ్నాయైవ స
 ధ్వానయాం నచనాభ్యక్షితేయజేత్ || * || శాట్యయనిః — || శ్లో ||
 నద్యాదౌసమ్యగాచాన్త సన్ధ్యాయతో గృహమాగతః । ఉద్ధృత్య మణికా
 త్రోయమధాభ్యక్షణమాచరేత్ || గృహేవా సముపస్పృశ్య కృత్వాస్వ
 ణః కుశోదకమ్ । కృత్వాచమనమాచాన్తఃపునః పోక్షణమాచరేత్ || * ||
 మణికః - ఉదపాత్రమ్ || సన్దర్శంవాకుశంవాఉదపాత్రే నిక్షిప్య తేనప్రా
 క్షయేత్ || ప్రచేతాః — || శ్లో || వైశ్వానరేణ యత్కించుక్కురుతే పో
 క్షణం ద్విజః । గణ్ఠాతోయ సమం సర్వం వదన్తి బ్రహ్మ వాదినః || * ||
 వైశ్వానర మత్రాభ్యక్షణపాత్రమ్ .

— శ్రీ అథ-హేమమువిధిః శ్లో —

అత్ర దక్షః — || శ్లో || సన్ధ్యాకర్తా వసానేతు స్వయం హేమా
 మో విధీయతే । స్వయం హేమామే ఫలంయత్సౌ న్నతదన్యేన లభ్యతే ||
 హేమాయమానంతథాన్యేన ఫలమర్థం ప్రపద్యతే । ఋత్విక్కుతో గురు

ర్భా తాభాగినేయోఽథ విట్పతిః ॥ ఏతేరపి హుతం యత్సాన్యత్తథుతం
 స్వయమేవతు ॥ * ॥ విట్పతిః - జామాతా ॥ కార్తే - ॥ శ్లో ॥ ఋత్వి
 క్షుత్రోఽథపత్నీవా శిష్యోవాఽథ సహూదరః । ప్రాప్యానుజ్ఞాం వి
 శేషేణ జుహుయూర్వా యథావిధి ॥ నిక్షిప్యగ్నిం స్వదారేషు పరికల్ప్య
 తథర్షిజమ్ । ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రౌవృతైవ నచిరం వసేత్ ॥ * ॥ ఇ
 త్యుక్తేః । భర్తుర్విప్రవాసే ఋత్విగాద్యభావే గోవిలః - ॥ వా ॥ కా
 మం గృహ్యేఽగ్నౌ పత్నీ జుహుయాత్సాయం ప్రాతర్దోమా వితి ॥ * ॥
 మనుః - ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహూత్రస్య శుశ్రూషా సద్ధ్యోపాసన మేవచ ।
 కార్యంపత్న్య ప్రతిదినం బలికర్తృచ నైతికమ్ ॥ * ॥ సద్ధ్యోపాసనమ
 త్ర సాయం ప్రాతర్దోమః । విష్ణుః - ॥ వా ॥ స్వయమహుత్వా నప
 రంయాజయేదితి ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ - ॥ శ్లో ॥ అసమక్షంతుదమ్ప
 తోర్ద్యోతవ్యం నర్తిగాదినా । ఉభయోరసమక్షంతు భవేద్ధుతమనథా
 కమ్ ॥ * ॥ మనుః - ॥ శ్లో ॥ నైవకన్యా నయవతిర్నల్పవిద్యో నబా
 లిశః । హూతాస్యాదగ్నిహూత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతోఽశుచిః ॥
 అగ్నౌప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్ఞాయ తెవృష్టివృ
 ష్టైరన్మంతతః ప్రజాః ॥ * ॥ బృహస్పతిః - ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ
 హ్యశక్తౌ బ్రాధభోజనే । ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హోవయెన్నతుహోవయేత్ ॥

* హూమకాల నిణయః *

హూమకాలమాహ ఆపస్తమ్బః - ॥ వా ॥ నక్షత్రందృష్ట్యా
 ప్రవోషే నిశాయాంవా సాయమ్ । ఉషస్యపాదయం సమయావిషిత ఉ
 దితేవాప్రాతరితి ॥ * ॥ మనుః - ॥ శ్లో ॥ ఉదితేఽనుదితేచైవ సమ
 యావిషితే తథా । సర్వథావర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీశ్రుతిః ॥ గృహ
 క్షయక్తోఽనుదితో నక్షత్రారగివజితః । సమయావిషితస్సాగ్నోఽగ్ని
 తస్త్రిషు హూమయేత్ ॥ * ॥ ఉశనా - ॥ శ్లో ॥ అర్థమణ్డలంపా
 ప్రేభా నావనుదితేహుతమ్ । తస్మిన్నస్తంగతే హూమోభవేదుదితహూ
 మినః ॥ * ॥ సాయమర్థమణ్డలంప్రాప్తేఽగ్నేఽనుదితహూమపక్షే, హు

తం - హేమామఃకార్యః । ఉదితహేమామపక్షేతు, తస్మిన్నస్తంగతేహేమా
 ము ఇత్యర్థః । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకేతూదితహేమామాసుస్విర
 న్యేఽనుదితహేమినః । అన్యేభోజనహేమామాశ్చ పక్షహేమామా
 స్తధాపరే ॥ * ॥ పక్షహేమామా ఇత్యాది శ్రౌతహేమామవిషయమ్ ।
 ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ప్రనోషాంతో హేమామకాలస్సాయమ్, సన్త
 వాస్తః ప్రాతరీతి ॥ * ॥ అయం ముఖ్యకాలః । గౌణకాల ఉక్తోభోధాయ
 నీయే — ॥ శ్లో ॥ ఉక్తయోః కాలయోః కర్తుమశక్తౌ సాయమాహుతిమ్ ।
 రాత్రాకుర్వీత కృతస్నిహ్యం కృత్యైఽహ్నిప్రాతరాహుతిమ్ ॥ * ॥
 గోబిలః — ॥ వా ॥ అధయదిగృహ్యేఽగ్నౌ సాయంప్రాతర్వోమయో
 ర్దర్శపూర్ణమాసయోర్వా హవ్యం హేమాతారంవా నాధిగచ్ఛేత్, కథం
 కుర్యాత్? సాయమాహుతిః ప్రాతరాహుతి ర్నానేతి । ఆప్రాతరా
 హుతిస్సాయమాహుతి ర్నానేతి । ఆమావాస్యాయాః పాణమాసీ
 నాత్యేతి । ఆపాణమాస్యా అమావాస్యా నాత్యేతీతి ॥ * ॥ అఖణ్డాద
 శే — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలే వ్యతీతేతురాత్రావపిదినేఽపివా । ప్రాణా
 యామపినీతాత్తా జహుయాచ్ఛయధావిధి ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥
 ముఖ్యకాలే యదావశ్యంకర్తుం కర్తుం నశక్యతే । గౌణకాలేపి కర్తవ్యం గౌ
 ణోవ్యత్రేదృశంభవేత్ ॥ రాత్రా ప్రహరపర్యంతం దివాకృత్యాని కార
 యేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞంచ సారంచ వజ్రయిత్వా విశేషతః ॥ * ॥ బ్రహ్మ
 యజ్ఞ శబ్దః పంచయజ్ఞోపలక్షకః ॥ శ్లో ॥ మహతః పంచయజ్ఞాంస్తు దివైవే
 త్యాహ గౌతమః ॥ ఇతి స్మృతేః । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ దివోది
 తాని కర్త్యాని ప్రమాదాదకృతానివై । శర్వర్యాః ప్రథమే యామే తాని
 కుర్యాదతర్హితః ॥ నిశిదితాని కర్త్యాని ప్రమాదాదకృతానివై । దినస్య
 ప్రథమేయామే తానికుర్యాదతర్హితః ॥ రాత్రేస్తు ప్రథమేయామే దివా
 కర్త్యాని కారయేత్ । దివైవపంచయజ్ఞాంస్తు రాత్రావేతాంస్తు వజ్రయేత్ ।

* హవిష్యనిర్ణయః *

కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ కృతమోదన సక్త్యాది తణ్ణులాది కృ
 తాకృతమ్ । ప్రీహ్యదిచాకృతం పోక్తమితిహవ్యం త్రిధాబుధైః ॥ తై

లం దధి పయస్సోమో యవాగూరోధనం ఘృతమ్ । తణ్ణులా మాంసమాప
శ్చ దశత్రవ్యాణ్యకామతః ॥ హవిష్యేషు యవామఖ్యాస్తదనుప్రీహయః
స్మృతాః । అథావేప్రీహీయవయోదౌధ్వా పయసాపివా ॥ తదథావే
యవాగ్వావాజుహుయాదుదకేనవా । నీవారాప్రీహయశ్చైవగోధూమా
శ్శాలయోయవాః ॥ స్వరూపేణాపిహూతవ్యాస్వరూపేణైవవైతిలాః ॥
యథోక్తవస్త్యసమృత్తై గ్రాహ్యం తదనుసారియత్ । యవానామివగో
ధూమప్రీహీణామివ శాలయః । ఆజ్యంహవ్యమనాదేశే జుహూతిషు వి
ధీయతే ॥ మన్త్రస్య దేవతాయాస్తు ప్రజాపతిరితిస్థితిః ॥ * ॥ మనుః —
॥ శ్లో ॥ మున్యనామి పయస్సోమో మాంసం యచ్ఛానుపసృతమ్ । అ
త్తూరలవణంయచ్ఛప్రకృత్యాహవిరుచ్యతే ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥
ప్రస్థధాన్యం చతుష్షష్టైరాహుతేః పగిక్రితమ్ । తిలానాంతు తదర్థం స్యా
త్తదధౌం స్యాద్భృతస్యతు ॥ యజ్ఞాథం గోఘృతం గ్రాహ్యం తద
లాభేతు మాహిషమ్ । ఆజంవాతదలాభేతుసాత్మాత్వైలంగ్రహిష్యతే ॥ * ॥

* సమిన్దిర్ణయః *

పురాణే—॥ శ్లో ॥ పాలాశ్యస్సమిధఃకార్యాఃఖాదిర్యస్తదలాభతః ।
శమీరోహితకాశ్వత్థా స్తదలాభేఽర్కవేతసా ॥ * ॥ అఖణ్డాదశే —
॥ శ్లో ॥ ఇథ్థాంచైవ ప్రకుర్వీత ప్రశస్తస్య వనస్పతేః । ముష్టిష్ఠూ
లానమాదీర్హృత్కృమిదోష వివర్జితా ॥ శీర్ణాహ్రస్వా స్ససుషిరాః
కర్షసిద్ధి వినాశకాః ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ సమిత్పవిత్రం
వేదిశ్చ త్రయఃపాదేశసమ్మితాః । ఇత్కుస్తు ద్విగుణఃకార్యప్రిగుణఃపరి
ధిఃస్మృతః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నాన్లుస్తాదధికాకార్యా స
మిత్స్థూల తయాక్వచిత్ । నవియక్తా త్వచాచైవ నసకీటానపాటితా ॥
పాదేశిన్యధికానాత్ర తధానస్యాద్విశౌఖికా । నసప్రణా ననిర్విర్యా
హూమేషుచ విజానతా ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ పలాశఖ
దిరాశ్వత్థ బిల్వోదుమ్బరజాసమిత్ । అపామార్గశ్చ దూర్వాచ కుశా
శ్చేత్యపరేవిదుః ॥ వనస్పతీనాం సర్వేషామిత్కుః కార్యో విశేషతః । త

—శ్లో ఇత్తు నిణయః శ్లో—

త్రై తాన్వర్ణయైద్యవృత్తా కోవిదార విభీతకా ॥ కపిష్ఠామలకా రాజ
 వృక్షవంశాంస్తతైవచ । నీవ నిమ్బ కరజ్జాంశ్చ తిలకం శాల్మలీమపి ॥ శ్లో
 ష్టాతకమపిత్యక్త్వా గ్రాహ్యాయనృసకలద్రుమః ॥ * ॥ రాజేతి సప్త
 తృణరాజకాః (॥ శ్లో ॥ గుడాక తాల హిస్తాల కేతకాశ్చ బృహద్వ
 టః । ఖజూరో నారికేళశ్చ సప్తైతే తృణరాజకాః ॥) స్మృత్యంతరే—
 ॥ శ్లో ॥ అత్తారగ్వధ కార్పాస కరవీర కరజ్జకా ॥ ఇద్ధనే తిద్రిణీం ని
 మ్బం సర్వా కట్టకినస్త్యజేత్ ॥ * ॥ కట్టకినః - యాజ్ఞేయభోగ్య అనేయ ।
 స్తానే — ॥ శ్లో ॥ తులసీకాష్ఠయక్తేగ్నో జుహ్వతామక్షయం ఫలమ్ ।
 నాపిదైవైవ యత్పక్వం విస్థోరానస్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఆపస్తంబః —
 ॥ వా ॥ నా ప్రక్షీతమిద్ధనమగ్నావాదధ్యాత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 నామేధ్యం ప్రక్షిపేదగ్నా నచపాదౌ ప్రతాపయేత్ । అధస్తానోపద
 ధ్యాశ్చనచైన మతి లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥

* అగ్నిధమనవిధిః *

సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ నశూర్వేణ ధమేదగ్నిం నవస్త్రైః నపాణి
 నా । ముఖేనాగ్నిం సమిద్ధీత ముఖాదగ్ని రజాయత ॥ * ॥ ముఖాగ్నిధమ
 నం కలా నిషిద్ధమ్ ॥ అతపవ ఆపస్తంబః — ॥ శ్లో ॥ నాగ్నిం ముఖేనో
 పధమే న్నగ్నం వేక్షేతచస్త్రియమ్ । నచైనం లఙ్ఘయేద్విప్ర సహన్యా
 ద్వ్యజనాదిభిః ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిటకేన భవేదావ్య
 ధిశ్శూపేణ ధననాశనమ్ । పాణినా మృత్యుమాప్నోతి హ్యయః క్షీణం
 ముఖాద్ధమేత్ ॥ * ॥ యదీతిశేషః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ జుహవా
 మశ్చ పలుతేచైవ పాణిశూర్పాన్య దారుభిః । నకుర్యాదగ్నిధమనం నకు
 ర్యాదవ్యజనాదినా ॥ * ॥ మరీచిః — ॥ వా ॥ నాగ్నిం ముఖేనోపధమే
 త్, యదిధమేద్ధమనిమస్తరేణ కృత్వా తృణం కాష్ఠం వా ధమేత్ ॥ * ॥

* హేమమథానకర్మాది వివరణమ్ *

దక్షః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నికర్ణే భవేద్ద్రోగోనాసికాయాం ధనక్షయః

చతుర్విధస్థనం కుర్యాత్ - శే దారిద్ర్యకృదభవేత్ ॥ హుతం శిరసిపా
 పం స్యాత్తస్మాజ్జిహ్వసు హూమయేత్ । యత్రకాంతం తు తచ్ఛోత్రం
 యత్రగూమస్తు నాసికా ॥ యత్రాలపజ్వలనం నేత్రం యత్రభస్మాన్తి
 చ్చిరః । యత్రైవజ్వలతే వహ్నిజహ్వ తత్రైవకీర్తితా ॥ హిర
 న్యాకనకారక్తా కృష్ణావైవాధసుప్రభా । అతిరక్తా బహురూపా సప్తజి
 హ్వః ప్రకీర్తితాః ॥ హిరణ్యాపశ్చిమే జహ్వ కనకా మధ్యమేఘితా ।
 రక్తా వైవోత్తరే జహ్వ కృష్ణా దక్షిణదిక్ఘితా ॥ సుప్రభావైవ పూర్వా
 యామతిరక్తాఽగ్నిదిక్ఘితా ॥ బహురూపాచ శౌర్వాయాం జహ్వస్థా
 నం ప్రకీర్తితమ్ । వివాహే పశ్చిమాజహ్వ జాతకర్తృణి మధ్యమా ॥ ఉత్త
 రాచోపనయనే పితృకార్యేతు దక్షిణా । సర్వకర్తృసు పూర్వాయా మభి
 చారేఽగ్నిదిక్ఘితా ॥ శాన్తికర్తృణిశౌర్వాయాం స్థానకర్తృసమీరితమ్ ॥ * ॥
 ప్రకారాన్తరమప్యాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయాయం తిలహూమః
 స్యాదైశాన్యాం గృహకమచ । రక్తాయాం చరుహూమసన్యేత్సుప్ర
 భా సస్తు హూమకే ॥ పుష్పం స్యాద్బహురూపాయాం శేషాస్వాజ్య
 హుతిర్భవేత్ । పూర్వదిక్సర్వ హూమార్థమితి హూమస్యలక్షణమ్ ॥ * ॥
 ॥ శ్లో ॥ తత్తత్ స్థా నెషు హూతవ్యం వివాహోదిషు కర్తృసు । సప్తజిహ్వోవి
 జ్ఞాయ యఃకుర్యాదగ్నిసన్నిధౌ । హూమోనిష్ఫలతాయాతి హూమశా
 చనరకంప్రజేత్ ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ హతంజ్ఞానంక్రియాహీ
 నంహతాస్త్యజ్ఞానినః క్రియాః । అపశ్యన్నన్తకోదగ్ధః పశ్యన్నపిచపణ్డుకః ॥

* హూమనియమః , ఆహుతిప్రమాణాదీని *

దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వంపాదేశికాం దత్వాతతో హూమోవి
 ధీయతే । ద్వితీయాపృథ్వుతాదేయా తతోఽగ్నిముపతిష్ఠతే ॥ * ॥ పృథ
 తః - హూమాస్తే, పాదేశికా - సమిత్ । చన్ద్రికాయామ్ —
 ॥ శ్లో ॥ తీర్థాయతన సంపూర్ణం ప్రాతరుత్తానపాణినా । ద్వ్యణ్ణు
 లం సమిధోఽతీత్య వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః ॥ * ॥ గృహ్యపరిశిష్టే —
 ॥ శ్లో ॥ ఉత్తానేనతు హస్తేన హ్యణ్ణుష్టాగ్రునిపీడితమ్ । సంహతాణ్ణుల

పాణిస్తు వాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
 పాణ్యాహుతిద్వాదశపర్వపూరికా స్రువాహుతిశ్చేత్సువమాత్రపూ
 రికా । స్వక్ష్మాగిణిస్వరిచ్ఛిచైవపావకే దైవేనతీర్థేనచహూయతేహవిః ॥ * ॥
 వృద్ధహరీతః — ॥ శ్లో ॥ దేవానాం తపఃణం హుమామం బలికమణ
 చ భోజనమ్ । అగ్నిం మాజకానం కుర్యాద్దేవతీర్థేన సర్వదా ॥ * ॥ వి
 స్తుః — ॥ శ్లో ॥ అప్రబుద్ధే సధూమేవా జుహుయాద్యో హుతాశనే ।
 యజమానోభవేదధః సోఽముత్రేతిహినశ్శుతమ్ ॥ యోఽనవిఃషి జు
 హూత్యగౌవ్యక్ష్మాగిణిచ మూనవః । మద్రాగ్నిరామయావీచ దరిద్ర
 శోచవజాయతే ॥ బహుశుషేన్దనచాగౌ సుసమిద్ధే హుతాశనే । వి
 నూమే లేలిహనేచ హూతవ్యంకమసిద్ధయే ॥ * ॥

* శ్రౌతపూర్వత్వాదివిధిః *

యస్య శ్రౌతాగ్నిః స్తా ర్తశ్చ, సపునః పూర్వం శ్రౌతం కుర్యాత్ ।
 తథాహభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ హుమామం వైతానికం కృత్వా స్తార్తం
 కుర్యాద్విచక్షణః । స్మృతీనాం వేదమూలత్వాత్ స్తార్తం కేచిత్పురావి
 దుః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శ్రౌతం యత్తస్మయంకుర్యాదన్యో
 ఏ స్తార్తమాచరేత్ । అశక్తా శ్రౌతమవ్యయః కుర్యాదాచారమస్తతః ॥ * ॥
 ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాతుర్వతాంకమప్రచ్యవత్యధ్వ
 రేషుయత్ । స్మరణాదేవ తద్విష్ణోస్సమ్మాణం స్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ యద
 గాయ భగవతా — ॥ శ్లో ॥ యతగ్రోషి యదశ్నాసి యజ్ఞహూషిద
 దాసియత్ । యత్తపస్యసి కాన్తేయ తతురుష్య మదర్పణమ్ ॥ * ॥ మ
 దర్పణం యథాభవతి తథా కురుష్వేత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
 నాహం కర్తా నమేతచ్ఛబ్రహ్మైవకురుతే స్వయమ్ । ఏతద్భగ్నీర్షణం
 పోక్తిం ఋషిభిస్తత్వదశిభిః ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతదా
 గో నవైతిస్యేత్త్వణమవ్యగ్నినా వినా । తిష్ఠేతచేద్ద్విజోవ్రాత్యస్త్యక్త్యా
 తు పతితోభవేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ అశోత్రియా అనూ
 చానా అనగ్నయశ్శుద్రకర్తాహోభవనీతి ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ క

పాలభిన్నపాత్రైర్వా ఆయనైర్గోమయేనవా । నాగ్నిప్రణయనంకుర్యా
 ద్యజమానభయావహమ్ ॥ * ॥ పక్షఃపూమే స్మృత్యర్థసారే విశేషః
 ॥ శ్లో ॥ ఏకా సమిత్యకృద్ధోమ సకృదేవ నిరూజణమ్ ॥ ఉపస్థానం స
 కృతుక్యాచేషా ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః —
 ॥ శ్లో ॥ కర్మ స్మార్తం వివాహస్మార్త కుర్విత ప్రత్యహంగృహీ । దాయకా
 లాహృతేవాపి శౌరీతం వైతానికాగ్నిషు ॥ * ॥ సమావృత్తస్యవివాహాత్
 ప్రాకర్తవ్యమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ సమావృత్తనప్రభృత్యా
 జ్యేన వ్యాహృతిభిరేవ హూయతే ఆపాణిగ్రహణాత్, పాణిగ్రహణప్ర
 భృతి ప్రీహిభిర్యవైర్వా హస్తైనైతే ఆహుతీ జుహూతీతి ॥ * ॥ ఆవస్తమ్య
 శ్చ — ॥ వా ॥ సాయంప్రాతరత ఊర్ధ్వం హస్తైనైతే ఆహుతీ తజ్జులైర్య
 వైర్వాజుపాయాత్, స్థాలీపాకవద్దేవతం, సారీ పూర్వాహుతిః ప్రాతరి
 త్యేకే, ఉభయతఃపరిషేచనం యథాపురస్తాదితి ॥ * ॥ అతఃఊర్ధ్వమ్- అగ్నే
 యస్థాలీపాకానంతరమ్, నవనాడ్యతిపత్తైతు పరేద్యుర్వాసాయమారవఘ్నః ।
 హస్తగ్రహణార్ధం స్రుగాది నిషేధః । ఏతే - అగ్నయే స్వాహా అగ్న
 యైస్విష్టకృతేస్వాహేతి హూమావిత్యర్థః । సాయమాహుతిరగ్నయే
 స్వాహా అగ్నయైస్విష్టకృతే స్వాహేతి । స్థాలీపాకవత్- అగ్నిర్దేవతేత్యర్థః ।
 సారీతి - ప్రాతరాహుతిః సూర్యాయస్వాహా అగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహే
 తి । ఉభయతః పరిషేచనమితి - అగ్నింపరిషిచ్ఛత్వదితేనమనయస్వేతి గృ
 హ్యాయక్త క్రమేణ ప్రాప్తోమాతృశ్చచ్చ పరిషేచనంకార్యమిత్యర్థః
 * పాత్రతోయస్పశ్యవిధిః *

॥ శ్లో ॥ హూమే పర్యక్షణే శ్రాద్ధే సన్ధ్యాకర్మణు మార్జనే । ఆ
 చామే భోజనే పాత్రం తోయంవామేన సంస్పృశేత్ ॥ * ॥ హూమా.
 దిషు పాత్రం సన్ధ్యామార్జనే తోయం వామహస్తేన స్పృశేదిత్యర్థః .

హూమానంతరకర్తవ్య విధిః

వామనపురాణే — ॥ శ్లో ॥ హూమంచకృత్వాఽలభనంప
 శూనాం తతో బహిర్నిర్గమనం ప్రశస్తం । దూర్వాశ్చ సర్పిర్దధిసాదకు

వృం ధేనుం సవత్సామృషభం సువర్ణమ్ || మృగ్యోమయం స్వస్తిక మక్ష
తాని తిలామ్న ధువ్రాహ్మణ కన్యకాంశ్చ | శ్వేతాని పుష్పాణి తథా శ
మీంచ హుతాశనం చన్దన మర్క- బిమ్బమ్ || అశ్వశ్చ పృథుంచ సమాలభే
త తతశ్చ కుర్యాన్నిజజాతి ధర్మమ్ || * || బ్రహ్మజ్ఞే — || శ్లో || ౧౦
కేతు మగ్ధాన్యస్తా బ్రాహ్మణో గౌఘాతాశనః | హిరణ్యం సపే-
రాదిత్య ఆపోరాజాతధాఽష్టమః || హరిద్రాలవణం ధాన్యం రాజమాషం
తథాగుడమ్ | జీరకం ఫలపుష్పచ మగ్ధాన్యకముచ్యతే || * || చన్ద్రీ
కాయామ్ — || శ్లో || రోచనం చన్దనం హేమ మృచన్దం దర్పణం మ
ణిమ్ | గురుమగ్నించ సూర్యంచ ప్రాతఃపశ్యేత్సదాబుధః || * ||

* హుమకాలాత్యయ పాప్రయశ్చిత్తమ్ *

స్తృతిరత్నే — || శ్లో || కాలాతీతానికర్మాణి ప్రాప్నువన్త్యత్తరాణిచ |
కాలాతీతాని కృత్యైవ విదధ్యాదుత్తరాణితు || అకృత్వాఽతీతకర్మాణియః
కుర్యాదుత్తరాణితు | నచదేవాన్నచపితౄన్నతన్ద్రచన్దతిమానుషాన్ || * ||
అనేన వచనద్వయేన ప్రాతర్వా సాయంవా, అతీతహుమంకృత్వా త
త్తతాగ్రహుమంకుర్యాన్న తన్ద్రిత ఇతి సిద్ధమ్ | యథాఽఽహుః —
|| శ్లో || అష్టాభ్యో హుమకాలేభ్యః పాప్రయశ్చిత్తపూర్వకమ్ |
పృథక్కుర్యాన్తతాన్తోమాద యద్విప్రాయ తత్పరమ్ || * || గతా - అ
తీతా | జాతుకర్ణిః — || శ్లో || అతీతకాలం జుహుయాదగ్నో విప్రాయ
వాఽవ్యయమ్ | నష్టేఽగ్నోవిధివద్దద్యాత్కృత్వాఽఽధానం పునఃకృత్తిః ||
అగ్నో నష్టే త్రయఃకృచ్ఛాగ్రిఃకర్తవ్యావత్సరం ప్రతి | స్వాధ్యాయజపశీ
లానాంకృచ్ఛాగ్రి మేకం విధీయతే || * || కాత్యాయనః — || శ్లో || యా
వతాగ్రహుమహుమీస్యాత్తావర్త్రవ్యాణ్యశేషతః | తద్దానం వైవ విప్రే
భ్యో యథాహుమస్తదైవతత్ || షష్టిప్రస్థమితం ధాన్యం త్రిప్రస్థప్ర
మితం ఘృతమ్ | ఔపాసనాగ్నో నష్టేతు వత్సరస్య విధీయతే || * || కా
లభేదనిబన్ధనాగ్నివిచ్ఛిత్తిప్రాయశ్చిత్తతరతమ్యమన్తదుక్తే దశనిణయ
గ్రన్థే సుస్పష్టం ద్రష్టవ్యమ్ | వ్యాసః — || శ్లో || యది మాసమహు

మీస్యాద్విపాక్రియగుణశాలినే । పశ్చిప్రస్థం ప్రదద్యాత్తు యావత్తణ్ణుల
మేవచ ॥ * ॥ ఏవం ప్రతిమాసం పశ్చిప్రస్థపరిగణనయా వత్సరస్య షష్ఠి
ప్రస్థతణ్ణులా దేయాన్యుః .

* అథ పునరాధాన నిమిత్తమ్ *

తత్ర కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విహాయాగ్నిం సభార్యశేచతీన్
మాముల్లఙ్ఘ్యగచ్ఛతి । ఔచామకాలవ్యపేతస్యపునరాధాననిమిత్తమ్ ॥*॥
శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నావనుగతేయశ్ర ఔచామకాలవ్యయంప్రజేత్ ।
ఉభయోర్విప్రవాసేతు లోకికొగ్నిర్విధీయతే ॥ * ॥ అనుగతే - వర్తనూ
నే, ఏతచ్చ ఔచామకాలద్వయావ్యయే పునరాధాన విధానం సమిదా
త్తసమారూఢాగ్నివిషయమ్ ॥ వా ॥ ధార్యమాణశ్చతురాశ్రమహూయ
మానోగ్నిలోకీకస్సమృద్ధ్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాపస్తమేన విశేషస్తరణా
త్ । అత్రవిశేషమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ ధార్యమాణశ్చతుర్వారసు
హుతోగ్నిస్తు లోకికః । సమిదాత్తసమారూఢోద్వికాలమహుతస్తథా ॥
ప్రాప్తితస్యదాపత్నీయదిగ్రామాంతరంప్రజేత్ । ఔచామకాలేయ
దిప్రాప్తానసాదోషేణ యుజ్యతే ॥ యజమానశ్చ పత్నీచ ఉభాప్రవన
తోయది । ఆఔచామాన్ననివర్తేతాం పునరాధానమహతి ॥ * ॥ అతో
ఔచామకాలే అన్యతరసన్నిధానె నదోషః । యత్తు “ఔచామద్వయాత్య
యే దశపూర్ణమాసాత్యయే తథాపునరేవాగ్నిమాదధ్యాత్ ’ ఇతిభార్గవ
శాసనమితి” ఇదంసమిదాత్తసమారూఢవిషయమ్ । నన్వత్రస్థాలీపాకద్వయా
త్యయోపిపునరాధానం స్మర్యతే, తథాచస్థాలీపాక బౌపాసనాశ్లమ్ ? మై
వమ్ ; సప్తపాకయజ్ఞేషు స్థాలీపాకాపాసనయోఃపృథక్-ర్మత్వస్మరణేన అ
క్షాణ్ణిభావాభావాత్, తత్సహపతితేశాన బల్యాద్యకరిణేప్యాధానప్రసక్తే
శ్చ, స్థాలీపాకస్యావశ్యకర్తవ్యతాపరం తద్వచనమితి నవిరోధః । అత్ర వి
శేషః — ॥ శ్లో ॥ గృహేస్థితాయాం జ్యేష్ఠాయాంకనిష్ఠాయా బహిఃస్థితా ।
ఔచామకాలద్వయేవ్యత్ర నాత్రకించినన్మహృష్యతి ॥ గృహేస్థితాయాం
జ్యేష్ఠాయాం భార్యాయాం సన్ధ్యయోరపి । కనిష్ఠా నిర్గమాద్ద్రామాదృ

హి శ్చేచ్ఛాత్త్రదుష్యతి || * || అతస్సర్వజ్యేష్ఠా నిగమే భర్త్యవిప్ర
వాసే కనిష్ఠాయా అవస్థానేఽపి సంస్మష్టాగ్నిర్దుష్యతీతి భావః || శ్లో || స్వే
దాధేవా ప్రతాపాధేవాదస్మయే కృతేనతే । అస్మశ్యా మేధ్యసం
స్మయే పునరాధానమిష్యతే || నిక్షిప్యాగ్నింస్వదారెషు పరికల్ప్య తథర్త్వి
జమ్ । ప్రవసేజ్ఞైర్యవాన్విశ్రాంతౌవై నచిరం వసేత్ || * || మైతీనసి
శ్చ — || శ్లో || ప్రస్థోకృతధర్మస్య పీడ్యమానస్యశత్రుభిః । మాసద్వయం
ప్రవాసోఽస్తి పరతోవాహితాగ్నివత్ || * || అఖణ్డాదయే — || శ్లో || విష్ణు
న్నవహ్నిమాధాయ కర్త్యాం విధివద్విజః । సాయమారభ్యజుహుయాదా
హుతీనాం చతుష్టయమ్ || యదాసద్వయతే వహ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరః ।
తదాసాయం విజానీయాత్ప్రాతర్ద్వైమంతతఃపరమ్ || ప్రతిపత్సర్వసన్ధానం
కిర్త్యకర్తృవినాశనమ్ । సన్ధాయప్రదినం హుత్వాస్థాలీపాకంసమాచరేత్ ||

* అగ్న్యనుగతాది ప్రాయశ్చిత్తమ్ *

అశ్ర ఆపస్తంబః — || వా || నిశ్యోధార్యోఽనుగతోమన్థ్యశ్శ్రో
శ్రియాగారాద్వాఽగ్నిరాహార్య ఉపవాసశ్చాన్యతరస్య భాయా
యాఃపత్యుర్వాఽనుగతేఽపివా ఉత్తరయా జుహుయాన్మోషవసేదితి || * ||
అత్ర వ్యాఖ్యానార్థ సన్ధాగ్రహకశ్లోకాః స్వప్తాధావిఖ్యంతే — || శ్లో ||
నిశ్యహ్నివా వినష్టేఽగ్నో సద్యస్సన్ధాన మిష్యతే । తతైవానుగతేనస్య
స్పర్ధేయోఽపహృతేపిచ || తతోప్రేషణమేవస్యాన్నష్టేచాపహృతేనతే ।
ఉపాషణం వాఽనుగతావయాశ్చాహుతిరేవవా || భుక్తేఃప్రాగ్గ్నినాశశ్చే
త్సద్యస్సన్ధాయపావకమ్ । ఆహుమాకాలం నాశ్చేయాద్వికాలంతత్పరం
యది || * || అనుగతః - స్వయమేవ నిర్వాణః, నష్టః - అమధ్యాశుచిసప్త
ప్తః, అపహృతః - అన్యేన నీతః, తత్పరమ్ - భుక్తేఃపరమిత్యర్థః .

* ఆత్మసమారోపణవిధిః *

కథంచిద్ధారణాశక్తౌ బోధాయనః — || వా || ఏకాగ్నేస్త్రివి
ధం సమారోపణమాత్మనర్హణ్యోర్వా సమితుస్స, సమిధశ్చాత్ర పాలాశా
శ్వత్థలితోద్దుమ్బరఖాదిరాః, తాన్వనవృష్టిః “అయన్తైయోనిః” ఇతిమ

దైని సమారోపయతే అరణ్యోర్వా । ఖణ్డాన్తరే — ॥ వా ॥ అపివా ఆత్మ
ని సమారోపణం భవతి “ యాతేఅగ్నేయజ్ఞియాతనూః ” ఇత్యాత్మనిశ
మారోప్య, ఉపావరోహ జాతవేదః “ ఇతి లౌకికాగ్నా పుపావరోహ్య
జుహుయాత్ । అపివా “ అయన్తైయోనిః ” ఇతి సమిధిసమారోప్య “ ఆజు
హోన్యః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ” ఇతి ద్వాభ్యాం లౌకికాగ్నౌ సమిధము
భ్యాధాయ జుహుయాదితి ॥ * ॥ సపవ ॥ శ్లో ॥ ఆత్మ రూఢో నిమజ్జై
ద్వా వదేద్వా పతితాదిభిః । అన్యతావా స్త్రియంగచ్ఛేదధవా కామ
మోహితః ॥ వదన్తైషు నిమిత్తైషు కేచిదగ్ని వినాశనమ్ । ఆపస్తమ్బస్య

* ఉపహతప్రాయశ్చిత్తమ్ *

తన్నేష్టమాత్మరూఢస్సదాశుచిః ॥ * ॥ తథాఖణ్డాన్తరే — ॥ వా ॥ అ
థాగ్నేర్విపత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామోఽమెధ్యాశుచి చణ్డాల శూద్ర వా
యస పతిత రజస్వలాశ్చభిశ్చ సంస్పర్శే, అరణ్యోర్విన్తాశే, పునరగ్ని
ముపసమిద్ధ్యాదేవ “ సర్వేష్వగుప్యవహుతేషు ” ఇతి స్మరణాత్ । అ
గ్నిం విస్మజ్యాన్యేన ఉపహతప్రాయశ్చిత్తం హూమంచ కారయేత్
“ హోవయే న్నతు హోవయేత్ ” ఇతి స్మృతేః । కించ, భూర్భువస్సువ
రితి సర్వప్రాయశ్చిత్తాని । అహుతేష్వగ్నిషు యజమానోఽశీయ్యాత్ ,
“యత్తైవయమ్ - యథాహతత్ ” ఇత్యాజ్యాహుతీ జుహుయాత్ । సమి
ధౌవా అదధ్యాజ్ఞపేదిత్యేకే । అనాజ్ఞాతమితి తిస్రోఽజ్ఞాతేజుహుయాజ్ఞ
పేదిత్యేకే । “ త్వనోఽలగ్నే - సత్వనోఽలగ్నే ” ఇతి సర్వత్రాన్తరా
యే , దేవతావిపర్యయే చైతే అహుతీజుహూతి । యది సర్వతస్సర్వాజు
హుయాత్తదిదం సర్వప్రాయశ్చిత్తం సర్వత్ర క్రియతే ॥ * ॥ ఇత్యా
దిపాన్త్రయశ్చిత్తమాపస్తమ్బాత్తం స్వాక్షేపికర్తవ్యమ్, అవిరోధాత్ ।

* ఔపాసనాగ్నిద్యయ సంసర్గేఆత్మసమారోపణవిధిః *

ఔపాసనాగ్నిద్యయసంయోగేష్టత్యన్తరేవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ ఔపా
సనాగ్నిద్యయసజ్గతిశ్చేదగ్నిం సమారోపణలోవిభజ్య । పూర్వస్యహూ
తుర్విచంచ హుత్వా పశౌచచ్చ హూతుఃపథిక మ్చసోఽపి ॥ * ॥ అ

స్వాధ్యాయః - ద్వయోరౌపాసనాగోష్ఠ్యస్సంసర్గే సంస్పృష్టాగ్నిసమారోపణా
 థం విభజ్య, మమాయమంశో మమాయమంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ
 కృత్య, స్వాంశే పూర్వహుతా, అగ్నయే వివిచయేస్వాహేతిహుత్వా
 ప్రియశ్చిత్తాహుతీర్జ్వలయాత్ । పశ్చాద్ధౌతాతు, అగ్నయే పథిక్మ
 తే స్వాహా అగ్నయే వివిచయేస్వాహా ఇతి హుత్వా ప్రియశ్చిత్తాహుతీ
 శ్చ జహుయాత్ । తతస్తాపుభౌ సహేవ సమారోపయేతామిత్యధః ।
 ఏవం లౌకికాగ్నిసంపర్య, వివిచమ్ - పాహిపఞ్చకంచ, జహుయాత్ ।
 అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథగృహమేధినః - ఇత్యారభ్య, కృ
 తాగ్ని సంసర్గేచ - ఇత్యదిప్రాయశ్చిత్త నిమిత్తాని పరిగణయ్యాహ,
 అగ్ని ముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య, “ పాహినోఅగ్న ఏనసేస్వాహా -
 పాహినోవిశ్వేదసేస్వాహా - యజ్ఞంపాహి విభావసోస్వాహా - సర్వం
 పాహి శతక్రతోస్వాహా - పాహినో అగ్నఏకయా - పాహుతద్విత్తీ
 యయా - పాహుత్యజం తృతీయయా, పాహిగీర్భస్తిసృభిరూజాం
 పతే - పాహితతస్మభిర్వసాస్వాహా ” ఇతి జుహోతీతి ॥ * ॥ స్మృత్య
 స్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔష్ణాసనాగ్నౌ సంస్పృష్టే సమిధౌ ద్వేప్రతాపయే
 త్ । అయన్తేయోనిఋఋత్వియ ఇత్యేవం యుగపత్యతః ॥ అచ్చాగిరో మత
 యఇతి విభజ్యాగ్నిం తతఃపునః । అప్రతిష్ఠా తతస్తస్మిన్ ప్రహరేదేకమే
 వహి ॥ ఆజుహ్వనేతి మన్తేణ ప్రాయశ్చిత్తం తతో హునేత్ । అ
 యాశ్చ వ్యాహృతీభిశ్చ ఘృతంహుత్వా తతఃపునః ॥ అగ్నిం విభజ్యై
 కేన స్మార్త కర్తృ సమాచరేత్ । సంస్పృష్టాగ్నే ర్గృహస్థస్య విధిరుక్తోమనీ
 షిభిః ॥ * ॥ అస్వాధ్యాయః - యస్యద్వేభార్యే, తయోరౌపాసనాగ్నిసం
 సర్గే విధినాకృతే పునరేవం విభజ్య తయోరేకస్యాః స్మార్త కర్తృణి
 పుంసువనాదీని భతా సమాచరేదితి । పత్రాన్తరం చోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
 భార్యాద్వయం యస్యభవేత్సతస్య సంస్పృష్టవహ్నౌ సవనం ప్రకుర్యా
 త్ । తత్రేవసేమస్తమపి ప్రశస్తం వదన్తి వహ్నౌరవిభాగఇష్టః ॥ * ॥ అ
 త్రపత్రే శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పత్నీర్యోరేకా యదిమృతా తాందధ్వా

స్మార్త వహ్నినా । అదధీతాన్యయాసార్థమాధాన విధినాగృహీ ॥ * ॥

* ద్విభార్యాగ్నిసంసర్గవిధిః *

అశ్రీ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథయది గృహస్థస్తు ద్వేభార్యై వి
 ద్వేత కథం తత్ర కుర్యాదితి, యష్మిన్ నాగ్ర లేవిద్వేతోభావగ్నీషరిచరత్, అ
 పరాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్యాజ్యంవిలాప్య స్రుక్ స్రువౌ నిష్ట
 ప్యస్రువిచతుర్వహీతం గృహీత్వా అనావరభాయాం యజమానో జు
 హోతి ॥ నమస్త్రఋషేగద - అవ్యథాయైత్వా స్వథాయైత్వా - మా
 నశ్చద్రాభితస్త్యదృష్టావరిష్టానః - ఏవాబ్రహ్మ వేదస్తుస్వాహా ” ఇ
 తి । అథసమారోపయత్యయన్తైయోనిఋణ్యైయశ్చితి సమిధిసమారోపయే
 త్ । పూర్వాగ్నిముపసమాధాయ, “ ఆజుహోవన, ఉచ్ఛృణ్వస్వాగ్నే ”
 ఇతి సమిధమాధాయ, సంపరిస్తీర్య, ఆజ్యంవిలాప్యోత్పూయ, స్రుక్స్రువౌ
 నిష్టప్య, సంమృజ్య, స్రుచిచతుర్వహీతం గృహీత్వా, ద్వయోర్భా
 ర్యయో రనావరభయోః “ యోబ్రహ్మ బ్రహ్మణః ” ఇత్యనేన సూక్తేనై
 కం చతుర్వహీతం జుహోతి । అష్ట ఋచం జుహోతి । ప్రసిద్ధమాగ్ని
 ముఖాతగ్రత్వా, పక్వాజ్ఞుహోతి । “ సమితగ్ంసజగ్రల్పేధామ్ ” ఇతి ।
 “ పురోనువాక్యామనూచ్య - అగ్నేపురీష్య ” ఇతి యాజ్ఞయా జుహోతి ।
 అథాజ్యాహుతీరుపజుహోతి । “ పురీష్యస్త్యమగ్నే ” ఇత్యాన్తాద
 నువాకస్య స్విష్టకృత్ప్రీభృతిసిద్ధమాధేనువరప్రదానాత్ । అథాగ్రే
 ణాగ్నిం దర్భస్తమైబ్బహు హుతశేషంనిదధాతి । “ బ్రహ్మజ్ఞానమ్ - పితా
 విరాజామ్ ” ఇతి ద్వాభ్యామ్, ప్రసిద్ధమాపాసనే పార్వణాది కుర్యాత్ ।
 సన్నితత బౌపాసనాదితన్త్రీమితి ॥ * ॥

* బ్రహ్మచారిణః కర్తవ్యవిధిః *

హరీతః — ॥ శో ॥ బ్రహ్మచారియదాత్వగ్నౌ నాదధ్యాత్సమి
 ధః క్వచిత్ । గృహ్ణీయాత్తం తదామృత్యురాదధ్యాత్సమిధస్తతః ॥ * ॥
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాంప్రాకాప్రతరవంహి తిష్ఠేదాసూ
 ర్యదశశనాత్ । అగ్నికార్యంతతః కుర్యాత్సన్ధ్యయోరుభయోరపి ॥ * ॥

సుమన్తః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యం తపాభైశ్చ సంస్థయోరగ్నికర్తృచ ।
స్వాధ్యాయోగురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిధితస్య నిషేవణాత్ । అని
గ్రహంచేచ్ఛియీయాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి .

————— శ్రీ అథబ్రహ్మయజ్ఞవిధిః శ్రీ —————

తత్ర శ్రుతిః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేన యత్యుమాణః ప్రాచ్యాం దిశీ
గ్రామాదవచ్ఛదిర్దశఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాంవోదిత ఆదిత్యఇతి ॥ * ॥
ఆదిత్యఆదిత్యఇతి - ఊహమానస్తరమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పశ్చాద్వాప్రాత
రాహుతేః ॥ సన్ధ్యాకర్తృవసానేతు స్వయం ఊహమోవిధీయతే ॥ * ॥
ఇత్యాదిస్తుతేః । అత్ర కథంచితప్రాతఃకాలే బ్రహ్మయజ్ఞాసమ్భవే, కా
త్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ యశ్చశ్రుతిజపఃప్రాక్తౌ బ్రహ్మయజ్ఞసంఉచ్య
తే ॥ * ॥ అతోవేదపవబ్రహ్మయజ్ఞైర్దేవతవ్యః । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥
సచార్వాత్తర్పణాత్కార్యః పశ్చాద్వాప్రాతరాహుతేః ॥ * ॥ పైరీ
ససిః — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖాధ్యయనం యత్తచ్ఛ్రీష్టా యజ్ఞం ప్రచక్ష
తే । బ్రహ్మయజ్ఞ పరోవిప్రా బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥ * ॥ అత్ర
స్వశాఖేతి విశేషితత్వా దధీతమపివేదాంతరం బ్రహ్మయజ్ఞే నాదేవతవ్య
మితి సిద్ధమ్ ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవావసానేవా నాన్యదత్ర నిమిత్తతః ॥ * ॥
వైశ్వదేవేతి మనుష్యయజ్ఞాంతోపలక్షణమ్ ॥ తథాకార్తే — ॥ శ్లో ॥ య
దిస్యాత్తర్పణాదర్వాబ్రిష్టా యజ్ఞః కృతోనహి । కృత్వా మనుష్య
యజ్ఞంవై తతస్సాన్వధ్యాయమారభేత్ ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ ప్రా
ణాయామైర్దగ్ధదోషశ్శుక్లామ్బరధరశ్శుచిః । యథావిధ్యప ఆచమ్య ఆహ
రేద్దర్భ సంస్తరమ్ ॥ పవిత్రపాణీ కృత్వాతు ఉపస్థే దక్షిణోత్తరా ॥ * ॥
అత్ర శ్రుతిః — దక్షిణత ఉపవీయో పవిత్ర్య హస్తావవనిజ్య త్రిరాచామే
ద్విః పరిమృజ్య సకృదుపసంప్రత్య శిరశ్చతుర్ముఖీనానికే శ్రోత్రే హృదయ
మాలభ్య దర్భాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థంకృత్వా ప్రాజాపీనో దక్షిణా
త్తరా పాణీకృత్వా సపవిత్రా వోమితి ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ * ॥ బ్రహ్మయ

జ్ఞానాపి మహాయజ్ఞత్వాత్, “అథో అహః । నవేషు యజ్ఞక్రతుష్వితి
 హువాష్య అప ఉపస్పృశేత్ । విద్యదసి విద్యమేపాప్తా నమితి । అథ
 హుతోష్వపస్పృశేత్ । వృష్టిరసి వృశ్చమే పాప్తా నమితి ” ఇతి శ్రుతేః,
 అత్రాపి విద్యద్వృష్టి భవతః । బ్రహ్మయజ్ఞేన యత్య ఇతి సంకల్ప్య,
 విధివత్పాణిపాదౌ ప్రత్యక్ష్య, త్రిప్రాశ్య ద్వరుష్మజ్య సకమదుపసమ్ప
 శ్య, దక్షిణేన పాణినా నవ్యం పాణిం పాదౌ శిరశ్చ పోక్ష్య, శిరశ్చక్షు
 షీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయంచ విధివత్ స్పృష్ట్యా, దర్భాస్తృతే శుచా
 దేశే ఉపస్థంకృత్వా, ప్రాజాసీనస్త్రిః ప్రాణానాయమ్య, సపవిత్రా
 దక్షిణోత్తరాకరాకృత్వా, తత్సవితురితి పఞ్చోఽధారఞ్చ సతసస్సర్వా
 న్యాహృతీర్విహృతాః పాదాదిష్వనైషువా తథాఽర్ధర్చయోరుత్తమాం
 కృతాన్వియామితి బ్రహ్మ్యా పదేశోక్త క్రమేణసప్రణవముచ్చార్య,
 ॥ స్తో ॥ హరిరోమితి నిర్దిశ్య యతః మక్రియతే బుధైః । అధీయతే
 వా దేవభే తద్ధివీయోత్తరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనాద్ధరిరోమితు
 చ్చార్య, స్వాధ్యాయమధీయాత । అయం పక్షోఽనేకశిష్టాదృతః । ప
 త్రాస్తరంతు - ఓమితిప్రతిపద్య, భూర్భువస్సువరితీ వాచసన్త్యముక్త్యా,
 గాయత్రీం పాదశోఽధశ సస్సర్వా మితిక్రమాదుక్త్యా, అధీయాతేతి ।
 “ ఏకామప్యృచంయజుస్సామ వాసబ్రహ్మయజ్ఞస్సన్తిస్థతే, యద్మచోఽధీతే
 పయసః కుల్యా అస్య పితర్వా ” ఇతి శ్రుత్యథాఫలసిద్ధిర్థం జపిత్యా,
 పరిధానీయాం త్రిరన్వాహేతి శ్రుతేః । నమోబ్రహ్మణ ఇతిపరిధానీయాం
 నమోవిష్ణవే బృహతేకరోమీత్యస్తం త్రిర్జపేత్ । అత్ర స్మృతి రత్నావ
 థ్యామ్ — ॥ స్తో ॥ సవ్యసప్తపాణేరణ్శుష్ట ప్రదేశిన్వస్తు మధ్యతః । ద
 క్షిణస్యాణ్శుభీర్వస్య చతస్రోఽణ్శుష్టవర్జితాః ॥ తథాసవ్యకరాణ్శుష్టం ద
 క్షిణాణ్శుష్ట వేష్టితమ్ । ప్రణవం వ్యాహృతీశ్చైవ గాయత్రీంచ జపే
 త్క్రమాత్ ॥ పఞ్చోఽర్ధర్చశ ఉచ్చాప్తాసాద్వేదాదీంశ్చతురోజపేత్ ॥ * ॥
 శౌనకశ్చ — ॥ వా ॥ ఓం పూర్వయావ్యాహృత్యా సావిత్రీమన్వా
 హ పఞ్చోఽర్ధర్చసస్సర్వామితి । ద్యావాపృథివీస్సమీక్షమాణ స్సంమీ

ల్యవా, యథాయుక్తమాత్మానం మన్యేత? తథాయుక్తోఽధీయాత || * ||
 విష్ణుశ్చ — || శ్లో || ఓఙ్కారం వ్యాహృతీ స్తిస్రో గాయత్రీంచ తదిత్యృ
 చమ్ | మనసైతానసుస్మృత్యవేదాదీకసముపక్రమేత్ || * || ఏవంచ ని
 త్యప్రశ్నమధీత్య నమో బ్రహ్మణ్యతి పరిధానీయాంత్రిరన్వాహ, తతో
 వృష్టిరసీతుక్త్యాఽపడపస్పృశ్య గృహనేతి, తతాయత్రించద్దదాతి సా
 దక్షిణా | ఏవంప్రశ్నాధ్యయనాసామధ్యే, యథాశక్తివా వేదంక్రమాదధీ
 యాత | అత్రమనుః — || శ్లో || ఆహ్వాన సనఖాగ్రభ్యఃపరమం తవ్యతేత
 పః | యస్రగ్వృపి ద్విజోఽధీతే స్వాధ్యాయం శక్తితోఽన్వహమ్ || * ||
 ఆనఖాగ్రభ్య ఇత్యన్వయః | హఃప్రసిద్ధౌ | తవ్యతపవ | స్రగ్వీతి వైస్వ
 రాచారందశయతి | తథాపి యోఽధీతేఽన్వహం శక్త్యేతిచ | అత్రపతే,
 భూర్భువ స్సువసన్త్యంతపః శ్రద్ధాయాం జుహూమీతుక్త్యా, పరిధానీ
 యాం త్రిజకపేత్, “తేనైవేహస్య స్వాధ్యాయఉపాత్తోభవతి” ఇతిస్మృ
 తేః | ఉపాత్తః - అధీతః, అయం నిత్యః || శ్లో || అగ్నికార్యపరిభ్రష్టఃపతి
 తఃపరికీర్తితః | బ్రహ్మయజ్ఞ విహీనశ్చ బ్రహ్మహాకీర్తితోబుధైః || * ||
 ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః, “ఏతత్తం యోఽనూతన్విజత్య భాగోవా
 చి భవత్యభాగోనాకే” ఇతి శ్రుతేశ్చ | అతోఽనధీతస్యాపి బ్రహ్మ
 యజ్ఞై గాయత్రీ యథ శక్తి జప్తవ్యా | తథామనుః — || శ్లో || అపాం
 సమీపే నియతో నైత్వికం విధిమాస్థితః | గాయత్రీమవ్యధీయీతగత్వాఽ
 రణ్యం సమాహితః || * || శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరేచ — || శ్లో || బ్రహ్మ
 యజ్ఞై జపకసూక్తం పారుషం చింతయక హరిమ్ | ససర్వాక జపతేవే
 దాక సాశ్తోపాశ్టాన్విధానతః || * || అతోఽనధీతోఽశక్తోవా బ్రహ్మ
 యజ్ఞై పురుషసూక్తమేవ జపేత్ | అయం కామ్యశ్చ | తథావిజ్ఞానేశ్వ
 రే — || శ్లో || యజ్ఞానాం తపసాం చైవ శుభానాం చైవ కర్మణామ్ |
 వేదపవ ద్విజాతీనాం నిశ్చేయసకరఃపరః || * || ఇతి గ్రహణాధ్యయన
 ఫలముక్త్యా కామ్యబ్రహ్మయజ్ఞఫలమాహ || శ్లో || మధునావయసాచైవ
 దేవాక సత్తర్పయేద్దివిజః | పితౄన్మధుఘృతాభ్యాంచ ఋచోఽధీతేహి

యోఽన్వహమ్ || యజాంపిశక్తితోఽధీతే యోఽన్వహంసఘృతామృతైః
 ప్రీణాతి దేవానాజ్యేన మధునాచ పితౄంస్తథా || సతుసామఘృతైదే-
 వాంస్తర్పయేద్యోఽన్వహం పఠేత్ | సామానితృప్తిం కుర్యాచ్చపితౄ-
 ãం మధుసర్పిషా || వాకోవాక్యం పురాణంచ నారాశంసీశ్చగాధికాః |
 ఇతిహాసాంస్తథావిద్యాం యోఽధీతే శక్తితోఽన్వహమ్ || మాంసక్షీరోదన
 మధుతర్పణంసదివౌకసామ్ | కరోతితృప్తిం కుర్యాచ్చ పితౄణాం మధు
 సర్పిషా || తేతృప్తాస్తర్పయన్వైసం సర్వకామఫలైశ్శుభైః || * || ఇతి |
 అత్ర “ యదృచోఽధీతే పయసఃకూల్యాఅస్య ” ఇతి శ్రుత్యధోఽనుసంధే-
 యః | అతః || శ్లో || వేదాధర్వపురాణాని సేతిహాసానిశక్తితః | బ్రహ్మ-
 యజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాంచాధ్యాత్మికీం జపేత్ || * || ఇత్యాది వేదవ్య-
 తిరిక్తజపః కామ్యవిషయః | వాకోవాక్యమ్ - ప్రశోఽత్తరరూపం వేద-
 వాక్యమ్ , పురాణమ్ - బ్రాహ్మణి , చశబ్దాన్మన్వాదిధర్మశాస్త్రమ్ , నా-
 రాశంసీః - రుద్రదైవత్యమన్త్రాః , గాథాః - యజ్ఞగాధేన్ద్రగాథా-
 ద్యాః , ఇతిహాసాః - మహాభారతాదయః , విద్యాః - వారుణ్యాద్యాః , ఏ-
 వం వ్యాఖ్యాతమ్ | నిత్యకామ్యబ్రహ్మయజ్ఞసాధారణ ఫలమాహ యాజ్ఞవ-
 లక్యః — || శ్లో || యంయంక్రతుమధీయీత తస్యతస్యాపుయాఙ్ఘలమ్ |
 త్రిర్విత్తపూణఃపృథివీ దానస్య ఫలమశ్నుతే || * || నిత్యగ్రహణం కా-
 మ్యస్యాపువ్యపలక్షణమితి వ్యాఖ్యాతమ్ | యోయద్యత్క్రతుప్రతిపాదక-
 వేదభాగమధీయీత, సతత్క్రతుఫలం త్రివారకృత విత్తపూణభూదా-
 నస్యచ ఫలమాప్నోతీతి వ్యాఖ్యాతమ్ | అత ఏవహి మనుః — || శ్లో || వే-
 దమేవ జపేన్నిత్యం యథాకాలమతన్నితః | నహ్యస్యాహుః పరం ధమ-
 ముపధర్మోఽన్య ఉచ్యతే || * || ఏవకారేణ అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదః |
 అత్రాపస్తంబః — || వా || నిత్యప్రశస్యచావిధినా తస్య విధిరకృతప్రా-
 తరాశ ఉదకాంతం గత్వా, ప్రయతశ్శుభా దేశే అధీయీత యథాధ్యా-
 య ముత్సృజన్వాచేతి || * || విధిం వినా నిత్యప్రశస్య అధ్యయనంప-
 కార్యమ్ | అయమత్రవిధిః — || వా || అకృతప్రాతరాశ ఇత్యాది ||#||

అతో భుక్తస్య బ్రహ్మయజ్ఞే నాధికారః, తథా అసంఖ్యాకౌచ దుష్టస్యా
 పి । అదుష్టస్యాప్యమేధ్య శవశూద్రాన్త్య పతితాన్తికే దేశే నాధ్యాయః ।
 అత్ర “ తస్యవా ఏతస్య యజ్ఞస్య ద్వావనధ్యాయా యదాత్మాఽశుచిర్య
 ద్దేశః ” ఇతి శ్రుత్యర్థోఽనుచ ధేయః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నైతికేనాస్త్య
 నధ్యాయో బ్రహ్మ సత్రంహి తత్ స్మృతమ్ । ద్వావేవ వజ్రయేన్నిత్యమన
 ధ్యాయా ప్రయత్నతః ॥ స్వాధ్యాయభూమించాశుద్ధా మాత్మానమశుచిం
 ద్విజః ॥ * ॥ యథాధ్యాయమితి పదక్రమానుషజ్ఞనిషేధః । వాచేతిమానసస్య
 పుష్పదాసః । ఉచ్చైరధ్యేతవ్యమితిభావః । తదేవం, విద్యుదాద్యనధ్యయ
 నేష్యవ్యధ్యయనంకార్యమేవ । తథా బ్రాహ్మణమ్ — ॥ వా ॥ య ఏ
 వంవిద్యావో మేఘేవవజ్రతివ్యోతమానే స్తనయత్యవసూర్హర్షతి పవమానే
 వా యావమావాస్యా యాగ్ంస్వాధ్యాయమధీతే తవ ఏవతత్తవ్యతే తపో
 హి స్వాధ్యాయ ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । తథా వాజసనేయి బ్రాహ్మణంచ —
 ॥ వా ॥ బ్రహ్మయజ్ఞో హవా ఏవయస్సాస్విధ్యాయస్తస్యైతే వషటాగ్ర
 రాయత్ స్తనయతి యద్విద్యోతతే యదవసూర్హజతి యద్వాతోవాయతి
 తస్మాత్ స్తనయతి విద్యోతమానే ఽవసూర్హజతి వాతేవావాయత్యధీ
 యితైవ వషటాగ్రాణామఘం బటాగ్రాయేతి ॥ * ॥ అథం బటాగ్ర
 రాయ - అవ్యర్థత్వాదయ । అధ్యయనాభావే బ్రహ్మయజ్ఞస్య స్తననాద
 యోవషటాగ్రస్వాహాకారాదయో వ్యధాన్యూరితి భావః । నన్వస్య
 “ అధయది వాతోవా వాయాత్తనయేద్వా విద్యోతేతవాఽవసూర్హజే
 త్వైకాంవర్చమేకంవా యజురేకంవా సామాభివాహరేత్ ” ఇతి శా
 ఖాస్తరే వాజసనేయి బ్రాహ్మణవాక్యస్య సమాప్త్యశ్రవణాత్, కథం
 ప్రశ్నాధ్యయనమ్ ? ఇతిచేన్న । విద్యాం ప్రత్యేవానధ్యాయశ్శూ
 యితే “ నకర్త్య యోగేమన్త్రాణామ్ ” ఇత్యనధ్యాయప్రతిక్షేపాత్ ।
 విద్యాం ప్రత్యేవ - వేదాధ్యయనం ప్రత్యేవా నధ్యాయశ్శూ
 యితే నపునర్తన్త్రాణామ్, కర్మయోగే గ్రహణధారణాధ్యయన విల
 క్షణత్వాత్ । అథాస్తరంహి మన్త్రాణాం బ్రహ్మయజ్ఞాగ్నిశ్రు

త్రాది కర్మ యోగః । అతోనైవాత్రదోషః । అన్యథా నిత్యత్వవ్యాఘాతాత్ । యథాశక్త్యధ్యయినేన తచ్చరితార్థమితచేన్న; నిత్యప్రశస్త్యరణవ్యాకోపాపత్తేః , తత్సహ పరితాగ్నిః సూత్ర మన్తాన్తానుపేయకదేశాధ్యయన ప్రసక్తేః , “ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్యద్వావనధ్యానాయదాత్మాఽశుచిర్యద్వైశః ” ఇతి ద్వయోరేవానధ్యాననిమిత్తత్వశ్చుతేః , శ్రుత్యైవ “ అమావాస్యాయాం స్వాధ్యాయమధీయీత ” ఇతి నిత్యానధ్యాయేషా అధ్యయనవిధానాచ్చ । అతోనిత్యప్రశాస్త్యాధ్యయినోహ్యనధ్యానగర్హో నాప్త్యైవ । అనియతప్రశాస్త్యాధ్యయనస్తు ॥ శ్లో ॥ అల్పంజపే దనధ్యాయే పర్వణ్యల్పతరంజపేత్ ॥ * ॥ ఇత్యనధ్యాయే అల్పమేవాధ్యయనమేకాం వర్చమితు వ్యక్తమ్ । అతోనిత్యత్వాప్తిశ్చాధ్యయనం నిత్యమేవ కర్తవ్యమ్ । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ నైతికేనాస్త్యనధ్యాయో బ్రహ్మ సత్రంహితత్ స్మృతమ్ । బ్రహ్మ హుతీ హుతం పుణ్యం స్వాధ్యాయశ్చ పషట్యుతమ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదశేః — ॥ వా ॥ అనధ్యాయదివసేష్వప్యేవమేవ అధ్యయనంకర్తవ్యమ్, నిత్యత్వాత్ ॥ * ॥ తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ వేదోపకరణేచైవ స్వాధ్యాయే చైవ నైతికే । నానురోధోఽస్త్యనధ్యాయో హిమమన్తే షుచైవహి ॥ * ॥ స్మృత్యస్తరే — ॥ శ్లో ॥ నానధ్యాయోఽప్తిమన్తాన్తాం రాద్రాణాంచ విశేషతః । పురుషసూక్తేపావమానేఽగృహీత నియమాదృతే ॥ జపనిత్యేచ కామ్యేచ క్రతౌపారాయణేఽపిచ । నానధ్యాయోస్తిమన్తాన్తాం హిమమమన్తే షు సర్వదా ॥ * ॥ ఉజ్జ్వలాయాంచ — ॥ వా ॥ కాపునరసాస్తృతిః , యా బ్రహ్మయజ్ఞేఽప్యనధ్యాయముపదిశతి , మానవేతావద్విపర్యయశ్చూరియతే “ నైతికేనాస్త్యనధ్యాయః ” ఇతి , సామానేయనానధ్యాయోపదేశస్తు బ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్రచరితార్థః । తస్మాత్తాదృశీ స్మృతిర్నృగ్యేతి ॥ * ॥ తథాస్మృతి రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేవతారచనమన్తాన్తాం నానధ్యాయస్సదాస్మృతః । సజ్జన్మితానామన్తాన్తాం వైదికానాం మహామతే ॥ నానధ్యాయ నిరోధోఽస్తి జపకర్మణి సర్వదా ।

నిత్యే జపేచ కామ్యేచ క్రతౌ పారాయణే తథా । నానధ్యాయోఽస్తివే
దానాం గ్రహణేగ్రహణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ప్రారబ్ధే వెదపారాయణే ,
పురుషసూక్తమ్ - త్రిసుపణమ్ - పంచశాన్తిమ్ - రుద్రై కాదశీమ్ -
నిత్యమహం జపిష్యామీతి సజ్జలిప్తవైదికమన్తాః । తాం జపే , ఛన్దః
ల్పావివేదాక్షేప , యజ్ఞమన్త్రైశ్చ , నైమిత్తికవిధౌ , బ్రహ్మయజ్ఞేచ,
నానధ్యయనగర్హోఽస్తిత్యర్థః । స్మృతీసారసముచ్చయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సప్తా
నాం వ్యాహృతీనాంచ గాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా । నిత్యే నైమిత్తికా
మ్యేవ్రతే యజ్ఞేతథాక్రతౌ ॥ ప్రవృత్తేకామ్యకార్యేచ నానధ్యాయ
స్పదాస్మృతః ॥ * ॥ ధర్మో ద్యోతే — ॥ శ్లో ॥ సారాణాం రాద్రమన్తాః
తాం వైదికానాంచ నైత్యేకే । జపహోమాదు కా ర్యేషు నానధ్యాయో
నకామ్యకే ॥ * ॥ ఇత్యాదిబహువి స్మృత్యన్తరవచనానిసన్ది ; తానివిస్తర
భయాన్నలిఖ్యంతే । అతోనిత్యప్రశ్నే అనధ్యాయోనాస్తీతి నిశ్చీయతే ।
నను, “ మనసాచానధ్యాయే విద్యుతిచాభ్యగ్రాయాం స్తనయితావ ప్రా
యత్యే ప్రేతాన్నేనీహారేచ ” “ మానసం పరిచక్షతే । శ్రాద్ధభోజనపవై
కే ” ఇతి స్మరణాన్మనసైవాధ్యయనమనధ్యాయేష్యితి చేన్న “ గ్రామే
మనసా ” ఇతివదమావాప్యాయాం మనసా స్వాధ్యాయమధీయతే త్యశ్ర
వణాత్ , మన్వాదివచనెషు మానసత్వానాఘ్రాణాచ్చ । “ సర్వాష్టాగ్ం
సుయుక్తోఽధ్యయనాదనన్తరోధ్యాయే , తదాగురుకర్తృసు మనసాచానధ్యాయే ”
ఇత్యుక్తమానసాధ్యయనానువాదపవాయం విద్యుదాదిషు మాన
సాధ్యయన వర్జనార్థః । కించ , ఇదం మనసాచానధ్యాయఇతి వచనం
బ్రహ్మయజ్ఞవిషయం నసం భవతి , శ్రాద్ధ భోజన పవైతి జ్ఞాపనాత్ ।
నహి భాజనానన్తరం బ్రహ్మయజ్ఞోఽస్తి , అకృతపాతరాశఇతిస్మృతేః ।
అతో భుక్తసార్థలోపేన తద్విషయమానిసాధ్యయనవజ్జనన్తరణానుపప
త్తే , సర్వాష్టాధ్యయనస్య విహిత మాన సత్వానువాద పవాయం విశే
షవిధానార్థమితి సువ్యక్తం సుధియామిత్యలమ్ .

* అపత్నీకస్య బ్రహ్మ యజ్ఞాద్యనధికారః *

కిచ్చ, “ అయజ్ఞోవాపషః, యోఽపత్నీకః ” “పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినోప్రతమ్” || శ్లో || పశ్చిక్వాస్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్యహం గృహమేధినామ్ || * || ఇత్యాదిభిః పశ్చియజ్ఞా నాంగృహమేధివిష్టత్వా వగమాత్, అపత్నీకస్య యజ్ఞాహాత్వశ్రుతేశ్చ, విధురస్య నబ్రహ్మయజ్ఞాది పశ్చిమాహాయజ్ఞప్రసక్తః । బ్రహ్మచారిభిస్తు కర్తవ్య ఏవ । తథానారదీయే — || శ్లో || సాయం పాతరగ్నికార్యం యథాకాలం జితేద్రియః । కుర్యాత్ప్రతిదినం వణీ బ్రహ్మయజ్ఞంచ తర్పణమ్ || తస్మాత్ప్రయంకాతకంచ వైశ్వదేవమనూపరేత్ । మత్ప్రశ్నౌ పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞైశ్చ మం విదుః || * ||

* అక్లాధ్యయనేనానధ్యాయః *

అక్లాధ్యయనవిషయే స్మృత్యర్థసారే విశేషః — || శ్లో || చతుర్దశ్యప్రమీపర్వప్రతిపద్వర్జితేషుతు । వేదాన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాణిచాభ్యసేత్ || అనధ్యాయస్తు నాక్లెషు నేతిహాసపురాణయోః । నధర్మశాస్త్రైష్వన్యేషు పర్వణ్యేతాని వజయేత్ || * || ఏకధర్మశాస్త్రాదివజ్యత్వస్మరణమభ్యాసవిషయమ్ । అభ్యస్తస్యతు || శ్లో || పర్వసుప్రయతోనిత్యముక్తదానఫలం లభేత్ || * || ఇతి బృహస్పతిస్త్రాణాన్మదోషః । అత్ర మనుః — || శ్లో || వేదాభ్యాసోఽన్వహం శక్త్యా మహాయజ్ఞక్రియామతా । నాశయత్యాశు పాపాని మహాపాతకజాన్యపి || * || అత్ర శిక్షాః — || శ్లో || పాతకపరేన్నిత్యమురఃస్థితేన స్వరేణశార్దూలరుతోపమేన । మధ్యద్వినే కణ్ఠగతేన చైవ చక్రాహ్వాసంక్రద్వితసన్నిభేన || తారంతువిద్యాత్సవనే తృతీయే శిరోగతంతచ్ఛనదాప్రయోజ్యమ్ । మయూరహంసానభ్యుతస్వరాణాం తుల్యేననాదేశశిరోగతేన || మన్తమేవ పతేత్ప్రాతరుచ్చైర్మధ్యద్వినే పరేత్ । ఉచ్చైరేవాపరాహ్ణేతు సన్ధ్యాకాలఉపారమేత్ || * || “ సవా ఏషయజ్ఞస్సద్యః ప్రతాయతే సద్యస్సంతిష్ఠతే తస్యపాక్నాయమవభృథః ” ఇతి శ్రుతేః సన్ధ్యాకాలాత్ప్రా

గేవ బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్య ఇత్యర్థః । సద్యః ప్రతాయతే - నతు యజ్ఞాంత
రవద్యసంతకాలాది నిరీక్షణమ్ । సద్యస్సన్నితే - నతు తద్వత్కాలాంత
రేనమాప్తిః । అవభృథః - సమావసమిత్యర్థః ।

* తపఃకాండవిధిః *

అత్రయోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ జపేద్వేదాదిమేకాగ్రస్తతే
బద్ధాజ్ఞాతిశ్శవైః । బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మవిద్యామధాపివా ॥ జ
ప్తావాప్రణవం శక్త్యా తతస్తర్పణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆత్మమేధితే, విష్ణుధర్మో
త్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆదావేదం సమారభ్య తథోపర్యుపరిక్రమాత్ । య
దధితేనస్వహం శక్త్యా బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥
ఋక్సామాధర్వవేదోక్తా జపేత్సన్త్రాన్యజాంపిచ । జపిత్యైవం తతః
కుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ యజుశ్శాఖినాంతు కాణ్డానుక్రమ
ణ్యాం కాణ్డఋషితర్పణముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అథ కాణ్డఋషీనేతానుదకాజ్ఞా
లిభిశ్శుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యం మన్తైః పర్వాప్తమీషుచ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కవద్విస్వామీ — ॥ శ్లో ॥ కాణ్డర్షితర్పణం నిత్యముపేతేనని
వీతినా । వార్యజ్ఞలిభిరవైశ్చ కార్యం పర్వాప్తమీషుచ ॥ తదేవమ్, త
ర్పణంతు ద్విజః కుర్యాత్ప్రతిత్యహం సాంతకస్తతః । దేవేభ్యశ్చ ఋ
షిభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ యథాక్రమమ్ ॥ ఋషీ ప్రజాపతిముఖా స
స్తర్ప్యద్విజసత్తమః । తతః పరం ద్వితీయమ్యవాగ్యతః ప్రవిశేర్గహమ్ ॥
ఇతి శాతాతపాక్షిభిరుక్తేషు తర్పణేషు స్వశాఖావ్యవస్థా అనుసంధాతవ్యా ।

* వేదాభ్యాసవిధిః *

దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయేతు తథాభాగే వేదాభ్యాసో విధీయ
తే । వేదస్వీకరణం పూర్వం విచారోభ్యసనం జపః ॥ తద్దానంచైవ శి
ష్యేభ్యో వేదాభ్యాసోహి పఞ్చధా । సమితుష్ప కుశాదీనాం సకాల
స్సముదాహృతః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాగ్నిసూ
ర్యదైవత్యాన్ జపేత్సన్త్రాన్ సమాహితః । వేదార్థానధికేచ్ఛేచ్ఛ శా
స్త్రాణి వివిధానిచ ॥ * ॥ అయంచ శాస్త్రాభ్యాసో వేదావిరోధేన కా

రః, అన్యథాదోషశ్రవణాత్ ॥ తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ యోఽనధీత్య
 ద్విజోవేదానన్యత్ర కురుతేశ్రమమ్ । సజీవన్నేవశూద్రత్వ మాశుగ
 చ్ఛతిసాన్వయః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యథాదారుమయోహస్తీ
 యథాచర్మమయోమృగః । తథావిప్రీఽనధీయానస్త్రీయస్తై నామధార
 కాః ॥ * ॥ సారసముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ అనధీత్యత్రయ్యాంవిప్రాయే
 హిశాస్త్రమధీయతే । సర్వాభరణనధాగ్గానగ్నాః స్త్రీయశ్చవధ్రువమ్ ॥ * ॥
 విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ అధీతమపి యోవేదం విముఞ్చతి యదాన
 రః । భూరిణహం సతు విజ్ఞేయో వియోనిమధిగచ్ఛతి ॥ * ॥ అతోద్వితీ
 యభాగే గృహస్థేన వెదస్యావిస్తరణార్థం వెదాభ్యాసఃకారః । అ
 న్యథా “ అధీతన్యచనాశనమ్ - పురుషవేదోబ్రహ్మజ్ఞమ్ ” ఇతి
 యాజ్ఞవల్క్యగౌతమాపస్తంబాదిభిరధీత వెదనాశే దోషస్తరణాత్ । తథా
 సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ అధీత్యవిధివత్పూర్వమృషిమాచార్యతశ్శుభాత్ ।
 అనన్తరం యథాఽధ్యయః కర్తవ్యోధీమతాద్రువమ్ ॥ తతఃక్రమమధీయా
 త స్వరసంసౌరసంయుతమ్ । పదక్రమవిశేషజ్ఞో వర్ణక్రమవిచక్షణః ॥
 స్వరమాత్రా విభాగజ్ఞో గచ్ఛేదాచార్యసమ్పదమ్ ॥ * ॥ శిష్యాయామ్ —
 ॥ శ్లో ॥ యోఽనధీత్య ద్విజోవేదానన్యత్ర కురుతేశ్రమమ్ । సజీవన్నేవ
 శూద్రత్వ మాశుగచ్ఛతి సాన్వయః ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ నజాతు పర
 శాఖోక్తం బుధఃకర్త సమాచరేత్ । ఆచరణపరశాఖోక్తం కర్తారణ్ణఃప్ర
 కీర్తితః ॥ యదామాతం స్వశాఖాయాం పారకమవిరోధిచ । విద్వ
 ద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహూతాది కర్తవత్ ॥ యస్యయావత్స్వసూ
 త్రోక్తం స్వల్పంవా యదివా బహు । తస్యతావతిశాస్త్రా క్లేకమతేన
 ర్వం కృతంభవేత్ ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్ధతే ।
 బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ శాఖనామపి స
 ర్వేషామభావే స్వప్రయోగినామ్ । ఆపస్తంబేన మాగ్నేణ కర్తవ్యం మ
 నురబ్రవీత్ ॥ శ్రుతి స్మృతీతు విప్రీణాం చక్షుషీద్వేవినిర్మితే । కాణస్త
 త్రైకయాహీనో ద్వాభ్యామన్ధఃప్రకీర్తితః ॥ అధీత్యచతురోవేదాన

షడంగ పదక్రమాత్ । స్మృతిహీనానశోభంతే చద్వైహీనేవశర్వరీ ॥ అధిత్య
విధివన్విష్టో వేదార్థం నవిచారయేత్ । ససాన్వయశ్శూద్ర సమః పాత్ర
తాం నప్రపద్యతే ॥ వేదశాస్త్రార్థ తత్పజ్ఞోయత్ర యత్రాశ్రమేవసేత్ ।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి నరకంచ నగచ్ఛతి ॥ ధర్మ్యంయశ్శస్యమాయుష్యం
పుణ్యంస్వర్గ్యం తతైవచ । ధారణార్థర్మశాస్త్రీస్యబ్రహ్మలోకమవాప్ను
యాత్ ॥ శ్రుతిహీనమధీతం యన్నేహాముత్రచతద్భవేత్ । శ్రుతంతుకే
వలమపిసముద్ధారాయకల్పతే ॥ సముచ్చితం స్తోకమపి శ్రుతాధీతం విశి
ష్యతే ॥ జ్ఞానంకర్మచ సంయుక్తం ముక్త్యర్థం కల్పితంయథా । అధీతం
శ్రుతిసంయుక్తం తథాశ్రేష్ఠం నకేవలమ్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
స్వరమాత్రావిహీనంతు పదాక్షర వివర్జితమ్ । న్యూనాతిరిక్తం యత్కిం
చిదాభిర్గీర్భిరుదీరయేత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపః కర్మాత్మకాని
వై । యానితేషామశేషాణాం కృష్ణానుష్ఠరణంపరమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్ప
ర్వేషాం కర్మణామస్తే ప్రాయశ్చిత్తార్థం శ్రీకృష్ణస్తరణమేవకర్తవ్యమ్ .

— శ్రీ సమిత్పూర్వద్యహరణ విధిః ౬ —

తత్రసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ సమిత్పూర్వకుశాదీని శ్రోత్రియస్వయ
మాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మకుర్వత్ పతత్యధః ॥ * ॥
శ్రీవిష్ణుమద్దిరే — ॥ శ్లో ॥ అరణ్యాద్వాగృహోద్వాపి విక్రీతాన్యాపణ
స్థలాత్ । అయాచితాని పుష్పాణి లబ్ధాన్యహాణినార్చనే ॥ తాన్యభ్యం
పర్యుషితం జన్తుదూషితం పాదలక్ష్మితమ్ । స్నానంస్పృష్టం తథాఽస్పృశ్యై
ర్నితంచ ప్రతిలోమజైః ॥ * ॥ తులసీమాహాత్యై — ॥ శ్లో ॥ ఉత్త
మం స్వార్జితంపుష్పం మధ్యమం వన్యముచ్యతే । అధమంతు క్రయక్రీ
తం పారక్యమధమాధమమ్ ॥ హస్తానీతం పటానీతం స్వయం పతితమేవ
వా । దేవారామోద్భవం పుష్పం గృహదేవాయనార్చయేత్ ॥ అయనే
హ్యుపరాగేచ భౌమభార్గవభానుషు । నాహరేత్తులసీపత్రం గృహదేవ
ార్చనేబుధః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ అగ్ర పుష్పాణిచాన్యాని
హ్యగ్రపత్రస్థితానిచ । నిర్గఢానిచపుష్పాణి సర్వాణ్యేతాని వర్జయేత్ ॥

స్మృత్యంతరే — || శ్లో || ఆరవారేచ శుక్రేచ మన్వాదిషుయుగాదిషు,
 నాహరేత్తులసీపత్రం మధ్యాహ్నోత్పరతస్తథా || సజాగ్రన్త్యాం పక్ష
 యోరన్తై ద్వాదశ్యాం నిశిసన్ధ్యయోః | తులసీం యెవిచిన్వన్తి తేకృన్వన్తి
 హరేశ్శిరః || * || తథాలన్యత్ర — || శ్లో || భృగ్వరాగ్జారకేవా
 రే ద్వాదశ్యాం పఞ్చపర్వసు | నాహరేత్తులసీపత్రం నన్దాయాం శ్రవ
 ణేపిచ || * || మహాభారతే — || శ్లో || తులసీపత్రమాదాయ మద్భక్తో
 యత్రగచ్ఛతి | తమేవానుగమిష్యామి యథాశౌర్వతస్సలార్భకమ్ || తు
 లస్యానుదినందేవం యోర్చయెద్దరుడధ్వజమ్ | జన్మమృత్యుజరాదుః
 తైముక్తోముక్తి మవాప్నుయాత్ || * || మాఘమాహాత్యే — || శ్లో ||
 మణికాఞ్చనపుష్పాణి ముక్తావైడూర్యకానిచ | తులసీపత్రదానస్యక
 థాం నాహన్తి పోడనీమ్ || * || తులసీస్తవే — || శ్లో || సుమజ్జరీదత్తై
 ర్యుక్తైకోమలైస్తులసీదత్తైః | యెశుర్వన్తిహరైఃపూజాం తేకృతాఢ్యాకలా
 యుగై || శుష్కంపర్యుషితంవాల్లర్ధ్రం కాఢ్యంవా తులసీదళమ్ | అర్చ
 నేవాసుదేవస్య లక్షకోటిగుణంభవేత్ || తులసీగ్రహణంశస్తం విష్ణోరర్చ
 నహేతవే | వర్జ్యం పర్యుషితం పుష్పం నవర్జ్యం తులసీదళమ్ || * || దేవ
 లస్తుతౌ — || శ్లో || వర్జ్యం పర్యుషితం తోయం నవర్జ్యం జాహ్నువీజ
 లమ్ | అన్యత్పర్యుషితం వర్జ్యం నవర్జ్యం పద్మపుష్పకమ్ || * || శ్రీ భగ
 వానాహవాన్ — || శ్లో || సర్వేషాంచైవపుష్పాణాం పత్రాణాం చై
 వసున్దరి | ఆధిక్యం తవదేవేశిప్రీతోహం తవదర్శనాత్ || శుష్కేపర్యు
 షితైర్వాపికాఢ్యమూలమృదాదిభిః | అర్చనాన్యమవిమృశ్య సదాశుద్ధిర్భవి
 ష్యతి || * || నమస్కారమన్త్రైః || శ్లో || యన్త్యాలే సర్వతీర్థాని యన్మధ్యే
 సర్వదేతాః | యన్దగ్రేసర్వవేదాశ్చ తులసీంత్యాం నమామ్యహమ్ || * ||
 గ్రహణమన్త్రైః — || శ్లో || తులస్యమృతసమ్భూతే సదాత్వంకేశవప్రి
 యే | కేశవాధ్యం లునామిత్యాం వరదాభవ శోభనే || మోక్షైకహేతో
 ధర్మరణి ప్రసూతే విష్ణోస్సమస్తస్య గురోః ప్రియేతే | ఆరాధనార్థం పురు
 షోత్తమస్య లునామిపత్రం తులసిక్షుమస్వ || ప్రసీదమమ దేవేశి ప్రసీదహ

రి వల్లభే । క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసిత్వం ప్రసీదమే ॥ * ॥ మాఘమా
హాత్యే — ॥ శ్లో ॥ పుష్కరాదీని తీర్థాని గణ్ణాద్యాసస్రితస్తథా । వాసు
దేవాదయోదేవావసన్తి తులసిదళే ॥ * ॥ బ్రహ్మణ్ణే — ॥ శ్లో ॥ తావద్ద
జన్తి పుష్పాణి మాలత్యాదీని భాసురి । యావన్నప్రాప్యతే పుణ్యాతు
లసి విష్ణువల్లభా ॥ తతః ప్రదక్షిణీకృత్య తులసిమాహారేద్బుధః ॥ * ॥ శ్రీ
విష్ణురహస్యే — ॥ శ్లో ॥ సకృదభ్యర్చ్యగోవిందం తులసావైవమానవః ।
ముక్తిభాగీ నిరాతజ్ఞః కృష్ణస్యానుచరో భవేత్ ॥ * ॥ మార్గలయః —
॥ శ్లో ॥ నాక్షతైరచయేద్విష్ణుం నశమ్భుం శభ్వవారిణా । నార్చయేద్దూ
ర్వయామగాం నతులసాసురావరమ్ ॥ * ॥

* వజ్రపుష్పాణి *

పాడ్యే — ॥ శ్లో ॥ కేశకీటాపవిధానిశీణాపర్వపితానిచ । భు
గ్నపత్రం నచగ్రాహ్యం క్రిమిదప్తంచ నాహరేత్ ॥ వజ్రయెదుర్ణనాభే
న వానతం యదిశోభనమ్ । స్థలజం నోద్ధరేత్పుష్పం ఛేదయేజ్జలజంనతు ॥
యాని స్పృష్టానిచాస్పృశ్యైలోకాయక్తైశ్చ వజ్రయేత్ ॥ * ॥ శ్రీ
విష్ణురహస్యే — ॥ శ్లో ॥ నిషిద్దైర్దుష్ఖదైదేవం నార్చయేత్ కదాచన ।
నశుమ్రోఃపూజయేద్దేవం కుసుమైర్మమహీగతైః ॥ నవిశీణాదలైశ్చిష్టేర్నా
శుభైర్నావికాసిభిః ॥ పూతిగంధోగ్రగంధానిహ్యేమ్రగంధాని వర్జయేత్ ॥ * ॥
యత్తు హరీతవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్నానంకృత్వాతుయేకేచిత్పుష్పం
గృహ్ణాన్తియేద్విజాః । దేవతాస్తన్నగృహ్ణాన్తి తన్నగృహ్ణాన్తి మానుషాః ॥
పితరస్తన్నగృహ్ణాన్తి భస్తీభవతికాన్తవత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్మధ్యాహ్నస్నానా
భిప్రాయమ్ ॥ శ్లో ॥ స్నానంకృత్వాతు మధ్యాహ్నపుష్పాణి ననమాహ
రేత్ ॥ * ॥ ఇతినిషేధప్రకారేః । శ్రీవిష్ణురహస్యేచ — ॥ శ్లో ॥ యైకక
పుష్పైస్త్రిలోకేశమచయన్తి జనార్దనమ్ । తేభ్యః క్రుద్ధోఽక్షయందుః
ఖంక్రోధాద్విష్ణుః ప్రయచ్ఛతి ॥ * ॥ శ్రీ వారాహ — ॥ శ్లో ॥ అన్య
దేవాథాసన్నిష్టైర్యోనరోమామథార్చయేత్ । తెనైవతుమహాభాగమజ్ఞూ
కత్వం ప్రజన్తితే ॥ జన్మద్వయంతువైమూఢాశ్శూద్రతాంయాన్తి తేని

రాః ॥ కుసుమానాం నివేద్యానాం గంధమాఘ్రాతియోనరః । సపూతిగంధ
సంయుక్తః కుస్మీచైవ ధరేశుభే ॥ అసూత్రగ్రథితం పుష్పమస్నేహాత్తం త
థోదనమ్ । అవాలుకాయతం తోయం సర్వం పర్యుషితం భవేత్ ॥ నప
ర్యుషితదోషోఽస్తి తీర్థతోయస్యనిత్యశః ॥ * ॥ వైష్ణవ ధర్మశాస్త్రే—
॥ శ్లో ॥ పుష్పాలాభే తులస్యాస్తు పత్రైర్నామర్చయేద్బుధః । పత్రాలా
భే శిఫాభిస్తు శిఫాలాభే శిఫాలవైః । లవాలాభే మృదాతత్ర భక్తిమానర
చయేత మామ్ ॥ * ॥ నారదీయ — ॥ శ్లో ॥ హరేరభ్యచనాయాంచ
తులసీసాధనం పరమ్ । అలాభే తుళసీనాంచ తన్నామగ్రహణం పరమ్ ॥
భగవానరవిద్యాక్ష స్సస్తుష్యతి సహస్రథా ॥ నపక్షై రాపికల్వైరై ర్నహే
మకుసుమైరపి । తథాతుష్యతి గోవిన్దో యదైవ తుళసీదళైః ॥ అన్యదైవ
తసంకల్పైర్హ్యైర్చయేద్గరుడధ్వజమ్ । సపననరకంయాతి యావదాభూ
తసంప్లవమ్ ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ సంగృహ్యతులసీం భక్త్యా సర్వాభీష్టఫ
లప్రదామ్ । తులస్యైవ హరేఃపూజాం యెకుర్వన్తి నరాభువి ॥ తేకృ
తార్థా నరశ్రేష్ఠతస్మాత్త్వమపి తతురు । తస్మాత్తులస్యాసదృశం నచ
భూతం నభావిచ ॥ తులసీకాననామోదవాసితా యత్రమారుతాః । నత
త్ర ధరణీభాగే చరన్తి యమకిజురాః ॥ తులసీ తులసీత్యేవం నామా
న్యైవర్తయన్తియే । తేవిష్ణు లోకమాసాద్య పశ్యన్తి గరుడధ్వజమ్ ॥ ద
ర్శనాచ్చృణోత్యాత్మర్కాత్ స్మరణాతీర్తనాదపి । పునాతితులసీపుణ్యాద
శపూర్వాదశాపరాః ॥ తులసీకాననం యత్ర యత్రవాహరికీర్తనమ్ ।
తత్రైవాపై హరిఃశ్రీమా శశ్ణుచక్రగదాధరః ॥ తస్మాత్పరాశరత్వం చ
సర్వదా తులసీదళైః । నారాయణమిహోరాధ్యప్రాప్యసేవరమంపదమ్ ॥
యథాహితులసీమాన్యో విష్ణోర్భవతి సర్వదా । తదైవై కాదశీవిష్ణుం సన్తా
పయతి సన్తతమ్ ॥ తులసీదల సంమిశ్రం తీర్థం తోయేన సంయుతమ్ । ది
వసేదివసేయేతు భుజ్జితేతేహివైష్ణవాః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ద్వి
తీయకాలేకర్తవ్యం తులస్యాహరణంద్విజైః । అన్యకాలే నకర్తవ్యమిత్యే
వమసురబ్రవీత్ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ కాలే ద్వితీయేసంప్రాప్తేతు

లసీంగ్రాహయేద్విజః । అన్యకాలేషు నగ్రాహ్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ .

— శ్రీ అథ కుశోత్పాటనాదివిధిః ౯ —

తత్రశౌనకః — ॥ శ్లో ॥ శుచాచేశే శుచిర్భూత్వాస్థిత్యాపాగ్ర
గుత్తరాముఖః । ఓహారైశ్చైవమస్త్రేణకుశాఃస్పృశ్యాద్విజోత్తమైః ॥ * ॥
కుశోత్పాటనమన్త్రమాహనవ — ॥ శ్లో ॥ విరిఞ్చనసహితృన్న
పరమేష్ఠినిసగజ । నుదసర్వాణిపాపాని దర్శస్వస్తికరోమమ ॥ * ॥ అ
త్ర కాలమాహ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ మాసేనభస్యమావాసాస్య తస్యాం
దర్శవచ్చయోమతః । అయాతయామాస్తే దర్శానియోజ్యాఃస్యః పునఃపు
నః ॥ దేవార్థాప్రాజ్ఞుభోదర్శాపిత్రగ్ధాదక్షిణాముఖః । ఛిత్వ
పవీతీప్రాచీనావీతీతాన్నిక్షిపేత్ప్రథక్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ మన్తాః
కృష్ణాజినం దర్శాబ్రాహ్మణాశ్చవిశేషతః । అయాతయామాస్తేసర్వే
నియోజ్యాఃస్యఃపునఃపునః ॥ * ॥ అయాతయామాః - అగతరసాః । వృద్ధ
వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ కాశస్తుర్రోద్రో విఖ్యాతః కుశోబ్రాహ్మస్తథాస్తృ
తః । ఆహోదర్శస్సమాఖ్యాతో విశ్వామిత్రస్తువైశ్ణవః ॥ కుశాలాభైశ్చ
వాలశ్చ విశ్వామిత్రోఽగ్రవాయవః । దూర్వాశ్చైతేషు యెలభ్యాస్తైఃకర్ష
ణీసమాచరత్ ॥ శ్రుతిస్తృతిషు మిత్రత్వాద్విద్యపాణాంవిశ్వకర్మణామ్ ।
విశ్వాంహసామమిత్రత్వాద్విశ్వామిత్రశ్రుతిస్తృతః ॥ దుస్సప్తనాశక
రణాన్దుశ్శబ్దాచ్చరనాశనాత్ । దుస్సప్తనాశకరణాదేషామార్వత్యుదా
హృతా ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ నవభిసప్తభిదైభిః పంచభిశ్చ
క్రమాత్కృతః । కూర్చశ్రేష్ఠోమధ్యమశ్చ కనీయానితచ స్తుతః ॥ * ॥
స్తృతిరతావత్థ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహనికర్తృభిః కుశోద్ధారఃప్ర
శస్యతే । నపూర్వేమాధ్భృతకుశా యోగాగ్నిశ్చైవోత్తరేషుచ ॥ పవిత్రం
స్వణఃమజినం రూప్యంతామ్రంచ సీసకం । వసుధాగౌస్తథావిహోనియో
జ్యాఃస్యఃపునఃపునః ॥ కుశాగ్రైస్తర్పయేద్దేవామనుష్యామశుశుభ్య
తః । ద్విగుణీకృత్యమూలాగ్రైఃపితౄణాంతర్పయేద్విజః ॥ సపిణ్డీకర
ణాదర్వాగ్రృజదైర్భర్తృక్రియాః । పరతోద్విగుణైరేవ దైవకర్మసదన్లు

భిః ॥ భిన్నమూలాగృహీతవాః ప్రస్తరార్థంకుశోత్తమాః । అగ్నికార్య
చయాగేచ సమూలాపరివజాయెత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సమూ
లశ్చభవేద్దర్భః పిత్థాణాం శ్రాద్ధకర్తృణి । మూలేనలోకాజయతి శక్ర
స్యచ మహాత్మనః ॥ * ॥ ఏతదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధవిషయమ్ । యతస్సపవాహ
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేకుశాగ్రాహ్యో స్సమూలాయజ్ఞకర్తృణి । బహిలూనా
స్సకృత్ప్రక్షానాస్సర్వత్ర పితృకర్తృణి ॥ * ॥ ఇతి । బహిలూనాః - ఉప
మూలలూనా ఇత్యర్థః । తతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలేతథాలూనాః శ్రా
ద్ధార్థేతుకుశాః స్మృతాః । తథాశ్యామాకనీవారౌ దూర్వాచ సముదాహృ
తా ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మణ్ణాదివచనమనేకోద్దిష్టశ్రాద్ధాది విషయమిత్యవగ
త్యవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యంమూలేన మధ్యేన మానుషంతు ప్రయత్నతః । దే
వకర్తృకుశాగ్రేణ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా ॥ కుశాః కాశాస్తథాదూర్వా
యవాప్రీహయ ఏవవా । బల్బజాః పుణ్డరీకాణి సప్తథా బహిరుచ్యతే ॥ .

— శ్రి పవిత్ర విధిః శ్రి —

శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ జపే షణ్మూలే తథా దానే స్వాధ్యాయే
పితృతర్పణే । అశూన్యంతు కరం కుర్యాత్సవణంరజతైః కుశైః ॥ * ॥
నారదః — ॥ శ్లో ॥ నరూప్యంకేవలంధార్యం దైవే పిత్ర్యేచకర్తృణి । అ
నామికాధృతంహేమ తర్జన్యాధారయెత్తు తత్ ॥ * ॥ చంద్రికాయామ్ —
॥ శ్లో ॥ యజ్ఞో పవీతే మాజ్ఞాంచ తథాకుశ పవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంథిం
విజానీయాదన్యత్రతు యథారుచి ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ సంత్యజ్య
వైష్ణవం మార్గం బ్రహ్మమాగ్ధవినిస్సృతమ్ । సకృత్ప్రదక్షిణీకృత్యపవి
త్రమభిధీయతే ॥ తదేవద్విగుణీకృత్యబ్రహ్మగ్రంథినిధీయతే ॥ చతు
రణ్శుశ మగ్రం స్యాద్దగ్ధి రేకాణ్శుళోభవేత్ । ద్వ్యణ్శుశం రజ్జువలయం
పవిత్ర స్యతులక్షణమ్ ॥ త్రిభిదభైశ్శాన్మికర్తృ పశ్చభిః పాష్టికం త
థా । పశ్చభిశ్చాభిచారంతు కుర్వకుర్యాత్పవిత్రకమ్ ॥ * ॥ రత్నా
వశ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ శూద్రః పవిత్రమజ్ఞానాత్ జ్ఞానాద్వా యదిధార
యెత్ । సపాపాత్మామహాఘోరే చిరంతిష్ఠతిదారుణే ॥ కుతూహలేన వా

శూద్రః పవిత్రం ధారయే ద్యది । సపచ్యతే మహాఘోరే సుచిరం నరకా
గ్నిభిః ॥ దేవబ్రాహ్మణకార్యేషు శూద్రశ్చైచ్ఛ్రద్భక్తిమాణా భవేత్ । స్వ
ణాఙ్ఘ్రీయకం ధృత్వా తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ శూద్రః పవిత్రమజ్ఞానాత్ జ్ఞానాద్వా యదిధారయేత్ । సకులో
నరకం యాతి సద్యశ్చణ్డాశతాం వ్రజేత్ ॥ తస్మాత్పవిత్రం సతతం ద్విజై
ర్వేదపరాయణైః । కర్మానుష్ఠాన నిరతైర్ధార్యం నేతరజాతిభిః ॥ * ॥ స్మృ
తిసంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమం లఙ్ఘయేత్పర్వద్విత్వీయం నతులఙ్ఘ
యేత్ । తయోస్తు పర్వతోర్మధ్యే పవిత్రం ధారయేద్బుధః ॥ * ॥ భరద్వా
జః — ॥ శ్లో ॥ కూర్చేనవా పవిత్రేణ యేన కర్మాణికారయేత్ । తస్య
గ్రంథివిసృజ్యైవ కర్మా నై తత్పరిత్యజేత్ ॥ పవిత్రకూర్చయోస్త్యాగే స
గ్రన్థోస్తుప్రచూరతః । ఉపవాసంచ రేదేకముపవాసత్రయంతువా ॥ * ॥
ధీసూర్వే ఉపవాసత్రయమితి గ్రాహ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ ఉర్ధ్వాగ్రం ప్ర
క్షిపేత్కూర్చం గలన్త్యాం కలశేషుచ । తతస్సంప్రీక్షణం కుర్యాత్తదగ్రే
ణద్విజోత్తమః ॥ అగ్రైశ్చైశ్చాస్థితోదర్భస్తపావృద్ధికరోహిసః । మధ్యే
వైవప్రజాకామో మూలేనర్వాభాసాధకః ॥ * ॥ ఏవంఫలభేదేన పవి
త్రధారణే స్థానభేద ఉక్తః । పవిత్రంత్వనామికామూలపవ ధార్యమ్ ।
హరితః — ॥ శ్లో ॥ పథిదభాశ్చిత్తా దభాయేదభాయజ్ఞభూమిషు ।
వరణాసనపీఠాధాష్టద్గర్భాపరివర్ణయేత్ ॥ యైఃకృతఃపిణ్డనిర్వాపఃశ్రా
ద్ధంవా పితృతర్పణమ్ । విష్ణుశ్రాదిషు యేదర్భాస్తైషాం త్యాగోవిధీయ
తే ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేచ యేదర్భాః యేదర్భాః పితృతర్పణే । అమేధ్యలిప్తాయే
దర్భాస్తైషాం త్యాగోవిధీయతే ॥ అమేధ్యాని - వసాదీనిద్వాదశమలాని ।
॥ శ్లో ॥ అపూతైస్తు గృహీతాయే యేచచ్ఛిన్నా నవైస్తథా । క్వధితానగ్నిద
ధ్ధాంశ్చ కుశాయత్నైవర్ణయేత్ ॥ నీవీమధ్యే స్థితాస్త్యాజ్యా యజ్ఞభూమి
స్థితాస్తథా । ఛాయాయామశుచాదేశే యేదర్భాస్తావిసర్జయేత్ ॥ * ॥
అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేజపేచైవ బ్రహ్మగ్రంథిర్విధీయతే । భోజ
నేవర్తుఃప్రొక్త ఏవం ధర్మో నహీయతే ॥ * ॥ పవిత్రమత్ర బ్రహ్మగ్రంథియు

క్రమ, తదేవ శూద్రాదేర్వజ్యమ్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
సప్తభిదర్భపుష్కలైః కుర్యాద్బాహ్నిమ్ పవిత్రకమ్ । పంచభిః క్షుత్రి
యస్యాక్తం చతుర్భిశ్చ తథావిశః ॥ ద్వాభ్యాం శూద్రస్య విహితమస్త
రాణాం తదైవచ ॥ నీవీమధ్యేచ యెదర్భాబ్రహ్మసూత్రైచ యెక్మతాః ।
పవిత్రాన్తాన్ద్విజానీయాద్యథా కాయస్తథాకుశః ॥ పవిత్రం కర శాఖా
స్థం దక్షిణే శ్రవణేన్యసేత్ । నాన్యత్ర నిక్షిపేద్దేహే నిక్షిప్తంయదిత్య
జేత్ ॥ * ॥ అతో నీవ్యాం కేవలదర్భా ఏవ స్థాప్యాః । అత్రకాశికః —
॥ శ్లో ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ ధార్యమాణేన నిత్యశః । నస్పృశన్తీహపా
చాని శ్రీశ్చగాత్రేషు తిష్ఠతి ॥ గవాం వాలపవిత్రస్య సౌవణస్య తదై
వచ । నబ్రహ్మగ్రన్థినియమో ధారయేత్తు యథా తథా ॥ గవాం వాలప
విత్రేణ సన్ధ్యేపాస్తం కరోతియః । జపఃపూజామాగ్నికార్యాణి తస్యాక్ష
యఫలం భవేత్ ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ జపకర్మహరాహ్యేతే అసు
రావ్యక్తరూపిణః । పవిత్రకృత హస్తస్య విద్రవన్తి దిశోదశ ॥ * ॥ గోవి
లః — ॥ శ్లో ॥ వజ్రం యథా మహేన్ద్రస్య శూలం హస్తే పినాకినః ।
సుదశనం యథా విష్ణో స్తథా విప్రకరే కుశః ॥ అప్రసూతాః స్మృతాద
ర్భాః ప్రసూతాస్తు కుశాః స్మృతాః । సమూలాః కుతపాః ప్రిక్తా భిన్నా
గ్రాస్తృణ సంజ్ఞితాః ॥ కుశాః కాశా యవాదూర్వా గోధూమాశ్వాథకు
స్వరాః । ఉశీరా వ్రీహయోమాజ్ఞోదశదర్భాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ దేవ
లః — ॥ శ్లో ॥ కుశదర్భాచ గోవాలపవిత్రం కనకం తథా । నపపంచ
త్రిసంయుక్తమగ్రంతు చతురజ్ఞుశమ్ ॥ వలయం ద్వ్యజ్ఞుశం పోక్తం
గ్రన్థిరేకాజ్ఞుభోభవేత్ ॥ అజ్ఞుష్ఠేతు పితు ర్నాశస్తర్జనాన్యం మరణంభవే
త్ । మధ్యమేపుత్రనాశశ్చ కనిష్ఠే సర్వదోషకృత్ ॥ తస్మా తస్రప్ర
యత్సేనానామికాయాంతు యోజయేత్ ॥ కూర్చాంస్తు త్రివిధానాహు
రుత్తమాధమ మధ్యమా ॥ సప్త పంచుత్రయోదర్భా గ్రన్థిరేకాజ్ఞులో
భవేత్ ॥ దక్షిణావర్తితోగ్రన్థిః కూర్చాగ్రం చతురజ్ఞులమ్ । తస్మాలే
హ్వాదశాజ్ఞుత్యే త్రివిధఃకూర్చఉచ్యతే ॥ ఉర్ధ్వాగ్రఃపుష్టిదఃప్రిక్షోహ్య

ధోగ్రశ్శాన్తికర్తృణి । అస్తః కూర్చోహిక ర్తవ్య స్తవ్యభిచారే ద్విజోత్త
మైః ॥ కుశాఃకాశా ఉశీరాశ్చ దూర్వాశ్చ ప్రీహ యస్తథా । విశ్వామి
త్రాఃకుశాశ్చైవ సప్తదర్భాః ప్రకీర్తితాః ॥ సప్తవింశతి దర్భైర్వా ప
కవింశతిభిస్తథా । దశపశ్చభిరేవాథ కూర్చం కుర్వీత బుద్ధిమాన్ ॥ * ॥
దక్షః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం విశేషేణ విశ్వామిత్ర కుశౌష్ఠ్య
తా । నృపాణాం మాజ్ఞేదర్భాచ వైశ్యానాముశిరంస్త్వతమ్ ॥ శూద్రా
ణాంచ తథాదూర్వా విపరీతేకులక్షయః ॥ * ॥ దత్తాత్రేయః — ॥ శ్లో ॥
అపవిత్రకరంకర్తృ విప్రస్య విఫలం భవేత్ । అపవిత్రకరోవిప్రః కుర్యా
తౌర్కనవైదికమ్ ॥ తస్య కర్తాణి సర్వాణి నిష్ఫలాని భవన్తిహి ॥

— శ్రీ పోష్యవర్గవిచారః శ్రీ —

తత్రదక్షః ॥ శ్లో ॥ తృతీయేతు తథాభాగే పోష్య వర్గాధాచిస్త
నమ్ । ద్రవ్యంహినిర్వపేత్తైషాం విద్యమానధనోగృహీ ॥ * ॥ మనుశ్చ —
॥ శ్లో ॥ మాతాపితా గురుభ్రాతా ప్రజాదీనస్సమాశ్రితః । అభ్యాగ
తోఽతిథిశ్చాగ్నిః పోష్యవర్గఉదాహృతః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మా
తాపితాతథాభ్రాతా గురుర్భార్యేతి భేదతః । భరణం పోష్యవర్గస్యప్రశ
స్తం స్వర్గసాధనమ్ ॥ నరకం పీడనేతస్య తస్మాద్యత్నైవ తంభరేత్ ॥ స
జీవతియ ఏవైకో బద్ధభిశ్చోపజీవ్యతే । జీవంతాపిమృతాస్త్యన్యేపురుషాః
స్వాదరంభరాః ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ వా ॥ యోగక్షేమాధామీశ్వర
మధిగచ్ఛేన్నాన్యత్ర దేవగురుధార్మికేభ్యః ॥ * ॥ యోగః - అలభ్య
లాభః, క్షేమః - లబ్ధస్యపాలనమ్, ఈశ్వరః - రాజా .

— శ్రీ బ్రాహ్మణాదివృత్తయః శ్రీ —

వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతిభ్యోధనం లిప్సేత్ప్రకృష్టైభ్యోవిశేష
తః । అపివా జాతిమాత్రే భ్యో నతుశూద్రాతౌథం చన ॥ * ॥ ప్రకృ
ష్టైభ్యః - స్వధర్మవర్తిభ్యః ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యాత్రామాత్ర
ప్రసిద్ధ్యర్థం హైవ కర్తృభిరగహితైః । అక్షేపేన శరీరస్య కుర్వీతధనసంచ
యమ్ ॥ * ॥ కర్తృభిః - యస్య యాని వృత్త్యర్థాని తైరిత్యర్థః । తానిచతేనై

వదర్శితాని ॥ శ్లో ॥ అధ్యాపనం చాధ్యయనం యజనం యాజనం తథా ,
 దానం ప్రతిగ్రహత్యైవ షట్కర్మాణ్యగ్రజప్తనః ॥ షష్టాంతుకర్మణాం
 మధ్యే శ్రీణికర్తాణి జీవికాః । యాజనాధ్యాపనేవైవ విశిష్టాచ్చప్రతిగ్ర
 హాః ॥ * ॥ అనేనాధ్యయనాదీని శ్రీణ్యేవావశ్యకర్తవ్యానీతు్యక్తం భవ
 తి । తథాగౌతమః — ॥ వా ॥ ద్విజాతీనామ్ అధ్యయనమ్ ఇజ్యా దానమ్,
 బ్రాహ్మణస్యాధికాః, ప్రవచనయాజనప్రతిగ్రహాః, పూర్వేషునియమ
 ఇతి ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రయోధర్మనివర్తనై బ్రాహ్మణాశ్చ
 త్రియం ప్రతి । అధ్యాపనం యాజనంచ తృతీయశ్చ ప్రతిగ్రహాః ॥ వై
 శ్యం ప్రతితత్యైవై నివర్తేరన్నితిస్థితిః ॥ శస్త్రాస్త్రీభృత్త్వం క్షత్రస్య
 వణిక్పశుకృషీవిశః । ఆజీవనార్థం ధర్మస్తు దానమధ్యయనంయజిః ॥ * ॥
 శస్త్రాస్త్రీభృత్త్వమ్ - ప్రజాపాలనద్వారాజీవనార్థమ్, వణిక్ - వా
 ణిజ్యమ్, పశుశబ్దేన తత్పాలనమ్ । అత్ర విషేషమాహతుశ్శబ్ధలిఖితౌ —
 ॥ వా ॥ గారక్ష తాస్వపీతాసు నపిబేన్నతిష్ఠన్తీమాపవిశేన్నస్వయము
 ణ్ణాపయేత్తాశ్చనైరార్ద్రశాఖయా సపలాశయా పృథతోఽభిహన్యాన్నా
 తీర్థే నవిషమే నాల్పదకైవ తారయత్, బాలవృద్ధరోగాతురాఃశ్రాంతా
 ఉపాసీత శక్తితః ప్రతీకారం కుర్యాద్గవామేషధర్మోఽన్యథావిఘ్నవ ఇతి ॥ * ॥
 నారదః — ॥ శ్లో ॥ త్రివిధం క్షత్రియస్యాపి ప్రాహుర్వైశేషికం
 ధనమ్ । యుద్ధోపలబ్ధం కారంచ దాణ్డంచవ్యవహారతః ॥ * ॥ కారమ్ - కర
 ప్రాప్తమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని వైశ్య
 స్యక్షత్రియస్యధ । ప్రధానం క్షత్రియైకర్మ ప్రజానాం పరిపాలనమ్ ॥
 ప్రతిగ్రహణాధికోవిప్రియాజనాధ్యాపనేతథా ॥ * ॥ తథేతిస్మృత్య
 న్తరోక్తవృత్తువసంగ్రహాః । తథాగౌతమః ॥ వా ॥ కృషివాణిజ్యేవా
 స్వయంకృతే కుసీదంచేతి । యత్తు యాజ్ఞవల్క్యక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కుసూ
 లకుమ్భిధాన్యోవాత్రాప్యహికోఽశ్వస్తనోఽపివా । జీవేద్వాఽధశిలోఽఞ్ఞే
 నశ్రేయానేషాం పరః పరః ॥ కుసూలమ్ - కోఠకమ్, కుమ్భి - ఉష్ఠి
 కాఖ్యం భాజనమ్, శాల్యాదిభ్యోని పతితకణస్యోపాదానంశిలమ్, ఏకై

కప్రీ హ్యుపాదానముఞ్చః , కుమ్భివిషయైస్త్పతిః ॥ శ్లో ॥ ముష్టీనాంసా
 చ్చతుష్కం తు మానతః కుడుపం మతమ్ । ప్రస్థఃసావృత్త చ్చతుష్కేణ
 తేచచత్వారఅథకమ్ ॥ తచ్ఛతుష్కం భవేద్ద్వోగ్రీణం తద్ద్వయం ఖారికాభ
 వేత్ । ఖారీత్రయంతు భారస్సాత్కుమ్భికాసావృత్తపుష్టయమ్ ॥ * ॥
 ఏషాంవృత్తయోమనునాదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ షట్రుమైకాభవేత్తైషాం
 త్రిభిరన్యఃప్రవర్తతే । ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తబ్రహ్మసత్త్రేణజీవతి॥*॥
 అయమథః - ఏకఃకుసులధాన్యోజనాది షట్రుర్భవేత్, అన్యోద్వి
 తీయస్త్రైహికోయాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైర్వర్తేత, ఏకస్త్రైయో
 శ్వస్త్రనికః ప్రతిగ్రహేతరాభ్యామ్ , చతుర్థస్త్ర శిలోఞ్చవృత్తిః , బ్రహ్మ
 సత్త్రేణ - అధ్యాపనేనేతి । అత్రాయంచేకః — ద్వివిధోగృహస్థః -
 యాయావరశ్శాలీనశ్చ । తత్రాద్యశ్చతుర్విధః - కుసులకుమ్భిధాన్య
 స్త్రైహికోశ్వస్త్రనికశ్శిలోఞ్చవృత్తిరితి । శాలీనశ్చతుర్విధః - యాజ
 నాధ్యాపన ప్రతిగ్రహ కృషి వాణిజ్య పాశుపాల్యైజీవత్యాద్యః , త్రి
 భిరాద్యైర్ద్వితీయః , యాజనాధ్యాపనాభ్యాం తృతీయః , చతుర్థో
 ధ్యాపనేనేతి । “ యథాహ దేవలః — ॥ వా ॥ ద్వివిధోగృహస్థోయా
 యావరశ్శాలీనశ్చ । తయోరాయావరః ప్రవరో యాజనాధ్యాపన ప్ర
 తిగ్రహ రిక్తసంచయ వజ్రనాత్ - షట్రుమాధిష్ఠితః , ప్రిష్య చతు
 ష్పదగృహగ్రామధనధాన్యాది యుక్తః , లోకానువర్తే , శాలీన ఇతి ।
 శాలీనోపి చతుర్విధః - యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహ కృషి వాణిజ్య
 పాశుపాల్యైష్ఠిర్జీవత్యేకః , యాజనాదిభిస్త్రైభిరన్యః , యాజనాధ్యా
 పనాభ్యాముపరః , చతుర్థస్త్రధ్యాపనేనైవ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోక్తమ్ ।
 కలావశ్వస్త్రనికాదేర్నిషిద్ధత్వచ్ఛతుర్విధ యాయావరాద్యభావః , ప్ర
 తిగ్రహాదీనాం త్రయాణాం శాలీన విషయత్వాత్తత్తత్సద్భావేపి తేషా
 మనియతత్వాదాపద్వృత్తిత్వాచ్చ । అవశ్యకర్తవ్యాని షట్రుమాణి
 తేభ్యోన్యన్యైవ । తథాపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాసానం జ
 పాహుమోదేవతానాంచపూజనమ్ । వైశ్వదేవాతిథేయంచ షట్రు

మాణి దినెదినె ॥ * ॥ ఇతి । అరః ప్రతిగ్రహాదివరో విప్రష్టట్ర-మేతి
వాదో ధర్మశాస్త్రానభిజ్ఞత్వకృత ఇత్యలమ్ । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ కుసీదం కృషివాణిజ్యే పాశుపాల్యం విశః స్మృతమ్ । శూద్రస్య
ద్విజశుశ్రామా తయాఽజీవన్వసిగ్భవేత్ ॥ శిలైర్వా వివిధైర్జీవేర్నూర్వే
షు హితమాచరన్ ॥ * ॥ కుసీదమ్ - వృద్ధ్యభాం ద్రవ్యప్రయోగః । అ
త్ర దేవలః — ॥ వా ॥ శూద్రధర్మః - ద్విజాతి శుశ్రామా, పాపవజ్ఞా
నమ్, కళత్రాదిపోషణమ్, పశుపాలనమ్, భారో ద్వహనమ్, పణ్యవ్య
వహారః, విక్రయకర్మ, నృత్య గీత వేణువీణా మురజమృదంగ వాదనానీ
తి ॥ * ॥ శ్లో ॥ భార్యారతిశ్శుచిభృత్యభర్తాశ్రాద్ధక్రియావరః ॥ * ॥
ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః । భార్యాయామేవరతిర్నాన్యసు, శుచిః - బాహ్య
భ్యంతరశౌచయుక్తః, భృత్యభర్తా - పోష్యవర్గరక్షకః, శ్రాద్ధాని -
నిత్యాదీని, క్రియాః - సాత్తక ప్రతాద్యవిరుద్ధాని । మాఘ మాహ
త్యై — ॥ శ్లో ॥ శూద్రస్య పాకయజ్ఞేన నిషిద్ధాకరణేనచ । స్వర్గతిర్వి
హితావైశ్య తస్యనోనారకీగతిః ॥ * ॥ పాకయజ్ఞేనైతి ప్రహ్యదిదానమే
వోచ్యతే, కలశూద్రస్య పాకయజ్ఞ పచనక్రియాదేరిషిద్ధత్వాత్ ।
మనుః — ॥ శ్లో ॥ విప్రసేవైవశూద్రస్య విశిష్టం కర్మ కీర్త్యతే । యద
తోఽన్యచ్ఛకురుతే తద్భవత్యన్యనిష్ఫలమ్ ॥ నచాస్యోపదిశేద్ధర్మం నచా
న్యప్రతమాదిశేత్ । నశూద్రాయమతిందద్యానోఽచ్ఛిష్టం నహవిష్కృ
తమ్ ॥ * ॥ నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ దద్యాద్దానాని శూద్రోఽపిపాకయ
జ్ఞైర్యజేతచ । బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శుశ్రామా నిరతోభవేత్ ॥ * ॥
పాకయజ్ఞశబ్దేనాత్రాపిదానంవా అష్టకాదిశ్రాద్ధంవోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ శూ
ద్రాణాం మాసికం కార్యం వషనం న్యాయవర్తినామ్ । వైశ్యవచ్ఛాప
కల్పశ్చ ద్విజోఽచ్ఛిష్టంచ భాజనమ్ ॥ * ॥ అత్రోఽచ్ఛిష్టం భుక్తపాత్రా
వశిష్టమన్నమ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఋతామృతాభ్యాం జీవేత మృతేన
ప్రమృతేనవా । సత్యాన్యతాభ్యామపివా నశ్వవృత్త్యా కదాచన ॥ ఋ
తముచ్ఛశిలం జ్ఞేయమమృతం స్యాద్ధయోద్ధితమ్ । మృతంతు యాచితం

ప్రిక్తం ప్రమృతం కర్షణం స్పృశమ్ ॥ సత్యాన్వతంతు వాణిజ్యం తేన
 వాపీహజీవ్యతే । సేవాశ్వవృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥
 సప్తవిత్తాగమాధర్మ్యా దాయోలాభః క్రయోజయః । ప్రయోగఃకర్మణ
 యోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహపవచ ॥ * ॥ దాయః - అన్వయాగత ధనమ్ ,
 పైతృకమిత్యర్థః । లాభః నిధేః, అయం విద్యద్విషయః ॥ శ్లో ॥ రాజాల
 భ్యా నిధిందద్యాద్విజేభ్యోఽర్థం ద్విజఃపునః । విద్యానశేషమాదద్యాత్సస
 ర్వస్యప్రభుర్యతః ॥ * ॥ ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్త్ర రణాత్ । క్రయః - ప్రసిద్ధః,
 పతేత్రయస్సర్వవర్ణానాంధర్మ్యః । జయోయధ్దేనక్షత్రియైస్యైవ । ప్ర
 యోగోపృథ్వ్యర్థం ధనప్రయోగః, కర్మ ప్రయోగఃకృషివాణిజ్యే, పతా
 నివైశ్యస్యైవ । సత్ప్రతిగ్రహావిప్రస్యైవ, సదితి దుష్టస్యవాదు
 స్టాద్వాప్రతిగ్రహనిరాసః ॥ శ్లో ॥ యోఽర్పితం ప్రతిగృహ్ణాతిదదాత్యర్పి
 తమేవచ । తావుభాగచఛతస్త్వర్గం నరకంతు విపర్యయే ॥ * ॥ కార్యాయ
 నః — ॥ శ్లో ॥ ఉపనయస్తేనయల్లబ్ధం విద్యయాపణపూర్వకమ్ । శిష్యాదా
 ద్విజ్యతః ప్రశ్నోతస్యన్దిధప్రశ్ననిర్ణయాత్ ॥ విజ్ఞానశాసనాద్వాదా
 ల్లబ్ధం ప్రాధ్యయనాచ్చయత్ । ధనమేవంవిధంసర్వం విజ్ఞేయం ధర్మశాస
 నమ్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ అయాచితశిలోక్షోఽశ్చ శిష్యదత్తైః
 క్రమాగతైః । జీవేతుర్త్వవిశుద్ధేభ్యః ప్రతిగృహ్యేపివాధనమ్ ॥ యాచితే
 నాపివర్తేత నైన్యం హితాశ్రమస్థితః । స్తోకాదానేనవానిత్యంప్రతిగేహ
 మతన్ద్రితః ॥ దధిక్షీరఘృతాదీనాం లవణస్యపశోస్తథా । విక్రయిభ్యోఽ
 పినాదద్యాదశ్వవిక్రయిణస్తథా ॥ నాచరన్తి యథోక్తంయే తేభ్యోఽపిభృ
 తకార్చకాత్ । బీజప్రహారిణస్తైవ బలీవర్దస్య సాక్షిణః ॥ కాసేదకాత్తథా
 భాక్తుశ్చాగ్నిధస్య సతతం తథా । కాసేదకః - వాధుషికః । నగ్రామయాజ
 కేభ్యశ్చనాగమ్యాగమినస్తథా । వణిగ్భ్యశ్చతథాశూద్రాదుశ్చష్టాగ్నే
 ర్నచాహరేత్ ॥ విమృతప్రస్థావకావైవ తథాశిల్పీపజీవినః । పరిప్రస్తా
 చ్చనస్తాచ్చశూద్రశిష్యాచ్చనాహరేత్ ॥ క్రమాగతైర్థవైవాపిస్వ
 త్తేత్రా రామసమ్భవైః । భగవద్భక్తిపూతేభ్యోవిప్రభ్యోయాచితైస్తై

వా ॥ శ్రోత్రియాధ్యాపకోభూత్వావృత్తిం వాలభతేద్విజః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఊత్రేణ కర్తృణాజీవేద్విశాంవా ప్యాపదిద్విజః । నిస్తీర్యతామధాత్వా నం పావయిత్వాన్యసేత్పథి ॥ * ॥ ఆపన్నిస్తారానన్తరం పూర్వలభ్యం ధనం మహామార్గే నిధాయాత్వా నం పావయేత్ , యద్వాపథిస్వమాగేవా వతేత । అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అతః పరం గృహస్థస్య కర్తృచారం కలాయై ॥ సంప్రవత్సాయమ్యహం పూర్వంపారాశర్యప్రచోదితమ్ ॥ షట్కర్తృనిరతోవిప్రః కృషికర్తృచకారయేత్ । స్వయం కృష్టే తథాత్మత్రే ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః ॥ నిర్వపేత్పశ్చయజ్ఞాంశ్చక్రతుడితాం చకారయేత్ । శ్మత్రియోఽపి కృషిం కుర్యాద్ద్విజాణదేవాం శ్చపూజయేత్ ॥ వైశ్యశూద్రస్తథాకుర్యాత్కృషిం వాణిజ్యమేవచ । చతుర్ణామపి పణానామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ వేదః కృషివినాశాయ కృషివేదవినాశినీ । శక్తిమానుభయంకుర్యాదశక్తస్తుకృషింత్యజేత్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేణయత్పాపంకురుతేమత్యఘాతుకః । దినేనైకేనచాహ్నితినకృద్భిత్వాతులాంగళీ ॥ * ॥ ఏవం దోషస్మరణం తత్తద్భాగాప్రదానాభిప్రాయమ్ । తదాహసపవ — ॥ శ్లో ॥ వృతాం శ్చిత్వా మహీంభిత్వాహత్వాతు కృమికీటకాః । కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ యోనదద్యాద్ద్విజాతిభ్యారాశిమూలముపాగతః । సచోరస్సచపాపిస్తో బ్రహ్మహత్యాం నవిద్రతి ॥ (బ్రహ్మఘ్నంతం వినదిశేదితి పాతాన్తరమ్) రాజ్ఞోదద్యాత్తుషడ్భాగం దేవానాంచైకవింశతిమ్ । విప్రాణాం వింశతిం భాగంతతః పాపైః ప్రముచ్యతే ॥ * ॥ కాత్తే — ॥ శ్లో ॥ లబ్ధలాభఃపితౄణాదేవాబ్రాహ్మణాంశ్చాపి పూజయేత్ । తేతృష్టాస్తస్య తందోషం శమయన్తి నసంశయః ॥ దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ దద్యాద్భాగంతు వింశకం । త్రింశద్భాగం బ్రాహ్మణానాం కృషింకుర్వన్నరిష్యతి ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ భూమిం భితోష్వధిం ఛిత్వా హత్వాకీటపిపీలికాః । పున్ద్రీ ఖలయజ్ఞేన కర్షకానాత్రసంశయః ॥ * ॥ అత్ర పరాశరః —

॥ శ్లో ॥ తునితం తృపితం శాస్త్రం బలీవర్ణం నయోజయేత్ । హీనాన్తం
 వ్యానితం క్షీబం వృషం విప్రీనవాహయేత్ ॥ వాహయే ద్విపసస్యాథాంప
 శ్చాత్సానం సమాచరేత్ ॥ సానమత్రవృషస్త్వైవ ॥ శ్లో ॥ బీజానాం
 దమనంచైవ నకార్యం బలవాహనమ్ । వృద్ధానాం దుర్బలానాంచ ప్రచే
 తోవచనంయథా ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ అవిహితా బ్రాహ్మణ
 పృ వణిజ్యా, ఆపదివ్యవహారేత పణ్యానామపణ్యాని పృథదస్యోమనుష్యాన్
 రసాన్ రాగాన్ గర్హాన్ అన్నం చర్మ గవాం వశాం శ్లేష్మదకే తోక్ష్మకి
 శ్చే పిప్పలిమరిచే ధాన్యం మాంసమాయుధం సుకృతాశాంచ తిలతణ్డ
 లాం స్వైవధాన్యస్య విశేషేణ నవిక్రీణీయాత్ ॥ * ॥ మనుష్యాః - దా
 సాదయః, రసాః - క్షీరలవణాదయః, రాగాః - కుసుమ్భాదయః, వశా-
 వధ్యాగః, శ్లేష్మ - యెన విశ్లిష్టం చర్మాదిసద్భీయతే, తోక్ష్మమ్ - ఈష
 దదుర్-రితప్రీహ్యది, కిణ్వమ్ - సురాప్రకృతివ్రవమ్, సుకృతాశా - సు
 కృతఫలమ్, ఏతాని మనుష్యాదిని వర్జయన్మపణ్యానిచపృథదస్యో అన్యైః
 పణ్యైర్వ్యవహారేత । అత్రచనుః — ॥ శ్లో ॥ సర్వాన్ రసానపోహేత కృ
 తాన్నంచతిలైస్సహ । అశ్వాచలవణంసోమఃపశవోయేచమానుషాః ॥ సర్వం
 చ తాన్తవరక్తం శాణత్రామావికానిచ । అపిచేత్తాని రక్తాని ఫలమూలే
 తథౌవధీః ॥ అపశ్శస్త్రం విషంమాంసం సోమంగర్హాంశ్చ సర్వశః । త్రూరం
 క్షీరం దధిఘృతం తైలం మధు గుడంకుశాన్ ॥ ఆరణ్యాంశ్చ పశూన్స
 ర్వాన్ దంష్ట్రీణ్శ్చ వయాంసిచ । వస్త్రంసీలంచ లాత్రాంచసర్వాన్
 తైచకశఫాన్పశూన్ ॥ * ॥ అపోహేత - రసాదీన్నవిక్రీణీయాదిత్యర్థః । ఏ
 హంవినిమయమాహ — ॥ శ్లో ॥ రసారస్సైర్నిమాతవ్యా నత్వేవ లవణంర
 వైః । కృతాన్నంచ కృతాన్నేన తిలాధానేన తత్సమాః ॥ * ॥ ఆపస్త
 మ్బశ్చ — ॥ వా ॥ ఏతేషాం మిథోవినిమయోఽన్నైనచాన్నస్య మను
 ష్యాణాంచ మనుష్యైః రసానాంచ రవైః గర్హానాంచ గర్హేర్విద్యయాచవి
 జ్యానామక్రీతపణ్యైర్వ్యవహారేత, ముష్ణ బల్బజైమూలఫలైస్తృణకా
 స్త్రైరివికృతైర్వాత్యస్తమన్వవసేయద్యృత్తిం ప్రాప్యవిరమేదితి ॥ * ॥ ము

జ్ఞాదిభిరసంస్కృతైరేవాన్నాదిభిశ్చక్రీతైరేవ వ్యవహరేత । అశ్వేచ్ఛం
 నసీదేత్తతోవృత్తిం పాప్రవ్యవిరమేత్ । మనుష్యేతి నకన్యావిషయమ్ ,
 ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యుద్వాహూనైవకార్యో నైకమైదుహితృద్వయమ్ ॥ ఇతి
 తద్వినిమయప్రతిషేధస్మరణాత్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రేయోన్యధ
 మోవిగుణో నపారకృత్స్వనుష్ఠితః । పరథమేణజీవహి సద్యఃపఠతి
 జాతితః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఫలోపలక్షామసామమనుష్యా
 పూపవీరుధః । తిలదనరసత్పారా దధిక్షీరం ఘృతంజలమ్ ॥ శస్త్రాస
 వమధూచ్ఛిష్టమధులాక్షాశ్చ బహిఃపావః । మృచ్ఛర్ష పుష్పకుఠప కేశత
 క్ర విషక్షిః ॥ కాశేయనీల లవణ మాంసైక శఫసీసకా । శాకాద్రా
 వధిపిణ్యాక పశుగ్ధాం స్తతైవచ ॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవన్మో విక్రీణిత క
 దాచన ॥ * ॥ లాక్షా - జతు, బహిః - కుశాదిః, కేశః - చమర్యా
 ది సంబద్ధీ, ఏకశఫః - అశ్వాదయః, పశవః - గ్రామ్యాఽరణ్యాశ్చ । స
 ఏవ ॥ శ్లో ॥ లాక్షాలవణమాంసాని పఠనీయాని విక్రయే । పయోదధిచ
 మద్యంచ హీనవర్ణకరాణితు ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సద్యఃపఠతిమాం
 సేన లాక్షయా లవణేనచ । త్ర్యసేణశూద్రోభవతి బ్రాహ్మణఃక్షీరవి
 క్రయాత్ ॥ ఇతరేషాంతు పణ్యానాం విక్రయాదిహ కామతః । బ్రా
 హ్మణసన్నిప్త రాత్రేణ వైశ్యభావం నిగచ్ఛతి ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥
 సైహద్రవ్యరసానాంచ సత్త్వానాంజీవతామపి । విక్రేతాదానపుణ్యా
 నాం ప్రోచ్యతేబ్రహ్మ హాబుధైః ॥ ఏకాగ్రప్రతిగ్రాహ్యద్వితీయా
 నకదాచన । సాచేద్విక్రయమాపన్నా దహత్యా సత్తమంకులమ్ ॥ దా
 నాభ్యజ్ఞన హూమేభ్యో యదన్యతుగుతేతితైః । క్రిమిర్భవతి విష్టా
 యాం కర్మణానేనపాపకృత్ ॥ * ॥ అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ కామము
 త్పద్యకృష్యాంతు స్వయమేవ కృషీవలః । విక్రీణిత తిలాశుద్ధా ధ
 మాధ మచిరస్థితా ॥ * ॥ ఏతద్వినిమయాభిప్రాయమితి వ్యాఖ్యా
 తమ్, ॥ శ్లో ॥ క్రీతాః ప్రతిగృహీతాశ్చ నవిక్రేయాప్రిలాః స్మృతాః ॥
 ఇతి నిషేధస్మరణాత్, తచ్చ ప్రతిగృహీత తిల విషయమితి కేచిత్ ॥

నారదః — || శ్లో || ఆపత్స్వపిహికష్టాసు బ్రాహ్మణస్యనవాధుఃపమ్ ।
భూరిణహత్యాంచ వృద్ధించ తులయానమతోలయత్ || అతిష్ఠమ్భూరిణహ
కోట్యాం వాద్ధుషిన్సుమకంపత || * || అతో బ్రాహ్మణస్య కష్టాపత్స్వపి
వాధుఃపికత్వం దూరతోనిరాస్యమ్ || శ్లో || ఆపద్యపి నవాద్ధుష్యంచా
హ్మణస్య విధీయతే || ఇతి స్మృతేః । బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తవిషయై పైతీన
సిః — || వా || కామంతు పాపీయసే దద్యాన్నజ్ఞాయసీం వృద్ధిముపా
దధీత || * || తామాహమనుః — || శ్లో || వసిష్ఠవిహితాంవృద్ధిముత్సృ
జేద్విత్తవర్ధనీమ్ । అశీతిభాగం గృహ్ణీయాన్తా సాదాద్ధుషికస్సదా || జీ
వేదేతేనరాజన్యస్య స్రవేవాప్యనయంగతాః । నత్వేవజ్ఞాయసీం వృద్ధిము
భిమనేతకహిణిత్ || * || అనయః - ఆపత్ । యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో ||
అశీతిభాగోవృద్ధిస్సాన్యన్తా సిమాసి సబద్ధకే । వర్ణక్రమాచ్యుతద్విత్రిచతుః
పఞ్చకమన్యథా || * || అన్యథా - అబద్ధకే । మనుః — || శ్లో || వృ
ద్ధాచమాతాపితరౌ సాక్షీభార్యా సుతశ్శిశుః । అప్యకార్యశతం కృత్వా
భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్ || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || రాజానై
వాసియాజ్యేభ్యస్సీదన్నిచ్చేద్ధనంతుథా । డమ్భిహేతుక పాషణ్ణ బకవృ
త్తీంశ్చ వర్జయత్ || * || ఏహంలక్షణం సంజ్ఞాప్రకరణవివోక్తమ్ । మ
నువ్యాసాచ — || శ్లో || ద్విజాతిభ్యాం ధనంలిప్సేత్ ప్రకృష్టేభ్యోవి
శేషతః । అపివాజాతిమాత్రేభ్యో నతు శూద్రాతుఃసంధంచన || * || చతు
ర్వింశతిమతే — || శ్లో || సీదంశ్చేత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్ భాహ్మణేభ్య
స్తతోనృపాత్ । తతస్తువైశ్యశూద్రేభ్యశ్శతస్యవచనంయథా || * || గౌ
తమః — || వా || తదలాభేక్షత్రియవృత్తిస్తదలాభేవైశ్యవృత్తిస్సర్వ
థావృత్తిరశక్తావ శూద్రేణ తదప్యేకప్రాణసంశయఇతి || * || యాజ్ఞవ
ల్క్యః — || శ్లో || దేవాతిథ్యర్చనకృతే గురుభృత్యర్థమేవచ । సర్వతః
ప్రతిగృహ్ణీయాదాత్మవృత్త్యర్థమేవచ || * || స్మృత్యంతరే — || శ్లో ||
ఆమంహంసంమధుఘృతం ధాన్యం క్షీరం తథాపథమ్ । గుడతక్రరసా
గ్రాహ్య నివృత్తైనాపి శూద్రతః || * || అత్రవిశేషమాహమనుః —

॥ శ్లో ॥ తదైవ సప్తమేభక్తే భక్తాని షడనశ్చతా । అశ్వస్తనవిధానేన హ
తావ్యం హీనకర్తృణః ॥ * ॥ త్ర్యహముపాష్యాన్యత్రాలాభేచతుర్థదినే
తద్దినమాత్రపర్యాప్తం శూద్రతో గృహ్స్థీయాదిత్యర్థః । అతపవాశ్వమే
ధికే — ॥ శ్లో ॥ కించిద్వేదమయం పాత్రం కించితాపత్రం తపామ
యమ్ । పాత్రాణాముత్తమంపాత్రం శూద్రాన్నం యస్యనోదరే ॥*॥
పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాన్నం శూద్ర సముర్గాఃశూద్రైణతు స
మాగమః । శూద్రాద్భిజ్ఞానాగమఃకశ్చిజ్జ్వలస్తమపి పాతయేత్ ॥ * ॥
యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ నరాజ్ఞఃప్రతిగృహ్స్థీయాల్లుబ్ధస్యోచాచస్త్ర
వర్తినః । ప్రతిగ్రహే సూని చక్రి ధ్వజి వేశ్యా నరాధిపాః ॥ అష్టాద
శగుణాఃపూర్వాత్పూర్వాదేతే యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఏతేనప్రతిగ్ర
హేనిషేధవిషయఉక్తః , ధార్మికభ్యఃప్రతిగ్రహేనుగ్రహస్మృతేః । సూనీ -
హింసకః , చక్రే - తైలికః , ధ్వజీ - మద్యవిక్రయా , వేశ్యా - ప్రసి
ద్ధా , నరాధిపః - సజరజాత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్యంతపదితు —
॥ శ్లో ॥ నాధ్యాపనాద్యాజనాద్వాగహితాద్వాప్రతిగ్రహేత్ । దో
షోభవతి విప్రాణాం జ్వలనారగ్-సమాహితే ॥ * ॥ ఇతీదం ద్రష్టవ్యమ్ ।
తథా యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్గతస్సంప్రగృహ్స్థా భుజ్ఞానోపే
యతస్తతః । నలిపేతైనసా విప్రజ్వలనారగ్-సమోహిసః ॥ * ॥ ఏవమ
పి సత్ప్రతిగ్రహ ఏవకార్యః । ఇతిహాస సముచ్చయే సప్తవింశతివాదే—
॥ శ్లో ॥ ధర్మార్థం సజ్చయో యస్య ద్రవ్యాణాం సంప్రశస్యతే । తప
స్సజ్చయ ఏవాసా విశిష్టోద్రవ్యసంచయః ॥ యథాయథా నగృహ్స్థాతిబా
హ్యణోఽసత్ప్రతిగ్రహమ్ । తథాతథాఽస్య సంతోషాద్బ్రహ్మతేజోఽ
భివర్ధతే ॥ అకించన్యంచ రాజ్యంచ తులాయాం సమతాలయత్ । అకి
ంచనత్వేషధికం రాజ్యాదపి జితాత్మనః ॥ యస్య ధర్మార్థమర్థేహాతస్యా
సహైవశోభన్ ॥ ప్రత్యూశనాద్ధి పజుస్య దూరాదస్పృశానంవరమ్ ॥ అత
స్సేదతుఃకుటుంబస్యనదోమః ॥ శ్లో ॥ యోరాజ్ఞఃప్రతిగృహ్స్థేహివ శోచితవ్యే
ప్రహృష్యతి । సనజానాతి మూఢాన్తా నరకానెకవింశతిమ్ ॥ రాజప్రతి

గ్రహణాఘోరో మధ్వాస్వాదోవిషోపమః । మలమూత్రంవరంహోక్తం
 నతు రాజప్రతిగ్రహః ॥ ప్రతిగ్రహణ విపాశ్రాం బ్రహ్మతేజః ప్రణశ్య
 తి ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ తీర్తే పాపం నకువీత విశేషాచప్ర
 తిగ్రహమ్ । దుజరం పాతకం తీర్థే దుజరశ్చ ప్రతిగ్రహః ॥ తీర్థేహి దుష్ట
 రంకృత్సమేతత్సర్వం వివజయెత్ ॥ * ॥ హేమాద్రాచ — ॥ శ్లో ॥
 అసత్ప్రతిగ్రహః హోక్తో దేశతః కాలతస్తథా । స్వరూపతో జాతితశ్చ కర్తు
 తశ్చేతి పశ్చధా ॥ * ॥ దేశః - గయాపెతుగణ్డాదిః , కాలః - గ్రహణా
 దిః , స్వరూపమ్ - మహిషీకృష్ణాజినాది, జాతిః - తిలాదిః , కర్తు - పతన
 యవృత్తిః ॥ శ్లో ॥ మేషీంచ మహిషీంచైవ గామపుష్పభయతోముఖమ్ । క
 రిణం కాలపురుషం ప్రతిపురుషం తిలాచలమ్ ॥ అజావికం తథాశ్వంచ
 మరణేచాద్యమాసికమ్ । దుదానానాన్యహురెతాని ప్రతిగృష్టాన్వియెద్వి
 జాః ॥ నతేషాం వదనం పశ్యేన్మృష్టావచసుర్నిమీలయెత్ । కృష్ణాజినంచ మ
 హిషీంచ మేషీంచోభయతోముఖమ్ । దాసీంచ ప్రతిగృష్టానోనభూయఃపురు
 షాభవేత్ ॥ కాలంచ మహిషీమాద్యమేకోద్దిష్టమృతుత్రయే । దాతాప్రతి
 గ్రహీతారం పశ్యేచ్ఛేతస్వినశ్యతి ॥ (పుణ్యనాశనమితి పారాన్తరమ్)
 ప్రతిగ్రహరుచిర్నస్యాద్యాత్రాథాంతు సమాహరేత్ । స్థిత్యర్థాదధికం
 గృష్టా బ్రాహ్మణోయాత్యధోగతిమ్ ॥ * ॥ అతః స్థిత్యర్థమాత్రే స
 త్ప్రతిగ్రహే నదోషః । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ యాత్రామాత్రప్రసి
 ధ్యర్థం నైవః కర్తుభిరగహితైః । అన్లశేన శరీరస్య కుర్వీత ధన సంచయమ్ ॥
 తథా — ॥ శ్లో ॥ అభ్యుష్ణాత్సఫుతాదన్నాదబ్బిద్రాప్తైవ వాససః । అపర
 ప్రేక్ష్యభావాచ్చ భూయ ఇచ్ఛాపతత్యధః ॥ న్యాయార్జితస్య విత్తస్యద్వా
 వసథోప్రకీర్తితా । అపాత్రేప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రే చాప్రతిపాదనమ్ ॥ * ॥
 యాజ్ఞవల్క్యుః — ॥ శ్లో ॥ నవిద్యయా కేవలయా తపసావాపి పాత్రతా ।
 యత్రవృత్తమిమేచోభే తద్ధిపాత్రంప్రచక్షతే ॥ విద్యాతపోభ్యాం హీనేన న
 తుగ్రాహ్యః ప్రతిగ్రహః । గృష్టాప్రదాతారమధో నయత్యాత్మానమేవ
 చ ॥ * ॥ సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ కపాలస్థం యథాతోయం శ్వద్రుణా

చ యథావయః । దుష్టంస్యాత్ స్థానదోషేణ వృత్తహీనే తథాశ్రుతమ్ ॥
 అనహాతే యద్దదాతి నదదాతి యదహాతే । అన్తా నహాతే పరిజ్ఞానాద్ధ
 నాద్ధత్వాచ్చహీయతే ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ ధనమూలాఃక్రియాస్స
 ర్వాస్తతస్తస్యాజ్జనం మతమ్ । వధానం రక్షణంభోగ ఇతి తస్య విధిఃక్ర
 మాత్ ॥ తత్తునస్త్రి విధం జ్ఞేయం శుక్లం శబల మేవచ । కృష్ణంచ తస్య
 విజ్ఞేయః ప్రభేదస్సప్తధాపునః ॥ శ్రుతశౌర్యతపఃకన్యాశిష్యయాజ్ఞాన్వ
 యాగతమ్ । ధనం సప్తవిధం శుక్లముదయోఽవ్యస్యతద్విధః ॥ కుసీదకృషి
 వాణిజ్య శుక్లశిల్పానువృత్తిభిః । కృతోపకారాదాప్తంచ శబలం సముదా
 హృతమ్ ॥ పాశకడ్యాత నైన్యార్తప్రతిరూపకసాహసైః । వ్యాజేనో
 పార్జితం యచ్చ తత్కృష్ణం సముదాహృతమ్ ॥ యథావిధేన ద్రవ్యేణ
 యతిశ్చైవహకరోత్యయమ్ । తథావిధమవాప్నోతి తత్ఫలంప్రేత్యచేహ
 చ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యమశ్వం భూమింగామన్నంవాసస్త్రి
 లాఘృతమ్ । అవిద్యాప్రతిగృహ్లానో భిక్షో భవతికాస్తవత్ ॥ అత
 పాస్త్యనధీయానః ప్రతిగ్రహారుచిర్నరః । అమ్భుసృక్ష్మ స్తవేనైవ సహతే
 నైవమజ్జతి ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ ఉపారుదన్తి దావాని శౌరశ్వఃకా
 ఇన్ద్రం క్షీతిః । అశ్వో త్రియస్య విప్రస్య కరందృష్ట్యా నిరాకృతేః ॥ * ॥
 సుమన్తః — ॥ శ్లో ॥ దూరస్థమపి సత్సత్రం మనసా చిన్త్యవిష్ణువత్ ।
 భూమానిక్షిప్యతోయం తద్ద్రవ్యంచ ప్రతిపాదయేత్ ॥ * ॥ శాతాత
 పః — ॥ శ్లో ॥ ప్రశృణూర్వంతు యోదద్యాద్భ్రాహ్మణాయ ప్రతి
 గ్రహమ్ । సపూర్వంనరకంయాతి బ్రాహ్మణస్తదనన్తరమ్ ॥ * ॥ వా
 సః — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మార్థం భోజనం యస్య రత్యర్థం యస్య మైథునమ్ ।
 వృత్త్యర్థం యస్య చాధీతం నిష్ఫలం తస్య జీవితమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః —
 ॥ శ్లో ॥ వేదాక్షరాణియావన్తి నియుజ్ఞాన్వదర్థకారణాత్ । తావతీంబ్రహ్మ
 హత్యాం వై వేదవిక్రయ్యవాప్నుయాత్ ॥ అవమత్యతుయోదద్యాద్దృ
 ష్టీయాద్యఃప్రతిగ్రహమ్ । తాపుభా నరకేమగ్నౌ కాటసూత్ర అవాక్ష్మి
 రౌ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ ఆపదం బ్రాహ్మణస్తీర్త్వా క్షత్రవృ

త్యైశ్వర్యోద్విజః । ఉత్సృజ్య క్షుత్ర వృత్తింతాం కుర్యాత్పావనమాత్మే
 నః ॥ తస్య మేవతు యోవృత్తై బ్రాహ్మణోవర్తతేనదా । కాణ్డపృష్ఠ
 శ్శ్చతోమూఢస్సౌపాక్షైర్యోద్విజాధమః ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥
 యోఽర్థాద్ధీమాంద్విజోదద్యాత్పరేచ్ఛైవావిధానతః । అనధ్యాయేచతం
 ప్రాహువేదవిష్లావకం బుధాః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రఖ్యాప
 నం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్నపూర్వప్రతిగ్రహః । యాజనాధ్యాపనేవా
 దష్టద్విధావేదవిక్రయః ॥ * ॥ పరాశరసంవత్సర — ॥ శ్లో ॥ నవేద
 బలమాశ్రిత్యపాపకర్తృరతిర్భవేత్ । అజ్ఞానాచ్చప్రమాదాచ్చదహ్య
 తేకర్తృనేతరత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిగ్రహసమ
 థోపినాదత్తేయః ప్రతిగ్రహమ్ । యేలోకాదానశీలానాం సతానాహ్ని
 తిపుష్కలా ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అద్రోహేణైవభూతానామ
 ల్పద్రోహేణవాపునః । యావృత్తిస్తాం సమాప్తాయ విప్రోజీవేదనాపది॥
 ఉత్కృష్టం వాఽపకృష్టం వా తయోః కమన్ నవిద్యతే । మధ్యమైకమన్
 ణీహిత్యాసర్వసాధారణేహితే ॥ శూద్రస్యాతృకృష్టం బ్రాహ్మంకర్తృనాస్త్రి,
 బ్రాహ్మణస్య నశూద్రకర్తృ, మధ్యమైకర్తృణీ - క్షత్రియవిటకర్తృణీ, సర్వతు
 ల్యైశ్వర్యభిః ॥ శ్లో ॥ యోమోహదధమోజాత్యాజీవేదుతృష్టకర్తృభిః । తంరా
 జానిధానం కృత్వాక్షిప్రమేవప్రవాసయేత్ ॥ శిలేనవ్యవహారేణశూ
 ద్రాపత్యైశ్వర్యేవతైః । గోభిరవైశ్వశ్చధావైశ్వకృష్యాంజోవసేవయా॥
 అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తికేనచ కర్తృణా । కులాన్యకులతాం యాన్తి
 యానిహీనాని మన్త్రితః ॥ * ॥ శిలేన - “ కషణం పశుపాలనం భారో
 ద్వహనం పణ్యవ్యవహారోవిక్రయకర్తృనృత్తగీత వేణువీణామరజ మృదఙ్గ
 వాదనాని ” ఇతి దేవలేనోక్తశూద్రధర్మేణ, స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ మ
 హదాపద్గతోవిప్రయన్త్రేణేక్షూన్నపీడయేత్ । ప్రతికాణ్డప్రభేదేనబ్ర
 హ్మహత్యాసమం విదుః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికై — ॥ శ్లో ॥ ఇతువంశోద్భ
 వస్సోమ స్సోమవం శోద్భవోద్విజః । ఇక్షూన్నపీడయెత్తస్మాదితుషూత్యా
 త్తృణాతుకః ॥ తిలాన్నపీడయెద్విద్వాన్ యన్త్రచక్రస్వయంస్థితః ।

పీడయః హి ద్విజో మోహో న్నరకం యాతి దారుణమ్ || సైహద్రవ్యర
సానాంచ సత్త్వానాం జీవతామపి । విక్రేతా దానపుణ్యానాం ప్రోచ్య
తే బ్రహ్మ హాబుధైః || * || సైహద్రవ్యమ్ - తైలఘృతాది, జీవత్స
త్వాః - ఏకశఫాదయః, దానమ్ - ఇష్టాపూర్తాది, పుణ్యాని - తపః ఫలా
ని, తేషాం నవిక్రయః కార్యః । దానంతు సేవ్యస్తదేవతాదిభ్యః కార్యమ్ ।
తథా విజ్ఞానేశ్వరే — || శ్లో || దేవతానాం గురూణాంచ మాతాపిత్రో
విశేషతః । పుణ్యందేయం ప్రయత్నేన నాపుణ్యం చోదితం క్వచిత్ ||*||
అత ఏవహి కర్తాస్తే “ బ్రహ్మర్పణమ్ ” “ భగవత్సమారాధనమ్ ” ఇతివ
దన్తి సన్తః । యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || కృషిశిల్పం భృతిర్విద్యాకు
సీదంశకటం గిరిః । సేవానూపోన్మహాభైక్షమాపత్యై జీవనానితు || * || శి
ల్పమ్ - సూపకరణాది, భృతిః - ప్రైవ్యత్వమ్, విద్యా - భృతకార్యావ
కత్వద్వారా, కుసీదమ్ - వృద్ధ్యర్థం ధనప్రయోగః, ఇదంబ్రాహ్మణవ్య
తిరిక్తవిషయమ్ || శ్లో || బ్రాహ్మణః క్షత్రియోవాపి వృద్ధిం నైవప్రయో
జయేత్ । ఆపద్యపి న వార్ధ్యవ్యం బ్రాహ్మణస్య విధీయతే || * || ఇతి స్మృ
తేః । శకటమ్ - ధాన్యాదివహనద్వారా, గిరిః - శాకమూలఫలాదిభూయి
శ్చ త్వేన జీవనార్థః, అనూపః - బహువృక్షజలప్రాయప్రదేశః, మనుః —
|| శ్లో || విద్యా శిల్పం భృతిసేనా రాజాచ వివణిః కృషిః । గిరిభైక్షంకు
సీదంచ దశజీవనహేతవః || * || వివణిః - పణ్యవ్యవహారః, క్రయవిక్రయ
ధర్మ ఇతియావత్ । కేషు చిద్ద్రవ్యేషు పరిగ్రహేనుగ్రహమాహ యాజ్ఞ
వల్క్యః — || శ్లో || కుశా శ్కాకం పయో మత్స్య గద్ధాః పుష్పం దధిక్షి
తిః । మాంసం శయ్యాననం ధానాః ప్రత్యాఖ్యాయా నవారిచ || * || మ
నుః — || శ్లో || శయ్యాం గృహే కుశా గద్ధానపః పుష్పం మణిందధి ।
మత్స్యే ధానాః పయోమాంసం శాకంచైవ ననిర్నుదేత్ || తథోదకం
మూలఫలే అన్నమభ్యుద్యతంచ యత్ । సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్నృథా
భయదక్షిణామ్ || * || అన్య క్వచిదపవాదమాహ యాజ్ఞవల్క్యః —
|| శ్లో || అయాచితాహృతం గ్రాహ్యమపిదుష్కృతకారిణః । అన్యత్ర

కులటాషణ్ణపతితేభ్యస్తథాద్విషః ॥ * ॥ హారితః — ॥ శ్లో ॥ చికిత్సకస్య
మృగయో వేదశాస్త్రాః కిరవస్యచ । షణ్ణసూచకయోఽన్వేష ముద్యతా
మపి వజ్రయేత్ ॥ * ॥ శాణ్ణిల్యః — ॥ శ్లో ॥ కులటాషణ్ణపతిత వైరిభ్యః
కాకణీమపి । ఉద్యతామపిగృహ్ణీయాన్నాపద్యపి కదాచన ॥ మహాపాత
కినశ్చోరాదమృతాద్భిషజస్తథా । మృగయోః పిశునాన్వేష నాదద్యా
దుద్యతామపి ॥ ఏవంచ ॥ అయాదితోపపన్నేషు నాస్తిదోషఃప్రతిగ్రహే ।
అమృతం తద్విమర్శేవా స్తస్మాత్తం నైవనిర్ముడేత్ ॥ అయాదితాని దే
యాని సర్వదానాని యత్నతః । అన్నం విద్యాచ కన్యాచ హ్యనర్థిభ్యో
నదీయతే ॥ అభిగమ్యతు యద్దానం యచ్ఛదానమయాచితమ్ । దృశ్యతే
సాగరస్యాస్తస్తద్దానస్య నదృశ్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాదికం షణ్ణా దివ్యతిరి
క్త విషయం ద్రష్టవ్యమ్ । అతపవాపస్తమేష్విన , కఆశ్యాన్న ఇతిమత భేద
ముపనయస్య, శుద్ధాభిక్షాభోక్తవైకకుణికా కాణ్యకుత్సా తథాపుష్కర
సాదిరితి శుద్ధాభిక్షాయాపవగ్రాహ్యత్వం బహుసంమతమిత్తుక్తమ్ । అ
నస్తరంచ , సర్వతోపేతం వాన్దాయయణీయం పుణ్యసేవ్యసతోభాక్తవ్యం
పుణ్యస్యాప్యసీషతోనభోక్తవ్యం యతః కుతశ్చాభ్యుద్యతమభోక్తవ్యం నా
నుయోగపూర్వకమితి । హారితోఽథపురాణేశ్లోకాపుదాహరతి — ॥ శ్లో ॥ ఉ
ద్యతామాహృతాంభిక్షాం పురస్తాదప్రవేదితామ్ । భాజ్యాంమేనేప్రజా
పతిరపిమష్కృతకారిణః ॥ వతస్య పితరోఽశ్వన్ని దశవమాణి పశ్చచ । న
చహవ్యం వహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యవమన్యతే । ఇతి స్వయమభ్యుద్యత
గ్రహణం తన్నిరాకరణే నిన్దార్థవాదంచాభిధాయోక్తమ్ ॥ * ॥ చికిత్స
కస్యమృగయో శ్కల్యక్తస్తస్య పాశినః కులటాయాషణ్ణకస్య తేషామ
న్నమనాద్య మధాపురీదాహరన్తి “ అన్నాదేర్భూగ్రిణహమాప్టిః ”
ఇత్యనెనాభిశంసతి “ సైనఃప్రముక్తైరాజనియాచన్ననృతసజరః ” ఇ
తి । అన్నమ్ - పక్వమపక్వంచ, అతశ్శుద్ధేన భిక్షాపుర్యద్యతాగ్రాహ్యోని
ర్థమ్ । అత్రశాణ్ణిల్యః — ॥ శ్లో ॥ అకర్మణ్యాని లభ్యాని యదిద్రవ్యా
ణ్యకామతః । తేషాంవినిమయేనైవ శుద్ధిస్త్యాగేనవాపునః ॥ కించ ॥ సమీ

పథమతిక్రమ్య బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । దానైశశ్రాద్ధకాలేచ త
తస్య నిష్ఫలంభవేత్ ॥ ఆశ్రుతస్యాప్రదానైశ్చ దత్తస్యహరణేనచ ।
జన్మప్రభృతీయద్దత్తం తతస్యం నశ్యతిధ్రువమ్ ॥ మాదదస్వేతి యో
బుక్త్యాధ్యక్ష్యాగ్నౌ బ్రాహ్మణేషుచ । తిర్యగ్యోని శతంప్రాప్య చక్షా
లేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ ఇత్యాదికం మూర్ఖాది వ్యతిరిక్తవిషయమ్ । త
థాబ్రహ్మహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమోనాస్తిమూర్ఖామన్త్ర
వివజితే । జ్వలన్తమగ్నిముతస్సృజ్య నహిభన్తని హూయతే ॥ * ॥ త
ల్లక్షణమాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ శబ్దాపిహితచారి త్రో యస్సాస్వి
భిప్రాయమాశ్రితః । శాస్త్రాతిగఃస్మృతోమూర్ఖో ధర్మతన్త్రో పరోధ
నాత్ ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ వా ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మ సంయుక్తాయ
నదద్యాత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నవార్యపిప్రయచ్ఛేత బైడాలవ్ర
తికేద్విజే । నబక్రప్రతికేచైవ నావేదవిధిధర్మ విత్ ॥ * ॥ నారదః —
॥ శ్లో ॥ షణ్ణస్యపుత్రహీనస్య డమ్భాచారయంతస్యచ । నక్షత్రపాఠక
స్యాపి దత్తంభవతి నిష్ఫలమ్ ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ సమమబ్రాహ్మణేదానం
ద్విగుణంబ్రాహ్మణబ్రువే । శ్రోత్రియైశతసాహస్ర మనన్తం వేదపార
గ ॥ * ॥ ఇతి , తత్తుగ్రహణవిషయమ్, తత్రైవ “సర్వోబ్రహ్మసమఃస్మృతః”
ఇతిస్మరణాత్ । అబ్రాహ్మణబ్రాహ్మణబ్రువదానమాపద్విషయంచా । య
త్తు ॥ శ్లో ॥ పితృశ్మత గుణం దానం సహస్రం మాతురుచ్యతే । భగిన్యాశ్మత
సాహస్రం సోదర్యేదత్త మక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్విభక్తవిషయమ్ , అన్య
థాద్రవ్యస్యమధ్యగతత్వేన దానాయోగాత్ । నారదః — ॥ శ్లో ॥ మాతా
పితృవిహీనస్యసం సాగరోద్వహనాదిభిః । యః స్థాపయతి తస్యేహపుణ్య
సంఖ్యానవిద్యతే ॥ నతచ్ఛ్రీయోఽగ్నిహూత్రేణ గాశ్వమేధేన లభ్య
తే । యచ్ఛ్రీయః ప్రాపుయంతస్యమగ్నిప్రేణస్థాపితేనవై ॥ * ॥ ద
క్షస్మృతావప్యేవమేవ మాతా పితృవిహీనస్యేత్యాది సమానమ్ । ఏవమ
ప్యన్యస్మై దానాయ స్తేయంనకార్యమ్ । అత్ర నారదః — ॥ శ్లో ॥ అ
పహృత్యద్విజస్యాథం యఃపరేభ్యఃప్రయచ్ఛతి । సదాతానరకం యాతి

యస్యార్థస్తస్యతదభవేత్ || * || బృహస్పతిః — || శ్లో || నవిషంవిషమిత్యా
 హుర్బ్రహ్మస్వం విషముచ్యతే | విషమేకాకినంహన్తి బ్రహ్మస్వంపుత్రపాత్ర
 కమ్ || * || పురాణేచ — || శ్లో || ఇన్ద్రగ్రీవృచ్ఛతి చణ్డాలీం కిమిదంపచ్యతే
 శుభే | శ్వమాంసంసురయాసిక్తం కపాలేనచితాగ్నినా || కిమర్థంపదకల్యా
 ణిచర్తుణాపిహితంత్వయా || బ్రహ్మస్వం బ్రాహ్మణక్షేత్రం హరస్తేహ
 రయన్తియే | తెహంపాదరజోభీత్యా చర్తుణాపిహితంమయా || * || స
 త్తపిఃసంవాదే — || శ్లో || దారత్యాగీకృతఘ్నశ్చ భూమిహర్తాచతే
 త్రయః | నరకాన్ననివర్తంతే యావచ్ఛ్విదివాకరౌ || వనేవన తయాన
 గ్నిర్దహన్తు లాని రక్షతి | కులంసమూలం దహతి బ్రహ్మ స్వారణిపావ
 కః || స్వదత్తాద్విగుణంపుణ్యం పరదత్తానుపాలనై | పరదత్తపహారేణ
 స్వదత్తం నిష్కలంభవేత్ || దానపాలనయోర్మధ్యే దానాచ్ఛ్వియోఽ
 నుపాలనమ్ | దానాత్స్వర్గమవాప్నోతి పాలనాదచ్ఛ్వితం పదమ్ || * ||
 యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || ప్రజాపీదన సంతాపసముక్థాహుతాశనః |
 రాజ్ఞశ్చైవ కులంప్రాణాన్నాదధ్వావినివర్తతే || * || తతశ్చ —
 || శ్లో || అపశువిహితంస్తైన్యం విశిష్టసమహీనతః | హీనాదాదేయమా
 దాస్యాత్సమాద్యా తదనంతరమ్ || అసమ్భవేత్వాదదీత విశిష్టాదపి ధార్మి
 కాత్ || * || ఇతి వ్యాసవచనం ఫలాది విషయమేవ | తథాపస్తమ్బః —
 || వా || పరపరిగ్రహమవిద్వానాదదానపథోదకే మూలే పుష్పే ఫలే గ
 ఢే గ్రాసే శౌకఇతి వాచా బాధ్యో విదుషావాససః పరిమోషణమదణ్డ్యః
 కామకృతే తథా ప్రాణసంశయే భౌజనమాదదాన ఇతి || * || పరిమో
 షణమ్ - అపహారః , పవమధ్వశ్రాంతావపి | తథామనుః — || శ్లో ||
 చణకప్రీహి గోధూమ యవానాం ముద్గమాషయోః | అనిషిద్ధోగృహీత
 వ్యోముష్టిరేకోఽధ్వనిర్జితైః || ద్విజోఽధ్వగః క్షీణపృత్తిర్దావిక్షూద్యేచ
 మూలకై | ఆదదానః పరక్షేత్రాన్నహస్తచ్ఛేదమహతి || * || ద్విజ
 గ్రహణాదనోదణ్డ్యపవ || శ్లో || తృణంవా యదివాకాఙ్ఠం మూలంవా
 యదివాఫలమ్ | అనాపృష్టంతు గృష్టోనో హస్తచ్ఛేదనమహతి || * ||

ఇతి స్మృతేః । అతోఽనుమత్యైవ సర్వం గ్రాహ్యమ్ । తథావస్తవ్యః —
 ॥ వా ॥ యథాతథాచ పరపరిగ్రహమభిమన్యతే సైవోహభవతీతి కాత్మ
 హారీతౌ , తథాకాణ్డపుష్కర సాదీ , సన్త్యపవాదాః పరిగ్రహాప్సితివా
 ష్యోయణిః , శమోషాయగృహసో నస్వామినః ప్రతిషేధయన్త్యతి
 వ్యవహారే వృద్ధోభవతి సర్వాత్రానుమతి పూర్వమితి హారీతః ॥ * ॥ ఇతి ।
 అపవాదా ఇతి - ఆపదీతి శేషః । శమోషాః - చణక ముద్గాదయః , న
 స్వామినః ప్రతిషేధయన్తి - స్వామినః ప్రతిషేధం నకారయన్తి , స్వామి
 నా నప్రతిషేద్ధవ్యమిత్యర్థః । విషయభేదేన దోషాభావమాహాత్ర మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ వానస్పత్యం ఫలం మూలం దార్వాగ్న్యర్థంతృణాని
 చ । తృణం చ గోభ్యోగ్రాసార్థమస్తేయం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ నార
 దః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణైభ్యో యదుద్దిష్టం తత్సద్యసంప్రదీయతే । అ
 హూరాత్రమతిక్రమ్య తద్దానం ద్విగుణంభవేత్ ॥ త్రిరాత్రంషడ్గుణం
 దద్యాన్తశరాత్రంతుషోడశ । మాసే శతగుణందద్యాద్వత్సరేతు సహస్ర
 కమ్ ॥ వత్సరాత్పరతోనాస్తి దాతాతు సరకంప్రజేత్ । బ్రాహ్మణస్యతు
 యద్దత్తం తదభావేతుతద్దనమ్ । సకుల్యేతస్యనినయే తదభావేనృబన్ధుః ।
 దద్యాత్సజాతీశిష్యేభ్యస్తదభావేనృనిక్షిపేత్ ॥ విప్రాయదీయ మా
 నేతు యోవిఘ్నం కురుతే నరః । సయాతి బ్రహ్మహత్యానాంసహస్రా
 ణాంశతాయుతమ్ ॥ ఉపకారాయయోబూరియాద్బ్రాహ్మణానాం గవా
 మపి । బ్రహ్మయోనిశతంప్రాప్యదేవత్వమధిగచ్ఛతి ॥ రోగితాబ్రా
 హ్మణాన్యస్తు రక్షతిక్షితిరక్షకః । సకొటికులసంయుక్తో వసేద్బ్రహ్మ పురే
 యుగమ్ ॥ కర్తృణామనసావాచా యోరక్షత్యామయావినమ్ । తస్యవిష్ణుః
 ప్రసన్నాత్సర్వా కామాప్రయచ్ఛతి ॥ యోదదాత్యభయంభూ
 సోభయవిహ్వలచేతసామ్ । తస్య పుణ్యఫలం వక్తుం కస్యమర్థోఽస్తి పజ్జి
 తః ॥ పరోపదేశ నిరతా వీతరాగావిమత్సరాః । హరిపాదాచనరతాఃప్ర
 యాంతి బ్రహ్మణః పదమ్ ॥ * ॥ ఏతదంతం నారదీయమ్ । ఇతిహాసన
 ముచ్చయేచ — ॥ శ్లో ॥ ఏకతః క్రతవస్సవేశసమగ్రవరదక్షిణాః । ఏ

కతోభయభీతస్యపాశ్రీణిః ప్రాణరక్షణమ్ ॥ మహతామపియజ్ఞానాంకా
 లేన క్షీయతేఫలమ్ । భీతాభయప్రదానస్యక్షయపవ నవిద్యతే ॥ * ॥
 సముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ తరుణీరూపసంపన్నాసుశీలాచపయస్విని । న్యాయా
 జితానవత్సచప్రదేయాశ్రోత్రియాయగౌః ॥ వృద్ధా సరోగా
 హీనాన్తా వద్ధ్యాదుష్టామృతప్రజా । దూరస్థాన్ న్యాయలభ్యాచ నదేయా
 గౌః కథంచన ॥ * ॥ ఇతిహాససముచ్చయే ఔద్గాలికప్రశ్నే — ॥ శ్లో ॥
 జితేద్ద్రియాయ శాంతాయ వైష్ణవాయ యథావిధి । భేసుందత్వా ఘృత
 మయీం విష్ణుసాయజ్యమాపున్నయాత్ ॥ యస్యవిష్ణుపరంజ్ఞానం యస్య
 విష్ణుపరం మనః । తస్మైదేయామహాభాగ భూమిస్సర్వఫలాన్వితా ॥ నత
 స్తామృమిదానస్య పాత్రమస్తీతిమేమతిః ॥ * ॥ బ్రహ్మజ్ఞేపార్వతీంప్ర
 తిరుద్రః — ॥ శ్లో ॥ చక్రాజ్ఞితాయ విప్రాయ విష్ణుభక్తాయ పా
 ర్వతి । గోకణమాత్రికాం భూమిందద్యాద్రాజ్య మువాపున్నయాత్ ॥
 విష్ణువాయనకాలేషు చక్రచిహ్నాయ పార్వతి । తిలవ్రీణం మహాదా
 నం మహాపాతకనాశనమ్ ॥ * ॥ గారుడే పురాణే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణువ
 క్రాజ్ఞితం గాత్రం పవిత్రమితివైశ్రుతిః । చక్రాజ్ఞితాయ దాత
 వ్యం హవ్యం కవ్యం ద్విజాతయే ॥ * ॥ తత్రైవ భగవానాహ —
 ॥ శ్లో ॥ మదభక్తాయే ద్విజశ్రేష్ఠా మతూధా మత్పరాయణాః । తా
 పజ్ఞి పావనాన్విధి పూజ్యాం శ్చైవ విశేషతః ॥ * ॥ పాడ్యే —
 ॥ శ్లో ॥ పాపైర్నలిప్యతే దేహీ చక్రాద్యాముధలాఞ్ఛితః । హవ్యంక
 వ్యంచ యద్దేయం తస్మై తద్దాన మక్షయమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే —
 ॥ శ్లో ॥ వాసుదేవం సముద్దిశ్య సర్వదానాని పార్థివ । వైష్ణవేభ్యః ప్రయ
 త్నైవ దాతవ్యాని మనీషిణా ॥ * ॥ మానసతీర్థప్రశంసాయాంవ్యాసః —
 ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్విష్ణుప్రసాదాయ వైష్ణవాపరితోషయేత్ । ప్రసాదసుము
 ఖోవిష్ణుస్సైవైవస్యాన్నసంశయః ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే సర్వదానవిష
 యే త్రైవిధ్యం ఫలతారతమ్యంచోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ గత్వాయద్దీయతే
 దానం తదనంతఫలం స్మృతమ్ । సహస్రగుణమాహూయయాచితేతుతదర్థ

కమ్ || * || అతోయాచితేపి ప్రీతిపూర్వకం దేయమేవ । తథా యాజ్ఞ
 వల్క్యః — || శ్లో || దాతవ్యం ప్రత్యహం పాత్రే నిమిత్తేతు విశేషతః ।
 యాచితేనాపిదాతవ్యం శ్రద్ధాపూర్వంతుశక్తితః || * || అత్రమనుః —
 || శ్లో || జలదస్త్రప్తిమాపోతిసుఖమక్షయమన్నదః । తిలదస్తు ప్రజామి
 ఘ్టాం దీపదశ్చతురుత్తమమ్ || భూమిదో భూమిమాపూతి దీఘమాము
 హిరణ్యదః । గృహదోఽగ్రాణి వేశ్మని రూప్యదో యాపముత్తమమ్ ||
 వాసాదశ్చస్త్రీసాలోక్య మశ్వీసాయజ్యమశ్వదః । యానశయాప్ర
 దోభార్యామైశ్వర్యమభయప్రదః || ధాన్యదశ్శాశ్వతం సౌఖ్యంబ్ర
 హ్మదోబ్రహ్మ సామ్యతామ్ । యజ్ఞోఽన్మతేనక్షరతి తపఃక్షరతి విష్ణ
 యాత్ || ఆయుర్విప్రపరీవాదా ద్దానంతు పరికీర్తనాత్ || * || మాఘ
 మాహాత్యై — || శ్లో || దత్తంహిప్రాప్యతేనస్వగ్నే దత్తమేహోపభుజ్య
 తే । యతిఃశ్చిద్దత్తమశ్చాతి నాదత్తముపతిష్ఠతే || * || శ్రీమద్రామా
 యణే — || శ్లో || ఉత్పతన్నపిచాకాశం వితన్నపి రసాతలమ్ । అటన్న
 పి మహీంకృతాన్నిం నాదత్తముపతిష్ఠతే || * || ఏవమపి నప్రతిపిపా
 దయిషయాజిఘృక్షేత్ || శ్లో || సన్తోషంపరమాస్థాయ సుఖార్థీ సంయతో
 భవేత్ । సన్తోషమూలంహిసుఖం దుఃఖమూలం విపర్యయః || యత్ప్రధి
 వ్యాంప్రీహియవం హిరణ్యం పశవఃస్త్రియః । నాలమేకస్యతత్సర్వ
 మితిమత్వాశమంప్రజేత్ || యోఽసాధుభ్యోఽర్థమాదాయసాధుభ్యస్సం
 ప్రయచ్ఛతి । సకృత్వాష్టవమాత్మానం సన్తారయతి తావుభౌ || * || ఇ
 త్యాదిస్తుతిభ్యః । అతోవృత్తిలాభేనాధికమిచ్ఛేత్ । తథాబృహస్పతిః —
 || శ్లో || యథోత్పన్నైస్తు సన్తోషః కర్తవ్యసాన్స్వగ్నేర్ధవైః । పరాధం నా
 భిలాషేతసాఽస్పృహోపరికీర్తితా || * || అగాయిచ — || శ్లో || యదృ
 చ్చాలాభసస్తుష్టస్తతోయాతి పరాంగతిమ్ || * || సముచ్చయేచ — || శ్లో ||
 తేనాధీతం శ్రుతంతేన తేనసర్వమనుష్ఠితమ్ । యేనాశాంపృథతఃకృత్వా
 వైరాశ్యమవలంబితమ్ || * || అతోదరిద్రస్య శక్త్యనుగుణదానైపితద్దా
 నంమహద్భవతీతి దశితమ్ । అత్రైవ — || శ్లో || నాల్పత్వంవా బ

హుత్వంవా దానస్యాభ్యుదయావహమ్ । శ్రద్ధాభక్తిశ్చ దానానాం
 వృద్ధిక్షయకరేహితే ॥ * ॥ నైవంశక్తస్య । అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్ర
 భుఃప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే । నసామృతాయాకంతస్యర్క
 తేర్విద్యతేఫలమ్ ॥ * ॥ సామృతాయాకమ్ - పారలౌకికమ్ । అత్రయా
 జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హేనకల్పం నకుర్వీత సతిద్రవ్యేఽఫలప్రదమ్ ॥ * ॥

* మహాదానాని *

బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ కనకాశ్వతిలా నాగా దాసీ భూమిగృ
 హారభః । కన్యాచకపిలాచైవమహాదానాని తేదశ ॥ * ॥ అత్రమనుః —
 ॥ శ్లో ॥ శ్రీణ్యాపూరతిదానాని గావఃపృథ్వీ సరస్వతీ । అతిదానానిదా
 నానాం విద్యాదానంతతోఽధికమ్ ॥ * ॥ త్రిభావ్యరత్నే — ॥ శ్లో ॥ వి
 ద్యానాంచ పరావిద్యా బ్రహ్మ విద్యా సమీరితా । అతస్తద్దాతురస్త్యైవ
 లాభస్త్వర్గావపర్గయోః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యో
 దద్యాత్ జ్ఞానమజ్ఞానాం కుర్యాద్వా ధర్మదేశనమ్ । నకృత్సాం పృ
 థివీందద్యాత్తైవతుల్యం నతత్ఫలమ్ ॥ * ॥ ధర్మదేశనమ్ - ధర్మోపదేశః ।
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సర్వధర్మమయంబ్రహ్మ ప్రదానేభ్యోఽధికం
 యతః । తద్దదత్సమవాపోతి బ్రహ్మలోకంసనాతనమ్ ॥ * ॥ (బ్రహ్మ
 లోకమవిష్ణువమితిపారాన్తరమ్) యతః - యస్మాత్, బ్రహ్మ - వేదః, సర్వధ
 ర్మమయం - సర్వధర్మప్రతిపాదక త్వేన, తస్మాత్తద్దానంసర్వదానేభ్యోఽ
 ధికమ్ । అత్రచ బ్రహ్మదానే పరస్వత్వాపాదనమాత్రం దానమ్, స్వస్వ
 త్వనివృత్తిః కర్తుమశక్యత్వాత్, విద్యాజ్ఞానదానై ర్రవ్యాది దానవర్ధస్తే
 దాతుమశక్యత్వేఽపి బుద్ధివిశేషసంపత్తిస్సమానా, భూదానైచ । స్వస్వ
 త్వనివృత్తిః పరస్వత్వాపాదనంచ దానం విద్యావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । నా
 రాయణీయేచ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానమజ్ఞస్యయోదద్యాద్వేదశాస్త్రసముద్భ
 వమ్ । అపిదేవాస్తమర్చన్విభర్గబ్రహ్మదివాకరాః ॥ * ॥ అత్రపరాశరః —
 ॥ శ్లో ॥ అథాన్యమూలంనికృతిః క్షమాచథమన్యమూలంహితపోదయాచ ।
 కామన్యమూలంహి వపుర్వయశ్చ మోక్షన్య సర్వాన్ధ నివృత్తిరేవ ॥ * ॥

విద్యాదానఫలమాహ — || శ్లో || దశవాజినమాకన్యా భూమిదానంచ త
త్సమమ్ । భూమిదానాత్పరంనాస్తి విద్యాదానంతతోఽధికమ్ || * || మ
నురపి — || శ్లో || సర్వేషామేవదానానాం బ్రహ్మదానం విశిష్యతే । వ
స్త్రాన్నగోమహివాహతిలకాఞ్చ నసపిషామ్ || * || బృహస్పతిరపి —
|| శ్లో || విద్యాదానేన సుమతిర్బ్రహ్మలోకే మహీయతే || * || శాణ్డి
ల్యః — || శ్లో || బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్య దేవైరపి నశక్యతే । ప్రతిప్ర
దానమథవా దద్యాచ్ఛక్తిత ఆదరాత్ || * || ప్రజాపతిః — || శ్లో ||
దానానాంచైవ సర్వేషాం బ్రహ్మదానం విశిష్యతే । బ్రహ్మదానేన దేవ
షేఽబ్రహ్మలోకం సగచ్ఛతి || * || దక్షః — || శ్లో || సర్వేషామేవదా
నానాం ఫలంవత్సే ద్విజోత్తమ । అన్నదానాత్స్వర్గలోకం కన్యాదానా
త్పరంపదమ్ || విద్యాదానాద్బ్రహ్మలోకం బ్రహ్మత్వంహరిపూజనా
త్ || * || మనురపి — || శ్లో || విషాదవ్యమృతం గ్రాహ్యమమేధ్యా
దపి కాఞ్చనమ్ । నీచాదప్యత్తమాంవిద్యాంఽస్త్రిరత్నం దుష్కులాదపి || * ||
ఇతివచనం బ్రహ్మవిద్యాప్రదాన వ్యతిరిక్తవిషయమితి మన్తవ్యమ్ ।

— శ్రీ అథాచార్యలక్షణమ్ శ్రీ —

అనంతరమాచార్యలక్షణమాహ మనురేవ — || శ్లో || నిషేహాద్దీ
ని కర్మాణి యఃకరోతి యథావిధి । సమ్భావయతిచాస్మేన సవిప్రీగురు
రుచ్యతే || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || ఉపనీయదదద్వేదమాచార్య
స్సఉదాహృతః || అల్పంవా బహువాయస్య శ్రుతస్యాపకరోతియః । త
మపీహగురుం విద్యా చ్ఛ్రితోపక్రియయాతయా || * || మనుశ్చ —
|| శ్లో || ఉపనీయతు యశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పంసరహ
స్యంచ తమాచార్యం ప్రచక్షతే || ఏకదేశంతు వేదస్య వేదాక్షాన్యపి
వాపునః । యోఽధ్యాపయతి వృత్త్యర్థముపాధ్యాయస్సఉచ్యతే || ఉపా
ధ్యాపయాద్దశాచార్య ఆచార్యాణాం శతంపితా । సహస్రంతు పితుమా
తా గౌరవేణాతిరిచ్యతే || ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రో గ్గరియాఽబ్రహ్మ
దఃపితా । బ్రహ్మ జన్మహి విప్రస్య ప్రైత్యచేహచ శాశ్వతమ్ || * ||

వ్యాసః — || శ్లో || యశ్చ మస్త్రప్రదోఽథంవా యశ్చ విద్యాంప్ర
యచ్ఛతి । గురూతావపి జానీయాన్మస్త్రార్థగ్రహణాద్విజః || కా
మాన్యా తాపితాచైనం యదుత్పదయతోమిథః । సమ్భూతిం తస్యతాం
విద్యాద్యద్యోగ్యానావధిజాయతే || ఆచార్యోహ్యస్యయాంజాతిం విధివద్వే
దపారగః । ఉత్పదయతిసావిత్త్రా సాసత్యాసాఽజరామరా || బ్రా
హ్మస్య జన్మనఃకర్తా స్వధర్మస్యచశాసితా । బాలోపి వృద్ధో విప్రస్య
పితాభవతి మస్త్రదః || అజ్ఞోభవతి వైబాలః పితాభవతి మస్త్రదః । అ
జ్ఞంహి బాలమిత్యాహుః పితేత్యేవచమస్త్రదమ్ || నహయనైర్నవలీతై
ర్నవీతైర్నచ బద్ధభిః । ఋషయశ్చక్రీరేధర్మం యోఽనూచానస్సనోమ
హమ్ || * || ఆపస్తంబః — || వా || తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదితః సమాహి
తంసంస్కర్తారమిపేత్తస్మిన్నేవ విద్యాకర్తాస్తమవిప్రతిపన్నేధత్సేభ్యోయ
స్సాధ్ధర్మానావిసేతి స ఆచార్యస్తస్మైనమ్రహ్యేతాదాచన సహేవిద్యా
తస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ శరీరమేవాస్య మాతాపితరౌజనయతః || * ||
మనుశ్చ — || శ్లో || ఆచార్యశ్చపితాచైవ మాతాభ్రాతృచ పూర్వజః ।
నార్తేనాప్యవమస్తవ్యా బ్రాహ్మణేన విశేషతః || ఆచార్యోబ్రహ్మణోమూ
ర్తిః పితామూర్తిః ప్రజాపతేః । మాతా పృథివ్యామూర్తిస్తు భ్రాతాస్వ
మూర్తిరాత్మనః || యన్యాతా పితరౌక్లేశం సహేతే సంభవాన్మృణామ్ ।
నతస్య నిష్కృతిశ్చక్వాకర్తుం వషణశతైరపి || తయోర్నిత్యం ప్రియం కు
ర్యాదాచార్యస్యచ సర్వదా । తేషుహి త్రిషుతుష్టేషు తపస్సర్వం సమా
చరేత్ || తేషాం త్రయాణాం శుశ్రూషాపరమం తప ఉచ్యతే । నతైర
నభ్యమజ్ఞాతో ధర్మమనన్యం సమాచరేత్ || తపవహిత్రయోలోకాస్తప
వ త్రయ అశ్రమాః । తపవహిత్రయో వేదాస్తపవోక్తాస్త్రయోగ్న
యః || పితావై గాహపత్యోఽగ్నిర్మాతాఽగ్నిదక్షిణః స్పృతః । గురురా
హవనీయోఽగ్నిస్సాగ్నిత్రేతాగ్నిరీయసీ || ఇమం లోకం మాతృభక్త్యాపి
తృభక్త్యాతు మధ్యమమ్ । గురుశుశ్రూషయాచైవ బ్రహ్మలోకం సమ
శ్నుతే || సర్వేతస్యావృతాధర్మాయవ్యైతే త్రయఅదృతాః । అనా

దృతాస్తు యస్యైతే సర్వాస్తసా ధలాఃక్రియాః ॥ యావత్క్రియస్యై
జీవన్తి తావన్నాన్యతస్మాదరేత్ । తేష్యేవనిత్యం శుశ్రూషాంకుర్యా
త్ప్రియహితైః ॥ తేషామనువరోధేన పారక్యం సర్వమాచరేత్ ॥ త
త్త్నీవేదయేత్తేభ్యో మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ ఏషధర్మః పరస్సాక్షాదు
పథర్కోఽన్యథ్యతే ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ నాస్తి మాతృసమం యై
వం నాస్తిపితృసమోగురుః । తయోఃప్రత్యుపకారోహినకథంచన విద్యతే ॥
సర్వార్థసమ్భవోదేహుజనితః పోషితోయతః । నతయోర్యాతనిర్వేశంపి
తోర్మర్త్యశ్శతాయుషా ॥ అస్వాధీనం కథంచైవం ప్రకారేరభిరాధ్య
తే । సాధీనం సమతిక్రమ్య పితరం మాతరం గురుమ్ ॥ మాతామాసద
శ్శావశాం ధృత్యాశూలైస్సమాకులా । వేదనావివిధైర్దుఃఖైః ప్రసూయేత
విమూర్చితా ॥ ప్రాజ్ఞేరపి ప్రియాపుత్రా మన్యతే సుతవత్సలా ।
కస్తస్యానిష్కృతింకర్తుం శక్తోవర్షశతైరపి ॥ బ్రహ్మచారిపదేశమేత్ర వే
దశాస్త్రాణ్యథైకతః । ఆచార్యసస్సతువిజ్ఞేయో తతైకైకాస్తు దేశికాః ॥ బ్ర
హ్మచారిపదేశమారభ్యయావద్వేదాస్తదర్శనమ్ । ఏకేన వత్స్యతేయేన స
మహాగురురుచ్యతే ॥ * ॥

— శ్రీ కర్మవిపాక వివరణమ్ శ్రీ —

అథకర్మవిపాకమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వజన్మకృతంపా
పం వ్యాధిరూపేణబాధతే । తచ్చాచ్ఛన్తి రౌషధైర్దానైర్జ్వలహుమాంసైర్చ
నాదిభిః ॥ ఇహదుశ్చరితైః కేచిత్కేచిత్పూర్వకృతైస్తథా । ప్రియై
వన్తి దురాత్మానో నరారూపవిపర్యయమ్ ॥ సువణణచోరఃకౌనభ్యం సురా
పశ్యావపదస్తతామ్ । బ్రహ్మహాక్షయరోగిత్వం దౌశ్చర్మ్యం గురుతల్పగః ॥
పిశునఃపూతినాసత్త్వం సూచకఃపూతివక్త్రతామ్ । ధాన్యచోరోఽక్లహీన
త్వమాతిరిక్త్యంతు మిశ్రకః ॥ అన్నహర్తాఽఽమయావితత్వం మూక్యం వా
గవహరకః । వస్త్రాః పహరక శ్శిష్వత్రం వజ్రతామశ్వహరకః ॥ ఏవంకర్మ
వశేషేణ జాయంతే సద్విగర్హితాః । జడాన్ధమూకబధిరావికృతాకృతయ
స్తథా ॥ చరితవ్యమథోనిత్యం ప్రియశ్చిత్తం విశుద్ధయే । నిర్దితైర్లక్షణై

రుక్మా జాయస్తేనిమృతైనసః ॥ బహుభావవర్గాణాం ఘోరాణా
 రకాణాం ప్రాప్య తస్మయాత్ । సంసారాణాం ప్రతిపద్యస్తే మహాపాతకిన
 స్త్విమామ్ । శ్వసూకరఖరోష్ట్రాణాం గో జావి మృగపక్షిణామ్ । చక్షో
 లపుల్కసానాంచ బ్రహ్మహోయోనిమృచ్ఛతి ॥ క్రీమికీటపతన్గానాం శి
 ఙ్ముజాంచైవ పక్షిణామ్ । హింస్రాణాంచైవ సత్త్వానాం సురాపా బ్రా
 హ్మణోవ్రజేత్ ॥ లూతాహిసరటానాంచ తిరశ్చాంచామ్బుచారిణామ్ ।
 హింస్రాణాంచ పిశాచానాం సైనోవిప్రసహస్రశః ॥ తృణగుల్మలతా
 నాంచ క్రవ్యాదానాంచ దంష్ట్రీణామ్ । కూరికర్మరతానాంచ క్ర
 మశోగురుతల్పగః ॥ సంయోగం పతితైర్గత్వా పరస్మైవతుయోషితమ్ ।
 అపహృత్యచవిప్రస్వం భవన్తి బ్రహ్మరాక్షసాః ॥ హింస్రాభవన్తి క్ర
 వ్యాదాః క్రిమయోభక్ష్యభక్షిణః । పరస్పరాదినః సైనాః ప్రేత్యావ్ర్య
 స్త్రినిషేవకాః ॥ మణిముక్తా ప్రవాళాంశ్చ హృత్వా లోభేన మాన
 వాః । వివిధానిచరతాన్ని జాయంతే హేమకర్తృషు ॥ ధాన్యం హృత్వా
 భవత్యాఖుః కాన్యం హంసోజలంస్థవః । మధుదంశః పయఃకాకోరనం
 శ్వో నకులోఘృతమ్ ॥ మాంసంగృహోవహంమద్ధుస్థైలం తైలపకఃఖగః ।
 చక్రవాకస్తు లవణం బలకాశకునిర్దధి ॥ కాశేయం తిత్తిరిహృత్వా త్సౌ
 మంహృత్వాతు దమరః । కార్పాసం తాన్తవం క్రౌఞ్చో గోధాగాం
 వాగ్మదోగుడమ్ ॥ చుచుద్దరీశుభాగధావత్రశాకంతు బహిణః । శ్వా
 విత్కృతాన్నం వివిధమకృతాన్నంతుశల్యకః ॥ బకోభవతిహృత్వాగ్నిం
 గృహకారీహువసరమ్ । రక్తాని హృత్వావాసాంసి జాయతే జీవజీవ
 కః ॥ వృకోమృగేభం వ్యాఘ్రోఽశ్వం ఫలపుష్పేతు మురగటః । స్త్రీమృ
 తస్తోకకోవారి యానానుష్ఠ్యైఃపతూనజః ॥ యద్వాతద్వాపరద్రవ్యమప
 హృత్యబలాన్నరః । అవశ్యంయాతి తిర్యక్త్వం జద్వాచైవాహుతంహవిః ।
 యథాయథా నిషేవస్తే విషయాన్విషయాత్మకాః । తథాతథాఽకుశలతా
 తేషాం తేష్వేవజాయతే ॥ అభ్యాసాత్కర్తృణాం తేషాం పాపానామల్ప
 జన్మయః । సంప్రాపున్నైదుఃఖాని తానుతాస్విహయోనిషు ॥ తామి

స్రాదిషు చోగ్రేషు సరకేషు వివర్తనమ్ । అసివత్రవవాదీని బద్ధనశ్చేద
నానిచ ॥ వివిధాశ్చైవ సమీపాః కాకోలుకైశ్చ భతుణమ్ ॥ కరమ్భ
వాలుకాతాపాకా కుమ్భిపాకాంశ్చ దుస్సహాః । సమ్భవాంశ్చ వియో
నీషు దుఃఖపాశ్రయాసు నిత్యశః ॥ శీతవాతా భిఘాతాంశ్చ వివిధాని భ
యానిచ । అనకృద్గర్భవాసేషు వాసం జప్తచదారుణమ్ ॥ బద్ధనానిచ క
ష్టాని పరప్రేష్యత్వమేవచ । బద్ధప్రియవియోగాంశ్చ సంవాసంచైవ దు
ర్జనైః ॥ ప్రవ్యార్జనంచ నాశంచ మిత్రామిత్రస్య చార్జనమ్ । జరాంచై
వాఽప్రతీకారాం వ్యాధిభిశ్చోపపీడనమ్ ॥ క్లేశాంశ్చ వివిధాంస్తాంస్తా
మృత్యుమేవచ దుర్జయమ్ । కర్తృభలేన యాతీతి శేషః ॥ శ్లో ॥ యెనయో
నగుణేనేమాకా సంసారాకా ప్రతిపద్యతే । తాకా సమాసేన వత్స్యామి వ
వసాస్యస్య యథాక్రమమ్ ॥ దేవత్వం సాత్వికాయాన్తి మనుష్యత్వం
తు రాజసాః । తియక్త్వం తామసా యాన్తి ఇత్యేషా త్రివిధా గతిః ॥
త్రివిధా త్రివిధైవైషా విజ్ఞేయాగౌణికీగతిః ॥ అధమామధ్యమాఽగ్రా
చ కర్మవిద్యావిశేషతః । స్థావరాః కృమికీటాశ్చ మత్స్యస్సర్పాస్స
రీస్సపాః ॥ పశవశ్చ స్పృగాలాశ్చ జఘన్యాతామసీగతిః । హస్తినశ్చతు
రక్షాశ్చ శూద్రాష్ట్రేచ్ఛాశ్చ గహికాతాః । సింహవ్యాఘ్రపరాహాశ్చ మ
ధ్యమా తామసీగతిః ॥ చారణాశ్చ సుపర్ణాశ్చ పురుషాశ్చైవ డామ్భికాః ।
రక్షాంసచ పిశాచాశ్చ తామసీహ్యుత్తమాగతిః ॥ భిల్లా మల్లా నటాశ్చై
వ పురుషాశ్చ కువృత్తయః । ద్యూతయానప్రసక్తాశ్చ ప్రథమారాజసీగ
తిః ॥ రాజానః క్షత్రియాశ్చైవ రాజ్ఞాంచైవ పురోహితాః । దానయు
ద్ధప్రధానాశ్చ మధ్యమారాజసీగతిః ॥ గర్హస్వగుహ్యకాయత్నా విబుధాను
చరాశ్చయే । తక్రైవావస్సరస్సర్వా రాజసీహ్యుత్తమాగతిః ॥ తాపసా
యతయో విపాశ్రయేచవైమానికాగతాః । నక్షత్రాణిచ చైత్యాశ్చ ప్ర
థమసాత్వికీగతిః ॥ యజ్ఞానో ఋషయోదేవా వేదాజ్యోతింషి వత్స
రాః । పితరశ్చైవసాధ్యాశ్చ ద్వితీయాసాత్వికీగతిః ॥ బ్రహ్మ విశ్వస్స
జోధర్మో మహానవ్యక్త ఏవచ । ఉత్తమాం సాత్వికీమేతాం గతిమామూర్త్య

నీషిణః ॥ యాదృశేనహి భావేన యద్యత్కర్మణి నిషేవతే । తాదృశేన శరీరేణ తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే ॥ * ॥ అథ యాజ్ఞవల్క్యుః — ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకజాన్ ఘోరాన్ నరకాన్ ప్రాప్యదారుణాన్ । కర్మక్షయోష్ఠి జాయంతే మహాపాతకిన స్త్విహ ॥ మృగశర్వసూకరోష్ఠాన్ శాంబ్రహ్మహా యోనిమృచచ్ఛతి । ఖరపుల్గస వేనానాం సురాపో నాత్ర సంశయః ॥ క్రిమికీటపతజ్జత్వం స్వణస్తేయీ సమాప్నూయాత్ । తృణగుల్మలతాత్వంచ క్రమకో గురుతల్పగః ॥ అన్నహర్తామయావీస్యాన్మూకో వాగపహరకః । ధాన్యహర్తాతిరిక్తాఙ్గః పిశునఃపూతినాసికః ॥ తైలహృత్తైలపాయీస్యాత్పూతివక్త్రస్త్వ సూదకః । పరస్యయోషితంహృతాస్త్వ బ్రహ్మన్వమహృత్యచ ॥ అరణ్యే నిజాలేదేశే భవతిబ్రహ్మరాక్షసః ॥ హీనజాతౌప్రజాయేత రత్నానామపహరకః । శ్వాసకాసయుతోమర్త్యో వద్విగ్రహసుతౌభవేత్ ॥ నిరీక్షితా పరస్త్రీణాం చక్షూరోగీప్రజాయతే । సర్వపాహరణం కృత్వావినశీజాయతేనరః ॥ గురోర్వచనముల్లంఘ్యమతిభ్రష్టఃప్రజాయతే । పత్రశాకం శిఖిహృత్వాగధ్వాచుచుచ్ఛస్తరీశుభాన్ ॥ మూషకౌధాన్యహరీస్యాద్ధ్యానముష్ట్రః ఫలంకపిః । జలంష్లవః పయఃకాకో గృహకారీహ్యుపసగర్హమ్ । మధు దంశః పలంగృహ్రాగాం గోధాగ్నింబకస్తథా ॥ శ్విత్రీ వస్త్రంశ్వాసంతుచిరీలవణహరకః ॥ * ॥ బ్రాహ్మ — ॥ శ్లో ॥ అన్నహతాభవేన్దుల్భీ పూతివక్త్రస్త్వసూయకః । పరద్రవ్యాపహరీచ పరరత్నాపహరకః ॥ పరస్యనస్తతిదేవీ పరాణామ హితస్సదా । మాతాపితృగురుదేవీ భార్యాత్యాగీ తక్షైవచ ॥ పిశునోమర్మభేదీచ పాదరోగీప్రజాయతే । పరస్త్రీగామినశ్చైవ తాపసీగామినస్తథా ॥ పరస్త్రీష్వనుకూలాశ్చజాయంతేతేప్రమేహినః ॥ * ॥ యోగీశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ గురుం త్వజ్జృత్యహుజృత్యవిప్రం నిర్జిత్యవాదతః । అరణ్యే నిర్జలే ఘోరే నభవేద్బ్రహ్మరాక్షసః ॥ కాంస్యపాత్రస్య యోహతాపరిభాషీ నిరస్తరమ్ । కాపాసస్యతు యోహతాశ్వేతకుష్మీత్రజాయతే ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శాస్త్రాక్తే వైవమార్గేణ విచ్యుతశ్చా

శ్రీమదాగమః । మహాశబ్దాతి ఘాతశ్చబధిరశ్చోపజాయతే ॥ * ॥ మార్గ-
 జ్ఞేయః — ॥ శ్లో ॥ యస్సాస్విమిన్దకశ్చైవ గురునిన్దకపవచ । దేవతాని
 న్దకశ్చైవహ్యపస్తూరీప్రజాయతే ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ దేవద్రు-
 వ్యోపభాక్తా చదేవకార్యవిఘాతకః । అభక్ష్యభక్షకశ్చైవ పాణ్డురోగీప్ర-
 జాయతే ॥ మనస్తాపంతు యఃకుర్యాద్భ్రాహ్మణానాం విశేషతః । జ్వర-
 వాణభవితామత్యోమేహవానథవాభవేత్ ॥ విశ్వాసఘాతుకశ్చైవ ఛ-
 దియక్తః ప్రజాయతే । వాపీ కూప తటాకాదిభేదకస్త్యతిసారవాణ ॥
 సూచనాచ్ఛులవాన్మత్యోవిస్ఫుటీరవినిన్దకః । నిత్యేవస్యచయోమాతా-
 శోషవాణజాయతే భృశమ్ ॥ బహుదేశాన్ సమాసాద్యసయాతినరకం
 ధ్రువమ్ । కృతఘృష్టకృత్యోవిప్రీయమస్యవిషయం గతః । అసిపత్ర-
 వనం ఘోరం యాతి వాలూకకిల్బిషమ్ ॥ దేవతానిన్దకశ్చైవ వెదనిన్దక-
 పవచ । కర్మణాం నిన్దకశ్చైవ కర్మభ్రష్టోఽభిజాయతే ॥ ప్రదశ-
 నాథమేతత్తు మయోక్తం ప్రేయకర్మణి ॥ యథా కర్మ ఫలం ప్రాప్య
 తిర్యక్త్వం కాలపయయాత్ । జాయస్తే లక్షణభ్రష్టా దరిద్రాః పురు-
 షాధమాః ॥ తతో నిమగ్నాః పీభూతాః కులే మహతి యోగినామ్ । జాయ-
 స్తే విద్యయోపేతా ధనధాన్యసమన్వితాః ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిన్దిత-
 స్య నిషేవణాత్ । అనిగ్రహాచ్ఛెద్ద్రియాణాంనరఃపతనమృచ్ఛతి ॥ * ॥
 గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ పాపమేవం పరిజ్ఞాత్వా తత్పాపం నసమాచరేత్ ।
 తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పుణ్యమేవసమాచరేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 జూనసం మనసైవాయముపభుజ్జే శుభాశుభమ్ । వానైవ వాక్స్మృతం
 కర్మణాకాయేనైవతు కాయకమ్ ॥ శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాం
 నరః । వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరన్యజాతితామ్ ॥ పతజ్ఞాత్వా
 ద్విజోధర్మం పాపంనైవసమాచరేత్ ॥ * ॥ అథ మహాపాతకప్రాయశ్చి-
 త్తమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వేదవేదాన్తతత్వజ్ఞాధర్మశాస్త్రవిశార-
 దాః । న్దధర్మనిరతా శ్శాస్త్రాస్తేషాం పాపం నివేదయేత్ ॥ * ॥ వసి-
 ష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యెనయెనతు పాపేన కర్మణా పురుషాగతిమ్ । ప్రయా

తినరకంఘోరం తతోవత్సామ్యుతఃపరమ్ ॥ పతితాత్పరిగృహ్యహ్యధాం శు
 నాఁ యోనిషుజాయతే । పతితంయాజయానస్తు మృగయోనౌప్రజాయ
 తే ॥ గురొర్భార్యాం సమాగమ్యకృత్వాచారిజ్ఞనాదికమ్ । శునాంయో
 విశతంప్రాప్య సర్పయోనిషు జాయతే ॥ మాతాపితరౌచాక్షిప్య శల్యక
 స్సంప్రజాయతే । తాడయేద్వాద్విజంమోహతోఽజోఽగృత్రశ్చజాయ
 తే ॥ పరదారాభిమర్శేన ధార్తరాష్ట్రఃప్రజాయతే ॥ భ్రాతృభార్యాం
 చదుమేధాయోఽధిగచ్ఛతిమోహితః । గర్భభత్వమవాహోఽతితతస్సర్పైః
 భిజాయతే ॥ సఖిభార్యాం మాతులానీం యోఽధిగచ్ఛతిమోహితః । మృ
 తః శ్వత్వమవాహోఽతిసూకరశ్చాపిజాయతే ॥ ఉపస్థితేవివాహేచ దాన
 కాలేతదైవచ । విఘ్నంకరోతి యోమోహోన్మత్తోజాయతసూకరః ॥ య
 శ్శూద్రో బ్రాహ్మణీంగత్వా క్రిమియోనౌప్రజాయతే । తస్యాంపుత్రం
 సముత్పద్య విస్తాయాంజాయతేక్రిమిః ॥ శూద్రాంశయనమారోప్యబ్రా
 హ్మణోయాత్యధోగతిమ్ । జనయితావ్సతం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యా
 దేవహీయతే ॥ స్త్రియంహి త్వాత్వధర్మేణయమస్యవిషయంగతః ॥*॥
 మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోపి వెదధర్మజ్ఞో యమాచష్టే సమాహితః । సవి
 జ్ఞైర్యఃపరోధర్మే నాజ్ఞానామయుతేనతు ॥ * ॥ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ద
 శద్వాదశవావిప్రైః వెదశాస్త్రవిశారదాః । స్వకర్మ నిరతాశా
 న్తాః పరిషత్వైనివేశయెత్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ జన్మకర్మ పరి
 భ్రష్టా స్సన్ధ్యోపాసనవర్జితాః । రహితా వెదశాస్త్రభ్యస్తేద్విజానామ
 ధారకాః ॥ ప్రాయశ్చిత్తం ప్రయచ్ఛన్తి యేద్విజానామధారకాః । తెద్వి
 జాఃపాపకర్తాః సస్మయంతా నరకంయయః ॥ విజ్ఞాప్యనఖిలోమాని ప్రవా
 ప్యస్నానమాచరేత్ । మృత్తికాగోశకృద్భావంచపశ్చగవ్యమశోదకైః ॥
 రాజావా రాజపుత్రౌవా బ్రాహ్మణోవా బహుశ్రుతః । కేశానాం ర
 క్షణాథాయ ద్విగుణంవ్రతమాచరేత్ ॥ * ॥ విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ స
 ర్వాకేశాఃసముద్భృత్యచ్ఛేదయేదఙ్గుళిత్రయమ్ । భస్మగోమయమృద్వా
 రిపశ్చగవ్యప్రకల్పితైః । మలాఘకర్షణం ఘర్యాద్భస్మశౌఛాదిసిద్ధయే ॥

సౌత్వాఽచమ్యశువిహ్నుత్వాసార్ద్రవాసాసమాహితః । ప్రదక్షిణ
త్రయంకృత్వాపాపాని వినివేదయేత్ ॥ సభేవనప్రవేష్టవ్యావక్తవ్యంనా
సమజ్జనమ్ । అబ్రువన్విబ్రువన్వాపి నరోభవతికిల్బిషీ ॥ అజ్ఞాత్వాధర్మశా
స్త్రాణి ప్రాయశ్చిత్తం పిదీయతే । ప్రియైశ్చిత్తీ భవేత్పాపతః పరి
వహ్నిర్విషంప్రజేత్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యద్వదన్తి తమో
మూఢామూఢాః ధర్మ మజానతః । తత్త్వాపం శతథాభూత్వా తద్వక్త్రా
నధిగచ్ఛతి ॥ ప్రాజాపత్యంచరేత్కృశ్చక్రిమజ్ఞాత్వాయోఽభిధాస్యతి ।
ప్రాజాపత్యేత్వశక్తశ్చేదగ్ధాం దద్యాచ్ఛుభలక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి —
॥ శ్లో ॥ ప్రియోనామతపః ప్రోక్తం చిత్తం నిశ్చయఉచ్యతే । తపోనిశ్చ
యసంయోగాత్ప్రియశ్చిత్తమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ
హత్యాసురాపానం హైయం గుర్వక్లనాగమః । మహాన్రిపాతకన్యాహుస్త
త్సంయోగీచపశ్చమః ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ ఘ్నశ్చసురాపశ్చ
స్తై నశ్చగురుతల్పగః । మహాపాతకినస్త్యైతే తత్సంయోగీచపశ్చమః ॥
బ్రహ్మ హాద్యాదశాబ్దానికృశ్చక్రింకుర్యాద్ధనేనవా । చాతుర్వర్ణ్యం చ
రేదైభిక్షం తత్త్వాపంవాచయేత్సదా ॥ వారాణసీంతతోగచ్ఛేత్తతశ్శ్రీపా
వనానికమ్ । అన్యానితీర్థయానాని గాయత్రీం చసమాచరేత్ ॥ * ॥ మ
నుః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మ హాద్యాదశాబ్దాని కుటీంకృత్వావనేవసన్ ।
భేక్షమాత్మవిశుద్ధ్యర్థం కృత్వాశవశిరోధ్వజమ్ ॥ జపన్వాఽన్యతమంవేదం
యోజనానాం శతం ప్రజేత్ ॥ బ్రహ్మహత్యాపనోదాయమితభుజ్జ్వి
యతేన్ద్రియః । నర్వస్వం వావేదవిదెబ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్ ॥ జ
పేద్వానియతాహారస్త్రివేదస్యచసంహితామ్ ॥ కృతవపనోనివసేన్ద్రా
మాంతెగోప్రజేఽపివా । ఆశ్రమేవృక్షమూలెవాగోబ్రాహ్మణహితే
రతః ॥ ముచ్యతేబ్రహ్మహత్యాయాగోష్టాగోబ్రాహ్మణస్యచ ॥ ఏవం
ధృఢప్రతోనిత్యం బ్రహ్మచారీసమాహితః । ఘమాస్తేద్వాదశేవషేఽ
బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపంవ్యపోహత్యా
క్షవత్తయా । హత్యాగర్భమవిజ్ఞాత మేతదేవప్రథం చరేత్ ॥ ఉక్త్వా

నైవాన్యతం సాత్వేప్రతిరుధ్యగురుం తథా । అపహృత్యచ నిత్యేపంక్త
 త్వాచస్త్రీసుహృద్వధమ్ ॥ ఇయంవిశుద్ధిరుదితా ప్రమాప్యాకామతో
 ద్విజమ్ । కామతోబ్రాహ్మణవధేనిష్కృతిర్నివర్తయతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
 లక్యః — ॥ శ్లో ॥ శిరః కపాలీధ్వజవాక్ భిక్షాశీకర్మ వేదయక్ । బ్ర
 హ్మహృద్వాదశాబ్దానిమితభుక్చుద్ధిమాపుయాత్ ॥ బ్రాహ్మణస్యపరిత్రా
 ణాన్తవాం ద్వాదశకస్యచ । తథాఽశ్వమేధావభృథసానాద్వాశుద్ధిమా
 పుయాత్ ॥ అరణ్యేలియతోజప్తాప్రికృత్వావేదసంహితామ్ । శుభ్య
 తెచావగాహితాప్రతిస్రృతాంసరస్వతీమ్ ॥ పాత్రేనిధాయ పర్యాప్తం
 ధనం వాబ్రహ్మహాశుచిః ॥ * ॥ పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మహా
 ద్వాదశాబ్దానికపాలం ధారయేత్కరే । పావనం భేక్షుమాహారం కపాలే
 నైవభోజయేత్ ॥ ఆహం చుష్కృతకర్తావై మహాసాహసకారకః । గృహ
 ద్వారేమలిసామి భిక్షార్థీ బ్రహ్మహుకః ॥ తపోవనేషు తీర్థేషు నదీప్ర
 స్తవణేషుచ । పర్యటన్సరస్వతీర్థేషు చ త్రోపానద్వివర్జితః ॥ సమ్పూర్ణే
 ద్వాదశేవషేక చరేత్కృచ్ఛ్చిం మహావ్రతమ్ । పునఃప్రత్యాగతోవేత్త
 కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ॥ * ॥ అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ సేతుం దృ
 ష్ట్వా సముద్రస్య బ్రహ్మహాగురుతల్పగః । ముచ్యతేనర్వపాపేభ్యః కృ
 తఘ్నోఽపివిముచ్యతే ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సురాంపీత్వాద్విజోమో
 హాదగ్నివర్ణాంసురాంపిబేత్ । తయాస్వకాయేనిర్దగ్ధే ముచ్యతేకిల్బిషాత్త
 తః ॥ గోమూత్రమగ్నివర్ణంవాపిబేదుదకమేవవా । పయోఘృతంవాఽఽ
 మరణార్థోశకృద్రసమేవవా ॥ యస్య కాయగతంబ్రహ్మమద్యేనాస్లావ్య
 తే సకృత్ । తస్య వ్యపైతి తద్బ్రహ్మశూద్రత్వంచ సగచ్ఛతి ॥ * ॥
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సురాంఘృతం మేహమూత్ర పయసామగ్ని
 సన్నిభమ్ । సురాపోఽన్యతమంపీత్వామరణాచ్ఛుద్ధిమాపుయాత్ ॥ అజ్ఞా
 నాత్తుసురాంపీత్వా రేతోవిష్ణూత్రమేవచ । పునస్సంసారమహాన్తి త్ర
 యోవణాన్ ద్విజాతయః ॥ పతిలోకం నసాయాతిబ్రాహ్మణీయాసురాం
 పిబేత్ । ఇహైవసాశునీగృధ్రీ సూకరీవాపిజాయతే ॥ * ॥ మనుః —

॥ శ్లో ॥ సువణః పైయకృద్విప్రీరాజానమభిగమ్యతు । స్వకర్మఖ్యాప
యన్బ్రూయాన్తాం భవాననుశాస్త్వితి ॥ గృహీత్వాముసలం రాజానకృ
ద్ధన్యాత్తుతం స్వయమ్ । వధేనశుభ్యతిస్తేనాబ్రాహ్మణస్తపసేవవా ॥
చీరవాసాద్విజోఽరణ్యేచరేద్బ్రహ్మహణోవ్రతమ్ । ఏతైవతైరపోహే
తపాపం పైయకృతం ద్విజః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ బ్రా
హ్మణస్సన్వణహరీతు రాజ్ఞాం ముసలమర్పయేత్ । స్వకర్మఖ్యాపయం
స్తేనోహతోముక్తోఽపివాశుచిః ॥ అనివేద్యన్మపం శుభ్యేత్సురాపోవ్రతమా
చరేత్ । ఆత్మతుల్యసువణంవాదద్యాద్వావిప్రతుష్టికమ్ ॥ * ॥ మ
నుః — ॥ శ్లో ॥ గురుస్త్రీగమనీయస్తుప్రతైరేతైరపానుదేత్ । సూ
ర్కింజ్వలస్తీం సావస్త్లిష్యేత్పుత్యనాసవిశుభ్యతి ॥ స్వయం వాశిశ్చవృ
షణాపుత్రౌత్యాధాయచాఙ్గలౌ । వైరృతీం దిశమాతిష్ఠేదానిపాతాదజి
హ్మగః ॥ పాజాపత్యం చరేత్కృచ్చ్రమిబ్బమేకంసమాహితః । చాన్ద్రా
యణంవాత్రీన్తా సానభ్యసేన్నియతేన్ద్రియః ॥ పభిస్తు సంవసేద్యోవై
వత్సరంసాఽపితత్సమః ॥ * ॥ ఆపస్తంబశ్చ — ॥ వా ॥ గురుతల్పగా
మీనవృషణంశిశ్చం పరివాసాన్వజ్జలావాధాయ దక్షిణాందిశమనావృతంప్ర
జేత్ । జ్వలితాంవాసూర్కింపరిష్వజ్య సమాపుయ్యాత్తతశ్శుద్ధోభవతీతి ॥ * ॥
అథమహాపాతక సమానమాహతు ర్మనుయాజ్ఞవల్క్య — ॥ శ్లో ॥ గు
రూణామధ్యధితేపా వేదనిన్దా సుహృద్వధః । బ్రహ్మహత్యా సమంజ్ఞై
యమధీతస్యచ నాశనమ్ ॥ గురొరాత్రేపణం నిన్దా వేదస్య సుహృద్యోవ
ధః । బ్రహ్మహత్యాసమంవిద్యాదితివేదవిద్యోవిదుః ॥ * ॥ గౌతమః —
॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేవివాహకాలేచ అన్యత్క్రిధర్మనజరీటే । విఘ్నమాచర
తేయస్తు తమాహుబ్రహ్మ ఘాతుకమ్ ॥ జ్యోతిషం వ్యవహారంచ పా
యశ్చిత్తం చికిత్సకమ్ । వినాశాస్త్రేణయోబూరియాత్తమాహుర్బ్రహ్మ
ఘాతుకమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సంరుద్ధా బ్రాహ్మణౌదృష్ట్యాస్ప
ర్థమానౌపరస్పరమ్ । అనివార్యచయోగచ్ఛేత్తమాహుబ్రహ్మఘాతుకమ్ ॥
మర్శోద్ధాటం తాడనంచ దూషణం తజానంరథా । త్వంకృత్యబ్రా

[illegible]

జనాధ్యాపనాధ్యయనాత్పాపం సంక్రమతేన్యథామ్ || * || పరాశర
శ్చ — || శ్లో || కృచ్ఛం దేవ్యయతంచైవప్రాణాయామశతద్వయమ్ ।
పుణ్యతీర్థేనార్ద్ర శిరస్సానందాద్వాదశసంఖ్యయా || ద్వియోజనే తీర్థయా
త్రాకృచ్ఛం మేకంప్రకల్పితమ్ । జన్మ ప్రభృతీయతిచిత్పాతకంచో
పపాతకమ్ || తావదావర్తయేత్కృచ్ఛం యావదష్టగుణంభవేత్ || * ||
వసిష్ఠః — || శ్లో || బాల్యాశ్చ భృతీయత్పాపం పాతకంచోపపాతకమ్ ।
షడజ్జేనైవశుద్ధేత మహతఃపాతకాద్భుతే । ఆత్మనోఽథాప్రకుర్వీతపా
యశ్చిత్తవతఃపరమ్ || * || బృహస్పతిః — || శ్లో || పతివ్రతాచరోగీచవృ
ద్ధశ్చైవ విశేషతః । అకామకృతపాపేచ ప్రియశ్చిత్తార్థమహతి || * ||
ఉపపాతకమాహ యోగీశ్వరః — || శ్లో || గోవధో వ్రాత్యతాస్తేయశ్చ
ణానాం చాపనిష్క్రియా । అనాహితాగ్నితావణ్యవిక్రయః పరివేదన
మ్ || భృతకాధ్యయనాదానం భృతకాధ్యాపనం తథా । పరవిత్తం పార
దార్యం వాఘృష్యం లవణక్రయః || స్త్రీ శూద్రవిట్టైశ్చ వధోనిద్దితాన్మే
నజీవనమ్ । నాస్తిక్యం వ్రతలోపశ్చ సుతానాంచైవ విక్రయః || ధాన్య
కుప్య పశుస్తేయ మయాజ్యానాంచ యాజనమ్ । పితృ మాతృ సుతత్యాగ
స్తటాకారామవిక్రయః || కన్యాయాదూషణంచైవ పరివిత్తికయాజనమ్ ।
కన్యాప్రదానంతస్యైవకాటిల్యం వ్రతలోపనమ్ । ఆత్మనోఽథేక్రియార
మ్భో మద్యపస్త్రీ నిషేవణమ్ || తదైవానాశ్రమేవాసా పరాన్నపరిపు
ష్టతా । అసచ్ఛాస్త్రాధిగమనమాకరేష్వధికారికా || భార్యాయావిక్ర
యశ్చైవపామేకై కముపపాతకమ్ || * || మనుశ్చ — || శ్లో || అన్మతం
స్వసముత్కృషేరాజ గామిచపైశునమ్ । గురోశ్చాశ్చీకనిర్భుధస్సమాని
బ్రహ్మహత్యయా || బ్రహ్మహత్యైతావేదనిన్దా కౌటసాక్ష్యం సుహృ
ద్వధః । గృహితానద్యయోజాద్ధిస్సరాపానసమానిషత్ || నిక్షేపస్యా
పహరణంనరాశ్వరజతస్యచ । భూమివజ్ర మణీనాం చరుక్ష్మస్తేయసమం
త్కృతమ్ || రేతసేకం స్వయోనిషుకుమారీష్వన్యజాసుచ । సఖ్యః పుత్ర
స్యచస్త్రీషుగురుతల్పనమం విదుః || గోవధోఽయాజ్యసం యాజః పా

రదార్యాత్మ విక్రయా । గురుమాతృపితృత్యాగః స్వాభ్యాయాగో ౨౪
 స్ఫుతస్యచ ॥ పరివిత్తతానుజేన పరివేదనమేవచ । తయోదానంచకన్యా
 యాస్తయోరేవచయాజనమ్ ॥ కన్యాయామాషణం మైవవాఘావ్యంప్ర
 తలోపనమ్ । తటాకారామ దారాణామసత్యస్యచ విక్రయః ॥ వ్రాత్య
 తాబాష్టవత్యాగోభృత్యాధ్యాపనమేవచ । భృతాచాభ్యయనాదా
 నమపన్యానాంచవిక్రయః ॥ సర్వాకరేష్వనీకారో మహాయస్త్రప్రవ
 ర్తనమ్ । హింస్రాపదీస్తుక్రిపాజీవోభిచారోమూలకర్మచ ॥ ఇన్ధనాన్ధ
 మశుమూణాం ద్రుమాణామవపాతనమ్ । ఆశ్వాద్ధం చక్రియారమ్భో
 నిన్దితాన్నాదనం తథా ॥ అనాహితాగ్నితాస్తేయమృణానాంచానపక్రి
 యా । అసచ్ఛస్త్రానిగమనం కాటిల్యం వ్యసనక్రియా ॥ ధాన్యకువ్యపశు
 స్తేయం మద్యపస్త్రీనిషేవణమ్ । స్త్రీసూద్రవిట్త్వత్రవధోనాస్తిక్యం
 పపాతకమ్ ॥ * ॥ అధధేనువధేప్రతీకారమాహ — తత్రసంవతఃప
 రాశరా ॥ శ్లో ॥ కూషేతుపాతితేకృచ్ఛ్చిం పాషాణేతుత్రయం చరేత్ ।
 శస్త్రైవింశతికృచ్ఛ్చాగ్రిణియస్త్యం పశ్చదవైవతు ॥ అన్యోన్యం బద్ధనంకృ
 త్వాపృతికృచ్ఛ్చింసమాచరేత్ । నదీతరణేతుకృచ్ఛ్చిం స్యాదగ్నిదాహే
 స్త్యకృచ్ఛ్చింకమ్ ॥ శకటాదతికృచ్ఛ్చిం చతస్త్యకృచ్ఛ్చిత్రయం చరేత్ ॥
 పర్వేషాం వపనం కృత్వాగాం దద్యాత్ప్రపయస్వినీమ్ ॥ * ॥ మనుః —
 ॥ శ్లో ॥ తైలభేషజపానేతుడోషధార్థంప్రకల్పితే । విషతైలేనగర్భాణాం
 ప్రమృతేనాస్తిపాతకమ్ ॥ అతిబాలామతికృశామతివృద్ధాంచరోగిణీమ్
 హత్వాపూర్వవిధానేనచరేచ్ఛాస్త్రాయణం ద్విజః ॥ ఏకవర్షేహతేవత్యేకృ
 చ్ఛ్చిపాదోవిధీయతే । అబుద్ధిపూర్వకేసస్యాత్పన్మృతేనాస్తిపాతకమ్ ॥
 అగ్నివిమృద్విష్టవనాం ప్రమృతేనాస్తిపాతకమ్ । యన్త్రితాగౌ
 శ్చికితాన్ధమూఢగర్భాతిపాతకే । యత్యేకృతే విపత్తిశ్చైత్వాయ
 శ్చిత్తం సమాచరేత్ ॥ గవాంచపర్వతారోహేనమృతారే తదైవచ ।
 ప్రియశ్చిత్తంసమర్పన్తిద్విజావేదపరాయణాః ॥ * ॥ యోగీశ్వరః —
 ॥ శ్లో ॥ గోఘ్నసౌమ్యత్రయం కృత్వా కృచ్ఛ్చిం వానపమాసికమ్ ।

గోమూత్రయావకాహరస్త్రిభిమానైర్విశుభ్యతి || * || సంవర్తః —
 || శ్లో || క్షత్రియస్యవధంకృత్వా చరేత్సంవత్సరత్రయమ్ | వైశ్యస్యాపి వధం
 కృత్వా అబ్జంకృచ్ఛ్చిం సమాచరేత్ || శూద్రస్యతు వధంకృత్వా అ
 బ్జాధణం కృచ్ఛ్చిమాచరేత్ | ప్రకృతేస్తు వధంకృత్వా వణ్ణాసంకృ
 చ్ఛ్చిమాచరేత్ || హస్తినంతరగం ఛాగమహిషోష్ఠ్రికపీంస్తథా | గో
 సింహీ చమరీం హత్వా చరేచ్ఛాచ్యవాయత్రయమ్ || అజావికాఖరం
 శ్వనం నృగాలం సూకరం తథా | మాజూరం శశకం హత్వా ప్రాజా
 పత్యేన శుభ్యతి || ప్రమావణాత్పాణిభృతాం కుర్యాత్తత్ప్రతిరూపకమ్ |
 తస్యానురూపం మూల్యంవా కుర్యాదిత్యబ్రవీష్మనుః || * || పరాశరదక్షా
 చ — || శ్లో || సింహవ్యాఘ్రవృకాదీనాం గృధ్రాణాం హననం ద్విజః |
 సర్పేషాం పక్షిణాం కృత్వా పాదకృచ్ఛ్చిం సమాచరేత్ || అనస్థిప్రా
 మ్నానోహత్వా ప్రాణాయామేన శుభ్యతి || * || మనుశ్చ — || శ్లో || అను
 మంతావిశసితాని యంతాక్రయవిక్రియా | సంసకర్తాచోపహతాచ ఘా
 తుకశ్చాతిఘాతుకః || * || యోగీశ్వరః || — || శ్లో || వసేత్సంవత్సరే ది
 నానివశురోమఖిః | సంమితాని దురాచారో యోహన్త్యవిధినాపహా || * ||
 సంవర్తః — || శ్లో || వ్రతస్థాంపిథవాంనారీం రతశ్చేష్టునయోబ్రువన్ |
 బ్రహ్మచారీస్త్రియంగత్వా అవకీర్ణి వ్రతం చరేత్ || అకామతఃసంస్థనంచ
 స్నానం కుర్యాత్సితాసితే || * || పరాశరః — || శ్లో || గృహస్థః కా
 మతః కృత్వా రేతసఃస్థలనం యది | సహస్రంతు జపేద్దేవ్యాః ప్రాణాయా
 మైస్త్రిభిస్సహ || * || గౌతమశ్చ — || శ్లో || సకృచ్ఛూద్రీంద్విజోగ
 త్వా చరేత్కృచ్ఛ్చిణివింశతిమ్ | తదైవకుర్యాత్కృచ్ఛ్చిణి వృషలీన
 హభోజనే || యఃకరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీనహభాజనమ్ | సదాసూత
 కినస్తస్య బ్రహ్మహత్యావదేవదే || మదమోహేనయశ్శూద్ర్యాంపుత్ర
 ముత్వాపదయేద్ద్విజః | యావద్గర్భః పతేద్బాహూ తావత్త్రిపైతుదారు
 ణే || * || యోగీశ్వరః — || శ్లో || అమృష్టాబ్రాహ్మణీంగత్వా ప్రా
 జాపత్యద్వయంచరేత్ | చణ్డాలీగమనేవిప్రః ప్రాజాపత్యాబ్జకంచరేత్ ||

రజకశ్చమః కారశ్చ నటోబురుడపవచ । కైవల్యే మేదభిల్లాశ్చ స
 పైతే అన్యజాతయః ॥ నటం కైలాషకీంచైవ రజకిం వేణుజీవినీమ్ । ఏ
 తాగత్వానరొమోహతోషష్టికృచ్ఛ్రంసమాచరత్ ॥ * ॥ పరాశరః —
 ॥ శ్లో ॥ మాతరం యదివాగచ్ఛేత్స్వసృతాం భగినీమపి । ఏతాస్తు కామ
 తస్సౌపి ఆశ్చమేధ్రం నికృన్తయేత్ ॥ అకామతస్తు యోగత్వా కుర్యా
 చ్చాన్ద్రాయణద్వయమ్ । దశగోదక్షిణాం దద్యా చ్చుచ్ఛిం పారాశరో
 బ్రవీత్ ॥ మాతులానీం పితృవ్యస్య భాగ్యాంచ స్వసృతస్యచ । గురుప
 త్నీం స్వసారంచ భ్రాతృభార్యాం తడైవచ ॥ అజ్ఞానాద్గచ్ఛతిజ్ఞానా
 త్సారసీంతు సగచ్ఛతి । చణ్డాలీంవా శ్వపాకీంవాఅనుగచ్ఛతియోద్విజః ।
 త్రిరాత్రముపవాసిత్యా విప్రాణామనుశాసనాత్ ॥ సశిఖం వపనంకృ
 త్యా ప్రాజాపత్యద్వయంచరత్ । గోద్వయం దక్షిణాం దద్యాచ్చు
 ఛ్చిం పారాశరోబ్రవీత్ ॥ * ॥ పునరపి సపవాహ — ॥ శ్లో ॥ కృత్రి
 యోవాపివైశోవా చణ్డాలీం గచ్ఛతోయది । ప్రాజాపత్యద్వయం కు
 ర్యాన్దద్యాన్దోమిధునద్వయమ్ ॥ శ్వపాకీంవా౭చ చణ్డాలీం శూద్రోవా
 యదిగచ్ఛతి । ప్రాజాపత్యం చరెత్కృచ్ఛ్రంచతుర్దోమిధునందరత్ ॥ మా
 తరం యదిగచ్ఛేత్తు స్వసృతాం భగినీంతథా । ఏతాస్తు మోహతో గత్వా
 త్రీణికృచ్ఛ్రాణి సచ్ఛరెత్ ॥ చాన్ద్రాయణత్రయం కుర్యాద్విశ్వచ్ఛేదే
 నశుభ్యతి ॥ మాతృష్వస్వగమేచైవమాత్మమేధ్ర నికర్తనమ్ । అజ్ఞానేనతు
 యోగచ్ఛేతుర్భార్యాచ్చాన్ద్రాయణ ద్వయమ్ ॥ దశగోమిధునం దద్యా
 చ్చుచ్ఛిం పారాశరోబ్రవీత్ ॥ పితృదారాంతృమారుహ్యమాతురాప్తాం
 తు భ్రాతృజామ్ । గురుపత్నీం స్నుషాంచైవ భ్రాతృభార్యాం తడైవచ ॥
 మాతులానీం సగౌతాంచ ప్రాజాపత్య త్రయంచరత్ । గోద్వయం
 దక్షిణాందద్యాచ్చుభ్యతే నాత్రసంశయః ॥ పశు వేశ్యాభిగమనె మహి
 మ్యస్త్రాన్యకపీంతథా । ఖరీంచ సూకరీంగత్వా ప్రాజాపత్యంసమాచరె
 త్ ॥ గోగామీచ త్రిరాత్రేణ గామేకాం బ్రాహ్మణోదదత్ । మహి
 మ్యస్త్రీ ఖరీగామీ త్వహూరాత్రేణశుభ్యతి ॥ డామరేసమరేవాపిమ

ర్భిక్షేవా జనక్షయే । బన్దీగ్రాహేభయా ర్తవసదాస్వప్రీం నిరీక్షయేత్ ॥
 అక్షారసదృశీనారీ ఘృతమమ్భుసమోనరః । తత్సమీపే నవస్తవ్యం నరాణాం
 చఞ్చలంమనః ॥ మాత్రాస్వప్రాచుహిత్రావా భిన్నాననగతోభవేత్ ।
 బలవానిన్ద్రియగ్రామో విద్వాంసమపికషణతి ॥ నరోగోగమనం కృత్వా
 చరెచ్చద్రావిణవ్రతమ్ । పతితాగమనే విప్రశ్చరెచ్చద్రావిణద్వ
 యమ్ ॥ * ॥ గోవిలః — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాగమనేవిప్రః అష్టకృచ్ఛం
 మాచరేత్ । అజ్ఞానాత్మనిర్మనే విప్రస్సచేలస్నానమాచరేత్ । ప్రథమేహ
 నిచణ్డాభీద్వితీయే బ్రహ్మఘాతినీ । తృతీయే రజశీస్రాక్షాచతుర్థే హనిశుధ్య
 తి ॥ శుద్ధాభర్తుశ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానేనస్త్రీ రజస్వలా । దైవేకర్తృణి పి
 త్రేయచ పఞ్చమేహనిశుధ్యతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వ్యభిచా
 రెముతాశుద్ధా గర్భేత్యాగోవిధీయతే ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వ్య
 భిచారేణయాచుష్టా ప్రాయశ్చిత్తీయతేతుసా । త్యాగోగర్భేసముద్దిష్టోన
 తాంసమ్భాషయేత్కవిత్ ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దివా౭భిగమ
 నేవిప్రః స్నానంచైవోపవాసనమ్ । నద్వాయాం కృచ్ఛం పాదః స్యాత్
 ప్రాజాపత్యంతు పర్వణి ॥ * ॥ యోగీశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ విప్రదణ్డో
 ద్యమేకృచ్ఛం మతికృచ్ఛం నిపాతనె । అతికృచ్ఛం మసృక్వాతెకృ
 చ్ఛో౭భ్యంతరశోణితే ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మనసావిన్దితం పా
 పం పశ్చాత్తాపేనశుధ్యతి । వచసాచేష్టితం పాపం జపహోమామాదిభిర్న
 రేత్ ॥ జాపమభిస్తుకృతంపాపం బ్రహ్మహత్యాది సమ్భవమ్ । ప్రా
 యశ్చిత్తిభవేత్సర్వం కృచ్ఛం చాన్ద్రావిణాదిభిః ॥ * ॥ సంవర్తః —
 ॥ శ్లో ॥ యథాతాయబలోవహ్ని ర్దహత్యపిచబల్బజాన్ । ఏవందహతి వే
 దజ్ఞః కర్తృదోషం స్వచూత్తసః ॥ అకామతఃకృతంపాపం వేదాభ్యాసేన
 శుధ్యతి । కామతస్తుకృతంపాపం ప్రాయశ్చిత్తైఃపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ప
 రాశరః — ॥ శ్లో ॥ పథిచణ్డాశకందృష్ట్యా ఘృతాయుస్సర్వావలోకనమ్ ।
 యనిసమ్భాషణంచైవసావిశ్రీంతుసకృజ్ఞపేత్ ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥
 సప్తష్ట్యా చణ్డాశపతితసగరౌ న్యజవాయసాన్ । పాత్రాదిత్యాశయేత్

స్పృహం పశ్చాత్కృచ్ఛం సమాచరేత్ || ద్విజశ్చక్షాశభాణ్ణస్థసలిలం
 పిబ తేయది । షణ్మాసానాచరత్యుచ్ఛం పశ్చగవ్యం తతఃపిబేత్ ||
 తస్యాన్నమత్తియోవిపో ద్విగుణం వ్రతమాచరేత్ || * || మనుః —
 || శ్లో || గౌడీయాధీష్ఠచపైష్ఠీచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా । సురాయాఘా
 ణమాత్రైణ ప్రాణాయామత్రయంచరేత్ || అనాశ్రమీనతిష్ఠేత క్షణ
 మేకమపిద్విజః । తిష్ఠతేయదిమోహేన తప్తకృచ్ఛాఘాషడాచరేత్ ||
 పాశ్రీజాపత్యత్రయంపుర్యాద్వత్సరంతు నిరాకృతా । ఔషధం పథ్యమాహా
 రం దద్యాద్గోబ్రాహ్మణేషుచ । మృతోవాప్యమృతోవాపి ప్రియశ్చి
 త్తం నవిద్యతే || * || కాత్యాయనః — || శ్లో || సూతకాన్నం నవక్రా
 ద్దుమాసికాన్నం తదైవచ । బ్రహ్మచారీతు యోగీంద్రియాత్పదకృచ్ఛైః
 శుభ్యతి || చురాచారస్య విప్రస్య నిషిద్ధాచరణస్యచ । అన్నం భుక్త్వాద్వి
 జఃకుర్యాద్దినమేకమభోజనమ్ || * || పరాశరశ్చ — || శ్లో || సదాచార
 స్యవిప్రస్య తథావేదాంతవేదినః । భుక్త్వాన్నముచ్యతేపాపాదహేహా
 రాశ్రాంతరాన్నరః || * || అశ్వరాః — || శ్లో || అజ్ఞానాద్బ్రహ్మ
 ణాభుక్తైశ్చూద్రస్యాన్నంయతరుః । ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్తస్యషణ్మా
 సాకృచ్ఛమాచరేత్ || * || విష్ణుః — || శ్లో || శూద్రహస్తేన యోగ
 శీయాత్పానీయంవాపిబేత్స్వచిత్ । అహేహారాత్ప్రసితాభూత్వాప
 శ్చగవ్యేనశుభ్యతి || కాలే నవోదకంశుద్ధం నపిబేదహరేవతత్ । అకాలే న
 ప్తరాశ్రంతు నపిబేచ్ఛనవోదకమ్ || * || పరాశరః — || శ్లో || అజ్ఞానా
 ద్యదిశూద్రాన్నం యోభుక్తేహిద్విజాధమః । తస్యపాపవిశుద్ధ్యర్థం పా
 జాపత్యద్వయంచరేత్ || శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్టక్రిమికీటాదిభక్షణే । అమె
 థ్యానాం చ సవేషోం పాశ్రీజాపత్యవ్రతంచరేత్ || * || హారితః — || శ్లో ||
 క్షీరంవా యదివాతైలం తక్రమాజ్యం మధూనిచ । ఏతేషాం విక్రయే వి
 పోరారవం సరకం వ్రజేత్ || పూగీఫలం మాతులుక్లం ద్రాక్షాం ఖ
 జూరమేవచ । ఏతేషాం పాదకృచ్ఛం స్యాజ్జమ్బీరాదేస్తతైవచ || కస్తూ
 యోలాది గంధానాం పాశ్రీజాపత్యం సమాచరేత్ । కర్పూరాదేస్తదర్థం

స్వాత్పదం హిక్వాది విక్రయే ॥ హేమరూప్యాది లోహానాం కార్పాస
 స్య తతైవచ । విక్రయీ విక్రవస్త్రాణాం పాజాపత్యం సమాచరే
 త్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ గోవిక్రయం ద్విజఃకుర్యాల్లోభేన య
 దిమోహితః । పాజాపత్యం ప్రకుర్వీత ప్రజాపతివచోయథా ॥ * ॥
 సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ శునఃపుష్పవటీఃస్పృష్టా పుష్పవత్యాన్యయాత
 థా । శేషాణ్యహన్యపవాసేత్సత్సత్వా కృచ్ఛేణ శుభ్యతి ॥ రజస్వ
 లాయదానారీ భుక్షేవాపిద్విజోత్తమః । చణ్డాలాదివచః శ్రుత్వా స్నా
 త్వాకృచ్ఛం సమాచరేత్ ॥ అశక్తా కాశ్చనం దద్యాద్ద్విప్రేభ్యావాపి
 భోజనమ్ । చణ్డాలసూతికౌదక్యా పతితాఽదూరతస్యజేత్ ॥ అతస్సన్ని
 ధిమాత్రేణ సచేలస్నానమాచరేత్ । స్నాత్వా ౭ వలోకయేత్సూర్యమ
 జ్ఞానాత్తుస్పృశేద్యది ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ సజ్గుటే విషమస్థా
 నే దుర్గైశ్చ పరిభేతథా । భద్రవత్తనమూర్గైశ్చ యథాశూద్రస్తతైవసః ॥
 భవేదితి శేషః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ హుజ్కారం బ్రాహ్మణస్యా
 త్త్వత్వజ్కారేణగరియసా । స్నాత్వానశ్శన్నహశ్శేషమభివాద్య ప్ర
 సాదయేత్ ॥ * ॥ అశ్విరాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తంతురాజ్ఞాంచ కా
 మతోఽకామతోపివా । తదర్థం భవతిస్త్రీణామశేషేషస్విపాపిషు ॥ * ॥
 దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ఇహుంశ్చ విధివద్దృష్టా పాపం నైవసమాచరేత్ ।
 యఃకరోతి నరఃపాపం నరకేషు సమజ్జతి ॥ * ॥ హరీతః — ॥ శ్లో ॥ నక
 తవ్యం నకర్తవ్యం పాపంహింసర్గమిచ్ఛతా । కర్తవ్యం సర్వదావిప్ర
 పాపం నరకమిచ్ఛతా ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నైవ పాపంనైవసమాచరే
 త్ ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ ప్రియశ్చిత్తమిదం ప్రోక్తం కర్తవ్యం
 పాపభీరుణా । నకర్తవ్యమిదంవిప్రైస్సర్వదాపాపకారకైః ॥ * ॥ పరా
 శరః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవపాపానాం ప్రాయశ్చిత్తమిదంశుభమ్ ।
 గాయత్ర్యశ్శతలక్షంతు బ్రహ్మహత్యాపనోదనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వ
 మత్రవక్తవ్యంవిజ్ఞానైశ్చరమాధవీయస్మృతి చద్వికాగ్రధేషు స్పృష్టం ద్ర
 వ్యవ్యమ్ । ఆత్ర విస్తరభయాన్నలిఖ్యతే ।

— శ్రీ ధనభేద నిరూపణమ్ —

ఇదానీం ప్రకృతముచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ ధనేతు ద్వివి ధేజ్జయే
 దైవమానుషభేదతః । మానుషాన్నరకంయూతి దైవతస్త్విగ్రమవాపుయా
 త్ ॥ తస్మా దైవంహి కర్తవ్యం సర్వదా మనుజేశ్వర । మానుషంహి న
 కర్తవ్యం సర్వదాపాపకారకమ్ ॥ తస్మా తస్త్విప్రయతేన్న మానుషం
 నసమాచరేత్ ॥ * ॥ అథ దైవవిత్తవిషయేఽపిచిదుచ్యతే । కుణ్డధారకౌ
 పాఖ్యాన శుకానుశాసనాదిష్టితిహాససముచ్చయేవ — ॥ శ్లో ॥ మా
 నుషం మనయోవిత్తమథమాహురశాశ్వతమ్ । దైవమాహుస్తథా విత్తం
 ధర్మం దివ్యసుఖప్రదమ్ ॥ నాథలోభాన్నచన్నహాన్నప్రధాన్నచమత్స
 రాత్ । నకామాన్నభయాద్వాపి ధర్మం ప్రాజ్ఞఃపరిత్యజేత్ ॥ అర్థహీనోఽపి
 ధర్మాత్మా స్వర్గం గచ్ఛతి మానవః । అర్థవాఢ ధర్మహీనస్తు నరకం ప్రతిపద్య
 తే ॥ అథావీన భవత్యర్థో నాశో నాస్త్వైవ భావినః । పతద్విదన్తో విబుధా
 క్షిశ్యంతే నైవమోహితాః ॥ నమస్త్రీ బలవీర్యేణ ప్రజ్ఞయా పారుషేణ వా ।
 అలభ్యం లభతే మత్యేస్తత్ర కాపరిదేవనా ॥ సర్వ ఏవహి లోకోఽయం
 యదిస్యాద్ధర్మతత్పరః । తతోనిరస్తరస్త్వర్గో భవేచ్ఛన్యాచమేదినీ ॥ శ్రద్ధ
 యాసాధ్యతేధర్మో మహద్భిర్నార్థసంభవైః । అకించనాహి మనయశ్శ్రీ
 ధ్వాధర్మాద్వివంగతాః ॥ ధర్మాధర్మకామమోక్షాణాంచతుర్థామిహసాధనమ్ ।
 విద్యాతపో బలంశౌర్యం కులీనత్వమరోగతా ॥ రాజ్యం ధర్మశ్చమోక్షశ్చ
 సర్వం ధర్మాదవాప్యతే ॥ నాముత్రహిసహాయార్థంపితా మాతా చ తిష్ఠ
 తః । నపుత్రదారానజ్ఞాతిధర్మస్తిప్తతికేవలమ్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥
 పుత్రదారకుటుమ్బుని శరీరం సంచయాశ్చయే । పారకృతమధ్రువం స
 ర్వం స వ్యతై సుకృతమగ్నతే ॥ నహివేదాస్త్యధీతాశ్చ నశాస్త్రాణి
 శ్రుతాన్యపి । తత్రగచ్ఛన్తి యత్రాసా ధర్మ ఏకోఽనుగచ్ఛతి ॥ ఏకొహి
 జాయతేజన్తురేకపవచద్యతే । ఏకోఽనుభుక్తైసుకృతమేకపవచదుష్కృ
 తమ్ ॥ ఘృతంశరీరముత్సృజ్య లోప్త కాప్త సమం క్షితౌ । విముఖా బాన్ధ
 వాయాన్తి ధర్మ స్త మనుగచ్ఛతి ॥ కర్మణా మనసావాచా సర్వాన్వస్థాసు

సహదా । తస్మాత్సర్వాత్మనాథమణం తాత నిత్యం సమాచర ॥ మా
 ధర్మ విముఖః ప్రేత్య తమస్యస్థే పతిష్యసి । కొజానీతేకదాకస్య మృత్యు
 కాలోభవిష్యతి ॥ శ్వఃకార్యమద్య కుశీలపూర్వాష్ట్రాచాపరాష్టికమ్ ।
 నహిప్రతీక్షతేమృత్యుః కృతంవాఽస్య నవాఽకృతమ్ । నవ్యాధయో నచ
 యమ శ్రేయఃప్రాప్తిం ప్రతీక్షతే ॥ యావదేవభవేత్కాలస్తావచ్ఛ్రే
 యస్సమాచరేత్ ॥ ఇహైవ నరకవ్యాధౌ శిష్టితాన్సం నకరోతిచేత్ । ౫
 త్వానిరౌపథం దేశం సరుజఃకింకరిష్యతి ॥ మమమిత్రమిదంమమపుత్రో
 సౌ మమజననీయమితి ప్రలపంతః । సహసాయమసాదనముగ్రం సర్వమి
 దం విరహాయభజంతే ॥ భార్యామేపుత్రోమే విభవోమే సిద్ధబంధు
 హృదోమే । ఏవం వదంతమనం పశుమివమృత్యుర్నరం నయతి ॥ ఇదంకృ
 త్యమిదం కార్యమిదమన్యత్కృతాకృతమ్ । ఏవమీహాసమాయుక్తం కృ
 తాంతః కురుతేవశే ॥ ప్రశస్తానినిషేవస్య స్వకర్మాణిప్రయత్నతః । ఏ
 తావద్ధర్మ సర్వస్వం నిష్టతానివివర్జయ ॥ నాస్తిధర్మ సమోబద్ధుర్నాస్తిధ
 ర్మ సమస్సహృత్ । నాస్తిధర్మ సమోలాభో నాస్తిధర్మ సమాగతిః ॥ * ॥
 అతఏవ ధర్మార్థయోగ్యపదమపస్థితౌ ధర్మమనాదృతార్థగ్రహణే బ్రహ్మ
 హత్యాప్రతమాహాషస్తమ్భః — ॥ నా ॥ “ ధర్మార్థయోగ్యనిపాతే
 అర్థగ్రాహణ ఏతదేవ ” ఇతి ప్రియశిష్యత్వస్యాతి గురుత్వాత్ ఉత్తో
 చగ్రహణేన మహానర్థకరకూటసాక్ష్యరాజగామిపై శున్యాది విషయమ్ ॥
 యాజ్ఞ వల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ తపస్తప్తావృన్మజద్బ్రహ్మ బ్రహ్మణా
 స్వేదగుప్తయే । తృప్త్యర్థం పితృదేవానాం ధర్మసంరక్షణాయచ ॥ * ॥
 మనుః — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామయం దేహేనా నోపభోగాయ కల్పతే ।
 ఇహాశ్లేశాయ మహతే ప్రేత్యా నస్తసుఖాయచ ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః —
 ॥ శ్లో ॥ గృహాథ ఏవ సర్వేభ్యో ధర్మణాంబ్రాయాన్మహామతిః । పరివ్రా
 డపినా బ్రాయాత్సర్వశ్రేష్ఠో గృహాశ్రమీ ॥ * ॥ సముచ్చయే —
 ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారీగృహాథో వా వానప్రస్థోఽథభిక్షుకః । యథోక్తకారి
 ణస్సర్వే గచ్ఛంతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥

— శ్రీ నృవ్యశుద్ధివిధిః శ్లో —

అథనృవ్యశుద్ధిరుచ్యతే । తత్రవరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అథాతో నృ
వ్యశుద్ధిస్తు పరాశరవచోయథా । దారుపాత్రాణి సర్వాణి లోహేనో ని
ఖతాశ్శుచిః ॥ ఉల్లిఖతాః - ఉల్లిఖతాని , ఏవంకృతేశుచిశుద్ధిరిత్యర్థః ।
॥ శ్లో ॥ భన్తు నాశుధ్యతే కాంస్యం తామ్రము మైనశుధ్యతి ॥ రజసాశుధ్య
తే నారీచావికం తుసదాశుచిః । నదీవేగేనశుధ్యేత యత్రా మేధ్యం నలక్ష్మ్య
తే ॥ భన్తు నాశుధ్యతే కాంస్యం సురయాయన్నలిప్యతే । సురామూత్ర
పురీషేస్తు శుధ్యతే తావలేఖనైః ॥ అయసాచా యసం పాత్రం దీప్తేచా
గ్నో ప్రతాపయేత్ । దంతశ్శుక్తిస్తథాశృణ్ణం రౌప్యం సౌవర్ణబాజనమ్ ॥
మణిపాత్రాణి శక్తశ్చ తేహం ప్రత్యాశనాజ్జలైః ॥ * ॥ ఇదం నిర్లవవిష
యమ్ । సలేపేతు ॥ శ్లో ॥ గవాక్షు తాని కాంస్యాని శూద్రో చిచ్ఛాని
యానిచ । శుధ్యంతి దశభిః తూరైః శ్వకాకౌపహతానిచ ॥ * ॥ తూరైః -
లవణసహితైస్తయైరిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పాషాణాని పునః పుష్పేచ్ఛుద్ధిరేషాము
దాహృతా । మృదాభృణ్ణం దహనాచుచ్ఛేద్యేన్ద్ర వ్యాణాం మార్జనాచ్చు
చిః ॥ * ॥ మార్జనమ్ - దర్భైరుత్ ప్లావనమ్ ॥ శ్లో ॥ తస్తువల్గల చీరా
ణాం వస్త్రం కారాపనత్రామకమ్ । ఊణా నేత్ర పటానాంచపోక్ష
ణంతువిధీయతే ॥ తూలికాముపధానంచ చిత్రరక్తామృరాణిచ । కోష
యిత్వాత్వతపేనేవ ప్రోక్షణాత్తు శుచీనివే ॥ వేణువనరశూర్పాణాం
శణస్యఫలచర్మణోః । తృణకాష్ఠాది రజ్జానాముదకాభ్యుక్షణాచ్చుచిః ॥
అక్లా రేణభవేచ్ఛుద్ధిస్తామ్రాణాం కాశ్చనస్యచ । జలశౌచంచ వస్త్రా
ణాం పరిత్యాగేనమృణ్మయమ్ ॥ ఏతదుచ్ఛిష్టప్రృష్టివిషయమ్ ॥ శ్లో ॥
కుసుమ్భం గుడకార్వాన లవణం తైలసర్పిషీ । దావరేకుర్వత ధాన్యాద
గృహేదద్యాన్థుతాశనమ్ ॥ రజశ్చర్మకారశ్చ లుబ్ధకౌవేణుపుల్గసః ।
చాతుర్వర్ణ్యేషు గృహేషు నావిజ్ఞాతేషు నిష్రుతిః ॥ జ్ఞాతేషు నిష్రుతిం
కుర్యాత్పూర్వోక్తసార్థమేవచ ॥ గృహసాధ్యవస్తరంగచ్ఛేద్యజ్ఞాలా
యస్యోకస్యచిత్ । తస్మాద్దేహాద్వినిసన్నిత్యమృదాభిష్టాని విసజాయేత్ ॥

రసపూర్ణం తుమ్మదాభిజ్ఞం సత్యజేతస్విశావజితమ్ । గోమయైర్నిశ్రి
తైస్తోమైర్నాజకాయాతగృహాంతరమ్ ॥ శ్రి తం ద్రోణాథకస్యాన్నంకా
కశ్వానోపహుతితమ్ । కేనదం శుభ్యతేచాన్నం బ్రాహ్మణేభ్యోవివేద
యేత్ ॥ ప్రథద్వాత్రింశతిర్ద్రోణః స్తుతోద్విప్రప్రథ్న ఆధకః । తతో
ద్రోణాథకస్యాన్నం శుద్ధమేవేత్యుదాహృతమ్ ॥ కాకశ్వానావలీభంతు
గవాఃకూఠం ఖరేణచ । స్వల్పమన్నం త్యజేద్విద్వాన్ శుద్ధం ద్రో
ణాథకంతు తత్ ॥ గ్రాసముద్భృత్య తతోభజ్యం యచ్చ లాలాహతంభ
వేత్ । సువర్ణోదకమభ్యుక్త్య పహ్నినా చోపతాపయేత్ ॥ హుతాశనోప
సంస్పృష్టం సువర్ణ సలిలేనవా । విపాశాంబ్రహ్మ ఘోషేణశుద్ధిమాప్నో
తి తత్త్వణాత్ ॥ * ॥ ఏతదత్యంతాపద్విషయమ్ । సపవ — ॥ శ్లో ॥ మ
క్షికాకీట మార్జార పతన్జక్రిమిదదుకరాః । మేధ్యామేధ్యస్పృశంతోపి
నోచ్ఛిష్టం మనురబ్రవీత్ ॥ బాలైర్నకులమార్జారైర్నముచ్ఛిష్యతేయ
ది । తిలదరోఘదకైఃప్రీత్య శుభ్యతేనా త్ర సంశయః ॥ * ॥ ఇతిపరాశ
రవచనాని । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సోవర్ణరజతాబ్జానామూర్ధ్వపా
త్రగ్రహాశ్చ నామ్ । శాఖరజ్జామూలఫల వాసోవిదళచర్మణామ్ ॥ పాత్రా
ణాం చమసానాంచ వారిణాశుద్ధిరుచ్యతే ॥ * ॥ అబ్జమ్ - ముక్తాఫల శఙ్ఖ
శుక్త్యాది , డోర్ధ్వపాత్రమ్ - యాజ్ఞేయోలూఖాది , గ్రహః - షోడశీ
ప్రభృతయః , రజ్జాః - బల్బజాదినిర్మితా , విదళమ్ - వైణవాది , చర్మ -
అజాదీనామ్ । విదళచర్మణోగ్రహణం తద్వికారాణాంఛత్రవరత్రశూ
పపాత్రాదీనాముపలక్షణమ్ । పాత్రాణి - ప్రోక్షణపాత్రాదీని , ఏ
తేషాముచ్ఛిష్టస్పర్శమాత్రేవారిణాప్రక్షాళనేనశుద్ధిః । సలేపే ॥ శ్లో ॥
చరుస్సుక్ష్మవససేహ పాత్రాణ్యుష్ణేనవారిణా ॥ శుభ్యంతితిశేషః ।
చరుః - చరుస్థాలీ , ససేహపాత్రాణి - ప్రాశిత్రహరణాదీని । అత్ర
మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిలేపం కాశ్చానం భాణ్డమద్భిరేవ విశుభ్యతి । అబ్జమ
త్సమయంచైవరాజతంచానుపస్కృతమ్ ॥ తైజసానాం మణీనాంచ సర్వ
స్యాత్సమయస్యచ । భక్తు నాద్భిర్మదాచైవ శుద్ధిరుక్తమనీషిభిః ॥ * ॥ అ

శ్చనుయమ్ - దృషదాది, ఏతేహం సలేహానాం భస్మనా అద్భివాశుద్ధిః ।
 కాకాదిముఖావఖాతేషు “ కృష్ణశకునిముఖావమృష్టం నిలిఖేచ్ఛాఛ్వాపద
 ముఖావమృష్టంపాత్రంనప్రయుజ్యేత ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేనోదాహృ
 తం స్మృత్యంతరం ప్రప్రవృత్తమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్ఫృశూ
 రాజిన ధాన్యానాం ముసలోలూఖలానసామ్ । స్ఫృః - యజ్ఞామ్ , అ
 నః - శకటమ్ , ఏషాముష్ణేనవారిణా శుద్ధిరితిచ । స్రుక్ స్రువ సస్నే
 హపాత్రాణ్యస్థేన వారిణాఇతి పూర్వేణసంబధః ॥ శ్లో ॥ ప్రోక్షణం
 సంహతానాంచ బహూనాం ధాన్యవాససామ్ ॥ * ॥ ఉక్తశుద్ధీనాం ధా
 న్యవాసఃప్రభృతీనాం బహూనాం రాశీకృతానాం ప్రోక్షణేనైవశుద్ధిః ।
 అత్రచవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యదా ధాన్యాదీని వస్త్రాదీనివా
 రాశీకృతాని తత్రచణ్డాలాదిసృష్టానృపాని అస్పృష్టానిచ బహూని ,
 స్పృష్టానాముక్తైవశుద్ధిః , ఇతరేహం ప్రోక్షణమ్ । తథా స్మృత్యంతరమ్ —
 ॥ శ్లో ॥ వస్త్రధాన్యాదిరాశీనామేకదేశస్యమాషణే । తావన్యాత్రం
 సముద్ధృత్య శేషం ప్రోక్షణమహతి ॥ * ॥ ఇతి । స్పృష్టానాం బహు
 త్వే, మనుః— ॥ శ్లో ॥ అద్భిస్తు ప్రోక్షణంశౌచం బహూనాం ధాన్య
 వాససామ్ । ప్రత్యూశనేనత్వల్పానామద్భిశ్చౌచంవిధీయతే ॥ * ॥ ఏవం స్పృ
 ష్టాస్పృష్టసమత్వేపి ప్రత్యూశనమేవ , అధికేపి ప్రత్యూశనమేవ ॥ శ్లో ॥
 తక్షణందారుశృక్లాణాంగోవాలైఃఫలసమ్భవామ్ । మార్జనంయజ్ఞపాత్రా
 ణాం పాణినా యజ్ఞకర్తృణి ॥ * ॥ దారుణామ్ , మేషమహిషాదిశృక్లా
 ణామ్ , కరివరాహాద్యస్థామ్ , దంతానాం చోద్భిష్టస్నేహాదిలిప్తానామ్ ,
 మృద్భస్మోదకాదిభిరనపగతగంధలేహానామ్ , తక్షణమ్ - తావన్యాత్రావ
 యవాపనయనంశుద్ధిః । ఫలసమ్భవామ్ - బిల్వాలాబూనారికేళాదిఫల
 జానాం పాత్రాణామ్ , గోవాలైరుద్భర్షణం శుద్ధిః , స్రుక్స్రువాదీనాం
 యజ్ఞపాత్రాణాం దక్షిణేన హస్తేన దర్భైర్భర్షణంపవిత్రేణవా మార్జనం
 శుద్ధిః । ఇదంపూర్వోక్తశౌచానంతరం కర్తవ్యమ్ । ఏవం కేహంచిత్రలే
 హానాం లేహాపకర్షణ విశేష సోరూనాహ ॥ శ్లో ॥ సోష్ణేరుదకగోమూ

త్రై శుద్ధత్యావికకాశికమ్ । సశ్రీఫలైరం శుపట్టం సారిష్టేః కుతుపం
 తథా ॥ సగౌరసర్వపైః త్మౌమం పునఃపాకేనమృత్యు యమ్ ॥ * ॥ ఆవికం -
 ఊణామయమ్ , కాశికమ్ - కోశప్రభవమ్ , ఊషరమృతస్సహితేన గో
 మూత్రైహోదకేనవాశుధ్యతి । అంశు పట్టాదికమ్ , శ్రీఫలసహితైః ప్ర
 త్తాభితంశుధ్యతి । అంశుపట్టమ్ - వలలతస్తు కృతమ్ , కుతుపః - పా
 ర్వతీయఛాగ్గరోమనిమిత కమ్పశమ్ , అరిష్టఫలసహితైః ఫేనరహితైరు
 దకగోమూత్రై శుద్ధత్యతి । ఏవముచ్చిష్టస్నేహాదియోగే । అల్పవహుతే
 తు ప్రోక్షణాదేవ , త్వాశనాసహత్వాత్ , సర్వత్రద్రవ్యావినాశేనై
 వ శుద్ధిర్విత్వాత్ । యథాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఔర్ధ్వకాశేయకుతుప పట్ట
 త్మౌమదుకూలజాః । అల్పశౌచాభవన్యైతే శోషణప్రోక్షణాదిభిః ॥ తా
 న్యేవామేధ్యయుక్తాని త్వాశయోచ్చేదనైస్సవైః । ధాన్యకలైస్త్రు ఫల
 వై రసైరాగానురైరపి ॥ * ॥ ఇతి । ఔర్ధ్వాదిగ్రహణం తదారబ్ధతూలి
 కాది ప్రాప్త్యర్థమ్ । అతస్తస్యల్పవహుతేనైవత్వాశనంకార్యమ్ ॥ శ్లో ॥
 తూలికాముపధానంచ పుష్పరక్తాన్బరం తథా । శోషయిత్వాఽఽతపేకించి
 త్కరేస్సంమార్జయేన్ము హుః ॥ పశ్చాచ్ఛచ్చ వారిణా ప్రోక్ష్య వినియుజ్జీతక
 మణి । తాన్యవ్యతిమలినాని యథావత్పరిశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతిదేవల
 స్త్వరణాత్ । కుఙ్కుమకుసుమ్మ పుష్పగ్రహణం హరిద్రాది రక్తద్రవ్య
 స్యత్వాశనాసహస్యప్రాప్త్యర్థం , నమాజ్జీష్ఠాదేః , తస్యత్వాశనసహత్వా
 త్ । శక్తేనాపువృక్తమ్ — ॥ వా ॥ రాగద్రవ్యానిప్రోక్షితాని శుచీనీ
 తి ॥ * ॥ గౌరసర్వపసహితై రుదకగోమూత్రై శుద్ధత్యతి । త్మౌమమ్ - త్మ
 మా అలసే తత్సూత్రనిర్మితమ్ , మృత్యు యమ్ - ఘటాది , పునః పాకే
 నశుధ్యతి । ఏతచ్ఛుచ్చిష్ట స్పర్శే । చణ్డాలాదిస్పర్శేతు త్యాగపవ । య
 థాహవరాశరః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాద్యైస్త్రు సంస్పృష్టం ధాన్యంవస్త్ర
 మథాపివా । ప్రత్వాశనేన శుద్ధ్యేత పరిత్యాగాన్త హీమయమ్ ॥ * ॥ ఇ
 తి ॥ శ్లో ॥ కారుహస్త శుచిఃపుణ్యం భేక్షయోషిన్ముఖంతథా ॥ * ॥
 కారవః - రజకచేలథావక సూపకారాద్యాః , లేషాం హస్తశుచిః । శు

చిత్వంచ , తత్తత్సాధ్యేకర్తృణి వస్తుధావనాదా సూతకాదిసమ్భవేపి ।
 పణ్యమ్ - అపణ్యస్తద్రవ్యంవిక్రేయం వ్రీహ్యది , అనేకక్రేతృజనహస్త
 పరిఘట్టితమవ్యప్రయతం నభవతి , సూతకాదినిమిత్తైచ వణిజామ్ । భి
 త్తాణాం సమూహయా భైక్షమ్ , తత్ బ్రహ్మచర్యాధిగతమ్ । అనాచా
 న్తస్త్రీప్రదానాశుచిరధావ్యక్తమణాదినాపి నదుష్యతి । తథాయోషిన్సు
 ఖం సమ్భోగకాలేశుచి ॥ శ్లో ॥ వత్సః ప్రన్నవనేమేధ్యః శకునిఃఫలశా
 తనే । ప్రియశ్చరతిసంసర్గేశ్వమ్ముగ్రహణేశుచి ॥ * ॥ ఇతి స్మ
 రణాత్ — ॥ శ్లో ॥ కాలోఽగ్నికర్తృమృద్వాయుర్త్వనోజ్ఞానం తపాజ
 లమ్ । పశ్చాత్తపో నిరాహారస్సర్వేఽమీశుద్ధిహేతవః ॥ * ॥ అన్యవిషయ
 విభాగమాహ — ॥ శ్లో ॥ అకార్యకారిణాం దానం వేగోనద్యాస్త
 శుద్ధికృత్ । శోధ్యన్యమృచ్ఛతోయం చ సన్యాసోఽథద్విజన్తనామ్ ॥
 తపోవేదవిదాంతాన్విర్విదుషాం వత్సఃశోజలమ్ । జపః ప్రచ్ఛన్నపా
 పానాం మనసస్సత్యముచ్యతే ॥ భూతాత్మనస్తపోవిద్యేబుద్ధిజ్ఞానం
 విశోధనమ్ । తేత్రజ్ఞసేవ్యశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమామతా ॥ * ॥ ఇతి ।
 మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్వాన్త్యాశుధ్యన్వివిద్వాం సాదానేనాకార్యకారిణః ।
 ప్రచ్ఛన్నపాపాజప్యేన తపసావేదవిత్తమాః ॥ అద్భిగాత్రాణిశుభ్య
 న్నిచనస్సత్యేనశుధ్యతి । విద్యాతపోభ్యాంభూతాత్మబుద్ధిజ్ఞానేనశుధ్య
 తి ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అద్భిశ్శుధ్యన్విగాత్రాణిబుద్ధిజ్ఞానేన
 శుధ్యతి । అహింసయాచభూతాత్మా మనస్సత్యేనశుధ్యతి ॥ వా । తైజ
 సానాముచ్ఛిష్టానాం గోశకృద్భుష్టమృద్ధిః పరిమాజా నమన్యతమేనవా
 తాప్రరజతసువణానామమైరమత్రాణాం దహనేన దారవాణాంతక్ష
 ãణేన వైణవానాంగోమయేనఫలమయానాంగోవాలరజ్వాకృష్టాజినానాం
 విల్వతణ్ణులైః కుతుపానామరిష్టై రౌణానామాదిత్యేనత్రైమాణాం గౌర
 సఙ్గా పకలేన మృద్భిశ్చేల్పలానాం చేలవచ్ఛర్కణాం తైజసవదుపలమణీ
 నాం దారుపదస్థాం త్రైమవచ్ఛభ్యశ్చక్రిశుక్తిదంతానాం పయసానా మూ
 త్రపురీషాస్పక్కుక్షకుణపస్పిష్టానాంపూర్వోక్తానామన్యతమేనమ్రస్స

ప్రకృత్వః పరిమాజ్ఞానమ్, అత్రైజసానామేవం భూతానామత్స్నోవచనా
త్ । యజ్ఞేచమసపాత్రాణాంన “ నసామేనోచ్ఛిష్టాభవన్తి ” ఇతిశ్రుతిః
॥ శ్లో ॥ కాలోఽగ్నిమౌనసశ్శుద్ధిరుదకాద్యనులేపనం । అవిజ్ఞాతంచభూతా
నాంషడ్విధం శౌచమవ్యతే ॥ నిత్యంశుద్ధఃకారుహస్తః పణ్యంయచ్చప్ర
సారితం । బ్రహ్మచారిగతం భైక్షునిత్యంమేధ్యమితిశ్రుతిః ॥ ఆకరాశ్శుచ
యస్సర్వేవజ్ఞయిత్వాసురాకరం । అదూమ్యస్సంతాధారావాతోఽథాతా
శ్చరేణవః ॥ అమేధ్యేషుచయేవృక్షాదాధాః పుష్పఫలోపగాః । తేషామ
పిచదుష్యన్తిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ వృక్షగ్రహణాద్వస్త్రిఫలనిషేధః ॥ శ్లో ॥
ఆసనంశయనం వస్త్రంజాయాఽపత్యంకమణ్డలుః । ఆత్మనశ్శుచిరెతానిప
రేషామశుచిర్భవేత్ ॥ ఏతానిస్వీకర్తుస్సస్వశుద్ధాని, నాన్యేషామిత్యర్థః
॥ శ్లో ॥ ఆసనంశయనంయానం నావఃపథి తృణానిచ । చణ్డాలపతితస్పృ
ష్టంమారుతేనైవశుభ్యతి ॥ త్రీణిదేవాఃపవిత్రాణి బ్రాహ్మణానామకల్ప
యన్ । అపృష్టమద్భిర్నిజీకృతంయచ్చవాచాప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇత్యేత
దంతంబోధాయనీయమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ త్రపుసీసకతా
మ్రాణాంతూరాఽగ్లాదకవారిభిః । భస్మాద్భిః కాంస్యలోహానాం శుద్ధిః
స్థావోద్రవస్యతు ॥ * ॥ త్రపుప్రభృతీనాంతూరోదకేన వారిణాచో
పఘాతాపేక్షయా సమస్తైర్వ్యవైర్వా శుద్ధిః కార్యా, కాంస్యలోహా
నాంభస్మేదకేన, తామ్రగ్రహణాద్రీతికావృత్తలోహయోర్గ్రహణమ్,
ఏకయోనిత్వాత్, ఎతచ్చ తామ్రాదీనామగ్లాదకవారిభిఃశుద్ధ్యభిధా
నంననియమాథమ్, ॥ శ్లో ॥ మలసంయోగజం తజ్జం యస్యయేనోపహ
న్యతే । తస్యతచ్ఛోధనం ప్రాక్తం సామాన్యం ద్రవ్యశుద్ధికృత్ ॥ ఇన్య
విశేషస్తరణాత్ । అతోనతామ్రాదేరుచ్ఛిష్టోదకాదిలేపస్యాన్యేనాపగ
మసమ్భవేనియమేనాగ్లాదకాదినాశుద్ధిః కార్యా । అతపవ మనునాసా
మాన్యేనోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ తామ్రాయసాంస్యరౌప్యాణాం త్రపుణస్సి
సకస్యచ । శౌచం యథాహంకర్తవ్యం తూరాగ్లాదకవారిభిః ॥ ఇతి,
యత్తు ॥ శ్లో ॥ భస్మనాశుభ్యతేకాంస్యం తామ్రమగ్లేనశుభ్యతి ॥ ఇతి,

తత్తామ్రదేశ్శ్చైవస్యపరాం కాష్ఠాం దర్శయితుమ్ , నానన్విషేధార్థమ్ ।
 యదాచూషఘాతాతిశయః , తదా అగ్నేదాకానామావృత్తిః , ॥ శ్లో ॥ గవా
 ఘ్రాతాని కాం స్యాని శూద్రోద్భిష్టాని యానిచ । శుభ్యంతి దశభిఃత్రా
 రైఃశ్వకాకోపహతానిచ ॥ ఇతి స్మరణాత్ । శుద్ధిః స్థావోద్రవసత్త్విత్తి
 ద్రవ ద్రవ్యస్య ఘృతాదేః ప్రస్థప్రమాణాదధికస్య శ్వకాకాదుపహత
 స్యామేధ్య సంస్పృష్టస్యచస్థావః- స్థావనమ్ - సమానజాతీయేన ద్రవద్ర
 వ్యేణ భాణ్ణసావ్యతిపూరణం యావన్నిస్సరణంశుద్ధిరిత్యభిధీయతే । తతో౭
 ల్పస్యత్యాగః , బహుత్వమల్పత్వంచ దేశకాలాపేక్షయావేదితవ్యమ్ ।
 యథాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేశం కాలం తథా౭౭త్వా నం ద్రవ్యం
 ద్రవ్యప్రయోజనమ్ । ఉపపత్తి మవస్థాం చ జ్ఞాత్వా శౌచం ప్రకల్పయే
 త్ ॥ * ॥ కీటాద్యుపహతస్యతూత్ ప్లవనమేవ । యథాహమనుః — ॥ శ్లో ॥
 ద్రవ్యాణాం చైవసర్వేషాం శుద్ధిరుత్ ప్లవనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఉత్ ప్లవనం చా
 త్రవస్త్రాస్తరితే పాత్రైప్రక్షేపః , అన్యథా కీటాద్యవగమస్యానవబ్ధివా
 త్ । శూద్ర భాణ్ణస్థితస్యతు “ మధూదశే పయస్త ద్వికారాశ్చ పా
 త్రాత్పాత్రాస్తరానయనేశుద్ధాః ” ఇతి గౌతమస్మరణాత్పాత్రాస్త
 రానయనాచుద్ధిః । మధు దధి ఘృతాదేః వణావశదహస్తాత్పాస్త్ర
 స్యపాత్రాస్తరానయనం పునఃపచనంచకార్యమ్ । యథాహశఙ్ఖః —
 ॥ వా ॥ అభ్యవహార్యాణాం ఘృతేనాభిఘృరితానాం పునఃపచనమ్, ఏవం
 స్నేహానాం స్నేహావద్ర సానామితి ” ఏవంవ్యాచభ్యావిజ్ఞా నేశ్వరః ।
 ఆతాభస్తాద్భిఃకాంస్య వత్తామ్రసావ్యపి శుద్ధిః , అగ్నేదాకైస్తామ్రవ
 త్కాంస్యస్యాపీతి సిద్ధమ్ । అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ కాకశ్వనావలీధం
 తు జ్యోతాన్నం నవివర్ణయేత్ । గ్రాసముద్భృత్యతన్మాత్రం యచ్ఛలా
 లాహతం భవేత్ ॥ హేమోదశేన చాభ్యుక్తే ద్రావతేవామ్బువా౭భ
 వా । ఆగ్నిజ్వాలావపంస్పర్శాత్సవస్థమధుసర్పిషామ్ ॥ విప్రాణాం ఘ
 వ్యై ఘోషేణ పూతం భోజ్యంచ తదభవేత్ ॥ * ॥ ఏతదత్యవ్రాచద్వివ
 యమ్ । దేవభిః — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణాం చైవ సర్వాణాం లవణ

స్వగుడస్వచ । నానాశుద్ధిః పరిత్యాగా చ్చక్షాలస్పర్శనేక్యతే ॥ * ॥
 బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీహయః ప్రోక్షణాదద్భిః శౌక మూలఫలాని
 చ । తస్మాత్త్రస్యాపహారాద్వా నిస్తుషీకరణేనవా ॥ అపహారః - అపహృత్య
 త్యాగః । పాంసూపహుతశఙ్కాయాంసంమృజ్యప్రోక్షణాచ్ఛభమ్ ॥ * ॥
 వేవలః — ॥ శ్లో ॥ దివాకీత్యైస్తు సంస్పృష్టం ధాన్యం మూలం ఫలాని
 చ । ప్రత్యూశనేనశుభ్యేత పరిత్యాగాత్తహీమయమ్ ॥ ప్రత్యూశనేన సం
 గ్రహ్యమితివై లోకసంమతమ్ ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మృత్విజ్ఞతృ
 ణకాష్ఠానాం శ్వభిశ్చక్షాల వాయస్తేః । స్పర్శనేవిహితం శౌచం సోమ
 సూర్యాంశు మారుతైః ॥ * ॥ అశ్విరాః — ॥ శ్లో ॥ పూద్రాద్విప్రగృ
 హాయాతం విప్రకృష్టం తథాశుచి । పాత్రాన్తరగతం గ్రాహ్యం పూ
 ద్రాత్స్వగృహమాగతమ్ ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతస్థాలీంవి
 నానరస్వం జలపూరాన్నసంశ్రయమ్ । కర్తవ్యం దివసేభాణ్డం మారుతా
 తపసేవితమ్ ॥ గృహమాపకరణం నరస్వం ముసలోలూఖలాదికమ్ । ప్ర
 త్యూశయేజ్జగన్నాథ యాగోపకరణానిచ ॥ * ॥ .

— శ్రీ భూశుద్ధి ప్రకారః శ్రీ —

భూశుద్ధిమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ భూశుద్ధిమార్జనాద్దా
 హతాల్లాన్దోక్రమణాత్తథా । సేకాదుల్లేఖనాల్లేపాద్భృహం మార్జనలే
 పనాత్ ॥ * ॥ మార్జనమ్ - పాంసుతృణాదీనాంప్రా త్సరణమ్ , దాహస్త్వ
 ణకాష్ఠాద్యైః , కాలః - యావ తాకాలేనలేపాదిక్షయోభవతి తావా , గో
 క్రమణమ్ - గవాంపాదపరిఘట్టనమ్ , సేకః - గోమూత్రక్షీరగోమయవా
 రిభిః ప్ర వక్షణాద్వా , ఉల్లేఖనమ్ - ఖననమ్ , లేపోగోమయాదిభిః , ఏతై
 ర్హా జానాదిభిస్సమస్తైవ్యైస్తైవా అమేధ్యాదుష్టా మలినాచ భూమి
 శుభ్యతి । అత్రదేవలః — ॥ శ్లో ॥ యత్ర ప్రసూయతేనారీమ్రయతే
 దహ్యతేఽపివా । చక్షాలాధుషితం యత్ర యత్ర విస్తాదిసజ్జతిః ॥ ఏవంక
 త్తలభూయిష్టాభూరమేధ్యాప్ర కీర్తితా । శ్వసూకరఖరోష్ఠాగ్రిది సంస్పృ
 ష్టాదుష్టతాంవ్రజేత్ । అక్సారయషకశాద్యేరస్థిభిర్నలి నాభవేత్ ॥ * ॥ సం

స్పృష్టా - చిరకాలంత్ర బద్ధైః శ్వాదిభిరూహితా , ఆదిశబ్దేనభస్మాది
గ్రహణమ్ । ఏవంశోధ్యభూమేస్త్రివిధమభిధాయశుద్ధిం విభజ్యదర్శయ
తి ॥ శ్లో ॥ పశ్చిధానాచతుర్థావా భూరమేధ్యావిశుధ్యతి । దుష్టాతు
యాద్విధాత్రైధాశుధ్యతేమలినైకథా ॥ * ॥ యత్ర మనుష్యాదహ్యస్తే
యత్ర చక్షా లై రధ్యపితం తయోః పశ్చిభి ర్దహన కాల గోక్రమ
ణ సేకో ల్లేఖనై శుద్ధిః । యత్ర మనుష్యాజాయస్తేయత్ర చ విష్టాదిస
త్కః , తయోర్దహవివర్జితై స్తై రేవచతుర్భిశ్శుద్ధిః । శ్వసూకరఖరై శ్చిర
కాలమధ్యపితా గోక్రమణ సేకో ల్లేఖనై స్త్రిభిశ్శుధ్యతి । ఉష్ణ్రికుక్కుటా
దిభిశ్చిరకాలమధ్యసితాయాస్సేకో ల్లేఖనాభ్యాం ద్వాభ్యాం శుద్ధిః । అక్టా
రతుషభస్మాస్థిభిశ్చిరకాల మధిససితాయా మలినాయాఉల్లేఖనేన శుద్ధిః ।
మాజనాను లేపనేతు నర్వత్ర సముచ్చయేతే । ఏవంగృహం మాజనా
ను లేపనాభ్యాం శుధ్యతి । గృహసప్తధగుపాదానం సం మాజనలేపన
యోః ప్రతివిసప్రాప్త్యర్థమ్ । స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ ఖననాత్పూర
ణాద్దాహాత్కలాగ్లోక్రమణాదిభిః । కుర్యాద్యధాహం భూశుద్ధిం
సేకేనాల్లేఖనేనచ ॥ ప్రాతః ప్రతిదినం గేహం సిఞ్చేద్దోమయవారిభిః ।
మాజయేచ్చతథాసాయం దీప్తైరుజ్జ్వలయైర్ద్రవమ్ ॥ * ॥ బోధాయ
నః — ॥ వా ॥ భూమేస్తుసం మాజనప్రాక్షణోపలేపనావసరణోల్లే
ఖనైర్యథాస్థానందోషవిశేషాత్ప్రియశ్చిత్తమ్ , ఇతి । అథాప్యదాహర
న్తి ॥ శ్లో ॥ గోచర్మమాత్రాహ్యబిద్ధో యామిశ్శుధ్యతిపాతితాత్ । స
మూఢమసమూఢం వాయత్రామేధ్యం నలక్ష్యతే ॥ * ॥ వృద్ధగౌతమః —
॥ శ్లో ॥ సేచనాన్మాజనాద్వేత్తశుభ్యేత్సూతిగృహం పునః । ఖననోల్లేఖ
మ్మల్లెపపుణ్యాహౌ వింశతేః పరమ్ ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యాహౌ
ర్వింశతే రూఢ్యం శుధ్యతేసూతి కాగృహమ్ । సేచనోల్లేఖమ్మల్లెపగో
విప్రక్రమజ్ఞేస్తథా ॥ ప్రాసాదగోపురస్తమ్భుభిత్తి పాతైర్యతోమృతిః ।
శూద్రాణాం కర్మిణాం తత్ర ఖననం ధనుమాత్రకమ్ ॥ తత్ప్రతికాం స
ముద్భృత్యనదీమధ్యేవినిక్షిపేత్ । పశ్చాత్తుతై స్తతఃసాప్త్య శాన్తికర్మస

మాచరేత్ || * || విష్ణుయామై — || శ్లో || ప్రాజ్ఞతేమధ్యదేశేచదేవా
గారెగృహేపివా । మాపంఖనతితతా—లెపతితేకూపరోధసి || శూద్రా
ణాంకర్తృకారస్తుజలదశానమారితః । తంగతాదృహిరుత్సృజ్యమధ్యేగు
ప్తింప్రకల్పయేత్ || మృతస్థానసమాంభూమింకృత్వాశాన్తింసమార
భేత్ || త్రింశద్ధనుఃకృతయుగైత్రేతాయాంవింశతిర్ధనుః । ద్వాపరే
ద్వాదశధనుఃకలౌకాలెధనుద్దశ || దృష్టేప్రేతేధనుస్త్రింశన్నిఖనేధనురే
కతః । శతాదూర్ధ్వంధనుస్సప్తశవదోహోనవిద్యతే || * || .

— శ్లో గ్రామోత్పాతశాన్తిః శ్లో —

శాన్తిమాహబోధాయనః || వా || అథాతోగ్రామసౌత్పాతశా
న్తింవ్యాఖ్యాస్యామోఽగ్నిదాహేవ్యాఘ్రాభిభూతేస్యగాలాదిరోదనేవా
గ్రామస్యద్వారఘ్నాణావరోహణేమధునఉపవేశనేవల్మీకపుష్పతరూత్ప
న్నేదేవగాత్రస్వేదకమ్పేవాబహుబ్రాహ్మణమరణేగ్రామమధ్యేత్తశా
నేవాదస్యభిశ్చపీడితేరాత్రాచితటాకసేతుభజ్జేవాతేషామన్యతమేఉష్ణ
న్నేశాన్తింకుర్యాత్ । శుభలగ్నేశుభవారెశుభనక్షత్రైద్వాదశబ్రాహ్మ
ణాకకల్పయిత్వా, విష్ణుస్నానార్థేమహాదేవాభిషేకార్థేనద్వాద్వాకల్ప
యిత్వా, నవగ్రహయజ్ఞార్థేచతురోబ్రాహ్మణాకకల్పయిత్వా, శాన్తి
హోమార్థేచతురోబ్రాహ్మణాకకల్పయిత్వా, గ్రామసౌత్పాతరూప్య
దేశేఅగారేచతుష్పదేవాశుచానమేదేశేగోమయేనగోచర్మమాత్రం
చతురశ్రంస్థణ్డిలమువలివ్య, సహపతిలగ్నాక్షతపుష్పేరవకీర్య, స్థణ్డిలం
కల్పయిత్వాఽగ్నిమువసమాధాయ సంపరిస్తీర్య ఆప్రణీతాశ్శక్యతో
పోథాయాగ్రేణాగ్నిం దేవతామావాహయతి । వ్యాహృతిభిర్యజ్ఞవరా
హమావాహాయామీతి దేవస్యదక్షిణతోబ్రహ్మణమావాహయామి అగ్నే
రుత్తరతస్త్రిమృకమావాహయామి దేవస్యాగ్నేశ్చమధ్యేవాస్తుపురు
షమావాహయామి ఇన్ద్రాదిదిగ్దేవతావాహయామి ఇత్యావాహ్యః,
పురుషసూక్తేన హరిమభ్యర్చ్య, బ్రహ్మసూక్తేన చతుర్ముఖమ్, రుద్ర
సూక్తేన త్ర్యంబుకమిన్ద్రాదిదిక్పాలాయథాక్రమేణ హైవహైవత్

నైరభ్యరచ్య, పశ్చిమాంధిశుపవిశ్య, ఆగ్నిముఖాత్పూర్వా, ప
 క్వాజ్ఞాపాలాతి । “వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహ్యస్తాః” ఇతి పురోనువాక్యా
 మనూచ్య “వాస్తోష్పతేశ్చ యానగ్ం సదాతే” ఇతి యాజ్ఞయాజ్ఞా
 పాలాతి । తేనైవ మస్త్రేణ శమీసమిధోఽస్తోఽర్చర సహస్రం జుహుయా
 త్ । “వాస్తోష్పతే ప్రతరణోనపధి” ఇత్యస్తోఽర్చర సహస్ర మన్నంజుహు
 యాత్ । “అమీవహోవాస్తోష్పతే” ఇతి అస్తోఽర్చరసహస్ర మాజ్యాపలకీజు
 హుయాత్ । “పవమానస్సువర్జనః” ఇత్యేతేనానువాకేన స్రత్యృచమా
 జ్యాపలకీఙ్గుహుయాత్, పురుషసూక్తేన ప్రత్యృచవమ్ । బ్రహ్మసూక్తం
 విష్ణుసూక్తం రుద్రసూక్తంచ జుహుయాత్ “యత ఇన్ద్రాభయానుహే
 స్వప్తిదాపితస్తతిః” ఇతి ద్వాభ్యామ్ “అగ్నేన యసుపధారాయే” ఇతి “యో
 స్యకాన్య” ఇతి “ఏవ తేనియుఋతేభాగః” ఇతి “ఇనుం మేవరుణ తత్వాయా
 మి” ఇతి ద్వాభ్యామ్ “సముద్రాయత్వా వాతాయస్వాహా” ఇతి పఞ్చ “ఆ
 ప్యాయస్వ, సం తేవయాగ్ంసి” ఇతి ద్వాభ్యాం సమిదాధానమ్ । “ఈశాన
 స్సర్వవిద్యానామ్ త్ర్యంబకం యజామహే” ఇతి ప్రత్యేక మాజ్యాపలకీఙ్గు
 హుయాత్ । ఆసత్యేనెత్వాది కేతుంకృణ్వన్నిత్యన్తమేతైకశ ఆజ్యాపలకీ
 ఙ్గుహుయాత్ । హవ్యవాహం సిన్ధుకృత్ప్రీథతి సిన్ధమాధేనువరప్రదా
 నాత్ । శమీపణేః పుహుతశేషం నిదధాతి । యోరుద్రో అగ్ని వితిదేవతా
 భ్యోహవిర్నివేదయతి । అథోపతిష్ఠతే, హేతయోనామస్థ’ ఇతి యథాక్ర
 మంచితశపస్థాయ పుణ్యాహం వాచయిత్వా సోత్తమేనానువాకేన శాన్తింకృ
 త్వా శాన్త్యుదకమాజ్యశేషంచ సహపశేషం నిక్షిప్య దుష్కర్యాం శాఖా
 యాం శమీశాఖాయాం వా దర్భానాదాయ శివగ్ం శివమితి శనోఽదేవీరభిష్ట
 య ఇతి శకునిసూక్తం జపిత్వా గ్రామం త్రిప్రదక్షిణం పరిషిచ్య బ్రాహ్మణే
 భ్యోభూరిభూజవందత్వా, యథాశక్తిభూషితా కృత్వా సహస్రదక్షిణాం
 దద్యాత్ । ఏవం సప్తాహం ద్వాదశాహం వా కుర్యాత్ । ఏవం సమస్తా త్పాత
 శాన్తిర్భవతీత్యాహ భగవాన్బోధాయనః ॥ * ॥ శాతాతపః— ॥ శ్లో॥ అన్యై
 రపిత్వతేకూపే సరోవాష్యాదికేతథా । తత్రస్నాత్వా వపీత్వా చ ప్రియ

శ్చిత్తం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఏతదజ్ఞానవిషయమాపద్విషయం వా , ॥ శ్లో ॥
 చణ్డాలభాతవాపీషుపీత్వాసలిలమగ్రజః । అజ్ఞానాదుపయుక్తే నపశ్చగ
 వ్యేనశుభ్యతి ॥ * ॥ ఇతిపరాశరస్మరణాత్ । యమః — ॥ శ్లో ॥ తథా
 క్షోభ్య తటాకాది నదీవాపీ సరాంసిచ । చణ్డాలాద్యశువిస్పర్శేతీర్థతః ప
 రివర్జయేత్ ॥ తీర్థమత్రజలా వతరణప్రదేశః । అక్షోభ్యాణామపాం నా
 స్తి ప్రస్రతానాంచ ధావతామ్ । స్తోకానాముద్భృతానాంచ దోష దుష్ట
 త్వమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూపతటాకానాం
 దూషితానాంవిశుద్ధయే । ఉద్భృత్యశతకుమ్భామ్బు పశ్చగవ్యంవినిక్షిపేత్ ॥
 వాపీకూపతటాకానామేవం శుద్ధిర్విధీయతే । అల్పానామేవపయసాంసు
 హత్సు నతుదూషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకణిః — ॥ వా ॥ మూత్ర
 పురీషాద్యుపహతాఆపస్సోమసూర్యాంశు మరుత్స్పర్శేన శుద్ధాః ॥ * ॥ ఇతి ।
 విజ్ఞానేశ్వరేహారితః — ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నేభిన్నేశవేతోయేతత్రస్థంయదితత్ప్రి
 జేత్ । శుద్ధ్యేచాన్ద్రాయణం కుర్యాత్తప్తకృచ్ఛమథాపివా ॥ యది
 కశ్చిత్తతస్సన్నియాశ్చ మాదేనద్విజోత్తమః । జపం స్త్రిషవణస్సాయీ
 త్వహూరాత్రైశుభ్యతి ॥ * ॥ తతః - శత్రు । జపకాయత్రీమితీశే
 షః । జ్ఞానాత్తుచాన్ద్రాయణమ్ , అజ్ఞానాదహూరాత్రమితీద్రష్టవ్యమ్ ।
 దేవలః — ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నం భిన్నం శవంచైవ కూపస్థం యదిదృశ్యతే । ప
 యఃపిజేత్త్రిరాత్రంతమూనుషేత్త్రిగుణం భవేత్ ॥ చణ్డాలకూపభాణ్డ
 స్థం యస్తుకామాజ్జలంపిజేత్ । చరేత్సాన్తపనం విప్రఃశుభ్యంతో హేత్త్రి
 రాత్రతః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ జలాశయేష్వథాలేషుస్థావరేషు
 మహీతలే । కూపవణ్కరితాశుద్ధిర్కహత్సు నతుదూషణమ్ ॥ * ॥ ఆపద్వి
 షయే విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రపాస్వరణ్యేపుటకేచప్తేరేదోగ్ధ్యాం
 జలంకొశవినిస్సృతంచ । శ్వపాకచణ్డాలవరిగ్రహేషు పీత్వాజలంపశ్చ
 గవ్యేనశుద్ధిః ॥ * ॥ అనాపదితు చాన్ద్రాయణమ్ , ॥ శ్లో ॥ సీరభాతప్ర
 పాతోయం పీత్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి పరాశరస్మృతేః ।
 శబ్ధః — ॥ శ్లో ॥ కూపేతుఫలితాదృష్ట్యా శ్వసృగాలౌచమరూటమ్ ।

అష్టచర్మాదిపతనం పీత్యాశుధ్యేత్త్రిరాత్రతః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥
ఉద్భృతాశ్చాపిశుభ్యన్తి శుద్ధైఃపాత్రైః సముద్భృతాః । ఏకరాత్రోపి తా
అపస్త్యాజ్యశ్శుద్ధా అపి సవ్యమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అమే
ధ్యాక్తస్యమృత్యుయై శుద్ధిర్ధృతాపకమణాత్ ॥ * ॥ అత్ర దేవలః —
॥ శ్లో ॥ మానుషాస్థిశవంవిష్టారేతోమూత్రార్త వేవసా । స్వేదాశ్రుదూ
షికాశ్లేష్మచుష్ణాచామేధ్యముచ్యతే ॥ * ॥ పితరమేధ్యైర్నిస్తానాంసౌవణా
దీనాం మృదా తోయేచయావద్దన్ధలేపాపకర్షణం శుద్ధికర్తవ్యం ॥ శ్లో ॥
తావత్ప్రద్వారిదేయంసావ్యతస్సర్వాసు ద్రవ్యశుద్ధిమ్ । యావన్నాపైత్య
మేధ్యాక్తాన్దన్ధోలేపశ్చతాదృశః ॥ * ॥ ఇతిమనుస్మృతేః । సర్వశుద్ధిమప్ర
కమం మృత్యుయై రేవ గన్ధలేపాపకర్షణం కర్తవ్యం అశక్తావస్యేనచేత్యర్థః ,
“అద్భిఃపూర్వంమృదాచేతి” శాతమవదనాత్ । వసాదిగ్రహణంసర్వేషామ
మేధ్యత్వప్రతిపాదనాయ, నసమానోపహతాయ , ॥ శ్లో ॥ మద్యేమూ
త్రపురిమైశ్చశ్లేష్మపూయాశ్రుగోణితైః । సంస్పృష్టం వైవశుధ్యేతపునః
పాకేనమృత్యుయమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుపహతవిశేషాభిధానాత్ । అమేధ్యత్వంచై
షామ్ “దేహాచైవమలాశ్చుభితాః” ఇతివచనాద్దేహమృతానామేవ , న
స్వస్థానావస్థితానామ్ । అతః ॥ శ్లో ॥ భస్మనాచ భవేచ్ఛుద్ధిరుభయో
స్తామృతాంసవ్యయోః । జలశౌచేన వస్త్రాణాం పరిత్యాగేనమృత్యుయ
మ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదికం విష్ణూత్రాదిస్పృష్టమృత్యుయవిషయంద్రవ్యమ్ ।
ఉశనా — ॥ వా ॥ తైజసానాం మూత్రపురిషోపహతానామావతేన
ముల్లైఖినం భస్మనావాత్రిసన్నిప్తకృత్వఃపరిమార్జన మతైజసానాముత్స
ర్గః ॥ * ॥ కణ్వః — ॥ వా ॥ అనులోమశూద్రోపహతానాం ప్రతి
లోమస్పర్శోపహతానామేకవింశతి కృత్వసంసమార్జన మసప్త్యోపహ
తానామావర్తనమ్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ మాంసరుధిరోపహతానాం
మృదరిష్టకేణుదబిల్వస్పర్షపకలగోమూత్ర భస్మగోమయాని శౌచద్రవ్యా
ని , రజస్వలాసప్తృప్తానామేకదినం పశ్చగవ్యం ప్రక్షిప్య ఏకవింశతికృ
త్వసంసమార్జనాచ్ఛుద్ధిః ॥ * ॥ వైతీనసిః — ॥ వా ॥ రజ్జువిదళచర్మా

ణామస్మృత్య స్మృష్టా నాం పోక్షణం ప్రత్యక్షనంవా || * || ఇతి శూ
 ద్రాదిస్మృష్టా నాంపోక్షణమ్, చణ్డాలాదిస్మృష్టా నాం ప్రత్యక్షనమ్ |
 దేవలః — || శ్లో || ద్రవనూర్దికపక్వానాం లవణస్య గుడస్యచ | నా
 న్యాశుద్ధిః పరిత్యాగా చ్చణ్డాలస్పర్శనేకృతే || * || బోధాయనః —
 పరోక్షమధితస్యాన్నస్యావద్యోత్యాభ్యుక్షణం తథా ఆపణేయానాంచ
 భక్ష్యాణామ్, శాకమూలఫలపుష్పాషణీనాంతు ప్రత్యక్షనమ్ || * || ఇ
 తి | ఆపణేయేత్యావద్విషయమ్ | స్మృత్యస్తరే — || శ్లో || గణ్ణూషకర
 ణంయస్తు కుర్యాద్వైభుక్తభాజనే | భూహారిక్షిప్య షడ్భాత్రం పరిలేఖ
 నమాచరేత్ || యదిమూత్రపురీషాభ్యాం రెతిసారుధిరెణవా | చేలంస
 ముద్వహేదణ్ణమద్ధిః ప్రత్యక్షయేత్తుతత్ || యద్యన్భుసాన శోధ్యంతు ప
 స్త్రంఛోపహతంధ్రుపమ్ | ఛేదనం తస్యదాహయావా యన్మాత్ర ముప
 హన్యతే || ధ్రువమ్ - స్థిరమ్, మృజ్జలైర్గద్ధానపకర్షణమిత్యర్థః | ద్రవ్యా
 ణాం మెఖలాదీనాం యద్యేకముపహన్యతే | తావన్నాత్రస్మృతచౌఛచం
 నేతరేషామితిస్థితిః || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || వాకఛస్త మమ్బు
 నిన్ద్రిక్తమజ్ఞాతంచసదాశుది || * || యథోక్తశౌచేఽపిమనసః అపరితోషాచుచ్చ
 థిసర్జేషా శుద్ధమెతత్స్వికుర్వితి బ్రాహ్మణవచనేన శుద్ధం వాకఛస్తమ్ |
 అమ్బునిశిక్తమ్ - యత్రప్రతిపదోక్త శుద్ధిర్నాస్తితస్య ప్రత్యక్షనేనశు
 ద్ధిః, ప్రత్యక్షనాసహస్యప్రాక్షణేన | అజ్ఞాతంచసదాశుది - యత్తు కా
 కాదుప్యపహతముపయుక్తం నకదాచిదపిజ్ఞాయతే తదపయోగే దోషోనాస్తి
 త్యర్థః || * || తథాసంవర్తః — || శ్లో || త్రీణిదేవాఃపవిత్రాణి బ్రా
 హ్మణానామకల్పయన్ | అదృష్టమద్భిర్నిశిక్తం యచ్ఛవాచా ప్రశస్య
 తే || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || రక్షి రగ్నిరజశ్చాయా గౌరశ్చ
 వసుధాఽనిః | విప్రుషోమక్షికాస్పర్శేవతస్యప్రన్నవనేశుచిః || అజాశ్వా
 ముఖితామెథ్యానగౌర్మనరజామలాః | పథ్నానశ్చ విశుద్ధ్యన్తి సామసూ
 ర్వాంశుమారుతైః || సకర్తమస్తు వషాసు ప్రవిశ్యగ్రామసజ్గుటమ్ |
 జష్టయోర్మృత్తికాదేయాన్తిస్రస్తిస్రస్తు పాదయోః || రథ్యాకదమతో

యాని స్పృష్టానృత్యశ్వవాయవైః । మారుతేనైవశుభ్యన్ని పక్షేష్టకచితానిచ ॥ * ॥ రక్షిః - సూర్యాదేః, రజః - గోధాన్యాదేః, ఛాయా - వృక్షాదేః, విప్రుషః - ఆవశ్యాయవిదవః, ముఖజానాముక్తత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ ముఖజావిప్రుషోమేధ్యాస్తధా౭౭చమనవిదవః ॥ ఇతి । ఏతదశచణ్డాలాదిస్పృష్టాఅపి స్పృశ్య శుచయః । అజాశ్వయోర్ముఖం మేధ్యమ్, నగోః, నాపమనుష్యదేహజాతమలామేధ్యాః । తథాచణ్డాలాదిస్పృష్టాఅపి రాత్రాసోమాంశుభిర్దివాదివాకరాంశుభిర్గృహితేనచమాగాః శుభ్యన్ని । రథ్యా - మార్గః, కర్దమః - పజః, తోయమ్ - జలమ్, రథ్యాస్థితాని తోయాని శ్వచణ్డాలవాయవాదైః స్పృష్టాని వాయవైవశుభ్యన్ని । తోయానీతి బహువచనం రథ్యాగత గౌమయ శర్కరాదిప్రాప్త్యర్థమ్ । పక్షేష్టకాభిశ్చితాని ధవళగృహాదీని చణ్డాలాదిభిః స్పృష్టాని మారుతేనైవశుభ్యన్ని । ఇష్టకాగ్రహణాత్ తృణకాష్టపణాదిమయానాం ప్రోక్షణమ్ । అత్రస్మత్త్యస్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వకాకోష్ట్రీఖరోలూక సూకరగ్రామ్యపక్షిణామ్ । అజావోరేణుసంస్పర్శా దాయుర్లక్ష్మీశ్చ హీయతే ॥ * ॥ బాధాయనః — ॥ శ్లో ॥ గజాశ్వరథధాన్యానాం గవాంఽవైవరజశ్శుభమ్ । అప్రశస్తం సమూహిన్యాః శ్వాజావిఖరవాససామ్ ॥ * ॥ ధర్మ సారే — ॥ శ్లో ॥ గౌగజాశ్వాజపుచ్ఛేషు ముఖేషుచ విశేషతః । యల్లగ్నముదకంతస్సాద్విపుప్రోదూరతస్త్యజేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ విప్రుషోమూషికానార్యో భూమిరాపా హుతాశనః । మార్జారశ్చైవదర్శివ మారుతశ్చ సధాశుచిః ॥ * ॥ సంస్కారమజ్జిర్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ గౌకులే రత్నశాలాయాం తైలయన్త్రైత్యుయన్త్రయోః । నమీమాంస్యావిశౌచాని స్త్రీభిరాచరితానిచ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సామశ్శౌచం దదౌస్త్రీణాం గర్భర్వస్తు శుభాంగిరమ్ । పావకస్సర్వ మేధ్యత్వం మేధ్యావైయోషితోహృతః ॥ విప్రుస్తు పాదతోమేధ్యోగావోమేధ్యాస్తు వృణతః । అజాశ్వముఖతోమేధ్యాస్త్రీయోమేధ్యాశ్చ సర్వశః ॥ * ॥ వైఖానసే — ॥ వా ॥ ఆతురే బాలే మహానసాచ శౌచం నవిచారణీయమ్ ।

మనుః — || శ్లో || బాలైరనుపరిక్రాంతం నిత్యం మేధ్యమితి స్థితిః || * || శ్రీ
 మహాభారతే — || శ్లో || మనశ్శౌచం కర్మశౌచం కులశౌచంచ భారత ।
 శరీరశౌచం వాక్యశౌచం శౌచం పంచవిధం స్మృతమ్ || అభక్ష్యపరిహారశ్చ సం
 సర్గశ్చాప్యనిన్దితైః । స్వధర్మే చ వ్యవస్థానం శౌచమేతత్ప్రచక్షతే || * ||
 ఇతి సామాన్యేనోక్తం శౌచలక్షణం ద్రుప్తవ్యమ్ । అతః || శ్లో || శౌచం స
 జరవర్జనమ్ । ఇత్యుక్తమ్ । అత్ర || శ్లో || రాగాద్యపేతం హృదయం వా
 గమస్తానృతాదిభిః । హింసాదిరహితః కాయః కేశవారాధనం త్రయమ్ ||
 పరరథే ఘృజాత్యధాః పరదారేష్వపసకాః । పరాపవాదేయ మూకా
 డైతీవ దయితామమ || స్త్రీ శుద్ధిరర్థశుద్ధిశ్చ యస్య నాస్త్యపి ధర్మవాన్ ।
 సవనరకం యాతి శిరశ్చేదకుతోభిషక్ || యోగార్థే శుచిహింసశుచిర్నమ్న
 ద్వాదిశుచిశ్శుచిః || * || ఇత్యాదికం భావ్యమ్ । బోధాయనః — || శ్లో ||
 యతైవ సామసంయోగాచ్చ మసామేధ్యకంచ్యతే । అపాం తతైవ సంయో
 గాన్నిత్యం మేధ్యః కమణ్డలుః || తతశ్శౌచం తతః పానం సన్ధ్యోపాసనమేవ చః
 నిర్విశజేనకర్తవ్యం నిత్యం మేధ్యః కమణ్డలుః || * || అత్ర కమణ్డలుశబ్దేన
 తామ్రకాంస్యసామ్రముచ్యతే, నతు నారికేళఫలమ్ || శ్లో || దీర్ఘకాలం బ్ర
 హ్మచర్యం ధారణంచ కమణ్డలోః || * || ఇతి కలౌతస్య నిషేధాత్ । నాపి మృ
 త్త్యుయం వేణుదారుమయం వా || శ్లో || అలాబుదారుపాత్రం వావైణవం
 మృత్త్యుయంతథా । చత్వారియతిపాత్రాణి మనుసాన్వయం భువోబ్రహ్మ
 త్ || యతిపాత్రాణి మృద్వేణుదార్వలాబుమయానిచ || * || ఇతి తస్య
 సన్యాసివిషయత్వస్మరణాత్ । యత్తు || శ్లో || పాత్రయశ్చిత్తైరపైత్యేనో
 యాజనాధ్యపనైః కృతమ్ । ప్రతిగ్రహనిమిత్తం తుత్యాగేన తపనైవ చ || * ||
 ఇతి, తన్న కేవలం తపసా శుద్ధిపరమ్, కిం తు || శ్లో || షష్ఠాంశం కర్మకో
 దద్యాత్పంచమాంశం తథావశిక్ । ప్రతిగ్రహ్యచతుర్థాంశం దత్వాపా
 నైర్విముచ్యతే || * || ఇత్యుక్తరీత్యా తురీయాంశదానేన తపసా కృచ్ఛ్రీ
 చాద్వాయణాదినా చ శుద్ధిపరమ్, || శ్లో || యద్గహితేనాజయన్తి కర్మ
 ణా బాహ్మణాధనమ్ । తస్యోత్సర్గేణ శుభ్యన్తి జపేన తపనైవ చ || * || ఇ

తిమనుస్తృతేః । శాణ్డిల్యః — ॥ స్తో ॥ పఞ్చేద్వియస్యదేహస్యబుద్ధేశ్వ
మనసస్తథా । ద్రవ్యదేశక్రియాణాం చశుద్ధిరాచారభవ్యతే ॥ శాస్త్రస్య
స్థానమీత్యైవశుద్ధానాం ద్రవ్యసంపదామ్ । యత్నస్తస్యక్రిహసద్భిర్ద్ర
వ్యశుద్ధిరిత్యతే ॥ * ॥ మనుః — ॥ స్తో ॥ సర్వేషామేవశౌచానామర్థశౌచం
పరంస్తృతమ్ । యోఽర్థేశుచిహింసశుచిర్నమృద్వారిశుచిశుచిః ॥ * ।
శాణ్డిల్యః — ॥ స్తో ॥ అవిజ్ఞాతమనానిత్యం తామేరభిహతోఽపిసః । అ
న్వేశేనభవేత్ప్రప్తోచిశుద్ధద్రవ్యతత్పరః ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ స్తో ॥
యద్యాననె చరతివిభ్రమేణసద్వాఽసద్వాయాదృశంవా యథావా । ఉక్త
రేచేద్వయసిసాధువృత్తస్తదేవాన్యభవతినేతరాణి ॥ * ॥ అత్రాకృత్య
ప్రాయశ్చిత్తజాతమస్తమక్తే దశనిణయగ్రంథే సుస్పృష్టం ద్రవ్యవ్యమ్ ।

— శ్రీ అథమాధ్యాహ్నికసానవిధిః శ్రీ —

తత్ర దక్షః — ॥ స్తో ॥ తృతీయభాగైకమైవం సమాప్యతదనస్త
రమ్ । భాగైచతుర్థే కుర్వీతసానమమ్భుస్యకృత్రిమై ॥ * ॥ బోధాయ
నః — ॥ స్తో ॥ తతోమధ్యాహ్నసమయేపునః సానం సమాచరెత్ । తి
లపుష్పకుశాధౌతానాదాయప్రయతశ్శుచిః ॥ * ॥ మనుః — ॥ స్తో ॥ న
సానమాచరెద్బుక్త్యానాతురోనమహానిశి । నవాసాభిస్సహజస్రం నావి
జ్ఞాతేజలాశయై ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ స్తో ॥ సానం మధ్యం దినేకుర్యా
త్సుజీర్ణేఽన్నే నిరామయః । సముద్రగాపగాదేవభాతవాపీప్రాదాశయై ॥
మర్త్యభూతేఽపివాసాన్యాదదభ్యుక్తద్విత్యతస్తృదమ్ । ధ్యాత్వాక్షీరాన్ల
పం తచ్చనిత్యం శిష్టనిషేవితే ॥ కూపతోయైరపిసాన్యాత్సర్వాలాభేసము
ద్భృతైః । సానం తునఘటైః కార్యం నాసాచ్చిద్రవివర్జితైః ॥ గ్రాహ
దిసేవితే రూక్షేనీచావాససమీపగై । శ్మశానపార్శ్వగైజ్ఞాతేనసాన్యా
వోపరోధతః ॥ నాత్రసాతవ్యమితిరక్షకేణోపరుద్ధోవిన్యాతోఽపరుద్ధో
వా నసాన్యాదిత్యర్థః । నభుక్త్వానాతురోఽజీర్ణో వాన్యకామీనకామతః ।
పనిశాయాం నతైకాకీనచిరం తోయమధ్యగః ॥ నసాన్యాత్సహశూద్ర
ణనస్త్రిభిర్నచనాస్తితైః । నపాషణ్డైర్నబాలైశ్చనరోగాశుచిభిర్నరైః ॥

అమ్మనక్షోభయెదజ్ఞః పాదేనోత్సదయేన్నచ । నాచరెష్టవనక్రీడాం
 నగణ్ణూషం జలేక్షిపేత్ ॥ అనోయన్యం నాక్షిపేత్తోయం నదేహమలముత్సృ
 జేత్ । నకుత్సయెత్సహాతీర్థమనయమన్త్రం నకీర్తయేత్ ॥ ఆరనాశంనసేవేత
 కదాఽపిభగవత్పరః । సురాకల్పం హితజ్ఞేయం తస్మాద్యతేనవర్జయేత్ ॥
 ధాన్యాశ్లేసనస్నాయాదిశృంఖలః, ॥ ఆరనాశంనసేవేతకదాచిత్తుద్విజోత్తమః ।
 ఆరనాశం తువిపాశ్రాణం సురాతుల్యం నసంశయః ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥
 జలనిర్గమనద్వాన్యోమవతారప్రదేశకమ్ । అమేధ్యయుక్తం దుర్గస్తిక్షోభ
 తంసలిలం త్యజేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ స్నానముక్తం త్రిసంఖ్య
 సుయతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । పాత్రార్థధాన్యహ్నయోఃస్నానం వానప్ర
 స్థగృహస్థయోః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రపూతైర్జలైః స్నానం
 ప్రాశుః స్నానంమహాషణ్యః । నవృథావారిమగ్నాన్యాదసామివ
 తత్ఫలమ్ ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాం చైవమన్త్రవత్సా
 నమిష్యతే । తూష్ణీమేవహిశూద్రాణాం స్త్రీణాంచ కురునద్దన ॥ * ॥ హరి
 తః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతఃస్నాతోఽపి మధ్యాహ్నపునఃస్నానం సమాచ
 రేత్ । నభుక్త్వాఽలజ్జాత్రోరోగీ మన్త్రైర్వాస్నానమాచరేత్ ॥ * ॥
 ఏతన్నన్త్రస్నానం ప్రాతఃస్నాతస్యాశక్తాద్రష్టవ్యమ్ । అత్రజాబా
 లిః — ॥ శ్లో ॥ అశిరస్కం భవేత్స్నానం స్నానాశక్తాతుకర్షిణామ్ । ఆ
 ర్ద్రేణవాససా వాఙ్మూర్జనం కాపిలం పృథక్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 అశిరస్కం భవేత్స్నానం కటిమాత్రమశక్తితః । ఆర్ద్రేణవాససాచాఙ్గ
 మూర్జనం కాపిలంవిదుః ॥ * ॥ ననిద్దమ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రాతఃస్నాతుమశక్త
 శ్చేత్ కాపిలం స్నానమాచరేత్ । ఇతిస్తుతేః ప్రాతః స్నానవిషయ
 మితిచేన్న, అశక్తోపాధికత్వేన విహితస్యాత్ప్రాపి తుల్యత్వాత్ । కింతు,
 ॥ శ్లో ॥ అస్నాతాశీమలంభుక్తైః హ్యజపఃపూయశోణితమ్ । అస్నాత్వా
 నాచరేత్సర్వజపఃపూమాదికం చన ॥ నకుర్వాద్వైదికంకర్మ హ్యస్నా
 త్వాద్విజసత్తమః । ఇతిస్తుతేః ॥ * ॥ అనాతురేణావశ్యంస్నాతవ్యమ్,
 శస్త్రేనతు సవనయోరితి విశేషః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శుచా

దేశేనమభ్యుత్య స్థాపయేత్సు-శమ్మత్తికామ్ । మృత్తియేనస్వకం దేహం
 బహిస్సంశోధయత్నతః ॥ * ॥ బహిః - జలాద్బహిః, తీర ఇతియావత్ ।
 తథా శాశ్వల్యః — ॥ శ్లో ॥ శోధయిత్వోష్ణధృతామ్నోభిర్దేహం తీరేబహి-
 ర్జలైః । ప్రత్యౌశ్య భూమిం కర్మాణ్యర్థమవతారంచశోధయేత్ ॥ * ॥ య-
 మః — ॥ శ్లో ॥ మలస్నానం తతఃకృత్వా సమాచామేద్యధావిధి । జా-
 నోష్వరన్తఃకర్మాత్వా ప్రాజ్ఞుభోవాపుదమ్ముఖః । పాణిపాదాచసం-
 తౌశ్య ప్రకృతిస్థాద్భిరేవచ ॥ ఆదాయవిమలం తోయం బ్రహ్మ తీర్థేన
 వాగ్యతః । హస్తతంచ చతుఃప్రాశ్యసశబ్దం నావతారయేత్ ॥ తథాసం-
 మార్జనం కుర్యాత్పాణిపాదావవోక్ష్యచ ॥ అఙ్గుస్తానామికాభ్యాంతు చ
 తుషీసంస్పృశేత్తతః । అఙ్గుస్తతర్జనీభ్యాంతు నాసాపుటయుగంస్పృశేత్ ॥
 కనిస్తాఙ్గుస్తయోగేన శ్రోత్రైచైవసమాలభేత్ । అఙ్గుస్తమధ్యమాభ్యాంతు
 బాహుమూలే ఉపస్పృశేత్ ॥ సర్వాభిరఙ్గుభీర్వాబాహుమూలే ఉప-
 స్పృశేత్ । ఇతికేచిత్ । కేవలాఙ్గుస్తతోనాభిం తలేన హస్తాయం స్పృశే-
 త్ ॥ సర్వాఙ్గుభీర్ఽవసేన్నుద్ధిజలం స్పృష్టాన్తరాన్తరా ॥ * ॥ గ-
 తుః — ॥ శ్లో ॥ గోకణ్డాకృతిహస్తైః త్రిఃపిచేద్బ్రహ్మ తీర్థతః । సరి-
 మృజ్యద్విరాసన్యంతు ద్వాదశాఙ్గానిచాలభేత్ ॥ ప్రత్యఙ్గముదకస్పర్శం
 కుర్యాదాచనేబుధః ॥ * ॥ మాత్రేయ — ॥ శ్లో ॥ పానంకుర్యాత్ప్రదా-
 తద్వదాచమ్యతు విధానతః । అశ్వక్రాన్తై రధక్రాన్తై విష్ణుక్రాన్తైతిమ-
 న్త్రీతః ॥ * ॥ జమవగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ గవద్వా రామితిజప్తా స్వాస్యే
 వాఙ్గానితేవయేత్ ॥ * ॥ అత్రవిష్ణుః — ॥ వా ॥ మృత్తియైః కృతమ-
 లాపకపోణిమజ్యాప ఉపస్పృశ్య, ఆపోహిష్ఠేతి తిస్తృభిహిరణ్యవణా-
 ఇతి చతస్పభిః పవమానసువర్జనఇత్యేతేనానువాకేన ఇదమాపఃప్రపమా-
 లేతిచ తీర్థమభిమన్త్ర్యితతోఽపునిమగ్నస్త్రిరఘమర్షణం జపేత్, తద్వి-
 ష్ణోరితివాసావిశ్రీంవా యుజ్జిత ఇత్యనువాకంవా పురుషసూక్తంవా । పా-
 తశ్చార్చనాసాదేవప్రీతితత్పరర్థణమమృష్ట ఏవకుర్యాదితి ॥ * ॥ మృత్తి-
 యైమలాపకర్షణప్రకారమాహ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మృదైకయాశి

రఃత్రాశ్వద్వాభ్యాం నాభేస్తథోపరి । అథశ్చతిస్పృభిఃకాయం పాదౌపద్భిస్త
 ఛేవచ ॥ మృత్తికాచనముద్దిష్టాఆద్వామలకమామ్రికా । గోమయస్యప్ర
 మాణంతత్రైవాణాం లేపయేత్తతః ॥ లేపయిత్వాఽథతీరతుతల్లిశ్చేనైవమస్త్రీ
 తః । ప్రత్రాశ్వాచమ్యవిధివత్తతః సాయాతసమాహితః ॥ * ॥ అయమ
 త్రానుష్ఠానక్రమః — ॥ శ్లో ॥ సహస్రపరమేతువ్యక్తాద్వారాద్వాసానం
 సమాచరేత్ । అశ్వక్రాంతేతివైమస్తేర్దద్యాద్ధాతేమృత్తికామ్ । గ
 ధద్వా రేతిచాలిపయోగోమయం త్రాశయేత్తతః ॥ వీపంతీరపురాకృతాప్ర
 విశ్యసానమాచరేత్ । ఉద్ధృతాసీతిమన్తేణమృత్తికాం గ్రాహయేద్వి
 జః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యంతరవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ పద్భిః పాదౌచతుర్భుశ్చ
 జ్జ్వేనాభింకటిం త్రిభిః । మృదైకయాశీరః త్రాశ్యతతః కుర్యాత్ప్రమా
 జానమ్ ॥ అశ్వక్రాంతేతిమన్తేణదద్యాద్ధాత్రేషుమృత్తికామ్ । ప్ర
 త్రాశ్వాధద్విరాచమ్యప్రవిశ్యాపునిమజ్జయేత్ ॥ * ॥ అశ్వక్రాంతితా
 భ్యత్వయిసర్వం ప్రతిష్ఠితమిత్యంతముక్త్యా గాత్రేషుమృత్తికామాలిప్య
 ప్రత్రాశ్యగధద్వారేతిగోమయమక్షేపేత్పాలిప్యప్రత్రాశ్యతతోజలం ప్రవి
 శ్య విధివత్సాయాదిత్యధః । అత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్రాశ్వా
 చమ్యవిధివత్తతః సాయాతసమాహితః । అభిమన్త్ర్యజలంమన్తేర్విజ్ఞే
 ర్వారుణేశ్శుభ్రేః ॥ భావపూతస్తమవ్యగ్రం ధ్యాయేద్వైవిష్ణుమవ్యయమ్ ।
 ఆపోనారాయణోమ్భూతాస్తాపవాసాయనం పునః । తస్మాన్నారాయణం
 దేవం సానకాలేనదాప్సురేత్ ॥ వీక్ష్యసాజ్కారమాదిత్యం త్రిర్విమజ్జే
 జ్జలాశయే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథహస్తా ప్రత్రాశ్యకమణ్డ
 లుం మృత్తిపిణ్డంచపరిగృహ్యతీర్థంగత్వాత్రిః పాదౌప్రత్రాశ్యత్రిరాష్టా
 నమపోఽభిప్రతిపద్యతే హిరణ్యశృంగంపరుణమిత్యజ్జలినాఽప ఉద్వహా
 నుమిత్రానిసహజపథయశ్చితి తాం దిశం నిరుక్షతియస్యాందిశేద్వేద్యోభవతి
 చుత్తిత్రాస్తస్మా భూయాను రిత్యథా పడపనన్పిశ్యత్రిః ప్రదక్షిణముద
 కమావర్తయతి యదపాంశ్రూరమితి అపునిమజ్జ్యోత్తీర్యాచాస్తః పునరా
 చామేత్ , ఆపఃపునస్తు పృథివీమితిపవిత్రం ధృత్వాఽద్భిర్వా జగన్మూలః ,

ఆపోహిస్తామయోభవ ఇతి తిస్పభిః హిరణ్యవద్ధాశ్శుచయః పావకా ఇతి
 చతస్పభిః పవమానసు సవజాన ఇత్యేతేనా నువాకేన మార్జయిత్వాఽన్తర్జ
 లగతోఽఘమర్షణేన త్రీణా ప్రాణాయామాణా ధారయిత్వోత్తీర్య వాసః
 పీడయిత్వా ప్రత్యుత్థితోపవిష్టవానక్షిన్నవాసాంసి పరిధాయాచమ్య దర్శ్య
 ష్వాసీనోదర్భాణా ధారయమాణఃసావిత్రీం సహస్రకృత్వ ఆవర్తయేదితి ॥ * ॥
 శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యుత్థ్యాజానుచరణౌమృజ్జలైః కూర్పరావధి ।
 హస్తానిర్విజ్యపాదౌచవిద్వానాచమనం చరేత్ ॥ శరీరం నిర్మలీకృత్యమృ
 దద్భిస్తుప్ర విశ్యతాః । శుద్ధావగాహనం కృత్వాసమాచామెద్యధావిధి ॥
 తత్రస్థంభావయేద్దేవంస్తుతిభిర్వేదరాశిభిః । ఆసనాద్యైర్యథాశక్తిహృదాఽ
 భ్యరచ్ఛిజగన్మయమ్ ॥ ధ్యాత్వాగ్జ్ఞాం హరేః పాదాత్పతమానాం స్వ
 మూర్ధని । ధ్యాయేద్దేవం పరం బ్రహ్మనారాయణమనామయమ్ ॥ ప్రా
 తః సాంతోఽపివిధివత్సానం మధ్యం దినెచరేత్ । శక్తశ్చేదనయతోరో
 గాచ్ఛాత్పాసం మార్జనంచరేత్ ॥ * ॥ అనేనాపిప్రాతస్సానతస్యమధ్యా
 హ్నాస్సానాశక్తౌ కాపిలపానమనుజ్ఞాయతే । అనుకల్పమాహయోగ
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యపషవిస్తరఃప్రాక్తః సానస్యవిధిరుత్తమః ।
 అసామధ్యాన్నకుర్యాచ్చేత్తత్రాయం విధిరుచ్యతే ॥ పానమన్తర్జలేచై
 వ మార్జనాచమనేతథా । జలాభిమన్త్రీణంఛైవ తీర్థస్య పరికల్పనమ్ । అ
 ఘమర్షణసూక్తేనమ్రావృతైవ నిత్యశః । సానాచరణమిత్యేతత్సముద్ది
 ష్టం మనీషిభిః ॥ * ॥ తీర్థకల్పనంచ బహుపమాయుక్తమితి తత్ప్రాత
 సాన్నివసతోక్తమ్ । శ్భః — ॥ శ్లో ॥ సమస్యేద్వరుణం దేవ మమ్భసాం
 పతిమూర్జితమ్ । యాచేతదేహిమేతీర్థం సర్వపాపాపనుత్తయే ॥ వరుణోఽ
 త్రనారాయణపవ ॥ శ్లో ॥ వరుణోవారుణోవృతుః । ఇతిసహస్రనామసునా
 ముత్వేనపతనాత్ । అయమత్ర తీర్థయాచనమన్త్రీః — ॥ శ్లో ॥ సమ
 స్తజగదాధార శ్భజక్రగదాధర । దేహి దేవమమానుజ్ఞాం యుష్మత్తీర్థని
 షేవణే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ధ్యాయేన్నారాయణందేవం
 పానాదిమచ కర్తృసు । పా్రియశ్చేత్తంహిసర్వస్య దురితస్యేతివైశ్రు

తిః || * || దక్షః — || శ్లో || ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు
చకర్తుమ్ । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచేహజాయతేపునః || * || వ్యాస
శ్చ — || శ్లో || తద్విష్ణోరితిమత్యై ణమజ్జేదపుపునఃపునః । గాయత్రీవైష్ణ
వీహ్యేషా విష్ణోస్సంస్మరణాయవై || * || యోగయాజ్ఞవల్క్యశ్చ — || శ్లో ||
అన్తర్జలగతోమగ్నః శుద్ధభావోహరిం స్మరేత్ । తద్విష్ణోరితిమత్యై ణమ
జ్జేదపుపునఃపునః || * || భరద్వాజః — || శ్లో || హిరణ్యవణ్ణాత్యా
ది చతుర్ణామమలస్తవ్రహ్మిః । ఛన్దస్త్రిష్టుజ్జేవతాస్యాదావస్సంప్రాక్షణే
విధిః || పవమానస్యమునయో విశ్వేదేవాఃప్రకీర్తితాః । ప్రథమస్యద్వి
తీయస్య గాయత్రీ ఛన్దోవ్యతే || అనుష్టుప్చతుర్తీయస్య గాయత్రీచోప
రిన్దయోః । షష్ఠసప్తమయోస్త్రిష్టుభ్యాయత్రీచాష్టమస్యతు || నవమ
స్రభృత్యష్టా నామనుష్టుప్త్రిష్టుబన్దకమ్ । లిక్తోక్తా దేవతాఃప్రాక్తా వి
నియోగస్తుమార్జనే । అఘుమర్షణసూక్తస్య ఋషిరెవాఘుమర్షణః || అను
ష్టుప్చతుర్థాఛన్దః పరమాత్మాచదేవతా । కోకిలోరాజపుత్రస్తు ద్రుపదే
త్యస్యవైమునిః || ఛన్దోఽనుష్టుజ్జేవతాఽఽపో మార్జనేవినియుజ్యతే || * ||
హరీతః — || శ్లో || ఋషిరౌర్విహబేదన్యో గాయత్రీఛన్దోవ్యతే । వరు
ణోదేవతాయోగోమాజునేజుమ్బునున్త్రీకే || * || యోగః - వినియోగః,
జుమ్బుకాయస్వాహేతిచున్త్రే । జుమ్బుకానామగాయత్రీవేదే వాజసనే
యకే । అన్తర్జలేసకృజ్జస్తాబ్రహ్మహత్యాం వ్యసోహతి । యుః —
|| శ్లో || ద్రుపదానామగాయత్రీయజుర్వేదేప్రతిష్ఠితా । అన్తర్జలేత్రి
రావృత్యబ్రహ్మహత్యాం వ్యసోహతి || అపః పాణౌ సమాదాయత్రుః పరే
ద్దుష్రిపదామ్బుచమ్ । తత్తోయం మూర్ధ్నివిన్యస్య సర్వపాదైః ప్రమువ్య
తే || హత్వాలోకానపీమాంస్త్రింస్త్రిః పరేదఘుమర్షణమ్ । యథాఽశ్వ
మేధావభృథపవం తంమనురబ్రవీత్ || * || భరద్వాజః — || శ్లో || త
తోఽఘుమర్షణం కుర్యాదృతం చేతిశ్యచం జపేత్ । త్రిషడష్టాద్వాదశ
వాఽఽవర్తయేదఘుమర్షణమ్ || కృత్వాఽఘుమర్షణంపశ్చెచుచ్ఛరప్రణ
వంరవిమ్ । భక్త్యాప్రేక్ష్యనమస్కృత్యత్త్రిమజ్జైజ్జలాశయే || యథాఽ

శ్వమేధః క్రతురాట్యర్పణాపం వ్యపాహతి । తథాఽఽఘమర్షణంసూక్తం
 సర్వపాపప్రణాశనమ్ ॥ * ॥ వసిష్ఠామంత్రా న్తరమాహ — ॥ శ్లో ॥ త
 తోమహావ్యాహృతిభిగాఽయత్ర్యివాఽభిమంత్రయేత్ । ఆపోహిష్ఠేఽద
 మాపశ్చద్రుపదాదివృత్తయపి ॥ తథాహిరణ్యవణాభిః పాపమానీభిరన్త
 తః । తతోఽరగమీక్ష్యసాఙ్కారం నిమజ్జ్యాన్తర్జలేఽబుధః ॥ పా న్ణాయా
 మాంశ్చకుర్వీత గాయత్ర్యాచాఘమర్షణమ్ । యధోక్తైః త్రోభితస్తైస్తు
 మజ్జైత్తిర్దణ్వతతతః ॥ * ॥ యధోక్తైః - రేచకాదిభిః, అఘమర్షణమ్ - “ఋ
 తంచసత్యంచాభీధ్నాత్తపసోఽధ్యజాయత” ఇతివాక్యపట్యమ్ । వ్యాసః —
 ॥ శ్లో ॥ కురుక్షేత్రం గయాంగణాంప్రభాసం వైమిశంతథా । తీర్థానేవ
 తానిసర్వాణి స్నానకాలే భవన్తుమే ॥ గణ్ఢేచయమునేచైవ గోదావరి సర
 స్వతి । నర్మదేసింధుకావేరి జలెఽష్టిసన్నిధింకురు ॥ * ॥ తథాపురాణే గ
 ణ్ఢావాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ నద్వినీనభినీత్యాది తత్రతత్రభవామ్యహమ్ ॥ * ॥
 ఇతిప్రాతస్నానావసరపక్షమ్ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నదీషుననదీంబూ
 యాత్పర్వతేషునపర్వతమ్ । నానృత్పశంసేత్తత్రస్థస్థిర్థేష్వాయతనే
 షుచ ॥ గణ్ఢాం గోదావరించైవ సర్వత్రపరికీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఏవంచ ॥ శ్లో ॥
 ఆపోనారాఇతిప్రాక్తా ఆపోవైసరసూనవః । తాయదస్యాయనంపురార్వం
 తేననారాయణఃస్మృతః ॥ * ॥ సృష్ట్యాతోయంనారమస్తస్థితోఽహంయేనస్యా
 మ్నేనామనారాయణేతి ॥ * ॥ శ్లో ॥ తాపవాస్యాయనంపురార్వం తేననా
 రాయణఃస్మృతః ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఆపోనారాయణోదేవః సర్వవేదేషు పఠ్య
 తే ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఆపోనారాయణఃస్మృతః । ఇత్యాదివచన శ్చతైరపాంనారా
 యణాయతనత్వావగమాత్, ధ్యాయేత్ స్మరేత్సజీర్తయేత్పూజయేన్నా
 రాయణమితి నారాయణప్రరణకీర్తనాది విధానాచ్చ నాన్యం స్నానకాలే
 కీర్తయేత్, ॥ శ్లో ॥ నాన్యత్పశంసేత్తత్రస్థస్థిర్థేష్వాయతనేషుచ ॥ * ॥
 ఇత్యనేనాన్యకీర్తననిషేధాచ్చ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోనారాఇ
 తిప్రాక్తా ఆపోవైసరసూనవః । తాయదస్యాయనంప్రాక్తా స్పృహపపతిరు
 చ్యతే ॥ తవైవసూనవప్వేతాస్తస్మాత్తం హ్యపుసంస్మరేత్ ॥ * ॥ అ

త్రతీర్థాదిస్తరణవిధిశ్చ అబ్రహ్మవిదపవ, || శ్లో || సర్వంబ్రహ్మేతియోవే
 త్తి నాతీర్థం తస్యవిద్యతే । ఇతిస్మృతేః, || * || బ్రహ్మ విదస్తు బ్రహ్మత్వక
 త్వావభాసనాచ్చ । అత ఏవస్తర్యతే — || శ్లో || ఇసంతీర్థమిదం నేతియేన
 రాభేదవాదినః । తేహంవిధీయతేతీర్థ గమనంతత్ఫలానిచ || ఇతి || శ్లో || య
 త్తీర్థబుద్ధిశ్చ జలెనకహిణిత్ । ఇతిశుకస్మ రణాత్సర్వతీర్థబుద్ధిఃకార్యేష్య
 థః । గణ్డా మహాత్మ్యైవ — || శ్లో || గణ్డాగణ్డేతి యోబూయాద్యో
 జనానాం శతైరపి । నరోననిరయంయాతి కింతయాసదృశంభవేత్ || * ||
 స్రజావతిః — || శ్లో || స్నాతోవృత్తాయజలాత్తీర మేత్యాసిత్యాసమాహి
 తః । ఆచమ్యపీత్యామన్త్రా పోమాన్జిత్యాభిముఖోరవేః || సావిత్ర్యాఽజ్ఞ
 లిముత్త్తి ప్య సముపాస్యహరింపునః । డెవాణ్యుష్మిపితౄంశ్చేవ సస్త
 ర్వ్యచయధావిధి || తతోనిష్ఠీడ్యవస్త్రీంతు తలేతీరస్యచామ్బరమ్ । ప
 గిధాయ పదాస్థిత్యా గాయత్రీంచ తతోజపేత్ || * || ఏవం స్నానమధ్యే
 సన్ధ్యాపాసనముక్తమ్ । తథా శఙ్ఖేనాపి — || శ్లో || పాతస్సన్ధ్యాం సన
 త్త్రా మధ్యమాం స్నానకర్మణి । సాదిత్యాంపశ్చిమాంసన్ధ్యాముపా
 సీత యధావిధి || * || భరద్వాజః — || శ్లో || పాతస్సతారకాం సన్ధ్యాం
 సాయంసన్ధ్యాం సభాసకారామ్ । స్నానకర్మణి తాం మధ్యాముపాసీత
 యధావిధి || * || బోధాయనీయేపేవముక్తమ్ || వా || అపునీమజ్ఞోవీ
 త్తీర్య ఆచాంతః పునరాచామేత్ “ ఆపః పునస్తు పృథివీమ్ ” ఇతి || * ||
 జమదగ్నిశ్చ — || శ్లో || ఆదిత్యాభిముఖోమజ్జేదాపో అస్మా నితిత్వచా ।
 మధ్యగ్నినేఽప ఆచామేన్మన్త్రేణాపః పునన్ద్వితి || అగ్నిశ్చ మేతిసాయంచ
 పాతస్సూర్యశ్చమేతిచ || * || ఏవం బహుస్మృతినమతత్వాత్సాన
 మధ్యేవా మధ్యాహ్న సన్ధ్యాకర్తవ్యా । అత్ర భరద్వాజః — || శ్లో ||
 ఆపః పునన్ద్విత్యేతస్య మునిరాపోభిధానకః । శర్వోఽనుష్టువితి ప్రోక్తం
 దేవతాబ్రహ్మణస్సతిః || వినియోగః పయఃపానే ఇత్యుక్త్వాఽథసమస్త
 కమ్ । పీత్వాజలమథాచామేదన్యత్ప్రాతరివా ఖిలమ్ || * || అన్యత్ -
 మార్జనాది జపాంతం పాతః కాలవత్రార్తవ్యమిత్యథః । వ్యాసః —

॥ శ్లో ॥ ద్రుపదాంవాత్రిరభ్యసేద్యాహ్నిహృతీః ప్రణవాన్వితాః । గాయత్రీంవా జపేద్విద్వాంస్తథోచ్చైర్వాఽఘచక్షణమ్ ॥ తద్దైవ మార్జయేన్నస్త్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రైభిః । ఆచాంతః పునరాచామేన్నస్త్రైణాపః పునర్ద్వితీ ॥ అంతజలగతోమగోఽజపేత్త్రైరఘమక్షణమ్ । ద్రుపదాంవాఽథ సావిత్రిం తద్విష్ణోః పరమంపదమ్ ॥ ఆవతయేద్వాప్రణవం దేవం వా సంస్తృరేధరిమ్ ॥ * ॥

— శ్రీ సానే దిక్షియమః శ్రీ —

అత్ర ప్రకరణేసూర్యాభిముఖసాన్వసేవముఖ్యమితిసర్వమునయః
ఉచ్యతే । వ్యాసఆహ — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యాభిముఖోమజ్జేదాపోఅస్మానితి
త్వచా ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యాభిముఖఃసాన్వయాత్ప్రత
ర్ముధ్యం దినేద్విజః ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ అభిముఖసాన్వయా
దిత్యముదకముపస్పృశేత్ । ఇతి సర్వతోదకోపసర్పనవిధిః ॥ * ॥ ఉశ
నా — ॥ శ్లో ॥ సూర్యేమధ్యం దినం ప్రాప్తే సాన్వయా తస్మిన్లోద్వి
జః । తృతీయయామం సంప్రాప్తే దివానాథేద్విజోత్తమః ॥ మన్తవ్రత
స్మఃసాన్వయాదనృథానిష్ఫుల్లభవేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యం
దినం గతేసూర్యతం నిరీక్ష్యైవసం స్పృశేత్ ॥ * ॥ సాన్వయాదిత్యర్థః ।
మనుః — ॥ శ్లో ॥ తతోమధ్యాహ్నసమయే పునఃసాన్వసం సమాచరేత్ ।
సారమస్త్రైణతం వీక్ష్యసూర్యం సాన్వయాద్విజోత్తమః ॥ * ॥ భరద్వా
జః — ॥ శ్లో ॥ సతిప్రభూతేపయసినానేయసాన్వయాత్కదాచన । ప్ర
వన్త్యశ్చేత్ప్రతిసాన్వితః ప్రత్యేకం చానృవారిషు ॥ అప్రవాణౌవా
దకసాన్వసం విప్రపాదావనైజనమ్ । గాయత్రీజపమర్ఘ్యం చహ్వదిత్యాభి
ముఖశ్చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్తోత్రోభిముఖత్వవిధానంప్రాతసాన్వసవిషయమ్,
నతుమధ్యాహ్నసాన్వసవిషయమితిమన్తవ్యమ్, బహుష్కృతివిరోధాత్ ॥ శ్లో ॥
అరుణోదయవేళాయాంప్రాతసాన్వసంవిధీయతే । ఆదిత్యాభిముఖంసాన్
వసం నకర్తవ్యం హితత్రవై ॥ తస్మాత్మధ్యం దినేకుర్యాదాదిత్యాభిముఖోద్వి
జః ॥ * ॥ సాన్వసమితిశేషః । తథాహిప్రాతఃకాలేస్తోత్రసాన్వభిముఖంసాన్

యామృతాహ్వయేనాదిత్యాభిముఖం సాయాదిత్యార్థః । ఇదమేవసర్వస్మై
తిమసిద్ధమ్ । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతసాభిముఖం సాయాత్పా
తః కాలేద్విజోత్తమః । ఆదిత్యాభిముఖం సాయామృతాహ్వయేనా సాయానక
ర్మణి ॥ * ॥ ఇత్యులమ్ .

— ॥ శ్లో ॥ మృత్తికాస్తోత్రము విశేషవిధిః ॥ —

అత్ర శ్రీమైత్ర్యునివచనం పాద్యేమృత్తికాస్తోత్రము విశేషః — ॥ శ్లో ॥
ప్రాప్తేమృతాహ్వయేనాదిత్యాభిముఖం సాయాదిత్యార్థః । న్యాసమజ్ఞేషదక్షా
నాంకృత్వాద్దాదాయమృదంకరే ॥ సవ్యేనిధాయకృత్వాతాం త్రేథామూ
లాగ్రమధ్యతః । మూలైస్థితాం మృదం పూర్వమభిముత్త్ర్యస్త్రవిద్య
యా ॥ విదిక్షుదిక్షుచోద్ధావయామధరాయాం దిశిక్షిపేత్ । తతోమధ్యే
స్థితాం మృత్సముదకే మూలవిద్యయా । నిక్షిప్యభాగమగ్రస్థం కరా
భ్యాం కరయోర్ద్వయోః ॥ విధాయపశుమమృతాభిర్దర్శయిత్వాచపూజణ
మ్ । అస్త్రహీనాజ్ఞవిద్యాభిరాపాదతలమస్తకమ్ ॥ ఆలిప్యదేహమఖిలమ
వగాహ్యచవారిషు । దేవమావాహ్యలక్ష్మీశం దద్యాద్ధర్మ్యాదికం తతః ॥ త
త్పాదతూళనామృతాభిః పాణిభ్యాం కుమ్భముద్రయా । పావనైశ్శిరసి
న్యస్తైరాత్మానమభిషిచ్యచ ॥ వాసుదేవమభిధ్యాయనైః కుమరపూజామాచ
రేత్ ॥ ఉత్తీర్యకర్మనిఖిలం మృతాహ్వయేనాదిత్యమ్ । కృత్వాపిదేవ
దేవేశం హుమాంతం కమలాసన ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ ఏవం సంపూజ్యదేవేశం క్షణం ధ్యాత్వానిరజ్జమ్ । తతోఽవలోక
యేత్సుర్యం హగ్ంసశ్శుచిషదిత్యౌచా ॥ సయాతిబ్రహ్మణః స్థానంసాయా
త్వేత్తేతానయాతుయః ॥ * ॥ ఇదం మృత్తికాస్తోత్రం ప్రాతః కాలే మ
థ్యాహ్వతిక్రమే భౌమారువారయోశ్చ నకార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ నప్రాత
మృత్తికాస్తోత్రం నచభౌమారువారయోః । మధ్యద్విదినైతు కర్తవ్యం
నాతిమధ్యం దినైరపా ॥ * ॥ వా ॥ భౌమారువారయోశ్చ మథ్యాహ్వతిత్పరతః
ప్రాతరేవచ నకార్యం మృత్తికాస్తోత్రమితి హాభగవాభ్యుగః ॥ * ॥
యమః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీదేవాం స్తుకర్తాభరణవాన్మహీకా । పా

వీనావీతీపితౄంస్తుతీరేత్వజ్జలిముత్త్యిపేత్ ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ త
 తోవస్తుద్వయంశుద్ధం వసిత్యాద్విరుపసప్తశేత్ । ఉపవీతీబద్ధశిఖససనూ
 చవ్యయథాగమమ్ ॥ పవిత్రపాణిసౌజాగరం యజ్ఞేశంమనసాస్తరేత్ ,
 శ్రాతస్సద్ధ్యావిధానైనభవతఃపంచదైవతమ్ ॥ స్మృత్వాచాయమ్యచపా
 ణానాచామేద్దర్శపాణినా । ఆపఃపునస్తుమస్త్రేణఆపోహిష్ఠేతిమస్త్రేతః॥
 ప్రక్షిప్యచాజ్జలిం సమ్యగమత్యం చిత్రమిత్యపి । తచ్చతుదేవహితం
 చహగ్ంసశ్శుచిపదిత్యపి ॥ ఏతజ్జపేదూర్ధ్వబాహుసూర్యంపశ్యంత్యనూహి
 తః । గాయత్ర్యాయథాశక్తిహుయపథాయదివాకరమ్ ॥ నోవైచ్చర్జపయం
 బుధః కుర్యాత్సానిత్రాశ్చవిశేషతః ॥ * ॥ ఆపోహిష్ఠేతిమార్జయిత్వా, ఆ
 పఃపునస్తుమస్త్రేణాచమ్య, సురభిమత్యా ఆపోహిష్ఠేతిదమార్జయిత్వా,
 గాయత్ర్య అర్ఘ్యమేకం ప్రక్షిప్య, గాయత్రీంజపిత్వా, ఆసత్యాదిభిర్మ
 స్త్రైరూర్ధ్వబాహురాదిత్యముపతిష్ఠేతేత్యధః । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥
 తతోమధ్యాహ్నసమయమస్త్రేవ తస్మిన్నమాచరేత్ । తతోవస్తుద్వయం
 శుద్ధమాచార్యద్విరుపసప్తశేత్ ॥ ఉర్ధ్వపుష్ట్యం ఓధానేనభృత్వాస
 ద్భ్యం తతశ్చరేత్ ॥ * ॥ మనుదత్తౌ — ॥ శ్లో ॥ ఆపోహిష్ఠాదిమస్త్రేణ
 మార్జయిత్వాధావిధి । ఆపఃపునస్తుమస్త్రేణజలంపీత్వాసమాహితః ॥ సు
 రభిమత్యాసహాభిక్షేర్మార్జయిత్వాఽఘృతముత్త్యిపేత్ । ద్వాపాదౌసము
 తౌకృత్వా పాణిభ్యాం పూరయేజ్జలమ్ ॥ రవేరభిముఖస్తిస్థం స్త్రిరూర్ధ్వం
 సన్ధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ అఘృతమే
 కం ప్రదాతవ్యం మధ్యాహ్నభాసగరం ప్రతి । ఉభయోస్సన్ధ్యయోవైచ
 వహ్యపఉర్ధ్వం త్రిరుత్త్యిపేత్ ॥ * ॥ ఏవం వస్తుపరిధానానంతరంమాధ్యా
 హ్నికముక్తమ్ । ఏవంసతి సానమధ్యేవా, భౌతపరిధానానంతరంవా, య
 ధారువ్యనుష్ఠేయమ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అర్ద్ధ్రీవాసాస్తుయః కుర్యాజ్జప
 హూమప్రతిగ్రహమ్ । తతస్సర్వం నిష్ఫలం విద్యాదిత్యేవంమనురబ్రవీ
 త్ ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ మతిమాన్నకదాచిత్తుగాయత్రీముదకేజ
 పేత్ । గాయత్ర్యగ్నిముఖీప్రాకృతస్కాదుత్తీర్వతాంజపేత్ ॥ తీరస్థి

త్వాజపేద్దేవీం గాయత్రీం వేదమాతరమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనబలాద్గాయత్రీం
జలెకదాచిన్నజపేదిత్యర్థః । సజ్గుటేషు వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యది
స్యాత్ క్షిన్నవాసావై చారిమధ్యగతో జపేత్ । అన్యథాతు శుచాభూ
మ్యాం దర్భేషు సుసమాహితః ॥ * ॥ జపేద్గాయత్రీమితి శేషః । అత్రహ
రితః — ॥ శ్లో ॥ అర్ధగ్రీవాసా జలేకుర్యాత్తర్పణాచమనే జపమ్ । ఉపస్థా
నం ననిర్గచ్ఛేద్వజయేచ్ఛ ప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ అతోజలేగాయత్రీజపనిషే
ధోఽసజ్గుటవిషయః । యోగః — ॥ శ్లో ॥ తిష్ఠంశ్చేదీక్షమాణోఽర్క
మాసీనః పాశ్చిమ్నోజపేత్ । స్రాగ్రేషుకుశాగ్రేషు ఆసీనస్తాస్వసనేశు
భే ॥ * ॥ ఆసీనఇతిమధ్యాహ్నోత్పరవిషయమ్ । ఇదంచాసనమశక్తవిషయమ్,
శక్తస్తాద్విత్వాభిముఖశ్చేత్ ఫిర పవ జపేదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ సావిత్వాద్యది
క్రియాస్సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । దేవాలయసమీపేతు తమేవాభి
ముఖశ్చరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్తుతేః, జపభోజనహారామాంశ్చ దేవస్యాభిము
ఖశ్చరేత్ । సావిత్వాద్యస్తు జపం కుర్యాదాదిత్యాభిముఖస్సగ్రీః ॥ * ॥
ఇతి శాణ్డిల్యవచనాచ్చ । ధ్యానవిషయే విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ సుప్ర
భం సచ్చిదానందం హృదయేనుజ్ఞలేఽపివా । ధ్యాయజపేత్తదిత్యేతాం
నిష్కామోముచ్యతేఽచిరాత్ ॥ * ॥ ఏతామ్ - గాయత్రీమ్ । హృదయేను
జ్ఞలేఽపీతుభయావస్థానోక్త్యా “సయశ్చాయంపురుషే, యశ్చాసావాది
త్యే, సపకః” ఇతి శ్రుత్యుక్త ధ్యానార్థః ప్రదశితః । సః - నారాయ
ణపవ ॥ శ్రు ॥ ఏవసర్వభూతాస్తరాస్తాఽపహతపాష్టాదివ్యోదేవ ఏకో
నారాయణః ॥ శ్లో ॥ సర్వస్య చాహం హృదిసన్నివిష్టః ॥ శ్రు ॥ య ఏ
షోఽస్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః ॥ శ్లో ॥ ధ్యేయస్సదా సచిత్రమణ్డ
లమధ్యనర్తీ నారాయణః, ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః । సనకస్త్రుతావి
దం సుస్పృష్టమ్, ॥ శ్లో ॥ రక్షిజ్వాలాసహస్రాభ్యం మణ్డలంవిఫులంరవేః ।
శుద్ధస్త్రీతలాంకురసామస్యాపితుమణ్డలమ్ ॥ సుధరత్నులిజ్జమనలజ్వాలా
మాలాసహస్రకమ్ । తస్యమధ్యేసమాసీనం తప్తహోటకసన్నిభమ్ ॥ చతు
ర్జణులమాత్రాంజం శుక్లవక్త్రీనిభామ్బరమ్ । రక్తనేత్రామ్బరం రక్తపా

నిపాదనఖం శుభమ్ ॥ శబ్దచక్రగదాపాణిం శ్రీవత్సాజ్జితవక్షసమ్ । ఉ
 ద్దామవిలసన్ముక్తాచ్ఛన్నహరోపశోభితమ్ ॥ కిరీటకేయూర యుతంకటిసూ
 త్రోపశోభితమ్ । ఏవం ధ్యాత్వా జపేన్నిత్యం గాయత్రీం నియతశ్శుభిః ॥
 ఇతి । కింఞ్చ ॥ శ్లో ॥ యోదేవస్సవితాఽస్మాకమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యమణ్డలేధ్యా
 యేత్పరమానన్దమవ్యయమ్ ॥ * ॥ విష్ణుం చతుర్భుజమ్ । ఇత్యాదికం
 చాత్రానుసంధేయమ్ । ఏవం ధ్యాత్వా యథాశక్తిపఞ్చత్వా ఆదిత్యా
 ఘ్నం దత్వా ఉపతిష్ఠేత । అత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అధోపతిష్ఠేదాది
 త్యంక్షిస్తాపుష్పాన్విత్తాజ్జలిమ్ । ఆసత్యేతీక్షయన్మర్మముద్వయం తమస
 స్పరి ॥ ఉచ్యత్యం చిత్రమిత్యేతత్తచ్ఛత్యురితిమన్త్రితః । హగ్ంసశ్శుభి
 సదిత్యేతత్సాన్విత్రాప్యచ విశేషతః ॥ అన్వైశ్చవైదికైర్నన్త్రైస్సాన్తైః
 పాపప్రణాశనైః । ప్రదక్షిణం సమాప్త్య నమస్కారాంత్యతః క్షితా ॥
 నిష్పీడ్యసాన్వనస్త్రుంవైద్విరాచమ్యాచయేధరిమ్ ॥ * ॥ పాడ్యే —
 ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణప్రణామాంశ్చ యుక్తానేవతు కారయేత్ । అన్యథా
 కురుతేమోహోద్భ్రష్టా హత్యాంసవిస్తతి ॥ * ॥ వాసిష్ఠే — ॥ శ్లో ॥
 యుక్తానేవప్రణామాంశ్చ కారయేద్విజసత్తమః । ప్రదక్షిణంచ తద్వ
 చ్చ నాన్యథా సిద్ధిమాపుషూత్ ॥ * ॥ చంద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
 తతః పుష్పాజ్జలిం దద్యాత్ భానవే చోర్ధ్వబాహుకః । ఆదిత్యముపతిష్ఠా
 త తన్న నానాన్యమానసః ॥ * ॥ అత్రోపస్థానమన్త్రైః యథోపదేశం
 కార్యమ్ । పితామహః — ॥ శ్లో ॥ ఆసత్యాద్యుత్సూర్యేద్వైత్రి
 ఘ్ణభాకవయోవిరుః । గాయత్రీతుత్యతీయాసాయత్ చతుర్థీజగతీస్తృతా ।
 ఉష్ణిక్తచ్ఛత్యురాద్యన్యఛన్ద ఇత్యుచ్యతేబుధ్దేః । హిరణ్యస్తావశ త్యేష
 ఋషిదేవోఽత్ర భాసరః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అధోపతిష్ఠా
 దాదిత్యమాసత్యేనేతిమన్త్రితః । ఆసత్యేనేతిషడ్భుచాం హిరణ్యస్తావశ
 త్యృషిః ॥ పూర్వేద్వైత్రిఘ్ణభాపశ్చాన్తాయత్రీజగతీతతః । ఉష్ణిక్తీఘ్ణ
 బితుక్తాని ఛన్దాంస్యరోఽధిదేవతా ॥ అన్యతస్సర్వం యథాపూర్వంకర్త
 కుర్యాద్విజోత్తమః ॥ * ॥ అన్యత్ - ఋష్యాదికం దిక్ ప్రణామాదికం ప్రా

తస్మాద్భావదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఆశ్వామేధికే — ॥ శ్లో ॥ జప్తాన్వదాయ సపు
 ష్పాణీ తోయానయజ్ఞులినాద్విజః । ప్రక్షిప్యప్రతిసూర్యంతు వోమము
 హ్రాంప్రదర్శయేత్ ॥ ఊర్ధ్వబాహుస్తతోభూత్వా సూర్యమీక్షేచుపస్థితా । తన్న
 ణ్ణలస్థమాధ్యాయే త్రైజోమూర్తిం చతుర్భుజమ్ ॥ * ॥ యోగ
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ జపయజ్ఞోహికర్తవ్యస్సర్వవేదప్రణీతకైః ।
 పవిత్రైర్వివిధైశ్చవైశ్చ స్తథోప నిషదాంగకైః ॥ అధ్యాత్మవిద్యావిభా
 జస్తవ్యాజపసంస్థయే । అన్వైశ్చపావనైర్నిత్యం దేవతాస్తవనాదిభిః ॥ * ॥
 విష్ణుశ్చ — ॥ వా ॥ సాతత్యపవిత్రపాణిర్యథాశక్తి జపేద్విశేషతస్మా
 ద్విశ్రీం పురుషసూక్తంవా, నైతాభ్యామధికమస్తీతి ॥ * ॥ అనేనజప్యస్తర
 ప్రసంగోముద్రితః । అథాపి కింశ్చిదుచ్యతే । అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥
 ఏకాక్షరం పరంబ్రహ్మ పాణాయామః పరంతపః । గాయత్ర్యాస్తు పరం
 నాస్తి మానాత్సత్యం విశిష్యతే ॥ యేపాకయజ్ఞాశ్చత్వారో విధియజ్ఞ స
 మన్వితాః । సర్వైతేజపయజ్ఞస్య కలాం నాహన్తి షోడశీమ్ ॥ * ॥ వసి
 ష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సర్వవేదపవిత్రాణి వత్సామ్యహమతఃపరమ్ । యేషాంజ
 ప్తేశ్చహేమామైశ్చ పూయనై నాత్రసంశయః ॥ అఘమర్షణం దేవకృ
 తశ్శుద్ధవత్సరత్సమాః । కూశ్మణ్డ్యః పావమాన్యశ్చ దుగ్ధాసావిత్ర్య
 క్తైవచ ॥ అభీషక్లవదస్తోభ సామూనివాహృతిస్తథా । వారుణానిచసా
 మూనిగాయత్రంరైవతం తథా ॥ అబ్లిగ్ధాబాహాన్సత్యంచ వాక్సుక్తం
 ఘృద్వృచంతథా । శతరుద్రీయమభర్వశిరస్త్రిసుపర్ణం మహావ్రతమ్ ॥
 గోసూక్తమశ్వసూక్తంచ ఇన్ద్రీ శుద్ధేచసామని ॥ త్రీణ్యాజ్యదోహని ర
 థస్తరంచ అగ్నేవ్రతం వామదేవ్యం బృహచ్చ । ఏతానిజప్యని పునన్తి
 జన్తాజాతిస్తరత్వం లభతేయశ్చచ్ఛేత్ ॥ * ॥ విష్ణ్వదుక్త పురుషసూక్త
 గాయత్రీ జపదుర్బలబుద్ధేరేతాని జప్యని, బహుమన్త్రీ జపస్యమనస్తృ
 ప్తికరత్వాత్ । అఘమర్షణమ్ - ఋతశ్చేత్త్యాద్యాప్తిస్రః, దేవకృతః - దే
 వకృతవైశ్చనశ్చత్యాదయః, శుద్ధవత్యః - ఏకోన్విద్యంత్రవామశ్చత్యా
 దయః, తరస్సమాః - తరత్సమద్విధావతీత్యాద్యాశ్చతస్రః, కూశ్మణ్డ్యః -

యద్దైవాదేవహేళనమిత్యనువాకత్రయమ్ , పావమాన్యః - పవమానస్సు
జన్జన ఇత్యనువాకః , స్వాదిష్టయా మదిష్ట యేత్యన్వే , యదన్తియచ్ఛేత్య
పఠె । దుర్గాసావిత్రి - జాతవేదసేసునవామసామమిత్యేకా ఋక్ । అభీ
షక్తాదయోరైవతాన్తాస్సానుమవిశేషాః । అల్లిక్తాః - ఆపాహిష్ఠేత్యాద్యా
ప్రిస్రః , బాహాన్పత్యమ్ - యస్తస్తమ్మసహసా విజ్ఞౌ అన్తానిత్యేకా
దశర్చమ్ , వాహుస్సక్తమ్ - అహంరుద్రేభిర్వసుభిరిత్యష్టర్చమ్ , శతరు
ద్రీయమ్ - నమస్తైరుగ్రమన్యవఇత్యేకాదశానువాకాః , త్రిసుపర్ణమ్ - బ్ర
హ్మ మేతుమామిష్యనువాకత్రయమ్ , మహావ్రతంనామసామ , గోసూ
క్తమ్ - ఆగావోఅగ్న్యన్నిత్యష్టర్చమ్ , అశ్వసూక్తమ్ - మానోమితో
వరుణ ఇతి ద్వాదశఛామ్ , ఇన్ద్ర శుద్ధాదయో బృహదన్తాస్సానుమవిశే
షాః , ఏతానిపాపక్షయాధీనాం జప్యాని । యేషాం జప్తేశ్చహిమై
శ్చ పూయన్తఇత్యుపక్రమాత్ , ఏతాని జప్యాని పునస్తీతుపసంహారా
చ్చ , ఏతేజపాఃకామ్యాః । అతఏవశిష్టా గాయత్రీమాత్రంజపన్తి, నిత్య
త్వాత్ , ప్రత్యవాయస్సుతేశ్చ ॥ * ॥ తథాభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥
వేదాద్భికాం పరిత్యజ్య గాయత్రీం యేద్విజాధమాః । పఠన్తి వేదాన్తై
షాంతు భవేయన్దర్శభస్వనాః ॥ ద్విజస్యజప్యం భేయంచ నగాయత్రాః
పరంపరమ్ । సర్వప్రకారాల్లాకేషు త్రిషుసత్యం నసంశయః ॥ * ॥ హ
రీతః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం మాతరంత్యక్త్వా పఠతేనాత్రసంశయః ।
యోఽన్యమన్త్రీ పరోమూఢస్సర్వాస్తానిష్ఫలాఃక్రియాః ॥ గాయత్ర్య
నపరం జప్యం గాయత్ర్య నపరంతపః । గాయత్ర్య నపరంజ్ఞానంగా
యత్ర్య నభరోజపః ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ తదిత్యుచస్సమో
నాస్తి మన్త్రీవేదచతుష్టయే । సర్వేయజ్ఞాశ్చవేదాశ్చ దానానిచతపాం
సిచ ॥ సమానికలయాప్యోహుర్మునయోనతదిత్యుచః ॥ * ॥ మనుః —
॥ శ్లో ॥ వేదమేవజపేన్నిత్యం యథా కాలమతద్ద్రితః । నహ్యస్యాహుః
పరంధర్మ ముపధర్మోఽన్యథాచ్యతే ॥ బ్రహ్మభ్యాసేన చాజస్ర మనస్తసుఖ
మశ్నుతే ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఋక్సూమాధర్వ వేదోక్తా జపే

న్మస్త్రాక్షయజాంషిచ । జపితైస్వపం తతఃకుర్యాద్దైవసిః పితృతపః
 ణమ్ ॥ * ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ జపేద్వేదాదిమేకాగ్ర
 స్తతేబద్ధాజ్ఞలిశ్శవైః । బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం బ్రహ్మవిద్యా మధాపి
 వా ॥ జస్తావాప్రణవంశక్త్యా తతస్తర్పణమాచరేత్ ॥ * ॥ అత్రప్రాతః
 కాలేబ్రహ్మయజ్ఞాకరణే మాధ్యాహ్నికానంతరం తర్పణాత్ప్రేక్ష బ్ర
 హ్మయజ్ఞాకార్యః ॥ శ్లో ॥ సచారావక్తర్పణాత్కార్యఃపశ్చాద్వాప్రీ
 తరాహుతేః । వైశ్వదేవావసానేవానాన్యదత్ర నిమిత్తతః ॥ * ॥ ఇతిష్మృ
 తేః । అత్ర తర్పణీయేషు యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా , యజుశ్శాఖానాం
 తుకాణ్డఋషితర్పణం కార్యమితి ప్రాగేవనిఃకేతమ్ ॥ * ॥ అత్రవిష్ణుః —
 ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖాధ్యయనంకృత్వా తతస్తర్పణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
 విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖాధ్యయనంవిప్రా బ్రహ్మయజ్ఞం ప్ర
 చక్షుతే । బ్రహ్మయజ్ఞపరోవిప్ర బ్రహ్మభూయాయకల్పతే ॥ * ॥

— శ్రీ అథదేవపూజా శ్లో —

అత్ర మచూచనిషది ॥ శ్రుతిః ॥ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రైఃపరమేశితా
 రం నారాయణం పూజయతిష్మ భక్త్యా । అర్హ్యదిభిః పారుష సూక్త మ
 న్దైస్సమాపున్నయాద్విష్ణుపదం మహాత్మా ॥ * ॥ కతవల్కామ్ — ॥ శ్రు ॥
 ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రైఃపరమేశితారం నారాయణం సాంఖ్యయోగాదిగమ్యమ్ ।
 జ్ఞాత్వావిముచ్యేతనరస్సమస్తైస్సం సారపాశైరిహదైవవిష్ణుః ॥ * ॥ అ
 ధర్వణి — ॥ శ్రుతిః ॥ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రైః కృతచక్రధాతీ విష్ణుంపరం
 ధ్యాయతియోమహాత్మా । స్వరేణమన్ద్రైణ సదాహృదిస్థం పరాత్పరం
 యత్సహతోమహాంతమ్ ॥ * ॥ ఋచి — ॥ శ్రు ॥ ప్రవఃపాంతమధసోధి
 యాయతే మహేశూరాయ విష్ణవేచార్చిత ॥ * ॥ యజుషి — ॥ శ్రు ॥
 భవామిత్రోనశేవ్యోఘృతాసుతిః , విభూతమ్యమ్నవయాణ్ సప్రథాః ,
 అథాతేవిష్ణో విదుషాచిదృధ్యః । బృహతైవిష్ణో సుమతిం భజామహే ॥ * ॥
 శ్రీనారసిహ్నా — ॥ శ్లో ॥ జలదేవం నమస్కృత్య తతోగచ్ఛేద్ధృహం
 పువః । పారుషేణైవసూక్తైన తతోవిష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ * ॥ నారద

శ్చ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేశామేవలోకానాం గురుర్నారాయణోహరిః । త
 స్యసమూజనం కార్యం సర్వపాప హరంహితత్ ॥ * ॥ వ్యాసః —
 ॥ శ్లో ॥ నిష్పిడ్యసానవస్త్రీవై ద్విరాచమ్యర్చయేద్ధరిమ్ । నవిష్టా
 రాధనాత్పణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికమ్ ॥ తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్య
 మారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితి మన్తేణ సూక్తేన పురుషేణవా ॥ వైతా
 భ్యాం సదృశోమన్త్రో వేదేమాత్మశ్చతుష్టప్తి ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥
 శౌనకోఽహం ప్రవత్యామి నిత్యం విష్ణ్వర్చనంపరమ్ । ప్రవః పాత్ర మ
 ధస ఇత్యర్ధచణ విధానతః ॥ * ॥ పాండ్య — ॥ శ్లో ॥ పారుషేణైవసూ
 క్తేన ప్రత్యృచం కమలాసన । నారాయణానువాకేన విష్ణుసూక్తేనవా
 ర్చయేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ అభిషేకం తతశ్చక్రస్త్రిష్టోర్ము
 ఖ్నిసుధామయైః । వైష్ణవైరనువాతైశ్చ శ్రీసూక్తేనమహాషయః ॥ * ॥
 తతః - క్షీరాబ్ధిమథనే సుహృత్పత్యనంతరమ్ , వైష్ణవైరనువాతైః - సహ
 స్రశీఋషా , అద్భుతసమ్భూతః , సహస్రశీఋషం దేవం , ఇతి త్రిభిరనువాతైః
 శ్రీసూక్తేన - హిరణ్యవర్ణాం హరిణీమితి సూక్తేన । ఏవంచ ఏతైరనువాతై
 ర్విష్ణుసూక్తేన శ్రీసూక్తేనచ విష్ణ్వభిషేచనంకార్యమ్ , నపుంసూక్తమాత్రే
 ణ । శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ హవిషాఽగ్నౌశలేపుష్పే ధ్యాయేన్మహ
 దయోహరిమ్ । అర్చన్తిసూరయోనిత్యంజపెనరవిమణ్డలైః ॥ * ॥ నారదః —
 ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌక్రియావతాం దేవాదివిదేవోమనీషిణామ్ । ప్రతిమాస్వ
 ప్రబుద్ధానాం యోగినాం హృదయోహరిః ॥ * ॥ అనేనాభిప్రాయేణహా
 రితః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వితదేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనంతరమ్ । ఘోషై
 ప్రతిమాయాంవాజలేఽగ్నౌహృదయేఽపివా ॥ * ॥ ఘోషైలాదిష్వర్చనైవ
 శ్యకార్యేతత్తతత్త్ర విష్ణుమావాహ్యయజేదిత్యర్థః । తథాశాండ్వీయః —
 ॥ శ్లో ॥ శరీరం నిర్మలీకృత్యతీరమృద్ధోమయాదిభిః । శుద్ధావగాహనంకృ
 త్వాద్విరాచమ్యయథావిధి ॥ ధ్యాయేత్ప్రహ్లాదజపేన్నానీతతోవైధ్యాన
 మాచరేత్ । పారుషేణైవసూక్తేనతతోవిష్ణుంసమచయేత్ ॥ ఆవాహ్య
 గ్నౌజగన్నాథంమనసాఽభ్యర్చ్యశక్తితః । జహయాయాతాఘృతపుష్పాన్నతిల

క్షీరస్థూతాదికమ్ || * || అతః స్వస్వాధి కారానుగుణం తత్రతత్రవిష్ణుం
ధ్యాత్వాకుర్యాదతిసిద్ధమ్ । అకరణే ప్రత్యవాయమాహ వ్యాసః — || శ్లో ||
యోమోహదభవాల్లస్యాదకృత్యా విష్ణుపూజనమ్ । భుక్తైః సయాతినర
కాఽసూక రెష్వభిజాయతే || * || శ్రీభాగవతే — || శ్లో || గృహం శ్చశా
నం తవ బిష్ణువర్జితం కథావిహీనాశ్చగిరిశ్చి వారుతమ్ । శ్వసన్ముఖోదాస్య
వినాకృతం వపుర్వదన్తిహితస్వయ్యని జేదితంవిషమ్ || * || ఆశ్వమేధికే —
|| శ్లో || విష్ణుం బ్రహ్మణ్యదేవేశం భజద్వం పురుషోత్తమమ్ । లోక నాథసు
నాద్యస్తం జగతః కారణం పరమ్ || నార్చయన్తిహియేమూఢాః పరమా
శ్చానమవ్యయమ్ । తేయాన్తినరకాఽఘోరానక్షయాఽపురుషపఞ్చభ || * ||
ఏవంగృహే విష్ణ్వర్చనప్రైవబలుస్తుప్రతిసిద్ధతేష్టిపి, || శ్లో || తతోగృహార్చనం
కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ || “అథాతోమహా దేవస్య అహరహః పరిచర్యా
విధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ” || శ్లో || అథవాదేవమీశానమ్ । ఇతీదక్షాదిభిరు
క్తశ్చామ్రద్రభక్త్యరుద్రార్చనేష్టిపి, పూజాసాజగర్యంనకార్యమ్, మ
హావిరోధశ్రుతేః || శ్రు || యః కామయేతక్షత్రాయ చవిశేషసమదం దధ్యా
మిత్యైర్వ్రస్యావద్యబూరియాదిద్వారియానుబూరిహీత్యాశ్రవ్యబూరి
యాన్నరుతాయజేతిమారుతస్యావద్యబూరియాన్నరుదోఘైఃనుబూరిహీ
త్యాశ్రవ్యబూరియాదిద్వరియజేతిస్వపవైభ్యోభాగధేయసమదం దధా
తివితృగ్ం హాణాస్త్రిన్యవైతామేవనిర్వపేద్యః కామయేతకల్పైరన్నితి య
థాదేవతమవదాయ యథాదేవతం యజేద్భాగధేయేనైవైనైవాయథాయ
థంకల్పయతి కల్పంతపవ ” ఇతి । అతోద్రవ్యనుస్త్రీపాత్ర వేవేద్యా
ది సజురోనకార్యః || * || నారదస్తు — || శ్లో || స్నాత్వా యథోక్త
విధినా ప్రయతశ్శుద్ధమానసః । స్వశాఖోక్తక్రియాంకృత్వా హుత్వా
చైవాగ్నిహూత్రకమ్ || కుర్యాదారాధనంవిష్ణోర్దేవదేవస్యశాక్షిణః ।
వేదేషుపారుషంసూక్తమర్చితం గుహ్యముత్తమమ్ || అనుష్టుబస్య సూక్త
స్య ఛందస్తస్యాధిదేవతా । పురుషోయోజగద్భిజ మృషిర్నారాయణఃస్తు
తః || * || అత్రచిశేషః || శ్లో || శ్రీమత్పురుషసూక్తస్య శ్రీమన్నార

యనోమునిః । ఛందోఽనుష్టుప్ పశ్చిదశ రాచ్చం తిస్వణాం త్రిష్టుబ స్తతః ॥
 నారాయణోఽస్యభగవాన్ పరమాత్మాతు దేవతా ॥ * ॥ భగవచ్ఛాస్త్రై
 చత్యౌచమృషిభేద ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ బృహస్పతిర్మనుర్దక్షశౌనకోఽ
 త్రిశ్చముద్గలః । శాతాతపోవసితశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ నారదః ॥ గౌతమ
 శ్చభరద్వాజశ్శుకగర్గోశనాడ్గిరాః । వ్యాసఃపరాశరత్యైవ ఋషయోఽష్టా
 దశస్త్పతాః ॥ మత్స్యఃకూర్మో వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః । రా
 మోరామశ్చరామశ్చ కృష్ణఃకలీఁచ తేదశ ॥ శ్రీవల్లభోహరిశౌరిరమృ
 తోధరణీధరః । జనార్దనోహృషీకేశో మాధవశ్చ తదైవచ ॥ దేవా అష్టాద
 శఃప్రకృత్యా న్యాసంపత్క్యే యథాక్రమమ్ । ప్రథమాం విన్యసే ద్వామే
 ద్వితీయాం దక్షిణేకరే ॥ తృతీయాం వామపాదేతు చతుర్థాం దక్షిణేప
 దే । పశ్చిమీం వామజన్ఘ్రియాం దక్షిణస్వాం తథోత్తరామ్ ॥ సప్తమీం
 వామకట్యాంతు దక్షిణస్వాం తథాఽష్టమీమ్ । నవమీం నాభిదేశేతుదశమీం
 హృదివిన్యసేత్ ॥ ఏకాదశీం కణ్ఠదేశే ద్వాదశీం వామబాహుకే । త్ర
 యోదశీం దక్షిణేతు తథాఽఽస్యేతు చతుర్దశీమ్ ॥ అఙ్ఘ్రోఃపశ్చదశీం న్యస్య
 సెన్మూర్ధనిపోడశీమ్ । ఆద్యయాఽఽవాహయే ద్వైవమృచాతు పురుషోత్తమమ్ ॥
 ద్వితీయయాఽఽసనందద్వాతాపద్యం దద్వాత్తృతీయయా । చతుర్థాఽఽర్ఘ్యం
 ప్రదాతవ్యం పశ్చిమ్యాఽఽచమనీయకమ్ ॥ షష్ఠ్యాసానం ప్రమర్శీత సప్త
 మ్యా వస్త్రమేవచ । యజ్ఞోపవీతమష్టమ్యానవమ్యాగన్ధమేవచ ॥ దశమ్యా
 పుష్పదానం స్యాదెకాదశ్యాతుధూపకమ్ । ద్వాదశ్యాతుతథాదీపం త్ర
 యోదశ్యాచరుంతథా । చతుర్దశ్యా నమసుకార్యాతపశ్చిదశ్యాప్రదక్షి
 ణమ్ ॥ పోడశ్యోద్వాసనంకుర్యాచ్ఛేషకర్తాణిపూర్వవత్ । సాన వ
 స్త్రై పవీతేషు చరావాచమనీయకమ్ ॥ పునష్టోడశభిర్నైర్దద్యాత్పు
 ష్పాణిపోడశ । తచ్చసర్వం షపేద్భూయః పారుషం సూక్తముత్తమమ్ ॥
 తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా నారాయణమనామయమ్ । శక్లచక్ర గదాపా
 ణిం నత్వా విష్ణుం సమాపయేత్ ॥ షణ్మాసాతిన్ధిమాహ్నోతి హేవమేవ
 సమర్చయన్ ॥ * ॥ ఇతి । పాడ్యే — ॥ శ్లో ॥ ఉపచారానహంపత్క్యేద్వా

త్రింశత్సంఖ్యాయా తథా । ఆవాహనాసనేనైవహ్యఘృణం పాద్యమన
 స్తరమ్ ॥ ఆచామోముఖవాసశ్చ పాదుకే దస్తవధానమ్ । జిహ్వ నిశ్లే
 ఖనం వైవ ధాత్ర్యాస్నానం హరిద్రయా ॥ వస్త్రంవైవోత్తరీయంచ గ
 న్ధలేపశ్చ భూషణమ్ । మాల్యంవైవ మహాధర్మదర్శనంధూపదీపకా ॥ మా
 త్రాదానం రథవచ్చత్రై చామరం తూర్యఘోషణమ్ । మధుపర్కప్రాప్త
 ణేవ నివేదనమనస్తరమ్ ॥ భక్ష్యం పానం నాగవల్లీ విసర్జన మధాచరేత్ ।
 ఉపచారైర్షోడశభిరాత్మ నఃశక్త్యపేక్షయా ॥ ఆవాహనాసనే పూర్వమ
 ఘృణం పాద్యమనస్తరమ్ ॥ ఉపస్పర్శస్తథాస్నానం వస్త్రం యజ్ఞోప
 వీతకమ్ । గన్ధాలేపస్తథాభూషా మాల్యం ధూపప్రదీపకా ॥ మధుపర్క-
 ప్రాప్తవణేవ విసర్జనమధానిమమ్ । అర్ఘ్య మాచమనంవైవ హవిస్తామ్బూ
 లమేవచ ॥ దక్షిణేదేవదేవస్య హస్తైరదద్యాద్విచక్షణః । సాలిగ్రామశిలా
 యత్రయత్రద్వారవతీశిలా ॥ ఉభయోస్సంక్లమోయత్ర తత్రముక్తి
 ర్నసంశయః ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథాతోమహాపురుషస్యా
 హరహఃపరిచర్యాదిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః, ఇతుప్రక్రమ్య మన్త్రీ భేద
 నావాహనాద్యుపచారానుక్తా “ప్రతిమాస్థానేష్వప్సృగ్నావాహన
 విసర్జనవర్జంసర్వంసమానమ్” ఇత్యాహ । తత్రనిత్యసన్నిహితత్వాదావాహ
 నోద్వాసనవర్జమిత్యుక్తమ్ । పాద్యాదివచుపచారాభిప్రాయే నఽరోధః ॥ * ॥
 పూజానస్తరం యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏవంసమ్పూజ్యదేవేశం
 త్షణంధ్యాత్వా నిరజ్జనమ్ । తతోఽవలోకయేదరగం హగ్ంసశ్శుచిషదిశ్య
 చా ॥ సయాతిబ్రహ్మణఃస్థానం స్నాత్వేతేతానయాతుయః ॥ * ॥ శ్రీ
 విష్ణుమద్భితే — ॥ శ్లో ॥ హవిర్దానం త్రికాలేతు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ।
 ద్వయోశ్చమధ్యమం ప్రోక్తమేకకాలేఽధమంహవిః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మో
 త్తరే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుపూజావిహీనస్య దత్తం చేష్టం హుతం శ్రుతమ్ ।
 తపశ్చవ్యర్థతాంయూతి ప్రేతాలక్షారవద్ద్విజ ॥ మాతృవత్పురితక్షంతం సృ
 ష్టిసంహారకారణమ్ । యోనార్చయతివైవిష్ణుం సౌక్ష్యయ్యం నరకంప్రజే
 త్ ॥ * ॥ అత్రకారణత్వోక్త్యా “కశ్చధ్యేయఃకారణంతు ధ్యేయః” ఇ

తిశ్రుత్యర్థః క్తః । నారాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ తందేవాబుషయశ్చైవనా
 నాతనుసమాశ్రితాః । భక్త్యా సమ్నాజయన్త్యేనం గతిం చేష్టాం దదాతి
 సః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యుగకోటిసహస్రాణి విష్ణు
 మారాధ్యపత్నభూః । పునస్త్రీలోక్యథాతృత్వం ప్రాప్తవానితి శుశ్రు
 మ ॥ శక్రః క్రతుశతేనేథ మారాధ్యగరుడధ్వజమ్ । దేవేన్ద్రత్వం గ
 తస్తస్మాన్నానయఃపూజ్యశమఃకన్వచిత్ ॥ దేవత్వం మనుజాఃకేచిద్గర్హ్య
 త్వమథాపరే । యక్షత్వమభిసద్ధత్వ మారాధ్యాపుర్ణనార్దనమ్ ॥ * ॥ ఏ
 వమితిహాసాన్తమేచ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతఃపూజితోవాఽపి యఃపుంసాం
 భవహానిదః । తమారాధయగోవిన్దం యదీచచ్ఛసి పరాంగతిమ్ ॥ * ॥ తథా
 మార్కణ్డేయంప్రతిరుద్రః — ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తం స్థీయతాంతావన్నా
 ర్కణ్డేయాత్రసుప్రత । కరోమ్యారాధనం యావద్దేవదేవసృశాన్తిః ॥
 కిమారాధ్యఃపరోదేవస్తవాప్యస్తిజగత్పతే । త్వమేవ సర్వభూతానాం
 పూజ్యశ్చేతి మతిర్నమ ॥ ఆరాధ్యేభగవాన్విష్ణురేకపవమయాంచుతః ।
 ఆరాధయహృషీకేశం యదీచచ్ఛసి పరాంగతిమ్ ॥ * ॥ పాండ్యే పార్వతీంప్ర
 తిరుద్రః — ॥ శ్లో ॥ కైలాసశిఖరేరమ్యే విష్ణుమారాధ్య భక్తితః । ఉ
 పవిష్టస్తతోభోక్తుం పార్వతీం శఙ్కరోఽబ్రవీత్ ॥ ఆరాధయామిదేవేశివా
 సుదేవం సనాతనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది । మార్కణ్డేయే ఉమారుద్రసంవా
 దే — ॥ శ్లో ॥ నిత్యమర్చయశీదేవ కందేవమధికంతవ । యస్మాన్మాన
 సమవ్యక్రం కృత్వాత్రిభువనేశ్వర ॥ జపహేమామనమసాగరై స్తంవ
 దస్వతథామమ । శ్రవణక్షుత్వం మహాభాగే యథానిత్యం నమామ్య
 హమ్ ॥ అజ్ఞానార్ణవమగ్నానాం సర్వేషామాత్మనామయమ్ । విష్ణుర్ధర్మో
 మపఃశ్రీమానుజ్ఞార్థఉదాహృతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాద్విష్ణుం నిత్యమర్చ
 యామీత్యుత్తరంసిద్ధమ్ । ఇతిహాససముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మాదయ
 స్సురాసర్వే విష్ణుమారాధ్యతేపురా । స్వంస్వం పదమనుప్రాప్తాః కే
 శవస్యప్రసాదతః ॥ * ॥ శ్రుతిశ్చ — ॥ అన్యదేవమీధుపోవయావిష్ణౌరె
 వస్యప్రభృతకేహవిధిః । విన్దేహిరుద్రోరుద్రీయం మహిత్వమితి । ఏ

వం తవశ్రీయే మరుతఇత్యాదిషుచ విష్ణుప్రసాదేన రుద్రస్యాత్మ-హృది
కమితిస్పష్టమ్ । క్వచిద్విష్ణోరుద్రానుధావనం రుద్రప్రాథనయారుహ్యో
త్మ-హృదా పాదనార్థమితి ॥ * ॥ శ్రీవారాహపురాణాదౌ — ॥ శ్లో ॥ ఏవ
ముక్తైపునర్వాక్యమువాచోమాపతిర్ముదా । అన్యందేహివరం విష్ణోప్రసిద్ధం
సర్వజస్తుషు ॥ మర్త్యోభూత్వాభవానేవ మామూరాధయకేశవ । మాం
వహస్వచ దేవేశ వరం మత్తో గృహీణచ ॥ యేనాహం సర్వ దేవానాం
పూజ్యాత్పుజ్యతమోభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిషు స్పష్టమ్ । భవేయమిశ్య
ధః । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేఃకుత్రియైర్వేద్యైశ్శూద్రైశ్చ
కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యయుక్తైః స్వకర్మభిః ॥ * ॥

— శ్రీ స్త్రీశూద్రాధిత విష్ణోద్దివద్దననిషేధః శ్లో —

॥ శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రపూజితం లిङ్గం విష్ణుంవాపి నమేత్తుయః । త్రి
స్సప్తకులసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ అతః స్త్రీశూద్రపూజి
తంతన్నివేదితంచ స్త్రీశూద్రయోరేవాహాంనవైదికానామితి । కించ ।
॥ శ్లో ॥ జపస్తవస్తిథాసేవాప్రవ్రజ్యామస్త్రీసాధనమ్ । దేవతారాధ
నంచైవ స్త్రీశూద్రపతనానిషత్ ॥ * ॥ ఇతివచనం వైదికాభిప్రాయమ్ ।
నారదః — ॥ శ్లో ॥ వైదికం బ్రాహ్మణానాంస్యాత్ రాజ్ఞాంవైదికతాన్త్రి
కిమ్ । తాన్త్రికం వైశ్యశూద్రాణాం సర్వేషాంతాన్త్రికంతువా ॥ * ॥
ఇతి స్త్రీశూద్రయోస్తాన్త్రికాభ్యనుజ్ఞానాత్ .

— శ్రీ ధనుర్మాసపూజా శ్లో —

మార్గశీర్షార్చనవిషయే కించిదుచ్యతే । జ్యోతిశ్శాస్త్రే భాసు-
రీయే — ॥ శ్లో ॥ అయనం దక్షిణంరాత్రిరుత్తరంతు దివాభవేత్ । దైవ
తం తదహారాత్రం తత్త్రింశచ్ఛాస ఉచ్యతే ॥ తద్దినస్య ఉషః కాలం
చాపమాసం విమర్శుధాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన చాపమాసే దినేది
నే ॥ ఉషఃకాలేతు సంపాప్తై బోధయిత్వాజగత్పతిమ్ । సమభ్యర్చ్య
భజేద్విష్ణుం జనానాం దోషశాంతయే ॥ * ॥ బ్రహ్మణ్ణే — ॥ శ్లో ॥ ఆ
షాఢాదిషు మాసేషు శయానం కార్తికావధి । చాపం గతే దివానాథే ఉ

ధ్యాప్య శయనాధరిమ్ || సవిష్ణు లక్షణేస్తోత్రై ర్బహుభిః పరిగీయతే | ఉ
 షఃకాలేతు సంపాప్తై అర్చయిత్వా జనాదానమ్ || ఉపచారైష్టాడశభి
 ర్ముగ్ధాన్నంచ నివేదయేత్ || * || ఆదిత్యపురాణే — || శ్లో || చాపంగతే
 తతస్సూర్యే ప్రత్యుషేన్నానమాచరేత్ | అర్చయేత్తుజగన్నాథం యా
 ఎత్సూర్యోదయాత్పురా || తతః ప్రభాతసమయే హ్యభ్యుత్థం ప్రక్షిప్య
 వైష్ణవః | గాయత్రీంచ తతోజప్తా హ్యుపతిష్ఠేత భాస్కరమ్ || * || అ
 తః పాన్తిగుదయాదెవార్చనం విష్ణుచానస్తరమేవ సన్ధ్యోపాసనమితిసి
 ధమ్ | శ్రీభాగవతే — || శ్లో || కోదణ్డశ్చేనవితరి ప్రత్యుషః పూజనా
 ధరేః | సహస్రార్బ్జార్చనఫలం దినేనైకేన లభ్యతే || * || వైఖానసే —
 || శ్లో || బ్రాహ్మేముహూర్తేసంపాప్తై రవాధనుషి సంస్థితే | స్నానంకృ
 త్వా నృసూక్తేన షోడశైరుపచారైః || నగరగ్రామరక్షాధిమర్చయిత్వా
 శ్రియఃపతిమ్ | సహస్రవాషిణీకీపూజా దినేనైకేన లభ్యతే || * || పా
 రమేష్ఠ్యే — || శ్లో || ఏకాదశ్యాం సితేపక్షే చాపేతిష్ఠతి భాస్కరే | ఉ
 త్సవం కారయేద్ధీర్మా వేదపారాయణేస్సహ || * || వాసిష్ఠే — || శ్లో ||
 చాపేష్ఠితే ఉషఃకాలే రవాప్రతిదినంహరిమ్ | స్నాత్వాగృహస్థశ్శుద్ధాఙ్గాన
 మభ్యర్చ్య నివేదయేత్ || * || గృహస్థగ్రహణమన్యేహమపువలక్షణమ్ ,
 చాపశ్చిత్వలమ్బునే వేవార్చనవిధానాద్వశిచ్ఛిక మాగేశీషా వ్యుదాసః |
 అత్ర — “ తదస్యప్రియమభిపాథోఅశ్యామ్ , నరోయత్ర దేవయవో
 మదన్తి , ఉరుక్రమస్యసహిబన్ధురిథ్నా , విష్ణోఃపదేవరమేమధ్వఉత్సః ” ఇ
 తి శ్రుత్యర్థఉక్తః | అయమత్రశ్రుత్యర్థః — అస్యవిష్ణోః ప్రియంతత్పాదః
 తన్నివేదితమన్నాదికమశ్యామ్ , దేవయవోనరః - దేవారాధకాజనాః ,
 యత్రమదన్తి - యస్మిన్నివేదితేహృష్యన్తి , నివేదితంతీర్థప్రసాదాదికం
 స్వీకృత్యహృష్టాభవన్తీత్యర్థః , ఇథ్నా - ఇథ్నంప్రతిదినం వర్తమానః , ఉ
 రుక్రమస్య - విష్ణోః , బన్ధుః - స ఏవాతీవాభిమతః , పరమే - సర్వోత్కృ
 ష్టే , మధ్వే - మధువదోగృతమేవిష్ణోఃపదే , ఉత్సః - ఉత్సుకః , ఇతి || శ్లో ||
 త్వయోపభుక్తస్రగ్ధన్ధ వాసోఽలక్ష్మారచచితాః | ఉద్భిష్టభోజినోదాసా

స్తవమాయాంతరేమహి ॥ * ॥ ఇత్యుక్తరీత్యా పరమపదోత్సుకోవత్తే-
 తేత్యుక్తః । తైవేచ — ॥ శ్లో ॥ చాపరాశౌఘి తేసూర్యే ఉషఃకాలే
 దినెదినె । అభిషేకం తతఃకుర్యాద్రాద్రమవైరిణ మస్త్రీవిత్ ॥ అక-
 పుష్పేషు బిల్వేషు పూజయిత్వా మహేశ్వరమ్ । నైవేద్యంచ తతఃకు-
 ర్యాద్భోకసంహారశాస్త్రయే ॥ కోదణ్డస్థే సవితరిస్తతైః ససమ్బాధ్య కేశ-
 వమ్ । ఉషఃకాలే సమభ్యర్చ్య ముద్గాన్నంచ నివేదయేత్ ॥ * ॥ పురా-
 ణాంతరేచ — ॥ శ్లో ॥ చాపమాసేతు సంప్రాప్తే సానంకృత్వాఽరు-
 ణోదయే । వాసుదేవం సమభ్యర్చ్య శర్కరాన్నం నివేదయేత్ ॥ * ॥ ఇ-
 తి । ప్రకృతముచ్యతే । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుర్వచనం తతఃకుర్యాద్ద-
 ధనూల్యైసుగభిః । గుర్గులుప్రముఖైర్ధూపైర్దీపైర్వాద్యేషు నత-
 వైః ॥ సుసంస్కృతాన్నమాజ్యాఘ్నం దధిక్షీరమధూనిచ । ఫలమూలవ్య-
 జ్జనాని మోదకాంశునివేదయేత్ ॥ * ॥ తతః - మాధ్యాహ్నికానంతరమ్ ।
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నివేదయాత చాశ్లాఘం విష్ణోవమలతేజసి । తదాత్మా-
 తన్ననాశ్శాస్త్రస్తద్విష్ణోరితి మస్త్రీతః ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ ద-
 ద్యాత్పురుషసూక్తేన యఃపుష్పాణ్యపవవా । అర్చితం స్యాజ్జగదిదు తేన
 సర్వం చరాచరమ్ ॥ అన్యతూర్పణాదపాంకుమ్భాదన్యతాపదావనేజ-
 నాత్ । అన్యతూర్పణసంప్రశ్నాన్నచేచఛతి జనార్దనః ॥ * ॥ విష్ణుర-
 హస్యే — ॥ శ్లో ॥ భక్త్యాదత్తం ఫలంపుష్పం పత్రం దూర్వాఙ్గురం
 జలమ్ । అచిరాత్ప్రతిగృహ్యతి భక్తిగ్రాహిహి కేశవః ॥ * ॥ శా-
 ణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ నశబ్దయేతాపత్రసంస్థమమ్బునానార్ద్రయేత్త హీమ్ ।
 నహంకుర్యాన్నవాజలౌ ద్వశీమాన్భర్చయేద్ధరిమ్ ॥ త్రిసంస్థ్యంకారయే-
 ద్బాలాఽప్రణామం దేవపాదయోః । పుత్రఃప్రేస్తవస్తథాశిష్యత్యే-
 వంచనివేదయేత్ ॥ తైశేషికేతుకుర్వీత దివసేషు విశేషవిత్ । పాకంపా-
 యసపూర్వాణాం సర్వేషాంవా యథాబలమ్ ॥ నజాగ్రీన్తిర్లన్న నక్ష-
 త్రం శ్రవణం ద్వాదశీద్వయమ్ । వర్షద్వయం సముద్దిష్టం సవిశేషక్రియా-
 విధౌ ॥ చస్త్రీసూర్యోపరాగేచ పాగ్నిదుర్భావదివేహరేః । మాసక్షే-

మచపుణ్యేషు విశేషారాధనంవిదుః ॥ దుర్నిమితైచమన్వపే సజ్జాతేచ
మహాభయే । ఆగతేషుచభక్తేషు కుర్వాన్వైశేషికీక్రియాః ॥ * ॥ పా
ద్యై — ॥ శ్లో ॥ విష్ణోర్భాగవతైరెవ పశ్చరాత్రపరాయణైః । పూజా
కార్యానసామాన్య దేవతామాత్రపూజకైః ॥ సాలిగ్రామశిలాయాస్తు
నచసంప్రీక్షణంస్మృతమ్ । నప్రతిస్థావిధాతవ్యా నవైవావాహనాదికమ్ ॥
సాలిగ్రామశిలాయత్ర పూజ్యతే భగవత్ప్రయైః । తద్దేశేయోజనాదర్వా
జ్యుతో నిర్వాణమశ్నుతే ॥ ద్వారవత్యాశ్చ శిలయా సాలిగ్రామశిలా
సమా ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణురహస్యే — ॥ శ్లో ॥ ఇతి విష్ణ్వర్చనం యేతు ప్ర
కుర్వన్తి నరాభువి । తేయాన్తి శాశ్వతం విష్ణోరనంతపదమవ్యయమ్ ॥ * ॥

— శ్రీవైవేద్యనియమః ౯ —

అథనివేనాహానహావదాథావివయేకించుచ్యతే । అత్రమరీ
చిః — ॥ వా ॥ అథహాపిర్విధింవత్సేన్యైవైణుకాకాయవా మృష్టికా నీ
వారాకప్రియజ్ఞాకా శాలిభేదానన్యాకప్రీహీన్వాపేకీజాతీయాం శ్చ
తుర్వణైరేవానయే దేతేషాం పూర్వం పూర్వం శ్రేష్ఠం తస్మాద్వరక
కోద్రవాది కుథాన్యానిప్రతిలోమాని, తానిచ వజ్రయేత్, కదళీ చూతవ
నస నారికేళ తిన్దిరిణీ కారవల్లి వ్యాఘ్రీ శిమ్బుభేన బృహతీ భేద సింహీ
వ్యాఘ్రునఖి కరగ్రాహాద్వరుక కూశ్మణ్డ కారోగితకాని, సూరణకన్దయు
ద్ర కన్ద మహాకన్ద వల్లీకన్ద శృంగబేరోత్పల కన్ద పిణ్డీత కశాకుటకన్దానిచ మగీ
చ సర్పపాణి ముగ్ధాథక కుళుశ్థ తిల మాష మసూరకాదీని, శాకేషుజీవన్తి
ర్భురస్యరక్తబాష్పాణిచాన్యాని భత్యోణీతిమన్వాద్యైరుక్తాని యథా
లాభమాహరేత్, కోశాతకీమలాబుంచవిశేషేణవజ్రయేదితి ॥ * ॥ భృ
గుః — ॥ శ్లో ॥ అతఃకర్థ్వంప్రవత్యౌమి హవిష్పాకవిధిక్రమమ్ । వరకంకో
ద్రవాదీని వర్జయేత్తువిచక్షణః ॥ కుళుశ్థజాతిభేదంచ ప్రియజ్ఞం వైవవజ్ర
యేత్ । సూరణద్వయకన్దంచ లగునం హింజుమేవచ ॥ గృజ్జనాదిక శా
కాంశ్చ వర్జయేత్తువిచక్షణః । ఆరనాశద్వయంచైవ కోశాతకాన్యది వర్జయే

శ్రీ వైణుకాదీనాం భాషాన్తరైఅర్థాః గ్రంథాన్తే ద్రుప్తవాళిః .

త్ || యురస్యరక్తబాష్పంచ శాకేషుగ్రాహ్యముచ్యతే | కన్దస్యశాకుపై
 ర్భేదై సస్వరగ్రాహ్యముదీరితమ్ || బిశ్కూలకఫలాదీని వర్జయేదితికేచ
 న | ఉత్పల త్రయకన్దంచ కుముదద్వయకంతథా || ఏషాంకన్దంతు నగ్రా
 హ్య మితికాశ్యపచోదితమ్ || భేదైశ్చ బృహతీసర్వం గ్రాహ్యమిత్యుచ్య
 తేబుధైః | భేదైస్తు కారవల్ల్యాది సర్వంగ్రాహ్యమితిరితమ్ || కన్దం పిష్టీ
 తకంచైవ యుద్రకన్దం తథైవచ | మహాకన్దాదికంకన్దమాహరెతవిచక్షణః ||
 సహకారశ్చ తద్భేదైస్తదైవపనసద్వయమ్ | కదల్యాదితు భేదైశ్చ గృ
 హ్ణీయాత్తుప్రయత్నతః || కూశ్మణ్డోర్వారుకేచైవ సింహీవ్యాఘ్రీ త
 థైవచ | కారోగ్రిటకాదినక్షాగ్రహ్యం కలక్ష్యాదీనివర్జయేత్ || యథోక్తం వై
 దికాచారం యథోక్తం ద్రవ్యమాహరేత్ || ఆఢకక్షీరసంయుక్తమాఢకా
 ఢజలైర్యుతమ్ | గుడంపలంచ నిక్షిప్య తణ్ణులైరాఢకైర్యుతమ్ || పాయ
 సంపాచితంకుర్యాల్లవణం తత్రయోజయేత్ || * || ఇతి | కోద్రవాదిత్యా
 దిశబ్దాత్ యావనాథాదయఉచ్యంతే || శ్లో || యస్యామస్తంకుణ్డకాయాం
 త్రిఫలామిత్రితాభవేత్ | తస్యాస్తు కాఙ్గికాగ్రాహ్యనేతరస్యాకదా
 చన || * || ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోక్తమాపదిస్వాఢమ్ , నదేవాహామిత్య
 ఢః | ఆఢకమ్ - మాగధప్రస్థతతుప్తయమ్ , లవణమితి - కేవలక్షీరయోగే
 దోషః , నతు పాయస ఇత్యర్థః || శ్లో || ధాన్యానామపిసర్వేషాం కృష్ణధా
 న్యం వివర్జయేత్ | అథవాన్యాయలబ్ధంచ ధాన్యంశుద్ధం సమాహరేత్ |
 శుద్ధం కృష్ణం ధాన్య గ్రాహ్యమిత్యర్థః || శ్లో || త్రివహాతీతధాన్య
 ని నవ్రశస్తానివైదికే | తణ్ణులానపిసర్వాం శ్చమాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ ||
 తణ్ణులానాం శతప్రస్థం వ్రభూతమితికీర్తితమ్ | సహస్రప్రస్థసంయుక్తం
 మహాహవిరిత్పుతమ్ || శుద్ధైస్తు తణ్ణులైస్తోమైః పకం శుద్ధాన్నముచ్య
 తే | మృణ్మయేతునవేపాత్రే పాచనం శ్రేష్ఠముచ్యతే || అలాభేలోహ
 పాత్రేవా పాచయేతవిధానతః | మృద్భాజ్జేషుపురాణేషు పచనం వైవ
 కారయేత్ || దోశ్రిణాద్ధాదధికంయత్తదెకపాత్రే నపాచయేత్ | అథవా
 పాచయేద్భాజ్జే చతుఃప్రస్థవిధానతః || ఉద్ధారేజ్జేవశుద్ధేన ప్రాక్షుభో

వాపుదమ్ముఖః । పచేద్ధవీంషినర్వాణి క్రమాదసగ్ధయన్ క్వచిత్ ॥
 దేవాస్త్యసగ్ధమశ్నన్తి ప్రావిసర్వం వివర్ణయేత్ । కదభీ జాతయస్స
 ర్వాశ్చూతంచపనసద్వయమ్ ॥ ఉర్వారుకంచబృహతీ యుద్రా చబృ
 హతీతథా । కారవల్లీత్రయంసింహీ కర్కఘ్నార్వతసీతథా ॥ గృధ్రనఖి
 చకూశ్చాణ్డం కారోగ్రిటంతిన్ద్రిణీఫలమ్ । నారీకేళమలర్కంచఫలాన్యే
 తానిచాహరేత్ ॥ కోశాతకీమలాబుంచ విశేషేణవివర్ణయేత్ । ఉత్పలస్య
 చకన్దంచ వల్లీనాంకన్దమేవచ ॥ యుద్రకన్దం మహాకన్దం కన్దం పిణ్డీతమేవ
 చ । ఆర్ద్రకంజీరకంచైవ మరీచం సమావంతథా ॥ రాజమాషం మహా
 మాషం శ్యామాకంకృష్ణయావకమ్ । మాషముద్గంమహాముద్గం నిష్పావం
 తిలతిల్లకా ॥ ఝరస్యరక్తబాష్పంచ శాకేషుగ్రాహ్యామేవచ । హవిష్యా
 ణీతిమన్వాద్యైః హోక్తాన్యన్యాని చాహరేత్ । ఆహృత్యక్షాళయిత్వా
 తు పృథక్పాత్రేయధావిధి ॥ మరీచజీరకైర్భుక్తం సుగంధిసరసం శుభమ్ ।
 శాకాద్వాత్రీంస్తథా సమ్యక్చతురోవా తతోఽగ్రికా ॥ విభవానుగుణం
 సమ్యగుపదంశాః పచేత్క్రమాత్ । ఫలానిచూతకదభీ పనసానాం సమా
 హరేత్ । సుపక్వానిచ శుద్ధాని యధాలాభం నివేదయేత్ ॥ సూపంచ స
 గుడంచైవ యధావిభవమాచరేత్ । సాత్వా సన్ధ్యాముపాప్యైవ తర్ప
 యిత్వా విధానతః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞంచ కృత్యైవ విష్ణోరర్చనమాచరేత్ ।
 ప్రాతరావాహయేద్దేవం త్రిషుకాలేషు చార్చనమ్ ॥ ఆచరెదస్త్యవేలా
 యాముద్వాసనమిస్థితిః । హవిష్యాలెవిహీనంచేత్సహోదోహో భవిష్యతి॥
 తస్మాత్సర్వప్రయతేన పూజయెద్ధవిషాయితమ్ । తదభావేతు సమా
 త్రపుష్పయుక్తం జలం దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి మనుహరీతయమాః । అథ
 వేతి - శాల్యాద్యభావే శుద్ధం కృష్ణంధాన్యం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । అన్యాని-
 కోద్రవాదీని, ఉర్వారుకమ్ - ఉర్వారుఫలసదృశమ్, యత్ పక్వం సత్స్వ
 యమేవ వృన్తాత్ శ్లథం భవతి । ఉక్తాని - నీవారఫలమూలాని వన్యాని,
 సగుడమితి ఫలమూలాచ్యుపలక్షణమ్ । పాక్షే - ॥ శ్లో ॥ హవిర్యో
 గ్ద్యాయజ్ఞేయాః స్యుధాన్యభేదాం స్త్యజేదిమా ॥ నీచైర్దత్తాంస్తథాస్పృ

ప్రౌఢ పతితైః ప్రతిలోమజైః ॥ ఆశౌచవద్భిరపరైరపక్వాః కలమాదయః ।
 శస్యనై చరుషాకేషు పక్వాశ్చ తదలాభతః ॥ చాతుర్వర్ణ్యైరుపమృతా
 స్త్రణ్ణులాదోషవర్జితాః । అఖణ్డతాః ఖణ్డతావా సాధవైర్నిష్పలీకృతాః ॥ ప
 క్వాజ్జలం వినిస్రావ్య సిక్తాన్వజ్యేన చరుంపునః । యద్వాతూష్ణీం సా
 ధయేయరుషదంశాంశ్చ చోదితాః ॥ ఫలమూలాది తత్రాదౌ ఫలాని కడ
 భీఫలమ్ । ఆమ్రం పనసముర్వారుం బృహతీం కర్కరీమపి ॥ కారవల్లీ మ
 లాబుంచ కూశ్మాణ్డం తిన్త్రిణీమపి । కరవన్తీంచ నిష్పావం గవాక్షం త్ర
 పుసం తథా ॥ ముద్గభేదాంశ్చ నిర్దోషాః సదోషాః పరివర్జయేత్ । ఘ్రీ
 తం లాలాజలసప్తప్రమమెధ్యప్రభవం తథా ॥ పదాస్పృష్టంచఫలిత మకా
 లేచాశుచిస్థితమ్ ॥ భుక్తశిష్టం తథాస్పృశ్యస్పృష్టందత్తావశిష్టకమ్ । వర్జ్యం
 వల్లీత్రయీకన్దం సూరణద్వయ ముత్పలమ్ । కుముదద్విత్తయంచైవ హవి
 ర్యోగ్యం చతుర్ముఖ ॥ జీవన్తీ వాస్తుకంశాకం కారవల్లీ దళితథా । తుమ్బీ
 దళంచ బీజంచ శిమ్బుముద్గదళానిచ ॥ శాకినీంశతపర్వాణమభ్రంచాశ్వాసన
 స్థనీమ్ । ఆగస్త్యం శాకుటం శాకం విహితం బ్రహ్మణస్యచ ॥ శాకమూ
 లానిచాన్యాని గృహ్ణీయాదనిషేధితాః । సర్వమైర్జీరకైర్హిజ్ఞు కాలశాక వి
 మిశ్రితైః ॥ నారికేళఫలైరాజ్యైర్యథాయోగం విమిశ్రితైః । సంసార్యం
 వశ్యజ్ఞానంయూష యతం వియుతమేవచా ॥ త్వచాపేతంచకుల్కాపంకుర్యా
 ద్వాదధయథోచితమ్ । ఆహ్లాదీనిచశుషాణి శుద్ధాని ఫలితన్త్రిణీమ్ ॥ మి
 శ్రితం పచనీయాని యథాలవణవాసితమ్ ॥ అజుగ్రాణ్యవమిత్రాణి వస్తూ
 వాం కమలాసన । శృణ్ఖాటం లశునం శిశ్రుం నాభికాసు నివర్ణకమ్ ॥ శో
 భాజ్ఞానం రక్తబాష్పం గ్రామపుష్పం త్రివర్ణకమ్ । ద్రోణపత్రం లిలిక్లం
 చ తణ్ణులీయం తపస్వినిమ్ ॥ కోశాతకీయం వజ్యాణి ఫలేషు త్యాజ్యము
 చ్యతే ॥ ఛాగంచలశునంతాలఫలమూలేపటోలికా । విమ్బుకుమ్భాణ్డనారన్ద
 ఫలాని పరివర్జయేత్ ॥ అన్యానిచ నిషేధాని వర్జయేత్కమలాసన ॥ * ॥ క
 లమాః - నీవారభేదాః । ఘ్రీతంగోమహిష్యాదిభిరితిశేషః । వర్జ్యమిత్యత్ర
 రేణ సమ్భవః । అమెధ్యప్రభవమ్ - అత్రబోధాయనః — ॥ స్లో ॥ ఆమే

ధ్యేషుచయేవృత్తా ఉప్తాఃపుష్పఫలాపగాః । తేషామపినమష్యన్తి పుషాన్
 నిచ ఫలానిచ ॥ * ॥ వృక్షగ్రహణాత్పటోలాది ఫలనిషేధః । వర్జ్యమితిపూ
 ర్వేణ ఘ్రాతాదినాసమ్భవః । వల్లీత్రయాదికం గ్రాహ్యమ్ । సూరణద్వ
 యం అలాబువద్విధిప్రతిషేధాద్వికల్పః । నారదః — ॥ శ్లో ॥ కాలాయ
 ముగ్ధనిష్పావశిమ్బమాషకుఘృణకాః । సయూషావావియూషావా సచనీయా
 గుణాన్వితాః ॥ అమ్రంచ శృంగీబేరంచ తథాకేవలమిష్యతే ॥ (అభ్రం క
 పిత్థం బదరీఫలమ్) ద్రాక్షారాజాదనం జమ్బూఫలం తౌటజామప్యథ । ఖ
 జూరం వేత్రజంచైవ మాతులుక్లంచదాడిమమ్ ॥ ఫలాన్యేతానివక్వానికా
 లవక్వానిచాహరేత్ ॥ * ॥ కాశ్యపః — ॥ వా ॥ అథాతోహవిషాంవి
 ధిస్తదర్థం ప్రీహిశాలి ప్రియఙ్గు నీవార షాష్టికయవ వేణూని ప్రశస్తాని ధా
 న్యాని , కృష్ణానివర్జయేత్ । ప్రీహిభ్యోదశగుణశ్శాలిస్తదశగుణః ప్రియఙ్గు
 స్తతసహస్రగుణో నీవారస్తద్విగుణం షాష్టికమనన్తా వేణుయవావేతానిచా
 తుర్వక్షైరేవావహానయేత్ , తదలాభే పణ్యధాన్యానివా వష్టితి, తథా
 న్యాన్యప్రశస్తాని త్రవషాతీతానిధాన్యాని మాసాతీతతణ్డూలాశ్చ, బృహతీ
 చూతపనసార్వారు-కూశ్మాణ్డత్యుద్రకస్తమహాకన్దకుఘృణ వత్సరీ బ్రహ్మపిఞ్డీ
 రాజమాష మహామాష శ్యామాక తిలతిల్వకాః, యేనైవహవిష్యాశ్చోపదం
 శాః ॥ * ॥ శాన్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీహిముగ్ధాదికంసర్వమవహన్యఃకులాజ్ఞనాః ।
 అస్పృశన్యోనిజం దేహమజల్పత్వస్తథాప్రియః ॥ అవహన్యశ్శ్రీమా
 మ్బుని జీణావస్తైర్నిక్షుప్తృజ । నపచేయుప్రీహియవాన్నావహన్య
 రతాపితా ॥ పచేయువాపితానన్నం యేషాం నహృదయోగ్ధతమ్ । య
 తేనసర్వశాకానాం క్రిమికీటాదివీక్షణమ్ ॥ విధాయాహత్య బహుశఃపునః
 పునరుదీక్షయేత్ । సతణ్డూలానిముగ్ధానిశాకానిచ ఫలానిచ ॥ చతుః ప్రత్రా
 శ్యశుద్ధాద్భిగ్ధాలితాభిస్తతైవచ ॥ గాలితాభిః - ॥ శ్లో ॥ యఃకుర్యా
 త్సర్వకర్మాణివస్త్రపూతేన వారిణా । సమునిస్సమహాసాఘస్సయోగీస
 హతిం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్తృతే , జలం వస్త్రపూతం కృత్వా తేన గా
 లితేన సర్వకర్మకుర్యాదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ తణ్డూలాముఘఃకణం తద్వదనన్ని

ప్రావమేవచ । సంవిభాగాత్పురాసర్వముపయోగం నచాహతి ॥ * ॥
 ॥ శ్లో ॥ అనం నిప్రావమితుక్తం ప్రావినర్వం వివజయేత్ ॥ * ॥ ఇ
 తినిషేధః పాక్షికోఽవగమ్యతే । సంవిభాగః - నివేదనమ్ ॥ శ్లో ॥ మృన్మ
 యేషునవేషేవశక్తశ్చేత్వాచయేద్దవిః । పత్రాదూర్ధ్వం నకర్తవ్యామృన్మ
 యేపచనక్రియా ॥ పత్రాదూర్ధ్వం నసం గ్రాహ్యం ముద్గసారం ఘృతంత
 థా । తామూబలం తణ్ణులంచైవ మాసాదూర్ధ్వం నసం ఇచ్చయేత్ ॥ అగ్న
 ప్రజ్వలితేనమృత్పాచయేదోదనాదికమ్ । వస్త్రం కేశం శరీరం వాస్పృ
 ష్టాప్రత్యాశయేత్కరమ్ ॥ నాసోదకం నేత్రవారిస్వేదామూబనిమృజ్య
 చ । ప్రత్యాశ్యహస్తం వస్త్రేగ్రిమార్జయేచ్ఛధయేత్కరమ్ ॥ వ్యజ్ఞనాదీ
 నిశస్తానిశాకాదీన్యపిపాచయేత్ ॥ కదళీజాతయస్సర్వాశ్చూతంచ పనస
 ద్వయమ్ ॥ ఉర్వారుం చాపిబృహతీం కారవస్త్రిత్రయం తథా । కక
 ధ్మాంతుద్రబృహతీం కూశైర్జ్ఞం తిన్త్రిణీఫలమ్ ॥ నారికేళంచసింహీంచ
 మహాకన్దం తతైవచ । కన్దంపిణ్డీతకంచైవసూరణం కూలమేవచ ॥ మరీచం
 జీరకం చైవనిష్పావం రాజమాషకమ్ । మహామాషం నష్పం చ కృష్ణమా
 షం తతైవచ ॥ మాషముద్గం మహాముద్గం యురసీశాకినీతథా । శకుటంశిబు
 కంచాభ్రం జీవన్త్యాగస్త్యపపృలాః । శృంగీభేరం కుఞ్ఞం చ వ్యాఘ్రీసిం
 హీతతైవచ ॥ శస్తాన్యన్యన్యదుష్టానిసుశృతం కారయేద్బుధః ॥ కోశాత
 కిమలాబుంచ దూరతః పరివర్జయేత్ । జీరకాజ్యవిమిశ్రాణి నారికేళయు
 తానిచ । సమరీచానికార్యాణివ్యజ్ఞనానిరసైస్సహ ॥ పయోమిశ్రాణి
 శాకానిహిష్ణుమిశ్రాణిసాధయేత్ । ఆసురం స్యాద్విదగ్ధం యదవక్ష్వం రౌ
 ద్రముచ్యతే ॥ దైవం సుశృతమేవానంకర్తవ్యం సుశృతంహవిః । కేశ
 కీటాదిభిర్దుష్టం విదగ్ధసుశృతం తుయేత్ ॥ శాకోదనాదికం సర్వం సర్వ
 థాపరివర్జయేత్ । ముద్గానంచ గుడానంచ పాయసానంచపిశేషతః ॥
 శక్తశ్చేత్వాచయేద్విత్వమపూపాన్భూత్యమేవచ ॥ * ॥ కృష్ణమాషాది
 పురణాత్కృష్ణధాన్యానివర్జయేదితినిషేధోముద్గమాషవ్యతిరిక్తకుఞ్ఞనిష్పా
 వచణిక రాజమాషాదివివయః .

————— శ్రీ భక్త్యాభక్త్యవస్తువివరణమ్ ౯ —————

అధాన్యదపిభక్త్యాభక్త్యవివరణే కించిదుచ్యతే । అత్రజాతిదుష్ట
మాశ్రయదుష్టం నిమిత్తదుష్టం కాలదుష్టం భావదుష్టమిత్యభక్త్యం బహువి
ధమ్ । అనేయేషామభక్త్యాణాం యథాయధమత్రైవాన్తర్భావోగ్రస్తవ్యః ।
స్మృతినూధవీయే — ॥ శ్లో ॥ జాతిదుష్టాదిభేదేనాభక్త్యం బహువిధం స్మృ
తమ్ । అభక్త్యస్యనివృత్త్యాతువిశుద్ధం హృదయం భవేత్ ॥ అభక్త్యభ
క్షణాచ్చిత్తమశుద్ధం భవతిధ్రువమ్ । అశుద్ధం భ్రాన్తవిజ్ఞానం జాయతేసు
దృఢం నృణామ్ ॥ తస్మాదభక్త్యం యతేన్నదూరతః పరివర్జయేత్ ॥ వి
విధంగర్హితం ప్రాహురిత్యమన్నం మనీషిణః । జాతితోగర్హితం వైవత
దైవాశ్రయగర్హితమ్ ॥ లశునాదికమన్నయత్తజ్జేయం జాతిగర్హితమ్ ।
అభోజ్యానాం ద్విజాతీనామన్నమాశ్రయగర్హితమ్ । జాతిదుష్టంక్రియా
దుష్టం కాలాశ్రయవిగర్హితమ్ ॥ సంసర్గాశ్రయదుష్టంచ సుహృద్భేష్యంప
రిత్యజేత్ । నభక్షయేత్క్రియాదుష్టం యద్దుష్టం పతితైః పృథక్ ॥ కాలదు
ష్టంతు తజ్జేయమస్తుతం చిరసంస్థితమ్ ॥ అస్తుతమ్ - అన్నేహాక్రమ్, ॥ శ్లో ॥
సురా లశునసంస్పృష్టం పీయూషాదిసమన్వితమ్ । సంసర్గాష్టావ్యతే తద్ధి
శూద్రోచ్చిష్టవదాచరేత్ ॥ విచికిత్సాతుహృదయే అన్నేయప్క్తిప్రజా
యతే । సుహృద్భేష్యంతు తజ్జేయం పీయూషంతుస్వభావతః ॥ * ॥ ఇదమే
వక్రియాదుష్టమ్ , భావదుష్టంచ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ లశునంగృజ్ఞానం
వైవపలాణ్ణుకవకానిచ । వార్తాక వాలికాలాబూజానీయాజ్ఞాతిదూషిత
మ్ ॥ * ॥ నిమిత్తదుష్టమాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ విశుద్ధమపిచాహారం మ
క్షికాక్రిమిజన్తుభిః । కేశరోమనఘైర్వాపి దూషితంపరివర్జయేత్ ॥ అవలీ
ధంశ్వకాకాద్యైర్ధాన్యజ్ఞ కుక్కుటమూషకైః । భాజనేనోపయుజ్జీత తదమే
ధ్యంహిసర్వదా ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఘ్రాణేనసూకరోహన్తిప
క్షపాతేన కుక్కుటః । శ్వతుదృష్టినిపాతేనస్పశేనావరవర్ణజః ॥ * ॥
ఇదమనాపది । అపదితు — ॥ వా ॥ యదన్నాంశే నఖకేశకీటాఖుపురీ
షాణి దృశ్యేరంస్తస్మాదంతౌత్పిణ్ణమాత్రముద్భృత్యావశేష్టమన్నమద్భిరభ్య

త్వ భస్మమృదంవా ప్రక్షిప్య వాచాప్రశస్తముపయుజ్జీత ॥ * ॥ శ్లో ॥ గో
 ఘ్రా తేనై తథా కేశమక్షికాకీటదూషితే । సలిలం భస్మమృద్వాపి ప్ర
 త్నైస్తవ్యం విశుద్ధయే ॥ బాలైర్నకులమార్జ్వైరన్నముచ్ఛిష్యతేయది । తి
 లదర్భదకైః ప్రోక్ష్య శుభ్యతేనాత్రసంశయః ॥ అన్నాద్యేకీటసంయుక్తే
 మక్షికాకేశదూషితే । తదంతరాస్పృశేచ్ఛాపస్తచ్ఛాన్నం భస్మనాస్పృశే
 త్ ॥ * ॥ ఇతి బోధాయన యాజ్ఞవల్క్య పరాశరాదిభిరుక్తంద్రప్రవృత్తమ్ ।
 సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ కేశకీటాదిసంసర్గై శుద్ధిరేవం విధీయతే । భాణ్డస్థమి
 తికర్తవ్యం హస్తస్థంతుపరిత్యజేత్ ॥ ముఖస్థమపినిష్ఠీవ్యఘృతప్రాశనమాచ
 రేత్ । భక్షితంతూర్జైరెత్తూర్జం జీర్ణైకృచ్ఛ్చం సమాచరేత్ ॥ * ॥ కాల
 దుష్టముక్తమపరాశరే — ॥ శ్లో ॥ దివాకపిష్ఠఫలకం రాత్రౌ దధిమధూనిచ ।
 ధాత్రీఫలంచసప్తమ్యా మలక్ష్మీర్వసతేసదా ॥ భుజ్జానస్యేతిశేషః । భా
 నువారేదివారాత్రం సప్తమ్యాంచతథాదివా । ధాత్రీఫలంనరసాన్స్వద్యహ్య
 లక్ష్మీకోభవేత్సదా ॥ వీర్యహానిర్యశోహానిః ప్రజ్ఞాహానిస్తతైవచ । భవే
 ద్యస్మాత్తతోరాత్రౌ ధాత్రీం యత్నైవవర్జయేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 ధానాఃఖాదేన్నతుదివా దధిసక్తాంస్తథానిశి । సర్వంచతిలసమృద్ధం నా
 ద్యాదస్తమయంప్రతి ॥ తిక్తార్ద్రకదధిశ్రాణా తిలశాకాని నిశ్యదకా । త్య
 జ్యతే రూపవాక్ష్చీభిః పుష్టితఃస్త్రీరతాద్యథా ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే —
 ॥ శ్లో ॥ అపిప్రస్థానసమయే రాత్రౌ దధి నభక్షయేత్ । మధుపరప్రదా
 నంతు వర్జయిత్వా విశేషతః ॥ * ॥ సుమంత్రః — ॥ శ్లో ॥ కూశ్మాణ్డంబృ
 హతీంచైవ తరుణీం మూలకంతథా । శ్రీఫలంచ కల్పిణంచ ధాత్రీం ప్రతిపదా
 దిషు ॥ శిరఃకపాలమాన్త్రించ నఖచర్మతిలానిచ । అస్లమామలకంచైవ
 అష్టమ్యాదిషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర నిషిద్ధానామపి తిథినిబద్ధనత్వేన ని
 షేధిహితాగ్నినృత నిషేధవద్దోషాధిక్యపరః । వైభానసే — ॥ శ్లో ॥
 నిర్యాసం లశునం శ్వేతవృన్తాకంసనిషణ్ణకమ్ । శ్లేష్మాతకం ప్రజకరిచ్ఛ
 త్రాకం శిగుభూస్తృణమ్ ॥ అమాషముద్గం కృష్ణాని కోవిదారంశవజ్జా
 యేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ లశునాదిషుయేతుల్యాగధవర్జర

సాదిభిః । అభిషేచ్యై ద్విజాతీనాం భుక్త్వా సాన్తవనంచరేత్ ॥ శణ్షు
 ఋషం శాల్మలీంచ కరనిర్మథితందధి । బహిరేద్విదిపురోడాశం జగ్ధ్వా నా
 ద్యాదహర్మిశమ్ ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ శూక్తానిచద్విజోఽన్నాని న
 భుక్షీత కదాచన । ప్రత్యుత్థితాని నిర్దోషాణ్యాపద్ధర్శ్యేయముచ్యతే ॥ శూ
 క్తమ్ - స్వయమేవాస్మిభూతమ్ ॥ శ్లో ॥ ఓదనంతుపునఃపక్వం నారికేళా
 సవంతథా । తథాతోయమభూమిస్థం బ్రాహ్మణోనైవభక్షయేత్ ॥ * ॥
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వ్రశ్చనప్రభవంసర్వం హిక్షుద్రవ్యం వినైవతథు ।
 భూస్త్వణంశిగుక్తంచైవ బ్రాహ్మణోనైవభక్షయేత్ ॥ అలాబుం గృష్ణ
 నంచైవ పలాంబుం పింజ్జమూలకమ్ ॥ గాఢారీకకరజ్జాంశ్చ లవణాన్యాపరా
 శిచ । లశునం భూస్త్వణం చిహ్నోమోహేనాపి నభక్షయేత్ ॥ * ॥ పా
 డ్యై — ॥ శ్లో ॥ యేషాంగృహాన్తరేనిత్యం కలహస్సంప్రవర్తతే । తత్తేష్ఠా
 నం ప్రయచ్ఛామి వసతశ్చాశుభాన్వితా ॥ యస్యదేహే కపాలాస్థి భస్మ
 కేశాది వాఙ్మితమ్ । తంభజస్వాశుభేనిత్యం కలినాసహనిత్యశః ॥ తిలపిష్ఠం
 గృష్ణనంచ మూలకం శిగుగృష్ణనమ్ । ఛత్రాకం విడ్వరాహంచ బిమ్బం
 కోశాతకీఫలమ్ ॥ అలాబుంశ్రీఫలంయేవైఖాదయన్తి నరాధమాః । తేహం
 గేహంతవస్థానం జ్యేష్ఠేదారిద్ర్యసాహృదే ॥ * ॥ ఏతేహంనిషేధవిషయః
 స్మృతీసారసముచ్చయేదర్శితః ॥ శ్లో ॥ బిమ్బంచ శ్వేతవృన్తాకమలాబుంవర్తు
 భంతథా । ఛత్రాకం లశునంచైవ మధూకం పురసంత్యజేత్ ॥ * ॥ సాయణీ
 యేచ — ॥ శ్లో ॥ వర్ణయేచ్ఛ్వేతవృన్తాకమలాబుం వర్తుళంతథా । ఛత్రా
 కంలశునంచైవ ఉద్భిదంచాసురీంతథా ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ —
 ॥ శ్లో ॥ కుమ్భికఞ్చుకవృన్తాక కోవిదారాంశ్చ వర్ణయేత్ ॥ * ॥ కఞ్చుకమ్ -
 వర్తుళాలాబుఫలమ్ । “వృత్తతుమ్భ్యంతకఞ్చుకమ్” ఇతివైజయన్తీ । హా
 రితః — ॥ శ్లో ॥ కుమ్భిఫలంచ విల్వంచ విడ్డం నిర్దానమేవచ । రక్తాగ
 స్త్యం కృష్ణకుభుజ్జం రక్తశాకం తదైవచ ॥ ఆరగ్వధంచ నిర్గుణ్డీం కల్కిణ్డంనా
 లికం తథా । వశాఙ్గురంచ వార్తాకం దూరతః పరివర్ణయేత్ ॥ * ॥ మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ దధిభక్ష్యంచ శూక్తేషు సర్వంచ దధిషమ్భవమ్ । యాని

మైవాభిమాయస్తే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః ॥ యతిః - చిత్తేహ సంయుక్తం
 భక్త్యం భోజ్యమగహితమ్ । తత్పర్యుషితమప్యద్యం హవిశ్యేషంచయద్భు
 వేత్ ॥ * ॥ యాని పక్వాని పుష్పమూలఫలాని అభిమాయస్తే శూక్తానిభ
 వన్తి తేషుదధిచ దధియుక్తం సేహాయుక్తం భక్త్యభోజ్యాదికమగహితం
 గ్రాహ్యమిత్యర్థః , పర్యుషితత్వదోషాభావాత్ । శబ్దః — ॥ వా ॥ నపా
 పీయసోఽన్నమన్నీయాన్నద్విఃపక్వం నశూక్తం నపర్యుషితమన్యత్ర రాగషా
 డబ తక్రదధిగుడగోధూమయవపిష్టవికారేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అతోగ్రవ్యా
 న్తరసంయోగాదస్థిభూతం భోజ్యమేవ । తథా ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥
 శూక్తంచాపరయోగమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరయోగరహితం శూక్తమ్ , వస్త్య
 న్తరయోగరాహిత్యేన స్వయమేవాస్థిభూతం నాద్యాదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అ
 పూపాస్సక్తవోధానాస్తథా దధిఘృతంశుధు । ఏతత్పణ్యేషుభాక్తవ్యం
 భాణ్డలేపోనచేద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి కేషుచిత్పణ్యేషు భాజ్యత్వాభ్యనుజ్ఞా
 నమాపద్విషయమ్ , అన్యదావర్జ్యమేవ । తథాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నా
 పణీయమన్నమన్నీయాత్తధారసానామామమాంస మధులవణానీతి పరిభా
 వ్యతైలసర్పిషీతూపయోజయేదుదకేఽవధాయ కృతాన్నం పర్యుషితమభా
 ద్యాపేయానాద్యంశూక్తంచ ఫాణితప్పధుక తణ్డులకరమ్భు భరుజనక్తు శాక
 మాంసపిష్టక్షీరవికారౌపధివనస్పతి మూలఫలవర్జమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః -
 ఆపణీయమ్ - విక్రయవీధీస్థమ్ , సర్వమన్నం నాద్యాత్ , రసానాం మధ్యే
 ఆమమాంసాదిగ్రాహ్యమ్ , తథాతైలసర్పిషీ ఆపణీయే సర్వథోపయోజ
 యేత్ , తథాకృతాన్నం పక్వాన్నం పర్యుషితం రాత్ర్యంతరితం రాత్రాజ
 లేనిహితముపయోజయేత్ ఉదకే నిక్షిప్తస్య పర్యుషితత్వం నాస్తీత్యర్థః ।
 అత్ర స్మృతిచన్ద్రికాకారః — ॥ వా ॥ ఉపయోజయేదిత్యనువృత్తా ॥ * ॥
 ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ ఉదకేఽవధాయ కృతాన్నం పర్యుషితమ్ ॥ * ॥
 ఇతి । యదాకృతాన్నముదకేఽవధాయాపురాత్రాస్థాపితం తదన్నం ప
 ర్యుషితమప్యపయజ్ఞేతేత్యర్థః । స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ శాకంపునశ్శృ
 తంవహ్నోజలేక్షిప్తం తథౌదనమ్ । తీర్థం పర్యుషితం భాజ్యం యచ్ఛాన్య

తేస్మిహసంయుతమ్ || * || అతోజలేనిక్షిప్తాన్నభాజనే శిష్టగర్హా మధ్యా
 హ్న కృత్యాకరణ నిబద్ధవైవ , నహి ప్రాతర్వైశ్వదేవ పశ్చిమహాయ
 జ్ఞాద్యనుష్ఠానం సంభవతి , అకాలత్వాత్ । ప్రకృతంవ్యాఖ్యాయతే ।
 శూక్తం పర్యుషితంచ నభక్ష్యమ్ , ఫాణితాది భక్ష్యమేవ , || శ్లో || హరిద్రా
 గోరసంచూర్ణం లవణం ధాన్యమాషధమ్ । నత్వేషాం పాకదోషోఽస్తిక్ర
 ముకస్యగుడస్యచ || * || ఇతిస్త్రుతేః । కరమృగః - దధిసత్తుసమాహారః , భ
 రుజః - ధానాః , శాకమ్ - || శ్లో || మజ్జాక వర్ణి జీవన్తి కుబేరాక్షీచపశ్చ
 వీ । అగస్తీ వైష్ణవీశాకీ విష్ణుభక్తివివర్ధినీ || గౌళీభాణ్డీచమత్స్యక్షీ ముగ్ధశి
 మ్భాఽభ్రతుమ్బికా । నిర్లతోపోతకీచైవ కాలక్లాఽలర్గుశాకినీ || * || ఇతి
 ప్రసిద్ధమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || అన్నం పర్యుషితం భోజ్యం సేష
 హక్తం చిరసంస్థితమ్ । అసేహాపిగోధామయవగోరసవిక్రియాః || * ||
 యమశ్చ — || శ్లో || శాకం మాంసమపూపంచ సూపం కృసరమేవచ ।
 యవాగూఃపాయసంచైవ యచ్చాన్యత్ సేహసంయుతమ్ । సర్వం పర్యు
 షితంభాజ్యం సేహక్తం చిరసంస్థితమ్ || * || కృసరః - గుడమిశ్రతిలః ।
 పరాశరః — || శ్లో || అపూపాశ్చకరమ్భాశ్చ ధానావటకసక్తవః । శా
 కమాంసం ఫలంమూలం సూపంచకృసరయవాః || పృథుకాఃపాయసం
 చైవ పర్యుష్యన్తి నతుక్వచిత్ || * || వసిష్ఠః — || వా || అపూపధానాఃకర
 మ్భాసత్తుయావకపాయసశాకఫలమూలాని వికృతానివర్జయేత్ || * || ఇతి ।
 వికృతాని - వికారాన్తరమాపన్నాని , అనుపయోగాగ్యోనిత్యర్థః । అనుపయో
 గ్యం నష్టస్వాదంచిరసంచ నాద్యాదిత్యర్థః । అతోవైరస్యాభావాయ శా
 కం పునఃపునఃపచనీయమ్ , తస్యపునఃపాకదోషాభావాత్ , “ శాకం పు
 నశ్శృతంవహ్నా ” ఇతిస్త్రుతేః । యదేవస్వీకారాహం పక్వమపి పునఃప
 చ్యతే , తదేవద్విఃపక్వమ్ , అతస్తైలఘృతాభ్యాం మరిచ తణ్డూలక్షౌదా
 భ్యాంవా విశేషోపయోగాయ పునఃపచ్యమానం నతద్విఃపక్వమ్ , విశిష్టభా
 జ్యత్వాపయికస్య పాకస్యైకత్వాత్ , ఉదకమాత్రపాకేనవిశిష్టభాజ్యత్వా
 నిష్పత్తేః , “ సయాషావావియాషావా ” “ మరిచైర్దీరకైః ” ఇత్యాది

వచనాచ్చ । ఏవంతహి జలేనయవాగ్వావా పక్వస్య దధ్యాదియక్తస్య
 శుమ్రస్య తద్బలవటకస్య ద్విఃపక్వత్వపర్యుషితత్వాదిదోషోనాస్తీతిచేత్, న
 త్యమేవ । నను శాకస్యపర్యుషితత్వాది దోషాభావే తద్రసస్య కథమితిచే
 న్న, తస్యాపి తద్వికారత్వేన పర్యుషితత్వదోషాభావాత్ । అత్ర వి
 జ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ వికారనిషేధేకృతే ప్రకృతేరనిషేధః, ప్రకృ
 తినిషేధే తద్వికారస్యాపి నిషేధః ॥ * ॥ ఇతి । అతఃపర్యుషితశాకనిషే
 ధాభావాత్తద్వికారస్యాప్యనిషేధఇతిసిద్ధః । శబ్ధః — ॥ శ్లో ॥ దధి భ
 క్త్యంచశూక్తేషు సర్వంచ దధిసమ్భవమ్ । ఋజీవపక్వం భక్త్యంస్యాత్స
 ర్సిర్యక్తమితిస్థితిః ॥ * ॥ యమః — శ్లో ॥ మసూరమాషసంయుక్తంత
 థాపర్యుషితం చయత్ । తత్తుప్రత్యాభితంకృత్వాభుజ్జీతహ్యాభిఘరితమ్ ॥ * ॥
 మనుః — ॥ శ్లో ॥ వృథాకృతసరసంయావ పాయసాపూషమేవచ । అను
 పాకృతమాంసాని దేవాన్నానిహవీంషిచ ॥ * ॥ నాద్యాదిత్యనువర్తతే ।
 అతోదేవాన్నవర్జ్యత్వస్మరణమనివేదితవిషయమ్ । తథావ్యాఖ్యాతమ్ ॥ శ్లో ॥
 “దేవతార్థంహవిశ్మిన్రుంలోహితాప్రశ్ననాంస్తథా” ఇత్యత్రవిజ్ఞానే
 శ్వరేణ । ఇదమత్ర తద్వాక్యం “దేవతార్థంబల్యుపహారనిమిత్తం సాధితం
 హవిః హవనార్థంసిద్ధంపాప్ర్యోమాత్” ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 ఓదసంతుపునఃపక్వంనారికేళాసవంతథా । పక్వంతోయమభూమిస్తంబ్రా
 హ్మణోనైవ భక్షయేత్ ॥ ఉత్పలంచ వటంచైవ శణశాకం తదైవచ । ఉ
 దుమ్బరం నఖాదేచ్చ శ్రేయోధీపురుషఃకృచిత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయా
 మ్ — ॥ శ్లో ॥ వృంతాకకతకకాలిజ్జబిలోద్వదుమ్బరభిస్సటాః । ఉదరే యస్యవ
 ర్తస్తేతస్యదూరతరోహరిః ॥ * ॥ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ కుసుమ్భంనాళికాశాకం
 వృంతాకంపోతకంతథా । భక్షయేత్పతితస్తుస్యాదపివేదాస్తపారగః ॥ * ॥
 పోతకమ్ - సోమభతా । శబ్ధః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్పలంచ వటంచైవ శణశా
 కంతదైవచ । శ్లత్యాశ్వఘోదుమ్బరాణి శ్రేయోధీ వజ్రయేత్పురా ॥ * ॥
 దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఉక్తమేతత్తు సర్వేషాం భక్ష్యాభక్ష్యమశేషతః । వ
 శానాంత్యసులోమానాం తన్ద్రిణాంచ విశేషతః ॥ కజ్జాలం శ్వేతవృత్త

కం కుమ్భాంజ్ఞం చైవ వజ్రయేత్ || * || కుమ్భాంజ్ఞమ్ - వర్షశాలాబుధలమ్ ।
 వృద్ధహారీతః — || శ్లో || నిర్యాసంవర్ణయేన్నిత్యం వినాహిణ్ణుంచగుద్ధలమ్ ।
 కుమ్భీతకంచ పిణ్యాకం శ్వేతవృంతాకమూలకే || కోశాతకీం బిమ్బఫలం మ
 ద్యమాంససమానితు । వంశాఙ్గురమలాబుంచ తాలహింతాలకే ఫలే || అ
 శ్వత్థం శ్లక్షునీపంచ వటమారగ్వధం తథా । ఔషరం లవణంచైవ శ్వేతంచ
 బృహతీఫలమ్ || శ్లేష్మాతకంచ విష్ణాని ప్రత్యక్షలవణం తథా । తామ్రపా
 త్రయతం గవ్యం క్షీరంచలవణాన్వితమ్ || ఘృతం లవణసంయుక్తం సురాక
 ల్పం వివర్ణయేత్ || * || విష్ణాని - అత్ర విష్ణుః — || శ్లో || మృద్వారి కుసు
 మాదీంస్తు ఫలకన్దేయుమూలకాన్ । విష్ణాత్రమాషితాన్ ప్రాశ్యపాదకృ
 చ్ఛ్రింసమాచరేత్ || సన్నికృష్టేఽర్థమేవ స్యాత్కృచ్ఛ్రి స్యాథ విశుద్ధ
 యే || * || అల్పసంసర్గేతు కృచ్ఛ్రిపాదః, మహత్సంసర్గేఽర్థమితి విజ్ఞే
 యమ్ । వ్యాసః — || శ్లో || సంసర్గదుష్టం యచ్ఛాన్మంక్రియాదుష్టంచ
 కామతః । భుక్త్వా స్వభావదుష్టంచ తప్తకృచ్ఛ్రిం సమాచరేత్ || * ||
 అతశ్చామేధ్యప్రభవఫలాదిభక్షణే తప్తకృచ్ఛ్రిః కార్యః । తిస్రాగావః
 నిమగ్నత్రయం వా శక్త్యపేక్షయా ప్రతివిధిః కార్యః । ఏవమన్యాభక్ష్యభక్ష
 ã ప్రాయశ్చిత్తవిశేషోఽన్యదుక్తదశనిర్ణయగ్రంథే సుస్పష్టంద్రష్టవ్యః । ఆ
 శ్వమేధికే — || శ్లో || మద్భక్తః పాణ్డవశ్రేష్ఠ ప్రతానీమాని ధారయే
 త్ । నాన్యదాచ్ఛాదయేద్వస్త్రం మద్భక్తోజలతారణే || స్వస్థస్తునదివా
 సుప్యాన్తఘమాంసానివర్ణయేత్ । ప్రదక్షిణం వ్రజేద్విప్రాన్ గామశ్వ
 త్థం హుతాశనమ్ || నథావేత్పతితేవషే నాగ్రభిక్షాశ్చలూపయేత్ । ప్ర
 త్యక్షలవణం నాద్యాన్మహోభాజ్జనగృజ్జనే || గ్రాసముష్టిం గవేదద్యాధా
 న్యాన్ముంచైవ వర్ణయేత్ । తథాపర్యుషితం నాద్యాత్పకం వరగృహగతమ్ ||
 అనివేద్యంచ యద్ద్రవ్యం తత్ప్రియతేనవర్ణయేత్ || * || ప్రత్యక్షలవ
 ణమ్ - చతుర్గ్రాహ్యమేవ దత్తం నాద్యమ్, అతపవాదనాన్తహితం ప్ర
 యచ్ఛన్తి । పర్యుషితమ్ - పక్వం రాత్ర్యంతరితమ్, నత్వపక్వం పూర్వే
 ద్యుఃస్థాపితమ్ । అనివేద్యమ్ - నివేదనానహమ్, అనివేదితంచ । అత్ర

శాస్త్రీల్యః — || శ్లో || తుద్రుంవస్తుసమాయాతమనివేదితమస్తరా । అ
శ్నీయాన్తి శ్రితంకృత్వా సాక్షాత్పూర్వనివేదితైః ॥ విశిష్టం భాజ్యమా
యాతమనివేదితమస్తరా । అర్చాపయేదనేనాస్తస్సుతశిష్యాదిభిఃపరమ్ ॥ * ॥
అశ్నీయాదితిశేషః । పర్యుషితమితి దధ్యాదివ్యతిరిక్తమ్ । తథామనుః —
|| శ్లో || చిరస్థితమపితవ్యం యత్సేహాక్తం ద్విజాతిభిః । యవగోధూ
శంజంసర్వం పాయసంచైవవిక్రియాః ॥ * ॥ సేహాః - దధిఘృతతైలాని
సస్పృశః — || వా || అన్నంపర్యుషితం కామంతుదధాఘృతేనవాభిఘారి
తమసయుర్జీత ॥ * ॥ ఇతి || వా || ఏవంధధ్యానియుక్తం పర్యుషితం కృసర
ఽవోభ్యజ్యమేవ , కృసరం ఘృష్టతిలచూర్ణమిశ్రోదనమ్ ॥ * ॥ ఇతి చన్ద్రికా
యామ్ । త్రికాణ్డీ — || శ్లో || కళమిక్చికాచనిర్గుణ్డీ ముణ్డీవార్తాకమేవచ ।
బౌషరం లవణంచైవ శ్వేతంచబృహతీఫలమ్ ॥ నఖచర్మకృతంచైవ పిచి
లంచైవ వర్జయేత్ ॥ * ॥

శ్రాద్ధవిషయే

నిగమే — || శ్లో || గవాం క్షీరంఘృతం చైవక్షౌద్రమిత్సురసా
నిగమ్ । ఉర్వారుఃకారవల్లీచపటోలం కాలపుత్రికా ॥ కదళీకణ్డకిఫలం
ధాన్త్రీపిష్టాఫలచూతికా । కారజ్యం ద్రోణపుత్రీచ తణ్ణులీచక్రవర్తికా ॥ వా
లుకాచర్మవలయం కోశాతకిఫలం తథా । శ్రాద్ధేహ్యతానిదెయాని తథా
పితృరుచీనిచ ॥ నాగరం వైసదాదేయం చీఘ్రమూలకమేవచ । ఘృతేన
భోజయెద్విప్రాఘృతంభూమాసముత్సృజేత్ ॥ శకరాక్షీరసం య
క్తాః పృథుకానిత్యమక్షయాః । సపిషాతానిసర్వాణిపాకేసం స్కృత్య
భాజయేత్ ॥ శ్రాద్ధేహ్యతానియోదద్యాత్పితరః ప్రణమన్తితమ్ ॥ * ॥
ఇతి । దక్షః — || శ్లో || జలజం శ్వేతవృంతాకం కూశాణ్డంబృహతీద్వ
యమ్ । హస్తితుణ్డఫలం చైవలలాబుద్వితయంతథా ॥ అవిక్షీరంఘృతం
తైలం మసూరం రాజమాషకమ్ । శ్యామాకం కోద్రవోద్దాలుకుభుగ్గం చ
తక్షైవచ ॥ నిమ్పవంచవిశేషేణవజయేచ్ఛాన్ధకర్మణి ॥ * ॥ హస్తితు
ణ్డఫలమ్ - ఆహితుణ్డకస్య ధమనసాధనమలాబుఫలమ్ । తద్వ్యతిరిక్తం ద్వి

విభవమ్, దీర్ఘంవర్తుశంచ । నిష్పావమ్ - కృష్ణనిష్పావమ్, అన్యస్యగ్రాహ్యత్వాత్ । శ్రీవిష్ణుపురాణే, — ॥ శ్లో ॥ ప్రాత్రాన్వికాశసనీవారాశ్శ్యామా కాద్వివిధాస్తథా । వన్యోషధిప్రథానాశ్చత్రాధావ్వాఃపురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియశ్శవోముగ్ధా గోధూమాప్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాఃకోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాస్థశోభనాః ॥ * ॥ అన్యచ్ఛాత్రవర్జ్యావర్జ్య వస్తుజాతమస్తుచుక్తే పితృమేధసారప్రశ్నవ్యాఖ్యానే త్రాధప్రకరణే ప్రవక్ష్యతం ద్రష్టవ్యమ్ .

————— శ్రీ ప్రతాపవివరణాంకించుచ్యతే శ్రీ —————

ప్రతపల్లవాదా — ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యపూర్వదివసే పురశ్చరణ మాచరేత్ । లవణంచారనాశంచ గృజ్జనం కాన్యభోజనమ్ ॥ తామ్బూలంచ ద్విభుక్తంచ దుస్సంవాసం ప్రమత్తతామ్ । ఊరం ఊద్రరసంవై వకోగ్రవాంశ్చణకానపి ॥ మసూరంచైవమాషంచ నిష్పావంచవిశేషతః । ధాజమాషాత్సుద్రుమాషాత్ పటోలాలాబుపిష్టికాత్ ॥ కోశాతకించ శాణ్ణాప్తం తథాసర్వాముపోతకీమ్ । వర్జయేద్బృహతీభేదం కూశ్శాణ్డంచ త్యజేన్నఖాత్ ॥ క్షీరంఫలం తథాశాకం మూలం యావకమేవచ । హవిష్యం వాఽథభిక్షాన్నం ప్రశస్తం మస్త్రీజాపినామ్ ॥ అశూద్రోపహృతం శుద్ధం పద్భ్యామవ్యైరదూషితమ్ । దధిక్షీరం ఘృతంగవ్యమైశ్వర్యం గుడవర్జితమ్ ॥ తిలాశ్చైవాసితాముగ్ధాః కన్దం ప్రసవవర్జితమ్ । నారికేళఫలంచైవ ఊరమభ్యజ్ఞమేవచ ॥ కదళీలవలీచైవ యానం మైథునమేవచ । అఘ్నమామలకంచైవ పనసంబృహతీతథా ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ అఘ్నమామలకంచైవ పనసార్ద్రహరితకీ । ప్రశస్తం సిన్ధులవణం ఘృతేనాభ్యజ్ఞనంతథా ॥ అహ్నిస్వాషమసభ్యంచ నప్రశస్తం వ్రతాస్తరే । కావ్యాలాపంగృధలేపం పుష్పధారణమేవచ ॥ నృత్తాదిదర్శనంచైవ ఊరమభ్యజ్ఞఘోషచ । అనివేదితభుక్తించ వర్జయేన్నర్థనాదికమ్ ॥ త్యజేచ్ఛోష్ణోదకస్నానం సుగంధామలకాదికమ్ । వర్జ్యమేవం విధంసర్వం యదీచ్ఛేచ్ఛేయితత్సవః ॥ * ॥ ఉపోష్యపూర్వదివసశ్చతుష్క్రమ్య నప్రశస్తం వ్రతాస్తర ఇత్యుపసం హారాన్నభేదప్రశస్తం మస్త్రీజాపినామితుక్తత్వాత్తచ్చ తత్రవర్జ్య

త్వేనోక్తమ్, పురశ్చరణంతు జపవ్రత పరవిషయమితి సుస్పష్టమ్ । అతో-
 న్యేషాం బృహతీకూశ్చాన్డాదికంగ్రాహ్యమేవ । కాంస్యభోజనమన్యస్య
 నవర్జ్యమేవ । ఏవంతామూలద్విభుక్తాదికంచ, దుస్సంవాదవర్జనం సర్వ
 సమమ్ । అత్ర నిత్యవర్జ్యస్యాపి వర్జ్యత్వస్మరణం దోషాధిక్యప్రదర్శనా
 ర్థమ్ । అత్రావ్రతఘ్నత్వేన ముద్గ్రహణాత్ఫలమూలాదిభిస్సహపాతా
 చ్చపకాదశీవ్రతే ముద్గాదికం ప్రశస్తమేవ, అతపవముద్గసారంస్వీకుర్వ
 న్నిసంతః । సూ-దే — ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ చణకంఞో
 రదూషకమ్ । శాకం మధుపరాన్నంచ హన్యరహ్మపి మేఘలమ్ ॥ * ॥ విష్ణు
 ధర్మే — ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ పునభాజనమైదు
 నే । ద్యూతమత్యమ్బుపానంచ ఫలప్రేపుర్నివజయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యా
 దికంచ కామ్యవిషయం ద్రష్టవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ జాత్యాదిమష్టంసర్వేషాం త్యా
 జ్యంతు బహువీజజమ్ । కూశ్చాన్డాదివ్రతస్థానామన్యేషాం ననిషిధ్యతే ॥ * ॥
 పారమేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ మరీచశుణ్ఠీలికుచతిన్త్రిశీరసమిశ్రితమ్ । చూ
 ళ్లేన జీరకోత్థేన సంసుర్యాద్రవవస్తుభిః ॥ రసభేదసముత్థాని పనసద్విశ
 యోద్భవమ్ । చూతభేదసముత్థాని తానివత్వానికాలతః ॥ బృహత్యుర్వా
 రువారాకకూశ్చాన్డాప్రభవానిచ । కారవల్లిలతోత్థాని కారో-టప్రభవా
 నిచ ॥ పటోలద్వివయోత్థాని కోశాతక్యఃఫలంతథా । అలాబుకర్గరీశి
 మ్బుభేదోద్ధం తిన్త్రిశీఫలమ్ । క్షుద్రకస్తనమేతంచ వల్లికస్తద్వయంతథా ।
 సూరణద్వయకస్తంచ తథాపిష్టారకద్వయమ్ ॥ పన్నోత్పలసముద్ధంచ హ
 విర్యోగ్యంవిశేషతః । జీవన్తి వాస్తుకంశాకం కారవల్లిదళంతథా ॥ తుమ్బి
 దళంచపిణ్డీంచ శిమ్బుముద్గదళానిచ । శాకినీశతపర్వాణాం తతైవాశ్వాన
 నద్దీమ్ ॥ ఆగస్త్యంపాచయేచ్ఛాకం విహితంబ్రాహ్మణస్యతు ॥ * ॥ ఇతి
 అత్ర అలాబుకోశాతకీఫలం హవిష్పాకేవిహితమ్, అన్యత్రతునిషిధమ్ । త
 దేవం విధివ్రతపేథాభ్యాం వికల్పోవా పదార్థాన్తరాలాభవిషయోవావి
 ధితి నవిరోధః ॥ శ్లో ॥ వినివేద్యం శుభంద్రవ్యం పాయసంలవణాన్వితమ్ ।
 గవ్యమాజ్యంతథాక్షీరం శర-రామాహిషంతువా ॥ ఫలైశ్చ భక్ష్యభోజ్యైశ్చ

శ్చ పానతైర్వ్యజ్ఞవైశ్చసా । శుద్ధంహవిష్యంహృద్యంచ సురుచ్యంచనివేద
యేత్ ॥ * ॥ పాయసేలవణయోగస్య కర్షణదవవాదఃపారమేశ్వరైదర్శి
తః ॥ శ్లో ॥ అక్షౌరలవణం శుద్ధం ఘృతక్షీరఫలాన్వితమ్ । శాన్తికేవ్రత
యజ్ఞైశ్చ సాధితం హవిరుత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి హవిష్పాకవిధిః .

— శ్రీ అథ సంవిభాగవిధిరుచ్యతే శ్రీ —

అత్రవక్షః — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమేతుతథాభాగైసంవిభాగోయథా
హాతః । పితృదేవమనుష్యాణాం కీటానాంచోపదిశ్యతే ॥ * ॥ నృసిం
హపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పౌరుషేణైవసూక్తేన తతోవిష్ణుం సమచక్షయే
త్ । వైశ్వదేవం తతః కుర్యాద్బలికర్తృతతోమఖాన్ ॥ వైశ్వదేవేనయేహీ
వాఆతిభ్యేనబహిష్కృతాః । సర్వేతేవృషలాజ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపి
ద్విజాః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సాయం ప్రాతరైశ్వదేవః కర్త
వ్యోబలికర్తృచ । అనశ్చతాపిసతత మన్యధాకిల్బిషీభవేత్ ॥ పశ్చిమా
వాగృహస్థస్యవర్తంతేహరహస్సదా । ఖణ్డనీపేషణీచుల్లీ ఉదకుమ్భఉప
సూరః ॥ ఏతాభిర్వాహయన్విప్రౌబధ్యతేవైముహుర్ముహుః ॥ ఏతాసాం
పావనార్థం తుపశ్చయజ్ఞాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఖణ్డనీ - క్రకచోలాఖలా
ది, పేషణీ - ధృషదాది, చుల్లీ - పాకస్థానమ్, ఉదకుమ్భః - ఉదధాన
మ్, ఉపసూరః - శూర్పాదిః, ఏవం పావనార్థత్వమాత్రం నభవతి, కింత్య
కరణప్రత్యవాయః స్మృతేః । తథాఽశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమ
జ్ఞానృరిత్యజ్యయోభుక్షేతు ద్విజాధమః । సభవేద్విజ్వరాహశ్చశ్వాన
యోనిషుజాయతే ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పయోమూలఫలైర్వా
పి పశ్చయజ్ఞానమాదరేత్ । అకృత్యావపశ్చయజ్ఞాన్త్రభుక్త్వాద్వై
యణం చరేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఋషయః పితరోదేవాః భూ
తాన్యతిథయస్తథా । ఆశ్వానతేకుటుమ్భిభ్యః తేభ్యః కార్యం విజానతా ॥
స్వాధ్యాయోనార్యయేతర్షీణామైర్దైవాన్యధావిధి । పితౄణామై
ర్దైరౌరూపనైర్భూతానిబలికర్తృణా ॥ ఏకమప్యాశయేనిత్యం పితృర్థం
పాశ్చయజ్ఞికే । నవైవాత్రాశయేతిశ్చిదైశ్వదేవం ప్రతిద్విజః ॥

నామస్త్రీణం నామమంచ నామోన్వనం నవిసర్జనమ్ । నపిణ్ణదానం నను
 రోనిత్యేకుర్యాద్విజోత్తమః ॥ * ॥ ననురః పిత్రర్థమేవభోజయేత్ ॥ కా
 త్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పితృయజ్ఞాథాన్వి
 యే । అదైవం వాస్త్రీచేదన్యభోక్తాభోజ్యమథాపివా ॥ అపువృద్ధత్యయ
 థాశక్తికించిదన్యయథాపిధి । పితృభ్యభిదమిత్యక్త్వాస్వధాకారము
 దాహరేత్ ॥ * ॥ అత్రాప్యసామర్థ్యేననుః — ॥ శ్లో ॥ దద్యాదహర
 హశ్శ్రద్ధమనాద్యేనోదకేనవా । పయోమూలఫలైర్వాపిపితృభ్యః
 ప్రీతిమాహరత్ ॥ * ॥ కూర్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శాలాగ్నోలాకికేవా
 పిజలేభూమ్యానుథాపివా । వైశ్వదేవస్తుకతః ప్యదేవయజ్ఞస్సవైష్మృ
 తః ॥ దేవేభ్యస్తుహుతాదన్యశేషాద్భూతబలింహరేత్ । భూతయజ్ఞస్స
 వైజ్ఞేయో భూతిదన్స్వదేహినామ్ ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అ
 హరహర్భూతేభ్యోబలింహరేదాపుష్పేభ్యోఽదైవం భూతయజ్ఞం సమా
 పోతి ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ అతిధిభ్యోఽన్నదానం తున్మయజ్ఞస్స
 లుపశ్చనుః ॥ అనిత్యం హిస్థితీర్వస్తాత్తస్తాదతిథిరుచ్యతే । తస్మిన్స్తృ
 ప్తైఽన్మయజ్ఞో ణాన్తుచ్యేతణాన్గృహశ్రమీ ॥ * ॥ ఇతి । కాష్ఠాజ
 నః — ॥ శ్లో ॥ మనుష్యాణాం తథామర్యాత్తర్పణం ప్రత్యహం ద్విజః ।
 హస్తేతిహస్తకారస్తుగృహస్థః ప్రత్యహం యజేత్ ॥ * ॥ హస్తైశ్చా
 ర్యయజేదిత్యర్థః ॥ అత్రకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహాకారనను
 సాగరవషటాకరాదివౌకసామ్ । స్వధాకారః పితౄణాం తుహంతాకా
 రోన్మణాంతథా ॥ * ॥ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ సభార్యస్తుశుదిః సా
 లోవిధినాఽఽచమ్యవాగ్యతః । ప్రవిశ్యసుసమిధైఽగ్నౌవైశ్వదేవం స
 మాచరేత్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ లాకికేవైదికేవాపిహుతో
 జ్యేష్ఠేజలేషీతా । వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పశ్చిమానాషనుత్తయే ॥ * ॥
 సూనాషనుత్తయశ్చత్యానువజ్జికం ఫలమ్ , ప్రత్యవాయనివృత్తేరేవప్రధా
 నత్వాత్ । తథాఽగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ సూనానిజీక్తదోషాయేసర్వతే
 వృషలాఃప్యతాః । నతేషామధికారోఽస్తికవిధత్సదురాత్మనామ్ ॥ * ॥

వ్యాసః — || స్తో || పశ్చిమయజ్ఞాంశ్చ యోమోహాననకరోతిగృహాశ్ర
 ఘీ । తస్యనాయం నచపరోలోకోభవతిధర్మతః || * || శ్రీవిష్ణుపురాణ —
 || స్తో || దేవాదినిశ్వాసహతం శరీరం యస్యవేత్తుచ ॥ నతేనసంక్తరంఖ
 ర్భాస్యహాసనపరిచ్ఛదైః || * || యమశ్చ — || స్తో || అకృతావై
 శ్వదేవంచ భుజ్జితేయేద్విజాధనూః । పృథాతే నాన్నపాకేనకాకయోనిం
 ప్రజన్తితే || * || వ్యాసశ్చ — || స్తో || అకృతావైశ్వదేవంతు యో
 భుక్తేగృహపదిద్విజః । సమూఢానరకంయాతికాలసూత్రమవాప్సిరాః || * ||
 వైశ్వదేవశ్చ సాయంప్రాతఃకర్తవ్యః , || స్తో || సాయంప్రాతర్వైశ్వ
 దేవఃకర్తవ్యోబలికర్తుచ || * || ఇతిష్టుతేః । ప్రజాపతిశ్చ — || స్తో ||
 వైశ్వదేవంబలిహృతం ప్రత్యహంగృహమేధినః । సాయంప్రాతశ్చ కు
 ర్వీరక సూనాదోహపనుక్షయే || * || ఆశ్వలాయనశ్చ — || చా || అ
 భసాయంప్రాతస్సిద్ధస్య హవిష్యస్య జహుయాత్ || * || ఇతి । పశ్చిమ
 హాయజ్ఞాస్తు దివైవ నరాత్మా , || స్తో || సాయంప్రాతస్తుకుర్వీత వైశ్వదే
 వంయథావిధి । మహతఃపశ్చిమయజ్ఞాంస్తు దివైవేత్యాహగౌతమః || * || ఇ
 తిష్టురణాత్ । అస్యచవైశ్వదేవస్య పశ్చిమహాయజ్ఞ వత్పురుషార్థత్వమేవ
 నసంసారార్థతాయుక్తా , పురుషార్థత్వే సంసారకర్మతానుప
 పత్తైః । యథా అన్నసంసారపత్నే పురుషార్థతా నయుక్తా వైశ్వదేవకర్త
 వః , సంసారకర్మతా పత్నే పురుషార్థతాన్వసపత్తైః పరస్పరవిరో
 ధాన్నోభయాభావేత్వమ్, కింతు పురుషార్థత్వమేవ యుక్తమ్, || స్తో || సా
 ధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైస్త్రైవిద్యేనేజ్యయానుతైః । మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞై
 శ్చ బ్రాహ్మీయంక్రియతేతనుః || * || ఇతి మనుష్మరణాత్, || స్తో || వైశ్వ
 దేవేతు నిష్కృతై యద్యవ్యోఽతిధిరావ్రజేత్ । తస్యావ్యన్నంయథాశక్తిప్ర
 దద్యాన్నబలింహరేత్ || * || ఇతివచనాద్భు । అతః పురుషార్థత్వేవైశ్వ
 దేవకర్తనప్రతిపాకమావర్తనీయమ్ , “ తస్మాత్సాయంప్రాతస్సిద్ధస్య హ
 విష్యస్య జహుయాత్ ” ఇత్యాదేరుత్పత్తిప్రయోగప్రదర్శనపర్యవశాత్,
 “ తావేతాన్యజ్ఞానహరహామూర్ఖత ” ఇత్యధికారవిధిపరత్వాజ్ఞేయీ సర్వజ్ఞ

నవద్యమ్ । నన్విదంవైశ్వదేవం పశ్చిమహాయజ్ఞేభ్యానపృథగ్భూతమ్ ,
 “ అహరహాభూతబలిః ” ఇత్యాదయశ్చ పశ్చిమహాయజ్ఞానాముత్పత్తి
 విధయః । “ ఆర్యాఃప్రయతావైశ్వదేవే ” ఇత్యాదిస్తుప్రయోగవిధిః ।
 తత్రయదగ్నోక్తియతే సదేవయజ్ఞః , యద్బలిహరణంసభూతయజ్ఞః , య
 స్తుదక్షిణతఃపితృలిక్షేన సపితృయజ్ఞః , యచ్ఛాగ్రదానం సమనుష్యయజ్ఞః ,
 ఇతి తన్నసాధీయః , వైశ్వదేవ దేవతాకర్తవ్యేన శ్రుత్యాదిచోదితత్వాత్ ,
 తేభ్యస్సజగత్సృజ్యహవిషో దేవతాస్తరేభ్యామస్త్రీవగ్ధాతగ్లపితేభ్యో
 దాతుమయ్యుక్తత్వాచ్చ , అథాతఃపశ్చిమహాయజ్ఞాసాన్యఃప్రాతరైశ్వ
 దేవఃకర్తవ్యఇతి సంజ్ఞా భేదాచ్చ । అతఃకర్తృభేదస్సిద్ధః , ప్రకరణాన్తరాచ్చ
 శ్యులమ్ । అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ వైవాహికేఽగ్నో కుర్వీత గృహకర్మయ
 తావిధి । పశ్చియజ్ఞవిధానంచ పక్షిం చాన్వాహిక్కింక్రియామ్ ॥ * ॥ పక్షిః -
 హేమామార్గపాకః । యజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కర్మ స్మార్తం వివాహ
 గ్నో కుర్వీతప్రశ్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । కుర్వీతేత్యాశ్చ నేపదశ్రవణా
 ద్యశ్యులం జాయాపతిగామ్యన్యతరగామివా శాన్తికం పాప్తికంవా తత్రోర్మ
 వివాహోగ్నోకుర్యాత్ । ఏవం వైశ్వదేవ పశ్చిమహాయజ్ఞాదీనాంవివాహ
 గ్నో కర్తవ్యత్వవిధానాత్పణిగ్రహణాదధి గృహమేధినోప్రతమ్ , “ సభా
 ర్యస్తుశుచిస్సాన్విః ” ఇత్యాదిభిస్సపత్నీకప్యైవాధికారస్తు రణాత్ । “ అ
 యజ్ఞోవాపవయోఽపత్నీకః ” ఇతిశ్రుతేః , అపత్నీకస్యనాధికారః । చ
 తుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ స్రావ్యోమంతు నిర్వర్త్య సముద్భృత్య హు
 తాశనాత్ । శేషం మహానసేకృత్వా తత్రపాకం ధమాచరెత్ ॥ * ॥
 కార్మ — ॥ శ్లో ॥ యదిష్టాల్లాకికేపాకస్తతోఽన్నంశ్రవణాయతే । శా
 లాగ్నో తత్రచేదన్నం విధిరెవసనాతనః ॥ * ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణాప
 స్తమ్యుః — ॥ వా ॥ ఔపాసనేపవనేవా ॥ * ॥ ఇతి । వపిన్ధః — ॥ శ్లో ॥
 శాలాగ్నోతు పశేదన్నం లోకికేవాపి నిత్యశః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 వైశ్వద్యాధం పృథగ్భుజ్జే పత్నీస్సాత్వాపచెన్ద్రహే । వైశ్వదేవాధమస్య
 ప్రిత్యజ్యజ్ఞానాని పృథకృథక ॥ ఏకప్రిన్వా పచెదభుజ్జే పూర్ణంవిష్ణునివేద

సమ్ । వైశ్వదేవం తతశ్చిష్టాద్వ్యాసస్యనచనంయథా ॥ యస్మిన్నేవ భవే
 త్సౌకస్తస్మిన్ హోమోవిధీయతే ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అభావాన్
 గ్నిహోత్రస్య ఆవసధ్యాత్తు పాహ్యతః । యస్మిన్నగ్నో భవేదన్నం తస్మా
 ద్హోమోవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యస్య సర్వాధానం తస్యోపసధ్యాద్వా
 హ్యతః పృథగ్గ్నిహోత్రస్యాభావాద్గృహ్యోగ్నిభావేన యస్మిన్ తాకి
 కేఽగ్నౌ పాకస్తస్మిన్నేవ వైశ్వదేవః కార్య ఇత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీతస్వశాఖావిధిచోదితమ్ । సంస్కృతానైర్నహావిపైస్య
 శ్చ హవిష్యన్యజ్ఞానాన్వితైః ॥ జుహుయాత్సర్విషాభ్యుక్తం తైలత్సారవిష
 జః తమ్ । దధ్యుక్తం పయసాక్తంవా తదభావేఽన్యుసాపివా ॥ * ॥ చతు
 ర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ అభావే యేనకేనాపి ఫలశాకోదకాదిభిః । ప
 యోదధిస్తుతైః కుర్యాద్వైశ్వదేవంప్రవేణతు ॥ హస్తేనానాదిభిః కు
 ర్యాదద్భిరజ్జలినాజలైః ॥ * ॥ అలాభేహవిష్యానామితి శేషః । అత్రాపియద
 శనీయంహవిష్యం తైనైవహోమః కార్యః । తదుక్తం పరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥
 శాకం వాయదివాపత్రం మూలం వాయదివాఫలమ్ । సజ్జల్పయేద్యదా
 హరస్తేనాగ్నౌ జుహుయాదపి ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నత్రోరళ
 వణహోమోవిధ్యతే , తథా పరాన్నసంస్కృతస్యతాహవిష్యస్యహోమ
 యః , పరోక్షమన్నం సంస్కృతమగ్నాదపిశత్రాద్యిభిః ప్రోక్షేత్తద్దేవప
 విత్రమిత్యాచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అతోహోమామార్థమానీతం యత్తదౌపా
 సనాగ్నౌ అధిశత్ర్యప్రోక్ష్య తేనహవిహోమోమః కార్యః । గృహ్యపరి
 శిష్టే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తానెనతుహస్తేన అఙ్గుస్తాగ్రనిపీడితమ్ । ఘం హతా
 ఙ్గుళిపాణిస్తువాగ్యతోజుహుయాద్ధవిః ॥ * ॥ శౌనకః ॥ శ్లో ॥ బహుభు
 ష్కేర్థనేనాగ్నౌ సమిద్ధేహుతాశనే । విధూమేలేలిహోవేచహోమతవ్యం
 కర్తవ్యమే ॥ * ॥ అత్రాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔపాసనెవచనెపాప
 ణ్నిరాద్యైః ప్రతిమన్త్రం హస్తేన జుహుయాచుభయతః పరిషేచనంయ
 థాపురస్తాదేవం బలీనాం థేశేదేశేషమవేతానాం సకృత్సృజస్తేపరిషేచ
 నం సతిహావసంస్కృష్టే నకార్యాఅపరేణాగ్నిం సప్తమాప్తమాభ్యాముదగభ

వగఁముడధానసన్నిధౌనవమేన మధ్యైగారస్యదశమై కాదశాభ్యాంప్రా
 గవవగఁముత్తరపూర్వదేశేఽగారస్యోత్తరైశ్చతుర్భుజైశ్చయ్యాదేశై కా
 మలిక్లేనదెహల్యానుత్తరిక్షలిక్లేనోత్తరేణాపిధాన్యాముత్తరైర్బ్రహ్మసద
 నైదక్షిణతః పితృలిక్లేనప్రాచీనావీశ్వవాచీనపాణిః పుర్యాద్రోద్రక్షత్తరో
 యధాదెవతాభ్యస్తయోర్నానాపరిషేచనం ధర్మభేదాన్నక్తమేవోత్తమే
 నవైహాయసమ్ || * || ఇతి | ఏవం బలీనామితి - బలీనాం తస్యతస్యేతిపూ
 ర్వోక్తానువాదోవిధానవిశేషార్థమ్ | అయం విశేషః, తస్యతస్యేతివచనా
 త్ యధాదేశసంసారః పరిమాజ్జనమవోక్షణంచ ప్రత్యేకం భవతి, త
 ధాపరిషేచనమప్రిప్రతిబలిస్యాదసత్యస్మిన్సూత్రై, అతోదేశేదేశేనమవే
 తానాం సకృదెవాన్తే పరిషేచనం కార్యం నప్రత్యేకమితి | అపరేణా
 గ్నిమ్, మధ్యైగారస్య, ఉత్తరపూర్వదేశే, ఇత్యాచ్యుపదేశాదవైకేద
 శాన్విత బలీనామన్తే సకృదేవ పరిషేచనం కార్యం నయాద్యుద్ధికసమవే
 తానామ్, వీప్సవచనాత్ | ప్రతిబలి దేశసంసారోఽవోక్షణమవదానం
 చ కార్యమ్ | రోద్రక్షత్తరోయధాదెవతాభ్యః - యధారుద్రబలిః పితృ
 బలేరుత్తరో భవతి తథాదేయః | యధాదెవతాభ్యః ప్రాచీనావీశ్వవాచీ
 న పాణిరిత్యనన్తరోక్తోధర్మోఽత్ర నభవతి, కింతు దెవతాభ్యః ఉపవీతీస్సు
 జ్జ్వదదాతి నపితృతీర్థేన, తథాఽత్రాపి పృథివ్యాది బలీనాం పితృబలేశ్చ
 మిధ్యేదద్యాదిత్యర్థః | సమదేశత్వేఽపి తయోః పృథగేవ పరిషేచనమ్,
 ప్రాచీనావీతోపవీతాది ధర్మభేదాన్పృథగేవ కార్యంచ | తదేవం సర్వదేవ
 తాబలిభ్యఉత్తరోరుద్రబలిర్దైయఇతి నభ్రమితవ్యమ్, తథా పితృరుద్ర
 బల్యోరైకదేశసమవేతత్వాభావేన తయోర్నానేతి తదవవాదకసూత్రవై
 యుధ్యప్రసక్తైః | వైహాయసః - ఆకాశసమ్బుధీ అనావృతేదేశే పాణింకిం
 చిదుద్ధృత్యాకాశే బలిరుత్తైవ్యః | “ యేభూతాః ప్రచరన్తి నక్తం బలిమ్ ”
 ఇత్యేవపాతాత్తదనుసారేణ నక్తమేవేత్యేవకారఉక్తః, అతోనదివాతై
 హాయస బలిరితిభావః | ఏవంచ ఏవకారోభిన్నక్రమః, నక్తముత్తమేనైవే
 తి, తేనబల్యన్తరాణాం నివృత్తిరితి వ్యాఖ్యాన మసారమ్, కమైకదేశా

సుష్ఠా నాయోగాత్ , తదనుష్ఠానేఽపి కృత్సుకర్తృసుష్ఠానేన పాకయజ్ఞాల్
 పప్రాయశ్చిత్తం ప్రసజేత, || శ్లో || వేదోదితానాం నిత్యానాం కర్తృణాం స
 మతిక్రమే । సాత్తకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభాజనమ్ || * || ఇతి మ
 సస్మృతేః । “నక్తం చారిభ్యాదివాచారిభ్యః” ఇత్యాశ్వలాయనేన భేదే
 నామ్నా నాద్దివాపి శిష్టా ఆచరన్తి । ఏవం మన్తాణాం క్రమేణ సూత్రతో విని
 యోగాత్త్వచిత్తమామానమస్తీత్యవగమ్యతే । తచ్చ ప్రాగ్వివాహమన్తై
 భ్య ఇతిభాష్యకారవచనాత్పిద్యమ్ । తతశ్చ “ప్రసుగ్నన్త” ఇతి ప్రశ్నాత్
 ప్రాక్ తేమన్త్రా అధ్యేతవ్యాః । ఏవమేవహి బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణేచ తే
 హమధ్యయనం శిష్టైః క్రియతే । తేషు అగ్నేయేస్వాహేత్యనంతరం సోమ
 యస్వాహేతి కేచిత్పఠన్తి , తదయం క్తమ్ , షడ్భిరితుక్త సఙ్ఖ్యావిరోధ
 ప్రసక్తాత్ । అత్ర సర్వమన్తప్రాధాన్యాన్నిష్ఠకృతో నసాధారణ
 త్వమ్ , తేన తేహమన్యతమవిస్తరణే ప్రయోగే సమాప్తేఽపి తత్సాగ్గ మ
 సుష్టేయమ్ । తథాకాత్యాయనః — || శ్లో || ప్రధానస్యాక్రియా యాం
 తు సాగ్గంతత్క్రియతేపునః । తదగ్గస్యాక్రియా యాం తు నావృత్తిరైవ త
 త్క్రియా || * || ఇతి । సిద్ధిష్టకృతోఽగ్నేత్వేన తదకరణే లోపప్రసక్తేః స
 ర్వమన్తప్రాధాన్యపరభాష్య తాత్పర్య దర్శనాది గ్రంథ విరోధ ప్రస
 క్తేశ్చ నాత్ర తత్ప్రసక్తః । అన్యేపునః శిష్టాస్సమాయస్వాహేతినపఠన్తి
 నజుహ్వతిచ । కించ షడ్భిరాద్యైః ప్రతిమన్త్ర మితు్యపక్రాంతత్వాద్దశ
 మైకాదశాభ్యామితి మధ్యే ప్రయోగాదుత్తమేన వైహాయసమితు్యపసం
 హారాచ్చ వైహాయసబల్యంతం వైశ్వదేవాఖ్యమేకమేవకర్తృ , ఆద్యంతవ్య
 పదేశాత్ । కించ షడాహుత్యనంతరం బలిహరణ సజ్కల్పాంతపరమ్పరైవ ।

— శ్రీ వైశ్వదేవానుక్రమః శ్రీ —

అత్రాయమనుక్రమః । గృహమెధినో యదశసీయమనంతతో
 హేలూమార్థం హవిష్యమన్నమగ్నావధిశ్చ తం ప్రోక్షితమేకస్త్రి నాప్రైప
 జ్చధావిభజ్య పరిషిచ్యాహుతిమాత్రమగ్నిదిగ్భాగాదాదాయాగ్నౌ ॥
 డాహుతిహుత్యా పరిషిచ్యా హవిష్యముత్తరయా భస్మ నిసోష్ణే హస్తేన

స్వాహేతి హుత్వా హుతశేష మిశ్రా తూసవ్యంజనసం సృష్టానిర్మ
 తిదిగ్భాగాద్వైహాయస బల్యంతందత్వా ఆచమ్య రుద్రదిగ్భాగాదగ్రం
 వాయవ్యాద్వైవ యజ్ఞం తతపవ పితృభూతయజ్ఞౌమధ్యమాంశాన్మనుష్య
 యజ్ఞం కుర్యాదితిశిష్టఘృణాపథః । కించ వైశ్వదేవకర్మణోవైహాయసబ
 ల్యంతత్వాత్తతప్రిదానస్యచబహిరేవానావృతేదేశేదేయత్వాచ్చతం
 బలిం బహిరాకాశ ఉత్తి పావ్యచమ్యబలిషూర్ధ్వతేషుసత్వాగత్య అగ్రదా
 నదేవయజ్ఞాదికం కార్యమ్ । అగ్నిసమీపేతత్ప్రిదానె ॥ శ్లో ॥ అనుర్ధ్వ
 తాబలికాదృష్టాప్రాణాయామాసమాచరేత్ । బుద్ధిపూర్వేత్త్రిరా
 వృత్తం స్వయముద్ధరణైతథా ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనస్మృతేః , అష్టాదశ
 ప్రాణాయామరూప ప్రాయశ్చిత్తం ప్రసజేత , తదప్రదానె అసమా
 ప్తే వైశ్వదేవకర్మణి దేవయజ్ఞాదికర్మానుస్థానాయోగాత్తథా నకార్యమ్ ।
 తథాకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అనుర్ధ్వతేబలావశఽప్రాణాయా
 మాసమాచరేత్ । స్వార్ధ్వతేతుత్త్రిరావృత్తమజ్ఞానేత్వేక మేవతు ॥*॥
 ఇతి । ఏవంవైశ్వదేవానంతరం దేవయజ్ఞాదయః కర్తవ్యాః । ఆత్రబోధా
 యనః — ॥ వా ॥ అగ్నేస్వాహేత్యాదిషడాహుతీజ్ఞాహూత్యే
 షవైశ్వదేవస్సం తిష్ఠతే , ధర్మాయస్వాహేత్యాదినమోరుద్రాయపశుప
 తయఇత్యన్తాభిర్బలీక హరత్యేతద్బలిహరణం సన్నిష్ఠతే , దేవేభ్యస్వా
 హేత్యగ్నేజ్ఞాహూత్యేషదేవయజ్ఞస్సం తిష్ఠతే , పితౄనుద్దిశ్యైకం బ్రా
 హ్మణం భోజయేదపివాదక్షిణేనాగ్నిందర్భాఽసం స్తీర్య తేషుపిణ్డందదా
 తిపితృభ్యస్సప్తధా స్త్వితృపివాఽపససితృయజ్ఞస్సం తిష్ఠతే , ఉత్తరేణా
 గ్నిం శుచాదేశేప్రాగ్రాగ్రా దర్భాఽసం స్తీర్యగర్ధపుష్పగూపదీప్తేరల
 జ్ఞాతృబలిముపహరతి భూతేభ్యానమ ఇత్యేష భూతయజ్ఞస్సం తిష్ఠతే ,
 మనుష్యయజ్ఞార్థ మతిధిమైకం భోజయేదపివాహంతకారం బ్రాహ్మణేద
 దాతి మనుష్యేభ్యాహంతేతిసమనుష్యయజ్ఞస్సం తిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । పరిశి
 ష్టేచ — ॥ వా ॥ వైశ్వదేవబలిహరణానంతరమగ్రం దత్వాదేవయజ్ఞా
 థ ముర్ధ్వతాదనాద్దేవేభ్యః స్వాహేత్యేకామాహుతి మగ్నో జహు

యుః, పితృయజ్ఞార్థమపివైశ్వదేవబలిహరణశిష్టాదన్నాత్పాత్రీనావీతీదక్షిణతోఽగ్నేఃపితృతీర్థేనపితృభ్యస్సద్వధాస్త్వితిబలింహరేయః, భూతయజ్ఞాథామపివైశ్వదేవశిష్టాదన్నాదెవోత్తరతోఽగ్నేర్దేవతీర్థేనబలిముపహరేయర్భూతేభ్యానమఇతి, మనుష్యయజ్ఞార్థమతిథింభోజయేయుః || * || ఇతి । అత్రపక్షే ఆగ్రార్థమేకోదేవయజ్ఞార్థమేకోవైశ్వదేవాథామకఇతిభాగత్రయంకల్పయమ్ । పత్యూత్తరమాహయాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || భూతపితృమరబ్రహ్మచునుష్యాణాం మహామఖాః । దేవేభ్యస్తుహుతాదన్నశేషాద్భూతబలింహరేత్ || * || భూతబలిః - భూతయజ్ఞః । కార్త్యేచ — || శ్లో || దేవేభ్యస్తుహుతాదన్నశేషాద్భూతబలింహరేత్ । భూతయజ్ఞస్సవైజ్ఞేయోభూతిదస్సర్వదేహినామ్ || * || ఏవమేవతాత్పర్యదశనేచ । అతోదేవయజ్ఞశిష్టాదేవపితృభూతయజ్ఞౌకార్యౌ । వైశ్వదేవశిష్టార్థర్పదయః, మనుష్యయజ్ఞాగ్రదానే భాగద్వయేనేతిపశ్చధావిభక్తవత్సోబహ్వద్వతః । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరేణ పురుషసంసారపత్నోఽగ్నీకృతః । ఉభయాధోఽనిగమేప్రతిపాదితః || వా || వైశ్వదేవబలిహరణం దేవయజ్ఞాదయఃపశ్చమహాయజ్ఞాగ్రహమేధినాం స్యుస్సూనాదోషాపనుత్తయేయజ్ఞా ఇతరాన్నసంస్థారతయాఽపి || * || ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ — || శ్లో || గృహస్థోవైశ్వదేవాఖ్యంకర్మపాత్రభతేదివా । అన్నస్యచాత్మనశ్చైవ సంసారార్థం తదివ్యతే || అగ్నేర్దక్షిణతోదద్యాత్పితృభ్యఃపిండమప్యథ । దర్భేషుపితృయజ్ఞోఽయమోదపాత్రాత్పమగ్నయమ్ || దర్భేషూత్తరతోవహ్నీరాపుష్పేభ్యోఽర్చనంబరేః । భూతేభ్యానమఇత్యేవదద్యాద్యజ్ఞస్సభౌతికః || * || ఇదంవైశ్వదేవకర్మవ్యజ్ఞనాకారమెవాగ్నిసమీపే శిష్టేరనుష్ఠీయతే । అత్రకాత్యాయనః — || శ్లో || స్వధాకారం నరాకారం తథా వల్క్యకరూపకమ్ । చక్రాకారంచకామ్యానాం బలీనాం లక్షణం విదుః || పశ్చాద్దేవతేషువిప్రాణాంనిత్యాచక్రాకృతిర్భవేత్ । చక్రాకారమధాష్టారం కుర్యాదగ్నిసమీపతః || పశ్చాద్భావేప్రవాసేతు తణ్ణులానోషధీస్తువా । పయోదధిఘృతంవాపి కన్తమూలఫలానివా । జుహుయాదితి శేషః । అలా

భేదేనకేనాపి ఫలశాకోదకాదిభిః । అథవామస్త్రీతఃకుర్యాద్భవేన్నా
వేశ్వదైవికః ॥ * ॥ అత్ర నియమమాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప
యోదధిఘృతైః కుర్యాద్వైశ్వదేవం స్రువేణతు । హస్తేనాన్నాదిభిఃకు
ర్యాద్దధ్నిరజ్జులినాజలే ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ కేవలేనోదకేనాపిశా
కేనసుశృతేనవా । నిత్యకర్తువిధేయంసాధ్యద్భక్తానాంశుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ॥*॥
బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవాసం గచ్ఛతోయస్యగృహేకాతా నవి
ద్యతే । పశ్చాన్నాంమహతామేష నృయజ్ఞైస్సహగచ్ఛతి ॥ ప్రవాసేకురు
తేనైతాన్యదన్నముప పద్యతే । నచేదుత్పద్యతేచాన్నమద్భిరేతా సమా
చరేత్ ॥ * ॥ పరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ శాకంవా యదివాపత్రం పుష్పం
వా యదివాఫలమ్ । సజ్కల్పయేద్యదాహారస్తైనాగ్నౌ జుహుయాదపి ॥*॥
అశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ అహుతంచహుతంచైవ తథాప్రహుతమేవచ ।
బ్రాహ్మణహుతం ప్రాశితంచ పశ్చయజ్ఞా ప్రచక్షతే ॥ జపోఽహు
తోహుతోహేలూమః ప్రహుతోభౌతికోబలిః । బ్రాహ్మణహుతం ద్విజా
గ్రావ్రాప్తప్రాశితం పితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ జపః - బ్రాహ్మయజ్ఞః, హేలూ
మః - దేవయజ్ఞః, ద్విజాగ్రావ్రాప్త - మనుష్యయజ్ఞః । ఏహంబ్రాహ్మ
ణాలాభే కూర్మపురాణేనియమోదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామప్యలా
భేతు దత్తుగోభ్యా నివేదయేత్ ॥ * ॥ ముఖ్యకల్పానస్తరంమనుష్యయజ్ఞం
ప్రకృత్యతత్రైవోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ హస్తకారమథాగ్రంవా భిక్షాంవా శక్తి
తోద్విజః । దద్యాదతిథయేనిత్యం బుధ్యేతషరమేశ్వరమ్ ॥ * ॥ అత్ర శా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రా భవేద్భిక్షా హ్యగ్రం గ్రాసచతు
ష్టయమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షాపు
ష్కలం తచ్ఛతుర్థయమ్ । హస్తకారశ్చతుర్భుసాన్యదగ్రంతత్త్రిగుణంభ
వేత్ ॥ * ॥ పితృయజ్ఞం ప్రకృత్యవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ విప్రాభావేతుపి
ణ్డంవా దద్యాద్దక్షిణతోభువి । కుక్కుటాణ్డకమాత్రస్తుపిణ్డశత్యభిధీయతే ॥
అజ్ఞుష్టపర్వమాత్రంతు అవదానమితిస్త్యుతమ్ ॥ * ॥ కించ ॥ శ్లో ॥ య
స్యచాగ్నౌనక్రియతే యస్యచాన్నం నదీయతే । నతద్బోజ్యం ద్విజాతీ

నాం భుక్త్వాచోప వసేదహః ॥ * ॥ ఇతి ప్రత్యవాయన్న రణాత్ , “ అగ్రంచదేయమ్ ” ఇతి విధానాచ్చ వైహాయసబల్యమైగ్రందత్వా దేవయజ్ఞాదయఃకార్యాః “ అగ్రందత్వాదేవయజ్ఞే ” ఇతి పరిశిష్టేదర్శనాత్ । “ ఇదమకామహతాయ శ్రోత్రియాయాగ్రందదామి ” ఇత్యగ్రదాన ముత్తరీః । కించ , “ పశ్చివాపతేమహాయజ్ఞాససతతి ప్రజాయంతై సతతినన్తిస్తంతై దేవయజ్ఞఃపితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞః ” ఇతిపశ్చిమహాయజ్ఞానభిధాయ “ యదగ్నోజుహోతి ” ఇత్యాదినా తత్స్వరూపం శ్రుత్యైవ వివృతమ్ । తతశ్చ “ జుహోతి చోదనాత్స్వాహాకారప్రదానే ” ఇతి గౌతమస్మరణాత్ , “ దేవేభ్యస్సాస్వహ ” ఇతి విధానాచ్చ, దేవయజ్ఞే దేవేభ్యస్సాస్వహేతి ముత్తరీః । తథాపితృయజ్ఞే , “ పితృభ్యస్స్వధాకరోతి ” ఇతిచోదనాత్ , “ పితృభ్యస్స్వధానమః ” ఇతిదర్శనాచ్చ, పితృభ్యస్స్వధానమసగరోమీత్యేవ ముత్తరీః । భూతయజ్ఞేచ “ భూతేభ్యోబలింహరతి ” ఇతివిధానాత్ , “ మనుష్యయజ్ఞేచాన్నందదాతి ” ఇత్యనుశాసనాచ్చ “ భూతేభ్యోబలింహరామి ” ఇతి , “ మనుష్యేభ్యోఽన్నందదామి హస్త ” ఇతిక్రమాన్నుత్తరీభవః । యథాహజైమినిః — ॥ శ్లో ॥ విధిశబ్దస్య ముత్తరీత్వభావః స్యాత్తైనచోదనా ॥ * ॥ ఇతి ముత్తరీనామ్నాతేవిధిశబ్దవైవ ముత్తరీత్వం భావ్యమ్ , తేనహిచోద్యతే । తథాసన్ధ్యాముపాసీత , సన్ధ్యాముపాసిష్యే , యజేతజ్యోతిష్తోమేన , యత్యే , ఉపనయీతమాణవకమ్ , ఉపనేష్యే , పితామాతాచదదతుః , అముష్యనామధాస్యావః , ఇత్యాదిసంజగలోపద్రష్టవ్యః । “ సాయంప్రాతఃకుర్వీతవైశ్వదేవమ్ ” ఇతి విధేర్వైశ్వదేవంకరిష్యఇత్యేవం సంజగల్గుః । యజ్ఞశబ్దవాచ్యత్వాత్పశ్చిమహాయజ్ఞేషుయక్ష్యఇతి సంజగల్గుః । “ అధోఆహుః , సర్వేషుయజ్ఞక్రతుష్వితి , హోమ్యన్నపఉపసంపృశేత్ , విద్యుదసివిద్యమేపాప్సానమితి , అథహుతోవసంపృశేత్ , వృష్టిరసివృశ్చ్యమేపాప్సానమితి ” ఇతిశ్రుతేః విద్యుదస్వప్రసీచభవతః । సన్నిపాతితకర్తవ్యతయోరూపాసనహోమవైశ్వదేవయోః “ హస్తై నైతేఆహుతి

జుహూతి” “హస్తై నజుహుయాత్” ఇతిదర్శనాత్సన్నిపాతీతకర్తవ్యతా
 కదేవయజ్ఞాదిహుమాశ్చహస్తైవైవకార్యః, తయోరేవదృష్టత్వాత్ ।
 అగ్నేహుమోదేవయజ్ఞేచోభయతః పరిషేచనం యథావిధిఃస్యాత్, పి
 తృయజ్ఞాదిషు ధర్మాదివత్సృష్టింసమస్తమేవపరిషేచనమితివివేకః । అత్ర
 హారీతః — ॥ శ్లో ॥ దేవాణ్యుషీనిపితృణాం వైవభూతానిబ్రాహ్మ
 ణాంస్తథా । తపయన్విధినావిప్రోబ్రహ్మభూయాయకల్పతే ॥ * ॥ భృ
 గుః — ॥ శ్లో ॥ యత్ఫలం సామయాగేనప్రాప్నోతిధనవాద్విజః । స
 మ్యక్ష్మజ్జమహాయజ్ఞైర్దరిద్రస్తదవాపున్యాత్ ॥ * ॥ గుణఫలాధికా
 రవత్సంయోగవృథక్త్వన్యాయేనఫలాథకమపిభవతీతిభావః ॥ అపస్త
 మ్బుః — ॥ వా ॥ యఏతానవ్యగ్రోయథోపదేశం కురుతేనిత్యం స్వర్గః
 పుష్టిశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంకృత్వాఽతిథిమఖ్యైస్సహభుక్త్వాప్రతిపత్తికర్మ
 కుర్యాత్ । తథాఽఽపస్తమ్బుః — ॥ వా ॥ అమత్రైభ్యాలేపానజ్యౌ
 హ్యద్భిస్సంసృజ్యోత్తరతశ్శుచాదేశేరుద్రాయనినయేదేవంవాస్తుశివంభ
 వతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రప్రాత్రబ్రహ్మయజ్ఞాకరణేమనుష్యయజ్ఞావైకుర్యా
 త్ । తథాకాత్మే — ॥ శ్లో ॥ యదిస్యాత్తర్పణాదర్వాగ్భిహ్మయజ్ఞఃకృ
 తోనహి । కృత్వామనుష్యయజ్ఞం వైతతస్సాన్విధ్యాయమారభేత్ ॥ * ॥
 మనసేతిశేషః, “గ్రామేమనసాస్వాధ్యాయమగీతే” ఇతిశ్రుతేః । వి
 ధురంప్రకృత్యతిమ్రః — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికః పితృయజ్ఞాంతం బలికర్తన
 మాచరేత్ । అనగ్నిహుతశేషంతు బలింకాకబలింహరేత్ ॥ పురుష
 యజ్ఞాదృతేనాన్యస్త్యనగేస్తుమహామఖే ॥ * ॥ తుశబ్దాభ్యాం దేవాది
 యజ్ఞచతుష్టయం వ్యావర్తతే । “స్వాధ్యాయాదవిస్తృత్యథాం నిత్యం
 కేవలమగీయాత, నబ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాత్” ఇతివిశిష్యతే, ॥ శ్లో ॥
 పశ్చిన్యస్తామహాయజ్ఞఃప్రత్యహం గృహమేధినామ్ ॥ * ॥ ఇతిపరాశ
 రేణపశ్చయజ్ఞానాం గృహమేధివిష్టత్వస్మరణాత్ । మనుష్యేభ్యఽ
 న్నదానమితి నవిరోధః । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నికస్తుయోఽప్రసోఽ
 న్నం వ్యాహృతిభిస్సన్వయమ్ । ఘృత్వాశకలహుమామంచశిష్టం కాశబ

లింహరేత్ || * || విష్ణుశ్చ — || శ్లో || అనం వ్యాహృతిభిముఖా
 త్వాసు త్వామన్తైశ్చశాకతైః । ప్రజాపతేర్హవిర్లు త్వాపూరయే
 న్నాధికంతతః || * || త్రిభిర్వాహృతిభిరన్నాహుతీసముత్వా “ప్ర
 జాపతయేస్వాహా” ఇతిచ, తతోదేవకృతప్రైవసః” ఇత్యాద్యైశ్శకల
 హూమంచ కృత్వా హూమం సమాపయేత్ । తతోఽధికమనగ్నేః
 కించిన్నాస్తీత్యర్థః । ఏవమనగ్నైరేతావత్యేవధర్మశాస్త్రే సిద్ధేఽపికేచి
 త్యేనవిత్కృతకారికావలమ్బనేనప్రకారాన్తరమపికుర్వతి, తన్నసాధీ
 యః, “సభార్యస్తుశుచిస్సాంతః” ఇతిసవతీకప్రైవవ్యాసేనవైశ్వదే
 వస్తుతేః, “అభగృహమేధినోర్వృతమ్” ఇతిదమ్పతీప్రకృత్యైవాప
 స్తమ్బేనవైశ్వదేవాదివిధానాత్, “పాణిగ్రహణాదభిగృహమేధినోప్ర
 తమ్” ఇతిద్వివచనస్యాన్యతరాత్యయే తత్రోక్తకర్తానధికారజ్ఞాపకత్వా
 చ్చ, “ఆవాభ్యాంకర్మాణీకర్తవ్యాని” ఇత్యుభయాధికారత్వేనైవగా
 హ్యోకర్తాదినజుల్పాచ్ఛ । ఏవమప్యాశ్రమాన్తరపరిగ్రహేహత్వా
 యసన్ధ్యావస్తనచూత్రంకార్యమ్ । అతఃఖిలు “ప్రాయశ్చిత్తనర్హత్వప్ర
 సక్తైర్ద్విజాతికర్తృహానావపిపతితాదెస్సన్ధ్యాకర్తృలోపోనాస్తి” ఇతివిజ్ఞా
 నేశ్వరఃప్రాహ । అత్రవ్యాసః — || శ్లో || తతశ్చనైశ్చనైర్దద్యాచ్ఛ
 లింకాకశునాంతధా || * || మనుశ్చ — || శ్లో || శునాంచపతితానాంచ
 శ్వపచాంపాపరోగిణామ్ । వాయసానాంక్రిమీణాంచశనకైర్విక్షిపే
 ద్భువి || ఐన్ద్రవారుణవాయవ్యాసౌస్సమ్యాయామ్యాశ్చనైర్మృతాః । వా
 యసాఃప్రతిగృహ్ణాన్తుభూమౌదత్తంమయాబలిమ్ || * || శ్రీవిష్ణుపురాణే
 చ — || శ్లో || యాశ్వానాశ్వామశబలౌవైవస్వతకుఠోద్భవౌ । తా
 భ్యాంబలింప్రదాస్యామిస్యాతామేతావహింసకా || దత్వాఽనేనవి
 ధానేనబలింపశ్చాదుపస్పృశేత్ । అతిధీన్భౌజయేచ్ఛైవకుమారార్భకక
 న్యకాః || * || ఉపస్పృశేత్ - బలిదానానన్తరమాచామేదిత్యర్థః । మా
 రుణ్ణేయః — || శ్లో || ఏవంగృహీబలింకృత్వాగృహాగృహపతిశ్శుచిః ।
 ఆష్యాయనాయభూతానాంకుర్యాదుత్సర్గమన్తతః || * || ఉత్సర్గోఽన్తస్య

కథమిత్యపేక్షితే, శ్రీవిష్ణుపురాణే — || శ్లో || దేవామనుష్యాః పశవోప
యాంసి సిద్ధాశ్చయక్షోరగదైత్యసంజ్ఞాః । ప్రతాపిశాచాస్తరవస్సమస్తా
యేచాన్నమిచ్ఛన్తి మయాప్రదత్తమ్ || పిపీలికాః కీటపతజ్జకాశ్చ బుభుక్షి
తాఃకర్మ నిబధబధ్ధాః । ప్రయాన్తు తేత్యప్తిమిదంమయాన్నం తేభ్యోనిస్స
ప్తంముదితాభవన్తు || యేహంనమాతానిపితానబధ్ధురైవాన్నసిద్ధిర్నతథా
న్నమస్తి । తత్త్యప్తయేన్నం భువిదత్తమేతత్తైయాన్తు త్యప్తింముదితాభ
వన్తు || భూతానిసర్వాణి తథాన్నమేతదహంచక్షుర్నతతోన్నయదస్తి ।
తస్మాదిదం భూతహితాయభూతమన్నంప్రయచ్ఛామి భవాయతేషామ్ ||
చతుర్దశోలోకగణోయపషస్తత్రస్థితాయేఖిలు భూతసంజ్ఞాః । త్యప్త్యర్థమ
న్నంహి మయానిస్సప్తం తేషామిదం తేముదితాభవన్తు || ఇత్యుచ్ఛార్య న
రోదద్యాదన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః । భువిభూతోపకారాయ గృహీ సర్వా
శ్రయోయతః || * || మనుః — || శ్లో || పవం యస్సర్వభూతాని బ్రాహ్మ
ణోనిత్యమర్చతి । సయాతిపరమంస్థానం తేజోమూర్తిమథాజ్ఞాన || కృ
త్వైతద్బలికమైవమతిధిం పూజ్యమాశయేత్ । భిక్షాంచ భిక్షవేదద్యా
ద్విధివద్బ్రహ్మచారిణే । యతీచబ్రహ్మచారిచ పక్వాన్నస్వామినాపుభౌ ।
తయోరన్నమదత్వాతు భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ || * || శఙ్ఖః —
|| వా || గోదోహమాత్రమశ్నతేతేధిం ప్రతీక్షమాణఆసీత్ || * || పురా
ణే — || శ్లో || నాడికాయాశ్చతుర్భాగం గోదోహంబ్రువతేబుధాః || * ||
యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || బాలసువాసినివృద్ధగర్భిణ్యాతురకన్యకాః ।
సమ్మోహ్యాతేతేధిభృత్యాంశ్చ దమృతోశ్శేషభూజనమ్ || * || సువాసి
నీ - పరిణీతా పితృగృహేస్థితాదుహితా । ఆపస్తంబః — || వా || శేష
భోజ్యతిథీనాంస్యాత్ || * || మనుః — || శ్లో || విఘ్నసాశీభవెన్నిత్యంని
త్యంచామృతభూజనః । విఘ్నం భుక్తశిష్టంస్యాదవ్యజ్జిశిష్టంతథాన్మృతమ్ || * ||
భగవద్గీతాయాంచ — || శ్లో || యజ్ఞశిష్టాశినస్సస్త్రోముచ్యంతేసర్వకిల్బి
షేః । తేత్వఘ్నంభుజ్ఞతేపాపాయేపచన్త్యాత్మకారణాత్ || * || అతోదేవ
తోద్దేశేనవిన్నాస్వర్థంపాకోనకార్యః, “కేవలాఘోభవతి కేవలాహి” ఇతి

ప్రత్యవాయశ్రుతేః । త్వత్ప్రత్యస్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ స్వవాసినికుమారాం
 శ్చ రోగిణోగర్భిణీం తథా । అతిధిభ్యోఽగ్ర పవైతా భోజయేదపిచార
 యః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అవ్రతాహ్యనధీయానాయత్ర బ్రే
 శ్చచరాద్విజాః । తం గ్రామం దణ్డయేద్రాజా చోరభక్తప్రవోహినః ॥
 దద్యాచ్చభిక్షాత్రితయం పరివ్రాజ్ఞ్రిహ్నాచారిణామ్ । ఇచ్ఛయాచబు
 ధోదద్యాద్విభవేసత్యవారితమ్ ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వే
 భ్యోఽతిధిభ్యోఽభ్యాగతేభ్యఃపఞ్చాశేభ్యఃసన్నిగతం కార్యమోషధివిభా
 గస్తు విభవవతా కార్యోఽభావే భూమిరుదకం తృణాని కల్యాణీవాగిత్యేతా
 ని ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తంబుః — ॥ వా ॥ శూద్రునుభ్యాగతం కర్మణి
 నియుక్త్వాదధాస్తేదద్యాత్ , అసముదేతచ్ఛేదతిధిబ్రువాణఆగచ్ఛేదాస
 నముదకమన్నంశ్రోత్రియాయ దదామీత్యేవదద్యాదేవసుస్య సమృద్ధంభవ
 తి ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ ప్రియోవాయదివాద్వేష్యో మూ
 ఖఃపణ్డితపవవా । ప్రాప్తాయోవైశ్వదేవాస్తే సోఽతిధిస్సర్వగ్గసజ్జగ్రీ
 మః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ చోరోవాయదిదణ్డాల శ్శత్రుర్వాపితృ
 ఘాతుకః । వైశ్వదేవేతు సంప్రాప్తే సోఽతిధిస్సర్వగ్గసజ్జగ్రీమః ॥ * ॥ అతః,
 ॥ శ్లో ॥ ద్విషదన్నం నభాక్తవ్యం ద్విషస్తం వైవభోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి వ
 చనముదేశకాలే స్వయం ప్రాధనావిషయమ్ । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ య
 స్యాభ్యభిన్నాపధికాగృహమాయాన్తి కర్మితాః । పూజ్యనై తృణభూమ్యా
 ద్యైః పితరస్తైనపుత్రిణః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ దూరాధ్వగం
 శ్రావ్యమనువ్రజన్తి దేవాశ్చసర్వే పితరోఽగ్నయశ్చ । తస్మిన్ద్విజేపూజి
 తేపూజితాస్సృజిత్తేనిరాశా అపితేప్రయాన్తి ॥ దితే - భణ్డితే, నిరాశీ
 కృతే ॥ శ్లో ॥ అతిధిర్యస్యభగ్నోగృహోత్పత్తినివర్తతే । సత్యైశ్చమహ్మ
 తం దత్వాపుణ్యమాదాయగచ్ఛతి ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నవృచ్ఛే
 ధ్లోత్ర చరణౌ నస్వాధ్యాయంనచశ్రుతమ్ । చిత్రేవిభావయేత్తత్రదేవోఽ
 యం సముపస్థితః ॥ యానశయ్యాసనాన్యస్య కూపోద్యానగృహోనిద ।
 అదత్తాన్యపయుక్త్వానపనసస్సాన్యత్తురీయభాక్ ॥ ఏకరాత్రంతు నివసన్నతి

ధిబ్రాహ్మణఃస్మృతః । అనిత్యాహితధిరస్మా త్తస్మా దతధిరుచ్యతే ॥ న
 వైస్వయం తదశ్చీయాదతిథిం యన్నభోజయేత్ । ధన్యం యశస్యమాయా
 ప్యం స్వర్గ్యంచాతిధిపూజనమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అధ్వనీ
 నోఽతీధిజ్ఞేయశ్శ్రోత్రియో వేదపారగః । మాన్యావేతౌ గృహస్థస్యబ్ర
 హ్మణోకమభీషతః ॥ అభ్యాగతోజ్ఞాతపూర్వస్తజ్ఞాతోఽతిధిరుచ్యతే॥*॥
 పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పావణ్డీనో వికర్మస్థా శతా బైదాలవృత్తి
 కా ॥ హైతుకా బకవృత్తీంశ్చవాజ్ఞాత్రైణాపినార్చయేత్ ॥ ఏతేసం
 జ్ఞాప్రకరణే నిరుక్తాః ॥ షట్స్వపేతేషు యద్దత్తం విధినాఽప్యాన్వితం ధ
 నమ్ । దాతుర్భవత్యనర్థాయ పరత్రాదాతురేవచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః —
 ॥ శ్లో ॥ నష్టశౌచేవతభ్రష్టే విప్రే వేదవివర్జితే । దీయమానం రుదత్యన్నం
 కింనుయాదుష్కృతంకృతమ్ ॥ వేదవిద్యావ్రతసాతే శ్రోత్రియే గృహ
 మాగతే । క్రిడన్త్యపథయస్సర్వాయాస్యామఃపరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ సభోజనార్థం స్వేవిప్రః కులగోత్రై నివేదయేత్ । భా
 జనార్థం హి తేశంసన్వాన్తాశీత్యుచ్యతేబుధైః ॥ ద్వావిమా పురుషాలోక
 స్వర్గస్యోపరితిష్ఠతః । అన్నప్రదాతాదుర్భిక్షే సుభిక్షే హేమవస్త్రదః॥*॥
 యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సత్కృత్యభిక్షువేభిక్షా దాతవ్యాసువ్రతాయ
 చ । భోజయేచ్ఛాగతాకాలే సఖిసమ్మన్విభాగవా ॥ మహేమాక్షంవా
 మహాజంవా శ్రోత్రియాయోపకల్పయేత్ । సత్క్రియాన్వాసనంస్వా
 దుభోజనం సూన్యతంపచః ॥ * ॥ మహేమాక్షం వెతిగృహోదీనాముపలక్ష
 ణమ్ । అయమర్థః - భవదర్థమయమస్మా భిఃకల్పిత ఇతి తత్ప్రీత్యర్థం బ్రా
 యాన్నతుప్రదానాయవ్యాపాదనాయవా పతత్సర్వంభవదీయమితిబూ
 యాదితి । సూన్యతంపచః - ప్రియావాచః, భిక్షుః - యతిః । తద్విషయే,
 ॥ శ్లో ॥ యతిహస్తేజలం దద్యాద్భైక్షం దద్యాత్సునర్జలమ్ । తద్భైక్షం
 మేరుణాతుల్యం తజ్జలం సాగరోపమమ్ ॥ యతిర్యస్యగృహేభుక్షేతస్య
 భుక్షేహరిస్స్వయమ్ । హరిర్యస్యగృహేభుక్షేతస్యభుక్షేజగత్త్రియ
 ఘ్న ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవకృతం పాపం భిక్షురేకోవ్య

పోహతి । నభిక్షుణాకృతం పాపం వైశ్వదేవోవ్యపోహతి ॥ * ॥ తతశ్చ
వైశ్వదేవాత్ప్రైవభిక్షాసమాగతేనతిభిక్షేవదేయా, వైశ్వదేవాకర
ణేనదోషభిభావః । ఏతదేకభాణ్ణపకవవిషయమ్ , పృథక్పాకేతువైశ్వ
దేవః కార్యః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తితస్యదరిద్రస్యకుటుమ్బాత్ప్ర
చ్యుతస్యచ । అథావనం వాప్రవనస్యభిక్షాచర్యావిధీయతే ॥ * ॥ త
దేవమ్ — ॥ శ్లో ॥ యతయేకాశ్చనందద్యాత్తణ్ణులంబ్రహ్మచారిణే । ప
క్వాన్నంతుగృహస్థాయదాతాదుగాణిగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇత్యుక్తదోషోనా
స్తీతిభావః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాధుకరీంయఆదాయ
ప్రాహ్మణేభ్యఃప్రయచ్ఛతి । దాతాతు నరకంయాతి భోక్తాభుజ్జీతకిల్బి
షమ్ ॥ * ॥ అతోనాన్యార్థం భిక్షేతబ్రహ్మచారియతిర్వానాధికమాహ
రేదిత్యభిప్రాయః । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆహారమాత్రాదధికం నకించి
ద్భోక్షమాచరేత్ । యుజ్యతేస్తేయనోషేణ కామతోఽధికమాహరణ్ ॥
తస్మానోపహరేద్భోక్షమతిరిక్తంయతివ్రతీ ॥ * ॥ వ్రతీ - వర్ణి, కా
మతభ్యుక్తైరకామతోనదోషః ॥ శ్లో ॥ హస్తదత్తాతుయాభిక్షాలవణవ్య
జ్ఞానానిచ । భోక్తాహ్యశుచితాంయాతిదాతాస్వగంనగచ్ఛతి ॥ హస్తే
దద్యాత్తుయస్సేహం లవణవ్యజ్ఞానానిచ । దాతారం నొపతిర్హస్తిభోక్తా
భుజ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ తస్మాదస్తహితం చానం పణేనాథత్యజేనవా । ప్ర
దద్యానతుహస్తేననహస్తేతుకదాచన ॥ * ॥ అతోభోక్తృభ్యఃపణ్ణా
దినాఽస్తహితమేవదేయమ్ , నతుకేవలేనహస్తేన హస్తేవా, ॥ శ్లో ॥ హ
స్తేదదాతియః సేహం లవణవ్యజ్ఞానానిచ । దాతాతు నరకం యాతి భో
క్తాభుజ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ * ॥ ఇతిష్టతేః । దర్వావ్యః క్వచిన్షేధమాహ
యమః — ॥ శ్లో ॥ దర్వావ్యదేయం శృతానంచ లవణవ్యజ్ఞానానిచ ।
తైలపక్వమపక్వంచ నతుదర్వావ్యకదాచన ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
ఆయసేనతుపాత్రేణయదనముపనీయతే । శునోచ్ఛిష్టమసాభుజ్జీదా
తాచనరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అయస్పాత్రమయోగ్యంస్యా
త్సానాచమనకర్తృసు । తత్రస్థితంఘనరసం నోపభాగ్యంద్విజాతిభిః ॥ * ॥

శాణ్డీల్యః — || శ్లో || వేత్రచర్మకృతం వైవతాలపత్రకృతం కుశమ్ ।
ఆయనం వర్జయేద్భుక్తాయాగయోగ్యోపయోగించ || * || యాగయోగ్యో
పయోగి - భగవదారాధనోపకరణమ్ , తేనానాపీదినదద్యాదిత్యర్థః .

—|| శ్లో అభభోజనవిధిః ||—

ఆపస్తమ్బః — || వా || భౌక్ష్యమాణస్తుప్రయతోఽపిద్విరాచా
మేత్ || * || శ్రుత్యంతరే — || శ్లో || యస్తుభాజనశాలాయాం భౌ
క్తుకామఉపస్పృశేత్ । ఆననస్థోనచాన్యత్రసవిప్రః పజ్జిరదూషకః ||
భౌక్తుకామోయదావిప్రఆచాన్తోహ్యసనేస్థితః । అభివాదం కరోత్యన్య
పునరాచమనంచరేత్ || * || మనుః — || శ్లో || సాయం ప్రాతర్ద్విజా
తీనామశనం శ్రుతితోదితమ్ । నాస్తరాభాజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రస
మోవిధిః || * || శ్రుతిశ్చ — తస్మాత్సాయం ప్రాతరాశ్యేవస్యాత్ || * ||
బోధాయనః — || శ్లో || అస్తరాప్రాతరాశంచ సాయమాశం తద్దైవచ ।
సదోపవాసీభవతియోనభుక్ష్యేకదాచన || * || మనుః — || శ్లో || భు
క్తవత్సుచవిప్రైశుసేవ్యభృత్యేషువైవహి । భుక్ష్యేయాతాంతతఃపశ్యాద
వశిష్టంతుదమ్పతీ || * || భృత్యాః - బాలస్వవాసిన్యాదయః । అఖిణ్డౌద
శేఁ — || శ్లో || ఉపలివ్యసమస్థా నెశుచాశ్లేష్టాసనాన్వితే । చతురశ్రం
త్రికోణంచ వతులం చార్దచన్ద్రకమ్ || కర్తవ్యమానుషూర్వేణబ్రాహ్మ
ణాదిషుమణ్డలమ్ || * || తథాఽత్రైయః — || శ్లో || చతురశ్రంబ్రా
హ్మణస్యత్రికోణం క్షత్రియస్యతు । వతులం వైవవైశ్యస్యశూద్రస్యా
భృగ్క్షణం శ్రుతమ్ || యాతుథానాఃపిశాచాశ్చహ్యసురాశ్చౌకరాక్షసాః ।
ఘృన్తివైబలమనస్యచుణ్డతేనవివర్జితమ్ || బ్రహ్మవిష్ణుశ్చరుద్రశ్చశ్రీ
మహితాశనపవచ । మణ్డలాన్యపజీవన్తితస్మాత్సూరీవర్జితమణ్డలమ్ || గో
మడిమం మణ్డలం కృత్వాభౌక్తవ్యమితినిశ్చితమ్ । పిశాచాయాతుథానా
ద్యాఅనాదాఃస్మరమణ్డలే || పాత్రావస్థానతోన్యూనమధికం వానశార
యేత్ || * || శాణ్డీల్యః — || శ్లో || ఉపలివ్యశుచాదశేనిశ్చిద్రం చ
తురశ్రకమ్ । సవితానేసమీపేచభౌక్తవ్యం భగవత్ప్రయైః || * || సమీపే-

ఇజ్యాప్రదేశస్య, భగవన్మయైః - భగవద్ధానప్రచురైః ॥ శ్లో ॥ కజ
 భేకభేమర్వణగోవిష్టస్యానుకీర్తనమ్ । జీవన్ముక్తోఽన్యధాకుర్వణేవ
 లోదరపూరకః ॥ * ॥ ఇతి స్తుతేః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆయుష్యం
 ప్రాజ్ఞుభోభుజ్జేగ్రయశస్యం దక్షిణాముఖః । శ్రీయం ప్రత్యజ్ఞుభోభుజ్జేగ్ర
 ఋతం భుజ్జగ్రాదదముఖః ॥ కామయమానఇతి శేషః ॥ పశ్చాద్ధ్యోభాజనం
 కుర్యాత్ ప్రాజ్ఞుభోమానమాస్థితః । హస్తాపాదౌతతైవాస్య మేసావజ్ఞా
 ద్రక్షణామతా ॥ * ॥ బౌధాయనః — ॥ వా ॥ వాఙ్మేధతే యుత్త
 ట్పరీతాత్మాయచ్చానన్తరసనంయుతమ్ । గుప్తేచైవప్రదేశేతుప్రా
 జ్ఞుభోవాపుదముఖః ॥ * ॥ గోవిలః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజ్ఞుభోఽవస్థి
 తోవిప్రః ప్రతీచీం వాయుధారుచి । ఉత్తరంపితృకార్యేషు దక్షిణంతు వివ
 ర్జయేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యోవేష్టితశిరాభుజ్జేగ్ర యోభుజ్జేగ్ర
 దక్షిణాముఖః । సాపానతఃస్తుయోభుజ్జేగ్ర తద్వైరత్నాంసిగచ్ఛతి ॥ * ॥
 వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజ్ఞుభోఽన్నాని భుజ్జేత సూర్యాభిముఖీవ
 వా ॥ * ॥ అత్ర ప్రాజ్ఞుభోఽన్నాని భుజ్జేతేతి నియమవిధిః, అన్యస్తు
 కామ్యః । “ వాగ్యతో దక్షిణాముఖో భుజ్జేతా నాయుష్యంతేవంముఖస్య
 భాజనం మాతురిత్యుపదిశన్తి ” ఇతి స్మరణం పుష్టికామస్య తిష్యశాధవి
 కయమ్ । అత్ర విశేషమాహశాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధబాలాన్లనాదీ
 నాం పూర్వాష్టేభోజనంభవేత్ । యథాకాలం సమభ్యర్చ్య సాగ్నిదే
 వం తతోఽశనమ్ ॥ భువంస్పృష్టౌవదాగ్రేణ పాత్రం సవ్యేనపాణినా ।
 ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖస్సమశ్చీయాత్ప్రసన్నధీః ॥ * ॥ అత్ర నియమ
 మాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ నభుజ్జేతోద్ధృతశ్చేహం నాతిసాహిత్యమాచ
 రేత్ । నాతిప్రగేనాతిపాయం నపాయం ప్రాతరాశితః ॥ * ॥ అతిసాహి
 త్యమ్ - అతిభాజనమ్ । స్మృతిమాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రశస్తశుద్ధపా
 త్రేషు భుజ్జేతాకుపితోద్విజః । సౌవర్ణేరాజతేకాంస్యే పత్మప్రతలూక
 యోః ॥ భాజనేఽభాజనేచైవ త్రిరాత్రం ఫలమశ్నుతే । బ్రహ్మపత్రే
 తుయోభుజ్జేగ్ర మాసమేకం విరత్తరమ్ । త్రిభిశ్చాద్యాయజ్ఞైస్తుల్యం మ

హాపాతకనాశనమ్ || పన్నపత్రైతుయోభుజ్జే మాసమేకం నిరస్తరమ్ |
 సగచ్ఛత్యార్థ్యగామిణ్యం పరంస్థానంచ శాశ్వతమ్ || * || బ్రహ్మపత్రమ్ -
 పిశాచోదున్బరమ్, మధ్యమం పలాశపత్రమిత్యనేయే | దేవలః || * ||
 || శ్లో || పిశాచాదున్బరేపాత్రే యోగ్యాత్మి సతతం ద్విజః | సర్వపా-
 వవినిర్ముక్తః పరమాం గతిమాపునయాత్ || * || యోగయాజ్ఞవల్క్యః —
 || శ్లో || అమత్రం వాఽధకాంస్యం వా రాజతం వా హిరణ్మయమ్ | తాని
 పాత్రాణి సర్వేషాం యథావిభవమాచరేత్ || ఏకపవతు భుజ్జేతపిమలే కాం
 స్యభాజనే | పలాద్వింశతికాదర్వాగతేర్థ్యం యథేచ్ఛయా || * || ఇ-
 దం భ్రాత్రాదివిషయమ్, తదపిశిష్టాః పరిహరన్తి | తథోక్తం వాసిష్ఠే —
 || శ్లో || చతుష్టప్తిపలంత్రై కాంస్యం ముఖ్యం ప్రమాణతః | తదర్థేనాపి
 కర్తవ్యం తతోహీనం విసర్జయేత్ || * || ఇదమపి పరమేకాన్తినాం వర్జ్యమి-
 తి మునయోవదన్తి || శ్లో || సోఽర్థం రాజతం వాఘి శూద్రపాత్రం నతు
 స్పృశేత్ | ఇతరేషాంతుశుద్ధిస్సాన్యైః పశుర్నణతస్తథా || * || కిముత తామ్ర-
 కాంస్యాది పాత్రమితి భావః | స్మృత్యన్తరే — || శ్లో || వనసామ్రవాది-
 కేశకదళిబిల్వపత్రకే | ఉహినా కుశ్చిపత్రైచ చాన్ద్రాయణఫలం భవే-
 త్ || * || మనుః — || శ్లో || వటాశ్వత్థాశ్చ పశ్లేషు కుమ్భితిన్దుకపత్ర-
 యోః | కోవిదారకరక్షేషు భక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ || * || పా-
 ద్యై — || శ్లో || బిల్వోదున్బరబోధ్యరూపటపత్రైషుభోజనమ్ | వర్ణయే-
 తాస్యకాయతాద్భృజనేదీఘాచిన్తనమ్ || బోధిః - అశ్వత్థమ్ | బిల్వస్య
 వికల్పః | వ్యాసః — || శ్లో || పలాశపన్నపత్రైషు గృహీభుక్త్యైర్జనం
 చరేత్ | యతిశ్చబ్రహ్మచారిచ లభతే చాన్ద్రాయణం ఫలమ్ || * || అన్య-
 మాశవీయే పలాశపన్నపత్రయోర్వ్యవస్థా దశితా || శ్లో || వల్లీపలాశప-
 త్రైశ్చ ఫలజై పామరైః పిచ | గృహాథ్చేచ్ఛమశ్మీయాచ్ఛుద్వై చాన్ద్రాయ-
 ణం చరేత్ || * || స్మృతిరత్నైచ — || శ్లో || కదళీగర్భపత్రైచవర్ణప-
 త్రైజలాస్పృశి | వల్లీపలాశపత్రైచ భక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ || * ||
 తత్త్వ పతద్వ్యతిరిక్త పలాశ పన్నపత్ర వివయోద్రష్టవ్యః, సర్వప్ర-

అపవాదపరిహారోత్సర్గ ప్రవృత్తిః । స్మృతినక్రమే హ — ॥ శ్లో ॥ ఆ
 ర్గపత్రైవ పక్షే చ అశ్వశవలయోస్తథా । బేదుమ్భరే పలాశే చ భు
 క్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ కరకర్పటకేచైవ పాపాణేతాన్రుభావ
 నే । వటాశ్వశ్శార్కపక్షేషు భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ అ
 త్ర చాన్ద్రాయణస్థరణం బహుకాలాభ్యాసవివయమ్ , ప్రాయశ్చిత్త
 స్యగురుత్వాత్ । ఏవమన్యత్రాపి బోధవ్యమ్ , ॥ శ్లో ॥ మృణ్మయే చ
 క్లృప్తపైవాకారాన్నేతాన్తవేదత్సని । నాశ్చీయాన్నపిబేద్యైవ సకరే
 నతథాఽఙ్గులో ॥ * ॥ కారాన్నే - పత్రై , తాన్తవే - వస్త్రే । కాణ్డ
 ల్యః — ॥ శ్లో ॥ నాతిదోషానహం కాన్సన్యం భోజనేఽశ్వశవమేవచ । కు
 ఋమ్భినామకామావామపీచ్ఛన్తీహకేచన ॥ ౪ ॥

శ్రీ పరిషేచనవిధిః శ్రీ

సుమన్తః — ॥ శ్లో ॥ అన్నం నిభాప్యదర్ప్యాతునహస్తేన కదాచన
 పూజయిత్వా తదన్తంచాపోశనంతు సమస్త్రీకమ్ ॥ * ॥ బోదాయనః —
 ॥ వా ॥ మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణమన్నముదకం పరిషేచ్యనవ్యేనా
 ముఞ్చత్ ॥ * ॥ ఇతి । సవ్యేనహస్తేనాముఞ్చత్ - పాత్రం సప్తశనిత్య
 ధణః , ఉశనాఽపి — ॥ వా ॥ సత్యస్త్యతేనాత్యనేనోదకం పరిషే
 చ్యామృతోపస్తరణమసీతిప్రాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥
 తతోమహావ్యాహృతిభిః పాత్రం తత్పరిషేచ్యచ । సత్యస్త్యరేనచాద్భి
 శ్చహస్తం ప్రక్షాళయేత్తతః ॥ ఆసీనశ్చాసనైభోక్తుం పాదాభిమూత్రతి
 ష్ఠితౌ , పాదాభ్యాం ధరణీం సప్తస్తాపాదేనైకేనవాపునః ॥ తతోనిభా
 యూచమనం ధ్యాత్వాచానాన్నిదైవతమ్ : సమస్త్రీచమనం కృత్వా
 ప్రాణాద్యాహుతిపఞ్చకమ్ ॥ దశససప్తప్రసహితం కృత్వా భుజ్జీతవా
 గ్యతః ॥ ౪ ॥ అభిధాదర్కే — ॥ శ్లో ॥ అధామృతోపస్తరణమసీతచ ని
 పీయకమ్ । హుత్వాప్రాణాహుతిః పఞ్చపాత్రం వామేనసరస్పృశత్ ॥
 భుక్త్వాఽమృతాపిధానమసీతచనిపీయకమ్ । ఆచాన్తః పునరాచామేన్ముఖహ
 స్తావిశోభ్యచ ॥ ౫ ॥ కమ్ - జలమ్ .

• ఆపోశనవిధిః •

శ్రుతిరత్నాకరే — || శ్లో || ఆపోశనం వామభాగే సురాపాన
సమం భవేత్ । తదేవదక్షిణభాగే సోమపానసమం భవేత్ || * || మా
రగ్జ్ఞేయః — || శ్లో || ఆపోశనం సోమపానం యావదన్నం నలక్ష్మితమ్ ।
హస్తేనలక్ష్మితం చాన్నమభోజ్యం మనురబ్రవీత్ || * || శ్రుతిరత్నాకరే — || శ్లో || ఆపోశనం కరేకృత్వా పాత్రైకృత్వా తిలోదకమ్ । పూ
రణంతు పునఃకృత్వా సురాపానసమం భవేత్ || * || పురాణే — || శ్లో ||
ఆపోశనంచాసనంచ తైలాభ్యం తతైవచ । స్వయంకరకృతం ప్రోక్తమా
యుః శ్రీపుత్రహనిదమ్ || ఆపోశనం కరేకృత్వా ఆశీర్వచనమబ్రవీత్ ।
అభాజ్యం తద్భవేదన్నం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ || * || వృద్ధవ
సిష్ఠః — || శ్లో || సోదకం దక్షిణం పాణిం కుర్యాదన్నం ప్రదక్షిణమ్ ।
అపేయంతద్భవేదమ్బుపీత్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ || భోజనైతిష్ఠమా
నాస్తు స్వప్తికుర్వన్తియేద్విజాః । నదేవాస్తప్తిమాయాన్తినిరాశాః పిత
రస్తథా || భుజ్ఞానోఽభిభవేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ || * || చింతామ
ణౌ — || శ్లో || అణ్ణాంతర్జనీవైవమధ్యమాచర్యతీయకా । తిస్తోఽనామాణ్ణు
భివైవప్రశస్తాః పాత్రధారణే || * || శాతాతపః — || శ్లో || ఆపోశనమ
కృత్వా తుయోభుక్తైః నాపదిద్విజః । భుజ్ఞానో వాయదిబూయాగ్గా
యత్ర్యప్తశతం జపేత్ || * || శాణ్డిల్యః — || శ్లో || భోజనాద్యంత
యోర్దివ్యపాదామెచ్చకం సమస్త్రకమ్ । పిబేదవశ్యం సద్భుక్తోమిశ్రితం
వాహాణాదిభిః || * || అపస్తమ్బః — || వా || నాపజహీతాపజహీత
వా || * || ఇతి । భోజనాంతం వామేనహస్తేనపాత్రం స్పృశేత్ భుక్షేత్
నపాత్రం ముఞ్చేత్ , ప్రాణాహుత్యార్థ్యంత్యజేద్వా .

• ప్రాణాహుతివిధిః •

తథా శ్రుతిరత్నాకరే — || శ్లో || ప్రాణాహుతిమపరాస్పృహ
తాస్వేవత్యజేత్సహీ । పాత్రస్పృశారణం హంసం యావత్ప్రీతిర్భవేద్భుజేః ||
అస్యేవాన్నస్యనిక్షేపోమస్త్యైః ప్రాణాదిపంజ్ఞకైః । తదేవభోజనం జ్ఞేయం

తత్రైవనియమాఃస్మృతాః ॥ * ॥ అతోఽవశ్యంపాత్రస్పర్శఃకార్యః ॥ శ్లో ॥
 సముద్భితస్తుయోభుజ్జేగ్రయోభుజ్జేగ్రముక్తభాజనైః । ఏవంవైవస్వతఃప్రాహ
 భుక్త్వాసాస్తపనం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతిప్రాచ్యశ్చిత్తస్మృతేః । ముక్తభాజ
 నేవామహస్తైనేతిశేషః । సముద్భితః - ఉత్తరాపోశనమకృత్వామధ్యేఉ
 థ్థాయపునరుపవిశ్యయోభుజ్జగ్రాభ్యత్యర్థః । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అన్నం
 నిధాయసతావ్రేపరిషిచ్యసమస్త్రీకమ్ । వామహస్తైనసంస్పృశ్యజ్ఞా
 పయాలాప్రిణసంజ్ఞితైః ॥ * ॥ అతఏవవామహస్తైనభుక్తిపాత్రస్ప
 ర్శఃకార్యఃకార్యః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనేనోపరిష్టాదధ
 స్తాచైవభుజ్జాతా । అనగ్నమమృతంవైవకార్యమన్నం ద్విజత్ననా ॥ ఉ
 పరిష్టాదధస్తాచ్య ఆపోశనాఖ్యకర్తృణాఅన్నమనగ్నమమృతంచకార్యమ్ ।
 అత్రశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పరిధానమపోశానం పూర్వమాచాచ్ఛదనం
 పరమ్ । భవత్యన్నమనగ్నంహిసోత్తరీయంతథామృతమ్ ॥ * ॥ పరాశ
 రః — ॥ శ్లో ॥ అశనం పూజితం నిత్యం బలమూర్జంప్రయచ్ఛతి । ఆ
 పూజితంతుయద్భుక్తముభయంతుహినస్తితత్ ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే —
 ॥ శ్లో ॥ కార్యేహస్తమపోశానప్రత్యుత్తైవసమస్త్రీకమ్ । జలంపీతాస్
 తతఃపశ్చహుత్వాభుజ్జీతచాసలుతీః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రా
 చ్ఞుభోఽన్నానిభుజ్జీతసూర్యాభిముఖపవవా । పశ్చాద్బ్రోభోజనంకు
 ర్యాతావ్రంభూయ్యానిధాయవై ॥ ఉపవాసేనతత్తుల్యం మనురా
 హప్రజాపతిః ॥ మహావ్యాహృతిభిస్త్యన్నంపరిషిన్నోదకైనతు । అ
 మృతోపస్తరణసుసీత్యాపోశనక్రియాం చరేత్ ॥ స్వాహాప్రణవసంయు
 క్తాంప్రాణాయాన్నాహుతింక్షిపేత్ । అపానాయతతోహుత్వావ్యాసా
 యతదనస్తరమ్ । ఉదానాయతతోహుత్వాసమానాయేతిపశ్చమీమ్ ॥
 శేషమన్నంయథాకామంభుజ్జీతవ్యజ్ఞనైర్యుతమ్ । విజ్ఞాయధర్మమేతే
 షాంజుపయదాత్మవిద్విజః ॥ * ॥ అత్రప్రాణాగ్నిహోత్రమ
 స్త్రీణామ్ ॥ ఋషిచ్ఛన్దోదేవతాస్సదుపదేశతోలభ్యాఇతి నలిఖ్యతైః । గోవి

॥ పుస్తకాంతరే — ఋషిచ్ఛన్దోదేవతాశ్చ సదుపదేశతోలభ్యాఇతి

లః — || శ్లో || తర్జనీమధ్యచూఢాక్షైః ప్రాణాయానాహుతిర్భవేత్ ।
 మధ్యమా నామికాక్షుష్టైరపానాయాహుతిర్భవేత్ || కనిష్ఠా నామికాక్షు
 ష్టైర్వానాయజుహుయాత్తతః । కనిష్ఠతర్జన్యక్షుష్టైరుదానైశాహుతిః
 ష్టపేత్ || సర్వాక్షుభిభిరాదాయసమానాయాహుతిర్భవేత్ || * ||
 శ్రీవారాహే — || శ్లో || నివేద్యహృదితద్భూయః పరిషేకాదిపూర్వక
 మ్ । జుహుయాదాహుతిః పశుచిష్టే ప్రాణాదిసంక్షకే || * || మనుః —
 || శ్లో || మధ్యమా నామికాక్షుష్టైర్మృత్యుహీతాన్మంమితం పునః । ప్రా
 ణాయచేత్యపానాయ వ్యానాయచతతః పరమ్ || ఉదానాయ సమానాయ
 స్వాహేతిజుహుయాత్క్రమాత్ || * || మధ్యమా నామికాక్షుష్టైరేవప
 శుప్రప్రాణాహుతిః కుర్యాదిత్యత్రోక్తమ్ । ఆశ్వమేధికే విశేషఉక్తః —
 || శ్లో || కుర్యాత్ప్రాణాహుతిః పశుచిష్టే సమాదాయసరుం తతః || * || ఇ

తాపిఃలిఖ్యస్తే । అఖణ్డాదర్శే — ప్రాణాగ్నిశాఖాశ్రం వత్సామి
 యథాశాస్త్రీద్విజన్మనామ్ । ప్రాణాహుతిమన్త్రీస్య, రుక్ష్మవర్ణఃకుంభా
 గ్నిఋషిః, గాయత్రీచ్ఛన్తః, ఆదిత్యోదేవతా, ప్రాణేనివిష్టఇతి కుంభా
 గ్నయే ఆదిత్యాయేదమ్ । అపానాహుతిమన్త్రీస్య, గోక్షీరవర్ణఃశ్రద్ధాగ్ని
 ఋషిః, ఉష్ణిచ్ఛన్తః, సోమోదేవతా, అపానేనివిష్టఇతి । శ్రద్ధాగ్నయే
 సోమాయేదమ్ । వ్యానాహుతిమన్త్రీస్య, పర్శనాశ్వవర్ణో హుతాశనః
 ఋషిః, అనుష్టుచ్ఛన్తః, అగ్నిదేవతా, వ్యానేనివిష్టఇతి । హుతాశనా
 గ్నయేదమ్ । ఉదానాహుతిమన్త్రీస్య, ఇన్ద్రీకోపవర్ణఃస్పృశాగ్నిఋ
 షిః, బృహతీచ్ఛన్తః, వాయుర్దేవతా, ఉదానేనివిష్టఇతి । స్పృశాగ్న
 యేవాహుతిదమ్ । సమానాహుతిమన్త్రీస్య, విద్యుద్వర్ణోవిరూపాగ్ని
 ఋషిః, పక్షిశ్శన్తః, సజ్జనోదేవతా, సమానేనివిష్టఇతి । విరూపాగ్న
 యే శర్వనాయేదం నమమ । అయమగ్నిర్వైశ్వానరోయం వాయుడైవత్యస్య
 చేతనాత్మనెగోవిందాయస్వాహేతి । చేతనాత్మనేగోవిందాయేదమ్ । పతన్జ్ఞో
 విధివద్భుక్త్యాబ్రహ్మసూయాయకల్పతే । పతన్జ్ఞశాస్త్రసద్భావంభూక్తవ్యతి
 తత్ప్రయితృతః || * || ఇత్యేతావదధికం దృశ్యతే ।

తి । ఆగమప్రామాణ్యే — ॥ శ్లో ॥ హృదిధ్యాన్యహరింతస్మై నివేద్యా
 న్నం సమాహితః । మధ్యమానామికాఙ్గస్త్రైజ్ఞాహుయాదాహుతీః క్ర
 మాత్ ॥ * ॥ ఇదం సర్వాశ్రమసాధారణమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనేనోపరిష్టా
 దధస్తావైచివభుజ్జతా । అనగ్నమమృతంచైవకార్యమన్నం ద్విజన్మనా ॥*॥
 ఇతి భుజ్జతాకర్తవ్యత్వవిధానాత్ , ద్విజన్మత్వానసాహాయాత్ , ఏషువచ
 నేష్వధికారివిశేషానుక్తేశ్చ । అత్రశ్రుతిః — విష్ణునాత్తమశ్చద్విష్ణునా
 పీతం పిబద్విష్ణునాహృతంజిహ్నున్తి ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీభాగవతే — ॥ శ్లో ॥
 త్వయోపభుక్తస్రగ్ధ్రవాసోలక్ష్మారచర్చితః । ఉచ్ఛిష్టభోజినోదాసాస్త
 వమాయాంతరేమహి ॥ * ॥ మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిరాత్రవిదో
 ముఖ్యాస్తస్యగేహేమహాత్మనః । ప్రాసణం భగవద్భుక్తంభుజ్జతేచాగ్ర
 భోజనమ్ ॥ * ॥ శ్మృత్యస్తరే ॥ శ్లో ॥ ప్రాసణేనమహావిష్ణోర్వైశ్వదే
 వం కరోతియః । ప్రాణాగ్నిహవనం చైవతేనలాకాజితాస్త్రయః ॥ * ॥
 శ్రీగీతాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అహం వైశ్వానరోభూత్వాప్రాణినాం
 దేహమాస్థితః । ప్రాణాపానసమాయుక్తఃపచామ్యన్నం చతుర్విధమ్ ॥*॥
 సుమన్తః — ॥ వా ॥ దంతచర్వణ మాహుతీనాం వజ్రయేదంతరే నిగి
 రేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారితః — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిప్రాణాహుతీః కుర్యాచ్చు
 ధానైరభిఘరితైః । ఉచ్ఛిష్టైనఘృతం దద్యాత్ప్రాశ్నుతేలవణాన్విత
 మ్ ॥ * ॥ ప్రాణాహుతీఃపశ్చాదేవలవణాన్వితం వ్యజ్జనం దద్యాదిత్య
 థః , ప్రాణాహుతిస్తు శుద్ధానైరేవకార్యా । తథాపరాశరః —
 ॥ శ్లో ॥ అస్మాత్తాశీమలంభుజ్జైర్హ్యజపః పూయశోణితే । అహుతాగ్నిః
 క్రిమింభుజ్జైర్హ్యదాతావిషమశ్నుతే ॥ ప్రాణాహుతేస్తుయఃపూర్వంల
 వణాన్వితమిక్షతే । తదన్నం వజ్రయేద్విద్వాత్ భక్షయత్ సర్వనోషభా
 క్ ॥ * ॥ ఔర్వః — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దత్త భక్షయేదిథ్యం వాగ్యతోఽన్నమ
 కుత్సుయత్ । పశ్చిగ్రాసాన్మహామానీ ప్రాణాద్యాప్యానాయతు ॥
 (ప్రాణాధ్యాత్వాంతప్రత్యితిపాతాంతరమ్) ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః—
 ॥ శ్లో ॥ కృతాగ్నికార్యోభుజ్జేత వాగ్యతోగుర్వనుజ్జయా । ఆపోశనక్రియా

పూర్వం సత్కృత్యాన్నమకుత్సయః ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ శ్లో ॥
 వవిత్రం ధారయేద్విప్రః కాశేయం దక్షిణేకరే । భుజ్జ్ఞానస్తు విశేషేణ సౌఽ
 న్నదోమైర్నలిప్యతే ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేజపే
 హమామే బ్రహ్మగ్రస్థిర్విధీయతే । భాజనే వర్తులః ప్రోక్త ఏవంథమోఽ
 నహీయతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యం భాజ్యంచ లే
 హ్యంచ నమోనారాయణేతియః । అభిమన్త్ర్యిస్పృశభుజ్జేగ్ర సయా
 తి పరమాంగతిమ్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — శ్లో ॥ పీతావశేషితం పీత్వా పానీయం
 బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రంతు వ్రతంకుర్యాద్వామహస్తేనవాపు
 నః ॥ * ॥ అత్ర పరిహారమాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రశిష్టంతుయ
 త్తాయం పానేపాదావనేజనే । భూమాతదమ్బు విస్రావ్య శిష్టం తత్పాన
 మహతి ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ పానీయంతు పిబేద్యేనతత్పా
 త్రం నృపసత్తమ । అనుచ్ఛిష్టం భవేత్తావద్యావద్భూమా ననిక్షిపేత్ ॥ * ॥
 అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఆసేవ్య నపిబెత్తేయం తిష్ఠన్నాజ్ఞానినాపిబేత్ । వా
 మహస్తేన శైవ్యాయాం తథైవాన్యకరేణవా ॥ తోయం పాణీనఖసమ్మ
 ష్టంబ్రాహ్మణోనపిబెత్సర్వచిత్ । సురాపానేన తత్తుల్యంమనుస్సాన్వయంభు
 వోఽబ్రవీత్ ॥ వామహస్తేనయోభుజ్జేగ్రయోఽపఃపిబతివాద్విజః । సురాపా
 నేనతుల్యంస్వాదిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ స్వహస్తే విద్యమానేఽపి బ్రాహ్మ
 ణోజ్ఞానమర్బులః । తోయంపిబతివక్త్రే నిశ్వయోనాజాయతేధ్రువమ్ ॥ * ॥
 వసిష్ఠస్తృతాచ — ॥ శ్లో ॥ జలంపిబేన్నహస్తాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్ర
 వామహస్తభోజననిషేధాదక్షిణహస్తస్యశక్యత్వే । స్మృత్యస్తరే —
 ॥ శ్లో ॥ భుజ్జ్ఞానో దక్షిణం బాహుం న సంయజ్ఞ్యాత్గదాచన । ఉద్భృత్యవా
 మహస్తేన తృహర్తస్సలిలం పిబేత్ ॥ * ॥ అతోవామహస్తేన పాననిషే
 ధాభోజనకాలాదన్యత్ర । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ శఙ్ఖశుక్తీచకరకంయ
 చ్చాన్యత్పానభాజనమ్ । దక్షిణేనైవ తత్కుర్యాన్నవామేనకదాచన ॥ నా
 రికేఘోదకం కాంస్యే తామ్రపాత్రోపి తంమధు । గవ్యంచ తామ్రపాత్ర
 థం మద్యతుల్యం ఘృతంవినా ॥ * ॥ యనుః — ॥ శ్లో ॥ నహస్తేన పిబే

త్రాయం భుక్తౌతు ద్విజనస్తమః । అన్యేన కాన్యపాత్రైః పిబేదన్యైశ్చ
 సాధనైః ॥ * ॥ భుక్తిగ్రహణాదన్యశ్రపాణినాపానెనదోషః, అజ్ఞులినా
 తన్నిషేధాత్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అర్థభుక్తేన యోవిప్రస్తత్పాత్రై
 ణజలంపిబేత్ । భుక్త్వాదైవంచ పిశ్యంచఆక్ష్మానంచోపహతయేత్ ॥ * ॥
 అత్ర శాణ్డీల్యోవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ కుర్వతుస్సభాజనం కర్మసర్వే
 షు గృహమేధిషు । ప్రసాద్యతాననుజ్ఞాప్యసమశ్చీయాత్ప్రసన్నధీః ॥
 నావశ్యంభాజనమానం కుటుమ్బాశ్రమవాసినామ్ । వాచోపహరఃకర్త
 వ్యోభుజ్జతాంసహభోజనే ॥ పిబేద్భోజనపాత్రైః పాణినావానభాజ
 నే । ప్రభూతంనపిబేత్త్రాయం నాపిబన్నశంచరేత్ ॥ పీతాఽవశిష్టంచ
 షకే పునస్తన్నపిబెజ్జలమ్ । శాకాద్యం నోత్సృజేత్స్థాల్యాంపాణినావా
 పిభుజ్జాణామ్ ॥ స్నానాచమనపానార్థమహాణాద్యర్థముబ్బయేత్ । ఉ
 పయుక్తం భగవతా పానీయం తత్ప్రకల్పయేత్ ॥ మధుపరీస్తధాన్నా
 ద్యం యచ్ఛుక్తం పరమేష్ఠినా । ప్రాణవగ్రక్షణీయంతద్వినియోగావసా
 నకమ్ ॥ భువంస్పృష్టాపదాగ్రైః పాత్రం సవ్యేనపాణినా, అశ్చీయా
 త్తస్తమాచ్ఛాద్య పాదావస్తాస్తరేణచ ॥ అజ్ఞానారోపయేత్పాదంపా
 ణినా నాక్రమేద్భువమ్ । అజ్ఞం వానస్పృశేత్పదభ్యం పాదం పాదాస్త
 రేణచ ॥ * ॥ అఖణ్డాదశే — ॥ శ్లో ॥ అన్నస్యవానిషేధార్థముపదు
 శస్యవాపునః । ధర్మాధ్వాంవిసృజేద్వాచం నాసద్వాచం కదాచన ॥ * ॥
 ఏవమవశ్యవక్తవ్యార్థే వాగ్విసర్జనానుజ్ఞానాద్భువమైవ వక్తవ్యమ్ । అ
 త్రిః — ॥ శ్లో ॥ శబ్దేనాపఃపయఃపీత్యా శబ్దేనఘృతపాయసమ్ । శబ్ద
 నాపాశనం కృత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ * ॥ సైతీనసః — ॥ శ్లో ॥
 నకుర్యాత్ప్రసనంశబ్దంక్రీధమన్యత్రచింతనమ్ । శిశూనాం భత్సనంచా
 పి శ్వచణ్డాలాది దర్శనమ్ ॥ అశుచీనాం తథామధ్యేప్రేక్షతామప్యసేషమ్
 తామ్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్చీయాత్ప్రేక్షమాణానాంప్ర
 మాదాదపి దుర్మూణామ్ । నయజ్ఞశిష్టాదన్యచ్ఛనస్త్రిన్దో నాన్యమానసః ॥
 ఆత్మార్థంభాజనంయస్య రత్యర్థం యస్యమైధునమ్ । వృత్త్యర్థం యస్యచా

ధీతం నిష్ఫలం తస్య జీవితమ్ ॥ నాథరాత్రౌ నమః క్షామో నాజీర్ణే నాన్య
 వస్త్రధృత్ । నచభిన్నాసనగతో నశయానస్థితోఽపివా ॥ నభిన్నభాజనేఽ
 స్త్రీయాన్నభూమ్యాం నచపాణిషు । నాన్ధకారే నచాకాశే నచ దేవాల
 యాదిషు ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ నాజ్యస్థే దారుసంస్థేహ నా
 కాశే నాన్ధకారి తే । నాస్త్రీయాచ్యయనారూఢో నదీపేనిహ తేపునః ॥ న
 దృష్ట్వా కేశకీటాద్యం నచావైష్ణవదర్శనే ॥ * ॥ వైష్ణవః - “ నచలతినిజ
 వణః ధర్మతోయః ” “ నిజాచారాదవిప్లుతః ” ఇత్యుక్తలక్షణః । కేశేతి స
 హపాకవిషయమ్, అన్యస్యపరిహారోక్తేః । శ్లో ౩ హ — ॥ శ్లో ॥ శూ
 న్యాలయేనచాస్త్రీయాద్విహాయసి జలాశయే ॥ * ॥ విహాయసి - హర్ష్యా
 దౌ । తథాఽపస్తమ్యుః — ॥ వా ॥ దద్భిరపూపస్యనావచ్ఛన్యాద్య
 స్య కులేమ్రయేత నతత్రా నిర్దేశేభా క్తవ్యం తథాఽనుష్ఠితాయాం సూతి
 కాయామస్తశ్శవేచాప్రయతోపహతమన్నహప్రయతం నశ్వభోజ్య మ
 ప్రయతేనతు శూద్రైః పహృతమభోజ్యం పదావోపహతం సిచావా శు
 నావాఽపపాత్రైః పహృతం దృష్టం సిచావోపహృతం దాస్యావానక్తమాహృతం
 భుజ్జానంవా యత్ర శూద్ర ఉపస్పృశేదనహాద్భిర్వాసమానపక్షౌభు
 జ్జానేషువా యత్రానూథా యోచ్చిష్టం ప్రయచ్ఛేదాచామెద్వా కుత్స
 యిత్వావా యత్రాన్నం దమ్యర్కసుమ్యైరవహూతమవ్యైర్వాఽమేద్యై
 ర్నః కుభుజ్జీత తథాప్రాసాదేకృతభూమాతుభుజ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । దద్భిర
 పూపాన్నావచ్ఛిన్యాతిగంతుహస్తేనావచ్ఛిద్య భక్షయేత్, ఉపలక్షణమి
 దమ్, ॥ శ్లో ॥ శాకమూలఫలేక్షూణిదస్త్రచ్ఛేదైర్నభక్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృ
 తేః । యస్యైతి - శాతాతపః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచే
 యస్సకృదోదనమశ్నాతి తస్య తావదాశౌచం యావత్తైషామాశౌచస్యా
 పగమ ఆశౌచవ్యపగమే ప్రాజాపత్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్వజ్జీరో
 పచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మక్షుశ్రవిశాంభుక్త్వా నదోషస్త్యగ్నిశామ
 త్రిణాం । సూతికేశావఆశౌచేష్యస్థిసంఘాయనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తమ్యగా
 స్తరవిషయమాపద్విషయం వేతి మస్తవ్యమ్ । అస్తరితి అశ్రమనుః —

॥ శ్లో ॥ నాద్యాదస్తశ్చవేదామే నాథీతేనజాహూతిచ । తానివీధ్యస్తరే
కుర్యాదేకాదశధనుష్పరే ॥ * ॥ అత్ర వక్తవ్యవిశేషోఽస్త్వదుక్తే ఆశౌచ
శతకవ్యాఖ్యానే విస్తరణ ప్రస్తవ్యః । అప్రయతేతి - అశుచినా ఉపహ-
తం స్పృష్టమన్నమప్రయతం నత్వభోజ్యమ్ , అద్భిః ప్రోక్షితం భస్మా-
దినా సంస్పృష్టమభిఘాతం వాచాస్పృశస్తం భోజ్యమేవ , కఃపునరప్రయ-
తస్యాభోజ్యస్యచభేదః , అప్రయతేన విప్రేణ సంస్పృష్టమప్రయతమ్ ,
లశునాదికమభోజ్యమ్ , తతోఽగ్నిక్షణాదినాఽపి నభోజ్యమితి । అప్రయ-
తేనేతి - శూద్రేణోపహృతమానీతం స్పృష్టమస్పృష్టుచాభోజ్యమ్ ,
ప్రోక్షణాదినాఽపి నభోజ్యమిత్యర్థః । పదేతి - పదాపాదేనవా , సిచా -
వస్త్రేణవా , ఉపహతం స్పృష్టమభోజ్యమ్ । ఏవం శునావా పతిత చణ్డా-
లాదినా అపపాత్రేణవా స్పృష్టం దృష్టంచ , సిచా వస్త్రేణానీతం దా-
స్యావా , నక్తమాహృతం నభోజ్యమ్ । వస్త్రగ్రహణాత్పత్రాంతరా-
నీతస్య నదోషః , నక్తగ్రహణాద్దినానదోషః । భుజ్జానం శూద్రఉపస్పృ-
శేద్యది తదానభుజ్జీత । శూద్రగ్రహణమప్రయతోపలక్షణమ్ । అనర్హ-
ద్భిః - వ్రాత్యదువృత్తాదిభిన్నపక్షైః నభుజ్జీత । భుజ్జానైశుచయద్యే-
కఉత్థాయ భోజనాద్విరమ్య ఉచ్ఛిన్నం శిష్యాదిభ్యః ప్రయచ్ఛేదాచామే-
ద్వా ఉత్తరాపోశనం కుర్యాత్తస్యాం పక్షౌ ఇతరే నభుజ్జీరక । అతోభు-
జ్జానేష్యైకోఽపి నవిరమేత్ , విరమన్భోజనకట్టకఇత్యుచ్యతే । కుత్సయి-
త్వావేతి - మూర్ఖవైధేయవ్రాత్యేత్యాదిభిర్గర్హిత్యాదత్తమన్నం నభుజ్జీ-
త , తథామనుష్యైర్బాహ్యైరాదిభిరవప్రూతం నభోజ్యమ్ । నాపి ప్రాసా-
దే - దారుమయే మఖేచా సాధేశుద్ధేఽపి పాత్రే నభుజ్జీత , కింతు కృత-
భూమా - గోమయాదినాసంస్పృతాయాం భూమాభుజ్జీతేతి సంవర్తః—
॥ శ్లో ॥ దృష్టోద్దక్యాశ్వచణ్డాల్లాప్రతిలోమాంస్తథానుజాన్ । భుజ్జా-
నానుద్గిరభుక్తం త్రిరాత్రాదేకతశ్శుచిః ॥ * ॥ భుక్తముద్గిరన్నేకరాత్రే-
ణ , అనుద్గిరస్తుత్రిరాత్రాప్రవాసేనశుచిః । అనుజాన్ - అనులోమజాన్ ।
క్షృత్యస్తరే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలపతితంశ్వానముదక్యాం సూతికాం త

ధా । దృష్ట్వా భుక్త్యంతరే సత్త్వా మానస్తోకే త్ర్యచం జపేత్ ॥ * ॥ సం
 వర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యామథచణ్డాలగ్రామసూకరకుకుటాన్ । భు
 క్త్యంతరే సమీక్ష్యైతాన్ జపేత్పురోద్దితామృచమ్ ॥ * ॥ ఋక్ - మా
 నస్తోకేతి ॥ శ్లో ॥ షణ్డాలమేదానేచయాగేచ యదేభిరవలూకితమ్ । దైవే
 కర్మణిపిత్రైచ తత్సర్వం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ హరితః — ॥ శ్లో ॥ రజ
 స్వలాదృష్టమన్నం భుక్త్వా వమనమిష్యతే । చణ్డాలదృష్టమన్నంచ సూతి
 కాదృష్టమేవచ ॥ * ॥ ఏతేనస్వస్యశూద్రాద్యదర్శనేఽపి తైర్నృప్తం త్యా
 జ్యమితి ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలపతితంప్రేతం శ్వశూద్రాదీన్ రజస్వలామ్ । ఏ
 తాన్నిరీక్ష్యభుజ్జ్వాహా వమిత్వోపవసేత్ప్రేమామ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శమాత్రే
 తు సత్త్వా ప్రాణాయామవాన్ భవేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥
 ఉత్థాయచపునః స్పృష్టం పాదస్పృష్టంచలక్ష్మితమ్ । కేశకీటాదిపతనం ము
 ఖ్యరూజ్యవివర్జితమ్ ॥ అన్నంత ద్రాక్షసంవిద్యాత్తస్మాద్యతేనవర్జయేత్ ॥
 రాక్షసాచ్ఛిష్టభుక్ప్రసస్పృష్టపూర్వాపరాసపి । రౌరవేనరకేఘోరే స్వ
 పితౄన్నాతయిష్యతి ॥ * ॥ ముఖ్యమ్ - ముఖనిస్సృతమ్, ॥ శ్లో ॥ ఉపదంశ
 మథాన్నంవా భూజనేముఖనిస్సృతమ్ । ద్విజాతీనామభోజ్యం తద్భుక్త్వా
 చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్తృతేః । వరాశరః — ॥ శ్లో ॥ మృత
 సూతకపుష్టాగ్నం ద్విజంశూద్రాన్నభోజినమ్ । అహంతన్నవిజానామికాం
 కాంయోనింగమిష్యతి ॥ గృధ్రోద్వాదశజన్మాని దశజన్మానిసూకరః ।
 శునకస్పృష్టజన్మ స్యాదిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మ — ॥ శ్లో ॥
 శూద్రభుక్తవశిష్టంతు నాద్యాదృజ్జిహ్వితంక్వచిత్ । పాత్రాంతరే నిధా
 యాన్మాద్దద్యాన్నిరవశేషతః ॥ * ॥ పాకభాణ్డాలాపత్రాంతరే నిధాయ
 తత్తలాదాయ వ్యజ్జనోదనాదికం శూద్రాదక్యాదిభ్యఃప్రదేయమ్ , ఏవం
 సతి పాకభాణ్డం భూజ్యమిత్యర్థః । శ్లోః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛి
 స్టాశనే మహావ్యాహృతిభిరభిమన్త్ర్యిషఃపిబేత్, బ్రాహ్మీంసువర్చలా
 పిబేత్, శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనేత్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదమకామే ।
 కామతస్తు బృహద్యమః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణశూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే

సప్తరాత్రం పశ్చిగవ్యం పిబేత్, బ్రాహ్మణోఽభిష్టాసనేత్వైశ్వర్యాశ్రాత్
 మ్ || * || ఇతి । అభ్యాసే । మనుః — || శ్లో || భుక్త్వా సహ బ్రాహ్మ
 ణేన ప్రాజాపత్యేన శుభ్యతి । శూద్రేణ సహ భుక్త్వాఽన్నంచాద్రాగ్నియణ
 మధాచరేత్ || * || అత్ర సహభోజనముఽభిష్టభోజనమేవ । ప్రజాపతిః —
 || శ్లో || ఉదకాయాః కరణాన్నం భుక్త్వా చాద్రాగ్నియణంచరేత్ । ప్రా
 జాపత్యమమత్యాచేత్త్రిరాత్రం సప్తప్రభాజనే || తదర్థం భాజనే చైవ త్రి
 గుణం సహభోజనే । చతుర్గుణంతచుచ్చిష్టే పానీయేఽర్థమేవచ || * || బు
 ధిపూర్వై అర్థమ్, అజ్ఞానే అధాఽర్థమిత్యర్థః । అత్రిః — || శ్లో || తచుచ్చి
 ష్ట ద్విజోభుక్త్వా కృచ్ఛం చాద్రాగ్నియణంచరేత్ । అజ్ఞానాత్కృ
 చ్ఛం మేకం స్యాత్పానీయేతు తదర్థకమ్ || * || స్మృత్యంతరే — || శ్లో ||
 ఉదకాయాససమీపస్థమన్నమద్యాత్ప్రమాదతః । ఉపవాసత్రయం కు
 ర్యాన్నత్యాకృచ్ఛం సమాచరేత్ || ఉదకాయసప్తప్రమసప్తప్రమన్నం
 భుక్త్వాతు కామతః । ప్రాజాపత్యేన శుద్ధిస్సాన్యదజ్ఞానేతు త్రిరాత్రతః || శ
 యనంభుక్తిపాత్రం వా సప్తప్తామోహాద్విజోత్తమః । అస్మాత్వాభాజ
 నం కుర్వన్నుపవాసేన శుభ్యతి || భుక్త్వా రజస్వలాపాత్రే ప్రాజాపత్యే
 న శుభ్యతి । నిలేపేత్రిదినం కుర్యాదజ్ఞానెద్విదినం భవేత్ || సప్తప్తామో
 హాద్వాసోవాతదన్నం వా ప్రమాదతః । అస్మాత్వాభోజనం కుర్వన్ను
 పవాసత్రయంచరేత్ || అర్తవాభిప్లుతాం నారీం దృష్ట్వా భుక్తిమప్రమాద
 తః । తదన్నం ఛర్దయిత్వాతు కుశవారిపిబెదహః || దృష్ట్వా భుక్తిమధ్య ఇ
 తిశేషః । జీర్ణంచేద్వమనాశక్త్యా పిబేత్కృత్వా విరచనమ్ || త్రిరాత్రం
 బుధిపూర్వై సాన్యదభ్యాసేత్రిగుణం భవేత్ || పిబేత్పశ్చిగవ్యమితి శేషః ।

* పక్వాన్నవ్యతిరిక్తభక్ష్యభక్షణే *

|| శ్లో || భుక్త్వా చాన్నం తయా సప్తప్తం భక్ష్యం వా భక్షయేచ్ఛృత
 మ్ । ఉపవాసత్రయం కుర్యాన్నత్యాకృచ్ఛం సమాచరేత్ || * || దక్ష
 యమా — || శ్లో || భుజ్జానేనతు విప్రేణ సప్తప్తాచేతాన్యద్రజస్వలా ।
 ప్రాజాపత్యేన శుద్ధిస్సాన్యాత్ప్రణాయామ శతేనచ || * || యత్తు సుమస్తు

నోక్తమ్ — || వా || లశున పలాంజ్ఞు గృజ్ఞున కవకభక్షణే సావిత్రిప్రసహ
 ప్రాణ మూర్ధ్ని సంపాతాన్నయేదేతాన్యైవ వ్యాధితస్య భిషక్క్రియాప్ర
 తిషిద్ధాని భవన్తి యానియైవం ప్రకారాణి తేష్వపి నచోషః || * || ఇతి ।
 సంపాతాన్నయేత్ - ఉదకవిహ్వానప్రక్షిపేదిత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారే —
 || శ్లో || ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనంజ్ఞాత్వా తతాపత్రం పరిహృత్యచ । తతాపత్రంపరి
 హృత్యాభిభూషం సమనులీప్యచ || అన్నంపాత్రే నిభాయైవ తదన్నంపరి
 వేష్టయేత్ । పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్ఛనదోషకృత్ || ఏకపక్ష్యాతు
 భుజ్జానోబ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణంస్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్ భుక్త్వాగా
 యత్రప్రప్త శతం జపేత్ || భుజ్జానేషుతు విప్రేషు యోగ్రేహాస్త్రిం ఏము
 జ్ఞాతి । సచారస్సదపాపిస్తోబ్రహ్మణుసమఉచ్యతే || అపేయకపక్ష్యాం
 నాశ్చీయాద్భాగ్యాణస్సవజ్జేరపి । కోహిజానాతి కింకస్య ప్రచ్ఛన్నం
 పాతకంభవేత్ || * || పరాశరః — || శ్లో || ఏకపక్ష్యుపవిష్టానాం చ
 మూతం యన్తు రాత్నామ్ । సర్వేషాం తత్సమానం స్యాద్భిషజ్జిర్నభిద్య
 తే || అగ్నినాభస్య నాపాపి స్తమేభున సలిలేనవా । దర్భాభినాచమార్గైః
 పక్ష్యైభేదోవిధీయతే || ద్వా రెణిముఖామ్యావా వడ్డిఃపక్ష్యైర్విభిద్య
 తే || ఏకపక్ష్యుపవిష్టాయే నస్పృశేయ్యః పరస్పరమ్ । భస్మాద్యైఃకృత
 మర్యాదా నతేషాం సజరూరీ భవేత్ || * || ఆదిశబ్దేన అగ్నినా భస్య నా
 వేత్కుక్తసజ్జ్రహః । సజ్జ్రహే — || శ్లో || నరాణాం భోజనేకాలే
 యదిదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాం పాత్రచూదాయ భాసగరం మనసాస్మ
 రేత్ || పునర్దీపమసౌ దృష్ట్వా తచ్ఛేషం భోజయేన్నరః || పునరన్నం న
 భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాద్వాయణం చరేత్ || * || యాజ్ఞవల్క్యః —
 || శ్లో || నాశ్చీయాద్భార్యయా సాధన్మన్నంచాపివిశేషతః । నభార్యా
 దర్శనేఽశ్చీయావైకవాసాశ్చపంచవిశేత్ || * || సజ్జ్రహే — || శ్లో ||
 ఏకపక్ష్యాతు భుజ్జాన ఉచ్ఛిష్టం స్పృశతేయది । ద్వావిప్రావిస్మజేదన్నం
 భుక్త్వాచాద్వాయణం చరేత్ || * || అత్రాయం వివేకః - మిథస్సుర్నే
 తదన్నమత్యజన్నిత్యుక్తం గ్రహ్యవ్యమ్ , భుక్తి పాత్రాచ్ఛిష్టసంశేతు

త్వా విస్త్రా విస్త్ర జేదన మిత్తుక్తం గ్రాహ్యమ్, అన్యతరస్యోచ్ఛిష్టస్స
 ర్భావే తత్పాత్రం పరిహృత్య చేత్తుక్తం కతవ్యమితి । పరాశరః —
 ॥ శ్లో ॥ సకృచ్ఛాద్రిం ద్విజో గత్వా చ రేత్రాచాచ్ఛ్రీణి వింశతిమ్ ।
 తదైవ కుర్యాత్త్రాచాచ్ఛ్రీణి వృషలీ సహభాజనే ॥ * ॥ ఇదమభ్యాసవిష
 యమ్ । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యదాభోజనకాలేతు హ్యశుచిర్భవతి
 ద్విజః । భూమా నిశాయ తం గ్రాసం సాత్వా విస్త్రా విశుధ్యతి ॥ విశు
 ధ్యత్యుపవాసేన త్రిరాత్రైశ్చైవభాజనే ॥ * ॥ అశుచిః - శ్వాదిసప్తశే
 నేన శ్వశూద్రాదిస్పర్శనేనచ గ్రాసనిధానసానాచ్ఛుద్ధిః, ముఖ్యగ్రా
 సభాజనే త్రిరాత్రైశ్చేతి వివేకః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపక్ష్యుగ్రాప
 విస్త్రానాం విస్త్రాణాం సహభాజనే । యద్యేకోపి త్యజేత్పాత్రం శేషమ
 న్నం నభోజయేత్ ॥ మోహాదుచ్ఛ్లేతచేద్విప్రః పక్ష్యాముచ్ఛిష్టభో
 జనమ్ । స్త్రాయశ్చిత్తం చరేద్విప్రః కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం శ్చుతమ్ ॥
 ఏకపక్ష్యుగ్రాపవిస్త్రానాం విషమం యః ప్రయచ్ఛతి । యశ్చైవాశ్చాతివిష
 మం కుర్యాద్భిష్కాహణో వ్రతమ్ ॥ ఏతచ్చిరాభ్యాసవిషయమ్ । ప
 జ్జిరభేదీవృథకాపీనిత్యం బ్రహ్మణనిష్ఠకః ॥ ఆదేశీవేదవిక్రయీ పక్ష్యే
 తే బ్రహ్మఘాతకాః ॥ * ॥ పజ్జిరభేదీ - విషమదాతా, వృథకాపీ - స్వ
 స్యానేయంచ న్లాఘ్య న్లాఘ్యవస్తుభేదపాకకరః । బ్రహ్మణనిష్ఠకః -
 శ్రోత్రియోవా అశ్రోత్రియోవా తమపీననిష్ఠేత్ । ఆదేశీ - ॥ శ్లో ॥ య
 మిచ్ఛేన్నరకం నేతుం సపుత్రపశుపాన్ధవమ్ । తందేవేష్వధిపం కుర్యాన్లో
 ముచ బ్రాహ్మణేషుచ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తః । వేదవిక్రయీ - ॥ శ్లో ॥ ప్ర
 ఖ్యాపనం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్నపూర్వప్రతిగ్రహః । యాజనాభ్యాప
 నే వాదః పద్విధో వేదవిక్రయః ॥ * ॥ ఇతిమనూక్తః, ॥ శ్లో ॥ వేదాక్ష
 రాణియావన్తి నియుజ్జ్వాదధా కారణాత్ । తావతీం బ్రహ్మహత్యాంవై
 వేదవిక్రయ్యవాపున్యాత్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తోవా । యమః — ॥ శ్లో ॥
 అశ్వాతియోభృత్యజనస్యనుధ్యేమృష్టాన్మమేకోరసగృభురైవ । దీనైః
 కటాక్షైరభివీక్ష్యమాణోవ్యక్తం విషం హాలహాలం సభుక్షే ॥ * ॥ భృ

త్యజనః - పోష్యవర్గః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ దాసశిష్యాచ భార్యాచపిత
 రాగురవస్తథా । పుత్రశ్చమాతులాద్యాశ్చ పోష్యవర్గా ఉదాహృ
 తాః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ భార్యాభృతకదాసేభ్యఉచ్చి
 స్తం శేషయేద్భుధః । భోజనంతు ననిశ్శేషం కుర్యాత్ప్రజ్ఞః కదాచన ॥
 అన్యత్రదధిసక్తౌజ్యపలలక్ష్మీర మధ్వపామ్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః —
 ॥ వా ॥ పితుర్జ్యేష్ఠస్యచ భ్రాతృరుచ్చిష్టం భాక్తవ్యం ధర్మవిప్రలిపత్తా
 వభోజ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చింతామణౌచ — ॥ శ్లో ॥ తామ్బూలాభ్య
 జ్ఞానైవైవకాంస్యపాత్రైచభోజనమ్ । యతిశ్చబ్రహ్మచారీచవిధవాచపి
 వర్జయేత్ ॥ * ॥ స్మృతిమాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానంచైవతామ్బూలం
 కాంస్యపాత్రైచభోజనమ్ । బ్రహ్మచారియతిశ్చైవనాశ్చీయాత్తుకదాచన ॥
 అశ్చీయాద్యదిమోహేనతప్తకృచ్ఛాప్రపడాచరేత్ ॥ * ॥ సనతుకమారః
 ॥ శ్లో ॥ విధవాబ్రహ్మచారిచయతిశ్చవ్రతవాంస్తథా । తామ్బూలమజ్ఞానంచైవ
 కాంస్యపాత్రైచభోజనమ్ ॥ దస్తకాస్తం మైథునంచయావజ్జీవం నకార
 యేత్ ॥ వ్రతస్థస్యవ్రతానస్తరం కార్యమేవేత్యుక్తమ్ । బ్రహ్మచారివి
 షయే । వైష్ణికోబ్రహ్మచారిచతామ్బూలాభ్యజ్ఞానైతథా । మైథునం కాంస్య
 పాత్రస్థమనన్తం వైవనభోజయేత్ ॥ వివాహేనస్తరం కార్యమన్యస్య
 బ్రహ్మచారిణః ॥ తైలయస్త్రేయన్త్రాదేశ్శబ్దాయావత్ప్రవర్తతే ।
 తావత్కాలం నభోక్తవ్యం శూద్రాన్త్యపతితస్యచ ॥ కాహళభ్రమణగ్రా
 జ్ఞాం ముసలోలూఖలస్యచ । ఏతేషాం నినదోయావత్తావత్కాలమభోజ
 నమ్ ॥ చణ్డాలసూతికోదకార్యవాక్యం శ్రుత్వాద్విజోత్తమః । భుక్తౌత్తు
 గ్రాసమాత్రేణదినమేకమభోజనమ్ ॥ * ॥ సనతుకమారః — ॥ శ్లో ॥
 ఏకాదశ్యాం మునిశ్రేష్ఠయోభుక్తేగ్రమాథచేతనః । ప్రతిగ్రాసమసౌభు
 క్తేగ్రీకిల్బిషం శ్వాసవిల్సమమ్ ॥ నిమగ్నతిర్మద్యవసౌక్తాధర్మశాస్త్రేమనీ
 షిభిః । ఏకాదశ్యన్నకామస్యనిమగ్నతిః క్వాపినోదితా ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
 లక్యః — ॥ శ్లో ॥ అనర్చితం వృధామాంసం కేశకీటసమన్వితమ్ । శూ
 క్తం పర్శ్వపితోచ్చిష్టం శ్వసృష్టం పతితేక్షితమ్ । ఉదకాన్యసృష్టసంఘా

నంచ వర్జయేత్ || గోఘ్రాతంశకునోచ్ఛిష్టం పదాస్పృష్టంచకామతః ।
 వృధాకృతసంయావపాయసాపూపశఘ్నలీః || * || అత్రవిజ్ఞానేశ్వ
 రః — || వా || అనర్చితమ్ - అర్చాహోయయదవజ్ఞయాచీయతే । దే
 వతాద్యుద్దేశవ్యతిరేకేణాత్మాధంయతాస్థితం తద్వృధామాంసమ్ ,
 కేవలాత్కారమేవేత్యర్థః । శూక్తమ్ - యదన్నం కేవలంకాలపరివాసేన
 వ్యావృతం సర్వకాలపరివాసాభ్యాంవా అస్థిభవతి తచ్ఛూక్తమ్ , యద్వా
 అస్తుద్రవ్యసంసర్గాభావేఽపిస్వయమేవాస్థిభూతమ్ । కేశకీటసమన్వితమ్ -
 కేశకీటాభ్యాంయుక్తం వజ్రయేత్ । పర్యుషితంపూర్వస్త్రిదినేపచిత
 మ్ । ఉచ్ఛిష్టమ్ - భుక్తోఽస్థితమ్ । ఉదక్యాస్పృష్టమ్ , ఇదముపలక్షణమ్ ,
 “ అమెధ్యపతితచణ్డాలపుటాసరజస్వలాసునఖసుష్ఠినం స్పృష్టాన్నం వర్జయే
 త్ ” ఇతి శబ్దస్మరణాత్ । సంఘుప్తమ్ - కోభజ్జగ్రాఇతి యత్సంఘుప్తవ్యదీ
 యతేతత్సంఘుప్తానమ్ । అన్యసమృద్ధవ్యపదేశేనయద్దీయతేతత్పర్యాయా
 నమ్ , బ్రాహ్మణాన్నం శూద్రేణయద్దీయతేశూద్రాన్నం బ్రాహ్మణే
 నయద్దీయతేతత్ , యథా - “ || శ్లో || బ్రాహ్మణాన్నం దదన్ముద్రాశ్శూ
 ద్రాన్నం బ్రాహ్మణోదదత్ । ఉభావేతావభోజ్యాన్నాభుక్త్వాచాద్ద్రా
 యణం చరేత్ ” ఇత్యేత్రోక్తానమితియావత్ । పర్యాచాంతమితిపాఠే
 పరిగతమాచాంతం గణ్డూషగ్రహణం యస్మిన్స్తత్పర్యాచాంతమ్ , తన్నభో
 క్తవ్యమ్ । ఏతదుక్తంభవతి - గణ్డూషగ్రహణాదూర్ధ్వమాచమనాత్ప్రిజ్ఞ
 భోక్తవ్యమితి । పార్శ్వచాంతమితిపాఠే ఏకస్యాం పశ్చాత్పార్శ్వస్థేఽ
 చాస్తే నభోక్తవ్యం భస్మోదకాదివిచ్ఛేదేనవిना । వృధా - దేవతాద్యుద్దేశ
 మన్తరేణ సాధితాః । (కృతసంయావపాయసాపూపశఘ్నలీరవజ్ర
 యేత్) కృతసరః - తిలమిశ్రగుడః , తిలముగ్ధసింధోదనశ్చ । సంయావః -
 క్షీరగుడఘృతాదికృత ఉత్కారికాఖ్యః । శఘ్నలీ - అపూపభేదః । అ
 నేన దేవాన్నన్యమన్వాదిభిర్వర్జ్యత్వస్మరణం దేవతార్థత్వేన సాధితాని
 వేదితవిషయమ్ , ననివేదితవిషయమ్ , తస్య భోజ్యత్వాత్ , “ విష్ణునా
 త్తమశ్నన్తి ” ఇతి శ్రుతేః । చంద్రికాయామ్ — || శ్లో || హృదిరూ

పం ముఖేనామనైవేద్యముదరేహరేః । పాదోదకంచ నిర్మాల్యం యస్య
 మూర్ధ్ని సవైష్ణవః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నైవేద్యమన్నం తులసీవిమిశ్రిత
 మ్ ॥ * ॥ ఇతిచ । పార్వతీం ప్రతిరుద్రః — ॥ శ్లో ॥ గురోస్సస్వస్య
 చుచ్ఛిష్టం భాజ్యం తత్ప్రత్యశిష్యయోః । సర్వేషాంచ గురోర్విష్టోరన్నా
 ద్యంచ నివేదితమ్ ॥ అన్యేషాం నప్రదాతవ్యముచ్ఛిష్టం హిమవత్సుతే । అ
 జ్ఞానాద్యదిదద్యాత్తు సహభోజన మేవతత్ ॥ * ॥ షణ్ముఖం ప్రతిరు
 ద్రః — ॥ శ్లో ॥ దులభోభగవద్భక్తో భావోదైయస్యతత్త్వతః । పా
 దోదకం ప్రతిశుభం శుద్ధాన్నేచనివేదితే ॥ స్రుగాదికేచోపభుక్తహయపభా
 గార్థమేవచ ॥ అతశ్చ భావహీనానామభక్తానాంచ షణ్ముఖ । నిషిద్ధం భగ
 వన్నస్త్రీకృత్వా తమఖిలం హియత్ ॥ * ॥ శాన్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ వా
 సాభూషణమాల్యాదిగర్హితైలం తథౌపధమ్ । సర్వం భగవతే నిత్యముపయ
 జ్ఞానివేదితమ్ ॥ * ॥ దత్తాత్రేయః — ॥ శ్లో ॥ నిర్మాల్యం భక్షయి
 త్వైవముచ్ఛిష్టమగురోరపి । మాసం పయోవ్రతోభూత్వా జపనప్రోక్ష
 రం సదా ॥ బ్రహ్మకూర్చంతతః పీత్వా సూతోభవతి మానవః । నిర్మాల్యం
 నైవసమ్భుక్తే తూకపేసర్వంచ నిక్షిపేత్ । స్వీకుర్యాద్యదితన్నోహాద్రౌ
 రవం నరకం వ్రజేత్ ॥ మక్షికాపాదమాత్రం తు నిర్మాల్యం నస్పృశేత్కర్వా
 చిత్ । యదిస్పృశేత్సమోహాదైవనరకేషు నిమజ్జతి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే —
 ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం భాజనేభుక్త్వా భుక్త్వా వా భిన్నభాజనే । ఉపాషి
 తస్త్యచూరాత్రం పఞ్చగవ్యేన శుభ్యతి ॥ మాక్షికం ఘాతితం శాకం
 గోరసం లవణం ఘృతమ్ । హస్తదంతాని భుక్త్వా తు దినమేకమభాజనమ్ ॥ * ॥
 ఇదమకామవిషయమ్ । కామతస్తు , హారీతః — ॥ నా ॥ హస్తదత్తభో
 జనే చుష్టపక్తిభోజనే అభ్యక్తమూత్రపురీషకరణే మృతసూతకాన్నభోజ
 నే హృద్రీస్సహసుప్తైశ్చిరాత్రమభాజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వైరీనసిః —
 ॥ శ్లో ॥ లవణం వ్యజ్జనం నైవఘృతం తైలంచ గోరసమ్ । లేహ్యం పేయం
 చ భక్ష్యంచ హస్తదత్తం నభక్షయేత్ ॥ ఏతాని హస్తదంతాని భుక్త్వా సాన్తప
 నం చరేత్ ॥ * ॥ ఏతదభ్యాసవిషయమ్ । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పక్షిజగ్ధం

గవాఘ్రా తమవధూతమవత్సుతమ్ । కేశకీటావపన్నంచ మృత్ప్రక్షేపేణ
 శుభ్యతి ॥ * ॥ అఖణ్డాదశేఁ — ॥ శ్లో ॥ కేశకీటాద్యవహతేచాన్నే
 చ్చిర్వాఘృతేనవా । ప్రక్షిప్యచాజ్యపూతానం భుజ్జీతప్రయతాన్తి
 వాఁ ॥ కేశంకీటంనఖంప్రాశ్యహ్యస్థికణ్ణికమేవవా । హేమతప్తంఘృ
 తంపీత్వా తత్క్షణాదేవశుభ్యతి ॥ * ॥ ఇదమకామకృతవిషయమ్ । కామత
 స్తు “ దినమేకమభోజమ్ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తంబ్రహ్మవ్యమ్ । పా
 ద్యై — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్వపచైఃసప్తఘృ విఞ్ఞాత్రైకురుతేద్విజః । త్రి
 రాత్రం తత్రకుర్వీత భుక్తోచ్చిష్టేషడాచరేత్ ॥ ఉచ్ఛర్కయదిభుజ్జీత
 భుక్త్వావామేహనేకృతే । అహారాత్రాపితస్నాత్వా జహయూ
 త్సర్పిషాఽఽహుతీః ॥ * ॥ వ్యాహృతిభిరితిశేషః । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ క్షీ
 రంలవణసంయుక్తముచ్చిష్టేఘృతసేచనమ్ । రజస్వలాముఖాస్వాదస్సు
 రాపానసమంస్మృతమ్ ॥ ఆసనారూఢపాదోవావస్తార్థప్రావృతోఽపి
 చా । ముఖేనధమితం భుక్త్వా కృచ్ఛ్రింసాన్తపనంచరేత్ ॥ * ॥ శబ్దః —
 ॥ శ్లో ॥ ముఖేనధమితం భుక్త్వా వ్రతంచాద్ద్రావిణంచరేత్ ॥ * ॥ వి
 జ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ భుక్తశ్చేతావర్షణశ్రాద్ధప్రాణాయామాఁ
 షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమాసాదివత్సరాంతంప్రకీర్తితః ॥ ప్రాణా
 యామత్రయంవృద్ధావహారాత్రంసపిణ్డనే । ఆమరూపేస్మృతంన
 క్తం వ్రతంచార్వణికేతథా ॥ ద్విగుణంక్షత్రియవైవ త్రిగుణం వైశ్య
 భోజనే । సాక్షాచ్ఛతుగుణం హ్యేతత్ స్మృతం శూద్రస్యభోజనే ॥
 ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనంచార్థమాసికే । త్రైపక్షికతదర్థంతు
 పఞ్చగవ్యంద్విమాసికే ॥ * ॥ ఇదమాపద్విషయమ్ । అనాపదితుహారీతః —
 ॥ శ్లో ॥ చాద్ద్రావిణంచ నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యంతుమిశ్రకే । ఏకాహంతు
 పురాణేషు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ * ॥ మిశ్రకే - ఆద్యమాసికౌ ద్వి
 తీయాదౌ, షట్త్రింశన్నతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పా
 దోనంచార్థమాసికే । త్రైపక్షికతదర్థంస్యాతావదోద్వైమాసికేతథా ॥
 పాదోనంకృచ్ఛ్రిముద్దిష్టం హణ్డాపేతుతథాఽఽబ్ధికే ॥ * ॥ అర్థమాసి

క - ఊనమాసికే । సర్వాదిహతశ్రాద్ధవిషయే శబ్దః — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రా
యణం నవశ్రాద్ధే పరాకోమాసికే స్మృతః । పక్షత్రయేత్రికృచ్ఛ్చిం స్యా
ష్టశ్లాసె కృచ్ఛ్చి మేవతు ॥ అద్వికేపాదకృచ్ఛ్చిం స్యాదేకాహం పునరా
ద్వికే । అతః షోడ్షం నదోషసాన్వితృష్ణస్యవచనంయథా ॥ * ॥ ఇదం సైనపతి
తక్షీ బాదివిషయమ్ , శౌచశ్రాద్ధవిషయంచ । భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥
అపాక్షేగ్రయాన్యచుద్దిశ్యశ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణస్తత్రభుక్త్వా
న్నం తదాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే తథాభుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్చి
ణశుభ్యతి । సజల్పితే తథాభుక్త్వా త్రిరాత్రం క్షువణం భవేత్ ॥ * ॥ య
మః — ॥ శ్లో ॥ మాసికాదిషుయోఽశ్చీయాదసమాప్తప్రతోద్విజః । త్రి
రాత్రముపవాసోఽన్యప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ ప్రాణాయామత్రయం
కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్యవిశుభ్యతి ॥ * ॥ కామతస్తు సపవాహ ॥ శ్లో ॥ మ
ధుమాంసంచయోఽశ్చీయాచ్ఛాద్ధం సూతకపవవా । ప్రాజాపత్యం చ
రేత్కృచ్ఛ్చిం వ్రతశేషం సమాపయేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే భవేదర్థం ప్రా
జాపత్యస్యసర్వదా ॥ * ॥ అభ్యాసేపునరుపనయనం బోధాయనాక్తంద్ర
ష్టవ్యమ్ । అనుక్తప్రాయశ్చిత్తశ్రాద్ధేతు, ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ దశకృత్వః
పిబేదాహోగాయత్రాశ్రాద్ధభుద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత శుభ్యేత్తుత
దనస్తరమ్ ॥ * ॥ సంసారశ్రాద్ధభూజనేవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నివృత్తై
చూడహూమేతుప్రాజ్ఞామకరణాత్తథా । చరేత్సన్తపనం భుక్త్వాజా
తకర్మణిచైవహి ॥ అతోఽన్యేషుచ భుక్త్వాఽన్నం సంస్థారేషుద్విజోత్తమః ।
నియోగాదుపవాసేన శుభ్యతేనిర్వ్యభూజనే ॥ బ్రహ్మైదనచసామేచ సీమ
న్తోన్నయనే తథా । జాతశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరే
త్ ॥ * ॥ ద్విజఇతిశేషః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం గ్రామ
యాణకాన్నం సక్లగ్రహభూజనమ్ । నారీప్రథమగర్భాన్నం భుక్త్వాచా
న్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ సక్లగ్రహః - గ్రహణకాలః । మారుణ్డేయః —
॥ శ్లో ॥ గ్రహణంతుభవేద్విద్యోః ప్రథమాదధియామతః । భుజ్జీతావర్తనా
తూర్వం ప్రథమేప్రథమాదధః ॥ * ॥ నిశిప్రథమేయామేగ్రహణేసతి

దివాప్రథమయామాదర్వాక్ భుజ్జీత , అన్యత్ర వర్తనాదధః ॥ బాలాదివి
 షయే — ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నగ్రహణంచేత్సన్యదపరాశ్ఠానభాజనమ్ ।
 అపరాశ్ఠానమథ్యాహ్నమథ్యాహ్నతుస్థవే ॥ భుజ్జీతస్థవేచేత్సన్యస్మ
 పూర్వం భాజనక్రియా ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నాద్యాత్సర్వగ్రహా
 త్పుర్వం సాయాహ్నానశశిగ్రహాత్ । గ్రహకాలేతు నాశ్చీయాత్సన్య
 త్వాత్సీయాత్తుమోచనై ॥ ముక్తేశశినిభుజ్జీతయదినస్యాన్తహనిశా । అము
 క్తయోరస్తగయోరద్యాద్దృష్ట్యాపరైహని ॥ * ॥ మేఘాదిచ్ఛన్నశశిసూర్య
 యోర్దర్శనాభావేపిశాస్త్రోవిముక్తిజ్ఞానాచ్ఛుజ్జీత । తథావృద్ధగౌత
 మః — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రీసూర్యగ్రహేనాద్యాత్సన్యహనిపూర్వతః । రా
 హువార్విముక్తిం విజ్ఞాయన్నాత్వాకుర్వీతభోజనమ్ ॥ * ॥ గ్రస్తాస్తమయే
 కాలద్వయేనభుజ్జీతేతిభావః । తథాఽష్టుధర్మైశ్చరై — ॥ శ్లో ॥ అహి
 రాత్రం నభుజ్జీతచన్ద్రీసూర్యగ్రహైస్తకౌ । ముక్తిం దృష్ట్వాతు భో
 వ్యం సానం కృత్వాతతిః పరమ్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్వ్యః — ॥ శ్లో ॥ స
 ద్వాకాలేయదారాహుగ్రస్తాతు శశిభాసగరౌ । తదహరేవభుజ్జీతరా
 త్రావపికదాచన ॥ * ॥ చన్ద్రీస్యగ్రస్తోదయేతదహరేవభుజ్జీత , రవేర్గ్ర
 స్తోదయేపూర్వరాత్రానభుజ్జీతేతిర్థః ॥ శ్లో ॥ గ్రస్తోదయేవిధోఃపూర్వంనా
 హరోభజనమాచరేత్ । రవేగ్రస్తోదయేపూర్వరాత్రాభుజ్జీతవైవహి ॥
 భుక్త్వాగ్రహణకాలేతుద్విజశ్చద్రాయణంచరేత్ । తస్మిన్నేవదినేభు
 క్త్వాశ్రాద్ధేతుత్రయహమాచరేత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ చ
 న్ద్రీస్యయదివాబానోర్యస్మిన్నహనిభార్గవ । గ్రహణంతుభవేత్తస్మి
 న్నపూర్వంభాజనక్రియా ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ నరాణాంభాజనై
 కాలేయదిదిపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయభాసగరం మన్నసా
 స్మరన్ ॥ పునర్దీపమసాదృష్ట్యాతచ్ఛేషంభోజయేనరః ॥ పునరన్య
 భాక్తవ్యంభుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః —
 ॥ శ్లో ॥ నాశ్చీయాద్ధార్యయాసార్థమన్యవాపివిశేషతః । నభార్యాద
 ర్మనేశ్చీయావైకవాసానసంస్థితః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ భార్య

యాసహనాశ్చీయాన్నభార్యచర్మనేతధా ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
 సమస్తసహభాజ్యం పరిశ్రుష్టంచ సర్వేషాం శిల్పజీవినాం యేచశస్త్రమాజ
 వన్తియేచాధిం భిషగ్వాధుఃషికోదీక్షితః శ్రేతరాజకః “ అగ్నిహోమీయసం
 స్థాయామేవహుతాయాం వపాయాందీక్షితస్యభాక్తవ్యం యజ్ఞార్థేవాని
 ర్దిప్తైశేషాదుభ్యజ్జీరక ” ఇతిహి బ్రాహ్మణమ్ , క్షీబోరాజ్ఞాం ప్రైషకోఽహవి
 రాజీచార్యవిధినాచప్రవ్రజితోయశ్చాగ్నీనపాస్యతియశ్చసర్వానస్వర్జ
 యతేసర్వానీచక్రేత్రయోనిరాకృత్యవృషలీపతిర్మత్తఉత్తతో బద్ధోఽణ
 కః ప్రత్యుపవిష్టాయశ్చప్రత్యుపవేశయతేతావంతం కాలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
 సజ్ఞః - సమూహః , తస్యస్వమ్ - అన్నమ్ , సభోజ్యమ్ । పరిశ్రుష్టమ్ -
 భోక్తుకామా ఆగచ్ఛతేత్యాహూయదత్తమ్ , సర్వేషామితి । శిల్పమ్ -
 చిత్రనిర్మాణాది , అత్రనునుః — ॥ స్లో ॥ గోరక్షకాకావాణిజకాకాత
 ధాకారుకుశీలవాక । ప్రైష్యాన్వాధుషికాం వైచవప్రాన్మాద్రవదాచ
 రేత్ ॥ * ॥ శస్త్రమిటిపప్రపిషయమిదమ్ । “ పరిత్యార్థనుపిబ్రాహ్మణఆ
 యుధం నాదహిత ” ఇతిష్టుతేః । అత్రనునుః — ॥ స్లో ॥ అగ్నిదోగరద
 వైచవశస్త్రపాణిర్ధనాపహః । క్షేత్రవారహరశ్చైవషడేతేహ్యతతాయ
 నః ॥ * ॥ ఆధిః - స్వగృహేఽన్యం వాసయిత్వాతతోభృతిగ్రహణమ్ ।
 ॥ స్లో ॥ పరంభూమాకుటింకృత్వాస్తోమార్థం వాసయేత్తుయః । సఆధిజీవీవిజ్ఞే
 యసస్సర్వకర్మబహిషకృతః ॥ * ॥ ఇతి ప్రసిద్ధేః । భిషక్ - జాతివైద్యః ।
 వృద్ధ్యుపజీవీవాధుఃషికః । దీక్షణీయేష్ట్యాసంస్కృతస్యానభోజనేపక్షచ
 తుప్తయం స్పష్టమ్ । క్షీబః - నపుంసకః । అహవిరాజీ - నరరుణిరాదినాఽ
 భిచారాదౌయాజకః । చారీ - చారః । అవిధినా - “ విధిహీనమస్పృష్టా
 న్నమ్ ” ఇత్యవిధినాదత్తానన్నమభోజ్యమిత్యర్థః । ప్రవ్రజితః - యతిః । త
 త్రహారీతః — ॥ స్లో ॥ యత్యనన్యతిపాత్రస్థం యతినాప్రేరితం చయ
 త్ । అన్నత్రయం సభాక్తవ్యం భక్త్వాచాద్వాయణం చరేత్ ॥ * ॥
 యశ్చేతి - “ వీరహోవాపషడేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయతే ” ఇతిశ్రు
 తేః “ అగ్నిహీనస్యనాన్నమద్యాదనాపది ” ఇతిష్టుతేః । యస్తుభోజనే

నకం దిదోఘజయతి సర్వాంశం వర్జయతి , యశ్చ సర్వేషామన్నం భుక్తే ,
 తౌహ్యోశ్రోత్రియావప్యభోజ్యాన్నా । నిరాకృతిః - నిస్సంస్కారాః , శి
 ష్టైస్తీరస్మాతోవా । వృషలీపతిః - “ సవిప్రౌ వృషలీపతిః ” ఇతిన్మృత్యుతే,
 నతుశూద్రావతః , కిలౌశూద్రవివాహనిషేధాత్ ॥ స్లో ॥ చణ్డాలీ నర్థ
 కీవేశ్యా రిజస్సయాచకన్యకా । ఊఢాచయాసగోత్రేణ వృషల్యః పరికీ
 తితాః ॥ * ॥ ఇతి విష్ణు నేశ్వరేణోక్తాయాః పతిర్వా । మత్తః - మదక
 రద్రవ్యసేవయా అప్రకృతింగతోవిద్యాదినాగర్వితోవా । ఉన్నతైః -
 భాగ్యైః । బధ్ధః - నిగళితః । అణికః - పుత్రాః పుత్రీతగ్రాహీ , ఋణాది
 కారణేనాధనుర్జంనిరుధృతత్వార్థ్యఉపవిష్టః ప్రత్యుపవిష్టః । ఇతరస్తత్పరిహ
 రమకుర్వన్యస్తై న సహసీనః ప్రత్యుపవేశయితా । ఏతేమత్తాదయస్తావంతం
 కామమభోజ్యాన్నాః , యానిన్నదాద్యపగమః । ఋణస్యదాతా అణికఇత్య
 న్యే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ స్లో ॥ కదర్యబద్ధచారాణాం క్షీబరక్లావ
 తారిణామ్ । వైణాభిశస్త్రవాధుః ప్యగణికాగణదీక్షిణామ్ ॥ * ॥ కదర్యః -
 ॥ స్లో ॥ ఆహ్నికం ధర్మకృత్యంచ పుత్రదారాంశ్చ పీడయేత్ । లోభా
 ద్యపితరౌభృత్యాన్ సకదర్యఇతిన్మృతః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తోలుట్టః , బధ్ధః -
 వాచానిరుధ్ధః , చోరః - బ్రాహ్మణస్వవ్యతిరిక్తపరస్వాపహారి , క్షీబః - న
 పుంసకః , రక్తావతారి - నలుచారణముల్లాదిః , వేణుచ్ఛేదజీవీ వైణః , అభి
 శస్త్రః - పతనీయైః కర్మభిరభియుక్తః , వార్ధుష్యః - నిషిద్ధవృద్ధ్యుపజీవీ , గ
 ణికా - పణ్యస్త్రీ , గణదీక్షీ - బహుయాజకః , ఏతేషామన్నం నాద్యాత్ ,
 “ అగ్నిహీనస్యనాన్నమద్యాత్ ” ఇత్యనువృత్తైః , అగ్నిహీనస్యశ్రౌత
 స్సార్తాగ్నౌధికారహీనస్యశూద్రస్య ప్రతిలామజస్య , అధికారవతోఽప్య
 గ్నిహీనస్యచ అన్నమనాపది నాద్యాత్ , ॥ స్లో ॥ చికిత్సకాతురప్రద్ధపుం
 శ్చలీమత్తవిద్విషామ్ । కూరోగ్రపతితప్రాత్యదామ్భికోచ్ఛిష్టభోజినా
 మ్ ॥ * ॥ చికిత్సకః - భిషగ్వృత్త్యుపజీవీ , నతుధర్మార్థంబైవజ్యకరః , ఆశు
 రః - ఆచికిత్సయోగీ , పుంశ్చలీ - వ్యభిచారిణీ , మత్తః - విద్యాదినాగర్వి
 తః , విద్విటా - శత్రుః , అత్రమహాభారతే — ॥ స్లో ॥ ద్విపదన్నంనభోక్త

వ్యం ద్విషంతం నైవభోజయత్ । పాణ్డవాద్ద్విషసేరాజన్యనుప్రాణాహి
 పాణ్డవాః ॥ * ॥ కూరః - దృఢాభ్యంతరకోపః , ఉగ్రః - వాక్యాయ
 వ్యాపారేణోద్వేజకః , పతితః - బ్రహ్మహాదిః , వ్రాత్యః - పతితసాఽత్ర
 కః , అత్రభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ వ్రాత్యస్సంస్తారహీనఃస్యాదవకీణీ-
 క్షతవ్రతః । కుష్ఠీత్వద్దోషరోగాభ్యః పాపీయాన్వాపకృత్తమః ॥ * ॥ డా
 మ్భికః - వశ్యకఃలాకరజ్ఞానార్థమనుష్ఠాయీ , ఉచ్ఛిష్టభాజీ - పరభుక్తోఽస్మి
 రాశీ , అత్రదక్షః — ॥ వా ॥ పరోచ్ఛిష్టభాజినామన్నమభాజ్యమ్ ॥*॥
 ఇతి , ఏతేషాం చికిత్సకాదీనామన్నం నాద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ అవీరస్త్రిస్వ
 ర్ణకారస్త్రిజితగ్రామయాజినామ్ । శస్త్రవిక్రయికమారతస్తువాయి
 శ్వవృత్తినామ్ ॥ * ॥ అవీరస్త్రి - స్వతంత్రీ , వ్యభిచారమంతరేణపతి
 పుత్రరహితేత్యనే , స్త్రిజితః - సర్వత్రస్త్రివశవర్తీ , గ్రామయా
 జీ - గ్రామస్యశాస్త్రాద్వికారీ , బహూనాముపనేతావాశస్త్రవిక్రయా-
 శస్త్రవిక్రయోపజీవీ , కర్మారః - లోహకారస్తత్రాదిశ్చ - తస్తువాయః -
 సూచీశిల్పపజీవీ , శ్వవృత్తిః - శ్వభిరుపజీవీ , ॥ శ్లో ॥ నృశంసరాజరజక
 కృతఘ్న వధజీవినామ్ । చేలధావసురాజీవ సహూపపతివేశ్మనామ్ ॥
 పిశునాకృతినోచ్చైవ తథా చాక్రికవన్దినామ్ । ఏషామన్నంనభోక్తవ్యంసో
 మవిక్రయిణస్తథా ॥ * ॥ నృశంసః - నిర్దయః , రాజా - భూపతిః , తత్సహచ
 ర్యాత్పురోహితశ్చ , రజకః - వస్త్రీదీనాంనీలాదిరాగకారకః , కృతఘ్నః -
 కృతసోపకారస్యహస్తా , అశ్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మఘ్నచసురా
 పేచచోరేభగ్నవ్రతేతథా । నిష్కృతివిహితాసద్భిః కృతఘ్ననాస్త్రిని
 ఘ్నతి ॥ * ॥ చేలధావకః - వస్త్రనిర్ణేజకః , ఉపపతిః - జారః , సహూ
 పపతినావేశ్మయస్యాసౌసహూపతతివేశ్మా , మాహిషకఇత్యర్థః , అత్ర
 పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ మాహిషీత్యుచ్యతేభార్యా సాచైవవ్యభిచారిణీ ।
 శద్దౌషంక్షమతేయస్తు సవైమాహిషకస్త్నుతః ॥ * ॥ పిశునః - పరదోష
 భావనకః , అన్యతీ - మిథ్యావాదీ , చాక్రికః - తైలికః , శాకటికశ్చేత్యే
 కే , అభిశస్తపతిత చాక్రికతైలికేతిభేదేనాభిధానాత్ , ఏతేషాంకదర్యాదీ

నామన్నం నాద్యాదిత్యర్థః । అశ్రుపైరీనసిః — ॥ వా ॥ కునభిశ్యావ
దంతకః పిత్రావివదమానః స్త్రీజితః కుష్ఠీ పిశునస్సానువిక్రయీ వాణిజ
కోగ్రామయాజ్ఞాం లభిశస్తకోవృషల్యభిజాతః పరివిత్తిః పరివివిదానో దిధి
మూపణిః పునర్భూపుత్రకోచరః కాణ్డపృష్ఠస్సేనకశ్చేత్యభోజ్యానాం
అపాక్షేయాఅశ్రాద్ధాహాశ్చ, ఏహం దత్వాచ భుక్త్వాచ అజ్ఞానా
త్త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేతుయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ స్లో ॥ భు
క్త్వాతోఽన్యతమస్యాన్నమమత్యాక్షపణం త్ర్యహమ్ । మత్యాభుక్త్వా
చరేత్త్యుచచ్ఛ్రిం రేతోవిజ్ఞాత్రమేవచ ॥ * ॥ లిఖతః — ॥ స్లో ॥ భు
క్త్వావాఘృషికస్యాన్నమప్రతస్యాసుతస్త్వచ । శూద్రస్యచ తథాభు
క్త్వాత్త్రిరాత్రంస్యాదభాజనమ్ ॥ పరపాకనివృత్తస్యపరపాకరతస్యచ ।
అపచస్యచభుక్త్వాఽన్నంద్విజశ్చద్వాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఏతదభ్యాస
విషయమ్ । తల్లక్షణంచసపవాహ — ॥ స్లో ॥ గృహీత్వాఽగ్నిం సమా
రోవ్యపశ్చయజ్ఞాన్ననిర్వపేత్ । పరపాకనివృత్తోఽసామునిభిః పరికీర్తితః ॥
పశ్చయజ్ఞాం త్వయంకృత్వాపరాన్నముపజీవతి । సతతం ప్రాతరుజ్ఞాయ
పరపాకరతస్తుసః ॥ గృహస్థధర్మయ్యక్తోయోదదాతిపరివర్జితః । ఋషిభిర్ధర్మ
తత్త్వజ్ఞైరపచః పరికీర్తితః ॥ * ॥ పూర్వోక్తాభోజ్యాన్నవ్యతిరిక్తదురాచారా
న్నభాజనెషత్త్రింశత్తతేవిశేషః — ॥ స్లో ॥ నిరాచారస్యవిప్రస్యని
షిద్దాచరణస్యచ । అన్నం భుక్త్వాద్విజః కుర్యాద్దినమేకమభోజనమ్ ॥ * ॥
ఇదమజ్ఞానవిషయమ్, జ్ఞానేతుద్విగుణమ్, ॥ స్లో ॥ విహితం యదకామా
నాం కామాత్తద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి మనుష్యుతేః । అత్రైవసంప
త్సరాభ్యాసేతత్రైవోక్తమ్ — ॥ స్లో ॥ ఉపపాతకయుక్తస్యహ్యబ్దమే
కం నిరంతరమ్ । అన్నం భుక్త్వాద్విజః కుర్యాత్పరాకంతద్విశోధనమ్ ॥ * ॥
విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ స్లో ॥ భక్షయేద్యదినిలీంతుప్రమాదాద్బ్రహ్మణః
క్వచిత్ । చాన్ద్రాయణేనశుద్ధస్యాదాపస్తమోబ్రహ్మిన్యనిః ॥ * ॥ ఔ
షణః — ॥ స్లో ॥ అశ్నీయాత్తత్తయోభూత్వాపూర్వంచ మధురం రస
మ్ । లవణాన్లుతథామధ్యేకటుతిక్తాదిచాస్తతః ॥ ప్రాగ్ద్రవంపురుషో

శ్చైవైవమధ్యేతుకతీనాశనః । అన్తేపునర్ద్రివాశీతు బలారోగ్యే నముచ్చ
తి ॥ * ॥ భగవద్గీతాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహారస్త్యపిసర్వస్యప్రివిధోభ
వతిప్రియః । ఆయుస్సత్యబలారోగ్యమఖప్రీతివిధనః ॥ గుణభేదేనఆహా
రస్త్రివిధః ॥ శ్లో ॥ రసాయస్సిద్ధాః ఫిరాహృద్యాఆహారాస్సాత్వికప్రి
యాః । సత్వగుణోపేతస్య సత్వమయా ఆహారాఆయురాదివివర్ధనాః ,
రసాః - రసోపేతాః , సిద్ధాః - సైహసంయుక్తాః , ఫిరాః - ఫిరపరిణా
నూః , హృద్యాః - రమణీయవేషాః , ఏవం విధాస్సత్వమయాఆహారాస్సా
త్వికస్యప్రియాః ॥ శ్లో ॥ కటవస్థులవణాతువ్యస్తీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః ।
ఆహారారాజసస్యేష్టాదుః ఖశోకామయప్రదాః ॥ అతిశైత్యాతితైష్ణ్యాద్య
నాచరుపయోగాస్తీష్టాః , శోషకరాయాః , తాపకరావిదాహినః , ఏ
వంరూపాఆహారారాజసస్యేష్టాః । తేచరణోమయత్వాదుః ఖశోకామయ
వర్ధనాః ॥ శ్లో ॥ యాతయామంగతరసం పూతిపర్యుషితంచయత్ । ఉచ్ఛి
ష్టమపిచామేధ్యం భాజనం తామసప్రియమ్ ॥ * ॥ యాతయామమ్ - చి
రకాలావస్థితమ్ , గతరసమ్ - త్యక్తస్వాభావికరసమ్ , పూతి - చుగ్గఢోపే
తమ్ , పర్యుషితమ్ - కాలాతిపత్త్యారసాంతరాపనమ్ , రాత్రాజలస్థిత
మనన్తం వా , ఉచ్ఛిష్టమ్ - గుర్వాదిభ్యోఽన్యేషాం భుక్తశిష్టమ్ , అమే
ధ్యమ్ - అయజ్ఞాహామయజ్ఞశిష్టం చైత్యర్థః । ఏవం విధంతమోమాయంభో
జనం తామసప్రియం భవతి । అతాహితైషిభిస్సత్వవివర్ధయే సాత్వికా
హారపవసేవ్యః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియస్త్వికదర్యస్యవదాన్య
స్యచవార్ధుషేః । మీనాం సిత్వోభయం దేవాస్సనుమన్తమకల్పయన్ ॥
తాన్ప్రజాపతిరిత్యాహ మాకృద్వపిషమం హితత్ । శ్రద్ధాపూతం వ
దాన్యస్యహతమశ్రద్ధయేతరత్ ॥ * ॥ అతపవాపస్త్రమృగి — ॥ వా ॥
పుణ్యస్యేషసతోభాక్తవ్యమ్ , పుణ్యస్యాసీషసతోనభాక్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రద్ధానస్యభాక్తవ్యం చోరస్యాపివిశేష
తః । నత్యేవబహుయాజ్యస్యయశోపనయతేబహూన్ ॥ * ॥ బహూప
నేతాచాభాజ్యానన్తః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ విహన్త్యనన్తం మనఃప్రా

ణాం శ్చయుః శ్రోతై తదైవచ । స్మృతిం మేధాం ధృతిం శుక్లం పారక్యం
యోఽన్నమశ్నుతే ॥ పరపాకాన్నపుష్టస్య సతతం గృహమేధినః । ఇష్టంచ
క్షుం తపోఽధీతం యస్యాన్నం తస్య తద్భవేత్ । యస్యాన్నం తస్య తే పు
త్రా అన్నాదైతః ప్రజాయతే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ దాప్
వేవాశ్రమిశౌభాజ్యోవానప్రథస్తధాగృహీ । మునేరన్నమభోజ్యం స్యా
త్సర్వేషాం లిङ్గేనాం తథా ॥ * ॥ స్మృతిమాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ అభో
జ్యాన్నాభిమేషణ్ణమాజాఽరాహ్యఖికుకుటౌ । పతితాశ్చ పవిద్ధాశ్చ
చణ్డాలా అపచాస్తథా ॥ * ॥ ఏతేషణ్డాదయస్సంక్షాప్రకరణైస్తప్త
వ్యాః । అత్ర శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యోహిహితాద్వివాహగ్నిగృ
హస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నం తస్య నభోక్తవ్యం వృధాపాకోహి సస్మృతః ॥
అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ పీతశేషంతు నపి జ్ఞేయాదితంతు నభాదయేత్ । నఖిలూనం
చ నాశ్చీయాత్పకవ్యం పరగృహగతిమ్ ॥ * ॥ స్మృతిదీపికాయామ్ —
॥ శ్లో ॥ యోభుక్ష్యేఽనుపనీతేన యోభుక్ష్యేఽచ స్త్రియా సహ । యోభు
క్ష్యేఽకన్యయా సాధకం ద్విజశ్చాన్యాయణం చ రేత్ ॥ * ॥ దక్ష —
॥ శ్లో ॥ కిల్బిషం హి మనుష్యాణా మనన్యూశ్రిశ్యతిష్ఠతి । యోహియ
స్యాన్నమశ్నోతి సతస్యాశ్నాతి కిల్బిషమ్ ॥ * ॥ అపస్తంబః — ॥ శ్లో ॥
అన్నాదేభ్యుణవోమాప్త్వి ॥ * ॥ ఇతి చ ॥ శ్లో ॥ స్వపాకే వర్తమా
నేతు పరపాకం నిషేవతే । సశ్వత్వం సూకరత్వంచ గర్దభత్వంచ గచ్ఛ
తి ॥ గృహస్థపతనం హ్యేతత్పరపాకోపజీవనమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ పరపా
కేన యోజీవేత్స్వపాకేతు గృహేస్థితే । సపాపాశ్చ మహాఘోరే విరంతి
ర్గతిదారుణే ॥ * ॥ ఇతి చ యమాదివచనం నిత్యవిషయమ్ , ॥ శ్లో ॥ ప
రపాకరుచిర్నస్యాదనిద్యానుస్త్రీణాదృతే ॥ * ॥ ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్త
రణాత్ । అతశ్శిష్టాన్నం భోజ్యమేవ । తథాచ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సదా
చారస్యవిప్రస్య తథావేదాంతవేదినః । భుక్త్వాఽన్నముచ్యతే పాపాత్పా
వనం నాత్ర సంశయః ॥ * ॥ ఆన్యత్ర చ ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకసంప్రా
ప్తా శ్రీత్రియస్య గృహం ప్రజేత్ । యాచయేదన్నమమృతం తదభావే జ

లంపివేత్ || * || మాఘమాహాత్యై — || శ్లో || ప్రార్థయేద్వైష్ణవస్యా
 న్నంప్రయత్నేనవిచక్షణః । సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థం తదభావేజలంపివేత్ ||
 విష్ణుదాసస్యయేదాసావైష్ణవాన్నభుజశ్చయే । తేపిక్రతుభుజాంవైశ్యగ
 తింయాన్తినిరాకులాః || * || ఇతి । కించ, “ భుజ్జీతపితృసేవితం ” ఇత్య
 వైశ్యకొద్దిష్టవిశేషేనిషేధోద్దేశ్యతే || శ్లో || నవశ్రాద్ధేతుయచ్ఛిష్టం గృహే
 పర్యుపిత్తంచయత్ । దహంత్యోర్భుక్తశిష్టంచ నభుజ్జీతకదాచన || * || ఇ
 తివిజ్ఞానేశ్వరేణ నవశ్రాద్ధే శేషస్యైవాభోజ్యత్వప్రతిపాదనాత్, అప
 స్తమ్యేన “ నచాతస్థానాయోచ్ఛిష్టందమ్యః ” ఇతి శ్రాద్ధవిశేషేఽపినిను
 ద్రితవిసవృత్తగుణేభ్యపవితృశేషదాననిషేధాత్, “ ఇత్యైస్సహభుజ్య
 తామ్ ” ఇతిష్టానాంచశిష్టాన్నభోజనానుజ్ఞానాచ్చ, || శ్లో || ఏకొద్దిష్టై
 తుయద్భోక్తురభోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రీసూర్యోపరాగేచ శిష్టమన్నం
 చ వర్జయేత్ || * || ఇతివిశేషనిషేధాచ్చ, పార్వణేషుపితృశేషమపిభో
 జ్యమేవ । తథాపరాశరః — || శ్లో || స్త్రీశేషంపితృశేషంచశూద్రశే
 షంత్యైవచ । తథారజస్వలాశేషం భక్త్యాచాన్ద్రాయణంచరేత్ || * ||
 యమః — || శ్లో || సతాంచపురుషాణాంహిపార్వణేషుద్విజోత్తమైః ।
 పితృశేషమపిత్వద్యమితివాసిష్ఠభాషితమ్ || * || సత్పురుషాణాం పార్వ
 ణేపితృశేషభోజ్యత్వప్రతిపాదనాచ్ఛిష్టవిషయేనదోషః, అశిష్టవిషయే
 దోషస్మరణాత్ । తథాబృహస్పతిః — || శ్లో || అశిష్టాయేచపురుషాస్తై
 మాం శ్రాద్ధేద్విజోత్తమైః । నభాక్తవ్యమితి ప్రాహుమునయస్సంశిత
 వ్రతాః || * || ఇతివచనాచ్ఛిష్టపితృశేషం భోజ్యమేవేతిసిద్ధమ్ । కించ
 || శ్లో || త్రిఫలామిత్రితాదర్భాకాజ్ఞికాయాం వినిక్షిపేత్ । త
 స్యాస్తు కాజ్ఞికాగ్రాహ్యేవేతరస్యాకదాచన || * || ఇతివ్యాసేన
 త్రిఫలాదర్భసంయుక్తకాజ్ఞికాగ్రహణవత్ || శ్లో || అరణాలంచతక్రం
 చసాధేయంఘృతపాయసమ్ । ఉదకంచకుశచ్ఛన్నం నమష్యేద్రా
 హువర్షనే || * || ఇతివచనాద్దర్భయుక్తముదకాదికం గ్రాహ్యమేవ ।
 || శ్లో || చిరస్థితమపిత్వద్యం సేవాహుక్తం ద్విజాతిభిః । యవగోఘా

మజం సర్వం పయనశ్చైవ విక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి మనూక్తస్యాపవాద ఉక్తశ్చద్వికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాత్ఫేనం ఘృతామ్నశ్చం పియావంచ తథాఽర్ద్రగోః । గుడాదిద్రవ్యసంయుక్తం వర్జ్యం పర్యపితం దధి ॥ * ॥ ఘృతాదుద్భవ్యఫేనమాత్రం తదగ్రమాత్రంచ గుడమరీచిమిత్రం సత్పర్యపితంచ వర్జ్యమ్, తథాఽర్ద్రగోః - ఆనిర్దశాయాగోః, పీయావమ - పయః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సన్నివ్యనిర్దశావత్సగోః పయః పరివజాయేత్ । ఔష్ఠమైశశఫంస్త్రైణమారణ్యకమధావికమ్ ॥ * ॥ యావైశాం వేథామతిక్రమ్యచహ్యతేయాచవత్సాన్తరేణసన్ధీయతేసాచసన్ని, సన్నివృషాక్రాన్తేతికేచిత్, ॥ శ్లో ॥ ఎశాం వద్వ్యాం విజానీయాద్వృషాక్రాన్తంచ సన్నిమ్ ॥ ఇతి త్రికాణ్డీస్తరణాత్ । అనిర్దశా - ప్రసూతానతిక్రాన్తదశాహః, అవత్సా - మృతవత్సా, ఆసాంపయః - క్షీరం వర్జయేత్ । పయోగ్రహణాత్తద్వికారాణాం దధ్యాదీనాంచ నిషేధః । పయోనిషేధాచ్చక్రన్యూత్రాదెరనిషేధః । ఉష్ఠాశ్చాతమాప్తమ్ । ఏకశఫాః - బడబాదయః, తత్ప్రభవమైశశఫమ్ । స్త్రీప్రభవం స్త్రైణమ్ । అరణ్యభవా అరణ్యాః, తదీయమారణ్యకమ్ । అవేజాతమావికమ్ । ఆపస్తంబుః — ॥ వా ॥ అపేయం తదైడకంపయఉష్ఠీక్షీరమగ్నీక్షీరసన్నిక్షీరయమసూక్షీరాణీతిధేనోశ్చానిర్దశాయాస్తథాకీలాలోషధీనాంచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏడశా - అవిః, యచుసూః - యమశస్యప్రసవిత్రీ, కీలాలోషధిః - సురాద్రవ్యమ్ । గౌతమః — ॥ వా ॥ గోశ్చక్షీరమనిర్దశాయాస్సూతకేఽజామహిషోశ్చనిత్యమావికమపేయమాప్తమైశశఫంచ సన్నివీయమసూసన్నినాంచ యాశ్చవ్యపేతవత్సాః ॥ * ॥ ఇతి । సన్నివీ - సదావ్రవత్పయస్తనీ । శబ్దః — ॥ వా ॥ సర్వాసాం ద్విస్తనీనాం క్షీరమభోజ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాయాగోః క్షీరమాప్తమైశశఫంతథా । ఆవికం సన్నిక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోః పయః ॥ అరణ్యానాంచ సర్వేషాం మృగాణాం మహిషీం చినా । స్త్రీక్షీరం వైవవర్జ్యానిసర్వశూక్తానిచైవహి ॥ ఇత్యుక్త్వా “ శేషమూషసనైదహః ” ఇతిమనూక్తోపవా

సోద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి యత్తు వైతీనసినోక్తమ్ — ॥ వా ॥ ఖరోష్ట్రీ
మహిషీక్షీర ప్రాశనేతప్తకృచ్ఛ్రింపునరువనయనంచానిర్దశాహగోమహి
షీక్షీరప్రాశనేపత్రాత్రమభౌజనం సర్వాసాం ద్విస్తనీనాం క్షీరపానె
వ్యజావర్ణమేతదేవ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్ఛశ్ఛోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ క్షీరాణి
యాన్యపేయానితద్వికారాశనేబుధః । సప్తరాత్రవ్రతం కుర్యాత్ప్ర
యతేన్నసమాహితః ॥ * ॥ ఇతి యావకవ్రతమ్, తదుభయమపికామ
తోఽభ్యాసవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ సద్ధిన్యమెధ్యభతాయాభుక్త్వాపక్షవ్రతం
చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి చాభ్యాసవిషయమ్ । సకృత్పానెవిష్ణుః — ॥ వా ॥
గోఽజామహిషీవర్ణం సర్వపయాంసి ప్రాశ్యోపవసేదనిర్దశాహం తాన్య
పిసద్ధినీయమసూన్యద్ధినీ వివత్సాక్షీరంచామెధ్యభుజశ్చ ॥ * ॥ ఇతి ।
కృచ్ఛిచచ్ఛక్రన్తాత్రంచ వర్ణ్యమిత్యాహ ॥ శ్లో ॥ క్షీరం క్షీర వికారాంశ్చ
శక్రన్తాత్రమథాపివా । అపేయమన్యవత్సాయా వివత్సాయాస్తదైవ
చ ॥ * ॥ అతోఽన్యవత్సవివత్సయోఃపశ్చగవ్యం వర్ణ్యమ్ । అత్ర బోధా
యనః — ॥ వా ॥ అపేయపయఃపానేకృచ్ఛోఽన్యత్రగవ్యాత్, గవ్యే
తు త్రిరాత్రముపవాసః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ మాహిష్యం గవ్యమాజంచభ
క్ష్యం క్షీరేషు నిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి యమస్తృతే రేడకాది పయోవర్ణ్యమేవ ।
తథా చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నపిబేతగపిలాక్షీరం వైశ్యశూద్రోఽ
థవాపునః । యఃపిబేతగపిలాక్షీరంనతతోఽన్యోఽప్తిపాపకృత్ ॥ క్షత్రయ
శ్చాపివృత్తస్థో నపిబేతగపిలం పయః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ కపి
లాక్షీరపానేన బ్రాహ్మణీగమనేనచ । వేదాక్షరవిచారేణ శూద్రఃపతతి
తత్త్వణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కాపిలంయఃపిబేచ్ఛూద్రో
నరూకేనచపశ్యతే । హుతశేషంపిబేద్విప్రో విప్రస్సాన్యథన్యథాపశుః ॥ * ॥
అన్యథా - అహుతశేషపయఃపానే, చకారాత్ క్షత్రవిశౌ । హరితః —
॥ శ్లో ॥ ఆహారంతురహఃకుర్యాన్నిర్ధారంచైవసర్వదా । ఉభాభ్యాం లఘ్నై
పేతస్సాత్ప్రకాశేహీయతేశ్రియా ॥ * ॥ నిర్ధారః - మలోత్పర్గః । సము
చ్చయే — ॥ శ్లో ॥ అనభ్యాసేనవేదానామాచారస్యచవర్ణనాత్ । ఆలస్య

దన్నదోషాచ్చ మృత్యుర్విప్రాజిహాంసతి || * || అన్నదోషాత్యాశ్ర
 యనిమిత్తకః | శౌణ్డీల్యః — || శ్లో || యేభుజ్జాతేనమీపథా యేభా త్యుచిత
 తఃపరమ్ | తా సర్వాన్త నసాత్పుత్వా తదహామశనంచరేత్ || * || సు
 మన్తుః — || శ్లో || అన్నం నిధాప్యదర్వాత్తు నహస్తైనకదాచన | పూజ
 యిత్యాతదన్నంచాపోశనంతు సమన్త్రకమ్ || సోదకం దక్షిణంపాణిం కు
 ర్యాదన్నం ప్రదక్షిణమ్ | అపేయంతద్భవేదమ్బుపీత్వా చాన్ద్రాయణం చ
 రేత్ || అకృత్వాపరిషేకంతు యస్తవన్నం పరిమర్గతి | హస్తై నమర్చితం
 చాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ || * || పృథిసారె — || శ్లో || పి
 బతఃపతితేతోయే యదా భాజనభాజనే | అభాజ్యం తద్భవేదన్నం భుక్త్వా
 చాన్ద్రాయణం చరేత్ || * || వ్యాసః — || శ్లో || అనారోగ్యమనాయు
 వ్యమన్వర్గ్యం చాతి భాజనమ్ | అపుణ్యం లోకవిద్విష్టం తస్మా త్తత్పరివర్జ
 యేత్ || * || వ్యాసపరాశరహారీతాః — || శ్లో || శయనస్థోనభుజ్జీతన
 వారిస్థో నచాసనే | సోపానత్ శ్చనాశ్చీయానైకవస్త్రఃప్రియాస
 హ || * || (కదాచనతిపాతాన్తరమ్) పైతీనసిః — || శ్లో || నభిన్నపా
 త్రైభుజ్జీతనభావప్రతిహాపితే | ప్రభిన్నం రాజతన్వర్ణతామ్రపాత్రం
 నదోషకృత్ || * || వ్యాసః — || శ్లో || ననిర్జేదనభత్యాంస్తుస్వా
 ద్విస్వాదు నకుత్సయేత్ | ఆద్రూపాణిపదాన్యస్తుప్రాజ్ఞుభోబ్రహ్మ
 సూత్రధృత్ || ద్వాత్రింశద్గ్రాసమశ్చీయాద్దీర్ఘమాయుజీవీవిషుః || * ||
 ఆపస్తమ్బః — || శ్లో || అష్టాగ్రాసామునైర్భత్యాష్టోదశారణ్యవాసినః |
 ద్వాత్రింశద్చగృహస్థస్య హ్యమితం బ్రహ్మచారిణః || * || ఇదం కామ్య
 మ్ “ దీర్ఘమాయుర్జీవీవిషుః ” ఇతివ్యాసత్పుతేః | వ్యాసః — || శ్లో || క్లేష్ట
 శిక్ష్ణాణికోత్సర్గో నాన్నకాలేప్రశస్యతే | బలిమక్తలజప్యాదౌ నాహ్లామే
 నమహాజనే || * || ఆపస్తమ్బః — || వా || భాషాంకానం క్షవధుమిత్య
 భిముఖోఽన్నం వర్జయేత్ || * || భరద్వాజః — || శ్లో || భుక్త్వాఽమృ
 తాపిధానమసీతిచ నిపీయకమ్ | ఆచాన్తఃపునరాచామేద్యావన్తజ్జిలశోధ
 వమ్ || — || భుక్త్వాగ్రధ్నిం విముచ్యాథ తేన పీత్వా జలంసహ | తత్పవి

త్రం త్యజేద్భూమావధమస్త్రేణజాతుచిత్ ॥ విష్ణుత్య భువిపాత్రైతు ప
విత్రం విసృజేద్యది । ప్రాయశ్చిత్తం చరేత్కృచ్ఛం తత్కొల్పిషవిశు
ద్ధయే ॥ * ॥ మార్గజ్ఞేయః — ॥ శ్లో ॥ గణ్ణాషకరణాద్యస్తు హస్తం
ప్రత్యాశయేద్విజః । హతం దైవంచ పితృంచ హ్యత్వా నంచోపఘాతయే
త్ ॥ * ॥ గణ్ణాషమత్రోత్తరాపోశనమ్ । యతస్సపవాహ ॥ శ్లో ॥ అ
ర్థం పిబతిగణ్ణాషమర్థం త్యజతిభూతలే । ప్రీణన్తి పితస్సర్వేయేచాన్యే భూ
మిదేవతాః ॥ * ॥ గణ్ణాషార్థత్యాగమస్త్రీమాహ సపవ ॥ శ్లో ॥ రారవే
పుణ్యనిలయే పద్మార్బుదనివాసినామ్ । అగ్నినా ముదకం దత్తమక్షయ్యము
పతిష్ఠతు ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ హస్తం నిర్లిప్య చ ప్రత్యాశ్య
విధూయోద్ధూయ పాత్రతః । గణ్ణాషం ధారయేద్యస్తు సురామివసధార
యేత్ ॥ * ॥ అతో గణ్ణాషముత్తరాపోశనమేవ, తదర్థం హస్తప్రత్యాశన
నిర్లేహన విధూననాదికం నకార్యమ్ । శాతాశపః — ॥ శ్లో ॥ యద్యుష్టి
ష్ఠత్యనాచాస్తో భుక్తవానాసనాత్తతః । సద్యః స్నానం ప్రకుర్వీత నాన్య
ధా శుద్ధిమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అనాచాస్తః - అమృతాపిధానమసీతి మ
స్త్రాచమన మకృత్యేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పపిత్ర గ్రథిముత్సృజ్య మణ్డలే భు
వనిక్షిపేత్ । పాత్రైతు నిక్షిపేద్యస్తు సవిప్రః పజ్జ్విదూషకః ॥ * ॥ దేవ
లః — ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వాఽఽచామేద్యధోక్తేన విధినా చ సమాహితః । శోధయే
న్ముఖహస్తౌచ మృదద్భిఘ్నోర్వజైరపి ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ మా
షాదిచూర్ణేర్మృద్భిర్వా ప్రత్యాశ్యకరయోర్ద్వయమ్ । ప్రత్యాశ్య జా
నుపాదౌచ కాస్త్యైర్దన్తాన్విశోధయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥
మూత్రపురీషే భుక్త్యనై భత్యాణాం భక్షణేతథా । చతురష్టద్విషస్థాప్తగ
ణ్ణాషైస్తువిశుద్ధయేత్ ॥ విప్రస్య దక్షిణేభాగే దేవాస్తిష్ఠన్తి సర్వదా । ఆసీన
పవ గణ్ణాషాన్వామపార్శ్వే వినిక్షిపేత్ ॥ కుర్యాద్దక్షిణపార్శ్వేతు రార
వం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ బౌధాయనః — ॥ వా ॥ ఆసీనపవ గణ్ణాషా
న్విసృజేదాసీనస్త్రిరాచామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పవకారాత్తిష్ఠతో గణ్ణాషక
రణనిషేధః ॥ శ్లో ॥ యావదుక్తంతు గణ్ణాషమకృత్వా చ హ్యనాసనః । వి

నాయజ్ఞో పవీతేన ఆచాన్తోఽవ్యశువిర్భవేత్ || ఆచాన్తోఽవ్యశువిస్తావద్యావ
 త్వాత్రమనున్ధృతమ్ | ఉద్ధృతేఽవ్యశువిస్తావద్యావత్సంజ్ఞలశోధనమ్ || * ||
 సక్రమే — || శ్లో || భుక్తోఽపి చిష్టస్తనాచాన్తశ్శూద్రాదీయదివశ్య
 తి | జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోవాపి తైస్సార్ధం భుక్తవానసౌ || * || అతఃఖలుశు
 ధ్ధాచమనాన్తం శ్వశూద్రాది దర్శనం పరిహరన్తిసన్తః | ఔర్వః — || శ్లో ||
 భుక్త్యాసమ్యగధాచమ్య ప్రాజ్ఞుభోదజ్ఞుభోఽపివా | స్వస్థః ప్రశాన్తచి
 త్తస్తు కృతాసనపరిగ్రహః || అభిష్ట దేవతానాంశుకుర్వీతస్త్యురణంబుధః || * ||
 శాతాతపః — || శ్లో || ఆసన్యం ప్రత్యుశ్యగజ్ఞాపంపి బేచ్ఛుక్త్వాచయో
 ద్విజః | దైవం ప్రార్థమసౌహనాన్యత్పూనాత్మానమేవచ || * || గజ్ఞా
 పకాలే ఆసన్యజలం నపి బేదిత్యర్థః | కుతస్యః — || శ్లో || ఆచాన్తో నాభిదే
 శంతు ప్రాణానాం గ్రథిరసీతచ | విమృశ్యాదిత్యమీక్షేత రాత్రా దీపము
 ఖంతతః || * || స్మృత్యన్తరే — || వా || భుక్త్వాద్విరాచాన్తోహృదయ
 దేశమభిమృశేత్ ప్రాణానాం గ్రథిరసి || * || ఇతి | వ్యాసః — || శ్లో ||
 భుక్త్వాఽమృతాపిధానమసీతుశ్చరిస్తాదపః పిబేత్ | ఆచమ్యాన్యస్థమాత్రే
 తిపాదాన్మృత్యు దక్షిణే || నిస్సావయేద్దస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహితః |
 హుతానుమన్త్రణం కుర్యాచ్చగ్ధాయామితి మన్త్రితః || అధాక్షరేణ
 స్వాత్మానం యోజయేద్భ్రష్టా నీతిహి | సర్వేషామేవయోగానామా
 త్తయోగః పరస్త్సృతః || యోఽనెన విధినా కుర్యాత్సయాతి పదమక్ష
 యమ్ || * || అక్షరేణ - “ ఏతస్యనా అక్షరస్య ” ఇత్యామ్నాతేన, “ బ్ర
 హ్మణీమత్యాఽమృతత్వాయ ” ఇతి యోజయేత్ | “ ఓమిత్యాత్మాన
 యుజ్జీత ” ఇత్యాత్మయోగం కుర్యాదిత్యర్థః | అత్ర బాహతే — || శ్లో ||
 భుక్తోఽపి శతస్తన్త మోజోభవతి తిస్థతః | ఆయుశ్చక్రమతోమృత్యుధా
 వతస్స్వపతోవపుః || * || అఖణ్డాదర్శ — || శ్లో || భుక్త్వాతు సుఖమా
 సీన స్తామ్బులం భక్షయేద్ద్విజః | నివేదితం భగవతః పరిశుద్ధం యథావి
 ధి || * || సక్రమేకారః — || భుక్త్వాతు సుఖమాసీన స్తామ్బులే నా
 స్యశోధనమ్ | శుశ్రావములకథాతూనామేకేనాభివోధనమ్ || ఆసనేసవ్య

గాసీనశ్చ వజ్రేస్తప్తమానసః । వస్త్రసత్తమభాగేఽపి పురాణాదీనీరిక్ష
యేత్ ॥ * శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అగస్త్యిరగ్నిర్బుడబానలశ్చ భుక్తం
మయాఽన్నం జరయన్త్వశేషమ్ । సుఖంచమేతత్పరిణామసంభవం యచ్ఛ
న్త్వరోగం మమచాస్తుదేహీ ॥ విష్ణురత్నాతకైవాన్నం పరిణామశ్చవైయ
తః । సత్యేన తేనమేభుక్తం జీర్యత్వన్నమిదం తథా ॥ ఇత్యుచాచర్య స్వ
హస్తేన పరిమృశ్యతథోదరమ్ । అనాయాసప్రదాయానికుర్యాత్కర్తా
ణ్యతన్ద్రితః ॥ * ॥ తథాఽన్యత్ర ॥ శ్లో ॥ సుపూగంచ సుపత్రంచ సు
ధయాచ సమన్వితమ్ । ప్రదద్యాద్ద్విజడేవేభ్యస్తామూర్బలం భక్షయేద్భు
ధః ॥ ఏకపూగంసదాఽఽరోగ్యంద్విపూగంవిష్ఫలం భవేత్ । అతిశ్రేష్ఠంప్రి
పూగంచ అధికం వైవచవ్యతి ॥ పల్లమూలైభవేద్వాప్యధిః పల్లాగ్రే పాప
సమ్మవః । చూర్ణపల్లం హరత్యాయుస్సిరాబుద్ధివినాశినీ ॥ తస్మాదగ్రంచ
మూలంచ సిరాఽస్త్వైవ విశేషతః । చూర్ణపల్లం పల్లయిత్వా తామూర్బలం ఖా
దయేద్భుధః ॥ అఖణ్డేశంచ క్రముకం పల్లమత్రైలితం తథా । అశోధిశం త
థాచూర్ణం భక్షయన్ సర్వదోషభాక్ ॥ అనిధాయముఖేపల్లం పూగం ఖా
దతి యోనరః । సప్తజన్మ దరిద్రస్సాన్యన్నరకేషు నిమజ్జతి ॥ పీత్వాభుక్త్వా
చ యోమర్త్య శూన్యం పాత్రం పరిశ్యజేత్ । సభూయః క్షుత్పిపాసా
తోఽభవేజ్జన్మ నిజన్మని ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ మేహస్పృష్టంచ
యత్రాయం బాష్పదస్త్రోష్ఠవిప్రుషః । భుక్త్వాఽణ్ణుళిగతస్నేహం నోచ్ఛిష్టం
భర్తృచోదితమ్ ॥ ఆర్ద్రపాతస్తయోమర్త్యోభుక్త్వాఽఽగారాద్బహిరన్
జేత్ । తస్యాయుః కీర్తిలక్ష్మీశ్చ విద్యాప్రజ్ఞాచనశ్యతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అతిథిం శ్రోత్రియం తృప్తమాసీమాన్త మనువ్రజేత్ ।
అహశ్శేషం సమాసేత శిష్టైరిష్టైశ్చబన్ధుభిః ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ఇతి
హాసేపురాణాభ్యాం వస్త్రం సత్తమమభ్యసేత్ ॥ * ॥ కాలమిత్యనువర్తతే ।
శబ్దః — ॥ శ్లో ॥ విచార్యచపురాణార్థా వేదార్థాభక్తిమస్థితః । వి
ష్ణుంసదాహృదిభ్యామేత్ సకలం నిమగ్నంతువా ॥ * ॥ లిఖితః — ॥ శ్లో ॥
భుక్త్వోపస్థాయమార్జన్మంపురాణాని పదాపథేత్ । భావశుద్ధ్యాహరంభక్షిః

పురాణశ్రవణాద్భవేత్ || * || దక్షః — || శ్లో || సాత్వికాని పురాణాని
సాత్వికాంశ్చ జపాంస్తథా । కారయేద్భోజనానైతు షష్ట్యవై సప్తమేద్వి
జః || పురాణపఠనాశక్తౌ పౌరుషం సూక్తముచ్ఛరేత్ । తద్విష్ణోరితిమన్త్రం
వాజపేదప్తాక్షరంతువా || ఏవం యఃకురుతేనిత్యం సయాతిపరమాంగతిమ్ ।
ఏవం గృహస్థధర్మా ఉక్తాః .

— శ్రీ సాతకవ్రతనిరూపణమ్ ౯ —

సాంప్రతం సాతకవ్రతం ప్రతన్యతే । అత్రాపస్తమ్భః — || వా ||
అథసాతకవ్రతాని పూర్వైణ గ్రామాన్నిష్క్రమణప్రవేశనాని శీలయే
చుత్తరేణ వా, నకుసృత్యా గ్రామం ప్రవిశేత్ , యదా గ్రామాన్నిష్ఠా
మతి గ్రామం వా ప్రవిశతి తదా పూర్వైణ ద్వా రేణోత్తరేణ వా కుర్యా
న్నద్వా రోస్తరేణ శీలయేత్ । ఇతి || * || గౌతమః — || వా || విధిపూ
ర్వం సాత్వా భార్యామథిగమ్య యథోక్తా గృహస్థధర్మా ప్రయు
జ్ఞానభిమాని వ్రతాన్యనుకర్షేత్సాతకోనిత్యం శుచిస్సుగంధస్నాన శీలసతి
విభవే నజీర్ణమలవద్వాసాస్సృగ్నరక్తముల్బణ మన్యధృతం వాసోవిభృ
యాన్నస్రగుపానహౌ నిర్ణిక్త మశక్తానరూఢత్వే శ్రురకస్యా న్నాగ్నిమప
శ్చ యుగపద్ధారయేత్ || * || ఆపస్తమ్భః — || వా || సర్వార్థాగార్
వాససి వర్ణయేత్కృష్ణం చ స్వాభావికమనూర్ధ్వాసివాసోవసీతాప్రతికృప్తం
చ శక్తివిషయే || * || కుసుమ్బుదీ సర్వార్థాగార్వాససివర్ణయేత్ - న
కేనచిద్రక్తం వాసో విభృతాత్ , తథా స్వాభావికం కృష్ణం కమ్బులాది
చ నవసీత, ఉదార్ధాసి - ఉల్బణమ్ , తదన్యదనూర్ధ్వాసి । ఛాన్దసోదీఘః । ఏ
వంభూతం వాసశ్చ వసీత ఆచ్ఛాదయేత్ , ప్రతికృప్తమ్ - నికృష్టమ్, జీర్ణ
మ్-మలినం స్థూలం చ, “ నికృష్ట ప్రతికృష్టార్ప రేఫయాప్యావ మాధనూః ”
ఇత్యమర్య । తద్విపరీతమప్రతికృప్తమ్ . తాదృగ్వాసోవసీత । తచ్చప్రతి
కృప్తం శక్తానత్యాం నవసీత । తథామనుః — || శ్లో || నజీర్ణమలవద్వా
సా భవేచ్ఛ విభవేసతి । ఉపానహౌచవాసశ్చధృతమవ్యైర్నధారయేత్ ||
ఉప్రవీతమలజ్కారం ప్రజంకరకమేవవా || * || మాధవీయే — || శ్లో ||

నగ్నోమలినవాసాశ్చ నగ్నోనీలపటస్తథా । నగ్నస్తు సూతవస్త్రఃస్యాన్న
 గ్నోభుగ్నపటస్తథా ॥ వికట్యోఽనుత్తరీయశ్చనగ్నశ్చావస్త్రపవచ । శ్రౌ
 తంస్తూర్తం తథాకర్తృననగ్నశ్చిన్తయేదపి ॥ * ॥ విజ్ఞానైశ్చ కే — ॥ శ్లో ॥ నీ
 లంరక్తంచ యద్వస్త్రం యస్యదేహేషుతిష్ఠతి । అహూరాత్రోహేషిత
 స్సౌ పశ్చగ్నవ్యేనశుభ్యతి ॥ * ॥ జాతుకణిః — ॥ శ్లో ॥ కాశేయం రక్త
 కృష్ణంచ మలినం కేశదూషితమ్ । చిన్నాగ్రంచోపవస్త్రంచ కుత్సితంధర్మ
 తోపియః ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ దశాహేనేన వస్త్రేణ నస్యాత్కాపీన
 కాదృతే । నాన్యదీయేన నార్ద్రేణ నసూచ్యాగ్రధితేనచ ॥ బ్రాహ్మణస్య సి
 గం వస్త్రం నృపతేరక్తముల్బణమ్ । చిత్రం వైశ్యస్యశూద్రస్య నీలం మలి
 నమిష్యతే ॥ * ॥ అత్రాప్రస్తవ్యః ॥ వా ॥ వాసశ్యాణీత్రోమాజినాని కా
 షాయంచైకేవస్త్రముపదిశన్తి చూజ్జీఘ్రం రాజన్యస్పృహరిత్రం వైశ్యస్య ॥ * ॥
 శణస్యవికారశ్యాణీ - శాటీ, యుమా - అతసీ, తద్వికారః త్రోమమ్, దుమా
 లమ్, మజ్జీఘ్రయారక్తంచూజ్జీఘ్రమ్, హరిద్రయారక్తంహరిత్రమ్, ఏతా
 ని వణానుపూర్వేణవాసాంసి, కాషాయంతు బ్రాహ్మణస్యోత్తరీయాఢ
 మిత్యధాన్యమ్యతే । అస్తరీయవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ పరిధానాద్భు
 షిఃకట్యో రాక్షసీపరికీర్తితా । సర్వకర్మణివిదృద్భిర్వర్జనీయాప్రయత్న
 తః ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ స్వోక్తం వస్త్రంచ కాపీనం ధారయే
 శ్చృధమాశ్రమీ । యజ్ఞోపవీతే ద్వైకక్ష్యం దణ్డం ఛత్రంకమణ్డలుమ్ ॥ సా
 వన్లెకుణ్డలే స్వోక్తం వాసోదధ్యాగృహాధిపః । సాధనానియథాపూర్వము
 క్తానిగృహమేధినః ॥ యానితానేవ ధార్యాణి వాసప్రస్థేనధారణే । ఉ
 పవీతోత్తరాసజ్జదణ్డకాపీనమేఖలాః । కుణ్డికాఛత్రవాసాంసి యతిర్దధ్యావ
 నస్తరమ్ ॥ కాపీనధారణాయాభశుల్బం కృతోష్టపవీతవల్ । యతిశ్చబ్ర
 హ్మచారిచ దధాతాం ద్విః ప్రదక్షిణమ్ । నగ్నశ్చ పరిహారాయ గృహస్థ
 ఎనినాతథా ॥ తదేవధారయేయాతామవశ్యం కేవలంచ తా ॥ * ॥ వా
 సః — ॥ శ్లో ॥ అకచ్ఛఃపుచ్ఛకచ్ఛోవాఽద్వికచ్ఛఃకటివేష్టితః । యావదా
 పైద్విజస్తావన్నగ్నపవనసంశయః ॥ * ॥ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ కటిసూత్రం

వినాకర్మ శౌతం స్నాత్యంతం కరోతియః । సర్వంతన్నిష్ఫలంబింద్యా తస్మిన్
 నగ్నః పృథ్వీతః ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ దివాచశిరసః ప్రావర
 ణం వర్జయేద్గ్నిమహోబ్రాహ్మణం గాం దేవతాద్వారం ప్రతిపాదాచశక్తి
 విషయేనాభిప్రసారయీత ॥ * ॥ గౌతమః — ॥ వా ॥ నైతాదేవతాః
 ప్రతిపాదౌప్రసారయేన్నవర్ణలోష్టాశ్చ భిక్షుశ్చ త్రపురీషాపకర్షణంకుర్యాన్న
 భన్న కేశతుషకపాలాన్యఞ్చితిష్ఠేన్నక్షేచ్ఛాశుచ్యధార్తికే సహ సంభా
 షేత సంభాష్య పుణ్యకృతో మనసాధ్యాయేద్బ్రాహ్మణేనవాసహ సం
 భాషేత ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ దేవతాభిధానంచాప్రయతః ॥*॥
 అప్రయతస్సాదేవతానామగ్నోదీనాం నామనకీర్తయేత్ । అత్ర ప
 రాశరః — ॥ శ్లో ॥ అవవిత్రఃపవిత్రావా సర్వావస్థాంగతోపివా । యః
 స్మరేత్పుణ్డరీకాక్షం సఖాహ్యభస్తరశ్శుచిః ॥ * ॥ అతోదేవతాస్తరకీర్త
 న మశుచినా నకార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ నారాయణస్య నామాని సదా సర్వత్ర
 కీర్తయేత్ । దేవతాస్తరనామాని నాశుచిఃపరకీర్తయేత్ ॥ * ॥ దక్షః —
 ॥ శ్లో ॥ ఉక్తాయుధస్య నామాని సర్వదాపరకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్త
 నేతస్య పవిత్రాభగవాహరిః ॥ కబళికబళేకుర్వన్ గోవిందస్యానుకీర్త
 నమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాద్విష్ణుకీర్తనం సర్వదాకార్యమేవ । అతపవహి
 త్తశానేప్యాశౌచాదావపి నారాయణ గోవిందేతి లోకఃకీర్తయతి । అతోభా
 జనస్నానాదౌ మానవిధావప్రాయత్యేచ దేవతాస్తరకీర్తనమేవ నిష్ఠమ్,
 నవిష్ణోరితి నిష్ఠమ్ ॥ శ్లో ॥ మానం వాచోనివృత్తిసాన్యన్నాత్రభాషానసం
 స్కృతమ్ । నాన్యదేవేరణం విష్ణుం సదాధ్యాయేచ్ఛకీర్తయేత్ ॥ యదివా
 గ్యమలాపస్సాన్యజ్ఞపాదిషు కథంచన । వ్యాహరేద్వైష్ణవం సూక్తం స్మరే
 ద్వా విష్ణుమవ్యయమ్ ॥ * ॥ ఇతివ్యాసః । ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ స్పృ
 హతీంచ గాం నాచక్షీత సంస్మృష్టాంచ వత్సేనానిమితై ॥ * ॥ స్పృహతీమ్ -
 సస్యధాన్యాదికం భక్షయన్తీమ్, గౌరియం భక్షయతీతి నబ్రూయాతో, త
 ధావత్సేనానిమితై సంస్మృష్టామ్ । “ యస్యహవిషేవత్సా అపాకృతాధ
 యన్తి ” ఇత్యాదికేనిమితై నదోషః ॥ వా ॥ వత్సతన్త్రీంచనోపరిగచ్ఛే

త్రేక్ష్ణావస్తరేణచ నాతీయాత్ || * || వత్సతస్త్రీ - వత్సబద్ధనరజ్జుః ,
 త్రేక్ష్ణా - డోలాస్తమ్భా , తోరణస్తమ్భావిత్యనేయే || వా || నవతతస్సం
 చక్షీత || * || పతతః పక్షిణస్సం ఘీభూతాన్నగణయేత్ , పుణ్యక్షయేణ
 స్వగౌతపతతః పరస్తైనబ్రాహ్మణ్యోతీంపిపతస్తీతి || వా || నాబ్రాహ్మ
 ణాయోచ్చిష్టం ప్రయచ్ఛేద్యదిప్రయచ్ఛేద్యంతాంసుగప్త్యాతప్తినవధా
 యప్రయచ్ఛేత్ || * || అబ్రాహ్మణః - శూద్రః , “ నశూద్రాయో
 చ్చిష్టమనుచ్ఛిష్టం వాదద్యాత్ ” ఇతివసిష్ఠశ్చరణాత్తస్మాదచ్చిష్టం నప్ర
 యచ్ఛేత్ | ఇదమనాశ్రితవిషయమ్ | “ అన్తథాయైవశూద్రాయ ” ఇ
 త్యాశ్రిగశూద్రాయోచ్చిష్టదానస్మృతేః | కుప్తా - దన్తాన్నభేనాఽలి
 ఖ్యతజ్జలముచ్చిష్టేనిధాయ ప్రయచ్ఛేత్ | ఇదమాశ్రితవిషయమ్ | ఏవమే
 వ || శ్లో || నశూద్రాయమతింధద్యానోచ్చిష్టం నహవిమృతమ్ | నచా
 స్యోపదిశేద్ధర్మం నచాస్యవ్రతక్షావిశేత్ || * || ఇతిమనువచనం ద్రుప్తవ్యమ్ |
 ఆపస్తమ్బః — || వా || మిథునీభూయచ నతయాసహ సర్వాం తాత్రిం
 శయాత , శయానశ్చాధ్యాపనం వర్జయేత్ || * || ఇతి | మిథునీభూయ -
 మైథునంకృత్వా , తయా - భార్యయాసహ, సర్వాం తాత్రిం నశయాత -
 దివావానక్తంవా శయానోనాధ్యాపయేత్ , స్వయంతుధారణార్థమగ్నియా
 త || వా || అనావిస్సగ్నురేవనఃస్యాత్ || * || ఆవిర్భూతమాల్యాసుతే
 పనోనస్యాత్ || వా || సఖాస్సమాజాంతృ ససేవేత నగరప్రవేశనానిచవ
 ర్జయేత్పృశ్చంశ నవిబ్రూయాత్ | అధాపువహరన్తి | “ మూలంకూ
 లం బృహతిదుర్వివక్షుః ప్రజాం పశూనాయతనఽహినస్తి , కర్తుప్రస్థోదన
 కుమాలనస్య రుదన్తామృత్యుర్వృణాచప్రశ్నమ్ ” ఇతి కార్త్యభయానమారో
 హణే విషమారోహణాఃపరోహణావిభవర్జయేద్బాహుభాగ్భాంశ నదీతరణం
 నాభిచ్ఛసాంశయికింతృణశ్చేదనలోష్టవిమర్దన స్తీవనానిచాకారణాద్యచ్ఛా
 న్యత్పరిచక్షతే || * || నవిబ్రూయాత్ - ధుర్నిరూపమర్థం సహసా నవిచా
 ర్యబ్రూయాత్ | మూలమ్ - పిత్రాదిః , కూలమ్ - ఆగామినీసంఘతే ? తే
 ణభయమప్లి , బృహతి - భిన్నతి , దుర్వివక్షుః - అన్యథానిశ్లేఢుః , ప్ర

జామ్ - పుత్రాదికామ్ , పర్మా-గవాదికా , ఆయతనమ్ - గృహమ్ ,
 హినస్తి - అత్రబోధాయనః — || శ్లో || బహుద్వారస్య ధర్మస్య సూత్రా
 దురనుగాగతిః । తస్మా దవాచ్యోహ్యేనేన విధిజ్ఞేనాపిసంశయే || * || పరా
 శరశ్చ — || శ్లో || సభావానప్రవేష్టవ్యావక్తవ్యంవా సమజ్ఞసమ్ । అ
 బ్రువన్విబ్రువన్వాపి నరోభవతికిల్బిషీ || * || అతోమృత్యురపిధర్మసజ్జాతే
 పత్తితోరుదకా కస్యచిదృషేః ప్రశం వివిచ్యకథితవా । “ హేధర్మప్ర
 స్థాదకుమూలనస్య నేదం కృత్యమ్ ” ఇతి । బాహుభ్యామితివచనాత్ స్థ
 వేన నదీతరణై నదోపః । తృణచ్ఛేదనాదీన్యకారణాన్నకుర్యాత్ , “ ద్వే
 ద్భాగ్రే ప్రచ్ఛిద్య ” “ ద్భాగ్రే ప్రాదేశమాత్రే ప్రచ్ఛిన్నత్తి ” ఇ
 త్యాదికారణై నదోపః । యచ్ఛాన్యత్పరిచక్షతే - అత్రగౌతమః —
 || వా || గాంధయన్తీంపరస్మై నాచక్షీత నవైవాం వారయేన్నమిఘనీఘాత్వా
 శౌచంప్రతివిలంబ్యైతాగ్నిముఖోపధమన విగహ్య వాదబహిరగన్ధమాల్య
 ధారణ పాపీయోఽవలోకన భార్యాసహ భోజనాద్వారప్రవేశన పా
 దధావన సందిగ్ధభోజన నదీబాహుతరణ వృక్ష వివహారోహణా వరోహణ
 ప్రాణవాయుచ్ఛనాని వర్జయేన్న సన్నిధాం నావమధిరోహే తస్పృత ఏవా
 త్కానం గోపాయేన్నప్రావృత్యశిరోఽహని పర్యటేదప్రావృత్యరాత్రా
 సోపానతొశ్చ శయనాశనాసనాభివాదన నమస్కారాన్వజయేచ్ఛేదన
 భేదన విలేఖన విమర్దనా వస్పోటనాని నాకస్మాత్కుర్యాన్నో పరివత్సత
 న్త్రీం గచ్ఛేన్నకులం కులఃస్యాన్నయజ్ఞమవృతోగచ్ఛేద్ధర్మనాయకుకామం
 నభత్యాయనుత్సక్తేభక్షయేన్నరాత్రాప్రేష్యాహృతముద్ధృతసేహవిలయన
 పిణ్యాకమధితప్రభృతీనిశాన్తవీర్యాణివాశ్చీయాత్ప్రేక్ష మన్యైల్యదేవతా
 యతన చతుష్పథా ప్రదక్షిణమావర్తేత మనసావాతత్సమగ్రమాచార
 ఖనుపాలయేదాపత్య-ల్పస్పృత్యధర్మార్చ్యవృత్తిష్టాధ్యాపకశ్శౌచశిష్టశ్రు
 తినిరతస్స్యాన్నిత్యమహిం ప్రోమృదుర్మధ కారీదమదానశీలపవమాచారో
 మాతాపితరౌపూర్వావరాణసంబద్ధా దురితేభ్యామోక్షయిష్యన్సా
 తకశ్శశ్వద్భ్రష్టాల్పాకానంచ్యవతే || * || ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ —

॥ శ్లో ॥ నస్వాధ్యాయవిరోధ్యర్థమీహేతనయతస్తతః । నవిరుద్ధప్రసక్త
 థ్యాం సంతోషీచభవేత్సదా ॥ * ॥ స్వాధ్యాయవిరోధినమర్థం నాన్వీచ్ఛే
 త్ , నయతస్తతః - యతః కుతశ్చిదవిదితాచారాచ్ఛార్థం నేహేత । అత్ర
 ఘనుః — ॥ శ్లో ॥ ధర్మార్థాపుచ్యతేశ్రేయః కామార్థాధర్మపవవా । అ
 ధర్మపవహచశ్రేయస్త్రివర్గాఇతిహితిః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥
 పరిత్యజేదర్థకామాయాస్యాతాం ధర్మవర్జితా । ధర్మం చాప్యసుఖోదర్శం
 లాకసంఘుప్తమేవచ ॥ * ॥ విరుద్ధమ్ - అయాజ్యయాదనాది , ప్రసక్తః - గీ
 తనృతాదిః , తాధ్యాంశార్థం నేహేత , కింతుయదృచ్ఛాలాభనన్తస్తాభవేత్ ,
 మనుః — ॥ శ్లో ॥ సంతోషం పరమాస్థాయ సుఖార్థీ సంయతోభవేత్ ॥ * ॥
 సముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ ధనంవాపురుషోలోకే పురుషం ధనమేవవా । అ
 వశ్యమేకం త్యజతి తస్మాత్కాం ధనత్యజ్ఞయా ॥ శుక్లామ్బరధరోనీచ కేశశ్చ
 శ్రునఖశ్చుదిః । నభార్యాదర్శనేశీయైశ్చైకవాసానసంస్థితః ॥ * ॥
 శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ నరక్తకృష్ణసులిన వాసాంసి పరిధాపయేత్ ॥ * ॥
 ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నిత్యముత్తరం వాసఃకార్యమపివా సూత్ర మే
 వోపవీతార్థే ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ శుద్ధింకుర్యాత్తథావిద్వాన్మ
 లానాం దేహజన్మ నామ్ । కృత్తకేశ నఖశ్చశ్రుస్త్రిపక్షేషు గృహీభ
 వేత్ ॥ * ॥ “ గర్జాయాం భాసురైశ్చైత్రై ” ఇత్యుక్తేషు తతేష్వేవ వపన
 మితిభావః ॥ శ్లో ॥ నసంశయం ప్రపద్యేత నాకస్మాదప్రియంవదేత్ । నా
 హితం నాన్మశంజైవ నస్తేనః స్యాన్నవాధుఃషిః । ప్రాణవిపత్తిసంశ
 యావహం కర్తృనకుర్యాత్ । సద్విధార్థంచ ॥ * ॥ గీతాచార్యః — ॥ శ్లో ॥
 అజ్ఞశాస్త్రార్థధానశ్చ సంశయాత్మావినశ్యతి । నాయంలోకోఽస్త్రిసవరో
 నసుఖం సంశయాత్మనః ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నసంశయంప్ర
 పద్యేద్యది ప్రపద్యేతోఽపి క్షణాదేవ నశ్యశ్యప్రియముద్వేగకరం నవదే
 న్నవోద్ధుషిర్నదద్యాత్వాపీయసే ॥ * ॥ అల్పకామిత్వక్తవృద్ధిమన్తరే
 శాధిక వృద్ధ్యుపజీవీ వార్ధుషిః । “ అనాపదితు బ్రాహ్మణస్యనవాద్ధువ్యం
 లవణవిక్షీయా ” ఇత్యుపపాతక మధ్యేపాతాత్ ॥ శ్లో ॥ దాతాయశ్చ

ప్నా సూత్రీ వేణుమాఽ సకమణ్ణులుః । కుర్యాత్ప్రదక్షిణం దేవ మృగ్లో వి
 ప్రవనస్పతీః ॥ * ॥ దాతూయిణమ్ - సువర్ణకుణ్ణులమ్ । అత్ర మనుః —
 ॥ శ్లో ॥ వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకంచ కమణ్ణులుమ్ । యజ్ఞోపవీతం వే
 దంచ శుభేరౌత్కే చకుణ్ణలే ॥ * ॥ వేదః - దర్భముష్టిః । భరద్వాజః —
 ॥ శ్లో ॥ సావగ్గారాజితాశౌలాబ్ధ త్రివృతాః కుణ్ణికామతా । కాంస్యపిష్ట
 లలోహేర్యా కుర్యాత్స్విష్టాద్యలాభతః ॥ ఏషామలాభే గోచర్మనిర్మితః
 సావృత-మణ్ణులుః । ఉచుమ్భరవటాశ్వధోష్టశుజమ్బుత్వచాతధా । భస్మ
 నాచమృదాఽద్భిశ్చ శ్రీఫలైశ్చ తతశ్శుచిః ॥ * ॥ “ కలౌపఞ్చనకుర్వీత
 భ్రాతృజాయాం కమణ్ణులుమ్ ” ఇతి నాల్మికేరవృక్షముణ్ణుయ కమణ్ణులుని
 షేధాత్స్విష్టాదిమయః కమణ్ణులు గ్రాహ్యః, “ ఏషామలాభే గోచర్మ ” ఇ
 ష స్విష్టాద్యలాభఏవ మృణ్మయవిధానాచ్చ । అత్ర న్యాసః — ॥ శ్లో ॥
 కుర్వీతధారయాసన్ధ్యాం కాంస్యేహై మేచరాజతే । తామ్రపాత్రైజలం
 కృత్వాగృహేసన్ధ్యాం సమాచరేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మసూత్రీ - భరద్వాజః —
 ॥ శ్లో ॥ ఏకైకముపవీతం స్యాదాద్యంతాశ్రమిణోర్ద్వయోః । దశాష్టావా
 గృహాస్థస్యచత్వారివనవాసినః ॥ * ॥ దశాష్టావేతి కామ్యాభిప్రాయమ్,
 “ ఆయుషామస్త్రబహున్యపవీతానిధారయేత్ ” ఇతిస్త్రుతేః, ॥ శ్లో ॥
 యజ్ఞోపవీతేద్వేధార్యేశ్రౌతేస్తారేచకర్మణి । తృతీయముత్తరీయార్థం వ
 స్త్రాభావేతదిష్యతే ॥ * ॥ “ యజ్ఞోపవీతేద్వేధార్యే ” ఇతిద్వయోరే
 వావశ్యధార్యత్వస్త్రుతేశ్చ । తథాచన్ద్రికాయామ్ । భృగుః — ॥ శ్లో ॥
 ఉపవీతం వటోరేకం ద్వేతథేతరయోః స్తుతే । ఏకమేవయతీనాం స్యాదితి
 శాస్త్రవినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఇతరయోః - గృహాస్థవనస్థయోః । ఏవం
 స్తుతిషు యతేరుపవీతవిధానాత్తత్యాగోనయుక్తః । అత్ర దక్షః —
 ॥ శ్లో ॥ మేఖలాజినదణ్డేన బ్రహ్మచారితిలక్ష్యతే । గృహాస్థాయస్త్రివేదా
 ద్యైర్మఖరోమైర్వనాశ్రమీ ॥ త్రిదణ్డేన యతిశ్చ త్రలక్షణాని పృథక్ పృథ
 క్ । యద్యైతల్లక్షణం నాస్తిప్రాయశ్చిత్తీనచాశ్రమీ ॥ * ॥ అగ్నిరాః —
 ॥ శ్లో ॥ యతేర్లింగం ప్రవత్యామియేనాసాలక్ష్యతేయతిః । త్రిదణ్డముపవీతంచ

వస్త్రంజన్తునివారణమ్ || యస్యైవతద్విద్యతేలిజ్జంసయతిరైతరోయః || * ||
 హరితః — || శ్లో || త్రిదణ్డముపవీతం చశిఖాకాషాయమహ్నురమ్ | కమ
 ణ్ణులురైభృక్షచరం యతీనాంతువిధీయతే || * || చన్ద్రికాయామభివాద్యప్ర
 కరణే — || శ్లో || దేవతాప్రతిమాందృష్ట్యాయతిం చైవత్రిదణ్డీనమ్ | నమ
 సాగరం నమర్యాచ్యైరహూరాత్రైణశుభ్యతి || * || తత్రైవ || శ్లో ||
 సహోపవీతినాభావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ | విశిఖోఽనుపవీతశ్చ యతగ్రోతిన
 తత్కృతమ్ || * || ఇతి | సదా - ఉపనయనప్రభృత్యా ప్రయాణాది
 త్యర్థః || శ్లో || త్రిదణ్డముపవీతం చ వాసఃకాపీనకేష్టనమ్ | శిక్యం కవచమి
 త్యేతద్భిభృయూర్యావదాయుషమ్ || * || ఇహిస్మృతేః | వేణుమాళా - అ
 త్ర భరద్వాజః — || శ్లో || గృహస్థస్య వనస్థస్య యతేర్వాసూత్రిజా
 తిషు | వేణుదణ్డః ప్రశస్తసాన్య నిర్దోషస్సప్రమాణకః || గృహగర్భస్థ
 యోర్దణ్డో యుక్వత్పాప్యతిశోఽన్యథా | శిరఃప్రమాణోవిప్రస్యక్ష త్రి
 యస్యాశ్రికోన్నతః || ఘృణప్రమాణోవైశ్యస్య దణ్డ ఏషాం క్రమాత్
 స్మృతః || * || మనుః — || శ్లో || కేశాన్రికోబ్రహ్మణస్య దణ్డః కార్యః
 ప్రమాణతః | లలాటసంమితోరాజ్ఞః స్యాత్తునాసాన్రికోవిశః || * || యాజ్ఞ
 వల్క్యః — || శ్లో || నేత్రేతారగ్రం ననగ్నం(స్త్రీ) సచసంస్పృష్టమైధు
 నమ్ | నచమూత్రం పురీషంవా నాశుభీరాహుతారకాః || * || మనుః —
 || శ్లో || నేత్రేతోద్యంతమాదిత్యం నాస్తం యాస్తంకదాచన | నోపరక్తంన
 వారిష్ఠం నమగ్ధ్యం నభసోగతమ్ || ఘాశ్నీయాద్భార్యయాసార్ధం నైనామీ
 త్రేతచాశ్నతీమ్ | క్షువతీం జృమ్భుమాణాంవా నచాసీనాయథాసుఖమ్ ||
 నాజ్ఞాయస్తీం స్వకేనేత్రే నచాభ్యక్తానునావృతామ్ | నపశ్యేత్ప్రసవ
 స్తీంచ తేజసాగ్రమోద్విజ్ఞోత్తమః || * || నేత్రేతచాశ్నతీమిత్యత్ర చకా
 తెణాశ్నంతం(స్త్రీ)చనేత్రే తేత్యర్థస్సముచ్చయతే, “ జాయాయాలనైనా
 శ్నీయాదవీర్యవదపత్యంభవతి ” ఇతిశ్రుతేః | “ నభార్యాదర్మనేఽశ్నీయా
 త్ ” ఇతిస్మృతేశ్చ || శ్లో || నాపునస్త్వం ప్రతిబింబంతు తేజసాగ్రమో
 గిరీక్షయేత్ | మయితేజ ఇన్ద్రియమిత్యాత్మచ్ఛాచ్యేక్షణజపేత్ || ఇతి

స్మృతేర్నచోదకేనిరీక్షేత స్వయంపాపమిత్యర్థః । అయమేవజ్ఞాత్యేతత్సర్వం
 మన్తముదీరయేత్ । వషాత్యప్రావృతో గచ్ఛేత్సప్తపేత్సృత్యక్కిరా
 నచ ॥ * ॥ “ అయమేవజ్ఞఃపాప్తానమపహన్తు ” ఇతిమన్తః ॥ శ్లో ॥
 స్థీవనాస్పృక్మకృన్ముత్ర రేతాంస్యపుననిక్షిపేత్ । పాదాప్రతాపయే
 న్నాగ్నౌనచైనమతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ స్థీవనమ్ - ఉద్గిరణమ్ , అస్మక్ - ర
 క్తమ్ , శక్మత్ - పురీషమ్ ; అత్రశబ్దః — ॥ వా ॥ తుష కేశకరిష భస్మా
 భిన్నైష్ఠ నఖిలోమాన్యపుననిక్షిపేన్న పాదేన పాణినావా జలమభిషాన్యా
 త్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నాగ్నింముఖే నోపధమే న్నాగ్నిం
 వేక్షేతచస్త్రీయమ్ । నామేధ్యప్రక్షిపేదగ్నౌనచపాదాప్రతాపయే
 త్ ॥ అధస్తానోపదధ్యాత్వ నచైనమతిలఙ్ఘయేత్ । నచైనంపాదతఃకుర్యా
 న్నప్రాణాబాధయాచరేత్ ॥ * ॥ అమేధ్యాని-ద్వాదశమలాని, నాశుచిః
 పంస్పృశేదగ్నిం పృథ్విభాగం నశాపయేత్ ॥ శ్లో ॥ జలక్షీరాదికంపేయంస
 ర్వంనాజ్ఞాలినాపివేత్ । జలంపిచేన్నాజ్ఞాలినానశయానంప్రబాధయేత్ ॥ నా
 త్తేః శ్రీడేన్నధర్మక్షేమైఃవ్యాధితైర్వానసంవసేత్ ॥ * ॥ నశయానం ప్ర
 బాధయేదితివచనాదాత్మనోవాఽధిశయానంనప్రతిబోధయేత్ । అత్రా
 పస్తమ్బః — ॥ వా ॥ శైయ్యాసనేచాచరితే నావిశేన్నానభిభాషితోగు
 రుమభిభాషేత ప్రియాదన్యమన్వయసతోద వ్యుపజాపవ్యభిహాసాదామన్త
 జనామధేయగ్రహణప్రేషణానీతి గురోర్వర్జయేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 శయ్యాసనేచాభ్యుషితే శ్రేయసేనసమాచరేత్ ॥ * ॥ ప్రియాదన్యత్ -
 సన్తోషజనకవాక్యాదన్యత్ , వ్యుపజాపః - డణ్డతృణాన్లుల్వాదిఘట్టనమ్ ,
 వ్యుపజాపః - హస్తాదినాపిథాయాన్యంకర్ణయోఃకథనమ్ , వస్త్రాదినా
 ఆస్యం ప్రచ్ఛాద్యావశ్యతక్తవ్యార్థకథనేనదోషః । వ్యభిహాసః - ఆస్యం
 వ్యావృత్యాభిముఖేన హాప్యమ్ , అత్ర పరిహారః । “ నన్నయేత యది
 న్నయేతావిగృహ్య న్నయేత ” ఇతిబ్రాహ్మణమ్ । ఉదామన్త్రీణమ్ -
 దూరేస్థితోవైచైరాహ్వానమ్ , అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ నోదాహరేదన్య
 వామ పరోక్షమపి కేవలమ్ । నచైవాస్యానుకుర్వేత గతిభాషితచేష్టితమ్ ॥

ఆత్మ నామగురోర్నామ నామాతికృపణస్యచ । ఆయుషాగ్రమోనగృహ్ణా
 యాజ్ఞేయైస్తాపత్యకశత్రయోః ॥ * ॥ ఆపదిచోరవ్యాఘ్రాగ్నిసర్పాదిభయే
 సుజ్ఞాపయేదేవ । ధర్మక్షేమః - పశులఙ్ఘనాదిభిర్నక్రీడేత్ । వ్యాధితైః -
 అత్ర శ్లోకః — ॥ శ్లో ॥ అక్షిరోగీహ్యసస్సారీ జ్వరీకుష్ఠేక్షుయాతథా ।
 శ్వాసనకాసీతితైర్భుక్తా మేకశయ్యాంతువర్జయేత్ ॥ విరుద్ధం వర్జయేత్కర్మ
 ప్రేతధూమం నదీతరమ్ । కేశభస్మతుషాక్షారకపాలేషుచ సంస్థితమ్ ॥ * ॥
 విరుద్ధమ్ - జనపదగ్రాహద్యాచారవిరుద్ధం వర్జయేత్ । అత్ర ఖనుః —
 ॥ శ్లో ॥ దేవతానాం గురోర్నాజ్ఞాం సాక్షాత్కారచార్యయోరపి । నాక్రామే
 తామతశ్చాయాం బభ్రువో దీక్షిణస్యచ ॥ * ॥ బభ్రుః - కపిలః । అ
 త్రః — ॥ శ్లో ॥ విప్రాగోర్విరిప్వప్రయోజ్యైవ దహ్మతోర్విరుధన్వనోః ।
 నాస్తరాగమనంకుర్యాద్దేవతాబలిపీఠయోః ॥ దివాస్వాపం నకుర్వీత సగ
 చేచ్ఛచ్చదివాస్త్రీయమ్ । దివానిద్రాహరత్యాయుద్ధివాస్త్రీ పుణ్యనాశి
 నీ । స్నానార్ద్రభూమిం నాక్రామేద్రతోవిణ్మూత్రమేవచ । శ్లేష్మని
 స్థూతవాంతాని నాధితిష్ఠేతకామతః ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥ నా
 నాగ్నినాంసన్నివాపంవర్జయేద్దత్వాద నానుకథయేత్కర్మత్వాచనానుస్మరే
 దాత్మప్రశంసాం పరగర్వామితచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ కృత్వా - ఉపకారమి
 తిశేషః ॥ శ్లో ॥ విప్రాహిక్షుత్రియాత్కానానావజ్ఞేయాఃకదాచన । ఆహ్మ
 ణ్యశ్శ్రీయమాకాఙ్క్షన్నకంవిత్సర్కణిస్పృశేత్ ॥ * ॥ విప్రః - బహు
 శ్రుతః, అహిః - సర్పః, ఆశ్వా - స్వయమ్, నావమస్తవ్యః ॥ శ్లో ॥ నా
 చక్షీత ధయన్తీం గాం నాద్వారేణ విశేత్కర్వచిత్ ॥ * ॥ ధయన్తీమ్ - పర
 స్యక్షీరాదివిబన్తీమ్, నాచక్షీత - ననివర్తయేత్ ॥ శ్లో ॥ గోబ్రాహ్మణా
 నలానానినోచ్ఛిష్టేనపదాస్పృశేత్ । ననిద్రాతాడనేకుర్యాత్పుతంశిష్యం
 చతాడయేత్ ॥ భార్యాపుత్రశ్చదాసశ్చశిష్యోభ్రాతాసహజాదరః ।
 ఆస్తాపరాధాస్తాద్యాస్సురజ్వావేణుదలేనవా ॥ వయోబుద్ధ్యర్థవాగ్వే
 వశ్రుతాభిజనకర్మణామ్ । ఆచరేత్సదృశీంప్రతిమజహ్నుశతాంతథా ॥ * ॥
 వేషః - వస్త్రీమాల్యాదివిన్యాసః, శ్రుతమ్ - పురుషార్థశాస్త్రమ్,

॥ శ్లో ॥ హీనకల్పం నకుర్వీత సతి ద్రవ్యే ఫలప్రదమ్ । చణ్డాల్లో జాయతే య
జ్ఞకరణాచూర్న భిక్షితాత్ ॥ * ॥ యోఽయం హీనకల్ప ఉక్తః, సతి
ద్రవ్యే అసౌనక ర్తవ్యః । యచ్చ ఫలప్రదం కామ్యం కర్తు, తద్దీనకల్పం కర్త
వ్యమేవ । అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రభుః స్రవణమకల్పస్య యోఽనుకల్పే
న వర్తతే । న సాం పరాయికం తస్య చర్తు తేర్విద్యతే ఫలమ్ ॥ * ॥ సాంప
రాయికమ్ - పారలౌకికమ్ । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ అకృతస్సత్త్వా త్సాధ
వా నాం మాధ్యాతకర్తు కృతస్తథా । ఫలస్య చాభిసమ్బద్ధాదవప్త్రా వి
ధిః స్మృతః ॥ * ॥ యనుః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాదాయ ధనం శూద్రాన్ ద్యోఽగ్ని
హూత్రముపాసతే । దాతా తస్ఫలమాప్నోతి కర్తాఽచ నరకం వ్రజే
త్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ధర్మ విద్యాగ్రిహ్మణశ్శూద్రా
ద్యజ్ఞార్థం నాహరేధనమ్ । జాయతే సహిచణ్డా లశ్శూద్రాధేనేష్టదేవ
తః ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నయజ్ఞార్థం ధనం శూద్రా ద్విప్ర
భిక్షేత ధర్మ విత్ । యజమానస్తు భిక్షితా వచణ్డా లః ప్రేత్య జాయతే ॥ * ॥
మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యే శూద్రాదధిగమ్యార్థమగ్నిహూత్ర ముపాస
తే । ఋత్విజస్తైహి శూద్రాణాం బ్రహ్మ వాదిషుగర్హితాః ॥ తేహం సత
తయక్తానాం వృషలాగ్నృపసేవినామ్ । పదామస్తకమాక్రమ్య దాతా
చుర్గాణి సన్తరేత్ ॥ * ॥ యదాతు ప్రక్రావ్రయజ్ఞస్య మధ్యే కథంచితృశ్వా
ద్యక్నా సంభవేన యజ్ఞః ప్రతిషిధః, తదా “శూద్రాదేవ ప్రతిగ్రహ్యామ్”
ఇతి తత్ప్రతిగ్రహపరం వచనం గ్రప్తవ్యమితి చన్ద్రికాయాముక్తమ్, ప్రా
రభిసాన్యవశ్య సమాపసీయత్వాత్ । కాష్ఠాఽయనిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రము
త్పద్యచాధీత్య పురాయైవైతానికం ద్విజః । యధాకథంచితాదధ్యాత్పూ
స్తం చెత్సాధుతోధనమ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దాయప్రాప్తే
స్వకృమ్యవా లబ్ధైః శిష్టపరిగ్రహాత్ । యజేత శ్రద్ధయా విష్ణుం శ్రేష్ఠాన్ధీ
నాన్యధాయజేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తాన్యన్యవి
కుర్వీత శ్రద్ధానోజితేన్ద్రియః । నత్వల్పదక్షిణైర్వజ్జైర్యజేతేహాకథం న
న ॥ అన్నహీనాదహేద్రాప్త్యం మస్త్రహీనస్తథర్హిజః । దక్షిణాహీ

నాయజహనం నాస్తియజ్ఞసమోరిపుః ॥ * ॥ సముచ్చయే — ॥ శ్లో³ ॥
 ఏవమాచారతోద్భవ్యా ధర్మస్య మునయోగతిమ్ । సర్వస్య జగతోమూ
 లమాచారం జగ్రహుఃపరమ్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో⁴ ॥ నవిత్సయేతత్తప
 సా వదేదిష్టాచనాన్మతమ్ । నార్తోప్యపవదేద్విప్రం నదత్వాపరికీర్తయే
 త్ ॥ యజ్ఞోఽన్యతేనక్షరతి తపః క్షరతివిత్సయాత్ । ఆయుర్విప్రపరీవా
 దాద్దానంతు పరికీర్తనాత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో⁵ ॥ యదుద్వేగ
 కరంవాక్యమన్యథార్థావబోధకమ్ । అసన్యమన్మతార్థంచ నొచ్చరేత్త్వా
 పిగర్హితమ్ ॥ గోపయేన్నొచ్చరేధర్మా న్నాపృష్టః కించిదుచ్చరేత్ । పృష్టో
 పినవదెదర్థం గుహ్యం సిద్ధాంతమెవచ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో⁶ ॥ నా
 పృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాన్నచాన్యాయేనప్రచ్ఛసః । జానన్నపిచమేధా
 వీ జడవల్లంకమాచరేత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో⁷ ॥ ప్రవక్షిణే ప్రణా
 మేచ పూజాయాం హవనేజపే । నకన్తావృతవస్త్రస్సస్యధ్వర్షనెగుడె
 వయోః ॥ వల్మీకం గోమయం చైవ చ్ఛాయామశ్వస్థతాలయోః । నలక్ష్మ
 యేద్వ్రజంవిప్రగ్రహం నిత్యమనాపచి ॥ కుటుమ్బినోవినాఽన్యేషాం వీర్థ
 యాత్రా విశిష్యతే । కుటుమ్బినోగృహేసర్వంనిర్గతోవికలోభవేత్ ॥ * ॥
 విశిష్యతే - విధీయతే । వికలః - లుప్తచిత్తకృత్కృత్కర్మకర్తా ॥ శ్లో⁸ ॥ కుటుమ్బి
 వర్ణయేద్బిశ్చం దార్యం కైలంచమృణ్మయమ్ । గృహభిత్తిమసంస్థంచయో
 గనిద్రారసోత్సుకమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో⁹ ॥ పచనాన్నిం నగృ
 ణ్ణీయాత్పరవేక్ష నిజాతుచిత్ । తేనభక్త్యేనచాన్నేనయతగర్హ కురుతేశు
 భమ్ ॥ తచ్చుభస్యఫలసాధకమగ్నినస్యభవేష్ఠివమ్ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపు
 రాణే — ॥ శ్లో¹⁰ ॥ కించిత్పరస్త్వంనహరేన్నాల్పమవ్యప్రియంవదేత్ ।
 ప్రియంచ నాన్మతం బ్రూయాన్నాన్యదోషానుదీరయేత్ ॥ నాన్యస్త్రి
 యంతథాచైరం రోచయేత్పురుషర్షభః । అన్యేయథాతథావాకుర్వంత్యి
 తిభావః ॥ శ్లో¹¹ ॥ నహుంకుర్యాచ్చభంచైవశవగన్ధోహి ధోమజః । నకుర్యా
 ద్దంతస్థుర్దంతస్థుష్ణీయాచ్చనాసికామ్ । నాసంవృతముఖోజృన్భేచ్ఛాచ్చ
 సకాసాచవజ్జయేత్ ॥ సోచ్చైర్హసెత్సశబ్దంచనముఖేచ్ఛత్సవనం బుధః । న

భాస్వభాదీష్టచిహ్నాన్మత్పూజనమహింలిఖేత్ । నశ్చ శ్రుభక్షయేర్లోప్తం
 నమృద్వియాద్విచక్షణః ॥ నమస్తవతితోన్మత్తబహువైరాతికట్టకైః । బుభో
 మైత్రీంనకుర్వీత నైకఃపథానమావ్రజేత్ ॥ ఉపసర్పేచ్ఛనవ్యాళాఽచిరంతి
 స్త్యేన్నచోద్ధిశః । నాలీవజాగరస్వప్నస్తద్వత్స్థానాసనేబుధః ॥ దంష్ట్రీణశ్శు
 క్షిణశ్చైవసప్రాజ్ఞోమారణవర్జయేత్ । అవశ్యాయంచరాజేన్ద్రపురోవాతా
 తపాత్యజేత్ । నస్నాయాన్నప్సపేన్నగోనాద్యానోపస్పృశేన్నరః ॥ ము
 క్తకచ్ఛచ్ఛనాచామేద్యేవాద్యుర్చాంవివర్జయేత్ । నాసమజ్జనశీలేస్తుసహాసిత
 కదాదన ॥ సద్వృత్తసన్నికర్షోహిక్షణార్థమపిశస్యతే । విరోధంసోత్తమైర్గ
 ణేచ్ఛన్నాధమైశ్చసదాబుధః ॥ వివాహశ్చపివాదశ్చతుల్యశీలైన్మౌపేష్యతే ।
 అప్యల్పహానిసోఽస్థవ్యావైరెణాధాగమంచ్యజేత్ ॥ నారభేతకలింప్రాజ్ఞ
 శ్శుక్రమైరంచవర్జయేత్ । పాదేననాక్రమేత్పాదంసపూజ్యాభిముఖంన
 యేత్ ॥ నీచాపనంగురోగ్రాభిజేతఃసయాన్వితః । యోషితోనాపమా
 నేఽశితైతాపాంపిశ్వసేత్కృచిత్ ॥ నచభూతుద్భవేతాశ్చనాభికుర్యా
 త్కదాదన ॥ మృగల్యపుష్పరత్నాదిపూజ్యాననభివాచ్యచ । ననిషాన్ద్ర
 మేన్ద్రహతాప్రిజ్ఞానదాచారఫరోన్మప ॥ శమంనయతియః క్రుద్ధాఽసర్వ
 బధురమతస్మి । వీతాశ్వాసనకృత్సాధుస్సర్వర్థస్తస్యాలృకంఫలమ్ । వన్నా
 తపాదికేఢత్రవర్జీరాశ్రుటచీమచ । శరీరత్రాణకామోవైసోపానతాస్స
 దావ్రజేత్ ॥ నోద్ధ్వంసలీర్యహారంపానిరీక్షనవర్జయేద్బుధః । యగమా
 త్రంనరోగచ్ఛేచ్ఛహేపృథంవిలాకయత్ ॥ యోషహేతూనశేషాంశ్చప
 శ్యాత్పాయోనిరస్మతి । తస్యధర్మార్థకామావాంహానిరూపిజాయ
 తే ॥ పాపేష్యపాపఃపురుషోహ్యాభిధత్తైప్రియాణీయః । మైత్రీద్రవాన్దః
 కరణస్తస్యముక్తిఃకరేఢితా ॥ తస్మాన్మిత్యంవదేత్ప్రాజ్ఞోయత్పరప్రీతికా
 రణమ్ । సత్యంయత్పరమఃఖాయతత్రమానపరోభవేత్ ॥ ప్రియంయక్తం
 హితంవైతదితిఘత్వానతద్భదేత్ । శ్రేయస్తత్రహితంవాక్యంయద్యి
 ష్యత్యన్తమప్రియమ్ ॥ ప్రాణినాముపకారాయయదేవేపావరశ్రచ । కర్మణా
 మనసావాచాతదేవమతిమాభజేత్ ॥ ఇత్యాహభగవానార్పస్సగరాయ

మహాత్మనే । సదాచారం పురాసమ్యక్తై త్రేయపరిపృచ్ఛతే ॥ మయాప్యే
తదశేషేణకథితం భవతేద్విజ । సముల్లంఘ్యసదాచారంకశ్చిన్నాహోతిశో
భనమ్ ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ అవమానమసామర్థ్యంహృద్రోగం
రోగమాస్తరమ్ । అనర్థమృణమాయాసమకృత్యంనప్రకాశయేత్ ॥ నా
హరేద్దోమయం రాత్రాగోమూత్రంచ నసన్ధ్యయోః । నసించేద్దోమయై
గేహం రాత్రాతోయం నచాహరేత్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
దోషం బుధ్వానపూర్వః పరేభ్యః పతితస్యసమాఖ్యానేస్యాద్వర్జయే తేష్వ
నం ధత్వేషుస్త్రీభ్యస్సర్వవర్ణేభ్యధర్మశేమాప్రతీయాదిత్యేకే ॥ * ॥
కాశ్చనమాలీ — ॥ శ్లో ॥ ధర్మం భజన్వసతతం త్యజభూతహింసాం సే
వస్వసాధుపురుషాజహికామశశ్రుమ్ । అన్యస్యదోషగుణకీర్తనమాశు
ముఖ్యసత్యంవదార్చయ హరిం జయసర్వహానిమ్ ॥ * ॥ మనుః —
॥ శ్లో ॥ నాధార్మికేవసేద్ద్రామేనవ్యాధిబహుభేవసేత్ । నపాషణ్డజనా
క్రాంతేనోపసృష్టైర్వ్యజైర్నృభిః ॥ నాస్ఫోటయేన్నచత్వైశ్చేత్యంరక్తో
నవిరావయేత్ । నపాదౌ ధావయేత్కాం స్యేకదాచిదపి భాజనే ॥ లోష్ట
మదీత్యణఞ్చేదీనఖఖాదీచయోనరః । సవినాశంప్రజత్యాశుసూచకోశు
చిరేవచ ॥ * ॥ శాణ్డీల్యః — ॥ శ్లో ॥ గురోగ్నేహేదేవగృహేషుపువా
ట్యాంగవాంకులై । కృపణంచోల్బణంకర్మవర్జయేదపిసంసది ॥ పాదప్రత్యాశ
నం వ్యాఖ్యాంవిష్టరం చావకుణ్ఠనమ్ । నకుర్యాద్భగవద్దేహాహాసంకణ్ఠధ్వ
నిం తథా ॥ భౌజనం స్వాపముద్దోషంతామ్బులంకేశశోధనమ్ । ఛత్రా
ద్యంచతథానాశ్చనకుర్యాదుల్బణక్రియాః ॥ విక్రీణా బ్రాహ్మణోద్ర
వ్యం క్రీణన్వా వృధికాక్షుయా । భిన్నవృత్తిర్వికర్మస్థసత్పథాచ్ఛవతేద్వి
జః ॥ వాద్ధవ్యముపజీవన్తి యేవిప్రాలాభమోహితాః । అభౌజ్యాస్తైవ్యా
పాజ్యేయాః క్రియాస్తైషాంతునిష్ఫలాః ॥ మహతామవమానంచశరీరేణ్నే
శపవచ । అర్థహానిశ్చవిజ్ఞానం వర్ధయత్యగ్నిమాజ్యవత్ ॥ మన్త్రోమన్త్రై
శ్చరశ్శాస్త్రం మన్త్రసిద్ధిస్తథాజపః । సిద్ధాంతశ్చాక్షుసూత్రంచ గోప్యం
ధాన్యం ధనాయుషీ ॥ ధాన్యాన్ధబద్ధనాశేన వైర్ధన్యోపద్రవేణచ । మూ

ఘోకృతావమానేన సఖిన్నస్సాస్యతగదాచన || * || ఆశ్వమేధిక — || స్లో ||
 విభీతకకరజ్ఞానాం ఛాయాం దూరాత్తువర్జయేత్ । విప్రదేవపరీవాదంవర్జ
 యేత్పిడితోఽపిసక || నాన్తరాగమనం కుర్యాన్నాగ్నిహవ్రయతఃస్పృ
 శేత్ । నాధఃకుర్యాత్గదాచిత్తు నవృష్టం పరితాపయేత్ || * || శాణ్డిల్యః —
 || స్లో || సర్వమైత్రీంచ కుర్వీత వివాదం నాచరెత్కుచిత్ । అధీతం నోత్సృ
 జేచ్ఛాస్త్రం నబ్రూయాదన్యతంక్వచిత్ || (అప్రియమితి పాతాన్తరమ్)
 శపథం నాచరెత్పాదం సంస్పృశ్య గురుదేవయోః । అనుల్బణశ్శస్త్రవా
 సానియతాసనభాజనః || అనుద్ధతస్సాధుసేవీ సిద్ధిం గచ్ఛతిశాశ్వతీమ్ । న
 క్తముచ్చైర్నవక్తవ్యం వివాదం నస్త్యరెచ్ఛుభః || కూపంచ వృక్షమూలంచ
 సభావాసంరిపోగృహమ్ । శూన్యాయతన మధ్వానం నవిశేన్నక్తమజ్ఞా
 సా || * || సాయణీయే — || స్లో || భామేశుక్రేతధాభానా మధ్యా
 హ్నా నిశేనధ్యయోః । నాశ్వస్థసేవనంకుర్యాత్కులక్షయకరం భవేత్ ।
 కించ । పుంసాం దీపప్రశమనాత్ స్త్రీణాం కూశ్చాణ్డఖిణ్డనాత్ । అచిర
 తేవకాలేన వంశచ్ఛేదో భవిష్యతి || తుతస్థలితజృమ్భేషునృణామాయః
 ప్రహీయతే । తక్షణాత్ప్రతికర్తవ్యం జీవధూశ్యజ్ఞులిన్వయైః । తుతేశ
 తంజీవేతిప్రతివక్తవ్యమ్, స్థలితేషాంసూనాదాయలలాటేనిధాతవ్యమ్, జృ
 మ్భణైతవ్యజ్ఞులిస్ఫుటనేన పరిహర్తవ్యమిత్యర్థః || స్లో || అధోబీజజలాన్నా
 గ్నిక్షీరధాన్యాషధాదికమ్ । రాత్రాదాతుర్గృహంశూన్యం ప్రతిసంక్లిప్తా
 ణం శుభమ్ || యతిగించిద్రవ్యప్రత్యాదానేనక్షీరాదిదానేనక్తం నదో
 పత్తిత్యర్థః || స్లో || కామఃక్రొధశ్చలోభశ్చ దేహేతిష్ఠత్తితసకరః । జ్ఞా
 నరత్నాపహారాయ తస్మాజ్ఞాగ్రతజాగ్రత || త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం
 నాశనమాత్మనః । కామఃక్రొధస్తథాలోభస్తస్మాదేతత్త్రియంత్యజేత్ ||
 పరరధ్నేషుజాత్యధాః పరదారెష్వపుంసకాః । పరాపవాదేయే మూకా
 స్తేఽతీవదయితామమ || * || మనుః — || స్లో || కార్మణ్యం మత్సరోఽఘ్నః
 క్రొధస్తృష్ణాభయం మదః । అనర్థానివిదుః ప్రాజ్ఞాదుఃఖానేతాని దేహి
 నామ్ || రాగాద్యపేతం హృదయం వాగదుష్టాన్మతాదినా । హింసాదిర

హితఃకాయః కేశవారాధనం త్రయమ్ || చత్వారియస్యద్వారాణి సుగు
ప్తాని మనీషిభిః | ఉపస్థఉదరంపాణిర్వాక్చతుర్థీనవైపుమాః || తస్మాత్స
ర్వప్రయత్నేన బుద్ధిమాస్థాయసాత్వికీమ్ | వేదోదితాని సర్వాణి కర్మా
ణీహా చరేద్బుధః || * || ఇత్యాదీన్యన్యత్రస్మాత్కవ్రతాని ద్రష్టవ్యా
ని | అత్రాపస్తమ్భః — || వా || సర్వవర్ణానాం స్వధర్మానుష్ఠానే పర
మపరిమితం సుఖం తతఃపరివృత్తై కర్మఫలశేషేణ జాతం రూపం వర్ణంబలం
మేధాం ప్రజ్ఞాం గ్రహ్యాణి ధర్మానుష్ఠానమితి ప్రతీపద్యవై , తచ్చక్ర
తువదుభయోర్లోకయోస్సుఖిపవ వర్తతే || * || ఇతి .

— శ్రీ అథసాయంసన్ధ్యావిధిః శ్లో —

తత్రసఃరీతదక్షశౌనకాః — || * || సాయంసన్ధ్యాం తతః కుర్యా
త్తటాకేతుబహిర్జలే | ఉపాసీతబహిర్దేహీం యదిపాపైస్సముచ్యతే || ప్రా
తః కాలేతుయతోప్రిక్తం కర్మకుర్యాద్విజ్ఞోఽత్రవై || * || అత్రసాయ
జ్కాలజపేవిశేషమాహదక్షః — || శ్లో || సప్తరూపిప్రదోషేషుసప్త
త్రింశద్విధీయతే | చతుర్థ్యాదిప్రదోషేషు శతార్ధంసచతుష్టయమ్ || ఆ
దిశజ్వేనచతుర్థ్యప్తమీచతుర్దశ్యోగృహ్యతే || శ్లో || విషాద్వికేపర్వణోశ్చ
షట్త్రింశజ్జపఉచ్యతే | ప్రథమాయాంతదేవస్యాత్పత్రితరేవం జపేన
చ || * || ఏతచ్చసాయజ్కాలవిషయమితిమన్తవ్యమ్ | అత్రకాశ్యపః —
|| శ్లో || నిత్యస్యాద్ధం చతుర్థీవసుసనుతిధిషుస్యాజ్జపస్సప్తమీయాసప్తత్త్రింశ
చ్చతస్యాం ప్రతిపదిచపునష్టడుత్తరత్త్రింశదేవ | ఏవం పర్వద్వయేఽపిత్రియు
తదశతిధావష్టభిర్ద్వింశతిస్యాజేవంవిశ్వాదికాలేవ్వఖిలమునిమతంసాయమే
వం నకలేయ || * || తథాఽనుస్థానప్రకారః | తత్రలిఖతః — || శ్లో || వి
చార్యచపురాణానివేదాద్ధాన్యస్తీనాస్థితః | విష్ణుంసదాహృదిధ్యాయేద్యా
వయేష్టస్తథస్తమా || * || దక్షః — || శ్లో || ఇతిహాసపురాణాభ్యాం ష
ష్టం సప్తమభ్యసేత్ | అష్టమేలోకయాత్రాం తువిచార్యచగృహీతతః ||
బహిస్సన్ధ్యాముపాసీతనదీతటగతశ్శుచిః || * || లోకయాత్రా - బుద్ధజన
కార్యమ్ , దేశవాతాః , ఆత్మగృహాయేత్రాదిచింతాచోచ్యతే | వ్యా

సః — ॥ శ్లో ॥ అన్యత్రం మద్యగర్భంచ దివాస్వాపంచ మైధునమ్ । పునా
తివృషలస్యాన్నం బహిస్సన్ధ్యాహ్యపాసితా ॥ * ॥ బహిః - గ్రామాద్భ
హిర్నితీతటా కాదా । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యోస్త్యశిఖరం ప్రా
ప్తేపాదశౌచక్రియాన్వితః । బహిస్సన్ధ్యాముపాసీత కుశపాణిస్సమాహి
తః ॥ వినాదర్భేశ్చయతర్రువినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసం తద్భవేణ
ర్వం నాముత్రేహఫలప్రదమ్ ॥ బహిస్సన్ధ్యాదశగుణాగర్తప్రప్రవణాది
మ్ము । పుణ్యతీర్థశతగుణాసహస్రం జాహ్నువీజలే ॥ * ॥ తస్మాద్గ్రామాద్భ
హిర్గత్వాప్రాతస్సన్ధ్యావదవశ్యకర్తవ్యావికల్పత్యాదన్తథావనవర్జం పాదౌ
పాణీప్రక్షాల్యాచమ్యకౌశంపరిభాయమస్త్రీసానంకృత్వాప్రాక్షు
ఖిఉదమ్ముఖో వాశుచాదేశేనినస్థస్నాయంసన్ధ్యాముపాసిత్యిత్తసజలవ్య
ముష్యాదిహస్తరణపూర్వకముపాహిస్తాదిభిర్వార్జయత్వాగ్నిశ్చేత్త్యపఃపి
బేత్ । అత్రపితామహః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిశ్చేత్త్యనువాకస్యగాయత్రీ
చ్ఛస్త ఉచ్యతే । ఋషిస్సూర్య ఇతి జ్ఞేయోదేవతాచమతాశనః ॥ * ॥
ఏవంమస్త్రాచమనంకృత్వాచమ్యసురభిమత్యాచాపాహిస్తాదిభిఃపూర్వ
వన్మార్జయత్వాగ్నిధాస్తమితేరపౌప్రత్యక్షుఖస్తిప్తంస్త్రీచేనాభినున్వీతము
దకమూర్ధ్వంత్రుకుత్స్తిప్యప్రదక్షిణీకృత్యశుచాదేశేపవిత్రపాణిరాసీనోభ
గవన్తం విష్ణుం కంచితాగలముపాస్యగాయత్రీం పూర్వజ్జపేత్ । అత్ర
వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆసీనస్తుజపేద్దేవీం గాయత్రీం పశ్చిమాం ప్రతి*॥
శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాంసన్ధ్యాం జపంస్తిప్తవైశశమేనోవ్యపోహ
తి । పశ్చిమాంతా సమాసీనోమలం హవ్విదిహాకృతమ్ ॥ * ॥ మహాభార
తే — ॥ శ్లో ॥ తిష్ఠేత్సన్ధ్యాంసదాపూర్వాం సదాఽసీతచపశ్చిమామ్ । అ
న్యధాకురుతేయస్తుబ్రహ్మహత్యాంపవిద్దతి ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
సన్ధ్యయోశ్చబహిర్గ్రామాదాసనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిరాసనవిధానం
గాయత్రీజపవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ రవేరభిముఖస్తిప్తంస్త్రీరూర్ధ్వంసన్ధ్యయోః
క్షిపేత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ త్రిరూర్ధ్వంసన్ధ్యయోర్విప్రస్తిప్తనేవోదకాజ్జ
లిమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిర్బహుస్తృతిభిర్ఘృతప్రదానేసన్ధ్యయోఃస్థితివిధానా

దవిగీతశిష్టాచారాచ్చ ॥ శ్లో ॥ ఈషన్మమ్రుప్రభాతేతు మధ్యాహ్నచక్షుసం
స్థితిః । దద్యాదర్ఘ్యం తతోవిద్వాన్ సాయాహ్నాసమ్యగాస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి
కాత్యాయనీయమనాదరణీయమ్, బహుస్త్వతివిరోధాచ్ఛాఖాంతరోక్తత్వా
చ్చ । కించ “ భూయసాం స్యాద్భలీయస్తవమ్ ” “ ద్వైధేబహూనాం
వచనమ్ ” ఇతినన్యాయోఽస్థితి విధాయి బహువచనానాం ప్రాబల్యాత్ ।
“ తిష్ఠేత్సాయమ్ ” ఇతివచనాత్తిష్ఠ నేవార్ఘ్యం కుర్యాదితి సిద్ధమ్ । శాన్డీ
ల్యః — ॥ శ్లో ॥ అధివృత్తేనవీత్తేత వీక్ష్యమాణేదివాకరే । విధాయదేహ
శుద్ధించ వాసోఽపి పరిధాయ చ ॥ ప్రాక్షణాచమనేకృత్వా దద్యాదర్ఘ్యం
చ పూర్వవత్ । ధ్యాయన్మేవపరంబ్రహ్మ యావన్నక్షత్రదర్శనమ్ ॥ జపే
ద్బ్రహ్మ పవిత్రంతన్న నసాహానమాస్థితిః । జప్త్వా దేవీంతు గాయత్రీమిమం
మేతు్యపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇమం మేవరుణేత్యాది పఞ్చానామాదితస్త్రిసృణాం
శునశ్శేషఋషిః, చతుర్ధ్య వసిష్ఠః, పఞ్చమ్యా అత్రిః; ప్రథమతృతీయ
యోగ్దాయత్రీచ్ఛదః, ద్వితీయపఞ్చమ్యోప్రిష్ఠుష్, చతుర్ధ్యజగతీచ్ఛ
దః; సర్వాసాం వరుణోదేవతా, ఇతినర్వానుక్రమణ్యాముక్తమ్ । అత్ర
భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అథపశ్చిమసన్ధ్యాయాం విశేషోఽత్రవిధీయతే । స్థి
తేరవాపుషక్రమ్య పశ్చిమాయాంసమాపున్నయాత్ ॥ అగ్నిశ్చేత్యనువాక
స్యఋషిస్సూర్యోహుతాశనః । దేవతాగాయత్రీచ్ఛదః పానేఽపాంవినియు
జ్యతే ॥ పతత్ప్రీత్యఋషిఃస్థిత్యా స్మృతోఽన్త్యాన్తేనకంపితేత్ । మార్జ
యిత్యాన్తథదత్వాన్తర్ఘ్యమూర్ధ్వం త్రిసృప్తయోఽస్థితిః ॥ ఉపాసనేవిశేషోఽ
యముపస్థానేఽథవక్ష్యతే । ఇమం మేత్యాదిపఞ్చరాత్రదేవరాతఋషిఃస్మృ
తః ॥ గాయత్ర్యనుష్టుభాయత్రీజగతీత్రిష్ఠుబిత్యపి । యథాక్రమేణచ్ఛదాంసీవ
రుణశ్చాధిదేవతా ॥ ఉపస్థానేవినియోగఇత్యుక్తాభిశ్చపఞ్చభిః । వరుణం స
ముష్ఠాయకుర్యాదన్యద్యథాపురమ్ ॥ * ॥ యథాపురమ్ - సన్ధ్యాద్యుపస్థా
నాదిత్యర్థః । అత్రవైఖానసః — ॥ వా ॥ ఉదితారాగం పశ్చిమారాగ
మితిచసన్ధ్యేయథాదిశం తన్నామాదినాదిదేవతానమోవైవోపతిష్ఠేత ॥ * ॥
ఇతి । “ యథాదిశం తన్నామాదినా ” ఇతిష్ఠతేః, పశ్చిమసన్ధ్యాయాం

ప్రతీచ్యాదిదిగుపథానం పూర్వసంధ్యాయాం ప్రాచ్యాద్యేవ పరిశేషావిగీతశి
 ప్రాచారాచ్చ । మధ్యమసంధ్యాయాం చ ప్రతీచ్యాద్యేవదిగుపథానవితి వివేకః ।
 దక్షః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచ్యైదిశేనమసురార్యాత్ప్రాతఃకాలే ద్విజోత్త
 మః । మధ్యాహ్నవైవసాయాహ్నప్రతీచ్యైచ దిశేనమః ॥ * ॥ ఇతిప్రతి
 దినంకుర్యాద్విజ్ఞమసూరమేవహి ॥ * ॥ ఇతి । హిశబ్దః ప్రసిద్ధౌ । యాజ్ఞవ
 ల్యః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాస్యపశ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాఽగ్నిం స్తాసుపా
 స్యచ । భృత్యైః పరివృతోభుక్త్వా నాతితృప్తోఽథసంవిశేత్ ॥ బోధాయ
 నః — ॥ శ్లో ॥ మేరుకాశ్చనతుల్యాని వాజపేయశతానిచ । కన్యాకోటి
 ప్రదానంచనసమం సాయమాహుతేః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాత
 ర్హోమస్సగ్ధవాస్త కాళః స్యాదుదితేరవౌ । సాయమస్తమితేహిమామకాల
 స్తు నవనాడికః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వాసుదేవేమనోయస్య
 జపహిమామార్చనాదిషు । తస్యాస్తరాయోమైత్రేయదేవేస్తత్వాది
 కింఫలమ్ ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రీయామాస్తరేకుర్యాద్వి
 వాకార్యమృతేమఖైః । దివైవపశ్చయజ్ఞాస్సృజ్యైశ్చైశ్చదేవం దివాని
 శమ్ ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నిశాయాః ప్రథమేయామే జపహిమా
 మార్చనాదికమ్ । సాంధ్యాయో భాజనం ప్రాత్రం వర్జయేత్తుమహానిశి ॥ * ॥
 శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ శాకకర్షణలోపేతైర్గుడదధ్యాజ్యసంయుతైః । అ
 నైః ప్రభూతైర్దైవేశం వివిధైః పృథగర్చయేత్ ॥ సన్ధ్యాయోరుభయోఃకుర్యా
 త్పుజాం సంస్కృతచారకైః ॥ * ॥ మాఘమాహాత్యై — ॥ శ్లో ॥ వినా
 తీర్థైర్వి నావేదైర్వి నాయజ్జైర్వి నాజపేః । ముక్తిం యాన్తి నరావైశ్యసాల
 గ్రామశిలార్చనాత్ ॥ * ॥ పాత్యై — ॥ శ్లో ॥ ఔషనాయనికాదూర్ధ్వం
 మరణాంతం చతుర్ముఖ । సాంధ్యం స్వదేవపూజాక్షిణ్ కుర్యాన్నిత్యవతన్ద్రి
 తః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుపూజావిహీనస్య దక్షం చే
 స్తం హుతంశ్రుతమ్ । తపశ్చవ్యర్థతాం యాతి ప్రేతాలక్ష్ణారవద్విజ ॥ * ॥
 పాత్యై — ॥ శ్లో ॥ నయస్తైర్హ్యుపుష్పే సంస్పృష్టే విష్ణుహస్తైః సమాధినా ।
 నికుశ్చితా గ్రాణ్థులినా సవ్యస్పృష్టేన పాణినా ॥ గృహీత్వా సాఘ్యం

పుష్పేణ దర్శయేత్ప్రాసముద్రయా । దేవస్యతేష్వతిమన్త్రేణ నివేద్యం త
 ద్యభేషితమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం హితార్థా
 యప్రాచుర్యావశాత్కృతమిహ ॥ ప్రాచుర్యావశాత్కృతమిహ దర్శనీయా
 జనాధిప ॥ * ॥ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణుః ప్రస
 న్నవదనేక్షణామ్ । సర్వావయవసంయుక్తాం శోభనాం దృష్టిహరిణీమ్ ॥
 కృత్వా ౭౭శ్చ నఃప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః । తామర్చయేత్తాం ప్రణమే
 త్తాయజేత్తాం విచిన్తయేత్ ॥ విశత్యపాస్తదోపస్తు తామేవ బ్రహ్మ రూపి
 ణీమ్ ॥ * ॥ విష్ణుధర్మోన్మతే — ॥ శ్లో ॥ అధఃక్షీబా జడా వ్యగ్రాః ప
 తితారోగిణోఽన్యజాః । సాలగ్రామశిలాం పూజ్యపరం గచ్ఛన్యనుక్ష
 మమ్ ॥ నీచాయేచ జనాన్తేషాం సాలగ్రామశిలాగతిః । నాస్తిగర్జాసమాం
 తీర్థం నాస్తిజ్ఞానసమంసుఖమ్ । నాస్తివిష్ణోః పరం దైవం తపోవాఽనశవాశ్చ
 రమ్ ॥ * ॥ హారితః — ॥ శ్లో ॥ సర్వతీర్థమయీగర్జా సర్వదేవమయో
 హరిః । సర్వవేదమయీగీతా సర్వశాస్త్రమయోమనుః ॥ * ॥ శాన్తి
 ల్యః — ॥ శ్లో ॥ నక్తం కుటుమ్బికోఽశ్వీయాధితంపథ్యం సుతృప్తిమత్ ।
 సర్వంచ తిలసబద్ధి దధిశాకంచ వర్జయేత్ ॥ ముద్గసమ్బద్ధిసర్వంచ శూక్తం
 కాలాన్తరేభవేత్ । అపూపవర్జం తచ్ఛాపి వర్జ్యమేవ దినాన్తరే ॥ శుష్కం
 వస్తుతథాపక్వం సమృతం శాకమేవచ । పరిభూతంచ విరీరం నపర్యుషిత
 దోషభాక్ ॥ దధ్యన్నం పాయసాన్నంచ గుడాన్నంచ ఘృతోదనమ్ । అ
 పూపాని నవర్జ్యాని సపర్యుషితదోషభాక్ ॥ * ॥ అశ్రవధమనుః —
 ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రగ్రిపాదస్తు భుజ్జీయా త్వగ్రిక్కుఖస్తావసనేశుచా । పాదా
 భ్యాంధరిణీం స్పృష్త్వా పాదేనైకేననామనః ॥ నైకవాసాస్తుభుజ్జీయాన్నా
 వస్తథాన్యవామనః । నభిన్నపాత్రై భుజ్జీత పణపృష్టై తదైవచ ॥ అ
 న్నం పూర్వం నమసుకత్యాశ్చ హృష్టేనాన్తరాశ్చ నా । నాన్యదాలో
 కయేదన్నం నజగుప్సేత తత్తునః ॥ జగుప్సితంచ యచ్ఛాన్నం రాక్షసా
 షవభుజ్జితే । పరిషేకజలాచ్ఛాన్యతేష్యమేవతుమన్త్రీవత్ ॥ * ॥ ఋ
 తన్త్యాసత్యేనేతి పాత్రస్థమన్నం పరిషేచ్య హస్తంప్రత్యుశ్య అన్యజ్జలమా

దాయ “ అమృతోపస్తరణమసి ” ఇతి పిచేదిత్యర్థః । అత్ర శ్రుతిశ్చ —
 ॥ వా ॥ ఋతన్తాపత్యేనపరిషిజ్ఞామీతి సాయంపరిషిజ్ఞామితి । సత్యం త్వ
 రైనపరిషిజ్ఞామీతి ప్రాతః ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ యథార
 సం నజానాతిజిహ్వప్రాణాహుతౌన్మప । తథాసమాహితఃకుర్యాత్ప్రా
 ణాహుతిమతద్ద్రితః ॥ వక్త్రప్రమాణపిష్టాశ్చ గ్రసేదేకైకశఃపునః । వ
 క్త్రాధికంతుయత్పిష్టమాత్మోచ్ఛిష్టం తచచ్యతే ॥ పిష్టావశిష్టమన్నంచ వ
 క్త్రాన్నిస్సృతమేవచ । అభోజ్యం తద్విజానీయాద్భుక్త్వా చాన్ద్రాయ
 ణం చరేత్ ॥ స్వముచ్ఛిష్టంతు యోభుక్షేర్ యోభుక్షేర్ భిన్నభాజనే ।
 చాన్ద్రాయణం చరేత్తృచ్ఛ్రిం ప్రాజాపత్యమధాపివా ॥ పిబతః పతి
 తేతోయే భాజనేముఖనిస్సృతే । అభోజ్యం తద్విజానీయాద్భుక్త్వా చా
 న్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మానీవాప్యథవాఽమా
 నీ ప్రహృష్టస్సంయతేద్ద్రియః । భుజ్జీతవిధివద్విప్రౌ నచోచ్ఛిష్టాని చావ
 పేత్ ॥ నచభిన్నాసనగతో నశయానఃస్థితోఽపివా । నభిన్నభాజనేఽశీ
 యాన్నభూమ్యాం నచపాణిషు ॥ నాన్ధకారేనచాకాశే నచదేవాలయాది
 షు ॥ * ॥ హరీతపితామహాచ — ॥ శ్లో ॥ జ్యోతోస్సీలాలాకమా
 గేఽమప్రదోషేచమహానిశి । కోణేచాచూర్ణితేనాద్యాత్సంఘేశయ్యాసు
 ఊర్వ్యకే ॥ శుద్ధం న్యాయేనసంప్రాప్తం సాధుయత్నేన సాధితమ్ । అభో
 జ్యమేవజానీయాన్నిజమన్త్రానిచేదితమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తంబః — ॥ వా ॥
 యావద్గ్రాసాన్ సన్నయన్నగ్రస్తయన్నాపజిహితాపజిహితవాక్మతస్సం
 గ్రాసం గ్రసీతసహోద్భుత్తంనచముఖశబ్దంకుర్యాత్ప్రాణించనావధూనుయా
 దాచమ్యచోద్ధ్వాపాణిధారయేదాప్రదక్కిభావాత్తతోఽగ్నిమువస్పృశేద్ది
 వాచనభుజ్జీతాన్యన్తూలఫలేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । ఆచమ్యనేత్యాది పుష్టికా
 మనయా పుష్టిశ్రాద్ధకృద్విషయమ్ । యావదిత్యాదికంతుస్సాచకవ్రతోప
 లక్షణమ్ । “ నరసాన్ గృహేభుజ్జీత నిరవశేషమతిధిభ్యానాత్కాథమభి
 రూపమన్నం పాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాచయేత్ప్రకర్షాకీస్యాత్ । నిర
 వశేషమితి — “ నవైస్వయం తదశ్చీయాదతిధిం యన్నభాజయేత్ ” ఇత్య

సాక్షాత్ పూజ్యుఁడు. అతః “ శేషభూజ్యతిథీనాం స్యాత్ ” ఇతి పూర్వసూ
 త్రం సుసజ్జితమ్ । సం గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాపాశనాత్పశ్చాత్పా
 త్రం హస్తాన్న సంస్పృశేత్ । యదిస్పృశేత్తు మోహేన సచేటిః సానమాచ
 రేత్ ॥ పీత్వా భుక్త్వా చ యోమర్త్యశూన్యం పాత్రం పరిత్యజేత్ । సభూ
 యః క్షుత్పిపాసార్తో భవేజ్జన్మ నిజన్మ ని ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యుః — ॥ శ్లో ॥
 అప్రణోద్యోఽతిథిస్సాయమపి వాగ్భూత్యణోదకైః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥
 అప్రణోద్యోఽతిథిస్సాయం సూర్యోఽగృహమెథినా । కాలే ప్రాప్తస్త్వ
 కాలేవా నాస్యానశ్చగృహే వసేత్ ॥ దివాఽతిథౌ తు విముఖే గతే యత్పా
 తకం నృణామ్ । తదేవాప్తగుణం ప్రాప్తం సూర్యోఽగృహే విముఖే గతే ॥ అశనా
 సనశ్చైయాభిరద్భిరములఫలేన వా । నాస్య కశ్చిద్వసేద్దైహే శక్తితో
 నార్చితోఽతిథిః ॥ * ॥ స్మృత్యంతరే — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రం జరణ
 కన్యాబధ్ధశ్చ పశవో గృహే । అఃధిః కులవృద్ధాశ్చ నిదాహస్త్యవమాని
 తాః ॥ * ॥ ఆశ్వమెథికే — ॥ శ్లో ॥ సజ్జితం యన్త్రహస్తస్య పాపమా
 మరణాన్తికమ్ । నిర్దహిష్యతి తత్సర్వమేకరాత్రోపి తోఽతిథిః ॥ * ॥ ద
 త్తః — ॥ శ్లో ॥ కృత్వా దైవం తతః పశ్చాత్సన్వధ్యా యంకిం దిదారభేత్ ।
 ప్రదోషపశ్చిమాయామా వేదాభ్యాసేన యాపయేత్ ॥ యామద్వయం శ
 యానోహి బ్రహ్మ భూయా యకల్పతే ॥ * ॥ యత్తు ఆపస్తంబేనోక్తమ్—
 “ ప్రదోషే చ భుక్త్వా ప్రాదకయోశ్చ పాణ్యోః ” ఇతి, “ ప్రదోష
 భుక్త్వా నాథీయాత ” తేనాథీత్యైవ భుజ్జీతేతి వ్యాఖ్యాతమ్ । తత్రాథం
 భోజనానంతరమధ్యయనమ్ ? ఉచ్యతే - “ ప్రదోషే చ నాథీయాత, భు
 క్త్వా ప్రాదకయోశ్చ పాణ్యోర్నాథీయాత ” ఇత్యేవార్థత్వాత్ । “ భు
 క్త్వాద్ధృతిపాణిరమ్భోఽస్త్యః ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యుడివచనం విస్తృత్యైవ తథా
 వ్యాఖ్యాతమితి దోషః । “ భుక్త్వా యావదార్ధృతిపాణిస్తావన్నాథీయా
 త ॥ * ॥ ఇతి కవివల్లభః ॥ వా ॥ భుక్త్వా యావదార్ధృతిపాణిస్తావన్నాథీ
 యాత ॥ * ॥ ఇతి న్యాయవిదః

— శ్లో అథ శయనవిధిః శ్లో —

శాణ్డీల్యః — || శ్లో || భగవత్సన్నిధావేవ వివిక్తైః న్యత్ర వాస్థలే ।
 యోగంతుర్యాత్సమాధాయ యథాస్థానానసోవశీ || నిష్ప్రీదీపే నభుక్ష్యే
 త విశేషాన్నిష్ప్రాతేపునః । ప్రాత్రాగ్రోగమాస్థాయ భుక్త్వాచమి
 తమత్వరః || ప్రాక్షితం సవవిత్రాద్భిరావిశేచ్ఛయనోత్తమమ్ । ఆముహూ
 తాత్తువై బ్రాహ్మ్య దన్యానం ప్రహరాత్సుధీః || ధ్యానార్చనజపస్తోత్ర
 పారేః కాలం వినోదయేత్ || * || ఔర్వః — || శ్లో || ప్రాచ్యాం దిశి శి
 రశ్శస్త్రం యామ్యాయామథ చాపివా । నదైవస్వతఃపుంసా విపరీతంతురో
 గదమ్ || * || గార్గ్యః — || శ్లో || స్వగృహే ప్రాక్కిరాశ్శేతే శ్వాశు
 రేదక్షిణాశిరాః । పథి ప్రత్యక్కిరాశ్శేతే నకదాచిదుదక్కిరాః || ఆర్ద్రపా
 దస్తు భుజ్జానోదీర్ఘమాయురవాపుయ్యాత్ । నార్ద్రపాదశ్శయానశ్చ దీర్ఘ
 మాయురవాపుయ్యాత్ || ద్విరాచమ్యశుచిర్విప్రః పాదౌప్రత్యూశ్యవా
 గ్యతః । నమస్కృత్యయథాన్యాయం భగవంతం సనాతనమ్ || * || పరాశ
 రః — || శ్లో || పాదౌప్రత్యూశ్యసంమృజ్య ద్విరాచమ్యశుచిస్తతః । శు
 ప్యత్పాదాన్యపాణిస్తు సంచిశేన్మాధనంస్తరః || * || మారకజ్ఞేయః —
 || శ్లో || శూన్యాలయే శ్చ శానేచ హేమకవృక్షే తథాపథి । మహాదేవగృ
 హేచాపి మాతృవేత్స నినస్వపేత్ || ధాన్యగౌదేవవిప్రాణాంగురూణాం
 చ తథోపరి । నదైవభిన్నశయనే నాశుచా నాశుచిఃస్వపేత్ || * || మా
 తృవేత్స ని - బ్రాహ్మ్యది సప్తమాతృగృహే । నారదః — || శ్లో || నా
 ర్ద్రవాసాశ్చ నగ్నశ్చనోక్షరావరమస్తకః । వాకాశేనర్వశూన్యేదనచచై
 శ్యద్రుమేస్వపేత్ || నయక్షనాగాయతనే సగ్నస్థాయితనైతథా । కూ
 లచ్ఛాయాసుచ తథా శర్కరాలాప్తపాంసుషు । నస్వపేచ్ఛతథాగర్భేవి
 నాదీక్షాం కథంచన || * || రత్నావళ్యామ్ — || శ్లో || మజ్జశ్యం పూర్ణశుష్కం
 తుశిరస్థానేనివేశితమ్ । వైదికైర్గారుడైర్మస్త్రైరత్రాంకృత్వాస్వపేన్నిశి || * ||
 యమః — || శ్లో || రాత్రిసూక్తంజపేత్ స్మృత్వా సర్వాంశ్చ సుఖశాయ
 నః । నమస్కృత్వాన్యాయం విష్ణుం సమాధిస్థస్త్వపేన్నిశి || * || శాణ్డీ

ల్యః — ॥ శ్లో ॥ సువస్త్రవేషధరయాసాతయాశుద్ధచిత్తయా । అరో
 గయాదయితయాస్వయమేవం విధస్సప్తపేత్ ॥ ధాతుక్షయోరోగవృద్ధిగ
 శ్రీస్సతగర్భవిష్ణవః । సౌభాగ్యాయర్యశోహానిః పుంసాం స్త్రీష్వతిసన్ని
 నామ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ షోడశతుణిశాస్త్రీణాం తా
 సుయగ్దాసుసంవిశేత్ । బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్త్రశ్చప
 ర్జయేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఋతుకాలాభిగామీస్యాత్స్వదారనిర
 తస్సదా । పర్వవర్జం ప్రజేత్యైనాం తస్త్రతౌరతికామ్యయా ॥ * ॥ బృ
 హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఋతుకాలాభిగమనం పుంసాం కార్యంప్రయత్న
 తః । సదైవవాపర్వవర్జం స్త్రీణామభిమతంహితత్ ॥ యథాకామీ భవేద్వి
 ద్వాన్ స్త్రీణాంవరమనుస్తరన్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ మన్వాదిమ
 యుగాదౌచమాతాపిత్రౌమృతేహని । అమావాస్యమష్టమీంచ సౌ
 ణమాసీంచతుర్దశీమ్ ॥ బ్రహ్మచారీ భవేనిత్యమవృతౌసాతకోద్వి
 జః ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠ్యమాపూర్ణిమాద్యాసుచతుర్దశ్యే
 మీమవ । ఆసుసన్నిహితంపాపం తైలాభ్యక్లేతురేభగే ॥ * ॥ వ్యాసః —
 ॥ శ్లో ॥ పరదారాన్నగచ్ఛేతమనసాఽపికథంచన । పరదారరతిః పుంశాము
 భయత్రాపి భీతిదా ॥ ఇహిమత్వాస్వదారేషు ఋతుమత్సుబుభో న్రజే
 త్ ॥ * ॥ దేఫలః — ॥ శ్లో ॥ యస్స్వదాతాన్మతుసాతాంస్వఫేస్స
 నోఽఫగచ్ఛతి । భూరిణమాత్యామవాపోఽతిగర్భప్రాప్తిరివశ్యతి ॥ త్రి
 ణివమాణ్యృతుమతీం తౌభాత్యాం నౌపగచ్ఛతి । సతుల్యం భూరిణ
 మాత్యాయాదోషమృచ్ఛత్యసంశయః ॥ ఋతౌనోఽస్తితిథౌభార్యాను
 నృతౌయశ్చగచ్ఛతి । తుల్యమాహుస్తయోః పాపమయోనౌయశ్చపి
 శ్చతి ॥ * ॥ అనృతౌస్త్రీగమననిషేధేకవృద్ధిదమదమాహ కాత్యాయ
 నః — ॥ శ్లో ॥ అనృతావృతుకాలేనావివారాత్రాతథాఽపివా । ప్రాప్తి
 తస్తుస్త్రీయంగచ్ఛత్ప్రీయశ్చిత్తీయతేనచ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥
 వృధాంవధ్యానువృత్తాంచమృతాపత్యానుపుష్పిణీమ్ । కన్యాంచబహు
 భుక్త్రాంచవర్జయన్మచ్యవేభయాత్ ॥ * ॥ మైత్రీనసిః — ॥ వా ॥ నప్ర

భమే నద్వితీయే నత్యతీయే నచతుర్థే స్త్రియమాహ్వాయేత || * || ఇతి | వ్యా
సః — || శ్లో || రాత్రౌచతుర్థ్యాం పుత్రస్సన్వదల్పాయుర్ధనవర్జితః । చత
స్రోరాత్రయస్తస్మాద్యవాయేవర్జయేత్సుధీః || * || మనుః — || శ్లో ||
ఋతుస్సన్వభావికస్త్రీణాం రాత్రయష్టోడశస్తృతాః । చతుర్భరితరైస్సా
ధృమహిషాభిసృద్విగహితైః || * || శ్లో || తాసామాద్యాశ్చతస్త్రస్తునిన్ది
తైకాదశీచయా । త్రయోదశీచశేషాస్తుప్రశస్తాదశరాత్రయః || * || పవం
చతుర్థదినవర్జ్యత్వస్మరణమల్పాయుర్ధనవర్జితపుత్రాద్భవాభిప్రాయమ్ । ఆ
పస్తస్సుః — || వా || చతుర్థీప్రభృత్యాష్టోడశీముత్తరాముత్తరాం యు
క్తాం ప్రజానిశ్చేయింసమృతుగమనశ్చత్యపదిశః || * || ఇతి చతుర్థదిన
గమనస్మరణం గన్తుర్దోషాభావాభిప్రాయమ్ । అత్రమనుః — || శ్లో ||
యుక్తాసుపుత్రాజాయంతై స్త్రియోఽయుక్తాసుగాత్రిషు । తస్మాద్యుక్తా
సుపుత్రాన్ధీపంవితే దాక్షవే స్త్రియమ్ || * || ఇతిష్మరణం ప్రాయికాభి
ప్రాయమ్ । వ్యాసః — || శ్లో || చతుర్థేసానగమ్యాఽహ్నిగస్తాల్పాయుః
ప్రసూయతే । విద్యాహీనంవ్రతభ్రష్టంపతితంపారదారికమ్ || దారిద్ర్య
ర్జ్ణవమగ్నంచ తనయం వాప్రసూయతే || కవ్యార్థివైవ గన్తవ్యాపశ్చ
మ్యాంవిధిపత్నుః । షష్ఠ్యాంగమ్యాయదానారీసత్పుత్రజననీభవేత్ || స
ప్తమ్యాం చైవకన్యాధీగచ్ఛెచ్చైవప్రసూయతే । నవమ్యాం దారికార్థస్సాన్వ
ద్దశమ్యాం షణ్ణితంతథా || పకాదశ్యాం తథానారీం జనయేద్ధర్మదూషిణీమ్ ।
ద్వాదశ్యాం ధర్మతత్వజ్ఞం శ్రౌతస్మార్తప్రవర్తకమ్ || త్రయోదశ్యాం
తథానారీం వర్ణసజ్జరకారిణీమ్ । జనయత్కన్యనాయస్సానగచ్ఛెత్సర్వ
యత్నతః || దారప్రియైరలజ్జారైరలజ్జాత్యప్రసన్నధీః । ప్రియాస
మీపేశయశేసంవిశేత్ప్రహరద్వయమ్ || * || మనుః — || శ్లో || నాపగచ్ఛెత్ప్రీ
మత్తోఽపి స్త్రియమార్తవదర్శనై । పమానశయశేచైవనశయాతతయానిహ ||
రజసాఽభిప్లుతాం నారీంద్విజస్వాభ్యుపగచ్ఛతః । ప్రజాతేజోయశశ్చైవ
అయుచ్చైవప్రహీయతే || * || వ్యాసః — || శ్లో || నాస్నాతాంతుస్త్రి
యంగచ్ఛేన్నాతుగాం నరజస్వలామ్ । నాపేయాద్ధర్మిణీం నారీం దీర్ఘ

మాయుర్జిజీవిషుః ॥ నానిష్ఠాం నప్రకుపితాం నాప్రశస్తాం నరోగిణీమ్ ,
 నాదక్షిణాం నాన్యకామాం నాకామాం నాన్యయోషితమ్ ॥ త్సుత్తామాం
 నాతిభుక్తాంచనన్వయంచైతైర్గుణైర్యుతః । సాతస్సగ్గిర్ధృష్టితౌవ్య
 వాయంపురుషోవ్రజేత్ ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పుమాన్ పుంసోఽధికే
 శుక్లే (స్త్రీ)భవత్యధికేస్త్రీయాః । సమేపుమాన్ పుంస్త్రీయావాక్షిణైః
 ల్వచవిపర్యయః ॥ * ॥ అత్రబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీయాశుక్లేఽధి
 కేస్త్రీసాత్పుమాన్ పుంసోఽధికేభవేత్ । తస్మాచ్ఛుక్లేవపథ్యథం సిద్ధ
 ముష్ణంచభోజయేత్ ॥ లఘూహారాంస్త్రీయం కుర్యాదేవం సజ్జనయేత్సు
 తమ్ ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ భార్యాసమ్భాగసమయేపుష్పకాలంవి
 నాఽన్యదా । ఉపవీతంద్విజఃకుర్యాన్నివీతంపృథ్వభాగతః ॥ * ॥ హారీతః —
 ॥ శ్లో ॥ మానుషేన్వం సయోస్సక్తం మైథునేపృథ్వభాగికమ్ । తర్పణైః క్షుప్త
 యోస్సక్తం నివీతంత్రవిధంస్తృతమ్ ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఋతు
 సాతాంతు యోభార్యాం సన్నిధౌనాపగచ్ఛతి । ఘోరాయాంభూరిణహ
 త్యాయాం యుజ్యతేనాత్రసంశయః ॥ * ॥ సన్నిధిగ్రహణాదసన్నిధానే
 నదోషః । తథా ॥ శ్లో ॥ యస్సద్వదారాన్మతుసాతాం స్వస్థస్సనోపగచ్ఛ
 తి । భూరిణహత్యామవాపోఽతిప్రజాప్రాప్తిర్వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతియమ
 స్మరణాదస్వస్థస్యనదోషః । తథాచ — ॥ శ్లో ॥ ఋతుకాలాభిగామీస్యా
 ద్యావతుప్రాభిజాయతే ॥ * ॥ ఇతికార్మవచనాజ్ఞాతపుత్రస్యనదో
 షః । మనుయమా — ॥ శ్లో ॥ యదీసంయోగకాలేతుపురుషోరాగమో
 హితః । ద్విధాసముత్పజ్జేచ్ఛుక్లేంయమకంతత్రజాయతే ॥ * ॥ మ
 నుః — ॥ శ్లో ॥ నమాత్మతోజ్యేష్ఠ్యమస్త్రీజన్మతోజ్యేష్ఠ్యముచ్యతే । య
 మయోజ్యేష్ఠవగర్భేచజన్మతోజ్యేష్ఠతాస్తృతా ॥ * ॥ అతఃప్రథమజప
 వజ్యేష్ఠః । అపస్త్రమ్భః — ॥ వా ॥ స్త్రీవాససైవసన్నిహితస్సాన్యద్యావ
 త్సన్నిహితం చైవసహశయ్యాతతోనానోదకస్పర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్య
 వాయావధిస్త్రీయాసహశయనమ్ , వ్యవాయోత్తర కాలంతు , నానా -
 పృథక్పృథక్యనమిత్యర్థః । ఉదకోపస్పర్శనం ఋతుగమన విషయమ్ ।

తథామనుః — || శ్లో || ఋతౌతుగర్భశజ్జితాస్వాత్సానం మైథునినఃస్త్వ
తిమ్ । అనృతౌతుయదాగచ్ఛెచ్ఛౌచం మూత్రపురీషవత్ || * || శాఙ్గీ
ల్యః — || శ్లో || యావన్నిద్రాం సమభ్యేతితావచ్ఛమనసాజపేత్ । ని
ద్రాస్తరేప్రబుధస్సకీర్తయేద్భుగవన్మణాత్ || * || యమః — || శ్లో ||
యస్మాత్త్రయోపావృశ్రమిణోజ్ఞానేనానేనచాన్వహమ్ । గృహమేవాహ
ధార్యజేతస్మాచ్ఛ్రోగృహశ్రమీ || * || యాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో ||
విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిధితస్యనిషేవణాత్ । అనిగ్రహచ్ఛ్చద్వియాణాం
నరః పతనమృచ్ఛతి || * || పరాశరః — || శ్లో || అకుర్వన్విహితంక
ర్తుశక్తః పతతితద్దినే । ప్రాయశ్చిత్తేనమహతాశుద్ధిమాపోఽత్యనాపది||*||
సంవర్తః — || శ్లో || సదాచారేణదేవత్యమృషీత్వంచతదైవచ । ప్రా
పున్వన్తికుయోనిత్వం మనుష్యాస్తద్విపర్యయే || * || యమః — || శ్లో ||
వర్ణధర్మపరిభ్రష్టాఆశ్రమేభ్యఃపరిచ్యుతాః । భిన్నదేశాన్ప్రపద్యంతేప్రె
తీభూతాయమక్షయే || * || భిన్నదేశాన్ - నరకాన్ । శ్రీవారాహే భూ
మింప్రతిభగవాన్ — || శ్లో || శ్రుతిఃస్మృతిర్మమైవాజ్ఞాయస్తాముల్లిఙ్ఘయే
చ్ఛుభే । సర్వసేవనాపి మాందెవినాపోఽత్యాజ్ఞావిఘాతకృత్ || * || వసి
ష్ఠః — || వా || నిత్యానిహోవయం దైజస్వీభవతీతి విజ్ఞాయతే తథాల
శ్రోత్రియాఅనసూచానాలననువాక్యాఅనగ్నయశ్శూద్రకర్మణో భ
వన్తి || * || ఇతి । పరాశరః — || శ్లో || దురాచారోహిపురుషో లోకేభవ
తేనిద్దితః । దుఃఖభాగీచసతతం వ్యాధితోఽల్పాయురెవచ || * || సముచ్చ
యే — || శ్లో || వృత్తం యతేనసంరక్షేద్విత్తమేతిచయాతిచ । అక్షీ
ణోవిత్తతః క్షీణోవృత్తతస్తుహతోహతః || తస్మాద్విద్ధిమహారాజవృత్తం
బ్రాహ్మణలక్షణమ్ || * || వ్యాసః — || శ్లో || నాస్తిక్యాదథవాఽలస్యా
చ్ఛాస్త్రోక్తంనకరోతియః । సయాతినరకాన్ఘోరాంస్తీర్యగోవిషుజా
యతే || యోయస్యవిహితోధర్మః సజాతిరితికీర్త్యతే । నిజధర్మపరిభ్రష్టస్స
ద్యః పతతిజాతితః || * || శ్రీగీతాయామ్ — || శ్లో || యశ్శాస్త్రవిధి
ముత్సృజ్యవర్తతే కామకారతః । నసనిద్ధిమవాపోఽతినసుఖం నపరాం గ
తిమ్ || తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణంతే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వా

శాస్త్రవిధానోక్తంకర్తృకర్తృమిహోర్హసి || * || ఇతి | మనుః — || శ్లో || ఆ
 చారాల్లభ్యతేచాయురాచారాదీప్సితాః ప్రజాః | ఆచారాద్ధనమక్షయ్య
 మాచారోహస్త్యలక్షణమ్ || * || శ్రీభీష్మః — || శ్లో || ఆచారప్రభవోధ
 ర్మోధర్మస్యప్రభురచ్యుతః || * || సముచ్చయే — || శ్లో || ఆచారహీనం
 నపునన్తివేదాయద్యవ్యధీతాస్సహషడ్భిరక్షేః | ఛన్దాంసేవనంమృత్యుకా
 లేత్యజన్తినీడంశకున్తాఇవజాతపత్నాః || * || ఔర్వః — || శ్లో || సముల్ల
 ఘ్నసదాచారంకిశ్చిన్నాపోతిశోభనమ్ || * || మనుః — || శ్లో || వేదా
 ధ్యయనహీనోపిశ్రద్ధధానోజితేన్ద్రియః | ఆచారయ్యుక్తోవిప్రస్తుపుణ్యాంగ
 తిమవాపుయాత్ || * || వ్యాసః — || శ్లో || నాన్యోవిముక్తయేవన్ధాముక్త్యాశ్ర
 మవిధింసుఖమ్ | తస్మాత్కర్మాణికుర్వీతతుష్టయేపరమేష్ఠినః || శ్రౌతంకర్మ
 నచేచ్ఛక్తఃకిర్తుంప్యార్తంసమాచరేత్ | తత్రాప్యశక్తఃకిరణేనదాచారంలభే
 ద్భుధః || ఏవనాచారతోదృష్త్వాధర్మస్యమునయోగతమ్ | సర్వస్యజగతో
 మూలమాచారం జగృహుఃపరమ్ || * || ఆపస్తంబః — || వా || సవన
 వణానాం స్వధర్మసుప్తానే పరమపరిమితం సుఖమ్ || * || ఇతి | యో
 గయాజ్ఞవల్క్యః — || శ్లో || వర్ణాశ్రమోక్తంకష్టైవవిధ్యుక్తంకామ
 పూర్వకమ్ | యేనయత్క్రియతేగార్హిబధస్తస్యకతేష్ఠితః || వణాశ్ర
 మోక్తంయఃకుర్యాద్విధ్యుక్తంకామవర్జితమ్ | విధివత్కర్వతస్తస్యము
 చ్ఛ్చిగాగ్రికరేష్ఠితా || ఛత్తుర్థామాశ్రమస్థావామహునృహని నిత్యశః | వి
 ధ్యుక్తంకర్మకర్తవ్యం కామసజగల్పవర్జితమ్ || * || విష్ణుపురాణే —
 || శ్లో || నచలతి నిజవర్ణధర్మతోయస్సమమతిరాత్మసుహృద్విపక్షవత్ | న
 హరతిచహన్తికిశ్చిదున్ద్రేన్సితమవఫం తమభేహిన్ష్టుభక్తమ్ || * || మ
 నుః — || శ్లో || వర్ణాశ్రమపరిభ్రష్టః ఫణిహరికీర్తితః | తస్మాత్సర్వప్ర
 యత్నేన వర్ణకర్మం సమాచరేత్ || * || పరాశరః — || శ్లో || వర్ణాశ్ర
 మోక్తంకష్టైవతానకుర్యాద్విధిజాధమః | సయాతినరకాన్ ఘోరాన్
 సాగ్గాలీం యోనియాపున్యాత్ || * || వసిష్ఠః — || శ్లో || వర్ణాశ్రమా
 చారయతో వేదహీనోపివైద్విజః | సయాతీబ్రహ్మణ్యస్థానం నచేహజా
 యతేపునః || బ్రహ్మేతిభగవాన్ దేవోహరిర్హరాయణఃస్మృతః || * ||

హారీతః — ॥ శ్లో ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాంచ యతఃతావ్యం పురాత
నమ్ । కర్మయఃకురుతేనిత్యం సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ దక్షః —
॥ శ్లో ॥ నకర్తవ్యోనకర్తవ్యః కర్మలోపోద్విజన్తునా । లుప్యతేయేనవిప్రే
ణ సయాతి నరకాయతమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వైమిత్తికానిని
త్యాని యోనకుర్యాద్ద్విజాధమః । సయాతి నరకం ఘోరం కాలసూత్ర
మవాక్కిరాః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం వైమిత్తికంకర్మ
యోదూషయతిమూఢధిః । అహంతు నవిజానామి కాంకాంయోనింసగచ్ఛ
తి ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ వేదోదితానినిత్యానికర్త్యాణి నకరోతియః ।
పశ్యత్స్వం సూకరత్వంచ గర్దభత్వంచ గచ్ఛతి ॥ శక్త్యభావాచ్చయోవిప్రః
కమైతత్ శ్లోఘయేద్యది ॥ కర్తమితిశేషః । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ వే
దోదితానికర్త్యాణి నకరోతి దివేదినే । చాన్ధాలింయోనిమాప్నోతిశ్వయోని
ఘృచ జాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ వేదోదితం స్వకంకర్మ
నిత్యంకుర్యాదతద్వ్రీతః । తద్ధికుర్వన్యథాశక్తిప్రాప్నోతిపరమాం గతిమ్ ॥

కృత్యాకృత్యవివేకదం శ్రుతిశతజ్ఞేయార్థగర్భం సతామా
చారత్రమబోధకం భ్రుకుతమోవిధ్వంసచక్రోదయమ్ ।
త్రైవిద్యార్థహితప్రకాశకమిమం యుష్మన్మదే మత్కృతం
పస్తోనిర్దమతస్సరాః కలయతస్మృత్యాదిరత్నాకరమ్ ॥

ఇతి శ్రీ హారీతకుటిలకస్య సరస్వతీవల్లభపాత్రస్య

శ్రీరఙ్గానాధార్యపుత్రస్య వైదికసార్వభౌ

మాపరనామధేయస్య శ్రీవెంకటనాథస్య

కృతిషు స్మృతిరత్నాకరోనామ

స్మృతిసంగ్రహస్సమాప్తః .

